РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III | СІЧЕНЬ 1935 РОКУ | ЧИСЛО 1 (25).

Історія вивчення складні.

Із усіх частин граматики найголовніша безумовно складня, бо займається життям живої мови, чому правдиво звуть її царицею мовознавчих наук. На жаль тільки, вивчено складню надзвичайно мало, — менше від усіх інших частин граматики, напр. фонетики й морфології. Давні греки добре розуміли значення складні, а тому багато працювали над нею. Батько складні, як науки, грек Аполоній Дискол, що жив і працював у другій половині II віку по Христі, позоставив нам надзвичайно цінну працю: „Про складню" *(Περὶ συντάξεως)*, а в ній подав цілу систему цієї науки. Як знаємо, давні індійські вчені багато працювали над граматикою своєї літературної мови, санскрита; граматика їхнього вченого Паніні, що жив десь за чотири віки до Христа, надзвичайно цінна, мала великий вплив на вивчення фонетики в Европі; але, на жаль, складнею займається ця граматика зовсім мало, бо сам склад санскрита, з його системою зложення слів, не вимагав конечного знання складні. Через це індійська граматика не мала впливу на історію розроблення складні в Европі.

А далі не тільки за давніх віків, але й цілі середні віки нового робилося не багато, — в складні панував головно Аполоній Дискол. Нові часи для складні дали спочатку дуже мало, — ціла увага вчених ішла на фонетику й морфологію, як на найлегші й найдоступніші для вивчення частини граматики. Складня лежала й лежить мало що не облогом, а то головно з тієї причини, що вивчення її потребує великого знання мови в цілому, а до того вимагає й доброго методологічного стажу. Тому в мовознавчій науці запанувала фонетика, як найдоступніша з граматичних наук, і звичайно фонетикою закривається вся граматика, а з нею й складня.

Ось через це стан науки про складню не може похвалитися й тепер глибиною свого розроблення: у нас не встановлено ще змісту складні, складневі окреслення хиткі й неглибокі, не вироблено якоїсь міцнішої методи складневих праць, чому кожний учений трактує складню по своєму. Основа складні — складня простого речення — розроблена зовсім не глибоко; не маємо навіть остаточного окреслення, що таке речення, а від цього ж залежить і зміст складні, і методи її вивчення; зложене речення ціле лежить неторкане.

У цій своїй статті я коротенько покажу, як ішло вивчення складні у слов'янських народів. На жаль, на полі складні українська наука— поза Потебнею—зробила зовсім мало і ввесь час не була самостійна. Через це я мушу тут розповідати про історію вивчення складні у всіх слов'ян, а головно в Росії, бо наша мовознавча наука, як почасти й мовознавство інших слов'янських народів, аж до останнього часу йшла за наукою російською. Повної історії я не

подаю тут, спинюся тільки на головніших моментах вивчення складні.

Вивчення складні у слов'янських народів у більшості своїй не було самостійне, — воно звичайно наслідувало вивчення науки европейської, головно німецької. Не дурно твердять, що слов'янські народи мало здібні до глибокого філософського думання, — в ділянці складні, де якраз потрібний сильний філософський аналіз, слов'янські народи — поза працями Потебні та Шахматова — похвалитися не мають чим. Через це нові думки в ділянці складні звичайно появлялися поза слов'янами, і тільки пізніше приймала їх і наука слов'янська, як це побачимо з дальшого розділу цієї праці.

В XVI XVII віках пе́ред у мовознавстві вели українці, давши низку граматик іще в XVI-м віці; але на складню уваги тут не звертано. Перший, хто в нас належно зайнявся складнею, це був Мелетій Смотрицький; в його граматиці 1619 р. знаходимо й складню в такому стані, як вона була тоді в науці европейській. Смотрицький був глибоким мовознавцем, і багато складневих питань він сам передумав і підпер слов'янськими прикладами. Його намагання відділити грецьке від слов'янського не йти по-сліпому за грецькою складнею свідчить про його вдумливість у питаннях мови. Граматика Смотрицького коло двох століть безконкуренційно панувала в мовознавчій науці й мала надзвичайно великий вплив на мовознавство всіх слов'янських народів. Усі граматики, що виходять по тому часі, довго мають на собі дуже замітні сліди впливу Смотрицького. На жаль тільки, історичні події скоро зовсім прибили українське мовознавство, так що воно в ділянці складні не дало нічого помітного аж до Ол. Потебні. Пе́ред для цілого слов'яньства стало вести мовознавство російське.

Усі старі граматики звичайно ставили собі тільки практичну ціль, а на складню звертали мало уваги, бо ще не розуміли її змісту та завдань. „Россійская грамматика" М. Ломоносова 1755 (1757) р. не принесла для складні багато нового, хоч у порівнянні з граматикою Смотрицького була безперечним і помітним кроком уперед, чому заступила її й мала великий вплив на слов'янське мовознавство (складня української граматики І. Могильницького 1823 р написана за Ломоносовим). З дальших мовознавчих праць над складнею треба згадати хіба граматику 1771 р. проф. А. Барсова, що почав ширше пересаджувати західньоевропейські знання до російської складні. Ломоносов і Барсов виразно розпочали чисто логічний напрям у дослідах складневих. А по цьому, з початку XIX-го ст. рівень слов'янської складні помітно росте, появляються вже й окремі праці на складневі питання.

З початком чеського відродження росте в Чехах і мовознавство, до чого сильно спричинився Йосип Добровський (1753-1829). Під о впливом Добровського повстає „Lehrgebäude der russischen Sprache", Прага, 1820, А. Пухмайера, де знаходимо вже багато цікавого й цінного складневого матеріялу. „Institutiones" Й Добровського вийшли 1822 р. й мали велике значення в історії мовознавства; складні тут відведено 90 сторінок (581-671), — це перший більшменш повний курс старослов'янської складні. Хоч на Добровському бачимо ще вплив Смотрицького, але він старанно використав усе, що тоді було зроблене в Европі в ділянці складні.

Одночасно з Добровським працює в Росії Олександер Востоков (1781-1864), але з початку над мовою старослов'янською, і тільки р. 1831-го виходить його „Русская грамматика", де складні відведене вже дуже помітне місце (ст. 222-327). Граматика ця мала великий вплив на дальшу науку. „Грамматика руского языка" Я. Головацького (складні нема) 1849 р. вся написана за Востоковим.

У цей час не тільки в російській, але взагалі в слов'янській науці запанували праці Миколи Греча (1787-1867), а його „Пространная русская грамматика" 1827 р. дала вже широко оброблену складню на 220 сторінок. Не був це фаховий мовознавець, але те, що він дав із складні, стояло вище за все попереднє. Греч добре використав західньоевропейську літературу, чому всі праці

його з мовознавства для свого часу були останнім словом науки. Між іншим, наша граматика Вагілевича 1845 р. повстала під сильним впливом М. Греча.

Цілу окрему добу в вивченні слов'янської складні зробив Федір Іванович Буслаєв (1818-1897), професор Московського університету. Він глибоко зрозумів значення складні, а тому попильнував подати повну систему її. Року 1844 Буслаєв випустив двохтомову працю: „О преподаваніи отечественнаго языка", і в частині II. дав багато історичного матеріялу для складні. Через 14 літ, року 1858-го вийшов його славнозвісний „Опытъ исторической грамматики русскаго языка", що довгий час у цілого слов'янства вважався останнім словом науки, видержав багато видань (5-те р. 1881) і в багатьох місцях не стратив свого наукового значення ще й тепер. Другий том цієї граматики, §§ 106-288 ст. 1-374, присвячений складні. Ол. Потебня дуже високо ставив складню Буслаєва й завжди з нею рахувався; вона — пише Потебня („Изъ записокъ" I 63) — „пользуется у насъ заслуженною извѣстностью и во многихъ отношеніяхъ типична".

Граматика Буслаєва виросла під безпосереднім впливом европейської науки, а найбільше підо впливом Я. Гріма й В. Гумбольдта. Найбільша заслуга Буслаєва — це його глибока історична метода, скрізь запроваджена до складні, чому його й уважають основником історичного вивчення слов'янського мовознавства. Власне історичний погляд, з'єднаний іще з помітним нахилом філософського вивчення мови, дали Буслаєву змогу написати такий цінний курс складні.

Друга корисна ознака Буслаєвої праці — величезне число прикладів. Вчитися мови й пізнати мову можна тільки на мові, тому Буслаєв повною рукою дає силу-силенну прикладів із історичних пам'яток, із народніх творів та з творів літературних; поруч цього — багато порівняльного матеріялу з мов: грецької, латинської й европейських. Цього всього матеріялу в Буслаєва так багато, що праця його ще й тепер дуже цінна для кожного дослідника складні. Як побачимо далі, головні дослідники складні — Міклошіч, Потебня й Шахматов — на число ілюстраційного матеріялу все звертали велику увагу. Додаймо ще, що р. 1861-го Буслаєв видав „Историческую хрестоматію церковно-славянскаго и древнерусскаго языковъ", а в ній була сила цінних синтаксичних приміток.

Свої синтаксичні окреслення Буслаєв робить, як то й до нього було, звичайно з логічного погляду, а своїм авторитетом він надовго вніс їх до слов'янської складні; по Буслаєві логіка взагалі запанувала над формальною граматикою, що допровадило до великого поплутання цих двох наук на шкоду обидвом.

Другою епохальною працею по Буслаєві був „Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen" (1868-1874 р. Франца Міклошіча (1813-1891). До своєї праці Міклошіч уклав величезну ерудицію з такою ж пильністю. Довгі роки працював автор над складнею, збираючи потрібний матеріял зо всіх слов'янських мов. Міклошіч має свій погляд на складню, відмінний від погляду теперішнього, і за цим поглядом склав цілу працю. Панівна метода праці в Міклошіча — порівняльна, чому його й звуть основником порівняльної граматики в слов'янській науці; на жаль тільки, Міклошіч дуже мало користався методою історичною, історичних дослідів над окремими складневими питаннями не робив, а це поважно зменшило ціну його праці. Як і Буслаєв, Міклошіч звернув велику увагу на пояснювальний матеріял для складні і подав його надзвичайно багато, особливо з мови народньої (з мови літературної — дуже мало); через цей матеріял праця Міклошічева цінна ще й тепер. У цій складні чимало українського матеріялу, — його подали йому учні-українці. Глибина досліду й багатство матеріялу надовго зробили Міклошічеву працю надзвичайно цінною. Українська граматика 1889 р. Ом. Огоновського написана за великим впливом цієї праці; під цім же впливом повстали й його „Studien" 1880 р.

Але Міклошічева складня мала помітні недостачі вже для свого часу: брак пси-

хологічного підходу до складневих явищ, відсутність ширшої історичної перспективи, занадта категоричність тверджень у невияснених питаннях, некритичне довір'я деяким своїм попередникам, — усе це виявилося в гострій критиці, що їй підпала ця праця. Delbrück висловився про Міклошіча, як про простого збирача матеріялу, що не дав потрібних висновків. А. Добіаш назвав цю складню „магазинъ примѣровъ, сгруппированныхъ подъ цѣлым рядомъ ярлыковъ, кое-какъ между собою связанныхъ, а то и вовсе не связанныхъ" („Опытъ симазіологіи" 1897 р. ст. 63). Сувору критику на працю Міклошіча дав і J. Ries (Was ist Syntax? 1894 р. ст. 19-45). На жаль і на шкоду, Міклошіч зовсім не використав для своєї складні перших праць Потебневих.

Самостійне українське мовознавство, як ми бачили, припинилося ще з Смотрицьким. Відроджене в XIX-м віці граматикою 1818 р. Ол. Павловського, воно розвивалося далі в Галичині, але це все були праці несамостійні, що якогось більшого значення в слов'янськім світі не мали. І тільки в 1860-х роках у творах Потебні українська наука відродилася з небувалою силою й глибиною.

Олександер Опанасович Потебня́ (1835—1891) народився в дворянській родині на Полтавщині, гімназію покінчив в Радомі, а університет у Харкові, де професорував ціле своє життя. Року 1862-го вийшла його праця: „Мысль и языкъ", що звернула на нього загальну увагу глибиною й свіжістю думки. Це власне були основні погляди Потебні на мову, погляди, що тримався він їх ціле своє життя. Хоч ця книжка й збудована на думках тодішньої німецької науки, головно Гумбольдта та Штайнталя, але Потебня надав їм своє власне філософське освітлення; книжка ця мала й має величезний вплив у мовознавстві східнього слов'янства.

Потебня глибоко займався питаннями слов'янської складні й часто читав в університеті відповідні курси. Із цих викладів і склалася славна праця цілого життя його: „Изъ записокъ по русской грамматикѣ", т. I-II, 1874 р., друге видання 1888 р., т. III, посмертний, 1899 р. Для свого часу ця праця мала величезне значення, бо подавала те, чого слов'янська наука тоді ще зовсім не знала. Якраз тоді закінчена була друком складня Міклошіча, — вона багато втрачала власне через працю Потебні, бо відразу було знати, що праця Міклошічева в ділянці вияснення складневих питань — перестаріла ще до свого виходу.

Йдучи за Буслаєвим, Потебня скрізь подає величезне число прикладів, часом таке велике (особливо в т. III), що недосвідчений читач може й загубитися в нім. Потебня добре знав історичні пам'ятки, і завжди щедро цитує їх; ці історичні цитати дуже цінні, ідуть вони з найрізніших па'мяток із X-го віку починаючи. Потебня був глибокий історик мови, історичні цитати подавав на те, щоб зробити з них тонкі історичні нариси про окремі граматичні форми та складневі питання. Широка історична перспектива, освітлена до того психологічним і філософським поглядом, — питоменна ознака всіх праць Потебні; його „Изъ записокъ" — це, властиво, історична складня слов'янської мови. Історичні Потебневі вияснення такі глибокі що він часом (напр. при виясненні безсуб'єктних речень) пильнує показати нам сам світогляд давньої людини. Це власне те, чого так бракує складні Міклошіча.

Потебня глибоко знав народню мову як російську, білоруську, так особливо й українську. Українець з походження, Потебня був свідомим українцем, завжди студіював українську мову, багато про неї писав, — і це власне він перший поставив науку української мови на високий науковий ступінь. Завжди він дає в своїх писаннях численні українські приклади (народні головно із збірників Метлинського та Мордовцева, а літературні — з Котляревського й Квітки), подає їх дуже багато, а часом опирає свої висновки тільки на них, і цим власне він перший поклав основи наукової української складні.

Широко користується Потебня й методою порівняльною. Він був глибокий знавець мов стародавніх, а тому завжди подає приклади санскритські, грецькі,

латинські, готські; дає приклади й з мов німецької, французької, литовської, лотиської; глибоко знав мови слов'янські і всі їх цитує. У всіх працях його повно етимологічних екскурсів.

Крім цього, до всіх складневих питань Потебня підходив із глибокою психологічною аналізою, що давало йому можливість глибше розуміти явища живої мови. Вихований на працях Гумбольдта, Штайнталя, Гербарта, Лотце і ін., Потебня пірвав із панівним тоді (напр. у Буслаєва) логічним керунком і міцно оперся на аналізу психологічну. Взагалі ж Потебня ніколи не опускає з ока при своїх дослідах психології та семасіології а також і філософії мови.

Потебня подає свої численні приклади тільки на те, щоб зараз таки зробити з них потрібні висновки, а в висновках цих він скрізь глибокий і тонкий аналітик найтонших таємниць мовних, завжди має „открытые глаза на сокровенные изгибы языка" („Изъ зaписокъ" III 26). Потебня глибокий критик; обома руками брав він кращі думки західньоєвропейських учених, головно німецьких, але завжди поправляє й доповнює їх; так, він критикує окремі думки Гріма, Гумбольдта, Шляйхера й інших, і завжди його поправки слушні й цінні.

За часів Ол. Потебні в науці панували курси складні Востокова й Буслаєва, почасти Міклошіча, і він дав на ці курси найглибшу критику. Погляди Потебневі не сходилися з поглядами Буслаєва та Міклошіча, чому він на кожній сторінці поправляє їх; взагалі ж, читаючи „Изъ записокъ" Потебні, маємо враження, що він написав їх, як критику на сучасні йому курси складні. Між методою досліду Потебні й Міклошіча глибока й принципова різниця. „Міклошіч обмежує своє завдання вивченням еволюції граматичних форм самих по собі, а Потебня бере речення й дослідом його еволюції показує, як і в якім керунку змінюються в ньому граматичні форми" (Овс.-Кул., Синтаксис, 2 вид. ст. IX).

Глибиною аналізи мовних явищ у нас іще ніхто не перевищив Потебню; учень його, проф. Овсянико-Куликовський писав про свого вчителя, що той „лингвистъ-мыслитель, одинъ изъ самыхъ большихъ ученыхъ умовъ вѣка" („Русская Мысль" 1896 р. кн. 12 ст. 29). Це він поклав нові основи науки слов'янської складні. Ролю присудка в реченні, історію зв'язки, значення й долю багатьох синтаксичних форм перший глибоко вияснив Потебня; його розправа про відмінки, особливо про орудний, про число, рід, безсуб'єктне речення і т. ін. ще надовго позостануться в нас дуже цінними не тільки через багатий фактичний матеріял, але й через глибоке його освітлення. Потебня в своїх висновках усе стояв на фактах, і власне це робить його праці нестаріючими.

З деякими думками Потебні тепер можна не годитися, але йому завжди належить честь першого їх поставлення під критику. З історичної перспективи тепер видно й головні недостачі Потебневих праць. Найголовнішою з них треба вважати ту, що Потебня, великий і глибокий мислитель, зовсім не був систематизатором [1], а це й спричинилось до того, що він дав тільки „Изъ записокъ по русской грамматикѣ" (назва невідповідна), а не закінчений курс складні. Ціла ця найважніша праця його має характер полемічний, — поправки до чужих праць, головно Буслаєва й ін., тоді як безконечно важнішим було б створити закінчену систему складні. На жаль і на шкоду для цілої науки, — Потебня такої системи не дав...

Друга недостача праць Потебні, — його занадто темний та заплутаний стиль, часом такий неясний, що й фаховий учений не легко його розуміє. Не дбаючи про зовнішність праці, Потебня іноді подає таку силу матеріялу, що в нім легко заплутатися й не відділити цінного від неважливого. Головне від другорядного в Потебні взагалі ніде не відділене, і через це цінні думки його губляться в масі другорядного матеріялу. А деякі думки Потебневі позостаються зовсім неясні, бо ж цілої системи складні він не дав.

Власне оці дві недостачі й були причиною, чому Потебневі думки так по-

[1] Його „Изъ записокъ" не мають навіть списка використаних джерел.

волі ширилися й не захопили бодай цілого слов'янства. На жаль, ніхто не попильнував скласти з праць Потебні хоча б доброго реферата німецькою мовою, щоб зробити думки його доступними й для вчених, що російської мови не знають. І справді, Потебня подає силу таких думок, що стосуються до кожної мови, а це дало б добрий ґрунт для їх поширення [1] Взагалі ці зовнішні причини перешкодили працям Потебні мати такий вплив, якого вони були варті. Відомий російський мовознавець-психолог Д. Н. Кудрявський, обороняючи Потебню від неслушних нападів Н.Н. Соколова, пише в „Психологія и языкознаніе“(1905, ст. 72) про Потебню: „Ставлю Потебню, какъ лингвиста, гораздо выше Вундта, и не только не считаю взгляды Потебни отсталыми, а напротивъ думаю, что знакомство съ его взглядами западныхъ ученыхъ и теперь могло бы ихъ освободить отъ многихъ ошибочныхъ воззрѣній“, далі Кудрявський підкреслює, як високо ставив думки Потебні В. Ягіч.

Вплив Потебні на розроблення слов'янської складні був надзвичайно сильний і глибокий, — його праці стали за основні для кожного, хто далі працював над складнею; як це не дивно, — в Галичині на Потебневі праці не звернено жадної уваги, — йшли за Міклошічем, а це й наклало на граматичні галицькі праці тавро сухости та наукової відсталости, особливо по шкільних підручниках. Потебня мав не мало учнів прямих, а ще більше посередніх, що наслідували й продовжували працю свого великого вчителя. На жаль тільки, із безпосередніх учнів Потебні мовознавством займались не багато, — більше працювали в ділянці літератури.

Найсильніший учень Потебні, А. В. Попов (1855-1880) глибоко зрозумів ідеї свого вчителя й дав дуже добру працю: „Синтаксическія изслѣдованія“ 1881 р., де дослідив повстання й значення назовного та знахідного, почасти й кличного відмінків. На жаль, передчасна смерть припинила працю А. Попова й наука втратила людину, що безумовно далеко продовжила б думки свого вчителя.

Чого не зробив Попов, те доробив Дмитро Миколаєвич Овсянико-Куликовський (1853-1920). Він не був безпосереднім учнем Потебні, але рано підпав сильному його впливові а ставши з р. 1888-го професором Харківського університету, мав змогу працювати під безпосереднім впливом великого синтаксиста. Д. Куликовський дуже багато написав, увесь час популяризуючи праці Потебні. Багато синтаксичних питань Куликовський розробив самостійно, а що найголовніше, — дав і закінчену систему складні („Синтаксисъ русскаго языка“ 1903 р.), чого не зробив Потебня. Усі статті Д. Куликовського глибоко вияснюють окремі питання, напр. безсуб'єктні речення, історію зв'язки, повстання речення й т. ін., і стали за зразкові в науковій літературі. Йдучи методою свого вчителя, Куликовський завжди подає силу прикладів із історичних пам'яток, народньої мови та літературних творів; його історичні екскурси завжди цінні, а психологічні вияснення все глибокі й цікаві. Куликовський був не тільки вчений, але й педагог і склав декілька підручників для вивчення складні в середніх школах. Усі праці Овсянико-Куликовського мали велику популярність, чому ідеї Потебневі широко розійшлися і по школах, і серед інтелігенції.

Взагалі ж вплив Потебні на школу був дуже помітний. Ціла низка авторів: Дмитревський, Преображенський, Баталин, Білорусов і ін. складали свої шкільні підручники складні за думками Потебні. З цього погляду особливо цінні були підручники Н. Баталина з 1883 р. та І. Білорусова; цей останній видав навіть „Синтаксисъ русскаго языка въ изслѣдованіяхъ Потебни“ 1901 р., де коротко передав цілу науку харківського синтаксиста. Багато гімназійних учителів

[1] Дуже шкода, що в нас іще й досі нема повного покажчика до праць Потебні. Справа в тому, що Потебня дав надзвичайно багато екскурсів та малих і великих вияснень складневих форм, але все це — без докладного покажчика губиться, бо ваго овки розділ ін не передають того, що в них є. Короткого покажчика маємо тільки при III т. „Изъ записокъ“ та покажчика І. Білоусова до його „Синтаксисъ русскаго языка въ изслѣдованіяхъ Потебни“, Орел, 1901.

стали досліджувати складневі питання й переносити їх до школи власне підо впливом Ол. Потебні, напр.: Александрів, Андерсен, Андреїв, Є. Бік, С. Браїловський, Б. Гвоздиков, В. Классовський, М. Тростников і ін., а це значно піднесло ступінь шкільної складні. На жаль, тільки українська школа в Галичині позосталася глуха на науку нашого геніяльного вченого. (Кінець буде).

Іван Огієнко.

Українські південно-карпатські говори.

У виданні чеської краєзнавчої енциклопедії: Česk slovenská vlastivěda. III, Jazyk за редакцією проф. О. Гуєра в Празі, появилася побіч статтей про мову чеську та словацьку, також стаття про мову українську етнографа Закарпаття Г. Геровського під титулом: „Jazyk Podkarpatské Rusi". Ділиться вона на дві частині: 1. Народні говірки (Lidová řeč Podkarpatské Rusi) і 2. літературна мова (Literarní jazyk Podk. Rusi).

В першій статті автор описує наперед область українського населення, а потім досліджує відношення українських п. карпатських говорів до решти „русского язика" та поділ цієї вітки української мови на говіркові групи.

Для нас мають вагу передовсім два останні розділи згаданої статті, бо автор відкриває нам просто сенсаційні факти, що на них чомусь то дотеперішні дослідники і свої, і чужі (Брох, Дурново) не звертали, чи може не звернули належної уваги. Оце він відкриває такі риси південно-карпатських говірок, що — на його думку — не знаходяться зовсім в інших українських говорах. Ось вони: 1) подвійність голосних *о*, *е*, а то нормальних і вузьких (коня—кôні, село-на сêлі, вузьке ê відоме аж у московських говорах; 2) зм'якшення приголосних губних, *р* та зубних перед наступним *е*, що знов споює п.карпатські говори з великоруськими говорами; 3) зберігання різниці між давнім *ы* та *і*, що на думку автора — осамочують „карпаторусскі" говори від решти українських, а з'єднують їх із великоруськими; 4) зникнення йоти між голосними, а передовсім перед *у* *(мау, маву)*, чого також не знають інші українські говори; 5) творення вищого ступеня наростком — *ый* (I) прямо від пня *(пустий — пущий, товстий — товщий)*, що не відоме в інших українських говорах, а збереглося в мові великоруській у формі дієприслівника (*толще*; 6) форми часу минулого дієслів *вести, плести, мести, бости — вюг, плюг, мюг (з)бур* повстали на основі такого ж закону фонетичного, як у говорів псковських, де група приголосних *дл, тл* перейшла на *гл*.

Усі ці дані мають свідчити за твердженням автора, що українські південно-карпатські говори займають самостійне місце, їх не можна зарахувати до жадного іншого українського наріччя.

Тим часом докази авторові не видержуть жадної критики. В першій мірі більшість вичислених явищ не займає цілої области п.карпатської, а тільки частину, а подруге ні в однім пункті не відповідають дійсності. Автор дійшов до наведених висновків через необізнання з найближчими сусідніми галицькими говорами, що їх описали Верхратський, Свєнціцкий, Рабіївна, Княжинський, Зілинський. Знання цих праць, хоча б Верхратського про говори долівські, околиці Угерець, Рабіївної про говори бойківські в „Sprawozdaniach Polskiej Akademji Umiejętności" т. XXXVII — Nr. 6, не завели б автора до таких висновків. Подвійні *о, е* характеристичні також і для говорів бойківських у Галичині. Сенсаційне відкриття м'якости губних, *р* та зубних перед наступним *е* видко не дійшло до чуткого вуха Броха, Дурново, вперше його відкриває Геровський. Можу сумлінно стверднти, що мені за 15 літ студій п.карпатських гововів не доводилося таке чути. Автор повинен був навести місце й людей, що від них це записав. Зберігання різниці між старим *ы* та *і* відоме північно-карпатським говорам лемківським, бойківським, долівським, люблинським, підляським, а почасти й поліським, як це стверджує Зілинський у „Пробі" ст. 349. І вищий ступінь, творений, по думці автора, закінченням *-ий*(I), відомий

також бойківським говорам (Огоновський: Studien... ст. 120). Форми часу минулого в чотирьох дієсловах на *г* не можна ніяк ставити в парі з явищем старим у псковських говорах, бо воно там появилося підо впливом сусідніх говорів летських, як це прийняли тепер і Трубецькой та Дурново.

Всі основи автора, що на них він побудував цілковиту окремішність п.карпатських говорів, не мають ніякої ваги, а коли б він прослідив був здобутки нашої науки на полі діялектології, не попав би в такі суперечності з фактами мовними. Але в автора знати іншу тенденцію, — у всіх наведених точках зблизити говори українські п.карпатські з великоруськими. Тим часом вони сильно пов'язані історичним розвитком та такими самими тенденціями розвитковими з найближчими говорами північнокарпатськими. А правильність такого тісного зв'язку північно- й південнокарпатських говорів уже підкреслив був Михальчук р. 1875, хоч він не розпоряджав такими даними, що їх може мати той, хто на цій території довше живе.

Варто б посвятити більше місця й дальшому розділові про поділ п.карпатських говорів на окремі групи, що їх автор налічує аж 14. Критерії авторові досить неозначені, нерішучі, бо раз автор каже, що їх можна б поділити на дві групі на основі наголосу сталого й рухливого (а це вже й робив Верхратський), а не признавши цього критерія за вистарчальний, каже, що можна б узяти ще й інші різниці, як прим. вимову: *кінь, кунь, кїнь, кыснути-киснути* й под. В дійсності взяв він за принцип переголос старих закритих *о, е*, додаючи на кожній області ще інші явища, що найчастіш територіяльно не годяться з рефлексами *о, е*, забуваючи одночасно про інші, не менше важні явища, а навіть іноді чисто індивідуальним явищам приписує широке розповсюдження. В цій частині праці майже кожне речення потребує доповнень або великих коректив. При цім автор вилучає з тіснішого зв'язку з говорами долішнян говори верховинські здовж Карпат, починаючи від Уга аж на схід до Тереблі, а також і говори гуцульські, як зовсім молоді щодо колонізації. Тим часом, коли б автор повів був ізоглоси звукових або морфологічних явищ, то вони в багатьох випадках зайняли б як область верховинську, так і долішню. Правда, говори долішнян мають деякі явища, невідомі говорам верховинським, а також західнім.

У другій частині своєї студії автор прослідує розвиток літературної мови п.карпатс., констатуючи, що від перших початків письменства п.карпатських українців аж до половини XIX. століття панує в основі слов'янорущина, в 16 і 17 в. пересякнута діялектичними місцевими явищами, від другої половини XIX в., а то від заснування товариства Василія Вел. змагання до великоруської літературної мови, що її майже ніхто не опановує, переходить потім боротьбу за літературну мову від р. 1919 та роздвоєння на два табори: великоруський та український. Оцінка цих боїв, а також результат — не вірні, бо сильний український літературний рух зведений до одинокого Гренджі-Донського, тоді як він нараховує тепер щонайменше один десяток авторів, про що могла б повчити його стаття А. Гартля в „Слованськім Пшегледі" 1930. р.

Ужгород. Др. Іван Панькевич.

Артизм творів Степана Руданського.

1. Впровід.

В українському літературознавстві присвячується небагато уваги питанням форми, т. зн. розборові елементів, що визначують характер даного літературного факту, як твору мистецького. Вповні погоджуюся з твердженням істориків літератури, що головну задачу цієї дисципліни будуть усе становити аналіз історичний, соціологічний, психологічний, словом: звернений на позамистецькі моменти. Однак для повного й всебічного наукового освітлення твору в рамках модерного літературознавства безперечно потрібний також докладний, фаховий формально-естетичний розбір.

Новіша теорія літературознавства ставить собі далеко ширші завдання, ніж чиста історія літератури. А серед різних інших завдань дослідника літератури визначується важне місце також формальному аналізові. Боротьба між формалістами та дослідниками змісту твору ведеться вже від найдавніших часів, від конфлікту античної естетики з теорією Плотіна аж до полеміки між класиками й романтиками. Вкінці перемогла німецька ідеалістична естетика змісту; погляд її сформував Ґете ось як: „Поважаю ритм і рими, що власне й роблять поезію тим, чим вона є; але те, що найглибше нас вражає, найтриваліше впливає — це не форма, а ота решта, що залишається з поета, коли його переложити на мову буднів". Естетика змісту та історичне наставлення панували впродовж цілого XIX-го століття, і тільки в 90-их роках деякі вчені проголошують нові постуляти. Напр. страсбурзький професор тен Брінк уважає вже 1891. р. за найважніше завдання літературознавства дослід відношення форми до змісту, тобто спосіб представлення („Über die Aufgabe der Literaturgeschichte"). Вільгельм Дільтай кладе теоретичні підстави під модерне систематичне літературознавство, що його опрацьовують дуже всебічно, при помочі різних метод і підходів, такі вчені, як Ґундольф, Унґер, Фослер, Ельстер, Петерсен, Вальцель, Цисарж, Маргольц і інші. В рамках цього літературознавства находить також формалістичний метод сприяючі умови розвитку. Він доходить за новіших часів навіть до занадто односторонніх висновків про головне значення формального розбору в літературознавчому досліді. Проф. Вальцель не вагається в творі „Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters" механічно переносити Вельфлінову теорію досліду творів пластичного мистецтва на поезію. Такі крайні висновки, розуміється, самі по собі радикальні — але вони не заперечують ваги формального розсліду, як одного з багатьох завдань літературознавства.

2. Предмет цієї праці.

Хочу, не претендуючи на подання повного, систематичного розбору технічного боку творчости Руданського, з'ясувати тільки декілька важних питань, що приходять на думку при такому розгляді творів нашого талановитого подільського поета.

В праці над біографією Руданського та критикою текстів його творів можна замітити останніми часами деякий поступ, заманіфестований головно в виданні Кримського й Левченка „Знадоби", т. зн. сирих фактичних матеріялів про Руданського. Тим часом у ділянці розсліду самої його творчости не зроблено досі майже нічого. В історіях літератури обмежуються такі автори, як Петров, Огоновський, Єфремов, Франко і ін. до загальних заміток, що тепер вже нічого нового не дають. Трохи ширша спроба перегляду творчости Руданського з-під пера В. Герасименка, додана як передмова до „Поезій" Руданського видання Книгоспілки з 1927. р., вражає своєю поверховністю та тенденційним недоцінюванням таланту й оригінальности автора. Зрештою про твори Руданського пишеться тільки принагідно, прихапцем і без належних підготівних студій. Ще гірше стоїть справа з аналізом формального боку віршів Руданського. Тут можемо вказати тільки на два важніші наукові факти, а саме: в згаданій передмові присвятив В. Герасименко 4 сторінки формальному розборові творів нашого поета, тоді як М. Зеров у замітках до того ж видання поезій говорить на трьох сторінках про формальний бік перекладу „Іліяди". Герасименко обмежується до загальних фраз про будову віршу й строфи у Руданського, підкреслюючи тісний зв'язок його поетичної техніки з народньою поезією та стверджує, що „наслідуючи народню пісню, автор найменше звертає увагу на обробку свого віршу". Оскільки б Герасименко був докладніше прослідив формальну структуру поезій Руданського, він ніколи не міг би був дійти до такого висновку, — бо подрібні студії вказують на те, що Степан Руданський був саме може одним із перших українських поетів, що с в і д о м о цікавився технікою поезії та старався пристосовувати в своїх творах найрізнорідніші технічні засоби

мистецтва слова. Правда, не все це авторові вдавалося — і частенько він не осягав бажаних естетичних ефектів, — але це вже інше питання. Однак, ніби Руданський не звертав уваги на формальну сторінку своїх поезій — це нічим необґрунтоване твердження.

3. Заголовки, як мистецький засіб.

Спершу хочу тут спинитися над питанням про формально-естетичне значення заголовків у творах Руданського. Це питання в науці відносно нове й мало знане. Напр. у польській літературі на нього звернула увагу м. ін. А. Хоровічова в „Pamiętniku Literackim" 1923 р.

Заго́ло́вок — це перший момент, де зачинається зв'язок між читачем та схованою під символами буков і слів індивідуальністю поетичного твору. Завдання його подібне до завдання увертюри в опері, що витворює відповідну атмосферу для того, щоб слухач став здібний сприймати всі естетичні вартості даного твору. Проблема заго́ло́вків, особливо при аналізі творів Руданського, цікава, а то тому, що з рукописів видно, як автор сам прикладав до заголовків своїх творів велику увагу. Він не вдоволявся придуманням заголовків для поодиноких творів, а старався також свої твори класифікувати, поділити на групи, та теж цим групам надати відповідні назви. Всі свої поезії взагалі називає Руданський співомо́вками. Вже О. Огоновський у своїй „Історії літератури" II. I. 320 вірно пояснює цей термін, що його створив Руданський, як „співи в мові", а Кримський інтерпретує його в I. томі „Знадобів" 162, як „співною мовою" написані твори. Кримський також звертає увагу на дуже важну обставину, що термін „співомовки" відносився в Руданського до всіх його поезій взагалі. Це стверджено на основі автографів Руданського, і тому неправильно прикладати цей термін тільки до популярних, коротких віршиків анекдотичного характеру — як це увійшло в ужиття через помилку перших видавців поезій Руданського. Віршовані ж його анекдоти треба називати виключно терміном самого автора „приказки". Як видно з опублікованих в I. томі „Знадобів" так званих „Заголовків", що на їх підставі Руданський хотів розмістити поезії в проєктованій своїй збірці, систематизація його творів вироблена дуже точно. Поодинокі назви переходили деяку еволюцію, як це видно на прикладі балад. Їх він у різних часах називав різно. Із рукописів видно, що спершу звав він їх „небилицями", натякаючи тим на їх фантастичність, а пізніше „байками хатніми". Родовід цієї другої назви трохи складніший: байками взагалі називав наш поет усі вірші, що в них оповідається про якусь подію, тоді як терміном „байки світовії" старався передати московський науковий термін „міровыя сказанія", пристосований до апокрифічних народніх повісток, головно про створення світу; у протилежність до цих „байок світових" він назвав інші свої віршові оповідання, теж на народніх головно мотивах побудовані, однак уже більше приватного, а не релігійного чи космогонічного характеру, „байками хатніми". Романчук у своєму виданні творів Руданського („Руська письменність") поміщує балади під рубрикою „оповідки". Термін це також Руданського, однак, поскільки знаю, він його прикладав тільки до фольклорних оповідань, записаних з уст народу („Оповідки Вакули"), але не до своїх поезій. (Далі буде).

Львів. Др. М. Гнатишак.

Зміна *о*, *е* на *і* в говорі с. Головчинець Залісецького повіту.

Говір с. Головчинець[1] знає досить послідовну зміну *о*, *е* на *і* в закритих складах, хоч і відхилень не мало. Ці відхилення повстають через аналогію, брак почуття, звідки береться таке *і*, або під чужим впливом.

[1] Село Головчинці лежить над річкою Дуплою, коло містечка Товстого в повіті Заліщики. Говір села — не чистий подільський і не наддністрянський; в ньому виразно перехрещуються впливи подільського говору з говором наддні-

Тут чуємо звичайно: тік, рік, віз, нїс[1] (несла), нїс (носа), гнїт (гнота), лїд (леду), мід (меду), шістка (шестий), сімка (семий), сіл (сиᵉло), доріг, ключів, щітка, чіп, на сьвіжім, кʻисїль - кʻисїлю, соловій - вія, виᵉсїлє, вівцє — вовец, вістриᵉ, вівс — вовес, сіль, постїль (і посьтїль) — постели (і -лї), дїдовід, запалїнє, але пáлиᵉнє, підбріхувати, вичісувати. Те саме також у G[3]: сухіт, хоч без зміни *о*, *е* на *і*: запон, монет, підвод, биᵉзрог.

В повноголосних формах маємо *і* в закритому складі в словах: поріг, беріг, воріг (і ворог), сторін, стоᵘділ (а то й: студіл), воріт (і ворот), борід; але тільки: голов, коров, порох, голод, волочка (у сусідньому селі, за 2 клм, Ворвулинцях: волїчка), зáполоч, витиᵉреб'ювати (рідше: -рі-), виверчувати, зате майже все: підперізувати, виполїкувати (і -ло-).

У словах, узятих із церкви, досить часто й тепер зміни *о*, *е* на *і* нема: Бог, бодай < богдай, бодапрóсти < Бог да простить (але також почуємо: Біг, панᵐбіг, бігме), возниᵉсенів, Тройцє (хоч три ярі свічки разом у трираменній формі називаються: трiᵘцє; в цім останнім слові *й* сильно редуковане, майже непомітне).

У багатьох словах наголошене *о* лишається незмінне: война, вольско < войско (і войсковий), моцний (хоч міць), вандровний (але: вандрівнúк), злосний (хоч злїсьть), кошницє (кʻіш), ниᵉбощик, ниᵉбошка (хоч: ниᵉбіжиᵉчка, поруч: ниᵉбожиᵉчка,) панчошка (рідше: панчішка), ножиᵉчка (рідше: нїжиᵉчка), роздорожиᵉ, G[3] лоз, блох (блїх), причолка (за N[1] причóлок, хоч бував й прúчілок). Поза акцентом без зміни *о*, *е* на *і*: Федор, набор < на - борг (тут *г* безголосе), обоє чужі (грецьке й німецьке). Сюди ж належить подра, а далі й свої: вороженьки, дороженьку (і -рі-) зо, надо (мнов).

Не повинно б бути зміни *о*, *е* на *і*, але вона є через аналогію[1] до інших відмінків: кʻінец (і конец), кʻілок - кʻілка (ніколи: колок), частіш: столец, скопец, рідше: стілец, скʻіпец; усе тільки: чіпец, камінец, G[3] ластівок (поруч ласьтівок),

Через фальшиву аналогію зміну *о*, *е* на *і* бачимо в таких словах як: здóйму -підóйму, і здіймý — підіймý; підіймáю (рідше: -до-), але все: підóйма; відíйму (відіймý) і відóйму; все: дійти, розірвати, зі і зо мнов, відійти (і відойти), відітхнути.

Є вже й такі слова, де зовсім затрачується почуття, звідки *і* взялося, і слово остається з *і* в цілій відміні, от як: міль - міли, кʻір - кʻіру, кукʻіль - кукʻілю (рідше: коколю́), кріль, кріле, крілик. Ба, навіть індивідуально (у старих) можна почути: сіль - сіли - сіліᵉв (поруч: соли, солиᵉв). Подібно: міць - міци - міциᵉв (і моци, моциᵉв; пор.: забрали єго силоміць, або: силоміциᵉв).

Львів. Др. Микола Пушкар

Фонетичні та семасіологічні трансформації в місцевих словах.

Кілька прикладів з говірки села Хотимира на Покутті.

Торкаючись фонетичного перефомлення слів, маю на увазі не окремі звукові особливості слóва в його артикуляційних частинах, а цілу постать слова таку, що її в діялектологічних працях зазначують в „скороченнях“ чи „стягненнях“ (гаплологія). Це цікаве з'явище пояснюють впливом двох факторів: а) частим стосуванням цих слів у щоденній — діловій, швидкій — розмові, де ціллю гаплології: економія часу; б) місцем наголошення, що притягає до себе всю силу експресії нашого голосу на шкоду ненаголошених складів. В останньому випадку склади — звичайно безпосередні перед наголошеним чи по наголошеному складі — поступаються надто своєю повнозвучністю, а то й якістю фонем.

стрянським (опільським). На мапі І. Зілинського з 1933 р. говір Головчинець зарисований до опільської (наддністрянської) діялектичної групи, що не вповні вірне. Докладніше розповідаю про це в своїй недрукованій праці: „Говір с. Головчинець Залісецького повіту“.

[1] У цій статті зазначаю: *ї* по приголосній — це м'яка приголосна + *і* (ні, сї... = ньі...); *иᵉ* = *и* з *е* ноакцентованого; *кʻ* — палатальне (т. зв. м'яке) *к*; *оᵛ* = *о* сильно зближене до *у*; *нᵐ* = *н* із губним замкненням, рівне майже вповні *м*.

[1] Іншої думки на цей процес І. Огієнко: Нариси з історії укр. мови, 1927 р. ст. 34-37.

Думаю, що ці пояснення не вичерпують усіх можливих ситуацій та причин гаплології. Можливо, що місцями діє тут сила т. зв. „складотворчих“ *р*, *л*, місцями ще інші, досі не відкриті, закони людської мови.

Приклади: с и р д а́ (= середа) — *е* по *р* випало, *р* вимовляють довше, ніж звичайно; ненаголошене *е* по *с* перейшло в *и*; зате: в се́рду — де чуємо знову повнозвучне *е* під наголосом. П а́ р б о к (= парубок) — *у* по *р* випало; *р* вимовляють довше; іноді трохи зм'якшене. П е р в е́ с л о (= перевесло) — *е* по *р* випало, *р* довше. П а́ д о н ь к у м и́ й! (= припадоньку..!, ой леле!). Б а́ л о (= бувало), напр.: „він, бало, сидит та й розказує нам“. Бо́ л е, бо́ л и — слово в сільській говірці вельми часте, либонь теж скорочене, або спаяне з двох слів ув одне; значення його: слава Богу. Окремо, самостійно його ніколи не вживають, завжди в реченнях, напр: „вже му, боли, лекше“, „моя жінка, боли, встаткувалася“.

Дуже мало, або й цілком не звертають наші дослідники - діялектологи уваги на м а н д р і в к у з н а ч е н н я с л о́ в а. А праця цікава, багата, бо семасіологія відкриває дивні й таємні шляхи, що ними переходить народнє слово. Звідкіля воно взялося, як це сталося, що, напр.: в і д а́ в, в и д а́ в — значить у говірці: мабуть, можливо? А л е́ — з н а ч и т ь: невже? (а́ли = але, та); в і к н о́ — значить: а) глибоке місце в ставку („без дна“), б) джерело в кам'яному ґрунті, в) ополонка, проруб льоду на річці; п і д (на поді) — значить: горище; п і́ л о, п і й л о (пиття) — значить: борошно, розведене в воді з молоком; к а р н и́ к — значить: хлів на безроги, вівці і т. ін.

Значення слів переноситься з одних річей на другі, близькі й далекі, але завжди такі, що якимсь чином з собою посвоячені (матеріяльно або психологічно). Воно (значення) зв'язується їхньою подібністю за признаками зверхньої форми, за розумінням розмірів, призначення, способу виконання та льокалізації речей. Чималу ролю в цій трансакції відіграє обсяг уяви, а ще більшу (може найбільшу) — ціла гама почувань людини.

Рівне. Др. Б. К о б и л я н с ь к и й.

Життя слів.

Гости́ниця — це дім, де спинялися гості, цебто подорожні чи купці. Уже в греків було багато гостиниць, побудованих поблизу великих міст або славних храмів, а в Римі були гостиниці й при великих дорогах. Гості спинялися в гостиницях зовсім вільно, — їх тут однаково приймали, чи був то багатий чи бідний, родовитий чи простий. В середні віки гостиниці ширяться й по цілій Європі. В Московії для гостей існували особливі „гостинні двори“. Слово „гостиниця“ відо́ме в слов'янських пам'ятках із XI віку, напр. у Супрасльському рукопису. В Словнику П. Беринди 1627 р. „гостиниця“ перекладено на наші українські обставини: „корчма“ (але „корчма“ тоді ще не мала сучасного значення).

Гости́нець — це широка дорога, via publica, що нею подорожували гості, а від них і дорога отримала свою назву. Слово дуже давнє, відоме вже в „Руській Правді“: Аще погубять слѣдъ на гостиньци на велицѣ, а села не боудеть. Грамота Казимира 1349 р.: По путь по Подгаєцьскый, а по гостиньць по Колбаєвьскыи. Грамота 1441 р.: А по гостинець по Вишеньскый. Слово „гостинець“ у своїм старім значенні широко відоме в Наддністрянщині, і зовсім забуте в Придніпрянщині. „Гость — гість“ позостало в нас уже з новим значенням. А новий чужий „готель“ зовсім випер нашу рідну стародавню „гостиницю“.

Грубія́н — часте в східньоукраїнських говорах слово, визначає: нахабний, зухвалий, невихований. Слово утворене чи не на взір німецького Grobian — простак, але підпало в нашій мові „озмисленню“ зо словом „грубий“ і тому змінило трохи своє значення. Сильно розгалужене в нас слово: грубіянство, грубіянський, грубіянити.

Гуля́ти — широко розгалужене в українській мові слово, з різним значен-

ням: спочивати, походжувати, їздити чи ходити без праці, не працювати, веселитися, святкувати, грати в яку забаву, забавлятися, танцювати і т. ін. У всіх цих значеннях слово відóме в українських Думах, де його вжито аж 43 рази. Напр.: Ми за твоєю головою пили да гуляли 133. Чистим полем гуляли 126. Чорним морем далеко гуляли 79. 83. 84. Добрим конем гуляє 152 і т. ін., у всіх випадках трудно встановити ближче значення слова. Але здається, що „гуляти" — танцювати, це дуже давнє значення, в говорах наддніпрянських уже мало знане, але ще дуже поширене в говорах західніх. Бірчак, „Василько" І.: Скоморохи грали якусь дику пісню, а вона гуляла-гуляла-гуляла 133, Розпустила волосся й гуляла-гуляла-гуляла 133. Як не заграє увесь ліс, як не стануть дерева гуляти II. 149. Пізніші значення „гуляти": бути вільним, бавитись у що, напр. у Б. Грінченка, „Під тихими вербами": Гуляти в ящура 31, Як де зійшлися, так зараз і гулять, звичайно на гроші 293. Форма „гулиця" (улиця) має звичайне протетичне (приставне) *г* і тільки випадком збіглося з „гуляти".

Гільйотина — рубалка, машúна відрубувати голови засудженим на горло підчас французької революції. Складалася вона з рами — два стовпи з поперечкою, а між ними в жолобках легко ходила важка велика гостра сокира. Засуджений клав голову в раму; сокира падала, і голова відлітала. Назву свою ця машина одержала від д-ра Гільйотена (1738—1814), члена установчих зборів. Року 1788 вніс він до цих зборів свій проєкт, щоб у республиці смертна кара робилася з найменшими муками для засудженого, а сам процес виконувався якнайскоріш; крім того, щоб усі засуджені мали право на відрубання голови, а не самі вищі верстви громадянства (нижчі верстви тоді вішано). Взір своєї машúни др. Гільйотен (Гільотен) узяв із попередньої практики в інших державах, бо така рубалка відома була ще давніш. Проєкт Гільйотена був прийнятий, а сама рубалка одержала назву „гільйотúна".

»Мовний Порадник«

для Редакторів, Видавців і Робітників пера.

Лист четвертий.

6. Ще про апострофа.

Декілька осіб (серед них і о. Проф. Ю. Дзерович) прислали мені низку запитань про апострофа. Охоче відповідаю, щоб у цім питанні не ширилось баламутство. Найперше: сердечно прошу перечитати про апострофа все те, що вже писала про нього „Рідна Мова" в 1933 р. ст. 165. 303-308. 335-342 та в 1934 р. ст. 33. 69-70. 319-20. 339. 363-5. 455. 486-7. 503. 536. Тепер відповідаю на запитання.

1. Апостроф (пáврик) у нашім письменстві заховався традиційно від стародавніх часів (див. „РМ" 1933 р. ст. 335-342).

2. Скільки я друкую по-українському, стільки й уживаю апострофа, — цебто від 1905 р. Ціла українська література ще до більшовиків уживала апострофа. Що апострофа не більшовики запровадили, свідчить про це, напр., Проф. Ів. Зілинський у своїй праці: Opis fonetyczny języka ukraińskiego, 1932 р., пишучи на ст. 60: Powyższą różnicę między wymową ukraińską i rosyjską starają się Ukraińcy z pod zaboru rosyjskiego już od dawna zaznaczać w każdorazowej swojej pisowni przy pomocy t. zw. apostrofu ': м'ясо, п'ятниця і t. d."

3. Більшовики не мали й не мають до апострофа жадного відношення, — до них він віки був, і не вони його запровадили. Навпаки, за українцями тепер і росіяни завели собі апострофа й пишуть: об'являю, из'являю, из'ясняю й т.ін.

4. Зв'язувати апострофа з більшовиками, це кривдити наддніпрянців і показувати свою незнайомість із їхньою старою культурою.

5. Чи ми тут будемо вживати апострофа, чи не будемо, це не вплине на правопис наддніпрянський,— там на нас не оглядаються.

6. За останні 50 літ в Україні так звикли вже писати з апострофом, що тепер тяжче було б Наддніпрянщині відвикати від апострофа, аніж Галичині звикати до нього.

7. „Рідна Мова" не видумала апострофа, — вона тільки змушена була, в ім'я національної одности, прийняти академічний правопис.

8. Пишучи відриваємо руку і для інших значків. напр. для крапок над *і, ї, й*, але це ще не говорить проти цих буков.

9. Наддніпрянці звичайно говорять і мовою російською, де існує органічне сполучення *б, п, в, м, ф* з йотованими голосними: мясо (= miвso, не mjвso); при більшому впливі російської мови так часом вимовляють і українці; щоб показати свою відмінну вимову, вживаємо апострофа: м'ясо.

10. Хто з чужинців, особливо росіян і поляків, учиться української мови, тому апостроф став дорогоцінний, бо кожний раз показує правдиву вимову.

11. Коли б апострофа не було, то для галичан мусіли б його таки запровадити, щоб показувати правдиву вимову *р*, бо в літературній вимові існує відмінна вимова *ря* і *р'я*, див. про це „Словник місцевих слів" ст. 130-131 § 12.

12. Те, що інші слов'яни не вживають апострофа, нічого не доводить: а) їм апостроф не потрібний, бо мають іншу вимову, б) в азбуці вони мають *j*, а при *j* апостроф не потрібний, і в) апостроф власне наочно підкреслює іншим слов'янам про відмінність нашої вимови.

13. Інтелігентний українець легко вимовляє й органічні сполучення *бя пя* і т. ін. в чужих словах, а в своїх: тьмяний, святий, різдвяний і т. ін. (не: t'mjanyj, swjatyj, див. „Словник" ст. 148), отже вимовляємо: в'ялий, але святий (wjałyj, swiatyj).

14. Діти дуже легко вчаться писати з апострофом, див. про це „Рідна Мова" 1934 р. ст. 33. 455; а вже для мільйонів поросійщених дітей, що вертаються до рідної мови, апостроф просто дорогоцінний, бо виразно показує, як треба їм читати, а це важливе для цілого нашого народу.

15. „Ми, галичани, і без апострофа йнакше не вимовляємо". І добре, — значить, нема жадних труднощів навчитися писати апострофа: пишіть його по губних *б, п, м, ф* там, де по нім чується *j*: п'явка (pjawka). Але складів *ря* і *р'я* в Галичині не розрізняють (кажуть бур'я burja, а треба буря buria), — тут апостроф дуже потрібний, бо покаже правдиву вимову.

16. Дуже багато наддніпрянців-емігрантів тільки на еміграції почали поважно вчитися укр. мови, тому тепер і не вживають апострофа, бо взагалі говорять і пишуть „галицькою" мовою. З них прикладу не можна брати.

З товариським привітом

Редакція „Рідна Мова".

Січень. 1935 р. Варшава, вул. Стальова 25 п. 10.

Передрукуйте це в Вашім виданні!

Говірка с. Серафинець Городенського повіту.

Сполуки голосних. Давні сполуки: *ср, ер, ол* між приголосними дали повноголос: *ере, оро, оло*: середá, бородá, головá і т. ін. У нашій говірці друга голосна перед наголошеним складом скоротилась. У скорій вимові повстають такі форми: сирдá, дéрво, чéрво, бурдá, гулвá і т. ін. Натомість сполука півголосних *ь, ъ* з пливким *р* між приголосними дала групу *ир*, напр. кирвáвиці, кирнúці і т. ін.

Затрата чи поява звуків. Затрата (скорочення). Голосні часто зникають у скорій мові: гóлка, мнé, хóчти, дóста, го, му, ї, пóчкай (почекай), довгобрáзий, гиркúй, ста (сюди), нпр. дай го ста, най му стúпи зрóб'ю;... твую псомáму; сирдúна, виртéно, мугрúч, пáрбок, ніц. Деколи знову голосні появляються в назвуці: іржé, йорáти (пісня: Ти си лúшиш в Сарафúнци сіяти, йорáти, а я піду мóлод жóвняр дурóги збивáти). Те саме діється й з приголосними. Вони рівно ж зникають чи появляються. Заник приголосних *в, г, й, л, ть, д*: óздух, óзме, ознисéнé, оскрéс, зїзáти;

читвéрь, бíчи, мочи́, лíчи́, простúбі; тогíд, ни-бíси, дáй-му пóки; масни́ці; шіздісéкь; клáні (1/4 копи). Поява приголосних *в, г, й* (поява придиху): вýрда, вýлиці; гóндички, Гамéрика, горíх; éнчий, éндик, Іван; *зр* > *здр*: здрéк, здрíлий; *мр* > *мбр*: цимбри́нє, цúмбра. Затрата складів (контракція). Заникають рівно ж і цілі склади: агíт (а дивíться), адú (а диви), чо-хóч (чого хочеш), нúцьку брр (кличуть вівці).

Переставка (метатеза) поодиноких звуків і складів: видмíдь (медвідь), кулóпні (коноплі), вугурúти (говорити), буркóваний (бруковáний), окóман (економ).

Сполуки приголосних звуків. Звуки підпадають різним змінам не тільки поодиноко, але й в сполуці з іншими звуками. Якість зміни залежить від сусідства. Між двома приголосними появляється деколи переходовий звук для легшої вимови. Означую цей звук знаком *і*, бо його мабуть найбільше чути. Чути його в мові дітей і в пестливій мові: мáм'ію, кни́ж'ка, близéн'ко, ни́н'ка, ц'вях і т. ін. У мовознавстві це явище зветься off-glide, поль. ześlizg.

Обопільний вплив звуків на зміну їх артикуляції Уподібнення. Внаслідок сусідства й безпосередньої стичности звуків наступають зміни, що провадять до їх повної або частинної подібности. У той спосіб повстає уподібнення (асиміляція) звуків повне або частинне, прогресивне або регресивне.

Частинне уподібнення: 1) щодо звучности: *б, д, ж* > *п, т, ш*: гулу́пка, кла́тка, книшка; 2) щодо носовости: *вн, бн* > *мн*: рíмний, кóмнір дрімний г. мнó; 3) щодо звучности: *к, сь* > *ґ, зь*: Вилúґдинь, прóзьба, лúґвариці: 4) уподібнення (т. зв. гармонія) голосівок: вчáра, саламáха, дилéко, удéрити, прифéсорь, привéт, трáба; 5) щодо місця артикуляції: *нб, нк, мк* > *мб, м. нк*: пáмбіх, бамбéтлі, бумбони, тасéнка, амбóнія; *жц* > *сц*: на книсці; *шц* > *сц*: в кéсці (кúшка).

Повне уподібнення: *зс* > *сс*: ссубóў; *вж* > *жж*: ж жінкоў, ж желю́; *тч* > *ч*: очинáш; *тш* > *ч*: короччий; *дс* > *ц*: звíцци; *дш* > *ч*: мулóччий; *чц* > *ц*: в суróцці; *тс* > *ц*: женицци; *шс* > *с*: б'éсси; *жш* > *с*: ни вáсси; *дн* > *нн*: сúгонни.

Уподібнення між словами т.зв. sandhi. Уподібнення наступають рівно ж і між кінцем одного та початком дальшого слова, тому що між звуками в нашій мові нема білих значків, як між буквами на папері, а слово не становить для себе окремої цілости, але лучиться з іншими, що на себе обопільно впливають. Звучні перед глухими наступного слова тратять свою дзвінкість і навідворот: глухі перед дзвінкими стають дзвінкими. Напр.: *пíт силóм* чути як: *пíццилóм*; *пíт столóм* чути як: *пістолóм*; кід біжúт, ніз булúт, підж бíла, ріґ за рóком, наж брат, сиб гурóх, пез гáвкав, даґ дóму, наввéздинь (гонять пастухи худобу в поле).

Розподібнення (дисиміляція) полягав на тому, що звук став різний від звука, що з ним він стикається або сусідує. Дисиміляція може бути повна й частинна, прогресивна й регресивна. Напр.: *хш*>*кш*: сýкший, лéкший; *рт*>*нт*: антілéрія; вирблю́д, рóслуга, лівóрвир, фільфéбир, дизинтúрь, відлúга; *кт*: дóхторь, дирéхторь, шпéхторь; *чн*: рушнúк, биспéшно; *сс* > *сц*: сцáти; *чт*: штúри; *мн* > *нв*: трýнва; *нш*: рáнчий, éнчий; *нн* > *лн*: насíльник, казалниці; *ц* зам. *с*: пáнцкей, рúнцкей, городéнцкей, горúнцкей, днúнцкі.

Упрощення приголосних груп. До відомих упрощень в літер. мові можемо з нашої говірки подати ще такі приклади: *дс* > *ц*: грумáцкий, канáцкий, лю́цкий, сусíцкий.

Вплив чужих мов. Цекання: *ц* зам. *т*: цíхо, цíхохóди (постоли). Дзекання: *дз* зам. *д*: дзінькýє; *ґ* зам. *г*: ґáрдий, ґáнити, підґáрлє, ґáбити. ґáрдити, ґлей; носовість: клáнцати, дзумбилáти, пантрувáти, пльóнтати, сóмпель, скригонтáти. (Кінець буде).

Яворів. Іван Велигорський.

Вирівнюйте залеглості! Присилайте передплату на р. 1935-ий!

До Передплатників, Читачів і Прихильників »Рідної Мови«.

Місяць січень — місяць розбудови „Рідної Мови".

Нижчепідписані, Гурток Прихильників „Рідної Мови" в Варшаві, докладно ознайомившись із матеріяльним станом місячника „Рідна Мова", пастановили видати цю відозву й звернути нею увагу на ту загрозу, що налягла над нашим єдиним і одиноким рідномовним журналом.

За два роки невпинної праці „Рідна Мова" всім показала, як нам потрібний власне такий журнал. Позостаючись щиро науковим у самій своїй істоті, журнал знайшов таку популярну форму й таку загальнозрозумілу мову, що заговорив до найширших мас, усіх закликуючи до рідномовної праці. Мало того, журнал не тільки кинув надзвичайно корисне нам гасло: „В с і дбаймо про культуру своєї мови", але й виконав його, притягуючи широкі кола нашої інтелігенції до найрізнішої рідномовної праці, наслідком чого скрізь по краю, а також і за кордоном повстають так нам потрібні „Гуртки плекання рідної мови".

Найбільшою заслугою двохрічної тяжкої праці „Рідної Мови" треба вважати послідовне проведення в життя великого щиронаціонального гасла: „Для одного народу — одна літературна мова й вимова, один правопис". Двохлітня ця праця допровадила до того, що тепер увесь український народ ясно й глибоко зрозумів, що за всяку ціну мусить створити собі всеукраїнську літературну мову, як найміцніший орган своєї духової одности. Тепер нема вже свідомого українця, щоб думав тут інакше.

Заслугою „Рідної Мови" вважаємо й те, що це вона перша голосно заговорила про мовне винародовлення нашої еміграції, — політичної в Европі й зарібкової в Америці та Канаді, це вона невпинно кличе цю еміграцію не рвати мовних зв'язків із своєю Батьківщиною й переходити на всеукраїнську літературну мову.

„Рідна Мова" не є тепер, власне, редакція в звичайному того слова розумінні, — це наша ціння культурна установа, така установа, що до неї щоденно звертаються за рідномовними порадами десятки осіб. І всім дається найповніше вияснення або листовне, або на сторінках „Рідної Мови". З цього погляду відносимо „Рідну Мову" до наших культурно-освітніх установ.

Здавалось би, що широке громадянство, користаючись із праці „Рідної Мови", належно оцінить і матеріяльно підтримає таку висококультурну свою інституцію. Докладно ознайомившись із матеріяльним станом Видавництва, ми переконались, що воно зовсім не має потрібного для своєї широкої праці матеріяльного ґрунту, більше того - близьке до занепаду, а тримається тільки через надзвичайну відданість рідномовній ідеї й повну посвяту цій справі безробітного Редактора його, що виконує при Видавництві всі функції, аж до найнижчої включно. Підрахунок боргів 27 листопада 1934 р. показав, що сам край заборгував „Рідній Мові" 4104 зл. 20 гр., висока сума для молодого Видавництва. Уважаємо такий стан за зовсім ненормальний і загрозливий, а тому й кличемо все українське громадянство підтримати „Рідну Мову" й дати їй змогу належно розбудуватися.

1. Закликаємо всіх Передплатників, Читачів і Прихильників „Рідної Мови" найенергічніше зайнятися приєднанням журналові нових передплатників. Нехай стане святим обов'язком кожного приєднати бодай одного нового поредплатника „Рідній Мові".

2. Закликаємо всю політичну наддніпрянську еміграцію, а також усю еміграцію зарібкову масово передплачувати „Рідну Мову", і вже тим підтримати цю нашу щиропатріотичну незалежну наукову установу. Нехай не буде ані одного емігранта, що не передплатив би „Рідної Мови" й не працював би для її підтримки.

3. Закликаємо всіх Передплатників, Читачів і Прихильників „Рідної Мови" в краю, Европі, Америці й Канаді при-

силати добровільні датки на розбудову журналу. Нехай не буде українця, що не відгукнувся б на цей наш заклик. Ділом покажім, як ми ставимось до ідеї всеукраїнської духової одности.

4. Всіх боржників „Рідної Мови" сердечно просимо сплатити свої борги найпізніше в місяці січні 1935 року. Коли б цього не сталося, просимо Редакцію „Рідної Мови" видрукувати список цих упертих боржників, а ми допоможемо Видавництву стягнути ці борги.

5. Оголошуємо місяць січень місяцем розбудови „Рідної Мови", й закликаємо всіх Передплатників, Читачів і Прихильників цього журналу активно й реально допомогти цього місяця Видавництву. Нехай ніхто не відмовиться від цієї праці! Всі подбаймо про розбудову своєї „Рідної Мови"!

Голосно стверджуємо, що „Рідна Мова" існує тільки на передплату й ні звідки жадної допомоги не одержує. Як це не дивно, але ні одна українська установа не допомагає „Рідній Мові"...

Глибоко віримо, що цей наш заклик знайде такий же щирий відгук серед нашого громадянства, з яким ми писали його. Українську пресу ласкаво просимо передрукувати цей заклик.

Варшава, 11 грудня 1934 року.

За Варшавський Гурток Прихильників „Рідної Мови": Інж. Оп. Нестеренко, Проф. Мгр. П. Кривоносюк, Мгр. І. Коровицький. Інж. Підполк. С. Білодуб, Інж. П. Сікора, Інж. Поручн. Ол. Сім'янців, Підполк. В. Дитель, Підполк. В. Євтимович, Мірничий П. Черненко, Підполк. Ю. Науменко, Др. Ю. Липа.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запита́ння наших Читачів.

Бри́ндза. Інж. М. Хомишин запитує нас: „Бриндза чи бриндзи? Гуцули, що виробляють цей сир, вимовляють твердо: *бриндза*, так само придніпрянці, поляки й росіяни. Тільки інтелігенція в Галичині вимовляє останній склад цього слова м'яко: *бриндзя*. Котра вимова правильна? Походження слова неясне. На підставі Martinys Wörterbuch der Milchwirtschaft можна догадуватися („ex Briuza" — з Брієже), що слово це дісталося в Італії через Балкани й Волощину до нас на Гуцульщину". Радо відповідаю Вам. 1. Літературна вимова тільки *бриндза*, так подають і академічні словники. Слово чуже, а тому *дз* не зм'якшилося в нас, самі гуцули, що перші позичили це слово, вимовляють *бриндза*; але на Покутті, напр., часта *бриндзя*. 2. Слово це прийшло до нас із Румунії, де здавна пастухи робили бриндзу, румунське brînză того ж значення, — звідти й гуцули навчилися робити бриндзу. Звідки румуни взяли свое brînză, мені не відомо; прошу читачів із Румунії вияснити це докладніш.

Вісник, а не вістник (Українська Студентська Громада в Новому Йорку). Тепер прийнято сполучення *стн* писати фонетично, себто *сн*, напр.: пісний, чесний, почесний, учасник, облесний, капосний, напасник, пропасниця, існувати власний, хресний і т. ін.; через це пишемо й вісник, щоб бути послідовним. Але є ще й такі, що одності правопису не надають значення, коритися приписам не хотять, а тому самі собі встановляють правопис і пишуть іще вістник. Див. про це „Рідне Писання" I § 58, — там все докладно вияснено.

„Впивався (Шевченко) красою природи". („Кобзар" 1934, передмова І. Ставничого ст. XXV). Думаю, що подібні вирази мусимо конечно виганяти з своєї мови, як некультурні й простацькі. „Вона віддалася" (побралася, одружилася), „впивався музикою" (насолоджувався) „п'янів із насолоди" і т. ін., — усе це бульгаризує нашу мову.

Гри́вня, гри́вень (Укр. Студ. Громада в Новому Йорку). В літературній мові прийнята форма гривня, а не гривна, множ. гри́вні, без гри́вень. Взагалі слова на *-вня* мають G³ на *-вень*: возовень, часовень, підповень і т. ін. Див. „Рідне Писання" I § 93 і 96.

Духо́вний — ду́хо́вий (Мгр. І. Коровицький у Варшаві). Трудно подати різницю поміж цими словами, бо в літературній мові вони вже в багатьох випадках злилися. Завжди кажемо: духо́вні вірші, духо́вна пісня, духо́вний стан, духо́вна особа, духо́вна школа і т. інше, зв'язане з духівництвом. Рос.укр. академічний словник I 259- 60 подає: янголи — істоти духо́ві (і духо́вні), Ду́ховим батьком був Драгоманов, С. Єфремів. У Б. Грінченка: Духо́на міць. Духовий — це тільки про інструменти, піч духова.

Застосувати (Д. Бучинський у Трибуху іцях), див. про це слово „Р. М". 1934 р. ст. 119-120.

Ля́ський—ля́дський (Укр. Студ. Громада в Новому Йорку). Стародавній прикметник усе був тільки ляцкий *ляцкый*, від кореня *ляд-*. Так, в „Повісті временних літ" під 1019 р. читаємо: Пробѣжа ляцкую землю, під 1030 р.: Бысть мятежь в земли ляцкѣ і т. ін. Форма ляцький часта й тепер у народній мові, визначав польський, напр. ляцька віра й т. ін., але часто й лайливо: ляцький сину. Пишемо ляцький (пор. людський), фонетична форма ляцький. Як повстало стародавнє ляцький — не вияснено. Від форми *лях* була форма *ляшський*

тепер пишемо *ляський* Отже, форми *лядський* і *ляський* — це різні форми.

Мати, матір (Д. Бучинський у Трибухівцях). Назовний відмінок *мати*, знахідний *матір*; говірково й *матір* уживають у назовнім У Шевченка: Мене мати породила 3, Тяжко матір покидати 165. Див. „Рідне Писáння" I § 87 ст. 40.

Навмання́ (Др. К. Кисілевський і М. Сидоренко в Рафалівці). В живій людовій мові маємо: навмана́, навмани́, навманьки́, навманяки́, навманці́, навманя́ навмання́, а в літературній панує навмання́. Академічний Рос. укр. словник II 733. 824 подає такі приклади: Навмання́ розказую, Шевч. Він ніколи не вмів жити навмання́. Грінченко. Тікали зовсім навмання́, Дніпр. Чайка. Я подалась вулицею навмання, Л. Українка. Може навмання́ читати, Квітка. Походження слова темне, але того корення, що й об-ман, обман-а, ман-ити, ман-івці й т. ін. Міцних підстав писати *-ння*, здається, нема (Словник Грінченка подає навманя́), але форма навмання́, з двома *н*, сильно защепилася вже в літературній мові її ж подає й академічний правописний слівник, тому навмання́ пише й „Рідна Мова".

Ре́шето (Дир. І. Кулиняк у Варшаві). В літературній вимові знаємо тільки ре́шето, мн. ре́ше́та, з решіт, — так подають академічні словники. Словник Б. Грінченка IV 14 подає тільки ре́шето. В рос. мові решето́. Західньоукр. говори часто мають решето́, мн ре́шета.

Український наголос (Д. Бучинський у Трибухівцях) не сталий, це зна́чить — може бути на кожному складі. Але в літературній мові пильнують, щоб кожне слово мало тільки один наголос, як воно в більшості й є. Наша мова не знає такого правила, ніби двоскладові слова мають наголос на початковому складі, — можуть мати й на кінцевому. Від числа складів наголос взагалі мало залежить, — залежить частіш від інших причин. Вимовляємо тільки Франко́, ніко́ли Фра́нко (але чужа вимова й вимова неукраїнського прізвища буде Fránko). Вимовляємо Ма́рко Вовчо́к, Пана́с Ми́рний, а не Мирни́й.

Наголос зприставкованих дієслів на -ити (Суддя Яр. Марків у Бучачі). За малими винятками, дієслова т. зв. IV. кл. на *-ити* звичайно недоконані й мають наголос на *-и-*: роби́ти, проси́ти, кади́ти й т. ін.; у формах часу теперішнього ці дієслова переносять наголос на корінь: ро́биш, ро́бить, ро́бимо, ро́бите, ро́блять. але 1. особа має наголос на кінці: роблю́, прошу́, каджу́, колочу́ й т. ін. Коли до цих дієслів додаємо приставку, то вона змінює їх значення — робить їх доконаними, але зовсім не змінює наголосу. Тільки ось ці чотири дієслові, з'єднуючись із приставками, все таки позостаються недоконані, але наголос конечно переносять на корінь: зво́дити, заво́зити, перено́сити, нахо́дити й т. ін.; наголос позостається на корені цих чотирьох дієслів і по всіх формах часу теперішнього, в тому числі і в 1. особі однини: нахо́джу, нахо́диш, нахо́дить, нахо́димо, нахо́дите, нахо́дять, вино́шу, заво́жу й т. ін.

Прийменника (Проф. П.) ставимо звичайно поруч іменника або поруч його прикметника, але не далі, напр. у Шевченка: „*В* довгій рясі *по* келії старий чернець ходить" Такі форми, як: „Сів *на* давно вже нечищене й покривлене крісло", трохи штучні, треба б: „Сів на крісло, давно вже не чищене й покривлене".

Правописна одність (Укр. Студ. Громада в Новому Йорку). Правописні розбіжності поміж мовою „Чистота й правильність української мови" 1925 р. і „Рідним Писанням" 1933 р. пояснюються тільки бажанням одности й карности в правопису після академічних ухвал. Див. „Рідне Писання" I ст. 3-4: „В ім'я культурної одности українського правопису йдемо за академічним правописом навіть там, де ми з ним не зовсім погоджуємось". Пишіть: трьох, чотирьох, ніччю, піччю.

Істота літературної мови (М. Сидоренко в Рафалівці) не така, як Ви собі уявляєте: літературна мова звичайно не багато оглядається на говірки, завжди штучна й не все логічна. Традиція в літературній мові грає величезну ролю, і вона закріплює те, що спочатку видається дивним. На літературну мову не можна дивитися під кутом однієї говірки, — з такого погляду все буде „не по-нашому". Це й Х. Якимчукові в Парижі.

Західньоукраїнські елементи в літературній мові (Проф. о. Ю. Дзерович у Львові). Літературна мова не мало взяла й від мови західньоукраїнської. Так, напр., тепер пишемо *від*, хоч східньоукраїнська мова звичайно знає *од*; Шевченко, напр., *від* не знав. Далі, від західніх говірок узяла літературна мова й свою систему писати *і* з *о* та *е*, хоч у східніх говорах вона не така. Так само за впливом західніх говірок у літературній мові пишуть тепер *-мир-*, *пир-*, *-бир-*, хоч східні говори знають тут тільки *і* (вмірати й т. ін.). Із західніх говорів і правопис *зима*, хоч на сході панує *зіма*. І т. ін. (див. „РМ" II 233). В східніх говорах родовий тільки радості, пильності, веселості й т. ін., літературна мова (непослідовно) прийняла була писати тут *-и*: веселости (правда, тепер це відкинене).

Новини з української мови.

Др. Кость Кисілевський: **Правописні правила**, Львів, 1934 р., 14 ст., накладом автора. Автор подає головні приписи академічного правопису — і в цім цінність його книжечки. Нарешті зачинають виступати й галицькі мовознавці в обороні нового правопису! Розповівши коротко, де треба писати апострофа, автор слушно підкреслює чорними черенками: „У нас сприймається спровола писання апострофа в наукових та інших письмах" (ст. 4). В писаннях з *ґ* і *г*, *л-ль* автор подає дві системі, не висловлюючись ні за ту, ні за ту.

Цілий правопис подається на 11 сторінках, і це найбільша недостача книжечки: вона занадто малесенька, чому для вчителя буде неповна, а для учня неясна Пояснення й поради часто такі коротенькі, що нічого не дають; напр. ст. 11: „Зберігайте чуже *ф*", і ні слова не говориться, коли пишемо *п*, напр.: Пилип, трапити і т. ін. Або: „В деяких словах не відчуваємо ви-

разно відмін між звуками *е и*, а проте в письмі зазначаємо їх" (т. 4). — що це учневі пояснить? На ст. 5 читаємо: „Пишіть *і* в закінченнях", і подається 4 рядки слів на *-ший*, - хто що з того зрозуміє? „Пишіть *ї*, де чуєте *йі* (ю), — а що робити з тими, що того не чують? І т. д., і т. д., — таких пояснень, що через свою короткість нічого не пояснюють, тут занадто багато.

А часом маємо пояснення невдалі. „До абетки не входить... апостроф' (5), — автор хотів певне сказати, що апостроф не впливає на порядок азбуки. „Окремо пишіть перечення *не* в присудках" (9), — так, але ж дієслово часом присудком не бувае (напр.: я постановив не тратити часу). „Лапки обмежують(?) чужу пряму мову, власні назви" і т. д. (13), — може зазначають?

Не обійшлось і без відхилень супроти літературної мови й правопису; так, автор пише: ввéчорі, вперід, навмання, пóтрохи замість: ввéчері, вперед, навмання, потрóху; пише Діло, Новий Час, зам. „Ді о", „Новий Час"; подае (ст. 8): „здоровля (здоров'я)", по-академічному навпаки: здоров'я (а не: здоровля). Що це таке: „Крапки — це знак прірви в мові", — може перерви? На ст. 3 так перенесено: над'їдати, роз'ясновати, — а е не прийнято ж лишати апострофа в кінці рядка. Вираз на ст. 4 „в наукових письмах" не літературний, таке саме харний на ст. 7; форми щоби ст. 9 літературна мова не знае, — в ній пануе щоб; не потрібні й: відгам, наборзі, попри на ст. 10. Думаю, що скорочення *зл.* (ст. 13) треба читати злотий, а не золотий.

На ст. 11 автор подае дві системі писання *ґ-г, ль-л*, але тут непорозуміння: тепер же вернулись до справді академічної постанови, й *ґ, ль* зовсім не пишуть (крім деяких традиційних слів); пощо подавати перестаріле?

Хто знае академічний правопис з докладнішого підручника, тому „Правописні правила" Др. К. Кисілевського придадуться на повторення, як коротесенький конспект.

За якість художньої мови. Збірник статтей. Харків, 1934, 95 ст. У цьому збірничку вміщено такі статейки: 1. Г. Шевельов: Мова „Диктатури" Ів. Микитенка, 2. М. Тетієвський: Мовний реалізм в драмі, 3. Н Каганович: Мова персонажів „Загибелі ескадри" О. Корнійчука, 4. Ол. Фінкель: Про деякі хиби мовно-стилістичного оформлення дитячої книги, 5. О. Матвієнко: Кілька міркувань про роман „Мати" А. Голувка. До книжки на окремій сторінці епіграф: „На всьому фронті радянської літератури поруч з боротьбою за високий рівень художніх творів, поруч з боротьбою проти ворожої пролетаріятові ідеології, треба міцно взятися за розв'язання проблеми майстерності, проблеми опанування яскравою, многобарвною й багатою мовою".

У перших трьох статтях аналізуеться мова дієвих осіб у драмах, скільки вона відповідае виведеним особам. Ставиться справедлива вимога, щоб кожна дієва особа говорила тільки своєю мовою; подаються зразки мови: прадивого більшовика, більшовика нестійного, куркуля, інтелігента, матроса, комсомольця, прихованого петлюрівця і т. ін. Осуджуються мовні архаїзми, вульгаризми й т. ін., скрізь діставсться „націоналістичним мовознавцям" С. Смеречинському та Гладкому, писати за їхніми вказівками — це „ухил на мовознавчому фронті"; завжди підкреслюється конечність дотримуватися норми літературної мови. Матвієнко дорікае А. Головкові навіть за „етнографізм" мови, за такі форми, як „пішов собі", „задрімав був", „чули були", „он *ув* одній", „бідна вси", — ніби тяне тут Смеречинським і іншими „зрадниками на мовознавчому фронті"... Що це: писати чисто народньою мовою М. Вовчка — це „зрада"? Чому зрада?

Ол. Фінкель: **Про деякі хиби мовно-стилістичного оформлення дитячої книжки**, Харків, 1934, „За якість художньої мови" ст. 59-88. На дитячу літературу звертають у Совітах надзвичайно велику увагу, знаючи, що дитина багато навчаеться з книжок. Ол. Фінкель у своїй статті спиняеться на мові дитячих українських книжок, підкреслюючи її недостачі. Дитяча мова бувае активна — розмовна мова дитини, й пасивна — мова, що дитина її розуміе, але не вживае. Книжка мусить дбати про розвій обох цих мов.

Найперше — дитяча книжка мусить привчати дитину до мови літературної й виховувати її на зразках мови висококу ьтурної. „Шко а культивуе чисту високоякісну мову", цього ж вимагають обіжники Комісаріяту Освіти й від дитячих книжок.

Мо один читач — дошкільного й початкового шкільного віку — любить більше слухати, сам читае мало. Треба це завжди мати на увазі й пильнувати, щоб дитячі вірші справді були ритмічні, легкі запам'ятати, і щоб багата рима допомагала цьому. Синтакса мусить бути відповідна: короткі й ясні речення, легкі до зрозуміння. Уникати всього, що затемнюе це зрозуміння. Образність мусить бути естетична й приступна дитячому віку; уникати сухої абстрактности. Так само термінологія й лексика мусить бути приступна; скрізь уникати вульгаризмів, дбати про художність мови.

А вже найбільший гріх дитячих книжок — на думку Фінкеля — це „націоналістичні перекручування у синтаксі" за порадами „теоретиків націоналістичного мовознавства", як от: Смеречинський, Курилова, Кримський і ін... Напр. не треба вживати множини пошани: батько казали, але: батько казав. „Хибність(?) таких синтактичних тенденцій вже добре висвітлена в нашій лінгвістичній літературі" (ст 74)... Як бачимо, — до бочки меду додано ложку дьогтю...

Проф. Ів. Зілинський: **Лемківська говірка села Явірок.** „Lud Słowiański" 1934, Краків, т. III, кн. 2, ст. 178-218. Явірки — село повіту Новий Торг, на захід від річки Попраду під чехословацькою границею, 6 км від Щавниці. Населення не автохтонне, повстало може „з мандрівних пастухів, що зайшли в цю околицю через хребет Карпат із Спішу" (184) десь перед XIV в. Дуже докладно описана фонетика цієї мови, коротесенько морфологія 206-212, а з складні — найголовнішої науки мовознавства — нічого не подано, через що титул праці не відповідае її змістові, бо ж фонетика — то ще не мова.

Józef Szemłej: **Z badań nad gwarą łemkowską**, Краків, 1934, „Lud Słowiański" т. III кн. 2 ст. 161-178. Це тільки частина праці автора про лемківську мову: 1. голосні носові, 2. сонанти і 3. сполучення пливких з йорами. По розгляді мови, автор приходить до висновку, що »гіпотеза про не східньослов'янське походження лемківського говору позостається тільки нічим недоведеною гіпотезою" (ст. 175), — всі дані вказують, що лемківський говір — без сумніву східньослов'янський, український (ст. 161). До статті додано мапку лемківського говору.

Іван Огієнко.

Мова наших видань.

Кобзар. Повне видання в трьох томах. У редакції з передмовою та примітками Івана Ставничого. Том I, ст. XLVII + 312 in 16°, 1934. Накладом „Універсальної Бібліотеки".

Чепурненький томик нового видання „Кобзаря" робить дуже приємне враження й безумовно буде корисною книжкою для широкого громадянства. Багаті пояснення допоможуть пізнати правдивого Шевченка. Акценти на деяких словах може нарешті привчать і Галичину по-літературному читати „Кобзаря".

Автор опирається в своїм виданні на „текст Сімовича" й Б. Лепкого, — це хиба цього видання; чи ж не можна було дістати найліпшого тексту з видання Академії Наук („Поезія" т. I-II 1927 р.)? В передмові І. Ставничого маємо часом разячі непорозуміння, напр.: „Дали Шевченкові в київ. унів. катедру малярства" ст. XXVII, — не катедру, а вчительство; „Рада Академії Мистецтв надала Шевченкові найвищу російську гідність у мистецтві і науці, титул — академіка" XLII, — титул академіка мистецтва нічого спільного не має з академіком науки; С. Аксаков ст. XXXVII був більше письменник, а не вчений; А. Пипін ст. XLV був учений, а не критик і т. п.

Безумовно корисна риса цього видання — розставлення наголосів на деяких словах; шкода тільки, що цих наголосів не перевірено докладніше, чому часом маємо наголоси неправдиві, напр. до́бу 3, шеле́снули 7, не хочу́ 13, поро́дила 27, понесла́ 27, до́чку 29, чума́ченьки 52, дуну́в і багато т. ін:; в передмові на ст. 19 і 43 дається не літерат. наголос: захо́дились, захо́дився, а треба: заходи́лись, заходи́вся.

Додатня риса видання — літературна мова й академічний (з апострофами) правопис, — час уже звикати до них і широкому громадянству. Жаль тільки, що й місцеві слова й вирази часті в передмові й поясненнях, напр. (у дужках подано форму літературну): Плятона 3 (Пла-), зі (зо), аби 10 (щоб), в роді 12, попри 12, щоби (щоб), подружив (-ся) 22, вистарали (-ся) йому місце 24, маляря (-ра) 17. 18, од (від). Йов (Іов) 30, заєдно (все) 40, боліли його (йому) зуби 30, мусілося (мусіли) закривати 31, зрадів скринькою 31 (зрадів, що ...), це щось несказанно жахливого (жахливе) 34, двері отворені 38 (відчинені), 41 літ (рік) 26 і т. ін. (пояснення див. у „Словнику місцевих слів"). Часом русизми в географ. назвах: в Ростові на Дону (над Доном) 5, в Ромнах (в Ромні) 5; полонізми: почав складати в рідній мові (рідною мовою) 21; вульгаризми: друзяками 22, впився (насолоджувався) красою природи 25 і т. ін.

Яр. Вільшенко: **Мандрівки мишки-гризикнижки по Львові**. Львів, 1934, „Дитяча Бібліотека", ч. 155, 128 ст. Цю книжку перечитають наші діти з задоволенням. Шкода тільки, що писано її не чистою літературною мовою, але мовою мішаною, з великою домішкою місцевих слів і форм, напр: сотка (сотня), скрилась (сховалась), зверха (зверху), давний (давній), увійшло двох людей (увійшло два чоловіки), козакови (козакові) й т. ін. У віршах нелітературні наголоси: да́вно, пи́ли, жи́ли, взя́ли, правну́ки, бу́ла, азбу́ки (треба: давно́, пили́, жили́, взяли́, пра́внуки, була́, були́, а́збуки) й т. ін. Думаю, що для дітей, особливо тих, що для них видається »Дитяча Бібліотека«, книжки треба писати тільки найкращою літературною мовою, — нехай діти замолоду привчаються до такої всеукраїнської, а не місцевої мови.

Іван Огієнко.

Златоструй української мови.

Подаємо виписки з творів Ма́рка Вовчка́ т. II з 1862 р, видання з наголосами („Дві Долі"). Подаємо це як ілюстраційний матеріял глибше зрозуміти й докладніш освітлити граматику, стилістику й фразеологію, а головно — складню нашої мови. Нехай наші читачі й собі переймають подібні вирази для своїх писань і живої розмови. Ця сторінка замінює й сторінку з наголосами.

Аби́ ступи́ла Хи́ма за воро́та, тут і вро́дяться парубки́ 61.

Стара́-старе́зна, *аж* її мох покри́в 65.

Тобі *байду́же*, що тебе́ жінка блага́є 69. Про все їй байду́же 61.

На що я ма́ю *безневи́нну* щебету́шечку стріля́ти 69.

Благослові́ть мене́ 63. Неха́й тебе́ Госпо́дь благослови́ть 63.

Ти мо́же ду́маєш *бра́ти* її за се́бе 62. Бери́ Оле́ну 63.

Га́нна *була́* удова́ 60. А я вже пе́вна була́ 64. Мені́ ко́жна невістка бу́де лю́ба 63. Що то плачу́, що то го́мону було́ та страху́ по селу́ 67.

Хи́ма на се не *вважа́є* 68.

Вве́чері йде Тимі́ш до своє́ї дівчи́ни 64. Нема́ Тимоша́ ве́чір, нема́ й дру́гий, тре́тій 61. Його́ вигляда́є - дожида́є ра́но й ве́чір 61.

Хо́чу її за се́бе *взя́ти* 63. Умо́вила взя́ти Хи́му 68.

Нема́ його́ — *візьме* дівчи́ну жаль 61.

Прожи́ла весе́лий *вік* молоди́й з ним 60. Поки́нь, коли́ не хо́чеш ка́ятись вік 62. Неха́й свого́ віку доживу́ в ра́дості 67. Щоб ви до віку вічного літа́ли 67.

Лу́чче мені вме́рти, як без не́ї *вікува́ти* 64.

Зросла́ Хи́ма *вку́пі* з Тимоше́м, — ра́зом

гра́лися, ра́зом і го́ре прийма́ли, все вку́пі 60.
Стоїть Хи́ма в *воро́тях* 67.
Бу́де каяння, та *воро́ття* не бу́де 62.
Як почала́ *впада́ти* коло йо́го, то й умо́вила взя́ти Хи́му 68.
Як же мені сльо́зи *впини́ти* 60.
Піїду́ я до жи́нки в гости́ну 64.
Да́вня то *давнина́* 59.
Вже час мені *до* робо́ти 60.
Дожда́ла стара́ неві́стки 68. Бода́й же й ти не діжда́ла до віку весе́лої годи́ни 67.
Дожи́в віку свого́ стари́й 59.
Нехай ги́не, аби́ я свого́ *доказа́ла* 65.
Дру́гого дня про́ситься Хи́ма в ма́тері 64.
В не́ї на *ду́мці* ті́льки Тимі́ш 61. Наверну́лась йому́ на ду́мку Оле́на 63.
Ду́рно ті́льки слова́ твої ги́нуть 62.
Дя́кують Го́сподеві 59.
Жаль її взяв 67. Нема́ його́ — ві́зьме дівчи́ну жаль 61. Жаль його́ обня́в 70.
Забува́еш мене́ 61.
Почина́ на світ *займа́тись* 61.
Ма́ла собі́ дочку́ одина́чку, *зва́ли* Хи́мою 60.
Го́рда дівчи́на мині́ парубкі́в, і о́ком не *зведе́* ні на кого́ 61. Мо́же Госпо́дь і зведе́ їх докупи́ 60.
Згада́в він її 63.
Знайшла́ відьма ножа́ 66.
Нехай мене́ мир не зна́є, коли́ я *зра́джу* тебе́ 63. Не зра́джу своєї дівчи́ни, по́ки жив бу́ду 62.
Іде́ Тимі́ш у́лицею весе́лий 61. Іде́ бо́ром прислуха́ючись 65.

Дописи Прихильників рідної мови.

Вшанування пам'яти Проф. М. Грушевського. 4 грудня 1934 р. відправив я парастаса по бл. п. Проф. М. Грушевському. Замість вінка на Його могилу парохіяни склали малу лепту на „Фонд Рідної Мови". Акта при цьому прикладаю. Дай, Боже, щоб розпочата Вами тяжка праця розвинулась якнайкраще. 9. XI. 1934, Володимир Волинський, Свящ. М. Широцький.

Акт. Дня 4 грудня 1934 року у св. Миколаївській Церкві м. Володимира зібрано на „Фонд Рідної Мови" 4 (чотири) зл. замість вінка на могилу незабутнього Проф. М. Грушевського. Церковний Староста І. Калинчук, парафіянин Гр. Москалюк. Від мене особисто 1 зл., а всього 5 (п'ять) зл. Свящ. М. Широцький.

Як я став передплатником „Рідної Мови". Давно вже я хотів до Вас написати, одначе якось так сталось, що аж тепер пишу. Не вважайте це за комплімент, якщо скажу, що Ваш журнал, — це для мене Євангелія... Скоро він з'явився на нашому пресовому ринкові, то моїм бажанням було мати його; мати свого, власного... Та матеріяльні злидні не дозволяли на те; вони примусили мене позичати „Рідну Мову". А та позика була для мене, наче крадіж... Мовою я цікавлюся віддавна. Я вже давно, ще буваши учнем третьої-четвертої клас гімназійних (1927-28), зацікавився мовою. Коли я читав твори наддніпрянських письменників, то мені впадало в вічі те, що мова в їхніх писаннях була якась інша, аніж у наших, галицьких. Котрі з них писали правильніш, я не знав, одначе я відчував, що наддніпрянські письменники так гарно, так красно, так якось лагідно, мелодійно пишуть, їхня мова така тепла, м'яка, лагідна, наче материя рука...

Появу „Рідної Мови" повітав я радісно, повітав, як щось, що мусіло з'явитись! Я підсвідомо відчував брак її... Та не передплатив її, не мав грошей!.. Коли вона з'явилась, я пригадав собі слова польського поета:

Litwo, ojczyzno moja, ty jesteś jak zdrowie!
Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie,
Kto cię stracił.

Та коли поет каже, що аж по втраті можна було бачити ціну батьківщини, то я б сказав таке саме парафразою про »Рідну Мову«. Коли не було її, ми нічого не відчували. Та коли вона з'явилась, то ми відчули всю вагу, всю вартість її; ми побачили, що в нашому культурному розвиткові була величезна діра... Так, так! Ми допіру тепер, коли її бачимо, читаємо, можемо бачити всю велич її!...

Не зважаючи на те, що я докладав усіх сил, в 1933 р. я не міг передплатити „Рідної Мови". Аж ось 1934-го року пощастило мені знайти друзів, що погодились спільно зо мною передплатити „Рідну Мову" (це були два сільські хлопці). Я вияснив їм вагу „Рідної Мови", сказав їм, що 1934-го року „Рідна Мова" друкуватиме початковий курс української мови, словом, говорив їм усе, що тільки міг. Зложили ми по два злоті (разом 6) і я вислав їх на цілорічну передплату „Рідної Мови". Варто б було бачити мов щастя. мою радість!.. Я ж так радів, коли ніс ті гроші на пошту, коли виповнював чека... Нарешті одержали ми „Рідну Мову". Моїй радості не було границь!.. Я читав... Кожний рядок був мені дорогий... (Прикро мені було тільки, що мої товариші якось ліниво, якось байдуже брались до читання). Оце коротенька історія моєї боротьби за власну „Рідну Мову".

Я вважав за краще, щоб три були одним передплатником, аніж мало б бути три „післяплатники"! Видинів, пов. Снятин 12. X. 1934. Мойсяк Іван.

Ювілей Х. Якимчука. 10 червня 1934 р. гурток прихильників відсвяткував 25-ліття поетичної діяльности Хоми Якимчука. Народився поет у с. Бутівці Заславського повіту на Волині 1 листопада 1877 р. в селянській родині. Рано покинув рідну Батьківщину й змушений був блукати світами, довгий час перебував за кордоном. Випустив кілька збірників своїх віршів. Завжди звертає велику увагу на чистоту мови, як в писаннях, так і в житті. Париж, 2. XI. 1934. Борис Лазаревський.

„Гурток плекання рідної мови" в Бучачі. В Бучачі при „Українському Товаристві Прихильників Мистецтва" заклався „Гурток плекання рідної мови" на внесок, поданий на загальних зборах цього Товариства. Головою Гуртка обрано Ярослава Маркова. На початку до Гуртка вписалося 12 членів, й дня 18. X. відбулися перші збори Гуртка й лекція голови про українську літературну мову. Більшість членів Гуртка — молодь, жінки. Громадянство, бачучи поважну працю

Гуртка, починає ним все більше цікавитись і вписуватись до нього. Маємо надію, що з Гуртка вийде велика користь не тілька місцева. Бучач, 23. X. 1934. Ярослав Марків.

„Гурток плекання рідної мови“ в Стріличах Нових. 4 жовтня цього року засновано у Стріличах Нових при Кружку „Рідної Школи“ „Гурток плекання рідної мови“. До Гуртка вписалося 21 член (15 хлопців і 6 дівчат). Лекції відбуваються два рази на тиждень, на них приходять всі вписані, бо розуміють рідномовне гасло: „Для одного українського народу — одна літературна мова й один правопис“. Гурток передплачує „Рідну Мову“ й „Бібліотеку Рідної Мови“ Стріличі Нові, 31. жовтня 1934 р. Бордун Василь, гімн. абсольвент

„Гурток плекання рідної мови“ в Яворові. Заложено в гімназії „Рідної Школи“ в Яворові „Гурток плекання рідної мови“. Др. Іван Велигорський.

Україністичний Гурток в Новому Йорку. Праця в Гуртку йде невпинно від часу його заснування. Багато труду вкладаємо в життя Гуртка, щоб розбудити приспане зацікавлення до науки своєї мови, літератури й іншого, що необхідне для свідомого українця, але наслідки ще не великі, праця йде помалу. Новий Йорк, 30. IX. 1934. Л. Годінський, голова.

На „Фонд Рідної Мови“ Посилаю Вам 50 ц. підмоги на »Фонд Рідної Мови«. Треба б вислати більше, але коло нас теж скрута, — криза, що дається нам добре в знаки, безробіття та застій у всьому. Прошу ласкаво прийняти хоч цю скромну жертву, а може в будуччині роздобудусь на більше. Здоровлю сердечно й бажаю успіхів у доброму Вашому ділі. Іван Федорович, 18. X. 1934. Regina.

„Бібліотека Рідної Мови“. „Рідне писання“ та „Словник місцевих слів“ стали мені тепер у дуже великій пригоді. Студіюю в УТІУ і часто заглядаю до одної та другої книжечки. Бажаю найкращих успіхів „Рідній Мові“. S. Catharina, Brasil. 11. X. 1934. Семен Кравченко

„Рідне Слово“. Було б добре, якби Видавництво видало початко у граматику „Рідне Слово“ окремою книжечкою. Остріг, 12. XI. 1934. А. Шмань.

Побажання. Прийміть від мене, сірого вчителя (що працює в далекій закутині над збільшенням польської культури польського села), сердечне побажання: багато сили й волі працювати для українського Народу. Бажаю Вам успіху в цій праці, бо — поправді сказати, — щоб промовити до душі нашого обездоленого Народу, що вже сам не знає, кому вірити, треба до того мати питоме щастя. Ви починаєте мати це щастя, я те вичуваю з Ваших писань у „Рідній Мові“, де Ви вмієте так переконливо промовити до розуму й до душі. 5. XI. 1934 Учитель В. П.

Бажаю розвою Вашому Видавництву. Passaic, 22. IX. 34, Дм. Фенканин.

Початкова Граматика української літературної мови.

зветься „юс малий“, колись вимовлявся як *е* носове, цебто близько до *ен*, як польське ę, напр.: мѧсо, имѧ, чѧсто. З бігом часу носовість при цих звуках у нашій мові зовсім зникла, чому ѫ перейшов у нас на *у*, а ѧ — на *я*, а по шелесних на *а*: дуб, зуб, м'ясо, часто; але в мові польській ці звуки заховалися аж дотепер.

Був у нас іще звук ѣ, що зветься „ять“; він із часом перейшов у нас на чисте *і*, напр.: хлѣбъ лѣсъ, сѣно, наші: хліб, ліс, сіно. В російській мові ѣ перейшов на *є*, а в польській — на *іа* або *іе*.

Звуки ъ і ѫ були тверді, а ь, ѧ, ѣ — зм'якшальні.

В нашій мові маємо багато різних залишків старовини як у звуках, так і в словах та формах. Залишки старовини в мові звуться **архаїзмами.**

Завдання 149. Глухі ненаголошені голосні ъ і ь часто позникали в середині слова, а на кінці слова позникали скрізь. Скажіть, як буде по-українському: отьць, отьцꙗ орьлъ, орьла, мостъкъ, мостъка, зъвати, окъно.

Завдання 150. Стародавній ь, як знаємо, був голосний глухий, близький до *е*. Запам'ятайте, що це був звук переднього ряду (див. вик. ад 21), цебто зм'якшальний. З бігом часу в багатьох випадках давній ненаголошений ь зник, але не безслідно, бо позоставив по собі м'якість тієї приголосної, що по ній стояв він. Напр. вдавнину писали: отьцꙗ, коньцꙗ, людьскый; тепер пишемо: *от*ця, ко*н*ця, лю*д*ський, цебто не ставимо ь там, де був встаровину, але приголосні, що по них був колись ь, вимовляємо м'яко й тепер. Вимовляйте слова: *д*ня, кі*н*чати, же*н*ський (дьнꙗ, коньчати, жіньскый), й скажіть, як вимовляєте в них приголосні *д*, *н*? Як бачите, часом не пишемо ь, хоч приголосну вимовляємо м'яко (див. виклад 29).

Завдання 151. Ті *о*, *е*, що повстали з давніх глухих ъ, ь, звичайно при зміні слова зникають, а тому і звуться рухомі чи випадні: с*о*н — сну, ор*е*л — вірла. Скажіть форми з випадними *о*, *е* до цих слів: день, отець, місток, весь.

Завдання 152. Прочитайте по-старослов'янському оці слова й скажіть, як то буде по-польському: джєх, зжєх, мжа, пишѫть, мѧта, п'ѧть, ходѧть часто.

Завдання 153. Давне ѧ в східньоукраїнській мові перейшло на *я*, а по шелесних на *а*. скѧтый — святий, часто — часто. Так тільки й вимовляйте, бо так тільки й прийнято в літературній вимові. Але в західньоукраїнських говорах давне ѧ звичайно дає *е* або *і*: светий, чєсто, свіпий і т. ін. Як у вас вимовляють слова з давнім ѧ? Зміна ѧ на *е* чи *і* в західніх наших говорах потягла за собою й звичайне *я* та *а* по ше есних, напр.: жєна, чес, . оше й т. ін.; наголошене *я*, що само творить склад, не змінюється: *я*ма, мо*я*. Але вимовляйте *а*, *я* чисто так, як бачите в книжках.

48. Зміна давнього *о*, *е* на *і*.

Пішов Прокіп — не кипів окріп, прийшов Прокіп — кипить окріп, а без Прокопа не кипіти окропу. Спасівка — ласівка, а Петрівка — голодівка. Коли не пиріг, то й не пирожися, коли не піп, то й не попуй. Їхав чумак волами по сіль, а вернувся без волів і соли. Рік не вік. В біді день роком стає.

Тхір — тхо-ра, ріг — ро-га, рід — ро-ду, плід — пло-ду, міст — мо-ста, хвіст — хво-ста, слів — сло-во.

Річ — ре-чі, піч — пе-чі, сіл — се-ло, ніс — не-сла, вів — ве-ла.

Вій-на — во-єнний, бій — бо-ю, рій — ро-єм, Андрій — Андре-я, гній — гно-ю.

Вісь — о-си, віт-ця — о-тець, вівця — о-вець, вір-ла — о-рел.

Що таке склад відкритий і закритий? Коли давні *о*, *е* змінюються на *і*, а коли не змінюються? Як вимовляємо це *і*? Яка голосна ознака самостійности нашої мови? Яка доля давнього початкового *о*? Перед якими закінченнями змінюються *о*, *е* на *і* у складі відкритому?

Склад зветься **відкритим**, коли закінчується на голосний звук: ро-ду, ро-га, і **закритим**, коли закінчується на приголосний звук: рід, ріг.

Давні чисті звуки о, е, наші *о*, *е* в закритому складі переходять на *і*, але в складі відкритому не змінюються: рід — ро-ду, ніс но-са, піч — пе-чі, се-ло — сіл. Вдавнину було: родъ, носъ, печь, селъ.

Зміна давніх чистих *о*, *е* на *і* — це найголовніша ознака самостійности української мови.

Те *і*, що повстало з давніх чистих *о*, *е*, треба вимовляти чисто, не наближаючи його до *и*, напр.: ст*і*л, а не: ст*и*л.

Коли ми не знаємо, чи писати **і** чи **и**, то треба змінювати слово: якщо замість цього непрорізного звука при зміні слова стає **о** або **е**, то треба писати **і**: сіль — соли, віл вола, стіл — стола, піч — печі.

Завдання 155. Вдавнину в нашій мові було: родъ, носъ, соль, попъ, рокъ, печь сідмь, шість. Як ці слова змінилися в нашій мові? Запишіть ці нові форми до зшитка поруч слів давніх.

Завдання 156. Полінійте ось так сторінку в зшитку і впишіть по 15 прикладів.

Коли звуки **о, е** *змінюються на* **і**.

Закритий склад.	Відкритий склад.	Закритий склад.	Відкритий ск. ад.
Пишемо і.	Пишемо о.	Пишемо і.	Пишемо е.
Сіль	*со - ли.*	*Річ*	*ре - чі.*

Завдання 157 Полінійте отак свого зшитка й запишіть по рядках оці слова: ніс, піл, піп, Біг ріг, сі. ь, віл, ніж, рік, піч, річ, вів, рід, стіл, плів,

Коли писати **і**.

Коли при зміні слова стає о, е, треба писати і.			
Закритий склад.	Відкритий склад.	Закритий склад	Відкритий склад.
Пишемо і.	Бо при зміні маємо о:	Пишемо і.	Бо при зміні маємо е:
Ніс	*носа.*	*Річ*	*речі.*

Завдання 158. Вдавнину був звук и, що пізніше перейшов на *й*; давне о перед цим *й* перейшло в нашій мові на *і*, напр. война — война — війна. Придумайте 5 слів, де маємо *і* перед *й*.

Завдання 159. Коли слово розпочинається на *о*, що знаходиться в закритім складі, то це *о*

змінюється на *і* і конечно приймає перед себе приставне *в*. Коли ж початкове *о* знаходиться в відкритім складі, цебто само творить окремий склад, то воно позостається незмінне.

Перепишіть оце до свого зшитка:

Зміна початкового **о.**

Давне:	Закритий склад:	Відкритий склад:
ось	вісь	о-си
овьца	вів-ця	о-вець.
отьць	віт-ця	о-тець.
орьлъ	вір-ла	о-рел.

Завдання 160. В корені слів, що закінчуються на -ець, -ок, -оть, -ень, звуки *о*, *е* міняються на *і* і в складі відкритому, напр.: конець — кінець - кі-нець. Запишіть до зшитка оці слова й запам'ятайте, що в них маємо *і*, а не *о*, *е*.

Кінець, стілець, удівець, камінець, червінець, двірець, Дінець, олівець, взірець, кілок, місток, дзвінок, сніпок, візок, ріжок, потічок, присілок, кіготь, кіпоть, лікоть, ніготь, швірень, рівень.

Чи не вимовляють у вас тут *о*, як те чуємо ще в багатьох говорах?

Завдання 161. Перепишіть оце:

В літературній мові прийнято писати: візьму, вільний, сільський, війна, сковорідка, різнорідний, голослівний, кімната, пімста й помста, торгівля й торговля, наро́д і на́рід, прізвище, прірва.

Не пишіть: пр*и*звище, пр*и*рва, треба писати: пр*і*звище, пр*і*рва!

Від Редакції й Адміністрації.

З Новим Роком! Редакція „Рідної Мови" сердечно вітає всіх своїх Читачів та Прихильників із Новим Роком. Сердечно вітаємо також усіх каменярів всеукраїнської літературної мови — вчительство та працівників українського слова, а також усі „Гуртки плекання рідної мови". Щиро бажаємо, щоб Новий Рік справді приніс нам добрий поступ у розвитку культури нашої літературної мови та в здійсненні рідномовного гасла: Для одного Народу — одна літературна мова й вимова, один правопис.

„Фонд Рідної Мови". Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови": Осип Марків 10, В. Єфимчук 5, Ф. Душек 4·92, О. Задурович 5·55, Св. Миколаївська парохія в Володимирі 5, І. Федорович 2·89, Чупрун 2, Нотар М. Мочульський 5, П. Дорожовець 1, Проф. О. Тисовський 1, о. Березюк 1, В. Ростикус 0·50. А разом — 42 зл. 86 гр.

На Початкову Граматику для укр. молоді: Проф. П. Кривоносюк 5, Осип Марків 9, Учит. М. Петрук 5, Чупрун 1. А разом — 20 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови" широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

„Гуртки плекання рідної мови", присилайте нам дописи про свою діяльність.

Час відновити передплату на 1935-й рік! Сердечно просимо відновляти передплату на 1935-й рік і присилати відразу цілорічну передплату, цебто 6 зл. у краю, 2 дол. за границею.

Другий річник „Рідної Мови", ч. ч. 13-24 у мистецькій оправі з англійського полотна, з золотими написами на блакитному полі, тільки 7·50 зл. з пересилкою. Перший річник (без 2 і 3 чисел) 5 зл., другий неоправлений 6 зл.

Оправа для „Рідної Мови" 1934 р. Замовляйте завчасу оправу на „Р. М." 1934 р., а то знову багатьом забракне її. Мистецька оправа з англійського синього полотна, з золотими написами. Ціна 1 зл. з пересилкою. Хто замовить, тому пришлемо з 2(26)-м числом „Р. М."

„Рідне Писання" ч. І в мистецькій оправі 1·50 зл. **„Словник місцевих слів"** у такій же оправі 2 зл. з пересилкою. Без оправи — на 50 гр. менше.

Виправлення рукописів. Редакція „Рідної Мови" приймає замовлення виправляти рукописи для друку. Виконання якнайшвидше. Приймемо мовне керівництво виданням.

Боржники „Рідної Мови", перечитайте відозву до вас вище, на ст. 31-34.

ЗМІСТ 1-го (25) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ": *І. Огієнко:* Історія вивчення складні. *І. Панькевич:* Українські говори Закарпаття. *М. Гнатишак:* Артизм творів Степана Руданського. *М. Пушкар:* Зміна *о*, *е* на *і* в говорі с. Головчинець Залісецького повіту. *Б. Кобилянський*: Фонетичні та семасіологічні трансформації в місцевих словах. Життя слів. „Мовний Порадник" для Редакторів, Видавців і Робітників пера, лист 4: Ще про апострофа. *І. Велигорський*: Говірка с. Серафинець, Городенського повіту. До Передплатників, Читачів і Прихильників „Рідної Мови": Місяць січень — місяць розбудови „Рідної Мови". Чистота й правильність української мови, відповідь на запитання наших Читачів. Новини з української мови. Мова наших видань. Златострує української мови. Дописи Прихильників рідної мови. Розділ для самоуків і дітей: „Рідне Слово", Початкова Граматика укр. літературної мови. — Адреса »Рідної Мови«: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Європі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник І (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник ІІ — 6 зл., оправлений 7·50 зл.

Відповідальний Редактор *Д. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV. UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III. | ЛЮТИЙ 1935 РОКУ | ЧИСЛО 2 (26)

Історія вивчення складні.

(Докінчення).

Довга низка вчених розробляла складневі питання підо впливом Потебні, напр. А. Добіаш (чех), Ф. Ржига, що дали декілька цінних праць. А. Будилович у своїм „Начертаніи церковнославянской грамматики" 1883 р. дав добру складню з помітним впливом науки Потебні. В. Ягіч свою працю 1899 р. (Beiträge...) написав також під сильним впливом Потебні. На жаль, Ягіч питаннями складні не займався, хоч у цій праці показав був, як глибоко він їх розумів. Праця Ягічева присвячена аналізові простого речення; ясний і простий виклад та сила добрих прикладів роблять цю невелику працю дуже цінною, і можна тільки шкодувати, що Ягіч не продовжив своїх праць із складні. „Я долженъ сдѣлать упрекъ самому себѣ, — пише Ягіч у своїй „Исторіи славянской филологіи" 1910 р. ст. 904 — что начатое изслѣдованіе въ Вѣнскихъ Denkschriften, вслѣдствіе другихъ неотложныхъ занятій, оборвалось на первомъ выпускѣ".

Пилип Федорович Фортунатов (1848 - 1914) не займався спеціяльно складнею і не подав її системи; але в багатьох своїх працях він побіжно дав й синтаксичні вияснення, завжди глибокі й цінні; для вияснення історії й значення граматичних форм він зробив дуже багато. В своїх рецензіях на праці А. Попова та Г. Ульянова, а особливо в статті „О преподаваніи грамматики русскаго языка въ средней школѣ" 1904 р. Фортунатов подав багато глибоких і цінних думок. Професорська діяльність Фортунатова була дуже плідна, а його численні учні: Г. Ульянов, А. Шахматов, В. Поржезинський, почасти Є. Будде й ін. розвивали далі думки свого великого вчителя й впливали на цілу мовознавчу науку.

Проф. Казанського університету Є. Ф Будде (*1859 р., скінчив Одеський університет) дуже багато зробив для вивчення складні, йдучи за Потебнею та Фортунатовим, а особливо своїми працями: „Основы синтаксиса русскаго языка" 1910 - 1913 р., про науку Вундта й Пауля про речення, Складня простого речення й ін. Праці Будде завсіди ставлять основні питання й дають на них хоч і не все самостійну відповідь, але відповідь цінну, оперту на фактичне знання питання та на західньоевропейську науку. Історичне висвітлення його завжди цікаве й цінне. А шкільний підручник складні Будде поніс його свіжі думки й до школи. Взагалі Будде любив складню й багато нею займався, завжди підкреслюючи, що складня — найголовніша наука мовознавства. Не мало зробив для вияснення загальних складневих питань і товариш Є. Будде по Казанському університету — проф. Василь Богородицький (* 1857 р.).

Дуже багато зробили для вивчення

складні й професори: Ол. Ів. Томсон (*1860 р.) в Одесі, що дав глибоке вияснення складні відмінків, працював підо впливом Фортунатова й Корша; Є. Ф. Карський (1860-1931), учень Р. Брандта, що в своїх „Бѣлоруссахъ“ 1912 р. подав складню білоруської мови, правда, неглибоку, оперту головно ще на Буслаєв, і тільки частинно на Потебні. Дуже цінні праці проф. б. Юр'ївського університету Д. Н. Кудрявського († 1920).

Цього ж часу, року 1912-го появилася й відома дисертація проф. Юр'ївського університету Н. К. Грунського: „Очерки изъ исторіи изученія синтаксиса славянскихъ языковъ“, 3 частині. Це огляд вивчення головно російського, поза чим подано критику тільки на праці Міклошіча та Вондрака. Проф. Грунський ціле своє життя займається складнею, і в цій праці подав силу цікавих думок та заміток, добре використавши відповідну літературу; книга заторкує силу найрізніших складневих питань і подає на них свою відповідь, і в цім головна її цінність. На жаль тільки, багато зовнішніх недостач сильно зменшують вартість цієї праці. Так, брак покажчика до праці, що піднімає сотні питань, дуже дається в знаки; Грунський звичайно не цитує праць докладно: не подає років, не зазначує докладно журналів, де праці видруковано, часом не подає заголовків, часто цитує скорочено і т. ін.; не мало тут матеріялу й не на тему; часті повторення, навіть тими самими словами, напр. на ст. 216-255. Сам план праці — хронологічний — змусив автора до безконечних повторень; план предметовий цілої праці, з коротким історичним вступом, був би тут доцільніший. Часто маємо тут дуже поверхове трактування навіть важливих складневих питань.

Олексій Олександрович Шáхматов (1864-1920), найвидатніший російський лінгвіст початку XX-го ст., майже цілий свій вік не займався питаннями складні. Але глибокі роздумування над життям мови привели його в кінці до переконання, що слово живе тільки в мові, в реченні, що найважніша наука мовознавча — то складня. Ось тому останні шість літ життя свого Шахматов присвятив найбільше складні, глибоко ввійшов у її питання, а це логічно допровадило його навіть до частинної зміни своїх попередніх метод праці. 1914-1915 акад. року Шахматов у Петроградськім університеті провадить семинар із складні „Повісти временних літ“, 1916-1917 ак. р. там же читає складню російських народніх казок, а 1918-19 і 19-20 р. р. — складню сучасної російської літературної мови. І хоч небагато мав Шахматов слухачів, — часом тільки 2-3, але чутка про глибокі його думки в питаннях складні скоро розходилася серед усіх фахових лінгвістів. На сам кінець життя Шахматов узявся написати курс складні, та, на жаль, праці своєї не тільки не закінчив, але докладно не виправив і написаного.

В р.р. 1925-1927 вийшло накінець посмертне видання цього незакінченого курсу: А. А. Шахматов: „Синтаксис русского языка“, вип. I-II. У цій праці Шахматов подає надзвичайно багато найрізноріднішого матеріялу, головно із сучасної літературної мови, часто беручи й свій власний говір за об'єкт досліду. Тонка аналіза складневих явищ ставить цю працю на перше місце в сучасній літературі. Глибока логічність думання, така характерна для всіх праць Шахматова, виявилася тут у своїй найповнішій силі й блискучості.

На жаль тільки, — „Синтаксис“ Шахматова, так широко задуманий, не закінчений, — ч. I до друку приготовив, хоч не закінчив, сам автор, а ч. II — це тільки чернетки Шахматова; але й те, що видане, наочно показує, яку велику втрату понесла наука через це незакінчення „Синтаксиса“...

Вияснення Шахматова надзвичайно глибокі; часто він іде за думками Потебні, але часто — особливо в принципових питаннях — займає самостійне становище, відмінне від Потебневого, напр. у питанні про значення присудка в реченні, про безсуб'єктні речення; й т.ін.

На дві методологічні ознаки Шахматового „Синтаксиса“ зверну тут увагу. Найперше, складня ця психологічна, бо всі її явища Шахматов аналізує переважно з психологічного погляду, згід-

но їх стосунку до людської свідомости; правда, не є це чистий психологізм, — Шахматов аналізує психічні явища тільки в їх наслідках, як субстрат граматичних форм. Подруге, складня Шахматова не має глибшого історичного освітлення. Ціле життя своє Шахматов працював історично-порівняльною методою, завжди даючи глибокі історичні екскурси всіх тих явищ, що ними займався. Але останні роки праці Шахматова над складнею захитали його історичну методу, — він ніби переконався, що живу сучасну мову треба досліджувати трохи не так, як досліджується фонетичні явища, — в складні „йому відкрилась можливість іншого пояснення мовних явищ — пояснення такого, що допроваджувало явища живої мови до їх психічних джерел" (С. Бернштейн 230). Шахматов таким чином досліджує живу сучасну російську літературну мову, не часто даючи невеличкі екскурси в минуле; прикладів із пам'яток дає надзвичайно мало.

Складня Шахматова вже сильно вплинула на російську науку; вплив її на науку українську так само величезний, а з часом може й збільшиться, взагалі вона матиме всеслов'янське значення.

А. М. Пєшковський, видатний учень Шахматова й Поржезинського, багато працює в ділянці складні, популяризуючи наукові здобутки. Його остання велика праця — „Русский синтаксис в научном освещении" (1928 р., видання 3, зовсім перероблене), не зважаючи на її непомірне розтягнення й велике число непотрібного суб'єктивного „міркування", — безумовно сильно вплине на поглиблення наукового синтаксичного знання серед широкого громадянства та школи.

Я навмисне докладніше спинився на огляді головно російської синтаксичної науки, бо ж вона мала всеслов'янський вплив, і найсильніше впливала на українську науку. Із усіх слов'янських народів росіяни взагалі найбільше працювали для вивчення складні. Коротесенько спинюся тепер на синтаксичній науці інших слов'янських народів, а в кінці — на науці українській.

Чехи до вивчення слов'янської складні внесли багато цінної праці. Довга низка чеських учених, починаючи від Йос. Добровського, безупино працювала над вивченням складні, напр. V. Zigmunt, F. Bartoš, W. Vondrák і ін. В. Вондрак глибоко дослідив старослов'янську складню, а це допомогло йому написати цінну „Порівняльну складню" 1908 р. Так, ця праця має не мало помітних недостач (мале знання попередньої літератури, особливо творів Потебні, скупі приклади, брак глибокого розуміння складневих явищ), але через свій синтетичний характер вона ще надовго позостанеться важливою підручною книгою для вивчення слов'янської складні. Над історією речення багато попрацював Йос. Зубатий і дав низку глибоких вияснень, а його працю з честю продовжують його учні: Травнічек, Вайнгарт, Гавранек, Матезіус і ін. А над усіма цими працями панує велика праця І. Гебауера (1838-1907), що глибоко розробив складню історично-порівняльною методою. На жаль і на шкоду для цілої слов'янської науки, посмертне видання повної складні цього великого історика чеської мови так непотрібно спізнилося (1929 р.), що тепер вона не може мати того значення, яке мала б була свого часу.

Не мало зробили для наукового вивчення складні й поляки. Основи для цього поклав іще А. Малецький своєю історично-порівняльною Граматикою 1879 р.; низка видатних польських учених багато працювала й працює на цім полі, напр. К. Аппель, А. Красновольський, І. Бодуен, Бистронь, Завілінський, Р. Пілят, Поржезинський, Ст. Слонський й ін.; багато дав для складні І. Розвадовський. Праці Яна Лося (1860-1928) в цілій синтаксичній слов'янській науці займають важливе місце глибиною аналізу, й становлять закінчену систему, хоч і не все самостійну, але завсіди цінну й цікаву. В теперішній час у вивченні польської складні перше місце займає безумовно Стан. Шобер, невтомний науковий працівник, що дав довгу низку цікавих і цінних праць і не цурається ширити свої знання популяр-

ними працями для широкого громадянства й для школи. Із молодих польських учених складнею поважно займаються H. Gaertner і Z. Klemensiewicz.

Південні слов'яни мало займалися вивченням складні, і поза „Порівняльною складнею" Фр. Міклошіча праць загальнослов'янських не дали. У сербів синтаксичні праці добре розпочали були Данічіч та Новаковіч, почасти Джорджевіч; але тепер сербська наука складні підупала, а найвидатніший сербський лінгвіст А. Беліч складнею займається зовсім мало. Жвавіш на полі складні працюють болгари, — Л. Мілетіч, Цонев, С. Младенов, А. Теодоров-Балан зробили не мало в цій ділянці; працюють також Атанасов, Богданов, Хаджов і ін.

Українська наука складнею займалася зовсім мало й звичайно йшла за наукою російською. Перша граматика 1818 р. Ол. Павловського складні не має; взагалі ж у XIX-м ст. українці складнею не цікавилися, — граматична література в Східній Україні — через урядові переслідування — тоді зовсім заниділа, а в Галичині, поза несамостійними консервативними шкільними підручниками, нічого показного з складні аж дотепер не написано. „Граматика руского языка" М. Осадця (1836—1865), що мала три виданні (1863, 1864 і 1876), в складневій частині вбога й для свойого часу.

Перший, хто міг поважніш займатися мовознавством, був Проф. Омелян Огоновський (1833-1894); року 1880-го вийшли його відомі „Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache", де знаходимо й головні явища складні, ілюстровані досить показним матеріялом із народніх говорів. В його шкільнім підручнику: „Граматика руского языка" 1889 р. маємо вже й цілу докладно подану складню. На жаль тільки, Огоновський займався більше літературою, а в мовознавстві не був самостійний. Наслідуючи головно Міклошіча, Огоновський не перейняв від нього ліпших його рис. Від Потебні Огоновський нічого не взяв, через що його складня не стояла на науковому рівні вже в час свого виходу в світ. Один із найбільших українських учених, П. І. Житецький (1836-1911) складнею спеціяльно не займався, але в багатьох своїх працях часом заторкує й складневі питання, даючи цікаві й цінні вияснення. Складня при відомій Граматиці Проф. Ст. Смаль-Стоцького й Ф. Гартнера: Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache, Відень, 1913 р. ст. 377-454 занадто поверхова й має більше інформативно-описовий характер для чужинців. Шкільний курс складні цих же професорів („Руска граматика" 1893 р., мало змінена в дальших виданнях) зовсім поверховий і занадто консервативний, — науку Потебні вони цілком оминули. Курс складні Др. В. Сімовича при його „Граматика української мови" 1921 р. ст. 258-484 значно ліпший, але поза традиційні рамки не вийшов і він.

Взагалі ж, як це ні сумно, геніяльні праці Потебневі найменше відбилися на науці свого народу, а в Галичині, напр., вони жадного впливу взагалі не мали. В Програмі збирання діялектичних відмін 1910 р. Михальчука й Кримського про складню на жаль, нічого нема.

Сучасна західньоукраїнська мовознавча наука (С. Смаль-Стоцький, І. Зілинський, Ів. Панькевич, В. Сімович, Р. Стоцький і ін.) складнею займається зовсім мало. Навпаки, східньоукраїнська наука XX-го ст. дала вже не мало цінних синтаксичних праць, написаних під великим впливом Потебні. Найбільше в цій ділянці працює нестружений учений Євген Костянтинович Тимченко (* 1866 р.), що глибоко зайнявся головно складнею відмінків в українській мові. Додатня риса всіх синтаксичних праць Тимченкових — багатство довідного матеріялу, головно з творів народніх; на жаль, матеріялу з історичних пам'яток та літературних творів зовсім мало. Всі праці Тимченкові стоять на високім науковім рівні; звичайно він іде за Потебнею, що в нас перший дав глибокий огляд історії відмінків, але й використовує до того всю европейську літературу. Ціле життя своє Тимченко працює над складнею; на жаль тільки й на велику шкоду для української й

всеслов'янської науки, несприятливі умовини наукової праці в сучасній Україні не дають Тимченкові змоги написати цілу систему складні. На нім знову повторюється сумна Потебнева доля...

У теперішній час східньоукраїнська синтаксична наука стала на високий рівень і помітно росте з року на рік. Ціла низка видатних учених невпинно працює над складнею, даючи дуже добрі праці; особливо багато вже зробили: С. Смеречинський, Ол. Синявський, О. Курилова, М. Сулима, М. Гладкий, Л. Булаховський, П. Бузук та інші; віддавна працює над складнею й автор цих рядків. Смеречинський і Курилова міцно опирають свої праці головно на народній мові, а це дає їм змогу глибше пізнати істоту нашої мови; Ол. Синявський та М. Сулима почали добрі досліди мови Шевченка.

Жадної наукової мовознавчої праці не провадиться серед нашої великої заокеанської еміграції ані в Канаді, ані в Америці, хоч українців там понад півтора мільйона; гірше того — нема там навіть аматорів-україністів. В Канаді є університети, де вчиться багато українців, — але ніхто ще не попильнував, щоб тут викладалася для них українська мова, як науковий курс. Цебто, — в Канаді й Америці нема ще навіть самого зрозуміння потреби вимагати від місцевої влади університетських курсів українознавства; а два українські Інститути, в Саскатуні й Едмонтоні, — на жаль і велику шкоду для цілої нації — науковим вихованням не займаються. І як наслідок усього цього — повна відсутність україністів серед заокеанської еміграції.

На закінчення цього коротенького огляду вивчення складні скажу ще, що шкільна складня не тільки в нас, але й по цілій Європі стоїть дуже низько, — тут панують часто ще середньовічні погляди, а сам план її позичений із плану навчання головно мов класичних. Наукових відомостей шкільна складня звичайно не подає; взагалі ж шкільна наука ніде не відстала від правдивої науки так помітно, як власне в складні, а через це й широке наше громадянство складні своєї мови зовсім не знає й не цікавиться нею.

З цього погляду треба тут підкреслити, що в пореволюційній Росії, в СССР науковим питанням складні присвячується дуже багато уваги. В Росії взагалі довга низка вчених була й педагогами, а тому часто брали на увагу потреби школи й широких мас, напр. Буслаєв, Овсянико-Куликовський, Пєшковський і ін. По революції навчання складні прибрало в Росії реальніші форми, — в школі оминається догматизм у викладі й уперто виганяються з підручників ті ненаукові шаблони, що панували тут за давніших часів. До шкіл масово пішли дорослі й дуже критично поставилися до традиційних викладів, а це й змусило вчителів багато дечого передумати й змінити. На шкільну граматику звернено там велику увагу, а тому підручники складають тепер головно університетські професори, тоді як за дореволюційного часу вони звичайно звисока ставилися до середньошкільної „науки". Ось таким чином наукове освітлення складні через середню, а почасти й нижчу школу передається там широким масам. „Русская грамматическая учебная литература растеряла сейчас все свои шаблоны", твердить А. Пєшковський, а це все тільки підносить науку складні, бо якраз тут цих шаблонів аж занадто багато.[1] В шкільній російській літературі тепер мають успіх справді цікаві підручники А. Булаховського, В. Гіппіуса, П. Дуделя, Н. Дурново, С. Карцевського, М. Петерсона, А. Пєшковського, Ушакова, А. Шапіро й ін.

Синтаксичний науковий рух перекинувся з СССР в Україну, і там тепер так само розгублено вже старі шаблони в шкільній складні й пильно шукається нових наукових доріг, що бачимо в працях і підручниках О. Курилової, Є. Тимченка, М. Йогансена, О. Синявського, С. Смеречинського й ін.

На жаль, по інших осідках українського народу, — в Галичині, Закарпатті, Буковині, Канаді й Америці в ділянці української шкільної складні панує

[1] А. М. Пешковский: Научные достижения... 1929 р.

повна відсталість і схоластика, і ніякого просвітку тут іще не видно. Більше того, — тут складнею, найголовнішою частиною науки про мову, цією „царицею мовознавства" зовсім не цікавляться, не цікавляться так основно, що за останні десятиліття не можна занотувати тут ані однієї поважнішої наукової праці з ділянки складні. І зовсім слушно Проф. Яр. Біленький у поважнім річнику організованого галицького середньошкільного вчительства „Українська Школа" (1934 р. ст. 16) суворо скритикував галицьку граматичну літературу, додаючи, що вона — „просто глум над дидактикою XX століття"...

Докладна бібліографія праць для вивчення складні за авторами подається далі в окремому розділі.

Література. И. В. Ягичъ: Исторія славянской филологіи, Спб. 1910 р. VIII + 961 ст., „Энциклопедія Славянской Филологіи" вип. 1. С. К. Буличъ: Очеркъ исторіи языкознанія въ Россіи, т. I, XIII в. — 1825 р., Спб. 1904 р. XI + 1248 ст., „Записки историко-филологическаго факультета Спб. университета" ч. 75. І. Огієнко: Огляд українського язикознавства, „Записки Н. Т-ва ім. Шевченка", Львів, т. 79-80, 1908 р., тут і докладніша література. Макарушка Є.: Граматика М. Смотрицького, історично-критична студія, „Звіт дирекції української приватної жіночої гімназії Василіянок у Львові", Львів, 1908 р. 55 ст. Проф. Н. К. Грунскій: Очерки по исторіи разработки синтаксиса славянскихъ языковъ, т. I вип. 1-2, Спб. 1911 р. 169 ст., „ЖМНПр." за 1910 р.; вип. 3: Значеніе А. А. Потебни в исторіи разработки русскаго синтаксиса. Юр'їв, 1911 р. 80 ст.; т. II, Юр'їв, 1911 р., 339 ст. Prof. Dr. M. Weingart: Dobrovského Institutiones, ч. I-II, Братислава, 1923-1925 р., 232 ст., „Sborník Filosofické Fakulty University Komenského v Bratislavě" чч. 16 і 38, на ст. 166-184 складня Добровського. А. Соболевскій, А. Шахматовъ, И. Ждановъ і В. Воскресенскій: Четыре рѣчи о Ѳ. И. Буслаевѣ, Спб. 1898 р. 39 ст. С. Будде: О заслугахъ Ѳ. И. Буслаева какъ лингвиста и преподавателя, „Извѣстія Общ. арх., ист. и этн. при Казан. унив." 1898 т. XIV. Войнаховскій: Значеніе трудовъ ак. Ѳ. Буслаева по исторіи науки о русскомъ языкѣ, „Памяти Буслаева", Москва, 1898 р. ст. 61-116. Л. Милетичъ: Д-ръ Францъ Миклошичъ и славянската филология, »Сборникъ за нар. умотвор.« т. V ст. 355-499. П. Симони: Фр. Миклошичъ и его ученые труды, „Почесть, Сборникъ статей, посвященныхъ М. Дринову", Харків, 1908 р. ст. 286-304. Д. Н. Овсянико-Куликовскій: Потебня, какъ языковѣдъ и мыслитель, „Кіевская Старина" 1893 р. кн. VII-VIII-IX. Др. К. Чехович: Олександер Потебня, Варшава, 1931 р. 185 ст; на ст. 155 167: твори Потебні, на ст. 167-174: Література про Потебню. Проф. Н. К. Грунскій: Значеніе А. А. Потебни въ исторіи разработки русскаго синтаксиса. див. „Очерки" т. I вип. 3-й, Юр'їв, 1911 р. 76 ст. С. І. Бернштейнъ: Основные вопросы синтаксиса въ освѣщеніи А. А. Шахматова, »Извѣстія« 1922 р. т. XXV ст. 208-233. М. Возняк: Галицькі граматики української мови першої половини XIX ст., Львів, 1911 р. І. Огієнко: Українська мова, бібліографічний покажчик, Київ, 1918, — тут уся потрібна література. Н. Н. Соколовъ: Рец. на книжку Б. Бѣлоруссова („Синтаксисъ русскаго языка въ изслѣдованіяхъ Потебни"), »Извѣстія« т. VIII кн. 2 ст. 347-366 (часто проти Потебні, ніби Потебня »не былъ вовсе лингвистомъ« і т. ін.). Др. О. Маковей Три галицькі граматики (І. Могильницький, Й. Левицький та Й. Лозинський), Львів, 1903.

Збірники на честь мовознавців звичайно дають їх біографії та спис праць. Головніші такі. „Извѣстія отд. русск. яз. и слов." 1922 р. т. XXV цілий присвячений Ол. Шахматову. „Сборник статей в честь акад. А. И. Соболевского", 1928 р., „Сборник" т. 101. »Prace Filologiczne« 1929 р. т XIV присвячений В. К. Поржезинському, т. XV, дві частині, 1930-1931, І. Бодуенові де Куртене, т. XVI 1934 р. — А. А. Кринському. »Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski«, т.т. I-II 1927-1928 р.р., Краків. »Slavia Occidentalis« т. XII 1933 р., Познань, присвячений K. Nitschowi. *Χαριστήρια* на честь Ѳ. Е. Корша, 1896. „Памяти И. В. Ягича", „Известия отд. русск. яз. и слов." 1924 р. т. 28, ст. 335-393. „Prace lingwistyczne, ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay dla uczczenia jego działalności naukowej 1868-1911", Краків, 1921 р. XVI+263 ст. „Prace polonistyczne, ofiarowane Janowi Łosiowi dla uczczenia dwudziestopięciolecia jego działalności naukowej na Uniwersytecie Jagiellońskim. 1902-1927", Варшава, 1927 р. див. „Prace Filologiczne" т. XII, XXVII + 610 ст. Sbornik u slavu Vatroslava Jagića, Берлін, 1908. *Μνήμα*, Sbornik vydaný na paměť čtyřicítiletého učitelského působení prof. Jos. Zubatého, Прага, 1926. Сборникъ статей по славяновѣдѣнію, составленный и изданный учениками В. И. Ламанскаго по случаю 25-лѣтія его ученой и профессорской дѣятельности, 1883 р.

Іван Огієнко.

Артизм творів Степана Руданського.

(Продовження).

Свої балади ділить Руданський на три підвідділи, а саме: „замогилки", „змінки" та „звичайки". Це терміни, що автор ужив їх для розділення своїх балад на основі їхніх головних мотивів. Між замогилки помістив він усі свої балади

з ленорським або зближеним до такого мотивом. Змінки — це термін для означення балад з метаморфозами, а звичайки — це балади з перевагою побутового елементу. На цьому прикладі бачимо, як Руданський сам творив нові слова, щоб точно означити роди своєї поезії. Часом заходив він у цій своїй винахідливості занадто далеко, охрищуючи напр. своє оперове лібрето п. з. „Чумак" родовою назвою: „український дивоспів на штирох місцях", т. зн. українська опера в чотирьох діях.

Що ж до заголовків поодиноких поезій Руданського, то їх можна розділити на два головні типи. Заголовок може висувати на перший план центральну особу чи подію, що має найбільше значення для розвитку акції. Такі заголовки мають вартість через те, що вони органічно зв'язані зо змістом творів та причиняються до скорішого їх зрозуміння. До цього типу належать напр. заголовки: „Могила", „П'яниця", „Наука", „Моя смерть", а в епіці: „Опир", „Безнадія", „Розмай", „Заклята дочка", „Початок світа", „Велетні", „Бог на землі" й інші. Заголовок тут віддає найістотнішу особу, річ, психічний стан або подію, що мають першорядне значення для внутрішнього змісту твору. Цікаво, що навіть при вільному перекладі Бюргерової „Ленори" з зовсім принагідним заголовком, Руданський перемінив його на повне змісту означення „Безнадія".

Другий тип, — заголовки подають тільки побічні риси, що акцію супроводять, але істотного значення для її розвитку не мають. Цей тип можна поділити на два відділи: в першому будуть такі зовнішні признаки, що читачеві цілком нічого не говорять про акцію чи про настрій даного твору. Сюди належать напр. імена дієвих осіб. З цього погляду далеко слабший, ніж перший, другий заголовок „Опира", а саме: „Івась і Ганнуська", бо коли перший читача відразу підготовляє на таємну мертвецьку історію та висловлює головну пружину розвитку фабули, другий подає двоє зовсім байдужих імен.

Однак між заголовками, що подають ім'я героя, є й такі, що далеко краще, ніж вгорі наведений, підготовляють читача. Це титули, що в них ім'я якогось для сподіваного круга читачів добре знаного героя історії, мітології чи сучастности вже само собою дуже багато роз'яснює. Сюди належать головно заголовки творів Руданського біблійного та історичного характеру, а саме: відділи „Байок світових" п.з.: „Цар Давид", „Соломон", історичні поеми: „Мазепа", „Іван Скоропада", „Павло Полуботок", „Велямін", „Павло Апостол", „Мініх", та історична балада „Віщий Олег". Виразність та змістовність цього останнього наголовку піднесена ще й тим, що до імені знаної історичної особи додано сталий епітет, а він наводить відразу на асоціяцію із зв'язаним з цією особою поетичним переказом (як і в Пушкіна).

Друга група заголовків цього типу,— це такі титули, що подають, правда, тільки випадкову, зовнішню рису, але ця риса має значення символічне або настровве. З таким символом маємо до діла в заголовку великої слов'янофільської поеми „Цар Соловей". Сюди належать і заголовки балад „Хрест на горі" та „Край печери два дубочки". Звичайні побічні обставини маємо до діла в титулах „Вечерниці", „Купці" і т. ін. Побічні риси, але однак як вислід розвитку акції, подають заголовки балад із метаморфозами „Тополя", „Верба", „Явір".

В ліриці Руданський не присвячує заголовкам багато уваги, і найчастіш надписує вірш першим рядком самої поезії, жанровим означенням, як: „Пісня", „Серенада", „Псалом" і т. ін., або й залишає зовсім без заголовку. Виїмкові випадки були зазначені вгорі.

Серед заголовків приказок знаходимо титули різних розбираних тут типів, однак специфічний характер цього жанру поставив тут на поважне місце ще один тип, а саме — автор уживає часто, як заголовка, згущеної формули, поанти даної анекдоти, як ось: „Не мої ноги", „Аби душа чиста", „Свиня — свинею", „Pasa na dzieci". „Szukaj sensu", „Варенікі, варенікі" і багато інших.

Вкінці ж треба згадати про спосіб передавати заголовки в перекладах Руданського з чужих мов. Руданський старався

чужі назви все зукраїнщити, і взагалі лишав собі тут вільну руку. Про зміну заголовку Бюргерової „Ленори“ на „Безнадія“ вже була мова. В такому самому дусі, вкладаючи в заголовки більше змісту або зукраїнщуючи їх, змінює Руданський також інші титули чужих творів. Незміненими залишилися тільки Лермонтова „Демон“ та „Іліяда“ в дефінітивній редакції, — бо спершу й вона звалася в Руданського „Ільйонянка“. Зате ж для Вергілієвої „Енеїди“ створено заголовок „Енеянка“, а також переложено всі заголовки т. зв. „Старочеських співів“, то значить перекладів Краледворського і Зеленогорського рукописів. В останньому випадку автор доходить до неоправданих перекручувань і вважає їх українськими формами чеських імен. Так напр. замість заголовка „Oldřich a Boleslav“ стоїть у нього „Олодра і Боліслав“, замість „Beneš Hermanov“ — „Бен Германів“ і т. ін.

В загальному можна про заголовки творів Руданського сказати, що наш поет присвячував їм багато уваги та розумів їх мистецьке й психологічне значення. Інша річ, що в конкретному переведенні часто автор не доходив до бажаних висліdів. (Далі буде).

Львів. Др. М. Гнатишак.

Спиридо́н Черкасе́нко,
один із найвидатніших сучасних українських поетів (* 1876 р. у Новому Бузі на Херсонщині).

Наша твердиня.

Поема.

1. Наша твердиня.

О рі́дна мо́во, ска́рбе мій!
В мертво́тних на́пастях чужи́ни
Ти — мій цілю́щий, мій є́ди́ний
Душі́ підби́тої напій...

Нехай гнобить за ро́ком рік
Надії́ нездійснених нару́га, —
В тобі́ міцна́ моя́ поту́га,
На всі скорбо́ти пе́вний лік.

І в кра́ї рідному терпі́нь —
Пути́ недовідо́мі Бо́же! —
Стої́ш ти го́рдо на сторо́жі
Наро́дніх пра́гнень і свяги́нь.

Плюндру́є все хижа́к лихи́й:
Мій рі́дний край — сумна́ пусги́ня...
Лиш ти стої́ш, як та твердиня,
О рі́дна мо́во, ска́рбе мій.

17. XII. 1934. С. Черкасе́нко.

Нові студії говірок української мови.

В останніх місяцях 1934 р. вийшли ось які праці з поля української діялектології.

1. Іван Зілинський: **Лемківська говірка села Явірок** („Lud Słowiański“ III. 2, Краків, 1934 р.). Це опис найдальше на захід висуненого села по північній стороні Карпат на Лемківщині, що творить з трьома селами: Білавода, Чорнавода, Шляхтова та з закарпат-

ськими селами в Чехословаччині: Літманова, Орябина, Фольварк цілість. Основною прикметою явірської говірки є „ыкавізм", цебто перевага заднього звука *ы* і то не тільки на місці, де він являвся вдавнині (дым, рыба), але також на місці старого *о* в закритих складах: *кынь, выл, ґрым* замість *кінь, віл, ґрім*, також на місці старого *е* в закритих складах *(шысть, ґребынь, приньыс)* та на місці старого *ѣ* (наше *і*) (*лйыс, пйысок* замість *ліс, пісок*). Коли до цього додамо ще й інші випадки появи старого звука *ы*, розширені по лемківських говірках по обох сторонах Карпат, а то: 1. по гортанних *к, ґ, х, ґ*: *сокыра, другый, хыжа, шраґы*, 2. по шиплячих *ж, ш, ч*: *шыло, жыто, чысто*, 3. на місці давніх сполучень *ръ, лъ*: сыўза, обырві, блыха, 4. з *ъ* перед наступним *и*: *одыйті, ровыбраті*, то дійсно говір цей надзвичайно „грубий." Подібні прикмети мають тільки говірки закарпатські: В. Липник, Фольварк, Годемарк, Любицькі, Купелі. Інші прикмети, що їх вичислює проф. І. Зілинський, такі самі, як і говорів лемківських ув опису Верхратського.

2. Друга праця, поміщена на сторінках того ж польського журналу, походить з пера О. Шемлея й має титул: Z badań nad gwarą łemkowską. Шемлей старається збити неправдиві погляди деяких учених (Соболевський, Свєнціцкий, Лер-Сплавінський) про західньослов'янське походження лемків, й доказати, що ця гіпотеза нічим не уґрунтована. Думки свої підпирає ось якими доказами. Заступства носових *ę, ǫ*, а то: *е, ам, ан, у* замість *е*; *а, ам, ан, ен, ом, он, ін* замість *ǫ*: *кады, тады, ґамба, ванс, вентор, вентка*, — *хомонт, бінчати*, — *гореч, месо, мьестя, цешко* — *брямчати, пантлиця*, — *стушка, м'юзґра*, — можна розділити на тип старший та молодший. Та вони — запозичення або з польського, або східньословацького й не випливають з органічної будови лемківських говірок. Те саме щодо заступств давнього сонантичного *р*, де побіч загальноукраїнських *ор, ер (гордий, шершень)* виступає *ар, ір*: *ґардий, вірьх*, але такі заступства також пряме запозичення з польського або східньословацького.

Заступства пливких *р, л* з *ѣ, ь* (*ръ, рь, лъ*): *ир, ил, ер* (*ґырміти, сылза, обервы*) або рідші *ры, лы* (*дрыва, слыза*) не обмежуються тільки лемківською територією, але йдуть далеко на схід Карпат, а цим самим не носять на собі знамен східньословацьких.

3. Третя праця появилася в X-тім річнику „Наукового Збірника тов. Просвіта в Ужгороді" (1934), а то підписаного автора: **Говір сіл ріки Рускої був. Мараморошa в Румунії.** Говори чотирьох сіл ріки Рускої: Лугів, Полян, Кривого та Рускови являються перехідними говорами між гуцульськими горішнього Черемоша та говорами південного Мараморошa на Закарпатті в Чехословаччині.

Спільності гуцульські: 1. затрата *ы* і переміна його на звук середній *и* (*дим, син*), 2. ширша вимова *и* з нахилом до *е* (роби^{e}ти^{e}, ди^{e}м), 3. поява *и* по губних на місці старого *о* в закритих складах (*биб, звир, пид, мист*), 4. затрата м'якости зубних *з, с, ц* у визвуці *(дес, круз = крізь, хлопец)*, 5. частинна м'якість шиплячих *ж, ш (жяба, шяпка)*, 6. брак вставного *л* по губних у дієслів, що їх пень теперішнього часу кінчиться на губні *п, б, м* (*роб'ю, сип'ю, лам'ю*), 7. зберігання різниці в давальнім і оруднім відмінку іменників *-о* пнів: *візчареви, вівчарем*, а не *вівчарьови, вівчарьом*, 3. зберігання в родовім та давальнім відмінку відміни займенникової старих закінчень *-его, -ему* по шиплячих (*нашего, нашему, чужего, чужему*), 9. опускання *т* в 3. особі множини дієслів *и* класи (роб'я, нося), 10. рідкий перехід м'якого *а* на *е* (*п'еть, зіле*).

Спільності з говорами долішньо-мараморoськими: 1. звук *у* на місці старого *о* в закритих складах, але не по губних (*кунь, дум, руґ*), 2. звук *ю* на місці старого *е* в закритих складах (*нюс, в'юз* замість *ніс, віз*), 3. зберігання м'якого *а* в усіх майже положеннях (*часто, м'ясо, теля*), 4. частинне отвердіння шиплячих *ж, ш* (*ношу, можу*), 5. закінчення 1. особи множини дієслів *-ме* (*ходиме*), 6. творення часу будучого через

буду, а не *му*, 7. форми часу минулого дієслів: *вести, плести, мести, бости: в'юх, плюх, м'юх, бух.*

Говірка цих сіл важна для реконструкції давніх гуцульських говорів, а також до зрозуміння зв'язків між говорами долішньомараморошськими та південноподільським. Ужгород. Іван Панькевич.

Шкільна термінологія.

В справі шкільної термінології, що її пропонує д. Ст. Сірополко („Р. М.", 1934, 9 ч., 391-394 ст.), дозволю собі ось що завважити:

1. Термін „виховни́к" кращий від застарілого слова „вихова́тель". Словник О. Ізюмова подає ще й термін „вихова́ч" (Х., 1931 р., 65). Це слово, на мою думку, виразніше висловлює активність, як „виховник", подібно як і слова: діяч, оповіда́ч, ора́ч, сіяч і б. і. Усе таки можна й треба залишити також і термін „вихо́вни́к", тому що від нього утворюються прикметники: „вихо́вний" і „виховни́чий".

2. „Довгість — протяжність — тривалість шкільного року". З усіх цих трьох термінів ні один не відповідає! „Довгість" = довжина, довгота, рос. длина, нім. die Länge, фр.: longitude (Ф. Калинович: Словник математ. терм., I, 27) — про вимір простору. „Протяжність" — термін, що стосується до означення довгости голосних звуків, себто, чи вони протяжні (довгі), чи непротяжні (короткі); нім. die Dauer (Quantität) der Selbstlaute. „Тривалість" — 1) тривкість, міцність, міцнота, твердість (рос. прочность, Р.-У. Сл. III, 622); 2) в геології рос. вязкость (Акад. П. А. Тутковський: Словн. геол. терм. 191 ст.) Желехівський перекладає укр. „тревалість", по-нім. Dauerhaftigkeit, Bestand, Beständigkeit (Сл., 981 ст.), отже тривкість, постійність, сталість. Так само й Кміцикевич (Нім.-укр. сл. 96 і 121). Тому годі прийняти термін „тривалість шкільного року". Відповідніш буде покористуватися зворотом: „тривання" або „тривок" шк. р. (die „Dauer" des Schuljahres, Кміц., 121; рос. „продолжительность" учебного года, Р.-У. Сл., III, 569).

3. Про слово „підручник" пише д. Сірополко, що цей термін у нас уживається в подвійному значенні: а) для означення підручної книжки для школярів, б) для означення підручної книжки для вчителів. Відмежовуючи таким робом обидва значення слова „підручник", д. С. залишає це слово для першого значення, але для другого пропонує слово „посібник". Словн. пед. терм. П. Горецького рекомендує термін „порадник", 47 ст. Слова „посібник" взагалі нема в сл. Грінченка, слово „порадник" перекладає Грінченко рос. сл. „советник": „Не порадник він, а зрадник" Сл. III. 342. „Посібник" нагадує рос. „пособник" = помагач, помічник (Р.-У. Сл. III, 356 і 396).

Приймаючи на увагу чужомовні терміни, пропоную залишити слово „підручник" у значенні нім. Handbuch, франц. manuel, рос. руководство, себто підручна книжка для вчителів, а для нім. Lehrbuch, франц. cours, traité, рос. „учебник" раджу прийняти новий термін навча́льник. Якщо вже загально вживаємо слів: навча́льний, навча́ння, навча́ти, то можемо, згідно з духом української мови, утворити й слово навча́льник, себто книжка, що навчає, що за її допомогою навчає вчитель дітей. Львів. Проф. Володимир Калинович.

»Мовний Порадник«

для Редакторів, Видавців і Робітників пера.

Лист п'ятий.

7. „В Україні", а не „на Україні".

Ми сильно звикаємо до найрізніших перестарілих мовних виразів і вперто вживаємо їх, не питаючи себе, чи то вираз добрий, чи недоладній. До своєї власної мови ми все забуваємо застосувати одну з важливих вимог методології наукової мовознавчої праці: глибоко

зрозуміти основне значення форми, що її досліджуємо. До таких непродуманих традиційних форм належить і вираз „*на* Україні", що має в нас прецікаву історію.

Справді, подумаймо глибше, що визначає така звичайна в нас форма „*на* Україні"?

Три роки тому запитав був мене раз один чужинець, що трохи вмів по-російському, чому я говорю *на* Україні, а не *в* Україні, як би то нормально належало говорити. Дати доброї відповіді на це ніби просте питання я не міг відразу. Пізніше почав я над цим думати, і вкінці пересвідчився, що наше загальноприйняте „*на* Україні" таки неправильне, і що взагалі існує помітна відміна між виразами „*на* Україні" та „*в* Україні". Пригляньмося до цього ближче.

Коли ми говоримо про географічне місце відокремлене, самостійне ціле й зовсім окреслене, тоді на питання *де* вживаємо тільки прийменника *в* чи *у* (а не *на*) з відмінком місцевим: А я *в* Каневі родилась (Шевченко, „Великий Льох"; дальше подаю приклади все з Шевченка), *у* Почаєві святому ридала-молилась.

Так само, коли говоримо про докладно окреслену територію, як закінчене ціле, або про самостійну державу, тоді завжди вживаємо тільки прийменника *в* чи *у* (а не *на*): *в* Австрії, *в* Америці, *в* Румунії, *у* Франції, *в* Польщі, *в* Росії і т. ін.

Що ж до прийменника *на* з місцевим відмінком, то його вживаємо при географічних назвах на питання *де* тільки тоді, коли територія, що про неї мова, не окреслена докладно, не самостійне ціле, а тільки складова частина якоїсь держави, чи взагалі це частина якоїсь окресленої території, нпр. завжди кажемо: *на* Поділлі, *на* Полтавщині, *на* Київщині, *на* Волині, *на* Буковині і т. ін.

Відміну між *на* та *в* при територіяльних назвах добре видно в цьому Шевченковому вірші: *у* Києві *на* Подолі було колись („Чернець"), — тут Поділ частина Києва. Так само кажемо: *у* Львові *на* Личакові, *в* хаті *на* покуті і т. ін. Кажемо: *в* садку, *в* хаті, *в* університеті (а не: *на* університеті), але: *на* вигоні, *на* вулиці, *на* площі і т. ін.

Наш вираз „*на* Україні" складався історично, але головно за останні віки, коли Україна не була самостійною, а тільки частиною іншої держави. Стара історична Польща з свого державного погляду правильно говорила тільки: *na* Ukrainie, *na* Litwie, *na* Mazowszu і т. ін. Те саме було пізніш і з державного погляду російського: *на* Украинѣ, як *на* Кавказѣ, *на* Кубани, *на* Уралѣ і т. ін. Цілі віки ми чули то *na* Ukrainie, то *на* Украинѣ, а тому й защепили собі це „*на* Україні" як своє власне, зовсім забувши про його історичне походження й не відчуваючи, що власне це *на* — це ж болюча й зневажлива ознака нашого колишнього поневолення...

Стара наша *Русь* чи *Малоросія* складалася з декількох частин: Галичина, Волинь, Поділля, Україна (головно Київщина). Хто слова *Русь* чи *Малоросія* вживав на означення цілого народу, для того Україна була тільки частиною; це, скажемо, завжди бачимо в XVII-XVIII віках, нпр. в універсалах Богдана Великого або в Літопису Величка й ін. Україна мислилась тоді частиною цілого нашого народу, Руси, а тому вираз „*на* Україні" був нормальний. Але вже за старих часів дехто розумів Україну значно ширше, а тому й писав "*в* Україні".

Серед українських земель Галицька земля довше за інші затримувала свою незалежність і взагалі мислила себе більше відокремленою, чому ще й досі заховала свою державницьку граматичну форму, бо завжди говоримо тільки „*в* Галичині", а не „*на* Галичині". Навпаки, говоримо тільки *на* Буковині, *на* Закарпатті.

Коли край мислиться за окреме ціле, конечно вживаємо *в* (а не *на*), пор. навіть рос. *в* Малороссіи або п. *w* Małopolsce.

Цікаво, що Шевченко в своїх творах звичайно мислив Україну, як назву для всього нашого народу, як окреме самостійне ціле, а тому й уживав на питання *де* місцевого відмінка з прийменником *в*. Напр. (видання Доманицького 1910 р.): У нас *в* Україні старий Котляревський

отак щебетав 10. Було колись — *в* Україні ревіли гармати 33. Було колись — *в* Україні лихо танцювало 33. На ввесь світ почули, що діялось *в* Україні 46. Виріжуть гайдамаки ворогів *в* Україні 75. Велике свято *в* Україні 89. Посіяли гайдамаки *в* Україні жито 125. Давно колись те діялось у нас *в* Україні 137. Сюніч будуть *в* Україні родитись близнята 220. Чи буду я жить *в* Україні 225 і т. ін.

На питання *куди* при територіяльних назвах вживаємо *в* — *у* або *на* з відмінком знахідним з такою самою відміною їх: Поїхав *у* Польщу, *в* Італію, *в* Америку (замість до Польщі, до Італії, до Америки), але: *на* Київщину, *на* Буковину, *на* Дін. Так само: wyjechał na Ukrainę, поѣхалъ *на* Украину і т. ін., мислячи Україну складовою частиною своєї держави. Але знову: Поїхав *в* Галичину *на* Яворівщину.

Шевченко й на питання *куди* звичайно добре пише *в*, напр.: *В* Україну ідіть діти, *в* нашу Україну 53. Тепер летиш *в* Україну 54. Сини мої, летіть *в* Україну 57. *В* Україну верталися 60. Що ти несеш *в* Україну 269. Линуть *в* свою Україну 337 і т. ін.

Але звичайний традиційний погляд, що Україна — то частина другої держави, несвідомо захоплював і Шевченка, чому й він не рідко писав і форми „*на* Україні", „*на* Україну": Було колись добре жити *на* тій Україні 34, Пішли цигани і на Волинь, і *на* Украйну 287. Форми „*в* Україні", „*в* Україну" вживає Шевченко в „Кобзарі" 41 раз, а форми з „*на*" — 33 рази. На повстання форм з *на* в Шевченка впливала, звичайно, й вимога ритму.

Котрої ж форми маємо вживати за теперішнього часу? Відповідь ясна з усього вищесказаного: тільки *в* Україні, *в* Україну. За останні 50 літ ми остаточно зріклися своїх колишніх назов *Русь* та *Малоросія*, прийнявши назву *Україна* за назву цілої нашої етнографічної території; коли ж так, то мусимо змінити й стару граматичну форму, й уживати тільки *в* Україні, *в* Україну, а не *на* Україні, *на* Україну. В 1917-1920 роках існувала Україна, як незалежна Держава. Крім того, така-сяка Україна, як територіяльно окреслене ціле, в радянських умовинах правно існує й тепер; усяке зменшення самостійности цієї України ми звичайно вважаємо за акт безправ'я. Коли ж так, то мусимо прийняти знову таки тільки вираз „*в* Україні", як кажемо: *в* Росії, *в* Італії і т. ін., викинувши остаточно з нашого вжитку граматичну ознаку нашого колишнього поневолення—рабську форму „*на* Україні".

Через це й „Заповіт" Шевченків читаємо й співаємо тільки так:

„Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
В Україні милій".

Іван Огієнко.

Передрукуйте це в Вашім Виданні!

Говірка села Серафинець Городенського повіту.

Морфологія.

Іменники. Закінчення давального й місцевого *-еви*, *-єви*, *-ови*: шивце́ви, коне́ви, Василе́ви, паламаре́ви, горшкодрає́ви, зло́дієви, при та́тови, при нача́лникови. Кличний часом звучить як назовний: па́ни до́хторь, сикре́тарь, старо́ста, дру́жба. Орудний відмінок іменників чоловічого й ніякого роду однини в м'якій та мішаній відміні закінчується на *-ем*, напр.: під доще́м, рубле́м, ноже́м, миче́м, по́лим, під со́нцим, гли́нищим. Місцевий відм. одн. м'якої відміни закінчується на *-и*: на по́ли, на се́рци, на місци, на мо́ри, на кони́, на стирни́, на зибли́, в поташни́. Місцевий слова „Вили́ґдинь" звучить: по вили́цідни. Назовний одн. ж. р. звучить: Ма́р'я. Знахідний відм. одн. іменників ж. р. м'якої відміни має закінчення *-цу*, пр.: ґіни́цу, тили́цу, Ани́цу, копи́цу, мазни́цу. Орудний відм. одн. ж. р. кінчиться на *-ев*, *-єв*, *-ов*: сме́ртив, пе́рстив, зло́стив, ше́рстив, з Мар'єв, лівов руко́в, криво́в ного́в, о́стров суке́ров. Слова ніякого роду на *-я* (з давнього *-іє*, *-ьє*) не здовжують приголосної: житє́, вісілє́, трачи́нє, спанє́, мили́нє.

Прикметники. Усі прикметники кінчаться тільки на *-ий*: си́ний, сусі́дний, за́дний, жи́тний, псо́вий, гу́січий, псе́чий, глуби́й. У L¹ прикметники мають коротке закінчення: на зелéні трáві, в мóкрі одéжи (без *й*). Вищий ступінь прикметників твориться: а) доданням до прикметникового кореня закінчення *-щий*: ву́щий, ни́щий, бли́щий, дуро́щий, кра́щий; б) до другого ступеня додається ще *май*: май ліпший, май бíлший; в) чути рівно ж подвійне степенування: кращíщий, біліщíщий, ліпшíщий; г) для збільшення якости прикметника вживається *за:* замали́й, залéхкий, замýдрий, задóбрий.

Числівник. Кількісні числівники: їдéн, штúри, п'ять, дéв'їть, дéсіть, одина́ціть, підісéть, шіздісéть, двíста, ти́січа; рядові: пéрший, трéтий; збірні: с труїмá ґітьмú. Числівника „*півтора*“ вживається при йменниках 3 родів: півтара ґáрцє, кóрцє, фýнта, дубú, кúли, ришитá.

Займенники. Вказівний займенник має форму: цей, цє (або цисá), це (цисé); той, та (тутá), то (тутó). Відміна займенників: особові: мині (ми), миné (нє, ні), мнóв; тубí (ти), тибé (тє), тубóв; зворотний: субí (си); вказівний: їгó, їмý (му), го, ї, нев, ню, в ні; дівчину кличуть так: „ти-й-ня-ти“!

Дієслово. Говірка знає архаїчні форми: мочú, лічú, пичú, бíчи, товчú, стрéчи.

Закінченя 3 ос. одн. тепер. ч. *-т* перед *-си* деколи відпадає: пúши си, хóчи си, иржú си, кидáє си, кладé си, грáв си; але: кубúла си лíнит, кýрка си жýрит, пес си шкірит, куро́ва си лíтит, рубóта си рóбит, хто спит — си снит. Дієслова в 3 ос. одн. і мн. тепер. ч. і 2 ос. мн. наказового способу мають форми тільки без м'якшення: хóдит, ріжут, хóдє, нóсє, спіт, рубíт.

Частка „би“ стоїть не тільки перед дієсловом, але й перед „си“, що зберегло свою рухливість: він би си фскік, яґ би то вчув, я би їму дав, най ли ж би си ру́шив з мíсцє. Говірка знає тільки форми: знáв'єм, знáлам, знáлас, знáлисти і т. д. Архаїчного „суть“ говірка не знає, а вживає *є*, нпр.: вуни́ є скóрі; вуни́ є в пóли. Майбутній час твориться з „буду“ й дієйменника на *-ти:* бу́диш ти си мáти, яґ лю́ди цисé взнáют. Дієслова: їм, дам відміняються так: їш, їст, їмó, їстé, їдé; даш, даст, дадýт; їш, їшти.

Прислівники. Прислівники кінчаться на *-о*: горéчо, пéвно, вмúсно; цікавий прислівник: на нінáщо, пр.: збив го на нінáщо.

Виправлення. В ч. 24 „РМ“ на ст. 527 автор не зазначив апострофом правдивої вимови слів; подаю це тут: п'єтниці, п'єть (pjetnycí, pjeť), порéдок, горéчий, прéдиво (poriedok, horieczyj, priedywo). Так само на ст. 528 треба читати з апострофом: траф'éєси, здуро́в'є, лю́б'ю, ло́м'ю, лу́п'ю, ро́б'ю, ба́в'юси.

Складня.

1. По переченні „не“ часом не маємо родового: але тутó ніхтó ни знав; ни скідáв він той сардáк.

2. Займенник той, тутá, тутó стоїть як родівник у різних відмінках перед іменниками: той жибрáк хувáв тутí срібні гро́ші у той пулáтаний сардáк.

3. Часто навіть іменники, що означають живі істоти, мають знахідний рівний N, а не G-у: він заставив свуї слýги ду рубóти.

4. По збірному йменникові другий присудок стоїть у множині: прилітáла рíжна птáха й рузьдзьóбували той сардáк.

5. Якщо за підмета в реченні числівник з іменником живої істоти чол. роду, тоді той іменник стоїть у родовому: мóїх двох синів худúло ду шкóли; прийшлó двох чулувíків; пубúлоси двох парубкíв.

6. По числівнику іменник стоїть у родовому множини: він має 5, 6, 7 і т. д. рік зам. років або літ. (Кінець буде).

Яворів. Іван Велигорський.

Доповнення до »Лемківського словника“.

У 22 та 23 числах „Рідної Мови“ помістив д. М. Приймак „Лемківського словничка“ помітніших слів, що їх записав у західній Лемківщині. Щоб цей

Словничок доповнити, подаю помітніші лемківські слова, що їх нема ні в „Словничку“ д. Приймака, ні в словнику І. Верхратського. Ці слова записані переважно в селах: Маластові, Пантній, Бортнім, Рихвалді, Грабі, Дальовій, Ясличках, Липівці, Карликові, Полонній, Петровій-Волі та Чистогорбі. Додаю, що наголос все на передостанньому складі. При нагоді пригадаю, що тепер уже покійний о. Зиновій Флюнт, бувши парохом у Грабі, зібрав повний словничок говору цього ж села. Цей словничок у руках його синів.

Асентраґи (асантраґи, Hosenträger) — шлейки.
Байсак — хлопець.
бовгарство — пуста балачка.
ботега — ганьба. У словнику Верхратського „бетега“ — нездара.
босорити — ворожити.
Вабіїйка, вайбійка, вабія — коритце.
вдовий — удовець.
верокатися — (у Верх. „вєрабожкатися“) — божитися, присягатися.
вестка (die Weste) — камізоля.
вихвилитися — випогодитися.
возниця — віконце на дах у курній хаті.
Ґамар — крик.
гауптак (гуўптак) — дурень.
глевиш — картопляна юшка.
горван — ворон.
Грівниці — Стрітення.
гуляк — весела забава.
гримцувати — скакати.
Доімати — посуджувати.
дурбак — брусок до коси.
дудрати — воркотіти.
душатися — заклинатися на душу.
душитися — змучитися.
Ердек (ördög. — чорт.
Заслухатися — недочути.
змазурити — забрудити.
Карманп — білі спідниці.
карванити — бідувати.
кеньчик — видаток.
коўпак — шапка з баранячої шкури.
колиси — колись.
корчнявий — майкут, шульґа, ліва́к.
кости — штучні погоні.
кулкар — („kółko“) — склепар.
кусціорний — манюсінький.
Лупкач — батіг.
льопи — плітки.
ляючити — годувати (дитину).
Масник — облесна людина.
матина — томасина.
молоджава — молодь.
Наґаб — напасть.
недолугий — нездібний (niedołężny).
нутвак — нездаль, „оферма“.
ніт хто — нема кому.
Облоки — вікна.
оле? — о?
омерва — біда, недоля.
огріство — гріхи.
отцвикати (abzwicken) — відрізати.
Пантлики (pętelka) — стяжка.
паточки — сірники.
пахолок (pachołek) — хлопець.
півка — половина.
Пільша — Польща.
пила — тартак.
пипка — люлька.
Резовиня — трачиння.
реберація (rabacja) — бунт, крики.
решетавіти — трупішити.
росівка — мішок на збіжжя до сівби.
світло — явно.
скиси — пивниця (бо там кисне молоко).
скіпа — щепа.
стрижок — більше лєша, що йому вже підстригають гриву.
сцігош — добрий крутій.
Теменица — тім'я.
Фапта — вдова.
фляґа (plaga) — біда.
фолечний — (також „фалачний“) упертий.
фрас — чорт.
Хоробати — проклинати хворобою.
Цеперити — бити.

Сянік. Ф. Коковський.

Недоля українського правопису в Галичині.

В органі найміцнішого й найповажнішого вчительського товариства в Галичині: „Взаїмна Поміч Українського Вчительства“, а саме в 1-ій кн. VIII-го річника „Шлях Виховання й Навчання“ за 1934 р. на ст. 60-62 уміщено ось такур дакційну статтю (І. Ющишина), що правдиво описує недолю українського правопису в Галичині.

„Правописне питання набрало в нас не абиякої гостроти та викликав серед найширших кол учительства поважне хвилювання.

До 1914 року не було в нас фактично правописного питання. Галичина й Буковина мали свій офіціяльний правопис від 1893 року, що не викликав ні в кого ні заперечень, ні сумнівів. Той сам правопис прийняла й заокеанська еміґрація з тих земель. Наддніпрянська Україна мала, особливо від 1905 р. власний правопис, вироблений тодішніми українськими письменниками й журналістами. Існування цих двох правописів у ті часи було вповні оправдане й не притягало до себе уваги покликаних чинників українського народу.[1]

[1] Це трохи не так, — наддніпрянські мовознавці не раз виступали проти непотрібних труднощів „галицького“ правопису. Див. хоча б відому книжку Б. Грінченка: „Три питання нашого

Галичина й Буковина жили собі своїм загумінково-національним життям, а Наддніпрянщина своїм. Кожний розумів, що так воно є й так мусить бути, що мусить бути через деякий час невелика різниця в змісті й формі культури двох відламів одного великого народу, що довгі літа перебував під впливом різних чужих культур.

Це становище змінилося основно від 1917-18 р. Ми пережили історичну хвилину народнього об'єднання. Закороткий це був час, дуже навіть закороткий, щоб довести до тіснішого об'єднання народу в змісті й формі його національної культури. Але тим не менше оставив він таки в нашій збірній свідомості потребу такого чисто формального об'єднання. Найвиразніше відчули ми цю потребу в ділянці однієї літературної мови й одного правопису для цілого народу.

Тут випадає зазначити, що ця потреба виступила в найгостріших формах тільки на землях колишньої австрійської займанщини. Над Дніпром немає її й по сьогоднішній день. Там іздавна вже виробили наші письменники й журналісти тверді основи під літературну мову та правопис. Той сам правопис, що прийнявся був у літературі й журналістиці 1905 року, панує й нині в літературі, пресі та офіціяльних документах Радянської України. Немає найменшої потреби називати цей правопис глумливо „постишівщиною", бо ж таке некритичне іронізування не відповідає правді. Тверді основи цього правопису були вироблені й прийняті в 1905 році, коли ще про Постишева на Україні не міг ніхто й думати та коли взагалі росіянам і на думку не могло прийти вмішуватися в справу українського правопису. Цю правду потверджує вповні становище журналу нашого мовознавства — „Рідної Мови".

Інакше стоїть ця справа на українських землях під Польщею. По нашій національній катастрофі 1918-20 років виринула в нас пекуча потреба управильнити правописне питання. З цією метою випустило Наукове Товариство ім. Шевченка 1922 року свої правописні правила в опрацюванні д-ра К. Кисілевського. Не було це — як нераз уже прилюдно заявляв сам автор — остаточне поладнання правописного питання. Була це тільки тимчасова спроба припинити правописний хаос аж до хвилі, поки не появиться один всеукраїнський правопис для цілого українського народу на всіх його етнографічних землях та на еміграції. І дійсно, спільними заходами наддніпрянських і наддністрянських учених (Київська Академія Наук і Наукове Т-во Шевченка ві Львові) удалося опрацювати в 1929 році один український правопис. До поширення його серед західньо-українського громадянства мало причинитися офіціяльне видання Наукового Товариства ім. Шевченка ві Львові „Український Правопис", опрацьований академиком М. Возняком. Безперечно, що цей правопис не міг нікого вдоволити — ні його авторів, ні українських письменників та журналістів, бо ж він був фактично компромісом двох українських культур, а не суцільним українським правописом; був так само спробою припинення правописного хаосу аж до хвилі, коли по довших літах співпраці всіх українських учених удасться виробити одну всеукраїнську літературну мову й один всеукраїнський правопис. Автори „Українського Правопису" лічилися з тим, що його прийдеться внедовзі виправити й змінити згідно з доснідом і щоденними потребами нашого культурного життя. Так буває в усіх народів, так повинно бути й у нас. Але до тих змін, виправок та остаточного випрацювання одного всеукраїнського правопису міг довести один-одинокий шлях — треба було прийняти спільний правопис наших найвищих національних наукових установ та змагати спільними силами до його поправи відповідно до кількалітнього досвіду та фактичних потреб культурного життя українського народу Так думали автори „Українського Правопису".

Та, на жаль, сталося інакше. Ми не зрозуміли нашого національно-культурного інтересу, не спромоглися на дрібку терпимости, застанови й карности. Проти „Українського Правопису" піднялася буря демагогічної й нерічевої критики. Ні одно майже галицьке видавництво (крім видань В.П.У.В.), ні один часопис, ні один учитель, ні одна школа не вшанувала авторитету своєї найвищої наукової установи. „Український Правопис" оставсь тільки німою декларацією. На наслідки такого становища не прийшлося довго чекати. Відтепер кожний майже часопис, кожний письменник чи журналіст, кожна школа, ба — навіть класа й учитель почали вживати „свойого" правопису.

Це все довело в щоденній практиці школи й педагогічній праці вчителя до трагічного становища. Воно й примусило вчительський збір української гімназії в Перемишлі до знаного нам із березневих сторінок „Діла" розпачливого кроку — звернутися до Кураторії Львівської Шкільної Округи з проханням, щоб вона приписала для цілої української гімназії в Перемишлі якийсь один (пропонувалося правописні правила Наукового Т-ва Шевченка з 1922 року) український правопис. При тому висловив цей учительський збір сподівання, що цей правопис може добути евентуально визнання в усіх українських школах у цілій Польщі.[1]

Цей виступ перемиського вчительства змусив і Львів зайнятися правописним питанням. Дня 5 квітня ц. 1934 р. відбулася в „Рідній Школі" правописна конференція українських мовознавців-учителів. На конференції були представники Філологічної Секції Наукового Товариства ім. Шевченка, „Рідної Школи", „Учительської Громади" та В.П.У.В. Доповідь на правописну тему виголосив проф. Матіїв-Мельник. Він переходив сторінку за сторінкою „Українського Правопису" Наукового Товариства з 1929 року

правопису", Київ, 1908 р., — проти правопису в Галичині. Див. „РМ" І 303. І. О.

[1] Проти такого більш як дивного виступу перемиського вчительства Проф. І. Огієнко відіслав до „Нового Часу" свою статтю: „Не туди дорога". Стаття ця чомусь видрукувана в „Вогнях". Ред.

(т. зв. академічного правопису) та давав до головних основ цього правопису свої критичні завваги.

По 4-ох годинній дискусії над цією доповіддю конференція на 15 приявних прийняла 13 голосами „за" (2 „проти") такі напрямні в справі правопису: 1) Визнається „Український Правопис" (т. зв. академічний правопис) Київської Академії Наук і Наукового Товариства Шевченка ві Львові в 1929 року за обов'язковий для всіх шкіл, установ і видавництв; 2) В справі вживання апострофа оставляється вільну руку; 3) Окрема комісія конференції в складі 2-х членів предложить Філологічній Секції Наукового Товариства відповідні пропозиції в справі писання чужих імен; 4) Прохається українське громадянство стриматися від неорганізованих виступів у правописних питаннях. Перейшов також одноголосно дезидерат представника В.П.У.В.: „Прохається видавництва заступлених на конференції установ перейти негайно й беззастережено на академічний правопис із 1929 року".

В дискусії над найдразливішими питаннями академічного правопису для західньоукраїнського громадянства стверджено такі факти: 1) Українська мова в своїх праджерелах не знала по кінець XVIII-го століття звука „г", тільки „г". Звук і літеру „г" прийняли в частині інтелігентні шари західньої вітки українського народу. Отже оправдане в писання: генерал, педагог, вагон і т. д. Літеру „г" перейняли від українців росіяни, а не навпаки, та передають нею свій звук „г". 2) Українська мова не знав й не мав твердого звука „л", тільки посередній між твердим і м'ягким „л". Отже оправдане в писання: електрика, атлет, філософ, філолог і т.д. Посередне „л" прийняли від українців росіяни та передають ним своє тверде й м'яке „л". 3) Східні слов'яни, з-окрема українці, не м'якшать ніколи губних шелестівок (п, б, ф, в, м), для того й відгороджують від них відповідно м'які звуки. Отже оправдане є вживання в словах п'ять, б'ю, в'язанка, м'ясо і т. п. апострофа.

В часі дискусії ствердили деякі вчителі-україністи, — наперекір непокликаним критикам, — що прийняли академічний правопис у своїй педагогічній праці, що цей правопис не представляє великих труднощів у навчальній практиці, та що учні засвоюють його скоро й легко.

Було б пожадане, щоб і народні вчителі, члени В.П.У.В., дали докази національної карности та перейшли в своїй педагогічній праці і щоденній практиці на академічний український правопис. Бо в наших школах, літературі, пресі й щоденному житті прийметься тільки той правопис, що його накине саме життя, а не хто інший".

Вступ до науки української літературної мови в »Гуртку плекання рідної мови«[1]

Сьогодні перший наш виклад із української літературної мови. Що ж то таке літературна мова? Це культурна мова якогось народу, витворена спільними зусиллями цілої нації впродовж віків. В протиставленні до літературної мови існують говірки, що їх знає кожний зо слуху, зате літературної мови треба добре вчитись, щоб знати її. Найсильніша говірка став основою літературної мови та вбирає в себе все найкраще з інших говірок.

У нас, українців до війни, на жаль, не було однієї літературної мови. Були в дійсності дві літ. мові, а саме — східньота західньоукраїнська. Між ними була така велика відміна, що наддніпрянці не розуміли гаразд галицької книжки, а галичани книжки, написаної наддніпрянцем. Така дивовижність могла існувати тільки через кордон на Збручі, що не допускав до вільного порозуміння та співпраці розділених між дві держави синів одного народу. І тільки в часі світової війни відносини змінились. Тисячі галицьких українців пробували в Великій Україні; тисячі наддніпрянців гостювали в нас. Дотепер живе між нами багато земляків із Великої України, а в Великій Україні багато наших. Підо впливом цих взаємин обидва головні говори почали потроху зрівнюватись, і цей саме процес зродив думку однієї спільної для всіх українців літературної мови.

Міцні підвалини під літературну українську мову поклала Всеукраїнська Академія Наук у Києві, що 31 березня 1929 р. ухвалила правописні правила. Ці правила розв'язують та устійнюють багато неясних і неповних мовних справ, виходячи далеко поза межі правопису. Над ними працювали найкращі наукові сили з обох боків Збруча, і їх твір являється цінним вкладом в нашу літературну скарбівницю. Їм удалось схопити та закріпити правилами всю істоту української мови. Основою літературної мови поклали говір київо-полтавський, отже мову: Котляревського, Шевченка, Марка Вовчка, Квітки та Куліша, але не знéхтували

[1] Промова, виголошена 18. X. 1934 р. на зборах ГПРМ в Бучачі.

цінних особливостів інших говірок, головно галицьких.

Але ж. як кожний людський твір, має й твір Київської Академії свої хиби. На щастя, ці хиби та недостачі відносяться тільки до несуттєвих підрядних його частин, а тому ані трохи не зменшують великої вартости цілости; менше вартісне швидче чи пізніше заміниться кращим, бо праця над розвоєм української літературної мови й правопису не вгаває й не може вгавати, як довго живий та розвивається український Народ. Тому треба добре пізнати всі академічні правила, а тоді вже судити, а не так, як роблять багато з нас, що без знання повторюють за іншими аж до нудьги перетерті фрази.

У Великій Україні до 1931 р. праця біля вироблення української літературної мови на всіх ділянках людської думки йшла стомилевими кроками. У нас за цю важну працю взявся Проф. Др. Іван Огієнко, перший ректор Українського Державного Університету в Кам'янці, потім професор у Варшаві, що має за собою поважні наукові праці над нашою мовою вдавнину та в новіших часах. Від 1933 р. видає він журнал „Рідна Мова", перший того роду український журнал, присвячений виключно мовній справі та пропаганді висококультурних гасел, нпр.: „Української літературної мови треба добре вчитись, щоб знати її", або: „Для одного народу — одна літературна мова й правопис", „Дбаймо в с і про культуру своєї мови". Поруч журналу „Рідна Мова" видає Др. Іван Огієнко ще й популярну, дуже дешеву „Бібліотеку Рідної Мови". В ній знаходимо такі цінні праці, як „Рідне Писання" — про український правопис і основи літетатурної мови, та „Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних". Хто хоче на ділі пізнати та навчитись української літературної мови та правопису, той без тих видань не обійдеться. Ідея творити по всіх місцях українського краю „Гуртки плекання рідної мови" вийшла також від Проф. Івана Огієнка.

Його ж виданнями будемо й ми користуватись в наших трудах біля вивчення української літературної мови та правопису.

Бучач. Яр. Марків.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Викрутка (Гр. Бучко, Hamilton). Англійське screw driver по-українському буде ви́крутка або розшру́бник. Не кажіть „скру драйвир".

Водяни́й — во́дний (Інж. М. Дерев'янко). В о д я н и́ й — це з води взятий, дуже близький до води, напр.: водяна́ квітка, водяна́ пташка, водяни́й млин, водяни́й шлях. В о́ д н и й — що має дальший стосунок до води: во́дний інженер, водна інспекція; у цім останнім випадку замість прикметника можна ставити родовий іменника: інспекція вод, чого в словах на -я н и й зробити не можна. Во́дяний — що має багато води, водянистий: Водяні вишні; у Грінченка I 247: На во́дяному місті стоїть село: усе там гарно родить.

Oberża, заїзд (Проф. Л. Злотчанський). Польське oberża повстало з німецького Herberge „господа" через французьке auberge, італійське albergo. В мові польській це слово з XVIII в. Перекладаємо його: заїзд. корчма (але в старім значенні: заїзд, гостинниця).

Збіжжя (О. Мудрий у Фельштині). Слово це вимовляється так, як написане: zbiżżia або zbiżża; звичайно, не збіж'я.

Лантух (Гр. Бучко, Hamilton). Великий мішок у Східній Україні зветься л а́ н т у х, з нього й коню їсти дають. Те саме й р а́ н т у х. Прив'язаний до дишля мішок, що з нього коні їдять — р е́ п т у х. Всі ці слова походять із мови німецької.

Ми́сленик - мисли́тель. (Проф. Л. Злотчанський). Польське myśliciel перекладаємо через м и́ с л е н и к або м и с л и́ т е л ь. Академічний „Рос.-укр. сл." II 591 подає: ми́сленик, мисли́тель, мисле́ць. Нечуй-Левицький пише: Вільні ми́сленики; в Словнику 591: Ми́сленик бистроумний, проникливий, глибо́кий.

Ogrodnictwo ozdobne — мистецьке садівництво (Міський Архітект А. Гудзяк). Польське ogród в літературній мові тільки с а д, с а д о́ к, а не говіркове город чи городчик; ogrodnictwo — тільки с а д і в н и́ ц т в о. Слово ozdobny можна перекласти різно: худо́жній, мисте́цький, озло́бний, кра́сний. Ogrodnictwo ozdobne — „мистецьке садівництво", можна й „художне чи оздобне садівництво". Слова „оздоба" вживав Шевченко. Словник Б. Грінченка III 44 подає й „оздо́бний". Академія Наук р. 1928-го видрукувала два цінні словники: 1) Словник ботанічної номенклатури і 2) Х. Полонський: Словник природничої термінології.

Паліїв — Палієва, а не Паліїва. Ціла наша преса пише Паліїва, Паліїву, Паліївом і т. ін. Це

зовсім неправильно, — треба писати тільки: Паліева, Палієву, Палієном і т. ін. Так само пишемо: в Києва, Почаева, Матієва, Єремієва і т. ін, Див. „Рідне Писання" І § 137, „РМ" 1933 р. ст. 72. 185. 241.

Реманéнт, інвентáр (Інж. М. Дерев'янко) — обійдві слові вживаються в нашій мові, але р е м а н é н т частіше. Академ. „Рос.-укр. сл." 1929 р. II 183 пояснює, що „реманéнт" це сільсько-господарчий інвентар: У нього добрий реманéнт: плуги, борони, воли, коні. Слово латинське: remanentus, остаток; в польськім remanent готівка, залеглий податок, так і в мові зах.укр.; у сх. укр. і літературній р е м а н о н т такого значення ніколи не мав.

Святкувати, а не обходити. „За незалежність" ч. 1 ст. 5 пише, що більшовики змушують по українських школах „обходити (obchodzić) ювілеї народження Лєрмонтова, Кольцова". Ну, то й добре, що „обходять" (=оминають) ці свята; гірше, коли змушують їх святкувати.

Скотарство (Інж. М. Дерев'янко). Російське с к о т о в о д с т в о по-нашому буде тільки с к о т á р с т в о. „Рос.-укр. технічний словник" 1926 р. В. Дубровського ст. 19 рос. ж и в о т н о в о д с т в о перекладає так само с к о т á р с т в о. Слово т в а р и́ н а — це всяка жива істота. Академічний „Рос.-укр. словник" 1928 р. II 133 слово „зоологія" перекладає „звірознавство". Слово „твариництво" штучне й незнане.

Новини з української мови.

Др. Іван Панькевич: Говір сіл ріки Рускої був. Мараморощи в Румунії, відбитка з X р. „Наукового Зборника" Товариства „Просвіта" в Ужгороді, 1934 р. ст. 1-32. Відомий дослідник Закарпатських говорів, Др. Іван Панькевич докладно описує тут, головно фонетично, почасти морфологічно т. зв. Рущанський говір, цебто говір сіл по річці Рускій: Рус-Кривий, Поляни, Луги й Рускова. Це старі українські села, відомі в актів уже XIV в. Дослід Рущанського говору дає цінний матеріял для історії говору гуцульського; крім того, на основі цього говору „маємо виясненій та констатований зв'язок між говорами долішньо-мараморощкими й буковинськими, а тим самим пізнаємо й стару дорогу й напрям переселення через Рускову на Сигіт і дальше на захід" (ст. 31). Шкода, що автор зовсім оминув складню, а вона ж дала б цінні матеріяли. Думаю також, що мусимо — за прикладом цілого культурного світу — вживати тільки однієї граматичної термінології, академічної.

о. Ю. К м і т: **Словник бойківського говору**, „Літопис Бойківщини" 1934 р. ч. 4. Це вже другий аркуш (ст. 17-32) бойківського Словника. Дуже б радив початкові слова (гасла) бодай розстрілювати, коли не можна складати їх чорними черенками. Наголос треба ставити в кожному гаслі. Видно, друкарня не має наголошених літер і ставить над ними найрізніші значки, а це сильно плутає читача, що може прийняти їх за лінгвістичні значки. Коли в друкарні нема значків наголосу, тоді ставлять прямовісну риску справа за акцентованою голосною, напр.: Божи́на, Божи́ця, Бухті́ти, Бу́жия, Буя́х, Вирхия́к, Висїля́, Ві́в і т. ін., а такі прості лінії знайдуться в кожній друкарні. Шкода, що автор непослідовний в лінгвістичних значках, — раз пише кро́лї 18, будівля 20, бухтїти 21, валїв 22, а то без ї: повеління 17, віля 18, валівниця 22, видіти 26, висіля 28 і т. ін. Чому ї в „по свїті" 31? Палатальність приголосної зазначається ще апострофом: брач', буч'а, бужн'а, вівч'ар, вир'ховод, бумбар', але не послідовно, бо маємо ще: вечеря 25, виняр 27, вівч'ар 29, вибланье 25, вибльече 29, полумацьок 26 і т. ін. Безумовно, значок ' буде тільки плутати читача, а дослідникові — через непослідовність — нічого не дасть. Дуже шкода, що автор не зазначає правдивої вимови губних з йотованими голосними, пише: бют 21, відмяк 31, — чи це bjut, widmjak, чи: widmiak, не знати, а це буде сильно збивати дослідника не українця. На ст. 23 читаю: Мудра Мар'я, як в печи вар'я, але що визначає тут апостроф, не знаю; може це справді Marja, warja? Ліпше б і простіше зазначати м'якість приголосних загально прийнятим у правопису способом: бучя, бужня, вівчяр і т. ін., а тоді й плутанини не було б. Словник буде дуже цінний, але на його зовнішність треба звернути якнайпильнішу увагу.

о. Р. Л у к а н ь: **Прізвища й назви: Бойкевич, Бойки, Бойків, Бойківці, Бойко etc.**, „Літопис Бойківщини" 1934 р. ч. 4 ст. 12-20. Автор подає 151 назву від Бойко від XIV в. аж дотепер, але старших назов дуже мало. Варто б переглянути Литовську Метрику та „Архивъ Юго-Западной Россіи" (в покажчики), — тут Бойків не мало. Бойки добре відомі й на Київщині. В Радомишлі була родина Б о й ч е н к о (такого прізвища о. Лукань зовсім не знайшов). В м. Брусилові, Радомиського повіту, живе родина Бойків; батько Б о й к о обличчям своїм виразно відмінний від місцевого населення, ходив у синьому козацькому жупані. Див. іще „Рідна Мова" 1934 р. ст. 338. Мати Шевченкова також була з Бойків, — Катерина Бойко.

Др. Іван Маріянович Крушельницький. Річник XIX-й „Української Школи" 1934 р. на ст. 72-73 подає теплу, посмертну згадку про передчасно померлого Др. І. М. Крушельницького, активного прихильника й співробітника „Рідної Мови".

Я р о с л а в Б і л е н ь к и й: **Навчання української мови в середній школі**, „Українська Школа" 1934 р. ст. 15-42. Автор докладно розповідає за розділами: I. Умовини навчальної праці, II. Цілі навчання рідної мови, III. Сьогоднішня роля й напрямні української мови, IV. Реалізація напрямних і V. Добір лектури у вищих класах давньої гімназії. На жаль, автор обговорює головно навчання літератури, про граматику тільки згадка. На ст. 16-й автор подає таку правдиву характеристику шкільних підручників укр. мови в Галичині: „Про підручники укр. мови просто ніяково говорити; вони зложені методами з-перед 30 років, перестарілі добором, непристосовані до потреб школи й молоді, без знання молодечої душі (Читанки А. Крушельницького),

тяжкі й перевантажені, або балакучі (О. Барвінського: Історія літератури), що гірше — з невідповідним вибором творів (О. Барвінський: Виїмки ч. II), а то й просто не до практичного вжитку (Граматика С. Стоцького), а всі вони нецікаві, далекі від життя, нудні. Це, кажучи обережно, просто глум над дидактикою XX. століття. Користуватися ними сьогодні невимовно трудно, а деколи просто неможливо". Автор не звернув уваги ще на одну річ у Читанках О. Барвінського: там мова всіх придніпрянських авторів сильно перероблена на місцеве наріччя...

St. Słoński: **Historja języka polskiego w zarysie**, Львів, 1934. 176 ст. Це популярно написана, але наукова й повна історія польської мови. Зовсім слушно зазначає автор у передмові: „Sądzę, że nawet najtrudniejsze i najzawilsze zagadnienia dadzą się przystępnie i zrozumiale wyłożyć", і цю правду треба б повторити багатьом нашим мовознавцям. Граматика ця звертає на себе увагу й українця, а то тому, що в ній дещо знаходимо й про нашу мову. Так, на ст. 9 автор розповідає про укр. народ і його мову, а на ст. 167 — про вплини української мови на польську. Але характеризуючи українську мову, Слонський, проф. слов'янських мов, допустив дві разячі недокладності. Автор твердить, ніби „literacki język małoruski w końcu XVIII w. zastąpił dawny cerkiewno-słowiański" (ст. 9), — ні, вже з XVI в. літературною мовою став в нас і жива мова, про що свідчать десятки пам'яток з того часу (див. мою монографію: Українська літературна мова XVI в., 2 томи, 1930 р.); і чи вжеж проф. Слонський поважно думає, що до кінця XVIII в. в Україні була давня ц.сл. мова? Далі автор зовсім невідповідно характеризує стан українського дієслова, твердячи, ніби наша мова має „uproszczoną konjugację: czas teraźniejszy, jeden czas przeszły, przyszły". Та ж українська мова зберегла час давноминулий у повній силі по всіх говірках: був прийшов, була взяла, були пішли і т. ін., будучий доконаний: що будеш робила, слухати буде хотів і т. ін., форми: працюватиму, ходитимеш і т. ін., а розірково: ходив'вм, абих пішов, абисмо слухали і т. ін. Так само не можна твердити, ніби південноросійська мова „має багато спільного з українською" (ст. 8) — автор хотів це сказати, певне, про північноросійську мову. Окреслення акання — „akanie, czyli utożsamienie nieakcentowanych *o* i *a*" (ст. 8) — недокладне, бо не вказано, про котрий саме склад говориться. Приємно бачити в книжці розділ про чужі впливи (ст. 163-168), але чому нічого не подано про вплив італійський, такий здавнину сильний? (див. вищезазначену мою працю т. I ст. 500-503). Думаю, що такі часті в польській мові йменники чол. роду на *-ista* повстали за італійським впливом (а з польської й до нас дістались: цимбаліста й т. ін.). Відсутність складні в книжці зменшує її цінність. Іван Огієнко.

Мова наших видань.

Авторів і видавців просимо присилати свої видання для мовних рецензій.

Кооперативне право. Переклав і опрацював М. Корчинський, Львів, 1935, 240 ст. Перекладчик підкреслює в передмові, що його „найважнішим завданням було — дати українському кооператорові кооперативний закон справжньою українською мовою, не відступаючи від тексту й змісту оригіналу", і, як показує вся праця, перекладчик справді багато попрацював над мовою книжки. Правнича термінологія в Галичині в найгіршому стані, а перекладчикові „хотілося, щоб переклад не нагадував тієї правничої мови, що виробилась (у Галичині) під впливом судових і несудових канцелярій; мова та на свіжій людині лишала враження, що так вона відірвалася від мови літературної, що тяжко її признати за мову українську" (ст. 6). Через це перекладчик оперся на академічний Правничий Словник, і обома руками користувався ним. Це великий поступ у галицькій правничій літературі.

Дуже шкода, що автор часом (але рідко) відступав від літературної мови й пише, напр. *щоби* зам. *щоб*, пише *би* по голосній (треба тільки *б*: дала б), міністр (міністер), кільканацять (кількана*д*цять), певніще (певніше), піді впливом (підо впливом), „нині мало є виглядів" 18 (тепер мало надії), для переведення ревізії 89 (для ревізії) і т. ін. На ст. 230-232 подається добре пояснення деяких правничих термінів, ужитих в книжці. Термін „уділ" безперечно невдалий, з польського udział; ліпша була б „вкладка", що її подає Правничий Словник і що загально знана в Україні. Цікаво, що польського który — котрий, як сполучника речень, зовсім у книжці нема, — ще один доказ, що без нього можна обійтися навіть у правничій мові.

Григорій Епік: **Том сатири.** Харків, 1930, ДВУ, 220 ст. Мова Епіка вбога, нових слів і сам не творить, і чужих не вживає. Зазначу звичайне тепер: Вирішальна промова 7, Таня ледь-ледь посміхнулася 22, Ледь-ледь лиснів ніс 31, Рвучко потис руки 144, Жодного дня не забував 6, Це призвело б до затримки 5, Призвів би до краху 5 і т. ін. Добре пише: Дві найщасливіші слові 29, Великий мистецький талан 55 (а не конечно: талант). Складня добра: Кінець промові 63, Ударивши у дзвона 20, Одчинивши стола 20, Наказа виконав 27.

На мові Гр. Епіка бачу помітний вплив галицької літературної мови: зі (зо) мною 53, зіперлись 34, Злостилася на чоловіка 71, Вертав (вертавсь) до дому 24. 69, Примхлива *е* доля людська 55 (тут *е* зайве), Протів 52, лише (тільки) я 8. 71, відограваў 6, Де той винуватця 11, Чекала на нього 5. 125, Очікує на мене 54. 7. 32, Агітує населення за індустріялізацією 31 (поруч добре: Він стояв за Степана 103), Прощаючи (-ся) 55 і т. ін.

В складні любить родовий без *до*: Дійшов тієї щасливої думки 29, Дійшовши краю 34, Долів краю 129.

Часом місцеві слова й вимова: Усю осінь г и б і ю т ь (бідують, гинуть) тут люди 26, попадіну (= попадину) 7. 60.

Стрічаємо й русизми: Пішов *по* іншому шляху (іншим шляхом) 5, Ч и м скоріше говорив, т и м сильніше... 148, треба: Що-то. Часом штучний

літературний словолад: Зіперлись *на* довгий сучкуватий з вишнини ц і п о к 34.

Пише сковородку 29 замість сковорідку, але безкінечні степи 215 зам. безконечні.

П а в л о Н е ч а й: Зачароване коло. Гуморески. ДВУ. 1929, Харків, 158 ст. Автор мало дбав про мову, — мова гумореcок бліда. Таких народніх виразів, як „Розмальована вивіска вбирала очі в себе" 5 тут мало. Як і всі наддніпрянські письменники, П. Нечай за народньою мовою вільно вживає прямого об'єкта в формі родового: Повісила на двері великого іржавого замка 15. Поклали Тетяну на воза 33. Гудзик припадав Грицеві на носа 51. Поклав портфеля під ліву пахву 51. За карбованця кота охристить 76. Дяк пробував на крилссі голоса, порипуючи ним 101. Кинуть у таз п'ятака 102. Закочували під лоба очі 102. Хтось задзвонив у дзвона 107 і т. ін. Але: завдатку дано один карбованець 145, — послідовніше було б: одного карбованця.

Златострун української мови.

Дівчи́на, як по́вна *кві́тка* 60.
Довело́сь на ста́рості *лі́тах* осиротіти 60.
Нехай мене́ *мир* не зна́в 63.
Сидить Оле́на *між* дружо́к 66.
Знайшла́ відьма ножа́ й пірце́ яке́сь *наговóрене* 66.
Не зра́джу своє́ї дівчи́ни 62. Не пізна́ла самóї себе́ 65.
Пожа́луй стару́ *не́ньку*, що тебе́ ви́кохала 68.
Ра́но почав з не́нькою ра́дитись 63. Не́не, пійду́ я до тітки в гости́ну 64.
Іде́, *ні* на що не вважа́в 65.
Не ба́чила її *ніко́ли* 65.
Та вже *нічого* каза́ти: бери́ Оле́ну 63.
Уда́рилась *об* зе́млю ла́стівка 66.
Обсі́ли стола́ 66.
Хіба́ ж ти собі́ дру́гу дівчи́ну знайшо́в, кра́щу *од* ме́не 62.
Одно́ коло 'дно́го 62.
Одружи́вся з не́ю 68. Див. брати, взяти.
Очéй з неї не звів би 70. Я о́чі свої́ ви́плакала 62. Розка́зує про тих люде́й, мов вони́ в неї перед очи́ма 61.
Оле́на повела́ *пе́ред* 67.
Ви́бігла вона́ та й *перейняла́* його́ 61.
Переки́нулась старо́ю ба́бою 66.
Пішла́ тим шляхо́м 65.
Не до́вго ма́явся *по́* світу 70.
Хоро́ша була́ дівчи́на, як *по́вна* кві́тка 60.
І вчо́ра, і *позавчо́ра* тебе́ не було́ 61.
Не зра́джу своє́ї дівчи́ни, *по́ки* жив бу́ду, по́ки світ со́нця 62.
Покла́в у пе́ршу неді́лю сватів засила́ти 63.
Со́нце пече́ її, зверну́вши з *по́лудня* 65.
Пійду́ та й вас *проведу́* до сусідки Га́нни 60.
Про́ситься Хи́ма в ма́тері: Не́не, пійду́ я до тітки в гости́ну 64.
Простягни́ ру́ку; простягну́ла 66.
Черво́на кров зака́пала з *ру́чки* (=руки) 66.
Ра́но почав з не́нькою ра́дитись 63.
Сльо́зи самі́ з очéй *ри́нуть* 60.
Іди́, до́ню, іди́, мо́же *розви́жиш* своє се́рденько 64.
Почина́ на *світ* займа́тись 61.
Сéї о́сени вас повінча́ю 64.
Ски́нулась вона́ ла́стівкою 66.
Стара́ тітка, стара́-старене́зна, аж її мох покри́в 65.
І дру́жки молоде́нькі гуду́ть коло не́ї, як *ті* бджі́лки золоті́ 66.
Тітка жила́ у дру́гому селі́ 64. Пійду́ я до тітки в гости́ну 64.
Тішаться та ра́дуються своє́ю дити́ною 59.
Хо́дить по садо́чку, *то́пче* паху́чі кві́ти 61.
Наказа́в *хо́роше* поховáти його́ 60. На світі хо́роше живе́ться 61.
Вже *час* мені́ до робо́ти 60.
Через не́ї мій вік молоди́й пропада́в 62.
Чутно́, як рве десь во́ду з лото́ків 65.
Скажи́ *щи́ру* пра́вду 61.
Пожа́луй стару́ не́ньку, *що* (а не к о т р а) тебе́ ви́кохала, *що* своє́ здоро́в'я стра́тила 68. Пішла́ тим шляхо́м, *що* до бо́ру 65.
Турча́ть та турча́ть *щодня́*, щогоди́ни 68.

Дописи Прихильників рідної мови.

До українїстів. Високодостойний Пане Професоре! Не з пустої формальности, тільки з глибокого пересвідчення, що робите дійсно велике діло, на порозі третього року видавання „Рідної Мови" бажаю Вам, щоб Ваші ідеї й гасла сповнились. Потреба в нас такого журналу — це річ, що над нею нема що довго думати! Українїсти в Станиславові над потребою такого журналу довго радили, радили, обчисляли, розважали й бракло нам... віри, що діло вдасться! Аж Ви врятували честь українїстів і поставили нас перед доконане діло. Тепер черга на нас, українїсти! Піддержімо „Рідну Мову" морально й матеріяльно, щоб вона стала твердо на ноги!

Яворів. Др. Іван В е л и г о р с ь к и й.

„Рідна Мова" й українське студентство. До Високодостойного Головного Редактора „Рідної Мови" Проф. Д-ра Івана Огієнка. Українська молодь високих шкіл у Варшаві почувається до милого обов'язку, через „Викладово-Видавничу Секцію" при „Українській Студентській Громаді" у Варшаві, що репрезентує її в культурно-освітній ділянці, зложити Вам, Високодостойний Пане Професоре, найщиріший привіт і висловити вдячність за підняття такої успішної й всебічної праці на рідномовному полі. Ми переконані, що таке витривале й послідовне здійснення гасла: Для Української Нації одна літературна мова й один правопис — це великий вклад в Ідею нашої єдности, й тому розуміємо потребу індивідуального й організованого плекання рідної мови. Ми - коли йде про Варшаву — у своїй праці практично придержуємося цієї засади, що її теж визнало все українське студéнтство. Цю нашу внутрішню працю хочемо поглибити та поширити через посилену діяльність серед загалу як студéнтства, так і суспільности, щоб вони знайшли не тільки зрозуміння для морального боку справи, але теж належно оцінили матеріяльні потреби Видавництва; бо дуже добре знаємо, які труднощі

мусить поборювати Редакція в зв'язку з виданням „Рідної Мови". Ми будемо старатися в міру своїх скромних сил бути Вам, Високодостойний Пане Професоре, помічними.

Тим більше відкерто й щиро можемо заявити свою пошану для Шановного Редактора »Рідної Мови" й справи, що він її репрезентує, бо живемо в тому ж осередкові, що в ньому виходить „Рідна Мова" й маємо нагоду ближче знати її Високодостойного Редактора Проф. Д-ра Ів. Огієнка, що його — крім усіх заслуг для науки — українське студентство високо цінить і шанує ще й за прихильне становище супроти нього здавна, а зокрема, коли йде про Варшаву. За Старшину: Мицко Любомир, провідник. Томків Богдан, секретар.

Як я приєдную передплатників „Рідній Мові". Опишу Вам, як я проповідую ідею „Рідної Мови". Отож, кого тільки стріну, зараз зачинаю балачку про мову. — Брате! — зачинаю я з кумедними рухами рук. Перестань говорити незрозумілою тарабарщиною. Навчайся доброї української мови. Вона виросла, наче та квітка, в степу: свіжа, чиста, пахуче - здорова... Так, вона там, на сході, наче квітка красується... Її чистили, пильнували, підливали такі огородники, як: Котляревський, Основ'яненко, Тарас, Вовчок. Куліш, Українка, Коцюбинський і багато інших. А в нас? У нас буйно ріс бур'ян.., А огородники? Їх не було... або так, якби не було. Наші вчені мали „кована" німецьку мову, мали добре вироблену польську мову... А своя? „Дасть Біг",— „Колись будем і по-своєму глаголать"...Так, так, друже! — кінчав я свою кумедно-палку промову, — ми мусимо вчитися своєї доброї літературної мови, мусимо читати твори наших старих і нових добрих письменників, мусимо передплачувати одинокий журнал — скарб, присвячений вивченню всеукраїнської літературної мови: „Рідну Мову". Тут пильніше глянув я на свого Товариша — це був богослов. Міна в нього була соромлива... Добрий знак — подумав я собі, — коли людина вже соромиться.

— Ти б прочитав собі „Рідну Мову" — кажу я йому одного разу. — Я позичу!.. Узяв кілька чисел і миттю прочитав; у його мові зникли деякі похибки. Я був на небі!..

— Ти б собі передплатив „Рідну Мову" — кажу я до його. Ти ж поїдеш за кілька тижнів до університету, то ж не зможеш у мене позичати. — Передплати!.. Я дам тобі чека!..

— А гроші???... кидає сердито він. — Гроші? Господи! Та ж я бідніший за тебе, а якось златав! Я ж уже кілька років сиджу вдома без роботи, а ще таки знайшов 2-3 злоті, знайшов спільників і маємо „Рідну Мову". Переконав... Дав слово, що передплатить „Рідну Мову". Так, так, Високодостойний Пане Професоре, — за кілька днів матимете ще одного передплатника, а я матиму моральне задоволення, що мені вдалося притягнути хоч одну людину до піддержки такого цінного журналу.

Видинів, пов. Снятин, 12. X. 34. І. Мойсяк

Українська мова в Канаді й Америці.

Студентські організації, передплачуйте „Рідну Мову"! В імени Української Студентської Організації Едмонтонського відділу посилаю Вам річну передплату на „Рідну Мову". Жалкуємо, що через фінансові клопоти ми не могли скоріше передплатити „Рідну Мову", що нам дуже потрібна. Віримо, що кожний відділ Української Студентської Організації передплатить „Рідну Мову". 22. XI. 1934. Едмонтон, Емілія Андрусів, Голова У. С. О.

Винародовлення Українців в Америці. Від якогось часу одинокий український щоденник „Свобода" друкує статті на теми навчання рідної мови під загальним заголовком: „За одну літературну мову". Я думаю, що це ще більше зверне увагу на нашу „Рідну Мову". Але не дивлючись на це, я не бачу доброго ґрунту для рідного слова за океаном, бо занадто сильно в'їлася тут у нас англійщина. Загальний вплив чужої мови робить своє. Тутешня молодь не хоче й не може вживати мови своїх батьків. Та й батьки безсильні. Так, вони посилають своїх дітей до українських шкіл, але це ще не значить, що діти знатимуть свою мову, бо дуже часто роблять це, аби не наражатися на сором від своїх знайомих. В українських родинах звичайно не говорять рідною мовою, — калічать по-англійському. 22. XI. 1934. University of Dubuque, Ф. Луців.

Хто винен за винародовлення нашої еміграції в Америці. З сумом прочитав я редакційну статтю в ч. 13-м „Рідної Мови": „Рятуймо нашу еміграцію від мовного винародовлення!" Все, що пишете, в майже на 100 відсотків гірка правда... Так, історія осудить, але не тільки тутешню українську жінку-матір, батьків, але може гостріш осудить самих провідників, нашу інтелігенцію, що цілі десятиліття головну свою увагу звертали не на плекання своєї культурно-національної ідеї, не на збереження й продовження свого національного *я* в своїх дітей, а на що інше. Займались багато політиканством (не політикою; о, якби була тут справжня політика, українці йнакше стояли б!), релігійним сектанством та баламутством народніх мас, що кінець-кінцем стратили довір'я й пошану до своїх проводирів, а самі не знають, куди ж їм іти... 30. XI. 1934, Newark, Лев Безручко.

Українська молодь в Америці не знає рідної мови. „Бюлетень Гетьманської Управи" ч. 21 повідомляє, що Гетьманська Управа постановила, з метою посилити пропаганду серед молоді, завести англійську сторінку в часопису „Наш Стяг" („Січ"). Цебто — наша молодь в Америці української мови вже не розуміє...

З життя україністичного гуртка в Новому Йорку. Недавно я зорганізував наших студентів в університеті в Новому Йорку. Є вже коло 20-ти членів. Стале приміщення маємо таки в університеті. Вже ми почали свою працю: самоосвідомлення щодо рідної історії, мови й т. ін. Постановили також домагатися від Університету навчання української історії, мови, літератури. 21. XI. 1934. Новий Йорк, Л. Годівський.

Початкова Граматика української літературної мови.

49. Коли давні *о, е* не змінюються на *і*.

Старий, аж лоб йому мохом обріс і сон його не бере. Увесь день падав дощ. Лев — цар звірів.

Яка доля глухих звуків у нашій мові? В що вони перейшли? Чи *о, е*, що повстали з ъ, ь, можуть змінятися на *і*? Чи в новопозичених чужих словах змінюється *о, е* на *і*? Чому воно тут не змінюється?

Давні глухі звуки ъ та ь у нашій мові в деяких умовах перейшли на *о, е*, але ці *о, е* ніколи на *і* не змінюються: рътъ — рот, лъбъ — лоб, вьсь — увесь, дьнь — день. Це частенько буває перед *р, л*, напр.: вовк, торг, змерз, бо з вълкъ, търгъ.

В нашій мові чимало є позичених слів різного походження: староцерковних, нових европейських і ін.; у цих словах звичайно *о, е* не змінюється на *і*, напр.: Бог, ангел, закон, апостол, доктор, том, вагон і т. ін. Але слова давнопозичені зукраїнщилися, а тому в них *о, е* перейшли вже на *і*: піп, піст, кімната, папір і т. ін.

Завдання 162. Добре пам'ятайте, що давні глухі звуки ъ і ь дали в нас такі *о* та *е*, що ніколи не змінюються на *і* в закритому складі. Перекладіть на сучасну мову й запишіть до зши́тка оці давні слова: рътъ, лъбъ, дъждь, кръвь, мъхъ, дьнь, вьсь, львъ, чьсть, тьсть, отьць.

Завдання 163. Друге *о, е* в т. зв. повноголосних формах, цебто тих, що мають *-оро-, -оло-, -ере-, -еле-*, звичайно не змінюється на *і*. Запишіть до зшитка:

Пишемо й вимовляємо: город, ворог, голод, вперед, берег, шелест і т. ін., але: моріг, оборіг, поріг, сморід, сковорідка, роздоріжжя, підборіддя, підворіття, Запоріжжя.

Завдання 164. Розрізняємо закритий склад давній і новий. Більшість наших закритих складів нового походження. Знаючи, що ъ і ь були вдавнину голосні звуки, скажіть, які склади були в оцих словах: хлѣ-бъ, ро-гъ, по-нъ, не-чь? По скільки складів було в оцих словах?

Таким чином із давнього двоскладового з відкритими складами слова ко-нь стало з бігом віків односкладове, бо кінцеве ь зникло, а о змінилося на *і*: кінь.

Ось через це в науці правило про зміну *о, е* на *і* подається так: давні чисті о, е змінюються в українській мові на *і*, якщо в дальшому складі були ъ, ь або н.

Завдання 165. Дуже легко розрізнити, коли наше *і* повстало з давнього ѣ, а коли з о або е. Те *і*, що повстало з ѣ, позостається в слові і при його зміні, напр.: сіно, сіном, сіна і т. ін. Навпаки, коли *і* походить із о чи е, то при зміні воно в відкритих складах завжди буде *о, е*: сіль, піч, але: соли, печі.

Наше *і* з давніх ѣ та е вимовляється чисто й сильно м'якшить ту приголосну, що по ній стоїть: сіно, плів; *і* з о вимовляється трохи не так чисто, але в літературній вимові різниця дуже мала або й зовсім нема. В Галичині це *і* з ѣ та *е* писали *ї* по м'яких приголосних: сїно, лїс, але тепер уже так не пишуть.

Завдання 166. Знаючи, що давні чисті о, е змінилися в нас у закритому складі на *і*, а давні ъ, ь дали в нас незмінні *о, е*, напишіть по давньому, цебто по-старослов'янському, ось ці українські слова: віл, кінь, стіл, мох, лев, лева, день, рот, шість.

Завдання 167. Перепишіть і запам'ятайте оце.

По-літературному треба ось так говорити й писати, а не так, як у дужках (): оби́два (оба), бу́блик (обаранок), образа (обида), ще́дрий (обильний), зви́чай (обичай), хмара (облак), байду́жий (обоятний), так чи аякже (овшім), садо́к (огород), один (оден), одина́дцять (одинайцять), одчайдух (очайдух), справа (орудка), обере́жний (осторожний), відкрити чи відчинити (отворити), офіце́р (офіцир), же́ртва (офіра), самови́дець (очевидець), о́чки (очка), по́милка (ошибка, блуд), обмани́ти (ошукати).

50. Коли писати *и*, а коли *і* по звуках *г, к, х*.

Якби Бог слухав пастуха, давно б вигинула череда. Язик доведе

до Києва й до кия. Куди вітер хилить, туди й гілля гнеться.

Гидкий, гидота, загибель, кислий, килим, кишка, хитати, химерний.

Кіт — кота, кінь — коня, ківш — ковша, хід — ходу, хірт — хорта.

Кыекъ — Киів, конь — кінь.

Чи однаково вимовляємо *к* в словах покинь і кінь? Коли по *г*, *к*, *х* в середині слова треба писати *и*, а коли *і*? Як дізнатися, що́ писати? Як треба вимовляти *ги*, *ки*, *хи*? Чи можна вимовляти *ге*, *ке*, *хе*? Що значить *хи́ба* і *хіба́*?

В середині слова по задньопіднебінних приголосних *г*, *к*, *х* треба писати *и*, а не *і*: погибель, кислий, хитрий, сокира, Київ.

Але коли при зміні слова по *г*, *к*, *х* став *о*, тоді треба писати *і*, а не *и*: гість — гостя, кіт — кота, кінь — коня, хірт — хорта. Звук **о** пишемо в відкритому складі, а **і** — в закритому.

Завдання 168. Спишіть оці речення і підкресліть *и* по *г*, *к*, *х*.

Біда біду перебуде: одна згине, десять бу́де. Хто не слухає кива, той послухає кия. Нерад явір хилитися, — вода корінь мие.

Завдання 169. Давні гы, кы, хы в нашій мові перейшли на *ги*, *ки*, *хи*. Спишіть оці слова й запам'ятайте, як їх писати.

Гицель, гидкий, кидати, кивати, кипіти, кисіль, хилитися, хист, хитрий; хіба́ = чи, хи́ба = помилка.

Не вимовляйте тут *і* по *г*, *к*, *х*, — треба вимовляти *и*!

Завдання 170. Давні го, ко, хо в закритому складі перейшли в нашій мові на *гі*, *кі*, *хі*. Поліній те отак зшитка й спишіть по рядках от ці слова, що мають *і* по *г*, *к*, *х*: загін, гіркий, кінь, ківш, кізка, кіл, кіт, кір, кісник, кістка, кіш, захід, хірт.

Коли писати **і** *по* **г, к, х.**

Коли при зміні слова по *г*, *к*, *х* став *о*, тоді треба писати *і*.			
Закритий склад	Відкритий склад.	Закритий склад.	Відкритий склад.
Пишемо *і*:	Бо *і* чергується з *о*:	Пишемо *і*:	Бо *і* чергується з *о*:
Гість	*гостя.*	*Кінь*	*коня.*

Завдання 171. Спишіть оці речення й поясніть, чому треба саме так писати.

Не чесала кіс. Хліб довго кис. Прийшов йому загин. Загін для отари. Кішка ззіла кишку. Хіба́ йому хи́ба завадить? Такий кінь, хоч кинь. Кіт мишей ловить. В морі кит-риба живе.

Завдання 172. В західньоукраїнських говорах дуже часто вимовляють *ке* замість *ки*: кеслий, кеснути, парубке́. Не вимовляйте так! Спишіть до зшитка:

Треба писати: всі парубки, всі книжки, всі жінки, кислий, киснути, кинути. Пишемо *ке* головно в словах чужих: керувати і т. ін., та ще: кепкувати, кепський.

Складу *ке* ніколи не пишемо й не вимовляємо!

51. Коли писати *ли, ри.*

Тривожно дрижав чорнобривий закривавлений парубок і все христився. Глитаї поглитали нашу працю.

Крьстити, крьстъ, кръвавый, кръвь, блъснѫти, блъскъ, поглътити.

Що таке склад закритий і відкритий? Що то за звук був удавнину ъ, ь? Як по-літературному вимовляємо давне рх, рь в складі відкритому? Як вимовляємо це рх, рь в складі закритому?

По українських говорах вимовляють: крівавий, кревавий, кровавий, кирвавий, кервавий, кірвавий і т. ін., але найчастіше—кривавий. Чи добре було б, коли б ми так писали й по-літературному? Чи літературній мові потрібно так багато форм?

Форми, як і слова, бувають чинні й ялові. Чинні форми й слова все вносять до мови щось нове й потрібне, а ялові нічого нового до мови не вносять; напр. слово *рутинований* при нашому *вправний* ялове; так само ялові форми керниця, кирниця й т. ін. при криниця. Літературну мову культурні народи для того й творять, щоб мати в ній слова й форми чинні, а не десятки ялових говіркових.

У відкритих складах давнє сполучення ръ, рь в літературній мові передаємо тільки через *ри:* криниця, кривавий, христити, але в закритих складах маємо *ро* або *ре*: кров, хрест

Давнє лъ, ль завжди вимовляємо як *ли:* блищати, блиск.

Завдання 173. Спишіть до свого зшітка оці слова й запам'ятайте, що в них завжди пишемо *ри*, бо воно в відкритому складі.

Гримати, гриміти, дрижати, кривавий, криниця, кришити, тривати, тривкий, стриміти, тривога, тримати, христити, хрищений, перехрищувати, чорнобривий.

Ніколи не пишіть тут *рі, ре, ро!*

Від Редакції й Адміністрації.

Місяць лютий — місяць розбудови „Рідної Мови". Продовжуємо акцію розбудови „Рідної Мови" й на місяць лютий, щоб кожний спромігся доложити й свою цеге́лку до рідномовної нашої будови. Див. заклик у ч. 1 (25) ст. 31-34.

Дякуємо за новорічні привіти всім, хто їх нам прислав! Аби лишень сповнились усі ці добрі побажання!

„Фонд Рідної Мови". Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови": Н. Павельчак 44 зл., П. Довгань 10, Д. Щербицький 4, Д. Коломієць 3, І. Василашко 2·60, І. Кулиняк 2, Демчишин 2, В. Квасницький 1·50, С. Злотчанська 1·50, О. Цинкалівський 1·50, Т. Тарасюк 1, А. Качан 1. А разом — 74·10 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови" широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

До „Гуртків плекання рідної мови". Учителі рідної мови в „ГПРМ" подбають, щоб кожний член знав рідномовного гімна: „Наша твердиня" С. Черкасе́нка (див. вище ст. 63-64). Подбають також, щоб цього вірша читано на всіх академіях.

Шукаємо видання на оці праці Проф. Др. Івана Огієнка: 1) Складня української мови, 2) Шевченкова мова, 3) Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови, 4) Граматично-стилістичний словник української літературної мови, 5) Милозвучність (гнучкість) української мови і 6) Сучасна українська літературна мова, мова М. Рильського.

Philbrick M., College Heights. Alberta. Ви прислали, як передплату, два зовсім зіпсуті дол.; їх відіслано Вам 12. XI. 1934 порученим листом. Просимо сплатити борг.

Розрахункові бланкети, сині, посилаємо з цим числом усім нашим передплатникам. Хто вислав передплату цим бланкетом, нічого за пересилку не платить; на звороті бланкета можна писати про ціль вплати. Звичайно, й наші чеки ПКО ч. 27.110 позостаються в силі. Сердечно просимо всіх наших боржників якнайшвидше сплатити свої борги. Кому синій бланкет непотрібен, просимо передати його особі, що стане передплатником „Рідної Мови".

Другий річник „Рідної Мови", ч. ч. 13-24 у мистецькій оправі з англійського полотна, з золотими написами на блакитному полі, тільки 7·50 зл. з пересилкою. Перший річник (без 2 і 3 чисел) 5 зл., другий неоправлений 6 зл.

Оправа для „Рідної Мови" 1934 р. Замовляйте завчасу оправу на „Р. М." 1934 р., а то знову багатьом забракне її. Мистецька оправа з англійського синього полотна, з золотими написами. Ціна 1 зл. з пересилкою. Хто замовить, тому пришлемо з 3(27)-м числом „Р. М."

„Рідне Писавня" ч. І в мистецькій оправі 1·50 зл. **„Словник місцевих слів"** у такій же оправі 2 зл. з пересилкою. Без оправи — на 50 гр. менше.

Виправлення рукописів. Редакція „Рідної Мови" приймає замовлення виправляти рукописи для друку. Виконання якнайшвидше. Приймемо мовне керівництво виданням.

Боржники „Рідної Мови", перечитайте відозву до вас вище, ч. 1 на ст. 31-34.

ЗМІСТ 2-го (26) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ": *І. Огієнко:* Історія вивчення складні. *М. Гнатишак:* Артизм творів Степана Руданського. *С. Черкасенко:* Наша твердиня, поема: 1. Наша твердиня. *І. Панькевич:* Нові студії говорік української мови. *В. Калинович:* Шкільна термінологія. „Мовний Порадник" для Редакторів, Видавців і Робітників пера, лист 5: „*в* Україні", а не „*на* Україні". *І. Великорський:* Говірка с. Серафинець, Городенського повіту. *Ф. Коковський:* Доповнення до Лемківського словника. *І. Ющишин:* Недоля українського правопису в Галичині. *Я. Марків:* Вступ до науки української літературної мови в „Гуртку плекання рідної мови". Чистота й правильність української мови: відповідь на запитання наших Читачів. Новини з української мови. Мова наших видань. Златоструй української мови. Дописи Прихильників рідної мови. Українська мова в Канаді й Америці. Розділ для самоуків і дітей: „Рідне Слово", Початкова Граматика укр. літературної мови. — Адреса »Рідної Мови«: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Європі 9 зл., в Америці 2дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник II — 6 зл., оправлений 7·50 зл.

Відповідальний Редактор *Д. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III. БЕРЕЗЕНЬ 1935 РОКУ ЧИСЛО 3 (27).

Значення Шевченка в історії української літературної мови.

В історії української літературної мови Шевченко має величезне епохальне зна́чення, бо це він — перший правдивий творець її. Для створення української літературної мови багато зробили й попередники Шевченкові, особливо Котляревський та Квітка-Основ'я́ненко, — вони поклали міцні підвалини для майбутнього творця літературної мови, але самі такої не створили. Не створили, бо не мали ще всього, що конечно потрібне було для правдивого основоположника кожної літературної мови. І Котляревський, і Квітка ще надто міцно зв'язані були зо стародавніми традиціями української мови, ще занадто підпадали російському впливові, та й зна́чення наро́дньої стихії для літературної мови вони глибоко не розуміли, не знали самого процесу повстання нової мови, а тому й не стали творцями нашої літературної мови.

Шевченко ж, навпаки, мав усе, що потрібне для основоположника нової літературної мови: 1. Був селянином із походження, цебто знав українську мову органічно, а не зо штучної науки. 2. Свого глибокого знання наро́дньої мови не закаламутив він чужою школою, тому рідна мова була йому справді безперестанку рідною на ціле його життя. 3. Власними силами Шевченко таки здобув собі вищу освіту, а це дало йому змогу глибоко зрозуміти різницю поміж мовами наро́дньою та літературною й не ставити наро́дньої мови вище, як треба. 4. Шевченко походив із центральної української землі, з південної Київщини, а мова цієї країни територіяльно найбільше надається на всеукраїнську літературну. 5. Шевченко був правдивий український патріот-націоналіст, був глибоко переконаний про потребу самостійного державного існування України, а це підказувало йому думку про необхідність створити **всеукраїнську** літературну мову. 6. Нарешті, — Шевченко мав величезний творчий поетичний талант, такий же мовний такт і чуття, так необхідні для творця літературної мови.

Шевченко народився 25 лютого 1814 р. в селі Моринцях на Київщині, Звинигородського повіту (тепер — Шевченківщина). Коли Шевченко мав півтора року, батьки його перенеслися до сусіднього села Кири́лівки (по-народньому: Кере́лівка), де й пробув Шевченко всі свої дитячі літа. Кирилівка лежить на 12-15 верстов на північ від міста Звинигородки, — тиха, спокійна закутина, далека від бурхливого життя. Звинигородщина, — Шевченкова батьківщина — це центр української етнографічної території, а мова її сильно надається на основу всеукраїнської літературної мо-

ви. Мова Звинигородщини — це західня частина східньоукраїнських говорів, положена недалеко від говірок зáхідніх і північних. Це центр, де переломлюються й єднаються в одну мову наші говори східні, західні й північні. Ось через це Шевченкова мова східня в основі своїй, але не чужа й українцеві з заходу, бо лучить у собі також елементи й зáхідні та північні. Це центральне положення Шевченкової бáтьківщини сильно спричинилося до того, що Шевченкова мова стала мовою всеукраїнською літературною.

Шевченко мав великий мовний такт і глибоке мовне чуття, а до того він перший із усіх наших письменників зрозумів потребу створити літературну українську мову, і в цім власне його історична сила. Мова Звинигородщини — найчистіша українська мова, коли рівняти її до норм сьогоднішньої літературної мови. Але Шевченко мав сильне мовне чуття, і через те не фетишизував нарóдньої мови, знав її правдиву ціну й міру в мові літературній. Ось через це в Шевченковій мові так мало провінціялізмів, так мало простонародньої вульгарности[1] в порівнянні, скажемо, з мовою Котляревського або Квітки. Для східнього українця в Шевченкових творах майже нічого нема незрозумілого; читаючи Шевченка, б'є нам у вічі постійне прагнення поета уникати незрозумілі слова, оминати ті вузькі провінціялізми, що завжди тільки засмічують мову письменника. І справді, з погляду сучасної літературної мови Шевченкова мова мав зовсім мало провінціялізмів, бо майже вся вона увійшла до нашої літературної мови, — факт, незнаний для мови інших письменників; скажемо, мова Котляревського чи Квітки мав дуже багато такого, чого сучасна літературна мова не прийняла й не знає.

Хоч Шевченко не фетишизував нарóдньої мови, знав правдиву ціну їй в мові літературній, а все ж таки його мова — глибоко нарóдня: нарóдня в нього фонетика, морфологія й складня. Мова Шевченкова довгим і міцним корінням органічно зв'язана з мовою нарóдньою, і в цім її непереможна сила. Мало того, — стилістика Шевченкова так само нарóдня, óбрази й поетичні звороти у нього живі нарóдні, прості, він пильнує навіть дýмати по-нарóдньому, а це робить його мову щиро нарóдньою, „простою", легко доступною для розуміння широких мас. Бо Шевченко ціле життя мав нарóдній спосіб дýмати, не був ще заражений сучасним туманом ненароднього дýмання інтелігентського. А через це простота Шевченкової мови часто така велика й природна, що стає простотою геніяльною.

Шевченко глибоко знав нарóдню мову, добре знав народню творчість, народні пісні, казки, приказки, що рясно бачимо по його творах. Глибоко знав українські думи й без труду так помистецькому їх наслідував, що ці його твори — перлини нашої мови (пор. думу в „Сліпому"), разом із його піснями. Шевченко в своїх творах щільно й міцно зв'язаний із своїм народом не тільки мовою, але й думкою, душею, цілою своєю істотою, — і в цім невмируща сила й Шевченкової мови, й Шевченкового стилю. Такий письменник із такою мовою не міг не стати реальним творцем української літературної мови. Так за старих часів у IX-м столітті Солунські брати Костянтин та Методій стали творцями всеслов'янської літературної мови, а за нових те саме зробив Пушкин для мови російської.

Шевченкову мову можна належно оцінити тільки порівнявши її з тим, що було до Шевченка, при ньому й по ньому. До Шевченка в мові наших письменників панували ще завмерлі й незрозумілі архаїзми, а в живій їхній мові забагато було вульгаризмів та провінціялізмів. Усього цього Шевченко свідóмо позбувся, пильнуючи, щоб мова його творів булá загально зрозуміла. І це йому вельми вдалося, і мова його стала в цілості своїй міцним вугольним каменем нашої літературної мови. Навіть такі майстрі художнього українського слова, як Мáрко Вовчóк, або навіть П. Куліш, не дорівнялися Шевченкові.

[1] За міру „доброї" мови я беру тільки сучасну українську літературну мову, і тільки до неї рівняю.

Майбутність була за мовою Шевченка, — наша сучасна літературна мова, що вже сильно відірвалася від говіркового характеру й стала мовою надговірковою, всеукраїнською, прийняла Шевченкову мову за свою непохитну основу, і вже на ній розбудовується далі, головно на говорах київських, почасти полтавських.

І власне тепер, коли в Галичині, на Буковині й Закарпатті, в Америці й Канаді на наших очах стихійно твориться всеукраїнська літературна мова, стає ясним величезне значення Шевченка, як основоположника цієї мови. А це кладе на нас обов'язок дослідити Шевченкову мову якнайглибше й знати її якнайкраще[1].

Іван Огієнко.

Наша твердиня.

Поема.

2. Пророк.

Він пас ягнята за селом,
Такий сумний, такий ще юний...
В душі палкій бреніли струни, —
Нікім не співаний псалом.

Яріли обшири ланів,
Оброблених людьми-рабами...
Дивився скорбними очами...
Питав: „Хто збудить людський гнів?..

Де голос той, як Божий грім,
Що потрясе серця ці кволі,
Надхне рабів жаданням волі
І духом гордим і міцним?“

І чує голос: „Встань, іди,
Ставай ти сам за всіх до бою!
Не гнись, — усюди Я з тобою,
Пророче вищий, молодий!..“

— А зброя ж де? — питає він.
І знову голос Бога-Слова:
„А зброя та — то рідна мова,
Гучна, прорічиста, як дзвін.

В запеклі душі нею бий,
Зміцняй серця в огневім гарті,
Постав її на грізній варті,
Як меч двосічний і страшний!“

Він пас ягнята за селом,
Та кинув посох свій негожий...
І заспівав, обранець Божий,
Народу визвольний псалом.

С. Черкасенко.

Артизм творів Степана Руданського.

(Продовження).

5. Перегляд поетичних жанрів.

Після коротенького загального погляду на проблему заголовків у творчості Руданського переходжу до аналізу деяких інших мистецьких засобів цього автора. Насамперед мушу для загальної орієнтації подати перегляд тих поетичних жанрів, що складають творчість Руданського, та подати коротку їх характеристику.

Руданський належить до письменників, що всі свої твори пишуть віршем. Його оригінальні поезії можна поділити, щодо літературних родів, на такі групи:

1. Лірика, — творить приблизно 10% оригінальної творчости Руданського. Це 36 поезій в розмірах 8-80 рядків, переважає серед них лірика особиста, любовна й суспільно-національна. Всі поезії видержані в чисто ліричнім, чуттєвім тоні, з дуже незначною примішкою епічного елементу.

2. Епіка, — творить приблизно 30% оригінальної творчости. Це слов'янофільська поема „Цар Соловей“, 6 історичних поем та циклічна поема „Байки світовії в співах“. Видержані всі у переважно епічному тоні.

[1] Стаття ця — це вступ до великої монографії автора: Шевченкова мова.

3. Дрібна епіка, — творить приблизно 35% оригінальної творчости. Це знані приказки, або, як їх автор рідше називав, байки, то зн. звіршовані анекдоти з життя різних суспільних верств та національностей України, а в малій частині також із життя звірів. Всього 209 поезій, більшістю коротких, 12-16 рядків. Епічний елемент проявляється в них тільки частинно. У більшості випадків ужито в них живого діялогу, часом майже цілком драматизованого, як напр. у приказках: „Три питання", „Невинний Мошко", „Вовки", „Мошко й Сура" і б. ін.

4. Лірично - епічно - драматичний жанр балад творить приблизно 20% оригінальної творчости. Це 12 балад на народньопісенні, історичні та чужолітературні теми. Балади Руданського типові епічні балади, т. зн. у них епізм усе стоїть на першому місці. Ані одна з них не виказує інверсійної конструкції, хоч інверсія — типова ознака балад ліричних та драматичних. Але нахил Руданського до епізму не вилився в його баладах у таких безоглядних формах, що позбавлювали б ці твори їхньої головної прикмети: змішання формальних елементів та робили б із них прості епічні віршовані оповідання. Навпаки, в цих баладах бачимо також сильно виявлений ліричний елемент, що виливається головно в формі рефлексій дієвих осіб, ба — навіть у сентиментально - ліричних голосах самого автора. Також драматичний елемент заступлений у баладах Руданського досить сильно. У формуванні сюжетів бачимо в нього бажання розділити цілу фабулу на кілька окремих образків, що відповідають драматичній експозиції та поодиноким актам драми. Типова в тому значенні балада „Тополя". Сліди драматичної конструкції бачимо і в інших баладах Руданського, напр. у „Віщім Олегу", „Вечерницях", „Купцях", — однак, як вже згадано, ніде автор не вжив інверсії, що тільки через неї конструкція балади стає вповні драматична.

5. Драмі присвячено тільки 5% із цілої оригінальної творчости поета. Це примітивно задумане лібрето для народньопісенної опери п. з. „Чумак". Хоч за зовнішньою формою драматичний, не виказує цей твір ніяких слідів дійсної драматичної структури, та ясно свідчить про те, що Руданський драматичного таланту не мав.

Із кількостевого відношення виходить, що Руданський був талант переважно епічний, бо 65% його оригінальної творчости належить чистій епіці, а 20% мішаному жанрові з перевагою епічного елементу. Але коли взяти під увагу високу якість лірики Руданського, то з другого боку не можна йому відмовити теж таланту ліричного. Отже Руданського треба означити як мистця, що в нього найменшу ролю грав момент волюнтарний, драматичний, тоді як два інші, т. зв. почування й зображення, доходять у нього до повного розвитку.

Про особливий нахил Руданського до епіки свідчить також вибір творів, що він переклав на українську мову. Його перекладна діяльність була досить велика. Переклади займають у нього несповна 50% цілої його літературної спадщини взагалі. Перекладав він виключно епічні твори світової літератури, такі, як „Іліяда", „Енеїда", „Слово о полку Ігоря", „Війна жаб з мишами", Краледворський і Зеленогорський рукописи, частинно „Демон" Лєрмонтова й ін.

6. Поетична мова.

Переглянувши поетичні жанри Руданського та визначивши мистецький тип поета, перейдімо до розгляду технічних мистецьких засобів, що ними він послугувався. Присвятимо тут свою увагу цій „внутрішній мовній формі" (innere Redeform) в розумінні тен Брінка, що її цей учений визначує ось як: „Внутрішня мовна форма — це ті засоби, що ними старається поет або письменник спонукати свою публіку відтворювати в собі саме цей погляд на річ, що був при творенні у нього". Деякі з цих засобів оминемо зовсім, деякі зачепимо тільки мимохідь, щоб докладніш спинитися головно над важними справами ритмічної й строфової будови поезій Руданського.

Щодо мови творів Руданського, то зазначую тут тільки, що прирівнявши її до звичайних шкільних стилістичних вимог, треба ствердити, що головні про-

гріхи проти чистоти стилю у нього характеру філологічного, а саме — це морфологічні неправильності, злучені тісно з варваризмами, а саме — з русизмами й полонізмами у лексиці й складні. Їх бачимо головно в перших його баладах і ліричних поезіях, напр. орудний одн.: Оленой молодой, кличний: милая Ганнуся, родовий: котораго, далі вирази: вітерок, лишилася краси й багато інших. Що далі, таких разячих прогріхів проти української мови в Руданського меншає. За те на ціле життя залишаються в його мові дуже виразні характеристичні риси рідного йому подільського говору як у фонетиці, так і в лексиці та морфології. Менш додатним явищем був нахил Руданського українізувати чужі ймення та чужі слова взагалі. Надто сильно відчувається ця маніра в його перекладі „Іліяди", де, крім райхлінівської транскрипції грецьких імен, вражають, як це вже завважив Зеров, мало звичайна українізація грецьких суфіксів, наприкл.: Атрієнко, Палієнко та переклади власних імен, як: Співа (Муза), Невид (Ад) і т. ін. Те саме можна сказати про переклад частини „Енеїди", де напр. Amor зветься Кохання і т. ін. До зовсім негативних вислідів, як ми це бачимо, довів Руданський цей нахил у перекладі Краледворського й Зеленогорського рукописів. Зате властивим до пародійного стилю поеми вважаю дотепне зукраїнщення всіх власних імен у „Війні жаб з мишами".

Треба ще згадати, що в приказках Руданського часто стрічаємо комбінації речень українських і польських або російських, щоб підкреслити національні різниці дієвих осіб.

Загалом про Руданського треба сказати, що він належить до українських поетів із гарною, багатою, хоч і сильно забарвленою діялектично та не вільною від нахилу кувати новотвори, поетичною мовою.

Львів. Др. М. Гнатишак.

Методи вивчення складні.

Вступ.

Творцями складні, як науки, були стародавні греки; система складні Аполлонія Дискола з II ст. по Христі незмінною перейшла до римлян, а від них поширилась по всій Європі й панувала тут, мало перероблена, цілі середні віки. Середньовікові вчені залюбки й немало займалися складнею, але суттєвого додали до неї небагато. В складні запанували зашкарублі шаблони, оперті на давньогрецьку науку, запанував остаточно логічний погляд на істоту складневих явищ. Сам матеріял, що на нім будовано складню, вперто позоставався той самий: непохитно панував погляд, ніби тільки класичні мови — грецька й латинська — заслуговують наукової уваги й досліду; живі ж мови — то зіпсуті відгомони мов стародавніх, уваги вчених не заслуговують, чому їх не досліджувано.

І тільки реформація XVI ст., що глибоко потрясла ціле духове життя Європи, скерувала вивчення мови на нові шляхи. Реформація високо піднесла довгими віками занедбані живі мови, міцно й сміло виступила проти панування латини в церкві й літературі, й живу мову зробила мовою літературною. Це був величезний здобуток мовознавства, бо це відразу дало новий надзвичайної ціни матеріял для вивчення граматики взагалі, а складні зокрема, втягнувши до неї й живі народні мови; на жаль тільки, до вивчення живих народніх говорів тоді ще не дійшло, — потрібно було ще більше трьох віків, щоб аж тільки з 1876-го р. наука додумалась досліджувати живі говори. Цьому ж процесові сильно допоміг і німецький філософ Ляйбніц (1646-1716), що сміло відкидав середньовікові погляди, навчаючи про рівність усіх мов і вимагаючи досліджувати й живі мови. Цим закінчується середньовічна нерушка доба в вивченні нашої науки, й починається доба шукання нових доріг.

XVIII-й вік зовсім мало приніс для вивчення складні, бо ще панували старі погляди, досліджувались головно таки мови класичні. Але нові ідеї помалу ширилися все більше та більше, поволі збільшувався й матеріял для науки, —

живі мови; особливо корисним було „відкриття" нової, доти в Європі незнаної стародавньої мови — мови санскритської, бо всі взялися її досліджувати й рівняти з мовами знаними. Це все й підготовило той буйний і зовсім новий розріст вивчення мовознавства, що розпочинається з початком XIX-го століття, саме в добу національного відродження народів.

Розуміння „наука" складається з трьох головних частин: матеріял для досліду, метода опрацювання матеріялу й висновки, як конечна ціль цілої праці. Я вже показав, як поволі поширювався матеріял для вивчення складні; старі методи були не в силі дослідити нового матеріялу, — треба було шукати нових.

Науковість кожної праці найперше залежить від методи її. Метода — душа праці: добрі висновки (а вони — ціль кожної праці) дає тільки чисто наукова метода, а тому найважніша річ наукової праці — метода її. Метода наукової праці — це наш спосіб досліджувати певні факти, що допроваджує нас до наукових висновків, це та довга дорога, часом дуже крутувата, що веде дослідника від задуму до висновків.

В науці метода праці грає найпершу ролю; стан науки — то стан метод наукової праці, а поступ науки — то поступ метод її. Працюючи, повинно триматися найкращих і найкорисніших наукових метод, що панують у сучасній добі. Але кожний науковий робітник мусить добре знати й старші методи, вже перестарілі, тепер не вживані, щоб несамохіть не повторювати тих помилок, що давніш затримували розвиток нашої науки.

Методи наукової праці невпинно змінюються щораз на ліпші, на докладніші, що простіш і вірніш ведуть нас до правди, як мети кожної науки. Зміна метод — то життя й поступ науки. Сучасні методи досліду мови взагалі, складні зокрема тепер такі вже досконалі, що дають нам легкі й вірні способи досліджувати не тільки сучасний стан нашої мови, але й стан її минулий та давноминулий, а також пророкуюче дивитись далеко вперед, цебто досліджувати мову, як живу цілість, органічно зв'язану з людиною, з цілим її психічним життям.

Ціле мовознавство в першій половині XIX-го віку слідкома йшло за мовознавством німецьким, бо найліпші методи наукової праці повставали тільки в Німеччині, а з неї ширилися по всьому світі й скрізь легко приймалися. Пе́ред у мовознавстві авторитетно вели й ведуть німці: вони дали либонь найбільше число геніяльних дослідників, що поставили нашу науку на найвищий науковий щабель, вони ж перші прийшли в мовознавстві до найцінніших висновків. Взагалі, Німеччина заслужено стала за світовий центр мовознавства, як науки, до якого прислуховувалися всі інші народи. І тільки з другої половини XIX-го віку до мовознавчої праці поволі пристають і інші народи, вносячи до неї й свою частку, часто оригінальну й цінну.

Загальними зусиллями всіх культурних народів створено тепер мовознавство, як науку високого ступеня з найдосконалішими методами. Власне кажучи, методи наукової праці в мовознавстві мало що різняться від метод інших наук, — природничих, соціологічних, історичних і т. п., бо всі вони однаково пильно й завзято шукають найкращих доріг до наукової правди, як мети цілої науки.

Я опишу тут найважніші методи наукової праці в мовознавстві, щоб показати, як розвивалася наука складні і як повинно її досліджувати. Звичайно, опис мій коротесенький, але все ж таки він дуже потрібний кожному, хто хоче р о з у м і т и мовознавство як науку, а не повторювати безкритично буденні шаблони, що панують найбільше у нашій школі. Замість „метода" часом кажу „школа", „керунок", „напрям", що послуговуються цією методою.

Скріз я звертаю велику увагу на літературу й подаю все найголовніше. Роблю це для того, щоб уже тим заохотити наших дослідників до праці коло складні української мови, даючи їм міцну зброю до рук і найвірнішого провідника в праці.

Література. Про методи вивчення складні подаю тут ширшу літературу, додаючи до неї й літературу загального характеру.

1. Праці загального характеру про всі методи: А. Александровъ: Языковѣдѣніе и славяновѣдѣніе, ихъ методъ и задача, вступний виклад, „Учен. Зап. Казан. Унив." 1889 р. ст. 19-41, і окремо ст. 1-25. И. Бодуэнъ-де-Куртенэ: Языкознаніе. „Энцикл. Слов." Брокгауза 1904 р. півт. 81 ст. 517-527. Е. Будде: Объ источникахъ для исторіи русскаго языка и о методахъ изученія ихъ, „Учен. Зап. Казан. Унив." 1893 р. ст. 83-112, вступний виклад. Н. Н. Дурново: Методы изученія языка, „Записки по исторіи звуковъ русскаго языка", Харків, 1914 р. ст. 14-23. С. М. Кульбакинъ: Историческое развитіе и современное состояніе словянскаго языкознанія, „ЖМНПр" 1906 р. кн. 5 ст. 44-63. А. М. Лукьяненко: Основные методы и направленія въ области славянскаго языкознанія въ связи съ историческимъ ходомъ развитія науки языкознанія вообще, индо европейскаго въ частности, „Университ. Извѣст.", Київ, 1909 р. і окремо ст. 1-35. Morris: On Principles and Methods in Latin Synthax, New York and London, 1912. В. К. Поржезинскій: Къ исторіи русской грамматики и грамматической терминологіи, „Сборникъ статей въ честь В. О. Ключевскаго", Москва, 1909 р. ст. 556-562. F. Schürr: Sprachwissenschaft und Zeitgeist, вид. 2, Marburg, 1925. Його ж: Das Wesen der Sprache und der Sinn der Sprachwissenschaft, „Deutsche Vierteljahrsschrift"... 1923, I 469-490. A. Nehring: Wege und Ziele in der Sprachwissenschaft der Gegenwart, „Neue Jahrbücher" 1924 р. т. XXVII ч. 53 ст. 86-111. V. Mathesius: Funkčni linguistyka, „Sborník přednášek" I слав. з'їзду, Прага, 1929 р., 118-130. Його ж: New Currents and Tendencies in Linguistic Research, „Mnema", Прага 1926, 188-203. Alb Sechehaye: L'école genevoise de linguistique générale, »Indogermanische Forschungen« 1927 р т. XLIV ст. 217-244, зміст цього подав B. Trnka в „Časopis pro Mod. Fil." 1927 р. т. XIII 199-204. G. Ipsen: Bezinnung der Sprachwissenschaft, „Indogerm. Jahrbuch" 1927 р. т. XI ст. 1-32. H. Güntert: Zum heutigen Stand der Sprachforschung, „Wörter und Sachen" 1929. XII. 386-397. Hermann E.: Der heutige Stand der Sprachwissenschaft, „Zeitschrift für Deutschkunde" 1931 р. 145-154. А. Чудиновъ: Очерки изъ исторіи языкознанія. Развитіе грамматическихъ теорій въ средніе вѣка, Воронѣж, 1871 р. ст. 73, з „Филолог Зап." 1870 р.

2. Праці загального характеру про мову, методи й історію мовознавства: Bally Ch.: Le language et la vie, Женева, 1913, 2 вид. 1926. В. А. Богородицкій: Общій курсъ русской грамматики, Казань, 1904 р., 2 вид. 1907 р., 4 вид. 1913 р., рец. Е. Будде в „Извѣстія" т. X кн. 1 ст. 415-441; його ж: Очерки по языковѣдѣнію и русскому языку, пособіе при изученіи науки о языкѣ, Казань. 1901, вид. 2-е 1909 р., рец. Бодуена в „ЖМНПр" 1903 р. кн. 4 ст. 279-334, кн. 5 ст. 1-37: Лингвистическія замѣтки и афоризмы; його ж: Лекціи по общему языковѣдѣнію, Казань, 1915 р. вид. 2. И. Бодуэнъ-де-Куртенэ: Нѣкоторыя замѣчанія о языковѣдѣніи и языкѣ, „ЖМНПр" 1871 р. ч. 43, лютий; його ж: Языкъ и языки, „Энц. Словарь" Брокгауза 1904 р. півт. 81 ст 529-548, на ст. 544-548 багата література; його ж: Językoznawstwo czyli lingwistyka w wieku XIX-ym, „Szkice językoznawcze", Warszawa, 1904, I 1-23; його ж: Zarys historji językoznawstwa czyli lingwistyki, »Dzieje Myśli«, Warszawa, 1909 р. ст. 85-302, багата література, рец. K. Nitscha в „Por. Jęz." 1910 р. т. X ст. 51-54; його ж: Введеніе въ языковѣдѣніе, Спб. 1908-1909, 186 ст., літогр. вид., 5 вид. 1917 р. Бузук П. А.: Основные вопросы языкознанія, Москва, 1924 р., те саме: Асноўныя пытаньні мовознавства, 1926. С. К. Буличъ: Что такое языкознаніе, „Вѣстникъ и Библіотека самообразованія" 1903 р. ч. 7 ст. 313-324. W. D. Whitney: The Life and Growth of Language, New York, 1875. р., нім. переклад 1876 р. А. Лескина: Leben und Wachstum der Sprache, переклад польський 1883 р.: Życie i wzrost języka, французький: La vie du language, 1880, рос. переклад у „Фил. Зап." 1885-1886, незакінчений. G. von der Gabelentz: Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse, Leipzig, 1891, 2 вид. 1901 р. A. Gawroński: O istocie i rozwoju języka, »Szkice językoznawcze", Краків, 1928. B. Delbrück: Einleitung in des Sprachstudium, Leipzig, 2 видання. 1884 р., 3 вид. 1893 р., 4 вид. 1904, 5 вид. 1909 р., 6 вид. 1919 р.; з 2 вид. російський переклад у „Фил. Зап" 1884 р кн. 1 і 3, 1885 р. кн. 2, 1887 р. кн. 6 і 1888 р. кн. 1 і 5, а 3 вид. перекладене в праці С. Булича: Очерки исторіи языкознанія въ Россіи, Спб. 1904 р. ст. 1-148; вид. 4-те сильно перероблене й вийшло під новим заголовком: Einleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen. O. Jespersen: Language, Its Nature, Development and Origin, Лондон, 1922, нім. пер.: Die Sprache, Heidelberg, 1925. Котляревскій: Библіографическій опытъ о древне-русской письменности, „Сборникъ" т. 50. Кочубинскій: Итоги славянской и русской филологіи, Одесса, 1882. Н. Крушевскій: Очеркъ науки о языкѣ, Казань, 1883; скорочений німецький переклад: Prinzipien der Sprachentwickelung, »Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschfat" I-III, V. Д. Н. Кудрявскій: Прикладное значеніе языкознанія, „Русская Школа" 1904 р. кн. 2 ст. 116-125; його ж: О происхожденіи языка, „Русская Мысль" 1912 р. кн. 7 ст. 110-134; його ж: Введеніе въ языкознаніе, Юр'їв, 1912 р., 2 вид. 1913 р. A. Meillet: Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes, Париж, 1903, 2 вид 1912 р., 4 вид. 1914, 5 вид. 1922; російський переклад Д. Кудрявського: Введеніе въ сравнительную грамматику индоевропейскихъ языковъ, Юр'їв, 1911 р., 2 вид. 1914 р.; польський переклад St. Michalskiego: Zarys gramatyki porównawczej języków indoeuropejskich, Варш. 1919 р. його ж: Linguistique historique et linguistique général, Париж, 1921. A. Noreen: Einleitung in die wissenschaftliche Bertrachtung der Sprache. Halle, 1923. Младенов Ст.: Уводъ къ общото езикознание, София, 1927 р. Fr. Müller: Grundriss der Sprachwissenschaft, Відень, т. I-IV, 1876-1887.

Max Müller: Lectures on the Science of Language, 1861, рос. переклад із 4-го англ. видання праці: Чтеніе по наукѣ о языкѣ, 1865 р., польський переклад: Wykłady o umiejętności języka, 1835 р. F. Oberpfalcer: Jazykozpyt, Прага, 1932, 425 ст. Д. Н. Овсянико-Куликовскій: Лингвистика какъ наука, „Русск. Мысль" 1888; його ж: Языкъ и искусство, Спб. 1895; його ж: Очерки науки о языкѣ, І: Лингвистика и филологія, „Русская Мысль" 1896 кн. 12. Hermann Paul: Prinzipien der Sprachgeschichte, Halle a. S., 1880, 2 вид. 1886, 3 вид. 1898, 4 вид. 1909. H. Pedersen: Sprogvidenskaben i det nittende aar hundrede, Metoder od resultater, Kodaй, 1924; англ. пер.: Linguistic Science in the 19 th Century, Cambridge, 1931. Ал. Погодинъ: Основной курсъ общаго языкознанія, Спб., 1897, рец. В. Пэржезинського в „ЖМНПр." 18 8. В. К. Поржезинскій: Введеніе въ языковѣдѣніе, Москва, 1907 р., 2 вид. 1910 р., 4 вид. 1916 р. А. А. Потебня: Языкъ и народность, „Вѣстникъ Европы" 1895. Renan E.: De l'origine du language, Париж, 2 вид. 1858 р., рос. переклад 1865 р. А. П. Чудинова: О происхожденіи языка, болг. пер.: За происхождението на езика, 1899. Rozwadowski Jan: O zjawiskach i rozwoju języka, ч. І. Краків, 1921, „Język Polski" 1913 р. I-V, 117 ст. Ferd. de Saussure: Cours de linguistique générale, Париж, 1916. Svedelius: L'analyse du language appliquée à la langue française, Упсала, 1897. Steinthal N.: Der Ursprung der Sprache, Берлін 1851 р., 3 вид. 1877, 4 вид. 1888. А. И. Томсонъ: Общее языковѣдѣніе Одеса, 1906, 2 вид. 1910, рец. Г. Ульянова в „ЖМНПр" 1907 р. кн. ст. 401-417. Thomsen V.: Sprogvidenskabens historie, Kodaй 1902, нім. переклад: Geschichte der Sprachwissenschaft, Halle, 1927. Д. Н. Ушаковъ: Краткое введеніе въ науку о языкѣ. М. 1913. 6 вид. 1923. Ф. Фортунатовъ: Сравнительное языковѣдѣніе, литогр. вид. Спб. 1900, 286 ст. (Далі буде).

Іван Огієнко.

Сучасна українська літературна мова.

Присвячую українським письменникам, поетам і робітникам пера.

І.

Літературної мови письменник мусить пильно навчатися.

Усталення української літературної мови відбувається в нас надзвичайно швидко, і вже тепера можемо сміло твердити, що літературну мову ми таки маємо. Мову фонетично гнучку, формами розвинену, на слова докладну й багату. Витворили цю мову, правільніш — докінчили цей твір головно письменники пореволюційної доби, поклавши в основу мову старших письменників: Шевченка, Старицького, Грінченка, Л. Українки й інших. Із багатьох українських говорів за основу літературної мови ліг говір головно південнокиївський, Шевченківський, і тільки в малій мірі — полтавський.

Самостійне українське життя незабаром послідовно допровадило до конечности внормувати нашу пливку літературну мову, а до того — витворити тільки одну для цілого українського народу. Думка про це повстала несамохіть, сама собою, й скоро реалізувалася, хоч не була відкрито висловлена, — перші статті про це подала либонь „Рідна Мова" 1933 р.

Процес прилучення до однієї материнської літературної мови розпочався за межами України ще з революції, надто з 1918 року, коли стало аж занадто ясно, що двох літературних мов українському народові не тільки зайво, але й шкідливо мати. Відтоді велетенськими кроками пішла стабілізація нашої літературної мови на сході, а західні землі такими ж кроками стали доганяти цей величний процес. „Галицька" літературна мова за 1918-1934 рр. проробила вже велику працю, наближуючи свою місцеву мову до літературної наддніпрянської. За цей же час відбулася найвидатніша подія нашого духового життя: всі без винятків глибоко відчули й урочисто прийняли епохове гасло: *для одного народу — одна літературна мова й вимова, один правопис!* Тільки засліплені консерватисти та людці анархічної вдачі не збагнули ще державного значення цього величного гасла для єдности нації, і кротами бабраються ще в своїх говірках.

Але прийнявши таке гасло, послідовно мусимо прийняти й друге: *Без відповідної науки ніхто літературної мови знати не може!* Своєї літературної мови треба навчатися пильно й ретельно, без того ж ніхто її знати не може. Щиро й відкрито спитаймо самі себе: де ми

навчалися своєї літературної мови? Ніде, а без мови ж ціла наша культура— будова либонь на піску... Це хіба кожному на́вбач ясне. Досліджуючи писання наддніпрянських письменників, переконуємось на́віч, як багато й уперто вони працюють, удосконалюючи свою мову. Один із найкращих сучасних наших поетів і стилістів, М. Рильський невпинно працює над удосконаленням своєї мови, — кожна нова його праця має все ліпшу й величнішу мову; порівнюючи, напр. друге видання його збірки 1926 р. „Під осінніми зорями" з першим 1918 р., наочно переконуємось, як глибоко й невпинно працює поет над своєю мовою, і як водно́раз із тим зростає сила й гарт нашої літературної мови (про мову М. Рильського незабаром друкую окрему монографію).

Навпаки, „по цей бік Збруча", серед цьогобічних письменників, особливо старших, планової праці удосконалювати свою мову щось не видно. Як це не дивно, але преса над своєю мовою працює безумовно більше від фахових письменників. Ось друге видання „Розсипаних перлів" В. Пачовського (1 вид. 1901 р., 2 вид. 1933 р.), порівнюю його з першим і бачу, що за 31 рік життя поет мовно працював не так багато, бо все топчеться на родинній говірковій мові. Взагалі планової, глибокої й упертої мовної праці серед письменників і поетів у Галичині не помітно, хоч на еміграції перебувають такі наші стилісти, як Олесь та Черкасенко, що дали найшляхетніші зразки сучасної української літературної мови й варті глибокого наслідування.

Творці літературної мови — то насамперед наші письменики та поети, а тому горе тій літературній мові, що над нею не працюють вони! А в Галичині власне так. Не можу вказати тут ані одного поета чи письменника, що поважно, невпинно й завзято працював би над культурою своєї мови. Це значить: знав би її глибоко й власним твором показав би нам своє знання, так що його мову можна б назвати зразковою.

„Рідна Мова" третій рік уже сумлінно служить справі збільшення культури й гарту нашої літературної мови. За цей час дала вона не мало найрізнішого матеріялу для вивчення нашої літературної мови. Тепер либонь ніхто не може відмовлятися тим, що йому ні з чого вчитися мови. У цій своїй малій праці хочу звернути увагу широкого громадянства й письменників на найхарактерніші нові риси в нашій сучасній літературній мові, щоб ширше спопуляризувати їх і вже тим дати змогу всім, хто того бажає, глибше й докладніш пізнати цю мову, а пізнавши — наслідувати її.

Головне моє завдання — подати якнайбільше доброго ілюстраційного матеріялу, щоб він сам проре́чисто говорив і свідчив за себе, щоб він сам і навчав. Через це мої пояснення будуть якнайкоротші: розумному вистачить, а нерозумного й Біблія не навчить.

Описую тут головно складню сучасної української літературної мови, цебто саму живу душу нашої мови. Складня— цариця мовознавчих наук, і власне її кожний письменник мусить знати якнайглибше. На жаль тільки, українське мовознавство всі свої найкращі творчі 50 останніх літ життя вперто вовтузиться коло фонетики, як що не сперечається за правопис, а складня стоїть облогом, чому й широке наше громадянство так мало знає свою мову.

Для досліду нашої нової літературної мови я взяв твори двох сучасних письменників, — С. Черкасенка та В. Підмогильного.

Перше моє джерело — драмований роман у двох частинах С. Черкасе́нка: „Еспанський кабалеро Дон Хуан і Розіта", 1930 р., Львів, 123 ст.; драма закінчена в Ужгороді 3. XII. 1928 р. Спиридо́н Тодо́сович Черкасе́нко, один із найвидатніших сучасних поетів і найбільший наш драматург, народився в містечку Новий Буг на Херсонщині 24 грудня 1876 р. Поет довгі роки вчителював, а це дало йому змогу обіруч черпати своє знання рідної мови з найціннішого джерела — від самого народу. Заплативши за своє українство царською тюрмою (за п'єсу „Хуртовина") і втративши посаду, Черкасе́нко ввесь віддається письменству. Тепер перебував на еміграції в Чехах. Всі Черкасе́нкові праці від-

значаються першорядною літературною мовою; мовна аналіза їх показує, що поет і далі невпинно й глибоко працює над своєю мовою, даючи класичні зразки її, як то читачі бачать самі хоча б на поемі його: „Наша твердиня", що друкується в „Рідній Мові". Мова „Дон Хуана" — зразкова літературна наша мова, сама ж п'єса написана стилем жвавим і легеньким, місцями глибоко поетична, читається з сильним неслабним захватом. Взагалі С. Черкасенко — першорядний стиліст, що повсякчасно дбає й про зовнішню форму своїх творів. Власне це сильно вирізнює його серед сучасних поетів і ставить його поруч із такими майстрами нашого слова, як М. Рильський.

Друге джерело мого досліду — це роман Валеріяна Підмогильного „Місто", вид. 2, Київ, 1929 р., 256 ст.; написаний роман 1927 р. В. Підмогильний, учитель на Київщині, сам з Катеринославщини, народився 1901 р. Підмогильний не першорядний стиліст, але зо всього видно, що багато працює над своєю мовою, пильнуючи йти за встановленими сучасними нормами її. Місцевих виразів, поза деякими словами, Підмогильний зовсім не вживає, чому його мова — нормальна літературна, середньої якости.

Я навмисне описую мову двох різних письменників, — тогобічного й примусово цьогобічного, прозаїка й поета, молодшого й старшого, щоб навіть показати вже тим, що істотної різниці між їхньою мовою нема, — сучасна мова молодих наших письменників природно виросла на мові старшого покоління, тільки сучасна мова виразніш і сміліш підкреслила те, що лишень зароджувалося перед революцією. Через це прикладів подаю найбільше з „Міста", значно менше з „Дон Хуана". (*Д. буде*).

Іван Огієнко.

Новотвори в сучасній українській мові.

Наша літературна мова переходить по війні дуже великі зміни. Впливають на це не тільки епохальні історичні події, зв'язані з світовою війною, не тільки велетенський розвиток поодиноких наук, головно техніки, але й небувалий досі розріст української культури в різних ділянках, незаторкнених до часів війни. Насамперед повстає в нас багато нових слів, т. зв. неологізмів. І саме завданням моєї праці є розглянути неологізми останніх десятиліть, при чому нераз доведеться мені торкатись зв'язаних з цією темою справ мови, форм, правопису і впливу чужих мов, що їм піддавалася наша мова.

Я хочу говорити про загально-українські новотвори, одначе через те, що я користувався здебільш галицькими джерелами, то у висліді покажеться, що я розглянув переважно галицько-українські новостворені слова. Моїми джерелами є в першу чергу часописи, журнали й мої власні записи слів буденної мови, бо ці дві ділянки найбільш вразливі на мовні зміни й чужі впливи. Крім цього я послугувався теж і творами літературними й науковими та словниками, що в них уже, принаймні частинно, відбилася найновіша наша мова.

Неологізми розглядаю, обмірковуючи їхню будову, в першу чергу наростки, далі приростки, вкінці слова зложені.

І. Іменники жіночого роду.

1. Нарост *-івка*. Іменники з цим нарістком знає українська мова віддавна, наприклад: винівка, лісничівка, дощівка, жидівка. Їх походження прикметникове, а саме: 1) спершу були прикметники з іменниками: винова (= з вином, з вина) бочка, лісникова хата, дощева вода, жидова жінка, дочка; 2) у другій стадії їх повставання затрачувалися йменники при даних прикметниках, а для рівноваги за втрату йменників одержували нарістки жіночий *-івка* та ставали йменниками. На такий сам лад і на цій самій етимологічно-логічній основі повстають сучасні щоденно вживані йменники під великим впливом польської мови, що в останніх часах дуже любить такі йменники (нар. *-ówka*), бо вони практичні й вигідні, короткі й легкі до творення.

Наголос завжди на складі *ів*. Зазначую деякі слова з наростком *-івка*: одні з них загально вживані, а другі чисто місцеві.

а) Назви потягів, авт і т. п.: особівка, тягарівка (= вантажний потяг), вузькоторівка (пор. рос. узкоколейка, Нд. 46/$_{34}$)[1], таксівка — автодорожка, моторівка (= моторовий човен), бальонівка — ровер із широкими опонами й гумами.

б) Забави й гри спортові: костюмівка, масківка (= баль костюмовий, масковий), кошиківка й кошівка — забава в м'яча, що його вкидають у кіш на стовпі.

в) Школи й шкільні уладження: виділівка — за Австрії виділова школа, теперішні 5-7 кл. вселюдн. школи, експонівка — окрема, додаткова школа з 1-3 класами С. 22, шашкевичівка — укр. вселюдна школа ім. М. Шашкевича (в Перемишлі), цвіченівка (з поль. ćwiczeniówka) — школа вправ при вчит. семинарах, підхорунжівка (з польськ. — школа кандидатів на підхорунжих), приготівка — підготівна класа при гімназіях, що існувала до 1923 р., вивідівка — з польськ. wywiadówka — інформаційна конференція для батьків (недавно створено на це слово „вивідка"), переходівка — двійка з одного предмету, що з нього учень переходить до вищої класи.

г) Доми окремого приміщення: домівка — льокаль, помешкання, приміщення, дяківка — хата для дяка біля церкви, давня школа, вікарівка — хата для помічного священика („сотрудника") біля церкви, дешівка — Бурса Дешевої Кухні в Перемишлі, кормошівка — хутір і вілля Кормошів у Тур'ї, гаївка — хата гаєвого, лісника Д. 5/$_{35}$.

ґ) Речі й приладдя: вирівка (з п. wiгówka) й кружлівка (центрофуґа), вітрівка — рушниця на менші пташки, кварцівка — кварцова лямпа, циклівка — шапка цикліста Д. 191/$_{34}$, видівка — картка з видом, фотографією, з п. widokówka.

д) Монети: 20-сотиківка Д., ґульденівка (австр.), Нд. 50/$_{34}$, коронівка.

е) Харчеві продукти: рижівка, перлівка (рижова, перлова каша), разівка, жидівка (разова, жидівська булка).

є) Усяке: міжнародівка — інтернаціонал, союз і гімн (з п. międzynarodówka), маївка — прогулянка учнів до лісу, вечірня й ранішня відправа церковна в маї (травні), верхівка — еліта, найвища, провідна верства, з рос. верхушка, писківка — судова розправа за дрібні провини (за зневагу чести, лайку і т. ін.), однодневка — видання з приводу ювілею, врочистого святкування й т. ін., районівка — районова кооператива Д. 280/$_{34}$, пікардівка — марка з видом Пікар(д)а.

Майже всі ці слова повстають під польським впливом, а люди залюбки вживають їх у щоденному житті, бо вони вигідні: в них спливаються дві слові, щось на зразок знаних у логіці скорочених дефініцій[1]. Слів літературних або ширше вживаних між ними мало: домівка, дяківка, маївка, верхівка, а ще менше вживаються вони в В. Україні, нпр. у Правописному Словнику Г. Голоскевича, Київ 1930[2], що інформує нас про найновіший лексикальний засіб нашої мови, є тільки слово „домівка". Здебільша тим, що я подав, користуються мешканці міст, що чують їх у польській мові, вкінці вживає їх наша преса, що найхутчіш відгукується на зміни й нові явища в мові, бо їх сама потрібує (*Далі буде*).

Перемишль. Др. Євген Грицак.

[1] Назви часописів цитую скорочено: Нд = „Неділя", далі число, а в дробі рік у скор. (34= 1934), С. 22 = „Свобóда", рік 1922, Д. 22 = „Діло" рік 1922.

Психо-фізіологія мови.

Заїкування — це недуга мови майже виключно психорідного походження. Всі інші недуги узалежнені здебільшого від органічних ушкоджень нервової системи, головного й одинокого джерела вищого ступеня психічного життя, що його зовнішнім виявом являється в першу чергу саме мова. Правда, часом мо-

[1] Др. С. Балей: Нарис логіки, Львів 1923 стр. 17: „Дефініція через найближчий рід та різницю ґатункову". Іменник на -івка є саме цією різницею ґатунковою, а найбл. рід відпадає, бо його легко додуматися.

[2] Далі цитую його скорочено: Гол.

же трапитись також інший випадок недуги мови психорідного походження, ненагадуючи в нічому заїкування, от хочби нагле оніміння підо впливом важких психічних переживань, одначе, якщо не мав органічного ґрунту, тоді він скоріш чи пізніш минає, не залишаючи по собі ніяких слідів. Заїкування ж, хоч також психорідного походження, держиться вперто, і навіть після виліченя часто дав про себе ту чи ту вістку.

Досліди над мозком, що їх ще в минулому столітті започаткував Ґалль, ви-

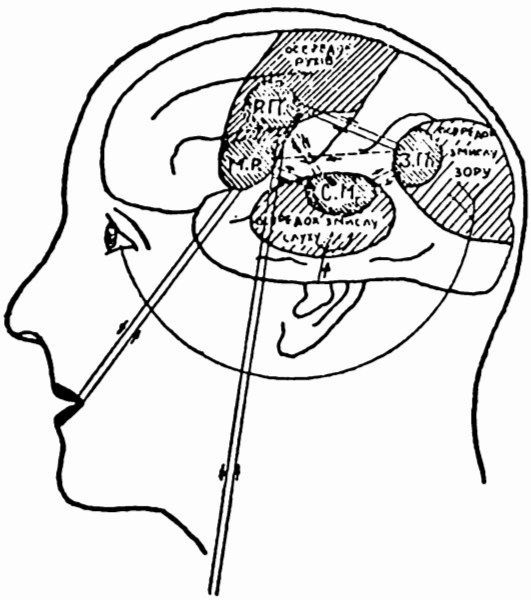

казали, що в процесі мови беруть діяльну участь головно чотири його околиці, осередками мови називані, що пов'язані нервовими волокенцями та з деякими нашими змисловими знаряддями (око, ухо) і врешті з декотрими оруддями руху (голосові струни й усна яма та руки). (Див. мал.). Найважніший з них є слуховий (СМ), або Верніка (Vernicke), бо хоч головною спонукою мови є інстинкти й почування, а її розвій залежить майже всеціло від здібности людини символізувати та творити загальні зображення, одначе на вимоделювання мови до її нинішнього стану вплинув здебільша тільки слух, що являється головною дорогою сприймання звуків. А втім недорозвій слуху зазначується також шкідливо на здібності символізувати, а це впливає зле також на розвоєвий розгін мови ще й з цього боку. Без змислу слуху наша мова ніколи не дійшла б до нинішнього ступеня розвитку, й особи, глухі від народження, чи тільки від ранніх літ, помимо найбільших зусиль із власної сторони та їхніх учителів, ніяк не можуть навчитись мови так добре, як це доводиться без труду їхнім ровесникам з неушкодженим слухом. Правда, звукову мову можна заступити мовою жестів, але ані зовнішнім вимоделюванням, ані внутрішнім розгорненням ця остання ніколи не дорівняється звуковій мові.

Звукової мови людина вчиться звичайно із слуху — виняток становлять глухонімі, що вчаться через дотик і при допомозі зору, та сліпо-глухо-німі, що вчаться тільки через дотик, і тому слуховий осередок є перший із усіх мовних осередків, що зачинає працю при виучуванні мови. Тут залишаються також спогади вивчених звуків і слів, і тому дехто з учених гадає, що також при процесі думання, що до певної міри є також говоренням, тільки внутрішнім, цей осередок перший зачинає працю. Буває, правда, й таке, що деколи думаємо без слів. Це бував тоді, коли якісь почування проходять крізь наше „я" підо впливом сильних вражінь. Буває так, що тоді або гонимо від себе слова, бо вони перешкоджають нам „думати", або коли хочемо їх призвати, вони не слухають нас і розтікаються. Отак без слів „думають" мабуть звірята й малі діти. Але таке настроєве думання, що в останніх часах знайшло свій вислів також у поезії, а ще перед тим у малярстві, не вистачає для життя. Всі вищі форми думати, а головно розумувати, без слів не можливі. Звірята, діти й тепер заступають при думанні слова зоровими образами, а це опізнює й обмежує в великій мірі їхнє думання, а тим самим й ціле умове життя. „На початку було Слово", тобто думка, що відбувалась і здійснювалась (виявлялася на зовні) при допомозі слова, каже Євангелист; „Cogito ergo sum" (думаю, тож я існую),

вторує йому Декарт, бажаючи рівно ж підкреслити залежність існування від вищої форми думання, отже від слів.

Гадки, почування й бажання можемо виявити на зовні в подвійний спосіб: звуками або письмом. Звуки, пов'язані в певний прийнятий спосіб, звемо звуковою мовою, а письмо — це теж мова, зорових знаків, або графічна мова, менше чи більше тісно зв'язана з першою. Тільки, коли слуховий, краще звуковий, осередок мови лучиться з мовно-руховим (М. Р.) безпосередньо, то з осередком рухів письма (Р. П.) посередньо, через осередок зорових символів для слів (З. П.), а в сліпих через осередок дотикових символів. Роля осередка зорових символів слів дуже важна, і без нього годі було б людині навчитись читати, а тим самим й зрозуміло писати. У тих, що не вчаться замолоду письма, або навчившись не вправляються в читанні, він нидіє, натомість у декого з тих, що мають часто діло з письмом, він майже унезалежнюється від звукового, а бувають випадки, що він переймає навіть на себе ролю цього останнього при думанні, й така особа, думаючи, бачить свої думки написаними.

Досі ми вирізнили два роди мови: звукову й графічну, що можуть заступити себе взаїмно. Треба б іще пригадати, що їх сурогатом є інший рід мови — мова жестів. що нею послуговуються глухо-німі та сліпо-глухо-німі. Це також мова зорових знаків, подібно як письмо, тільки, коли це останнє розвинулося на ґрунті звукової мови, мова жестів розвивається самостійно, й її вихідним пунктом є саме зоровий осередок. Дехто вважає мову жестів нашою прамовою, що з неї згодом розвинулась теперішня звукова й графічна мова, і через те ми ще й досі, балакаючи, вживаємо жестів, а інколи користуємось навіть тільки ними. Дикі народи зо слабо розвиненою звуковою мовою доповняють собі цю також жестами, і в них значення оцього зорового осередка, як осередка мови, куди більше, як у нас.

Усі ці три роди мови мають по два види: сприймальний (аперцепційний), залежний від слуху при звуковій та від зору при графічній мові, і виявляльний (експресійний). Звичайно при мовних недугах маємо на увазі виявляльний вид, і то тільки одного роду мови, звукового, тобто ті рухи, що мусять бути виконані через мовні оруддя. Їх джерелом є мовно-руховий осередок, або йнакше — осередок Брока (Broca) від імени вченого, що його устійнив. Саме хвороба цього осередку є найчастіш причина найрізнородніших форм мовних недуг, що до них згодом перейдемо. (К. буде).

Варшава. Петро Кривоносюк.

»Мовний Порадник«

для Редакторів, Видавців і Робітників пера.

Лист шостий.

8. Навчаймося літературної мови від Шевченка!

Шевченко — основоположник всеукраїнської літературної мови, а тому його „Кобзар“ — найголовніше джерело для вивчення цієї мови. На жаль, ми соромно нехтуємо Шевченковою мовою, — не досліджуємо її й не ставимо її собі за зразка нашої літературної мови[1].

Всі читають „Кобзаря“, але хто по-важно навчався мови з нього? Щось мало таких, а в Галичині може й зовсім нема...

Це в нас справа надто ненормальна, і з цим мусимо покінчити раз на все. Не вільно переробляти творів Шевченка на „галицький штиб“, як то бачимо по шкільних читанках. Навпаки, „Кобзар“ мусить стати для всіх нас головним невмирущим і невичерпним джерелом для вивчення мови. Граматика літературної мови давно вже прийняла Шевченкову мову за норму всеукраїнської літературної мови, — і з цим мусить поважніше

[1] Автор цих рядків написав дві праці: 1) Шевченкова мова, Граматика Шевченкової мови, і 2) Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови. На жаль, нема видавця на ці праці...

рахуватися і преса, і школа. „Кобзар“ — це найкраща й найповніша граматика всеукраїнської літературної мови, треба тільки сумлінно й старанно читати його, звертаючи увагу й на мову, й приймаючи її за норму.

Подаю тут кілька прикладів, чого нас навчає „Кобзар“. Приклади подаю з видання 1910 р. В. Доманицького, використовуючи для цього свій недрукований „Словник Шевченкової мови“.

Би Шевченко пише тільки по приголосній, а по голосній завжди скорочує його на **б**: За синім *би* морем милого знайшла, живого *б* любила 3. Пішла *б* же я утопилась 38. Скорочення *би* на *б* — це питоменна ознака нашої мови.

Щоб, а не щоби. Скорочуючи *би* на *б* по голосній, Шевченко завжди пише *щоб*. Форми *щоби* в „Кобзарі“ нема ані разу!

Же так само пише Шевченко тільки по приголосній, а по голосній конечно скорочує його на **ж**: За що *ж* ти караєш 2, Кого *ж* їй любити 2. І це *ж* зам. *же* вирізнює нашу мову серед мов слов'янських.

За Шевченком і ми по голосній конечно скорочуймо *же*, *би* на *ж*, *б*. В літературній мові не вільно писати: вона *же*, вона *би*, щоби, а тільки; вона *ж*, воно *б*, щоб.

Багатий завжди писав Шевченко: Багатий на лати 66. Покиньмо ж нарешті говіркове архаїчне *б*огатий!

Байду́же, нехай собі не вінчає 439. Старому б а й д у́ ж е, ніби то й не чує 197. Коли ж нарешті Галичина покине польське *обоятно?*

Близе́нько, а не близонько. До Вифлиєма не близе́нько 540.

Блúскавка хмару роздирає 92, а не л и с к а в к а.

Болить мені, чи в мене, а не мене. Що *в* тебе болить 178. 197. Щоб голова не боліла *в* Марка молодого 237. Може що *в* маленької на той час боліло 215.

Боронити волю, по-польському: боронити волі. Зібрались волю боронить 76.

Бра́тік, а не братчик. Ані братіка я, ні сестрички не знала 394. Для себе, братіки, спишу́ 391.

Бублик, а не обаранок. А ось ще оста́лося пів бубличка 239.

Бур'я́н топтала 159, а не хабаззя доптала.

Варт вона огня святого 460. Не в а р т (а не: не в а р т а!) жить на світі 342. Прикметник: вартий чи варт, варта, варто, прислівник тільки варт або варто, нікóли в а р т а.

Ввесь похолону 490. а не архаїчне в е с ь.

Ввéчері й охристили 232, а не в е ч е р о м і не в в е ч і р.

Вернутися обіцяв 2, а не в е р н у т и. Мабуть мені не верну́тись додóму 452, а не: не вернути домів. Але: Бог нам верне волю 260.

Висохла 90, вúсохли 310, вúсохне 264, а не: висхла, висхли, висхне.

Вітати завжди писав Шевченко, а не ви́тати. Тепер мене в палатах вітають 270.

Цих кілька виписок із мого недрукованого „Словника Шевченкової мови“ нехай переконливо покажуть кожному, яке цінне й невичерпне джерелó для вивчення всеукраїнської літературної мови маємо в „Кобзарі“. Жоден інший твір не дає цього в такому чистому вигляді. Це найкорисніша граматика нашої мови!

Учімося ж всеукраїнської літературної мови з „Кобзаря“! Іван О г і є н к о.

Передрукуйте це в Вашім Виданні!

До всіх наших часописів.

Пишіть тільки отак:		*Не пишіть:*	
Приклад,	*а не пишіть:*	примір	183
відповідальний	»	відвічальний	184
забезпечувати	»	заосмотрювати	
з, із, зо	»	зі	185 [184
не зважаючи на	»	мимо	186
пóлумя (ніяк. р.)	»	полумінь ж. р.	188
удівець,	*а не пишіть:*	удовець	189
сковорідка	»	сковородка	189
карета	»	карита	189
злякатись	»	напудитись	189
дванадцять	»	дванайцять	189
щоб	»	щоби	350.

Цифра вказує на сторінку І річника „РМ“, де докладно виясненo, чому треба так писати.

В справі цитування давніх текстів.

Прийменник із іменником.

Устійнених приписів цитувати давні писання ще не маємо, а через те видавці віддають їх не однаково. Щоправда, з часом витворилися певні норми, що ними й керуємось, — нпр. затримувати надрядкові значки оригіналу. Цих правил достотніш дотримуються філологи; історики ж дозволяють собі значні полекші: розкривають, не згадуючи про це, титла, додані таким чином літери не беруть у дужки, впроваджують сучасну інтерпункцію, винесені літери ставлять у рядок і т. п. Для виключно історичної мети такий метод нешкідливий, але так видана пам'ятка не надається для мовних дослідів (якщо про зроблені зміни не зазначено в відповідному місці). Для продуктивности праці, що її вложено в видання пам'ятки, належить опрацювати певні норми цитувати й видавати пам'ятки (виняток — спеціяльні філологичні видання). Хочу тут власне дати де-який матеріял, як писати прийменника з іменником, цитуючи давні пам'ятки, у цьому бо пункті панує в нас чи не найбільша непослідовність. Тут найдовше затримався старий спосіб непереривного письма. Непереривне письмо, що від початку слов'янської письменности трималося дуже міцно до 15-17 віків, а в окремих осіб живе ще й сьогодні, має властиво де-яке оправдання (коли говоримо, не робимо ж перерви за кожним словом, а розриваємо свою мову за логічними, психічними й фізіологічними вимогами). Проте, щоб полекшити читання, відриваємо на письмі слово від слова.

Філологи, не розриваючи прийменника від іменника, намагаються наслідувати досить виразний правописний звичай, як нпр. в заголовку „Апокрисиса“ (Остріг, 1597): „ѿповѣдь. накни́жкы ос҄ъко́рѣ“. Наслідування це цілком неоправдане, бо тут береться тільки одна правописна риса, поминаючи інші, як писання разом по-дві-три слові або навіть цілих рядків. В Острізькій Біблії 1581 р. це на кожнім кроці: — Напеча́таназбы́сть — в послів'ї-Федоровича; в молдавських грамотах — безліч подібних випадків, нпр. непороушенониколинавѣкы — ч. 64 в виданні J. Bogdan: Album paléographique Moldavae, 1926. Ще: зв'язуючи писарі по кілька слів разом, часто розривають по середині (дуже виразно) одне слово (пр. в виданні Богдана ч. 51). Отож, трактувати лучення прийменника з іменником як дуже міцну звичку не маємо підстав; зрештою, риса ця в наших старих пам'ятках виявлена дуже непослідовно: в молдавських грамотах — ѹ лѣто (хоч нормально влѣ^{т}, вл^{т}), на бродъ могилы (ч. 5), ѹ сочавѣ (ч. ч. 22, 35, 37, 38), на вѣкы (ч. 35), бе^{з} лести й бе^{з} хитрости (ч. 19) й ін.

Коли б навіть удалося довести загальність лучного писання прийменника з іменником, то й це ще не було б оправдання писати: Анеции вроскошном ядении... Инии теже въдетехъ въприятелехъ вослугахъ ивоиныхъ различныхъ... (Збірник „400 лецьце беларускаго друку“ 1926, стор. 269). У цьому ж Збірнику на стор. 337 М. Шчакаціхін наводить заголовок Учительної Євангелії 1568 р., де цілком довільно лучить і розриває прийменника з іменником:...и от многих божественых... от архиериа изъоуст... отлуки... В оригіналі ж маємо: иѿмнѡги^{х} бж твены^{х}... ѿа̑р-хие́рѣѧ изъѹ҆стъ.. ѿлѹки... — яскравий приклад непослідовности відписувача, що назагал виявляє тенденцію не відділювати прийменника від іменника, зате цілком вільно ставить у рядок винесені (навіть кінцеві!) літери. Подібних прикладів можна призбирати доволі в кожного описувача старих рукописів. Каратаєв, (Описаніе славяно-русскихъ книг), хоч дуже пильно відділює прийменники від іменників, але й у нього часті випадки, як: ѿ създа́нїа ми́рѹ, ѯр҃к а ѿплоти рож^{д}ества̀... (ч. 32), або в заголовку „Зерцала Богословїи“ 1618 р.: К монастырѹ поча́евском в'маетности... (ч. 238), а в оригіналі знаходжу: Кманастирѹ поча́евском в'маетности... Подібні випадки настільки часті, що віднести їх на рахунок коректорських недоглядів неможливо: зустрі-

чаються вони й у різних новіших описах, як у др. Ів. Свенціцкого, др. Я. Гординського й ін.

Моя думка — щоб полекшити розуміння старих текстів і щоб припинити хаос, що панує тут, належить розривати в них з'єднане написання прийменників з іменниками. Винесений по прийменнику ъ чи ь залишаємо в традиційній формі апострофа. Подібно ж належить відривати й сполучника від іменника.

Відповідні наукові інституції повинні опрацювати й видати стислі приписи передавати старі тексти. В праці цій значно допоможуть деякі новіші публікації проф. др. Івана Огієнка, що дають дуже багато цінних міркувань і методологічних вказівок відносно видавання старих пам'яток. Окремі розділи в цих публікаціях присвячено й нерозривному писанню, — про це напр. див. працю проф. І. Огієнка „Cum trebuesc editate documentele moldovenești, Observații critice paleografo-diplomatice (в Збірнику: „Omagiu Profesorului I. Bărbulescu", Яси 1931), або в „Як описувати старі рукописи" (друкується в „Записках ЧСВВ").

Варшава. І. Коровицький.

Життя слів.

Да́лебі — так, їй Богу, слово даю; форма легкої божби, часта в східньоукраїнських говорах: Далебі, що правда. Польське dalibóg, = da li Bóg — як Бог дасть. У нас вірніше б писати: далибі.

Да́ма — перероблено з лат. domina, господиня. В картах третя фігура. В Східній Україні тільки з чеського *краля*, польське kralka теж із чеського. Див. король.

Да́ча — місце літнього перебування, літовище, дуже поширена назва з рос. да́ча. Давне да́чя (від „давати") — це земля, що подарував її кому цар за послугу; така „дача" все була десь за великим містом. Укр. да́чя — це „податок", відоме вже в наших пам'ятках XV в.; але й „да́ча" дарунок давні пам'ятки знають.

Деспот з грецького δεσπότες, на початку визначало господаря дому, а пізніш — правителя, єпископа (владику), царя з необмеженою владою. В східній римській імперії деспот — співправитель імператора; в Сербії „деспот" було титулом царів, без усякого недоброго відтінку. В XVII в. в українській літературі „деспот" — могучий правитель; напр. у „Палинодії" 1621 р. Захара Копистенського князя Костянтина Острізького названо деспотом: О преславныи вы, которыхъ очи видѣли того пресвѣтлого деспота („Русск. Ист. Библ." т. IV ст. 1139). Але вже в Греції слово „деспот" зв'язане було з тираном, правителем, що більше пильнує про себе. Теперішнє значення „деспота" — самовільний, самовладний.

Десять змінилося на **– дцять** в закінченні числівників (одинадцять, двадцять і т. ін.), себто зо скорочення давнього дѣсѧть повстало через випад ненаголошеного *е* в складних числівниках *дсять - дцять*; одинадцять — один - надесять, единадѣсѧть і т. ін. Див. „Рідна Мова" 1933 р. ст. 254. Наша система рахувати з глибокої давнини вже десяткова (за числом пальців на руках), тому д е с я т ь маємо в багатьох складних числівниках, напр. два - на - дцять, три-на-дцять, чотири на-дцять, п'ят-надцять, шіст-на-дцять, сім-на-дцять, вісім-на-дцять, дев'ят-на-дцять. Число десятків (-дцять, десят): два дцять, три-дцять, п'ят-десят, шіст-десят, сім-десят, вісімдесят, дев'ят-десят.

Дитя, встаровину дѣтя, корінь *дѣ-* = *доі*, доїти, себто *дитя* той, кого „доять", годують персами. Див. доїти, доїлиця.

Дід див. „Рідна Мова" 1933 р. ст. 251 - 252.

Дід, західньоукр. дідо, див. баба.

Добри́вечір, добри́день, добра́ніч походять із „добрий вечір" „добрий день", „добра́ ніч", але від частого вживання стягнулися в одне слово. Як бачимо з „добри́вечір", „добри́день", „добра́ніч", старший наголос був добри́й. Про відпад *й* пор. східньоукраїнські: віт, Вітенко, копіка замість вийт, Вийтенко, копійка. Форма з *й* „добри́й вечір" ще відома

де-не-де в наших говорах, напр. на Буковині й ін.

Добро́дій (протилежне-злодій) — стара почесна назва для осіб, що робили для когось добро. В Галичині, як і в Польщі, ще часто позостається це старе значення. Франко, „Захар Беркут": Найбільшим добродієм уважали Тухольці Захара Беркута за ліки 51. Куліш, „Чорна Рада": Правда, правда, добродію мій милий б. Але в останній час у Східній Україні сильно поширилось невластиве вживання слова „добродій" — пан, хтобудь, або навіть згірдливо: Зловили якогось добродія на гарячому вчинкові. Не варто було б губити цього старого, такого виразного й почесного значення „добродій". Так само з часом і в польській мові „dobrodziej" стало визначати гоноровий титул і для людей, що того не заслужили. „Monitor Warszawski" 1764 р. пише: Jegomość, który za honor poczyła pisać się moim sługą i podnożkiem, gniewałby się, gdybym go nie nazwał dobrodziejem moim, і jeszcze osobliwym, lubo mi nic dobrego w całem życiu swoim nie czynił (Linde I. 446).

Доїлиця визначало встаровину тільки мамку, цебто ту, що годувала персами. Життя Костянтина Философа: Єгда же роди и (його) мати, въдаша и (його) доилици, дабы и доила. В Словнику П. Беринди 1627 р. читаємо: „Доилица — мамка". Див. доїти, дитя.

Доїти визначало встаровину тільки годувати персами. Мінея 1096 р.: млѣкъмь доила єси питателя всѣмъ 43. Съсьцема доила єси, Мінея XII віку. А кто дѣтя доить, мати или коръмілица, Наука. Анна доить отроковицю (див. Срезневського „Матеріалы" I. 691-692). Горе же в чрев (ѣ) імущим і доящим во дні ты, Новий Завіт 1355 р. к. 13 б. І тільки значно пізніш повстало й нове значення цього слова, — витягувати молоко з вим'я, щоб годувати. Див. доїлиця, дитя.

Замітки про окремі слова.

Просимо подавати коротенькі замітки до цього розділу.

Із мовних дивоглядів. *1. Чоловік-людина.* Хто хоч трохи цікавиться мовою, то знає, що сло́ва „чоловік" не можна плутати зо словом „люди́на". „Чоловік" — це давнє: муж; „люди́на" — це чоловік чи жінка. Через плутанину цих двох слів часом повстають у мові дивогляди. Ось приклад. Моя заміжня товаришка пише до мене: „Ти, Івасю, лишишся для мене найкращим чоловіком, якого я знала!" Під словом „чоловік" вона розуміла „людину", одначе так написала, що якби цього листа читав якийсь надніпрянець, що ніколи не плутає значення цих двох слів, дуже зле міг би подумати про мою заміжню й чесну товаришку.

2. „Віддаватися". Один товариш пише до мене: „Твоя давня знайома віддається". Купа похибок! Та найголовніше — це „віддається". Слово „віддатися" „віддаватися" вільненько собі живе по наших селах, містах і навіть у нашій... літературі, звичайно, галицькій. Чи ж не краще, не змістовніше вживати: „вийти заміж"? Замість такого гарного слова люди вживають безмістовного вульгаризму. Час би вже покинути те „віддаватися", „віддатися", що так ріже вуха, а вживати гарного, змістовного „вихо́дити чи вийти заміж", „побратися", „одружитися".

Видинів, пов. Снятин. Мойсяк Іван.

Пожид. У „Граматиці руского языка для шкôлъ середнихъ" д-ра Омеляна Огоновського з 1889 р. на стор. 19 стоїть слово: пожид, Procent від: по-жд-а-ти (кор. жьд). Думаю, що його можна б увести на означування винагороди за час вижидання на зворот позичених грошей байдуже, в якій висоті від ста. Див. „РМ" II 345-6. Яворів. Д-р Ів. Велигорський.

Саламаха. У селі Серафинцях, пов. Городенка, саламаху роблять так: Оббирають „чиснок", розтовкують його дерев'яною товкачкою на м'яко, поливають олією, а потім їдять перед обідом або якоюсь їдою, мочаючи гарячу кулешу з кукурудзяної муки. Щоб саламаха не була надто сильна, доливають до неї трохи окропу. Яворів. І. Велигорський.

Паполома. До завваг про ковдру та коцу ч. 10-м „РМ" II ст. 454 насувається мені паполóма з поеми Руданського „Віщий Олег": „Гуляй собі, вірний коню! А ви, мої діти, у зелену паполóму коня одягніте. І на ньому уже, княже, зіллям зелениться не зелена паполома — зелена травиця". На Закарпатті українці кажуть пáплан. Чи мадяри не позичили собі цього слова з давньої української паполоми? Гуцули кажуть на ковдри „коверці". Інж. Микола Хомишин, Стрий.

P.S. Паполóма — дуже старе в нас слово, відоме вже в „Слові о полку Ігоревім" XII-го віку: „зелену паполому постла, Одѣвахъте мя, рече, чрѣною паполомою на кроваты тисовѣ". Слово походить із візантійського πάπλωμα покривало, давне грецьке πέπλωμα, πέπλος. Значення: покривало, попона, верхнє чоловіче убрання. Слово поширене серед слов'ян: словінське paplum, хорватське paplon, poplum, чеське pablon, paplon. В українській мові паполома тепер зовсім незнана, Руданський ужив цього слова як архаїзму. І. Огієнко.

Сульфат і сульфіт — це різні поняття. Закінчення *-im* означає хемічні з'єднання з кислотами другого ряду, тоді як *-am* — з кислотами першого ряду. Щоб залишитись при сірчаних кислотах: 1) з'єднання, напр., калія з сірчаною кислотою H_2SO_4 зветься калій-сульфат = K_2SO_4, 2) з'єднання К із сірчанистою кислотою H_2SO_3 зветься калій-сульфіт = K_2SO_3, 3) З'єднання К із сірчаним воднем зветься калій-сульфід = K_2S. Берлін, Богдан Шемет.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

В університеті, — так вимагає говорити літературна наша мова. Форма *„на* університеті" полонізм, для нашої мови зовсім неприродний. Як кажемо: *в* хаті, *в* церкві, *в* школі, *в* уряді, так само й „в університеті". Завітав до Редакції юнáк і передплатив „Рідну Мову".

— Ви де тут працюєте? — питав Редактор.

— *На* університеті, — відповідав юнак.

— От як... То ви, либонь, добре заробляєте, — каже Редактор. Коминярам незле платять.

— Та ні. — червонів юнак. Я не коминяр, я студéнт.

Редактор спокійно: Коли ж ви студéнт, то ходите *в* університет, а не *на* університет...

Докладніше про це див. ст. 67-72: *в* Україні.

З'єднані Штáти (Др. В Гуркевич, Самбір). В літературній нашій мові нема ще сталої назви для Північноамериканських З'єднаних Держав. Кажемо: З'єднані, Злýчені або Сполýчені Штáти чи Держáви. Форма „З'єдинені" — місцева, літературна — З'єднані (від з'єднáти, з'єднувати; дієслова „з'єднинити" літературна мова не знає).

Христити, хрищений (О. Дучимінська в Рунгурах). Чому треба писати „христити", а не „хрестити", докладно вияснено в „РМ" 1934 р. ст. 76 і 453. Див. іще 51-й виклад „Рідного Слова".

Часóписня (студ. Д. Кузик у Львові). Кімнату для читання часописів Ви назвали „часóписня". Так, слово витворене за духом нашої мови, й має означати найперше кімнату, де переховуються часóписи, подруге — кімнату для читання часописів. Пор. паровозівня. Як слово нове, воно викликає критику й нехіть. Звичайно кажемо: читáльня часóписів, читальня газéт, і цим підкреслюється найперше „читання".

Шлéйки (Гр. Фр. Коковський). Підв'язки через плечі, що держать штани, в літературній мові звуться шлéйки, а не шельки (польське szelki з нім. Siele).

Юнак, а не молодець (о. М. Когут ЧСВВ). Архаїчного „молодець" літературна мова тепер уже не знає, тільки ще в піснях маємо „хлопці-молодці". Віддавна в літературній мові запанувало „юнáк", напр.: „Чорна Рада" П. Куліша: Він був юнáк уродливий 103. М. Стáрицький, „Поезії": Зложити юнáцьку силу 25, Юнáцьку волю 25. Олесь: Хто може безодню душі юнака прямим оком і міркою змірять. М. Вороний: Дівчину вродливу юнáк покохав. Йдучи за літературною мовою, і Франко писав у „Зах. Беркут" 46: Моя донька може вибирати собі жениха між найславнішими юнаками в краю.

Чужі слова в українській мові ділимо на дві групи: 1) слова ялові, цебто такі, що в нашій мові зайві, бо їх легко можна заступити відповідними своїми, напр. рутинований (вправний); 2) слова чинні, цебто такі, що ми їх звичайно не перекладаємо, бо часто й відповідних слів своїх не маємо. До другої групи належать, скажемо, слова термінологічні, напр.: пошта, школа, телефон, гімназія й т. ін. Питав нас Др. Б. Мандюк із Перемишля: „як заступити нижче подані слова після чисто укр. мови: рефлектор, танк, ґабінет, кантор?" Як бачимо, всі ці слова відносяться до другої групи, цебто — перекладу не потребують. Але літературна форма цих слів така: рефлéктор, кабінéт, контóра. Щодо „рефлектора", то часом його звуть відбивач. — С. Кравченко: В літературній мові прийнято писати балáнс, сáльдо.

У тім випадку — у тому випадку (Д. Пісецький). Частіш пишемо: в тім випадку, на тім місці, але можна писати й: в тому випадку, на

тому місці. Докладніше див. „Рідне Писання" І § 151.

Непорозуміння (Р. Завадович). Пишете: „мені доводилось стрічати в виданнях, що виходять по той бік Збруча, такі речення: „Будьмо спати" або „Будьмо см'ятися". Що це?" Таких виразів не може бути, — це хіба прості помилки замість „будемо спати", „будемо сміятись". Одну таку форму знайшов і я в катеринославця В. Підмогильного („Проблема хліба" 1930 р., Київ, ст. 118): „Будьмо ж учитись". Російське: „Будемте учиться" перекладаємо: будемо вчитись.

Наголос (М. Колодрубець). Говоримо й пишемо: вісті, борисла́вський. Про те, коли в прикметниках наголос падає на кінець слова, правила немає; тільки в словах на *-кий* (не *-ський*), коли вони двоскладові, наголос звичайно на кінці слова: гірки́й, м'яки́й, слизьки́й і т. ін. Про *-ови́й* див. „Рідне Писання" § 138.

Апостроф (М. Кулинич). Так, *ря* читаємо *ria*, а *р'я* читаємо *rja;* треба вимовляти тільки poriadok, а не porjadok. Дуже добре ви підмітили: „Трохи помічною стає мені мова мойого села, де вимовляють: поридок, але: пір'я; отже, там, де селяни вимовляють *й*, там „РМ" по губних звуках ставить апострофа". Справді так: апострофа ставимо замість *j*, бо такої букви нема в нашій азбуці (я = ja, є = je, ї = ji, ю = jy).

Новини з української мови.

Граматика Канадійської „Рідної Школи". Третій рік невпинно працює „Рідна Мова", давши понад сотню більших і менших граматичних статтей. Сотні осіб звертаються до „РМ" за найрізнішими мовними виясненнями, а серед них і вчителі завжди запитують „Р. М." про свої біжучі потреби. І в цей час виходить у Канаді в Вінніпегу, наприкінці 1934 р., отака собі „граматичка" для дітей: „Помічник до науки початків української мови в Рідних Школах" А. Загарійчука, 86 ст. in 16°, ціна 40 ц., що мусить засоромити ціле наше канадійське вчительство... Книжечку видано „накладом Товариства Українська Рідна Школа в Канаді".

Ця граматичка „Рідної Школи" з того типу, що про них оце недавно писала львівська „Українська Школа" (річник XIX ст. 16): це „просто глум над дидактикою XX. століття". І тільки те, що книжечка вийшла під фірмою „Рідної Школи" й може справді піти до школи, змушує нас сказати про неї гірке слово.

Нова Граматика „Рідної Школи" нічого спільного не має ані з наукою, ані з мовознавством. Зо всього видно, що автор її в мовознавчих питаннях зовсім не розуміється. Ось послухайте, чого він навчає наймолодших дітей: „Склад се одна або більше букв, виголошений одним звуком" ст. 12; „Середоточка (;) кладеться в середині подвійного речення" 32; „Двоточка кладеться також в середині подвійного речення і означає більшу дивізію від середоточки" 32; „Лінійка (—) означає придержані слова" 33; „Самий висказ дійства називається дієменник" 59; „Приіменник се в слово, котре кладеться перед іменником або заіменником, щоби показати їх відношення до иншх слів у реченню" 61; „Українська мова складається з девятьох частей" 44 і т. д., і т. д., — такою „наукою" переповнена ціла книжечка...

Ось трохи зразків мови цієї Граматики: „Не роби голосу, як їш зупу" 68, „На кінці кожного питання (автор хотів сказати: питального речення?) кладеться питальник" 28, „Великі букви кладеться на початку речення" 35, „Прикметники... беруть малу букву" 36, „Назви днів і місяців беруть малу букву" 36, „На початку кожного стишка поезії" 35, „Кожній особі розкажи щось робити" 26, „Привіти (цебто титули) в листі" 40. 41 і т. ін. на кожній сторінці...

Автор зовсім не знає української літературної мови, й пише тільки говірково: блуд, ькучно, вчера, зелізниця, цвітка, заяці, слупи, тета, жив, всюда, родичі (батьки), після взірця 14. 32, після вподоби 3, відтак, зеліво, всьо, Япан, Мороко, вчасно, него, кілько тобі літ 26. 55, д-ід-кі 61, пісоньку 19 (але чому ж тоді: містечко 72), трету, дорога вузька 25, если, еще, звізди, хоть, облаки і т. ін. на кожному кроці.

Місцеві форми скрізь: в уживанню 25, в читанню 32, у реченню 52, коневи 27, їде на кони 17, хатних 30, теперішний 57, стародавних 72 і т. ін. Раз пише курий 20, а то знову курей 26, збіжа 20 — збіжжа 30, обличче 71 і т. п., — все поплутане. Тнір „Бондарівна" перероблює на Боднарівна 35, перероблює навіть Шевченка на: „Над вишнями хрущі гудуть" 45. Радить писати „нині", а не „сьогодня" 68. Пише Гануся 27. 37. 56 (три рази, вам. Ганнуся), до дому (додому) і т.ін.

Автор не вважає за потрібне триматися академічної термінології, тепер загальноприйнятої, але вживає закапелкової: мужеський, женський, середний, протинок, точка, середоточка, лінійка (—), скобки, випадок (відмінок), котрого степення 49, числівники порядочні, „Напишіть ті самі числа порядочно" 53 і т. п.

Автор радить назви народів писати з великої букви й додає до цього (у підручнику для дітей!) таке своє розумування: „Деякі наші письменники, йдучи слідом за московською граматикою (авторові й не сниться, що насправді було якраз навпаки!), пишуть назви народностей з малої букви. Так є нерозумно, бо йдучи за сим приміром, ми повинні писати з малої букви і назви країв, бо назву краю виводимо від людей (!). Де є Англійці там є Англія" 36... Чи автор розуміє, що пише?

Початкова Граматика мусить навчати дітей правильно ставити знаки розділові. Чого ж навчить ця книжечка, коли в ній на кожному кроці помилки проти розділових знаків (див. 8 помилок у „Ще не вмерла Україна" на ст. 82), цебто, що сам автор не вміє ставити знаків розділових?

До книжечки додано й читанку („композиції"!). Думаєте, уривки з кращих наших письменників? Ні, найбільше з Мих. Кумки, а з Т. Шевченка... 4 рядочки на ст. 76...

Цілу книжечку видрукувано черенками однієї форми, а це з педагогічного погляду для школи недопустиме.

Українське мовознавство за останні 25 літ пильнує стати нарівні з мовознавством европейським. І ото такого часу „Рідна Школа" відважується видавати книжечку для своїх же дітей, що не має навіть найменших ознак науковости... Коли б подібна „граматика" вийшла була на сто літ давніше, то й тоді її засудили б за її неграмотність... Чи ж справді ця анекдотична „граматика" піде до шкіл туманити голови нещасливим канадійським дітям? Пустити цю книжку до шкіл — це дати дітям камінь замість хліба, а саме вчительство покрити... великим соромом.

З книжечки видно, що автор її має педагогічну практику, але — щоб скласти граматику,— треба ж знати ще й мову... Іван Огієнко.

Мова наших видань.

Володимир Сосюра: Війна війні, пєан ДВУ, Харків, 1930 р. 20 ст. Сталеві вірші, розкішна мова, жахливий зміст. Зазначу: невлічні зграї 11, В нестримному потоці 14, Непереборного розгону 15, Надійно дивиться на нас 5, Сниться про тихий дзвін 16, Життяні мрії 16, Прийдешнього на всьому знак 15 і т. ін.

Гарний давальний приналежности: Кінця і меж грозі нема цій 16, Гімн любові і свобóді 20.

Пише тільки нарóд, щоб, од. а не: нáрід, щоби, від. Ніколи не вживав польського „котрий": Ждали раю, що обіцяли нам 11; У тій руці, що меч тримала 9. Днів минулих яд 12 (а не їдь). Працюють *ml* (а не ці), що вам моноклі повибивають 4.

Часом непорозуміння: І на груді (на грýдях) почесний знак 8, це русизм. Від „воря" G³ зір: У дзвоні зір 13, і зовсім непотрібно Сосюра вживає ще: Аж до зор 20, а навіть: Море зорів неозоре 5. Слова: юрба, мета звичайно множини не мають, а тут: Під крики юрб 7, У золотому сяйві мет 6. Від „кроква" G³ буде кроков, а не: У злоті кроків 13.

Часті відступлення від звичайного словоладу роблять мову штучною: Дрібні на плити ронять сльози 14, В ясній електрики вогні 6, У днів цвіту 6, Ми їх за днів минулих яд 12 і т. ін.

о. М. Когут: Бесіда св. В В. до молодців про клясичну літературу, 1934 р. 30 ст. Думаю, що бодай про заголовки наших праць мусимо дбати, щоб вони були конечно літературною мовою. Треба „юнак", а не „молодець", див. вище ст. 132.

Огляд мовних журналів.

LISTY FILOLOGICKÉ, Прага, рік 61, кн. 1-5. S. Petřik: Přispěvky k fonologii věty a slovní skupiny 149-162, 258-281.

PORADNIK JĘZYKOWY, Варшава, 1934, ч. 9: St. Szober: Jak układać wyrazy w zdaniu polskiem. J. Rossowski: Czy. Ч. 10: St. Szober: Co to jest gramatyka i jaka jest jej rola w nauczaniu języka ojczystego. W. Doroszewski: O nauce języków obcych.

JĘZYK POLSKI, Краків, 1934, ч. 6: W. Taszycki: K. Nitsch, на 60 л. народження.

SLOVENSKÁ REČ, Св. Мартин, 1934, ч. 4: R. Uhlár: Tabul'ky k zapornemu genitívu v slovenčine. B. Letz: Složené slová v slovenčine.

НАШ ЈЕЗИК. Білгород, 1935, ч. 2: О једном књижевном изговору. А. Белић: О нашој средњошколској граматици.

РОДНА РЕЧЬ. Софія, 1934, ч. 1. Ст. Шобер: Славистиката въ Полша. Т. Томовъ: Езикъ и стилъ. Ч. 2: А. Балавъ: Борба за езикъ. Г. Еремидчиевъ: За звуковата изразителность и звуковата живописъ.

NAŠE ŘEČ, Прага, 1934 ч. 10: Oberpfalcer: Mužský rod v knihach černych.

SLAVIA OCCIDENTALIS, Познань, 1933 р., т. XII, присвячений Проф. K. Nitsch, 60 л. народження. Wł. Kuraszkiewicz: O wymowie polskiego *e* długiego w XIV-XV w. 264-271 (на основі укр. грамот). S. Hrabec: Bibljografja prac naukowych K. Nitscha do końca r. 1933, ст. 354-369.

PRACE FILOLOGICZNE, Варшава, 1934, т. XVI, пам'яти А. Кримського. St. Szober: Bibljografja prac prof. A. Kryńskiego 325-345.

Дописи Прихильників рідної мови.

Ростемо! Молодь коедукаційної гімназії Р.Ш. в Яворові заснувала в себе „Гурток плекання рідної мови". Сходини молоді відбулися при кінці жовтня 1934 р. На сходинах вибрано Управу гуртка й начеркнено план праці. З одушевленням прочитали члени Гуртка статтю проф. І. Огієнка п. з.: „Плекаймо свою літературну мову" в „РМ" ч. 11 з 1934 р., бо організація стала від самого початку на твердій основі й побачила перед собою ясну й велику ціль. Опікується Гуртком проф. В. Хомицький. Яворів. Д-р І. Велигорський.

Наша повинність. Перемиський тижневик „Наша Земля" вмістив у ч. 3 за 27 січня 1935 р. таку статтю нашої письменниці.

„Два довгі роки минуло від хвилини, коли журнал „Рідна Мова", присвячений плеканню літературної укр. мови, почав виходити у Варшаві, за вмілою редакцією нашого вченого Др. Огієнка. Скільки зусиль, скільки праці вложив шановний професор у своє діло, знають тільки ті, що бачили ту працю зблизька. А вся та праця прагне до одного: вщепити в наш народ заінтересування, защепити любов до рідного слова, бо тільки той, хто любить свою мову, буде старатись її вивчити зразково, щоб не посоромитися перед своїми й чужими.

Залюбки славимо героїв, що, керуючись ментом, наражують своє життя, й спалахнувши згорять, наче та іскорка, не залишаючи сліду. Не бачимо натомість тихих, витривалих працівників, що вперто й послідовно йдуть до світ. ої мети, не оглядаючись на сотні колод під ногами. »Справу видавництва „Рідної Мови" уважаю спра-

вою національною й тому завжди буду турбуватися нею, хоч прийшлось би мені впасти на шляху!«... пише проф. Огієнко.

І справді „Рідна Мова" бореться з великими матеріяльними перешкодами, бо громадянство не хоче вчитися своєї рідної мови, а ті, що вчаться, не платять передплати, хоч вона тільки 50 гр. місячно.

І так, діло людини в далекій чужині може внедовзі занепасти, якщо масовою передплатою не піддержимо його, не піддержимо своєї культури. Додам до цього, що це повинність наша!

Яр. Мандюкова.

„Рідна Мова" в Галичині. Поволі але щораз більше, ми, галичани, звикаємо до „Рідної Мови" та признаємо потребу єдности мови. Ми давно відчували потребу такого журналу. Ще тоді, коли появилася перша вістка, що буде виходити „Рідна Мова", я зараз постановив передплачувати її. Як прийшло перше число, знайомий священик назвав мене божевільним, більшовиком і т. ін. А тепер уже не те. Кожне слово доказую науково: шостий, а не шестий, бо по шелесних і т. д. Тепер цей священик, як щось пише, все питається, чи писати так чи так. А я тішуся... Апострофа ми, галичани справді не розуміли. Священик казав: розриває слово, утруднює писати. Я допіру з 8 ч. (Почакова Граматика 28) вперше довідався, що інакше вимовляється *ря*, а інакше *р'я*, бо в нас все одно читають *ря*. Багато темних сторінок роз'яснив нам другий лист до Редакторів; шкода, що його раніш не помістили. Рожджалів, 27. XI. 1934. М. Кулинич.

„Словник місцевих слів" безперечно має велику вартість через ясне ставлення того, що прийняла літературна мова, а що відкинула. Дотепер кожний сумнівався, та ніде було довідатися правди. „Словник" став для мене статутом: то вільно, того не вільно. Ношу його все при собі. Одна хиба: багато слів бракує, а тому не знати, як їх писати. Коли б теперішне видання розійшлося, тоді друге треба дати в побільшеному розмірі. 27. XI. 1934. Рожджалів, М. Кулинич.

„Рідне Слово". Було б добре, якби Видавництво видало Початкову Граматику окремою книжечкою. 12. XI. Лючин, А Шманьь.

Словник укр. літературної мови дуже нам потрібний. Чи не пора б приступити до його видання? Берлін, 12. X. 1934. Б. Шемет.

P. S. Такий словник дуже потрібний і Редакція вже його має; але звідки взяти коштів на його видання? Ред.

Новорічні побажання. Бажаю Вам, щоб третій рік „Рідної Мови" був щасливіший, і щоб журнал пробив вкінці лід байдужости бодай у чільнішої частини нашої суспільности! Не тратьте надії на краще майбутнє, не вгавайте у своїй праці й вірте в те, що число прихильників „Рідної Мови" щораз зростатиме! 15. XII. 1934, Рунгури, О. Дучимінська.

Сердечно здоровлю усім гаразом Вас і видання. Дуже сподобалося мені ч. 1 за 1935 р. Дай Боже, щоб і всі були такі багаті змістом і цікаві темами. 12. I. 1935, Львів, Др. Ів. Свєнціцкий.

Українська мова в Канаді й Америці.

Тішуся, що Бог поклав Вам на серце рішучість виступити на захист рідного слова, його краси, сили та зросту. Закинений долею з соняшної В. України до Канади, я мав добру нагоду спостерігати небезпеку для української еміграції в Америці не тільки мовну... Від усього серця бажаю, щоб „Рідна Мова" жила, росла й спричинилася до здійснення тих великих планів, що маєте. 4. I. 1935. Саскатун, Пастор Іван Кмета.

Вмію цінити „Рідну Мову", бо люблю її понад усе. Я працюватиму для неї, скільки зможу. 12. I. 1935, Новий Йорк, Л. Годівський.

Читатиму „Рідну Мову" аж до смерти. Читаю „Рідну Мову" вже від року, і цей цінний журнал зробив на мене надзвичайно сильне й миле враження, і приніс мені велику користь за цей короткий час. І від себе я мушу висловити Вам свою глибоку пошану до Вашої такої цінної й корисної праці на народній ниві. А з журналом „Рідна Мова" я розпрощаюсь хіба тоді, як умру. 20. XI. 1934, Cleveland, A. Красицька.

Навчаємось із „Рідної Мови". Складаю Вам сердечну подяку за „Рідну Мову", бо з її науки я багато скористав. 5. XII. 1934. Hamilton, Гр. Бучко.

За одну літературну мову. У двохтижневику „Канадійський Ранок", що виходить у Вінніпегу, М. Карабут пише: „В американськім часопису »Свобода« недавно розпочато друкувати серію статтей під заголовком: „За одну літературну мову". Я цілковито приєднуюсь до висловленої думки, а саме — необхідно завести одну літературну мову для українського народу. Це питання не так давно почали дебатувати як на американськім континенті, так і в Европі, а побуджуючим чинником до цього здається був місячник „Рідна Мова", що його видає у Варшаві проф. І. Огієнко. Автор статтей у „Сьободі" для прикладу наводить уривки з різних українських часописів і рівночасно зазначує хиби, які ті часописи роблять". Взорується „Свобода" на старокраєвих виданнях. Що ж до часопису „Рідна Мова", який виключно призначено для удосконалення української мови і який знаходиться під редакцією відомого фахівця проф. Огієнка, то про нього ми не бачимо в „Свободі" жодної згадки, хіба лиш принагідно сказано, що не можна погодитись з професором Огієнком на всі сто відсотків". Думаємо, що всякі змагання в напрямку вироблення одностайности мови треба завжди вітати й допомагати тим, хто до цього щиро береться. Якби ми мали хоч з десяток таких щирих працівників на полі удосконалення нашої мови, як проф. І. Огієнко, думаю, що справа одностайности мови моглаб уже далеко поступити вперед".

P. S. На жаль, ми бачили тільки 11. статейку „Свободи", тому своєї думки про всі ці статті сказати не можемо. Ми дуже раді, що „Свобода" обома руками бере з „Рідної Мови" та з „Словника місцевих слів", — на те й пишемо, щоб

усі з того користалися. Добрий почин „Свободи" сердечно вітаємо. Редакція.

Реальні побажання. Прошу прислати мені список передплатників у м. Саскатуні, а я збираю Вам нових передплатників. Прийміть сердечне побажання якнайкращого збору на ниві праці „Рідної Мови". 19. XII. 1934. Саскатун, М. Лубик.

Початкова Граматика української літературної мови.

Завдання 174. Пишемо: кривавий, христити, але: кров, хрест. Вияснiть, чому це так?

Завдання 175. Давне сполучення ръ по українських говорах вимовляють найрізніше: *рі, ре, ро, ир. ер, ір* і т. ін., але найчастіше *ри*, напр.: кр*і*виця, кр*е*виця, к*и*рниця, к*е*рниця, к*і*рниця, кр*и*виця. Як у вас це вимовляють? Чому в літературній мові прийнято писати тільки *ри*?

Завдання 176. Підо впливом форми *хрест* кажемо часом *хрестити*, а підо впливом *кров* кажемо *кровавий*. Те явище, що змушує одну форму змінюватись підо впливом другої, звемо в граматиці аналóгією. Чому повстає аналогія?

52. Коли по шелесних пишемо *о*, а не *е*.

Вч*о*ра звеч*о*ра ч*о*тири ж*о*наті пож*о*вклі ч*о*ловіки несли пш*о*но для ш*о*сти дітей. С*ь*о*г*одні ц*ь*о*м*у вс*ь*о*м*у кінець. Сл*ь*о*з*и ніколи не поможуть. Не май серця з л*ь*о*д*у. Ш*о*стий — ш*е*стеро, с*ь*о*м*ий — с*е*ми, вчора — вечеряти. Вчера — вчора, жена — жона, человѣкъ — чоловік.

Перерахуйте шелесні звуки. Вдавнину шелесні ж ч ш щ дз дж були м'які, а які вони тепер (див. виклад 35)? Вдавнину по шелесних писали *е*, а як пишемо тепер? Перед яким складом пишемо *о*, перед яким *е*? Який склад звемо твердим чи м'яким? Що пишемо по шелесним на самім кінці слова?

По шелесних *ж ч ш щ* **перед твердим складом часто пишемо** *о*, **а не** *е*: жолудь, жорна, вчора, чого, шостий, пшоно, щока. Твердий склад — це склад, що має голосний *а, о, у*; склад з *і, ю, я, е, є* вважається за м'який.

Але перед м'яким складом і на кінці слів пишемо *е*, **а не** *о*: шестеро, женеш, душею, чернець, ближче, гаряче.

Так само часом пишемо *ьо* або *е* по м'яких приголосних *д з л н с т ц*: сльози, льоду, сьомий, цього, всього, до нього, сьогодні.

Завдання 177. Спишіть оці слова, і запам'ятайте, як їх писати.

Жовтий, бджола, жорстокий, чоло, чого, звечора, вчора, пшоно, шостий, шовковий, грошовий, жонатий, чоловік, чотири, жорна.

Поясніть, чому в цих словах треба писати по шелесних *о*, а не *е*? Запам'ятайте, що в літературній мові нема слів: вчера, шестий, четири.

Завдання 178. Вдавнину були звуки: ы — наше *и*, та и — наше *і*; з бігом часу давні ы та и перетворилися в нашій мові на один звук *и*. Склад із давнім и (не ы) вважається ще й тепер за м'який, а тому перед таким складом пишемо *е*, а не *о* по шелесних. Знаючи це, поясніть, чому пишемо: пшениця, женитись, черниці, шести, щетина, але: пшоно, жона, чорний, шостий?

Завдання 179. Спишіть оці слова, і запам'ятайте, як їх пишемо:

Сльоза, на льоду, польовий, сьомий, цього, всього, до нього, цьому, всьому, на ньому, сьогодні, все, дьоготь.

Чому пишемо так? Запам'ятайте, що в літературній мові нема слів: семий, слеза, леду, цего, всего, до него, цему, всему, на нему, сегодня, всьо.

53. Зміна приголосних *г, к, х* на шелесні й свистові.

Нога — ні*ж*ка, ножька, ні*ж*енька, но*ж*ище.

Ру*к*а — ручка, ручька, ру*ч*енька, ру*ч*ище.

Му*х*а — мушка, мушька, му*ш*енька, мушище.

Курка — курча, курча, kurczę.

Перед якими тільки голосними задньопіднебінні *г, к, х* змінюються на шелесні *ж, ч, ш*? Коли відбулася ця зміна? Коли *г, к, х* змінюють

ються на свистові? Перед чим в слові *ручка, курча* звук *к* змінився на *ч*?

В глибоку давнину задньопіднебінні звуки **г, к, х** перед передньорядними зм'якчальними **е, и, ь, ѧ** змінилися на шелесні **ж, ч, ш:** нога — ніжка — ножище, рука — ручка, муха — мушка. Коли ж **г, к, х** стоять на кінці слова перед **і** (ѣ), то змінюються на свистові **з, ц, с:** на нозі, в руці, цій мусі.

Завдання 180. Стародавній глухий ь був передньорядний зм'якшальний голосний, цебто змінював *г, к, х* на *ж, ч, ш*. З бігом часу ь заник, але змінена приголосна позосталася. Напр.: нога — ножька, ржка — ржчька, мꙋха — мꙋшька. Так само: богъ — божьство, пророкъ — пророчьство, врагъ — кражій, плакати — плачь, страхъ — страшьнъ. Перепишіть ці слова по-сучасному.

Завдання 181. Стародавній носовий ѧ був передньорядний зм'якшальний голосний, цебто змінював *г, к, х* на *ж, ч, ш*, а сам по них змінився на *а*. Напр.: сꙋхый — сꙋшать, грѣхъ — грѣшать, крикъ — кричать, отрокъ — отроча. Перепишіть ці слова по-сучасному.

Завдання 182. На кінці слова перед *і*, що походить із давнього ѣ, *г, к, х* міняються на *з, ц, с*. Напишіть 12 прикладів на цю зміну.

Завдання 183. Змініть оці слова так, щоб у них *г, к, х* змінилися на *ж, ч, ш*: ворог, поріг, дрюк, вовк, муха, порох.

Завдання 184. Найдіть корінь ось у цих словах: вражий, свашин, вовчий, друже, горошина, Запоріжжя, козаче, індича.

Перед якими голосними *г, к, х* міняються на шелесні?

Завдання 185. Перепишіть і запам'ятайте оце.

По-літературному треба ось так говорити й писати, а не так, як у дужках (): листопа́д (падолист), червоніти (паленіти), панувати (царити), перший (первший), позавчо́ра (передучера, оноді), передплатник (переплатник), опра́ва або палітýрки (переплет), середній (пересічний), грім (перун), варе́ники (пироги), лист (письмо), пісенька (пісонька), перемога (побіда), потушити (погасити), по́хорон (погреб), потопта́ти (подоптати), попро́бувати (покушати).

54. Уподібнення приголосних.

Запоро*ж*ці, до*ч*ці, кві*т*ці, о*т*ця, бере*ш*ся, беру*т*ься, моро*ч*ся, про*с*ьба, боро*т*ьба, жер*д*ка, о*т*же, ра*д* собі, *дуж*ка — *дуж*ок, про*с*ьба — про*с*ити, боро*т*ьба — боро*т*ись.

Що таке група приголосних? Що таке приголосні непро́різні? Коли приголосні бувають непро́різні, а коли про́різні? Що таке уподібнення приголосних? Які бувають уподібнення? Перерахуйте приголосні дзвінки і їхні глухі. Коли приголосний непро́різний, то як довідатися, який звук треба писати? Коли пишемо *чн*, а коли *шн*?

Приголосні звуки вимовляються не однаково голосно, тому вони діляться на дзвінкі та глухі (див. виклад 21). Кожний дзвінкий має свій глухий:

Дзвінкі: б в г ґ д ж з дз дж
Глухі: п ф х к т ш с ц ч

Приголосний звук, збігаючись із приголосним, звичайно уподібнюється йому по звучності, по якості та по м'якості. Така зміна приголосних зветься **уподібненням** їх. Уподібнення повстає з прагнення мови до найлегшої й найпростішої вимови та від будови органів мови. В групі приголосних уподібнюється звичайно звук перший другому.

Українська мова любить сполучення приголосних звуків тільки однакових: дзвінких із дзвінкими, глухих із глухими, шелесних із шелесними, свистових із свистовими, твердих із твердими, м'яких із м'якими, тому перший приголосний в групі їх стає таким, яким є другий.

Від Редакції й Адміністрації.

„Фонд Рідної Мови". Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови": о. Митрат П. Відибіда 14 зл., Ос. Марків 10, Ю. Гудзій 3·70, Ол. Ярмолюк 3, Інж. К. Думанський 2, Йос. Іжицький 2, В. Дитель 1, В. Словишинський 1, В. Грицин 1, О. Остапчук 1, Я. Гошківна 1, С. Винницький 1.
А разом — 40·70 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови" широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

Шукаємо видання на оці праці Проф. Др. Івана Огієнка: 1) Складня української мови, 2) Шевченкова мова, 3) Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови, 4) Граматично-стилістичний словник української літературної мови, 5) Милозвучність (гнучкість) української мови і 6) Сучасна українська літературна мова, мова М. Рильського.

Виправлення рукописів. Редакція „Рідної Мови" приймає замовлення виправляти рукописи для друку. Виконання якнайшвидше. Приймемо мовне керівництво виданням.

Боржники „Рідної Мови", перечитайте відозву до вас вище, ч. 1 на ст. 31-34.

Другий річник „Рідної Мови", ч. ч. 13-24 у мистецькій оправі з англійського полотна, з золотими написами на блакитному полі, тільки 7·50 зл. з пересилкою. Перший річник (без 2 і 3 чисел) 5 зл., другий неоправлений 6 зл.

Оправа для „Рідної Мови" 1934 р. Замовляйте завчасу оправу на „Р. М." 1934 р., а то знову багатьом забракне її. Мистецька оправа з англійського синього полотна, з золотими написами. Ціна 1 зл. з пересилкою. Хто замовить, тому пришлемо з 4(28)-м числом „Р. М."

„Рідне Писання" Проф. І. Огієнка подає повний український правопис і основи літературної мови. Хто хоче ґрунтовно знати свою літературну мову, той мусить мати й знати цю книжку. 147 ст., ціна 1 зл. з пересилкою; в мистецькій оправі 1·50 зл.

„Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних" Проф. І. Огієнка - це необхідний довідник для кожного, хто хоче знати свою літературну мову. Без цього Словника не обійдетесь при праці. 156 ст., ціна 1·50 зл. з пересилкою; у мистецькій оправі 2 зл.

„Як писати для широких мас" Проф. І. Огієнка — необхідна книжка кожному, хто тільки пише чи хоче писати. 24 ст., 30 гр. з пересилкою.

Листування. М. Кулинич, Рожджалів: числа 19, 20 і 21 „РМ" вислано Вам своєчасно. — „Сільський Господар", „Новий Час", „Наш Лемко" й ін. часописи: Всі числа „РМ" висилаємо Вам пильно й своєчасно. — о. М. Вондоловський, Мости: Заплатили цілорічну передплату, але числа вертаються з допискою: adresat odmówił przyjęcia. — С. Білий, Бортники: Скаржитесь, що не посилаємо Вам „РМ", - усі числа вертаються з допискою: adresat nieznany.

Нові книжки, прислані до Редакції. „Науковый Зборник Т-ва „Просвѣта" в Ужгородѣ за 1933-34. рôк", р. X, 217 ст.—„Arhiva", орган Іст.-філ. Т-ва в Яссах, кн. 3-4 за 1934 р. — „За Державність", матеріали до Історії Війська Українського", т. 3-4, 1932-3.—І. Омельченко: Е. Бенеш, 1934. — Е. Бенеш: Промова про підкарпатський проблем і його відношення до Чехословацької Республіки, 1934, 60 ст. — М. Тележинський: Волинські українські народні пісні на мішані хори, 1934, 15 ст. — Провідник до українських фірм та інституцій в краю і закордоном, ч. І. на 1935 р., 192 ст. — М. Угрин: Укр. гімназія „Рідної Школи" в Рогатині, 1934, 48 ст.; Живець Черче. — Катехізм або наука засад віри Євангельсько-реформованої Церкви, 1934, 49 ст. — о. М. Кравчук: З нами Бог, євангельські читання від Благовіщення до Водохрещів, 1935, 40 ст., Л. — С. Калинець: Сміх і правда, т. І, 160 ст., Л. — Календарі на 1935 р.: „Червоної Калини", Ужгородської „Просвіти", „Укр. Хлібороба" в Бразилії, Укр. Робітничого Союза в Америці, „Точила" в Вінніпегу. Книгозбірня „Вістника": Мусоліні, Володар, Й. Геррес, Гітлер. — А. Чайковський: Полковник Михайло Кричевский, історична повість із XVII в., Л. 1935, 187 ст. 1·90 зл. — Ю. А. Яворский: Материалы для истории старинной литературы в Подкарпат. Руси, 1934, Прага, 345 ст.

ЗМІСТ 3-го (27) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ": *І. Огієнко:* Значення Шевченка в історії української літературної мови. *С. Черкасенко:* Наша твердиня, поема: 2. Пророк. *М. Гнатишак:* Артизм творів Степана Руданського. *І. Огієнко:* Методи вивчення складні, вступ. Сучасна українська літературна мова. *Є. Грицак:* Новотвори в сучасній українській мові. *П. Кривоносюк:* Психо-фізіологія мови. „Мовний Порадник" для Редакторів, Виданців і Робітників пера, лист 6: Навчаймося літературної мови від Шевченка. До всіх наших часописів. *І. Коровицький:* В справі цитування давніх текстів. Життя слів. *І. Мойсяк, І. Белигорський, М. Хомишин, Б. Шемет:* Замітки про окремі слова. Чистота й правильність української мови: відповідь на запитання наших Читачів. Новини з української мови. Мова наших видань. Огляд мовних журналів. Дописи Прихильників рідної мови. Українська мова в Канаді й Америці. Розділ для самоуків і дітей: „Рідне Слово", Початкова Граматика укр. літературної мови. — Адреса „Рідної Мови": Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Європі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник І (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник ІІ — 6 зл., оправл. 7·50 зл.

Відповідальний Редактор *Д. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III. КВІТЕНЬ 1935 РОКУ ЧИСЛО 4 (28).

Методи вивчення складні.

1. Описова метода.

Перша метода, що панувала в мовознавстві і ще й тепер досить сильна, а часто й необхідна в складні — це метода описова, коли дослідник докладно й об'єктивно описує й сортує зібраний або відомий йому матеріял. Метода ця, як найпростіша й найконечніша, відома з найдавнішого часу, і власне вона всевладно панувала аж до початку XIX-го ст. Описова метода — це початковий ступінь кожної науки, ступінь вельми корисний, коли тільки належно використовуємо його. Ця метода потребує сумлінного й довгого збирання потрібного матеріялу, і в цім її цінність. Давній учений обмежувався в своїй праці тільки тим, що ретельно збирав матеріял і посильно механічно описував його. Тепер така метода не вважається науковою, — на неї дивимось тільки як на необхідний початковий, підготівний ступінь до дальшого наукового опрацювання зібраного матеріялу.

Але описова метода, належно виконана, може й тепер стати науковою й цінною, хоч і не закінченою. Ставимо два головні домагання від цієї методи: 1. достаточність зібраного матеріялу й 2. повна об'єктивність опису його. Звичайно, зібрати ідеально ввесь матеріял ніколи нам не вдається, але все таки мусимо пильнувати зібрати стільки, щоб могти з чистим науковим сумлінням сказати: feci, quod potui, — зробив, що міг.

Ніколи не треба забувати, що кількість зібраного матеріялу завжди впливає на правдивість наших висновків, цебто, не зібравши потрібну кількість матеріялу, можемо вже тим самим зробити нашу працю ненауковою. Опис зібраного матеріялу конечно мусить бути справді строго об'єктивний, цебто висновки робити тільки ті, на які позволяє фактичний матеріял та здорова логіка. Ось так проведена описова метода, получена до того ще й з іншими панівними методами, стає нам і тепер необхідна при всякій нашій праці.

Описовою методою працюємо при кожній праці, що потребує зібрати матеріял і належно описати його. Так працюємо, нпр., при описах говірок, пам'яток і т.ін., але все таки не треба забувати, що це тільки початок наукової праці, що повинно наш матеріял глибоко опрацювати й іншими методами, коли хочемо, щоб праця наша стала справді науковою, цебто найдокладніше відбивала правду. На жаль, у нас часто й звичайно обмежуються тільки на цій початковій методі, а описуючи, скажемо, якусь говірку, всю увагу й силу віддають на фонетику, зовсім не збираючи матеріялу, скажемо, до складні. Таке ставлення до мовознавчої праці малокорисне, й така праця поза нагромадження сирого матеріялу не йде далі й помітної користи для науки не приносить.

Розумна описова метода, як пильне

збирання й відповідне наукове групування потрібного матеріялу, надзвичайно корисна в складні, чому кращі мовознавці, такі як Міклошіч, Буслаєв, Потебня, Гебауер, Шахматов, Тимченко й ін. завжди пильнували подати для складні якнайбільше найрізнішого матеріялу. Власне цього дуже потрібно для складні в науці українській, бо в нас складня стоїть малоторканим перелогом, — складневого матеріялу з живої народньої мови, особливо західньоукраїнської, зібрано в нас надзвичайно мало, відповідні праці розпочалися власне тільки тепер, провадить їх головно нестружений наш учений Євген Тимченко. Ось тому за надзвичайно потрібне нам чергове завдання українського мовознавства вважаю збирання складневого матеріялу зо всіх наших говірок, щоб уже тим покласти міцну базу для найважнішої частини мовознавства — складні. А це тому, що літературна мова свою складню завжди основує на складні народній, завжди найбільше оглядається на живу мову, на її складневі закони.

Застосування ще й статистичної методи дає вельми багато цінного для дослідника мови, як то показали, напр., праці проф. Д. Кудрявського. На жаль, статистичної методи ще зовсім не застосовувано до складні, хоч її явища надзвичайно того потребують, особливо при запровадженні їх до літературної мови. Описуючи ж якусь пам'ятку, конечно мусимо користатися й з методи статистичної, щоб наочніш показати мовні явища. Ця метода поволі ширится тепер у науці, приєднуючи собі все більше та більше прихильників, пор., напр., праці Йос. Курца в літературі чеській для дослідження старослов'янської мови.

Як саме збирати потрібний матеріял, де його шукати, як його групувати й т.ін., — це вже питання методології наукової праці, про що оповідати тут не можу[1]. Так само не можу спинятися тут над цікавим питанням, що саме заважає об'єктивності нашої праці, — це все питання, що виходять поза рамки цієї статті.

Література. 3. *Описова метода* — див. літературу вище 1 і 2.

4. Статистична метода: В. Ф. Чистяковъ и Б. К. Крамаренко: Опыт приложения статистического метода к языкознанию, вып. I, Краснодар, 1929, рец. в „Slavia" 1931 р. X кн. 1 ст. 169-171. Н. Морозов: Лингвистические спектры, „Известия" XXI кн. 4.

2. Порівняльна метода.

Давно вже вчені запримітили, що між окремими мовами, особливо сусідніми, завсіди маємо чимало подібного або й спільного. Але вдавнину наука досліджувала тільки мову грецьку та латинську, на живі ж мови не звертала жодної уваги, а тому така наука легко обходилася й без порівняльної методи. Коли ж мовознавство зацікавилося й мовами живими, то стародавня метода праці стала вузька для нових дослідів. Потреба нової методи сильно виявилась наприкінці XVIII — на початку XIX віку, коли Европа познала нову стародавню мову, — мову санскритську, й коли сама собою повстала необхідність порівняти цю мову з мовами давно знаними.

Творцем порівняльної методи був німецький учений Франц Боп п (1791—1867), професор Берлінського університету, основник наукового мовознавства взагалі. Він довго й глибоко досліджував санскритську мову, й р. 1816-го випустив свою славнозвісну працю: Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem dem griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache, і в ній переконливо вперше показав велику близькість індоевропейських мов головно в формах. А друга праця Боппова: Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen, 1833-1835, уже поклала міцні основи порівняльної науки. Звичайно, Бопп тільки зачав цю методу, — в нього вона не набрала ще всіх тих ознак, що має тепер. Але по Боппових працях порівняльна метода стала вже методою звичайною, й кожний науковий працівник тепер мусить нею конечно користатися. Ціла низка

[1] В 1931-1932 акад. році автор цих статей викладав у Варшавському Університеті річний курс: „Методологія наукової праці". Ця моя монографія чекає ще свого видавця.

першорядних учених почала відразу вживати цієї методи (A. Pott, Th. Benfey, Max Müller і ін.), чому вона хутко поширилась по цілій Європі. У слов'ян її сильно поширив Фр. Міклошіч своєю „Порівняльною Граматикою слов'янських мов" 1852-1874 р.р.

Глибший дослід мов — індоевропейських та інших — нáвіч показав, що мови часто мають вельми багато спільних ознак у звуках, формах і в складні. Ця однаковість буває найчастіш оцих чотирьох родів.

1. Науково доказано, що т. зв. індоевропейські мови походять від однієї прамови; а коли так, то всі ці мови зовсім природно мають між собою надзвичайно багато спільного, що походить іще від прамови. Цією причиною пояснюємо, скажемо в складні, багато однакових форм: зовний відмінок, двійне число, сама структура двочленного речення й т. ін., — усе це однакове по всіх індоевропейських мовах, бо походить із одного праджерела. Звідси повстала й наука — праіндоевропейська складня.

2. Усі слов'янські мови походять від однієї мови — праслов'янської, а тому складня всіх цих мов має так багато спільного, часто такого, чого вже не бачимо по мовах індоевропейських.

3. Однаковість може походити й від запозичення. Звичайно буває так, що народ із вищою культурою сильно впливає на народ із культурою нижчою, особливо коли ці народи близькі територіяльно. Так, в складні старої літературної української мови, що з походження була мовою болгарською, маємо не мало грецького, живцем запозиченого з частих тоді перекладів із мови грецької, пор. напр. родовий відмінок замість зовного в давніх наших пам'ятках; латинсько-німецька конструкція речення з присудком на кінці вплинула почасті й на наших старших письменників; підо впливом італійської мови йменники на *-ista* чол. роду дістаються до мови польської, а від неї й до мови нашої. Вплив польської складні на складню західньоукраїнських говорів дуже помітний, скажемо, в уживанні деяких відмінків і т. ін.

4. Однакові умовини ведуть до однакових наслідків. І така подібність (конвергенція) не рідка в складні там, де нема односги ані походження, ані запозичення. Так, скажемо, по всіх мовах бачимо певну схильність вказівного займенника губити свою вказівну силу, через що й повстали т. зв. члени (articl), але повстали вони в кожній мові своєю окремою дорогою.

Бачучи такі подібності, наука почала глибше досліджувати їх, а це допровадило до значного поширення її змісту й поля праці, бо треба було встановити джерело цієї спільноти. Зробити це самою порівняльною методою було не сила, — на допомогу мусіли шукати ще й інших метод. Взагалі, порівняльна метода була надзвичайно плодюча в науці й високо піднесла її рівень; вона ж сильно звернула увагу дослідників на живі мови, а це вкінці й допровадило — хоч і трохи пізно — до повстання окремої науки про говори, т. зв. діялектології; вона ж указала на конечну потребу досліджувати не тільки мови аріоевропейські, але й мови всього світу.

Встановити джерело й причину подібности — це головне завдання порівняльної методи; правдиве вирішення цього завжди дає дуже цінні висновки не тільки для мовознавства. Але всі порівняння треба робити з великою обережністю, притягаючи ввесь потрібний матеріял, пам'ятаючи про всі чотири роди односги; не можна захоплюватися самою зовнішньою мовною подібністю, — треба ще шукати й історичних підстав для впливів. Скажемо, твердження, що наші йменники на *-иста* чол. р. ми взяли від італійців, було б ненаукове, бо: 1. історія цього не оправдує, і 2. ми відкидаємо тим очевидне польське посередництво.

Література. 5. С. Б у л и ч ъ: Русскій языкъ и сравнительное языкознаніе, „Энц. Слов." Брокгауза 1899 р. півт. 55 ст. 823-833, багата література. Ф. Н. Д я ч а н ъ: О пользѣ поровнывательного языкознанія для изученія русского языка и объ отношеніи старословенского и русского языковъ на основаніи меѳодического звукословия и науки о словосгибаніи, „Науковый Сборникъ" 1866 р., Львів, ст. 1-24. К о т л я р е в с к і й: Сравнительное языкознаніе, „Сборникъ 2 отд." т. 48. А. Н е т у ш и л ъ: Сравнительное языкознаніе и латинская грамматика, „ЖМНПр" 1880 р. ч. 212 кн. 12

ст. 487-523, див. іще „Филологическое Обозрѣніе" т. I-II. Д. Овсянико-Куликовскій: Боппъ и Шлейхеръ, эпизодъ изъ исторіи науки о языкѣ, „Жизнь" 1900 р. кн. XI. В. К. Поржевинскій: Важнѣйшіе моменты въ исторіи сравнительнаго языковѣдѣнія, пробний виклад, „РФВ" 1897 р. т. 38 кн. 3 і 4 ст. 231-256. O. Schrader: Sprachvergleichung und Urgeschichte, рос. переклад 1886 р.: Сравнительное языковѣдѣніе и первобытная исторія, Спб.; його ж: Die Indogermanen, Липськ, 1911 р., рос. переклад Ѳ. Павлова: Индо-европейцы, Спб. 1913 р., 212 ст., „Бібліотека Знанія".

3. Історична метода.

Одночасно з порівняльною методою досліду мови повстає й метода історична. Виявилось, що порівняльну методу мусимо застосовувати до наших дослідів не тільки територіяльно, але й часово, себто порівнювати різні доби розвою мови. Виявилось, що мова не стоїть незмінна у своїм житті, що вона безупинно змінюється, і власне в цій зміні мови — правдиве життя її. Історична метода глибоко й вірно досліджує мову в її ступневому розвої, досліджує її зміни й цілу ту довгу путь, що нею йшла мова від найдавнішого часу аж до часу теперішнього. Історичною методою досліджуємо поступневу зміну цілої мови, — її звуків, форм і складні. Звичайно, історичний дослід не обмежується тільки на одну яку добу в житті мови, — він пильнує охопити розвиток мови в цілому, пильнує встановити зв'язок сучасного з минулим, а минулого з давноминулим. Історична метода вірно показує внутрішній зв'язок поміж з'явищами в їх розвої, а цим дає можливість судити про причину конечних змін мови та про самий процес цієї зміни. Істоти мови ніколи не пізнаємо, не знаючи історії її.

Основник історичної методи в мовознавстві також був німець, проф. Яків Грім (Jakob Grimm, 1785-1863). Це був учень славного тоді історика права проф. К. Савіньї (Savigny), що й своєму учневі защепив своє велике закохання до історичних студій. Широко освічений, Я. Грім працював у різних ділянках науки, — історії, права, літератури, а також переніс історичну методу й до своїх праць над мовою. Року 1819-го Грім випустив свою відому „Deutsche Grammatik", а р. 1848-го „Geschichte der deutschen Sprachen", і ці праці стали основними й епоховими в европейськім мовознавстві. Вплив Гріма на мовознавство був надзвичайно сильний, — по його працях учені звичайно досліджують мову й методою історичною. Сила-силенна прикладів, що їх обіруч подає Грім у своїх працях, стала доброю й родючою заохотою для різних учених аж до нашого часу. Вплив Гріма на слов'янську науку був надзвичайно сильний і корисний, — власне під цим впливом працювали А. Х. Востоков (1781-1864), Ф. І. Буслаєв (1818-1897), Міклошіч, І. Срезневський і ін.

Досліджуючи складню, вчений не може обійтися без історичної методи, бо без історичного освітлення багато сучасних складневих явищ зовсім нам неясні й незрозумілі. Мова безупинно в руху, безперестань змінюється, і в цій зміні правдиве життя її. Зміну форм деякі попередні вчені неправдиво вважали за занепад мови; з історичного ж погляду це якраз не занепад, а розвій вічнозмінної мови. Еволюція мови відбувається невпинно, — змінюються звуки, змінюються форми й складня мови. Але еволюція ця постійно веде до поліпшення мови, як орудля людського порозуміння. Правда, деякі форми ніби зникають у бігу віків; так, мова болгарська загубила відмінки, мова російська загубила кличний відмінок, багато мов стратили двоїну, супін і т. ін., але від цього соціяльна вартість мови не втратилась ані на йоту, — не втратилась, бо звичайно губиться чи змінюється тільки сама зовнішня форма, а її значення позостається в мові й надалі, переносячись на інші чи змінені форми. Засоби мови, як орудля порозуміння, з бігом століть не тільки не зменшуються, а навпаки, — збільшуються, бо одні й ті форми легко приймають нові найрізніші значення. Так, із бігом віків загублено в мові відмінок т. зв. відкладання, ablativus, але значення його ані трохи не загублене, — воно перейшло на інші відмінки; загублено форму supinum, але значення перейшло на дієйменника й т. ін. Орудний відмінок має тепер у нашій мові таке широке

значення й виконує стільки найрізніших функцій, що безумовно з бігом віків він сильно розвинувся, хоч форма позосталася та сама. Форма мови пізнається не окремо — з такого погляду історично число форм ніби зменшується, — але тільки в реченні, тільки в контексті, тільки в самій живій мові, а такий погляд показує, що глибина й сила нашої мови все збільшується.

Без історичного освітлення еволюція форм буде нам незрозуміла й неясна, — тільки історична метода надає дослідам складні глибини й науковости. Скажемо, в реченні: *Ой пішла дівчинонька пшениченьки жати* родовий *пшениченьки* буде нам неясний, аж поки не знатимем, що тут *жати* заступило давній супін, що вимагав по собі завжди родового; як бачимо форма супіна давно вже зникла з мови, але складня його позосталася незмінна й тепер. Так само без історичного освітлення буде нам неясне, чому дієйменик грає в реченні ролю йменника; коли ж знатимем, що це колишній іменник, що з часом набув собі деяких дієслівних ознак, справа стане нам зовсім ясна. Отже, сама форма мовна може з бігом віків загубитися чи змінитися, але її значення, її складня звичайно позостається, а це нам наказує досліджувати складню конечно й з погляду історичного.

Не хочу цим сказати, що питання сучасної складні, особливо практичні питання складні літературної мови, без історичного освітлення не можна досліджувати, — досліджувати можна, але багато в такому досліді буде нам темне. Ось тому я не згоджуюсь з останніми твердженнями Ол. Шахматова в його „Синтаксисі“ 1925 р.: „При определении синтактических явлений и категорий — твердить він — нет необходимости справляться всякий раз с вопросом об их происхождении; они должны быть прежде всего определены с точки зрения современного их употребления и значения“ (ст. 74 т. I); також: „Синтактические отношения познаються на основании данных в языке отношений, а не исторических соображений“ (ст. 150). Так, сучасну мову треба досліджувати з фактів сучасної мови, — так вимагає метода синхроністична — але глибоко дослідити її життя й долю зможемо тільки методою історичною.

Історична метода в своїй чистій формі вживається не часто, — звичайно бачимо її в сполученні з методою порівняльною; та власне в істоті своїй історична метода є разом із тим і порівняльна. Історично-порівняльна метода надзвичайно поширилась, і нею працюють тепер багато вчених мовознавців. Правда, чистих істориків мови тепер не багато, а в українськім мовознавстві, поза А. Кримським, Є. Тимченком і ін. та нижчепідписаним, й зовсім їх мало. Через це матеріялу для історичної складні зібрано в нас надзвичайно мало, складневого досліду над пам'ятками не робиться, а все це некорисно відбивається на загальному стані наукового вивчення складні.

Скажемо, для складні російської мови силу-силенну історичного матеріялу зібрав був іще Ф. Буслаєв, а тепер над цим багато працює Є. С. Істрина, учениця Шахматова, старанно досліджуючи історію складні. У нас же, на жаль, ціла історична складня лежить іще малоторканим перелогом.

Література. 6. Н. Волковъ: Введеніе въ историческое изученіе русскаго языка, Спб. 1894. Н. К.: Сравнительно-историческій методъ, „Энц. Слов.“ Брокгауза, 1900 р. півт. 61 ст. 328-329. Качановскій П.: Объ историческомъ изученіи русскаго языка, „Учен. Зап. Каз. Унив.“ 1886 р. ст. 388-431. А. Шахматовъ: Буслаевъ, какъ основатель историческаго изученія русскаго языка, „Четыре рѣчи о Ѳ. И. Буслаевѣ“, Спб. 1898 р. ст. 7-16. И. И. Срезневскій: Мысли объ исторіи русскаго языка и другихъ славянскихъ нарѣчій, Спб. 1849 р., вид. 2-е, доповнене 1887 р. 164 ст., рец. Ф. Буслаєва в „Отеч. Зап.“ 1850 р. ч. 10. K. Nitsch: O metodę językoznawczą w historji, »Jęz. Polski« 1914 р. т. II ст. 97-110. Е. Будде: Вопросы методологіи русскаго языкознанія, Казань, 1917 р. (Далі буде).

Іван Огієнко.

Не занедбуйте своїх обов'язків! Присилайте передплату!

Приєднуйте нових передплатників для „Рідної Мови“!

Артизм творів Степана Руданського.

(Продовження).

7. Епітети, порівняння, тропи, фігури.

Щодо вміння користуватися епітетами, порівняннями, тропами й фігурами, то треба ствердити, що найбільша частина цих стилістичних засобів Руданського нав'язує якнайтісніш на засоби народньопоетичної стилістики та часто їх цілком копіює[1].

І так, найкращі епітети в нього майже всі належать до типу епітетів сталих, традиційних, у народній поезії вже давно вживаних, як напр. лиха орда[2], ворон чорнокрилий[3], білий світ[4], чорний або дрімучий ліс[5], вітри буйні[6] й багато інших. Однак, велика кількість народніх епітетів спричинює часто монотонію, а часом навіть переходить у шаблон повторювання таких епітетів, як біле личко[7], чорні брови[8], кінь вороненький[9], чистая водиця[10], руса коса[11] й ін.

Так само й між порівняннями найкращі та найчисленніші належать до групи порівнянь чисто народньопоетичних або на їх лад витворених. Таке народнє порівняння є напр. вираз: „дід старий, як голуб сивий", ужитий у першій баладі Руданського[12], що він ув останній своїй баладі „Віщий Олег" вже більше самостійно змодифікував у „як молоко сивий"[13], далі: „брови як шнурочок"[14], „жили собі, кохалися, як риба з водою"[15]. Замітне своїм, що на глибоку давнину натякав, інтимним відношенням до космічних явищ, є порівняння в баладі „Розмай", взяте з народньої весільної пісні:

Та на черені калачі
Як сонце яснев печуться[16].

Стрічаємо в баладах також порівняння, що навіть своєю конструкцією типово народні; це ті, що обходяться без порівнюючої злучки, а прикладами можуть служити: „На землю деревом звалився"[1], „соколом ступав"[2] і багато інших.

Типова для народньої поезії одміна порівняння, а саме — паралелізм, теж знайшла в Руданського дуже широке применення, напр. у „Опирі"[3], у „Двох трупах"[4] і б. ін. Далі, вживав поет багато, з народніх пісень у своїй основі перейнятих, порівнянь, де comparatum виступав із запереченням, напр.:

То не місяць, то не сонце
Сходить з-за дубини,
То Івась так виїзджав
До своєї дівчини.[5]

Розуміється, що часто автор, бравши за основу народньопісенні стилістичні засоби, їх модифікував та творив таким способом більш або менш зручні варіянти. Цікавий випадок такої модифікації є обернення порядку в народньому порівнянні „орда суне як хмара". Мабуть на підставі того звороту зроблене таке порівняння у Руданського:

А тимчасом чорна хмара
Як орда збиралась.[6]

Такі самі обставини знаходимо й при тропах та фігурах. На більшу увагу заслугують між тропами евфемістичні образи, як напр. ось у „Опирі", де Івась описує свій гріб таким способом:

В мене хата тепленькая,
Всього їсти - пити,
Їдь зо мною, Ганнусенько,
Будем разом жити.

Далі евфемістично передана Олегові вістка про смерть його коня в поемі „Віщий Олег":

Давно вже білогривий
Гуляв на волі,
Коло Дніпру широкого
На чистому полі.
І вовки його годують,
Птахи доглядають,
Буйні вітри його чешуть,
Дощі вимивають,

---

[1] У творах, взорованих на чужих літературних, романтичних поемах, як напр. „Хрест на горі", „Вечерниці", частинно „Розмай" і ін. більшість стилістичних засобів живцем перейнята з чужих літературних творів, — і це часто зовсім псує естетичне враження.

[2] Твори І. 56 і ін. [3] Твори І. 57 і ін.
[4] Твори І. 57 і ін. [5] Твори І. 57, 58.
[6] Твори І. 57 і ін. [7] Твори І. 68 і ін.
[8] Твори І. 68 і ін. [9] Твори І. 73 і ін.
[10] Твори І. 84. [11] Твори І. 90 і ін.
[12] Твори І. 56. [13] Твори ІІ. 6.
[14] Твори І. 61. [15] Твори І. 124.
[16] Пор. весільна пісня зо збірника Жеготи Паулі:
Аби був коровай красний,
Як соненько ясний.

[1] Твори І. 59. [2] Твори ІІ. 6.
[3] Твори І. 69, 72. [4] Твори І. 59.
[5] Твори І. 66. [6] Твори І. 60.

І на ньому уже, княже,
Зіллям зеленіться
Не зелена паполома —
Зелена травиця.

Для прикладу наводжу, далі, ще романтичну метонімію в „Хресті на горі“:

Снується тихо ясна ніч,
Сплива місяць над горою,
І тисячі на небі свіч
Палахкотять над головою.

Цікаву літоту знаходимо на початку другого розділу „Віщого Олега“:

Ба, надходить і проходить
Не час, не година,
Аж гуляв Олег Віщий,
Гуляв дружина.

З ітеративних фігур на увагу заслугує апанастрофа в „Опирі“:

Я від рання до смеркання
З коня не злізаю
І біленьких ніжок своїх
З стремен не виймаю.
Ніжок з стремен не виймаю,
Повід не спускаю,
Що день Божий до дівчини
Свої виїзджаю.

Дальша апанастрофа у „Віщому Олегу“:

І говорить: Спи, мій коню,
В мирі та спокою!
Спи, мій коню, у спокою,
Піском засипайся,
Жовтим піском засипайся,
В траву завивайся.

Ця фігура знайшла собі широке примінення головно в ліричних поезіях Руданського, як це вже запримітив Герасименко, називаючи це явище монотоном. Він пише: „Відповідно до свого настрою поет скористовув й монотон, надаючи йому то характеру величности й урочистости („Псалом 136“), то переймаючи його елементом тихого жалю („Моя смерть“), або використовуючи його для передачі суворої непохитности... у вірші „Наука“ в словах батька“.

Руданський зумів дійсно використати цей стилістичний засіб для осягнення естетичних ефектів, — і тільки в одному годі погодитися з твердженням Герасименка, а саме в тому, що в поезії „Моя смерть“ цей засіб робить, мовляв, враження тихого жалю. На мою думку, в цих рядках відчуваєтся, навпаки, незломна віра й упертість сильної волі:

І сніги тоді
Басом кинуться,
І щілки мої
Знов прокинуться,
Знайдуть землю знов,
Знову кинуться,
Найдуть землю знов,
Знову кинуться,
В сотні душ живих
Перекинуться.

Дальше занотовую анафору в „Опирі“:

Ніхто, мила, ніхто, люба,
Тільки твоя мати,
Вона мене напосілась
З світа ізігнати.
Ніхто, мила Ганнусенько,
Тільки твоя тітка:
Счарувала — і я сохну,
Як рутвяна квітка.

Згадую ще, крім того, велику, з народньої пісні перейняту анафору в „Тополі“, циклічне закінчення „Олега Віщого“ і „Хреста на горі“ та цикл в „Опирі“.

Львів. (Далі буде). М. Гнатишак.

Новотвори в сучасній українській мові.

(Продовження).

2. Нарост *-ка*. Цей нарост служить для формування нових слів майже на той сам лад, що й нарост *-івка*. Ці слова творяться здебільша теж від прикметників, при чому прикметник із нарост *-ка* став йменником, а первісний іменник, що його легко догадатися, відпадає. Навіть і ділянки цих слів подібні до вичислених при йменниках на *-івка*.

а) Школа: нормалка — вселюдна школа (в противенстві до „виділівки“, як вище); горожанка — горожанська школа на Закарпатті, в В. Укр. звали „вища початкова школа“, в Галичині це слово значить теж „громадянка“; здавка — „здавання“, іспит до школи; плєнарка — конференція (засідання) усіх членів Учит. Збору; вивідка — вивідівка див. вище — Д. $3/_{35}$.

б) Потяги: сальонка — окремий дуже гарний вагон і потяг для подорожі вищих державних достойників; льокалька — залізниця місцева на побічній лінії; сепаратка — окремий переділ у вагоні, окрема кімнатка в ресторані.

в) Церква: Преображенка — церква

Преображення Господнього у Львові, Нд. 1/35; дев'ятка, дванайцятка — Богослужба о 9. год. вранці (для шкіл), о 12. впол. (для інтелігенції); паламарка — кімната в церкві праворуч великого вівтаря, де порається паламар[1].

г) Військо: стійка — місце, де стоїть варта, рос. постъ, слово приходить уперше в Котляревського, але в нас віджило воно в часі війни; їдýнка — військова бляшанка на страву; мазéпинка — шапка Укр. Січ. Стрільців; зубчáтка — зубчаста нашивка на комірі укр. старшини (Календар Черв. Калини).

ґ) Книжка: агітка — агітаційна брошурка[2]; летючка — відозва, прокламація (поль. ulotka).

д) Торгівля: підмінка, відмінка, заступка (кави) — те, що має заступити (нім. Ersatz); риківка — совітська казьонна горілка, названа від комісаря Рикова (утвор. Риков+ка = риківська горілка).

е) Усяке: дóвідка[3] — інформація (в Укр.); знімка — фотографія, ужив. в Галичині і в В. Укр.; ватиканка — ватиканська марка; вечірка — вечірня забава, може з рос. вечеринка, тепер ужив. більше „вечерниці" Д. 3/35; Татарка — Татарська гора в Перемишлі; коминáрка — тепла зимова шапка Д. 2/35; відпустка з рос. отпускъ.

Як видно з цього перегляду, тут здебільша галицькі місцеві слова, одначе вживає їх наша преса; слів, уживаних у В. Україні, мало: паламарка (рідко), стійка, агітка, риківка, довідка, однокінка. Усі майже йменники на *-івка* й на *-ка*— це concreta, а не abstracta.

Окремий відділ творять іменники, утворені від дієслів на означення чинности, дії при допомозі наростка *-ка*. Їх досить, а вживає їх і преса, і люди в щоденному житті, а саме: трактовка, постановка (п'єси) — трактування, розглядання (питання), ставлення (п'єси); підтримка, підготівка, але це все повстало підо впливом російської мови, а скоріше лексики, що до неї галичани часто звертаються, й не знаючи рос. мови, нераз переконані, ніби це дуже гарні слова. В рос. мові вживають цього наростка часто (нпр. поддержка), а в В. Україні повстають і нові слова під цим впливом, нпр. машиновка — збирання збіжжя машиною[1]. Виняток — добре слово, вживане в нас, „пошуканка" — пошукування Д. 1/35.

В останньому часі, за великоукраїн. впливом, викидають у нас такі слова й на їх місце творять віддієслівні йменники від чистого кореня (але приросток тоді є), нпр. „підтрим" Д. 174.34, або складають нові слова з наростком *-а* (бо чисті дієслівні йменники в нас уже не подобаються), нпр: настанова (наставлення), підготова Д. 289/34, 1/35, прослава — прославлення. З інших іменників із наростком *-а* відмічу ще два: установа (інституція, рос. учрежденіе), що, будучи льокальним словом (звичай, постанова, умóва), здобув собі загальне значення, і „влуча" — мета, кружок до влучання, стріляння Д. 22[2].

Посереднє становище між конкретними йменниками на *-ка*, та дієслівними займають ось ці нові слова: підвишка, знижка, здавка, бо вони означують первісно чинність (дію), а саме—підвищення, зниження, здавання, а далі мають і більш сконкретизоване значення: підвищена сума, платня, знижена ціна, посвідка зниження, іспит, що при ньому здаємо. Слова „підвишка" й „знижка" повстали без сумніву під польським впливом: podwyżka і zniżka, й може тому й у нашій пресі й у літературних творах пишуть нераз хибно „підвижка".

Зовсім належне місце між іменниками з нар. *-ка* займають іменники, що означують становище й заняття, працю жінок, утворені від чоловічих іменників

[1] І. Микитенко: Вуркагани. ДВУ. Харків, 1928, ст. 398. Далі цитую цей твір скорочено: *Мик.*

[2] Аркадій Любченко: Буремна путь. Оповідання. ДВУ. 1927, ст. 83. Далі цитую скороч. *Любч.*

[3] А. Лейтес: Силуети Заходу. Харків, 1928, ст. 27. Далі цитую скор. *Лейт.*

[1] Див. про це цінну статтю А. Вовка: Наросток *-ка* в дієслівних іменниках, „Збірник секції граматики української мови", Київ, 1930 р., ст. 115-140.

[2] Цитати з „Діла" й „Свободи" за 1922 рік і „Громадського Вістника" з 1923 р. цитую в скороченні без чисел, тільки подаю рік, а саме: 22 = 1922, 23 = 1923.

цього самого кореня, нпр.: учителька (чол. учитель), чужинка (чол. чужинець), молочарка й ін. В сучасній укр. мові бачимо зусильну й виразну тенденцію творити окремі слова на жіночі nomina agentium, і це явище, як думаю, зв'язане з великою й активною ролею сучасного жіноцтва (в часі війни й по війні). Тому повстають жіночі йменники, а деякі з них видаються доволі дивними. Виписую замітніші: майстерка — жінка-майстер, мистець[1], послідовка — послідовна жінка Жорна ч. 13/34, ремісничка — жінка-ремісник Д. 331/34, дозирачка — наглядачка, з поль. dozorczyni[2], піклунка — що піклується про кого[3], санаторка — завідувачка санаторії (Лейг. 139), санітарка — доглядачка хорих (так перекладено польське „pielęgniarka") Д. 345/34, свідка — жінка-свідок Кол. 39, юнка — молода дівчина, юначка Мик. 6, 226, Гол.

Все це слова нові, між ними оригінальні й смілі неологізми з В. України, деякі штучні (послідовка), інші невдатні (дозирачка), одне слово не має свойого відповідника в чол. роді (піклунка).

Взагалі намагання докладно відрізнювати й відзначувати жіночі йменники, т. зв. nomina agentium, дуже сильне в сучасному словотворенні, але це натрапляє на деякі труднощі, бо хоч україн. мова має багато наростків на означення заняття жінок і їх становища до чоловіків (-иня, -иця, -ха, -уха, -аля, -ка, -иха, -ина, -иця), одначе часом важко їх творити, й тому люди звертаються до інших мов, перш за все до знаної в нас польської мови. В нас ще досі нема слів жін. р. від слів: мистець, борець, ловець, мисливець, знавець. Від інших творять уже невдатні спроби, а саме: стрілкиня Д. 276/34, пол. нар. -іні, вже краще булоб „стрілйця", жрекиня Д. 285/34, хоч є в нас своє слово „жриця"[1] (Шевченко, рос. жриця), пророкиня Д. 348/34 з пол. prorokini, а в нас „пророчиця" Гр. Гол., вкінці, що вже дуже разить, „виконавчиня" — жінка, що виконує, виконниця Д. 331/34. Нар. *-иня* маємо в слові „монахиня" — черниця Д. 5/35. Навіть жіночий іменник, що його легко створити від чоловічого, а саме член*ка* — жінка-член С. 22, у нас хибно перекручують на „членкиня" (поль. członkini) і „членица", подібно як замість правильного „посолка" кажуть „послиця".

Закінчуючи йменники з наростком *-ка*, завважу ще одно, а саме: назви правописів і абеток утворені на той сам лад з наростком *-ка:* кулішівка, желехівка, драгоманівка, „ярижка", а тепер часто згадується „латинка", що замість неї Проф. Сімович уживає „латиниця" Д. 5/35.

Перемишль. (Далі буде). Євген Грицак.

Сучасна українська літературна мова.

Присвячую українським письменникам, поетам і робітникам пера.

II.

Зприкметниковані дієприкметники.

Давня українська мова була рясна на різні дієприкметникові форми, цебто мала їх усі, тоді відо́мі. Але з бігом часу в українській мові сама будова речення так істотно змінялася, що дієприкметники стали нам непотрібні, чому вони вбільшості згодом завмерли й змінилися на прості прикметники. Ці зприкметниковані дієприкметники надзвичайно часті в живій народній мові; треба тільки пам'ятати, що їх уживаємо виключно як прикметників, без жодного дієслівного забарвлення.

У старших письменників нові зприкметниковані дієприкметникові форми вживаються ще навпомацьки, — нечасто й несміло, — їх охотніш оминається. Навпаки,

[1] Проспер Меріме: Коломба, перекл. за ред. А. Ніковського, Київ 1927, ст. 31. Далі цитую це скор. *Кол.* У Галичині це значить „столярська праця".

[2] А. Толстой: Відродження, в 3 томах. Переклав В. С. Львів 1901, ст. 3. Далі цитую це в скор. *Відр.*

[3] „Український Бескид" ч. 27, 1934 р. Далі цитую це скор. *УБ.*, а побіч цього число й рік у скороч. (34=1934).

[1] Б. Д. Гринченко: Словарь украинскаго языка, том I-IV. Київ 1907-1909. Далі в скор. *Гр.*

в новій літературній мові вживається цих форм сміло й часто, що й бачимо в „Місті“ В. Підмогильного; в Черкасенковім „Дон Хуані“, творі високого стилістичного викінчення, їх значно менше.

Нові письменники вільно вживають зприкметникованих дієприкметників, навіть на *-щий*, *-чий*, *-мий*, але тільки як прикметників, цебто використовуючи ці форми як оздобні епітети. Справді, зприкметникованих дієприкметників у нашій мові тепер надзвичайно багато, значення їх найрізноманітніше, а тому добрий стиліст мусить відповідно й повно їх використати, як це побачимо далі. Але вживаймо ці форми тільки за добрі оздобні епітети, напр. у Приказках Номиса ч. 1513 читаю: Голь нещадима, але в жаднім разі не за дієприкметники; не можна сказати: Гроші, не щадимі сином, хутко пропали.

Коротенько опишу тут усі зприкметниковані форми за порядком.

1. Дієприкметник теперішнього часу діяльного (активного) стану колись закінчувався на *-щий*, *-щий*, але наша мова дуже давно змінила функцію цієї форми, — ми її тепер передаємо через *що*, *хто* напр. замість „просящому дай“ кажемо: „хто просить, дай“. Самі ж форми на *-щий* позостались у нашій мові, але всі перейшли на прикметники, цебто зприкметникувалися. У старанних сучасних стилістів цих форм, як прикметникових епітетів, завсіди вельми багато, що бачимо і в Підмогильного. Напр.: Котився віщим дзвоном 66. Ненависть гнітуща 83. Почував гнітущу самотність 195. Місця гулящого (= вільного) не стало 18. Живе у гулящій в літку кімнаті 24. Перед ним був цілий тиждень гулящого часу 93. В нього тиждень гулящий 41. Тільки хвилина гуляща, так і читаю 81. Дотик її руки живущим огнем проймав йому кров 23. Живущі соки 93. Живуще купання 120. Від живущого клопоту 131. Кричущий безлад 130. Я не курящий 13. Мертвущий холод 150. Ниви минущого існування 182. Причини минущі 184. Чуттьові перемоги надто минущі 203. Дрібниці минущі 148. Минущого існування 159. Голіруч билися з невмирущими вітряками 50. Невмирущого чуття 164. Невсипуще бажання 121. Охоплений підступом всепалющої ненависти 57. Плодюща земля 166. Творчість є річ посидюща 184. Змінено непутящого агронома 17. Смоктуще зневілля 23. Смоктущу турботу 97. Сцілюща вода 221. Відчуття було сцілюще 231. Танущий туман 94.

У старших письменників цих форм не багато, хоч жива народня мова переповнена ними. У Черкасенка читаємо: Гуляющих дівчат 71. Сущий скарб 73. На сон грядущий 32 і т. ін.

Але ще раз: уживаймо форм на *-щий* тільки як прикметників (оздобних епітетів), а не дієприкметників.

2. Давні дієприкметники на *-щий* рано змінилися фонетично в нашій мові на *-чий*, і пережили ту саму долю, що й форми на *-щий*, цебто зприкметникувалися. Цих прикметників на *-чий*, як добрих оздобних епітетів, в „Місті“ дуже багато, як і в живій нашій мові. Напр.: Гнітючу відразу 184. Він такий знаючий 6. 23. Любов серед квітучих гаїв 163. Миготюче каміння 30. Палючою жадобою 74. Може рік неписучий 168. Повітря лилось по жилах п'янючим чадом 65. П'янюче задоволення 114. П'янюче передчуття 201. Осяяних разючими ліхтарями 30. Разючої пестроти 92. Разючих противенств 102. Рятівничий пояс 186. Співучий рій 171. Нестерпучий гніт 57. Сміх був нестерпучий 58. З нестерпучою жагою 75. Лекції зробились нестерпучі 191. Гнітила нестерпучим брязкотом 233. Жінка з тремтючими руками 26. Разки світючих вітрин 30.

Давнє „сміющийся“ В. Підмогильний віддає як сміючий: Вся душа його займалася нестримною ворожнечою до цього бездумного, сміючого потоку 29. Це вона, його сміюча Мусенька 91. Сміюче лице 136. На сміючих обличчях 200. Із сміючого тону 214. Калюжи зими, розтопленої сміючим сонцем 221. Мила, сміюча подруга 229.

Те саме і в мові С. Черкасенка, але в багато менших розмірах: Не спускаючи з неї жагучого погляду 16. Нерішуча постать 12. Сліпуче сонце 40. Рішуче хоче зійти 12 і т. ін.

Пам'ятаймо тільки, що форм на *-чий* не можна вживати з дієслівним значен-

ням, бо це буде проти духа нашої мови. В жодному разі не можна писати так, як це звичайне в Галичині: Дим з погасаючої ватри, але: дим з ватри, що погасала.

3. Мова не губить своїх форм безслідно. Функцію давніх форм на *-чий*, що в нашій мові зникали, прийняли інші форми, а головно прикметники на -ливий, -льний, -ний, -кий.

а. Прикметники на *-ливий* добре передають функцію дієприкметників на *-чий*, напр. у „Дон Хуані" С. Черкасенка маємо: Очей твоїх мінливих грань 16. Глянувши проникливим поглядом 55. Шанобливо вклоняється 59. Дбають запопадливо 88. Запобігливо 54 і т. ін.

Частіше це в „Місті": Запобіжлива відповідь 199. Дивився вибачливіше 10. Грайливо кокетуючи 167. Довірливу жертву 209. Почав задумливо колупатись 181. Мінливим килимом горіла низина Подолу 42. Мінливим добродієм 186. Під мінливим небом 188. Вони невимогливі 190. Запитливо глянув 146. Вдивлявся допитливо 213. Запитливо глянув 225. Додала заспокійливо 240. Настирливим покликом 184. Хапливо перебирав причини 150. Хапливо випивши шклянку чаю 210.

б. В новій українській літературній мові дуже цікаві форми прикметників на *-льний*, найчастіше на *-альний*. Це зовсім нові форми в нашій мові, до останньої революції мало знані,—в „Дон Хуані" їх, напр., нема. Прийшли вони до нас чи не з польської мови, і тепер сильно ширяться, добре й достотно замінючи невживані форми на *-чий*. Звичайне значення цих форм активне (див. „РМ" 1933 р. ст. 131-134), але не рідке й пасивне. В. Підмогильний залюбки вживає цих форм: Благальним поглядом 216. Скинувши вінчальну фату 93. Привітальних слів 26. Споглядальний настрій 141. 163. 219. Пройшли приймальну комісію 20. 21. Повчально розтлумачив 175. До повчальних розділів 73. Чоботи непромокальні 79. Прощальний жаль 210. Навчальні плани 76. Навчальної системи 26. В театрах у курильній залі 195.

в. Прикметники на *-ний* по приголосній так само добре замінюють старовинні форми на *-чий*. Значення—активне або пасивне. Від 1920 р. ці форми ширяться в нашій мові все більше та більше, а деякі письменники творять їх надзвичайно влучно. Ось трохи прикладів із „Міста" В. Підмогильного. Наявність була йому збудним (= що збуджує) осередком 103. Під збудним світлом червоної лямпки 215. Кімната повита збудним духом жіночого мешкання 154. Здійснюючи непоборні завдання 126. Непоборна сила життя 142. Непоборна цікавість 146. Обернулась у непоборну потребу 151. Став довідною книжкою подій 76. Владно тримала його на віддалі 128. Спинити потік із тріснутої водогінної труби 66. Борис такий упертий, незговірний буде 250. Журний погляд 179. Хлопець ішов, визивно підніси голову 114. Потиск був визивний 213. Небагато слів цілком приймовних 118. Керівної роботи доручити їм не можна 175. Клична (= що кличе) усмішка 200. Головокрутне літання 55. Жінки годяться тільки на помічну працю 175. Непереможний нахил аналізувати 33. Жити людина неспроможна 71. Дощ неспроможний був залити жаги 127. Стомлена душа неспроможна нести тягарів 173. Увічнити його не спроможна 159. Принадна гармонія 177. Невпинні заводи 189. Все життя — тільки неспинний потяг 37. Відпорна точка 33. Дрібниці виправні (= що їх можна виправити) 148. З участю всепрославного артиста 64. Відчуття було невисловне 231. Саморобна етажерка 24. Накупчити достатню кількість фактів 80. Вигадати достатню причину 83. Мусів мати достатню підставу 97. Достатня причина 205. Олівець висувний 167. Підлягаючи діянню всеосяжних законів 125. Невтишна жадоба знати й розуміти 195. Шлях почав здаватись йому надто втомним 98. Відчув глибоке, втомне полегшення 118. Нестримні жалі 72. Повні нестримної сили 130. Набуває притяжної сили 85. Тіло притяжних властивостей не втрачає 124. Неперехідні мури 179. Його вибаганки були невичерпні 66. Джерело невичерпне 184. Невичерпний жаль 209. Невичерпне тепло 247 (але: Ця ділянка для нього вичерпана 166. Щось невичерпане лишилось ще в його душі 206).

У старших письменників цих форм зовсім мало, чому й С. Черкасенко вживав їх не рясно: Принаду необо́рну 60. Нестри́мний хід 61. Розва́жні міркування 62. Жартівни́й настрій і т. ін. Рвійно (у В. Підмогильного: рвачко) випростується 41. Серце лине так рвійно 96. Розіта рвійно 101.

г. Не часті прикметники на *-ки́й* теж заступають форми на *-чий* (або *-ливий* і ін.). Так, у С. Черкасе́нка знаходжу тільки: П'янке́ вино 39. П'янке кохáння 112. Але молодше покоління сміливіше і в цих формах; в „Місті" маємо: Зайнялись безліччю ворушких світляків 149. Обличчя нервове й ворушке 159. Гладив витке волосся 136. Рвачких рухів 15. Підвести стійку економічну базу 192. По шелесткому піску 188. Шелестка стерня 245.

4. Діяльні (активні) дієприкметники м и н у л о г о ч а с у закінчувались удавнину на *-вший, -ший*. Ця форма зовсім зникла з нашої мови, але її функція перейшла на описову форму: не кажемо „оставших", але: „що осталися". Саму ж цю форму заступили в нас прикметники на *-лий* і добре замінюють її. В живій мові форми на *-лий* дуже часті, чому вони добре відомі й нашій літературній мові. Так, у С. Черкасенка вони не рідкі: Остовпíло стежить 17. Поглядаючи на новоприбу́лих 75. Очищаючи душу загру́злої в гріхах відьми 44 і т. ін.

Але молодше покоління просто кохається в цих живих формах, чому такі часті вони і в „Місті". Напр.: Під збадьорілим промінням 199. Під владою своїх побляклих мрій 11. Відкинув з чола нависле волосся 14. Зів'ялими пелюстками 215. Пірнув в загуслу калюжу 67. Розквітлого дотику вуст 138. Злеглий сніг 93. Ідучи знелюднілими вулицям 144. Померлого від власної руки 27. Вже померлого 186. Завмерлого спокою 188. Свідок минулого 199. Минулі радощі 201. Зниклий шлях 5. Занімілий біль 74. Занімілі руки 151. Потяг зніяковілого Степана 25. Підупала енергія відродилась 100. Припалої порохом 134. Запізнілі ділки 29. Заснулий двір 61. Заснулими вулицями 209. Заснулий фонтан 151. Жінка з висохлим обличчям 26. Вицвілі штани 7. З почервонілим обличчям 116. Чулий до кожного подиху 54.

5. Дієприкметник п а с и в н о г о (переємного) стану теперішнього часу вдавнину закінчувався на *-мий*. Ця форма зникла з нашої мови, а функції її перейшли почасти на форми на *-ний*, почасти на інші форми. Слова на *-мий* геть чисто зприкметникувалися, і як прикметники не рідкі в живій і літературній мові. Напр. у „Дон Хуані" маємо: До брами недовідо́мого нікому раю 60. Вона живе в недовідо́мім „буду" 63. В „Місті": Без видимої мети 200. Невиразимим болем зринув спогад 62. Всевідомий акробат 63. Було в обох їх щось невситиме 238. До всього почував невситиму цікавість 195. Життя терпиме тільки тоді ... 194.

6. Тільки дієприкметники пасивні часу м и н у л о г о на *-ний* та *-тий* незмінно позосталися в нашій мові від давнини. Вони дуже часті й звичайні, а тому розповідати про них не буду (див. „Рідне Писання I § 201). У Підмогильного, як і в кожного письменника, їх повно: незбагненою загадкою 170, Пахощі бачених садів 126, Бачені постаті 209, Поїдені червою двері 11, Вироблений віл 173, Ніч бренить неспійма́ними шепотами 126, застелене 177, простелений 214, Дріж застояного механізму 183, Переживав хвилини незатьмарені 55; обернутої 143, зігнуті 146, обгорнутої 214, покинуту 134, покинуті 142, покинутого 152, прикутий 149, заллятої 146, в розстібнутій сорочці 210, стрінутих 209, присунуті 213 і т. ін. Часом подвійні форми: одягнений 137, одягнених 182 і одягнута 214.

У С. Черкасенка: Врода небáчена, незвідана 40. Незгоєна болячка 72. Лаура розпромінена 112, з гордо піднéсеною головою 57 і т. ін.

Пам'ятаймо, що дієприкметники на *-ний* у нашій мові ніколи не вживаються в скороченій (іменниковій) формі; навпаки, — в мові російській скорочена форма їх звичайна. Ось тому намагання деяких письменників уживати дієприкметників на *-ний* без *-ий* вважаю противним духові української мови, бо цього не знає ані жива наша мова, ані твори старших письменників. Так, пишуть ча-

сом: виплекан, викохан і т. ін. Уважаю ці форми за архаїзми-русизми, в сучасній мові недопущенні, треба: виплеканий, вихований і т. д. (Далі буде).

Іван Огієнко.

Наша твердиня.

Поема.

3. Пора остання.

(Пророк прийшов).

Село. Хати. Так тихо-тихо...
По вікна стіни замело...
Мов чорна смерть, неволя й лихо
В хатах убогих залягло...

Ані просвітку... Де ж обнова?..
Покора... безум... забуття...
І тільки часом рідна мова
Озветься в когось до життя,

Як крик нестримного прокляття
У царстві рабства і терпінь,
Як іскра згаслого багаття,
Що блисне нагло в далечінь...

Та де ж той Дужий, що в пожари
Розідме іскру, збудить дух,
Розіб'є сну важкі примари
І волю пустить в чин і рух?...

. . . . . .

І Він прийшов з тим чаром слова —
Пророк жаданий, чарівник, —
І полилася рідна мова,
Як з гір стрімких прудкий потік.

З рамен натруджених схитнувся
Покори й рабства давній хрест,
І крик терпіння обернувся
У ще нечуваний протест...

Усе, назбіране віками, —
Ненависть, злобу, лютий гнів, —
Народ, розіп'ятий, приспаний,
У рідну мову перелив.

І, запаливши дух змагання
Огнем всетворчим і живим,
Готув суд... Пора остання, —
І вдарить грізно кара-грім!..

12. II. 1935. С. Черкасенко.

»Пригоди молодого лицаря«.

Уривок з романа.[1]

Орися була в заміжньої сестри, що жила недалеко від козацького уряду. Вона все бачила, але так, що Павло не запримітив її. Тепер вертalася додому, на передмістя, вражена, задумана.

Різнорідні почування боролися в ній і сповняли душу якоюсь незрозумілою тривогою.

— „Що таке? — думала собі, доглупуючись до причини свого химерного настрою, — сват він мені, чи брат, що й з думки не йде?..“

Пробувала думати про щось інше, але велетенська постать парубкова живою стояла в неї перед очима з його безхитрою дитячою ухмилкою та великими, добрими карими очима. Згадавши, як покотилися на всі боки від його дужого руху лейстровики, посміхнулася, а впіймавши себе на цьому, розсердилася сама на себе:

— „Ото, чи не лицар!.. Ведмідь, вайло... Он ті... січовики.. Зовсім щось інше...“

В Орисиній уяві раптом виріс бравий, як намальований, січовий лицар у дорогому червоному жупані з вильотами: червоний же такий шовковий пояс обхоплював тісно могутній, але гнучкий, пружний стан; чорні, як воронове крило, кучері накривала зсунута набакир шапка, облямована дорогим хутром, з перехрещеним срібним пасаманом денцем; жовті... ні, краще теж червоні сап'янці з срібними підківками; при боці — коштовна шабля, цяцькована, аж сяє самоцвітами. А сидить лицар на баскому ру-

[1] Подаємо тут, як взірець сучасної літературної мови, уривок із нового, ще недрукованого, романа одного з першорядних наших стилістів — С. Черкасенка. Наголоси поставив сам автор, — вони скрізь щиролітературні. Ред.

макóві воронóму в золотíй збрýї, нóги в стремéна срíбні, однóю рукóю повóддя дéржить, дрýгою в бік узя́вся, — сиди́ть, пи́шний, вели́чний, ди́виться ласкáво на нéї, а під чóрним молоди́м ýсом прóмінем грáє... дóбра, дитя́ча ýхмилка... вже чомýсь знайóма Ори́сі...

— „Пху, марá! — трóхи не скри́кує дівчина, — та це ж Павлó... Чи не ли́цар!..“

Вонá при́зро надимáє губеня́та й прискóрює ходý. Як вонá забари́лася через тóго ведмéдя, а спитáти — чогó стоя́ла? Не бáчила ди́ва... Вже смéркло зóвсім. Дóсі нéнька тривóжиться та виглядáє.

На зáході краéчок нéба ще жéврів узéнькою смýжечкою, але на тéмному склепíнні вже закомаши́лися зірки́, все яснíші на схід. Владки́ня ніч повíльною ходóю насувáлася на зéмлю.

В хаткáх подéкуди світи́лося. Чáсом сям-там гáвкне знечéв'я пес; у сусíдньому дворí здивóвано обíзветься до ньóго дрýгий, гéйби спитáє чéрез паркáн абó пліт — чогó тобí? — і знóву вýлиця ти́ха в своїх зелéних садкáх. Тíльки здáлеку, з мíста, долітáє лéдве чýтний брéнькіт струн та глухé гýпання бýбна... Десь запорóжці ще не вмори́лися гуля́ти.

Чудні вони́, ці січовики́. Немá - нема, а то рáптом де й вíзьмуться — і загудé мíсто козáцьким п'я́ним гóмоном, пісня́ми та музи́кою, застугони́ть земля́ від тáнців, річкáми поллéться окови́та, меди́, пи́во, заряхтя́ть головні вýлиці червóними кармази́нами, срíбною та золотóю збрóєю, затрясéться пархáта жидовá і з ля́ку і з неси́тої хти́вости, а нáдто коли́ яки́йсь отаки́й брáвий козарлю́га та в зáпалі від бýйного хмéлю розстібнé свогó червóного чи си́нього жупанá, розперíже шкуратя́ного чéреса з червíнцями, піднíме й потрясé ним усю́ди над пейсáтою головóю: аж ярмýлка йомý, жидю́зі, на поти́лицю зсýнеться, й óчі засвíтяться, як у котá, й гýби затремтя́ть, як у пропáсниці, а сéрце мáло не ви́скочить од зáхватної побóжности пéред пóвним ще чéресом; скáже козáк: упади́ навкóлішки й цілýй куди́сь там, дам червíнця! — і пáдає Юда й цілýє, аби́ тогó золотóго та переманúти з козáцького чéреса в засмальцьóвану, смердю́чу жидíвську безóдню кишéню. А січови́к гуля́є дáлі, пóки в чéресі бряжчи́ть. Міщáни тíльки посміхáються та гóловами похи́тують, парубки́ від зáздрости чýхають чуби́ та літáють мрíями за січовикáми, а жінки́, молоди́ці та дівчáта хóдять самí не свої́.

— „І що вонó за лю́ди, — дýмає Ори́ся, — нíби ж теж козаки́, та не ті... Лейстрови́к наш немóв би зв'я́заний, все рóбить на накáз, і гуля́є, мáбуть, із дóзволу. А січови́к — орéл, вíтер степови́й: літáє, де схóче, гуля́є, коли́ схóче, а вíється, куди́ схóче. Нí впи́ну йомý, ні заборóни. От, кáжуть тíльки, що до жінóк та до дівчáт йомý зась... А чогó б, сказáти? Зарíк даю́ть, чи що?“

Замрíялася Ори́ся й не чýла позáд сéбе би́строї козáцької ходи́. Та й те, що козáк пильнувáв ступáти безшýмно й шáблю придéржував рукóю, щоб не бряжчáла.

— Добри́вечір, біля́вко! — промóвив сти́ха, наздоганя́ючи.

Здригнýлася від несподíванки й стáла ні живá, ні мéртва. Озирнýлася з óстрахом. Побáчивши січовикá, хотíла бíгти, алé нóги, як не свої́.

— Оцé дóбре, що не тікáєш, — підступи́вши бли́жче, прáвив козáк. — Не люблю́ вганя́ти пішакá, а коня́ в зáїзді лиши́в. І дóбре зроби́в, а то тупотня́ву на всю вýлицю зчини́в би, а це не до шми́ґи. Всіх псів побуди́в би...

Поки він отак-ó балáкав, Ори́ся потрóху отя́милася, хоч ізлéгка ще трепетáла тíлом, як спíймана птáшка.

— А чогó... чого тобí, козáче, від мéне трéба? — насмíлилася нарéшті. — Чи ж пристáло гóрдому ли́цареві серед нóчі за бíдною дівчиною вганя́ти, немóв якóмусь ледацю́зі з нáших міщухíв? Чи на слáвному Запорíжжі у вас цьогó зви́чай вели́ть?..

Козáк засмія́вся, бли́снувши в тéмряві бíлими, як гуся́, зубáми. Цей сміх нíби ося́яв йомý лицé, і Ори́ся загля́діла й йогó пи́шного руся́вого вýса, й вели́кі яснí óчі, й гáрного, як ви́точеного, прямóго нóса під густи́ми бровáми.

— Без ножá зарíзала, — озвáвся жартівли́во, — без кýлі поцíлила в самíсень-

ке сумління! І не знáю, що менí тепéреньки робúти: і Мáти Січ дорогá і ти, моя́ гóрличко...

— Огó! вже й гóрличко...

— ...дорóжча менí за все на свíті... Як побáчив тебé, колú ти гóрдою пáвою прохóдила поуз Лéйбину корчмý, то відтóді й свíт менí немúлий став без тéбе: прослідúв тебé аж до якóгось двóру на майдáні, крадькомá любувáв на тéбе, колú ти з якóюсь молодúцею дивúлася на тéє видóвище бíля козáцького ýряду, почекáв, пóки звечорíло зóвсім, і ти вертáлася додóму, та й не зміг себé, щоб не пітú за тобóю. Отже, хоч за мою́ терпелúвість не проганя́й менé, дівчúно лю́ба... Скажú, як звýть тебé?

— Знáеш що, великотерпелúвий козáче, — зóвсім уже смíливо й впадáючи йому́ в мóву, відповíла Орúся, — трудú твої справ̀ді заслугóвують нагорóди, і я пéвна, що ти її такú дістáнеш, вернýвшись на Січ, коло стовпá з киями. А тепéр прощáй, вертáйся крáще до товарúства...

Вонá лéгкою сáрною стрибнýла чéрез перелáз у двір. Із хáти рúпнули двéрі.

— Добранíч, козáче! Чогó ж ти стоїш?...

— То ти, Орúшко? — почýлося від хáти. — З ким ти там, — з Павлóм?

— Та тут менí пеня́, нéнечко, — не знáю, що й дíяти...

— Ой, лúшечко! якá пеня́?..

З тéмряви вúйшла пóстать пристарóї жíнки й підíйшла блúжче.

— Запізнúлася я трóхи в Кáтрі, не зчýлася, як і смéркло... Біжý чим-дуж додóму, та й не тудú то, що за мнóю в тéмряві... хто б же ви дýмали?...

Мáти підíйшла до плóту блúжче й намагáлася розпізнáти тéмну пóстать козакóву коло перелáзу.

— Чабáн, чи що, в сірякý?

— Де пак чабáн, мáмо! — реготáла Орúся, — запорóжець.

— Січовúк?! — зжахнýлася старá.— Свят, свят, — перехристúлася вонá. — Чогó йомý?

— А óтже спитáйте!... Ув'язáвся та й ужé... Я йомý — відчепúсь, козáче! а він менí — і сякá, і такá, й гóрличко, й лю́ба... Та щáстя моé, що забалáкав аж коло нáшого двóру...

— І не сóром тобí, козáче, — звернýлася мáти до січовикá, — чіплятúся до бíдного, безоборóнного дівчáти?.. А ще зап...

— Та хоч ви, панімáтко, не сповідáйте, — озвáвся козáк, — вúсповідала дóбре й без вас вáша недотúка...

— І дóбре зробúла!..

— Крáще покладíть таку́ мúлость і дозвóльте зáвтра прийтú до вас по-дóброму в гóсті та...

— Що?!.. в гóсті? — аж скрúкнула мати. — Та ти що собí, степовúй вéпрю, гадáєш — що в мéне не чéсна госпóда, а жидівська корчмá з дівчáтами?! А бодáй ти не діждáв!.. Ходú в хáту, дóчко! наслýхаєшся тут...

Старá вхопúла доньку́ за рýку й потягла́ до хáти.

— Та почекáйте ж, панімáтко,— дáйте слóво сказáти! Я ж...

— Не хóчу чекáти, не хóчу слýхати! — чýлося від хáти. — Йди геть під три вíтри, звíдки прийшóв!...

(Кінець бýде).

С. Черкасéнко.

До українського Вчительства.

Дирекція В. П. У. В., лютий, 1935. До всіх Відділів „Взаїмної Помочі Українського Вчительства" в краю в справі передплати українського журналу мовознавства „Рідна Мова".

Уже третій рік виходить у Варшаві за редакцією проф. д-ра Івана Огієнка науково-популярний місячник, присвячений вивченню української мови — „Рідна Мова".

Журнал цей призначений у першу чергу для найширших шарів українського вчительства всіх ступенів і щаблів шкіл та виховних установ. „Рідна Мова" положила дотепер величезні заслуги для вивчення української літературної мови. Вона очищує цю мову, встановляє наукові основи для складні, стилю й загально-українського правопису. Найвидатніші українські вчені працюють у „Рідній Мові" та

підносять її на високий рівень. Сьогодні ми починаємо вже майже всі (преса, видавництва й т. д.) писати літературною мовою. Заслуга в цьому „Рідної Мови". Ще кілька літ праці цього журналу — і гасло загально-української літературної мови й одного всеукраїнського правопису стане цінним духовим добром цілого українського народу на всьому світі.

На жаль, „Рідна Мова" матеріяльно незабезпечена. Вона втримується тільки з передплати, а ця передплата така бідна, що журналові грозить упадок. Було б це велике нещастя для культивізації нашої літературної мови.

Товариші й Товаришки! Не допустім до цього. Підтримаймо нашу „Рідну Мову" масовою передплатою. Вона призначена в першу чергу для нас.

Кожний Відділ В.П.У.В., кожний член В.П.У.В. повинні безумовно передплачувати й пильно читати „Рідну Мову". Присвятіть цій справі спеціяльну увагу на одній із чергових сходин! Сповнім свій патріотичний обов'язок у ділянці української літературної мови!

Умови передплати й адреса видавництва подані в нас у кожному випуску „Учительського Слова" та „Шляху виховання й навчання".

Львів. За Дирекцію В.П.У.В. Андрій Зелений в. р. Денис Петрів в. р.

P. S. Уважаємо за свій приємний обов'язок найсердечніше прилюдно подякувати Високодостойній Дирекції В.П.У.В. за ту високу оцінку „Рідної Мови", що Дирекція зробила в своїм обіжнику до всіх Відділів В.П.У.В. Така оцінка надає нам сил та енергії й далі працювати для збільшення культури нашої літературної мови. Віримо й сподіваємось, що за допомогою Вчительства праця „Рідної Мови" могла б легко побільшитись і піти вглиб нашого широкого громадянства й притягнути й його до цієї величної й корисної праці. Редакція.

Психо-фізіологія мови.

(Докінчення).

Осередок рухів письма, тобто експресійного виду графічної мови, також осередком Екснера (Exner) називаний, знаходиться в тій околиці мозку, де примістились осередки рухів усіх наших частин тіла, й тому ми можемо писати не тільки рукою, але й ногою, устами і т. д. Подібно як зоровий, так само осередок Екснера може усамостійнитись від інших, і навіть випередити їх у своєму розвитку. Одначе ця самостійність та випередження мають свої границі, і звичайно дають у висліді тільки те, що дана особа зуміє легше висказати свої думки тоді, коли їх пише, а ніж звуковою мовою, а дехто так само скоріш учиться чужих мов, правопису, чи взагалі чогонебудь тоді, коли в поміч покличе писання. Головно в більшості малих дітей пам'ять рухів далеко живіша й триваліша, як зорова та слухова, і тому в них осередок рухів письма сповняє не тільки експресійну ролю мови, але й аперцепційну. Таку саму, тобто подвійну ролю бере на себе в декого осередок Брока. Часто стрічаємо особи, що люблять вчитись, читаючи голосно. Звичайно вони чинять це тому, що краще запам'ятають, коли чують виклад, а не тоді, коли тільки бачать його написаним, але є між ними також такі, що майже не слухають того, що читають, тільки мусять для спам'ятання підпомогти осередок зорових образів письма мовно-руховим.

Всі оті осередки, що беруть участь при звуковій та графічній мовах, находяться у лівій півкулі мозку, хоч також у правій не брак їх на місцях, що відповідають менш-більше першим. Тільки тут вони звичайно у заниділому стані, а зачинають розвиватися тільки тоді, коли з певних причин наступить ушкодження осередків лівої півкулі. Так одначе мається справа тільки у праворучків. У ліваків (шульга) справа протилежна, і саме їх ліворучність є доказом, що в них права мозкова півкуля має верх над лівою.

Всі осередки мови получені з собою та з деякими околицями на поверхні нашого тіла, нервовими проводами від- та доосередними, що проводять нервову енергію від осередка до осередка, або

від осередка до оруддя слуху й зору, чи мовного апарату (голосові струни й ціла усна яма), а також до горішніх кінчин.

Як говорення, так писання може наступити підо впливом спонук троякого роду: а) читаючи, і тоді спонуки виходять із зорового осередка, полученого з оком; б) відповідаючи на заслухані слова, і тоді спонуки являються вперше в звуковому; в) виповідаючи думку чи бажання, що, як уже зазначено, також починаються в звуковому, а в декого тільки в зоровому. При переписуванні спонуки до осередка рухів письма виходять з зорового осередка, при писанні під диктат із слухового, а при списуванні гадок також із слухового, бо тут беруть вони початок. Але дехто з фізіологів та психологів вважає, що хоч звуковий осередок і достарчає до думання матеріялу, тобто слів, одначе саме думання відбувається поза цим звуковим осередком, у відрубному осередку виображень й понять, що для них слова — то тільки один із символів. Досі одначе не вдалося вказати, де саме в мозку знаходиться цей п'ятий осередок мови. Петро Кривоносюк.

Варшава.

Граматика малої Лесі.

Сторінка для наших молодших.

Десята частина мови: частка.

Збентежена й розгнівана, вся розчервоніла й задйхана, бомбою влетіла Леся до хати й незадоволено жбурнула книжки до кута, ажень підлога загула́.

— Ато що знову? питає здивована мати.

— Та що ж інше, — двійка! рубає Леся.

— Із чого? дивується мати.

— З граматики, з чого ж би більше?.. З „рідної мови", мамуню моя рідненька...

За обідом сиділа Леся як на шпильках, а до страв либонь і не доторкалась. Люта й збентежена.

По обіді забрав татко свою пестійку до кабінету, всадовив на вигідній канапі й пестливо притулив до себе. Дівча ревма розплакалось.

— Чого мені та „рідна мова" найчужіша за всі чужі мови? ледь-ледь шепче через сльози.

— Сором, Лесю, плакати, — плачуть тільки нездари, — їй на те татко. Заспокойся й розкажи, що тобі сталося.

— Те саме, що й завжди, — кидає Леся. Повторяли ми граматику, „рідну мову" нібито. Попалось мені речення з „Кобзаря": *За що ж ти караєш її молоду.* Я легко сказала про кожне слово, а що за частина мови оте *ж*, не знала й стала.

— Сполучник, — підказували мені дівчатка й учитель, але я заперечливо хитала головою. Берусь за дальше речення: *Не китайкою покрились козацькії очі*, і знову спіткнулась на початковому *не*, хоч і всі казали, що то прислівник... Так ото й схопила двійку... Ще й поуку задоволено вичитав мені вчитель перед цілою класою:

— Двійка на те, щоб сполучила тебе з граматикою та була ти хоч трохи при словах... Повтори сполучники та прислівники"... Виясніть мені, татусю дорогий, бо я не можу погодитися, щоб *не* було прислівником, а *ж* сполучником...

— Маєш рацію, дитино. Але ніхто з вас не винен, бо має рацію й учитель, — він навчає за шкільною граматикою, і не він винен, що та шкутильгає на всі чотири.

Справа в тому, що шкільна граматика поплутала сполучники й прислівники, поплутала, бо додала до них іще й окрему частину мови — частки, і все це змішала так, що не може дати собі з ними ради. Щоб тобі стало це ясніше, розповім про всі ці три частині.

Прислівником зветься така частина мови, що в реченні пояснює дію чи стан підмета. Пізнати прислівника легко з двох ознак: 1. він не відмінюється, і 2. завжди стосується до дієслова (рідко до прикметника), обмежуючи його широке значення. Через це про прислівника можна ще так сказати: При-

слівник — це така частина мови, що докладніш вияснює дієслово-присудка, обмежуючи його зміст. Скажемо: *Ясен раз-у-раз скрипів*, тут до дієслова-присудка *скрипів* маємо пояснення *раз-у-раз* на питання *коли скрипів*. Ще приклад: *Тихо йде людина*, — тут *тихо* — прислівник, вияснює, як саме *йде*. Слово (термін) прислівник трохи невідповідне, старе, треба б казати: придієслівник; встаровину на дієслово казали просто слово (verbum), а звідси й прислівник (adverbium). Отже, розпізнати прислівника легко.

— Добре, татку, це все ясно. А коли так, чому ж *не* в реченні: *Не китайкою покрились козацькії очі* вважають за прислівника? Та ж воно не до дієслова стосується?

— Зачекай і слухай далі. Погляньмо тепер, що то таке сполучник. Сполучником зветься частина мови, що з'єднує слова або прості речення й показує їхній стосунок одне до 'дного. Напр.: Брат *і* сестра гуляють. Не пішов до школи, *бо* хворий був. Слів, що сполучують слова, дуже мало, це головно *і, та;* головне ж завдання сполучників — показувати стосунок речень одне до 'дного, а тому термін „сполучник" — теж недобрий, бо не показує істоти справи.

— Так, але що ж сполучує слівце *ж* у реченні: За що *ж* ти караєш її молоду?

— Нічого не сполучує, а тому це й не сполучник, як *не* не прислівник. Ось до цього я й переходжу тепер. Справа в тому, що маємо ще десяту частину мови, хоч граматики наші про неї ще ні слова не говорять. Ця частина мови зветься вия́вник або ча́стка.

— Бракувало ще вияв ника, це що за лихо на бідну учнівську голову? Не чула такого! — нервується Леся.

— Ти багато, дитино, не чула, — тепер почуй і добре собі запам'ятай. Десята частина мови — це ча́стка. Часткою зветься така частина мови, що підсилює й вирізнює окремі слова в реченні. Часток у нас дуже багато, напр.: і, й, он, ось, от, ото, та, та й, таки, навіть, так і, би, б, же, ж, но, то й ін. Замість ча́стка можна казати „вия́вник", бо ці слівця виразніш „виявнюють" ті слова, що з ними стоять. Виявники можна поділити так: пита́льні: чи, невже, хіба, чого, чом, чому; приказо́ві: нехай, хай, щоб; пере́чні: не, ні, ані; вказівні — всі інші. Треба добре відрізняти частки від сполучників, бо вони нічого не сполучують, а тільки підсилюють те слово, що до нього туляться. Напр.: Ось *і* дуб той кучерявий, — тут *і* частка; Брат *і* сестра, — тут *і* сполучник. Ось іще приклади на частки: Вона *й* слова не промовила. А ходім *но* до лісу! З переполоху *ну* втікать! *Ото* який! А з неба місяць *так* і сяє. Нема *ні* слова. Я *таки* піду, — і багато, багато подібних. У нашій мові повно вия́вників, а граматика й знати їх не хоче.

Запровадження нової частини мови відразу спинює плутанину в прислівниках та сполучниках, бо дає можливість усі ці частини мови докладно розрізняти. Ти знала, що сполучник „сполучує", а стрівши *ж*, що нічого не сполучує, не дала собі ради, бо тут *ж* справді не сполучник, а частка. Так само ти добре знаєш, що прислівник стосується до дієслова, вияснюючи його, а *не* в „Не китайкою покрились" до дієслова не стосується, бо це частка, тому ти й сплуталась, як „плутається" кожен, хто хоч трохи тут ду́має. Тільки запровадження десятої частини мови, частки чи вия́вника, відразу освітлює нам усю цю плутанину. В інших наро́дів давно вже прийняли цю десяту частину мови, і там діти більше не блудять між трьома соснами.

— Дорогий татусю, то Ви напишіть про все це, нехай усі знають... Це ж таке важливе...

— Не поможе, дитино, — ніхто не повірить і не послухає. „Він нас буде вчити" скажуть... Інша річ, коли це скаже той, хто має кия в руках, — того всі послухають... Прикаже — й послухають... Так, як це тепер сталося з правописом по наших галицьких школах...

Іще одне запам'ятай собі, дитино. Не кажи „частина мови", бо „частина мови" — це речення. Кажи: група слів. Людська мова складається з десятьох груп слів.

Дід Огій.

Етимологічно-семантичні нариси.

Сум — смуток, сумний — смутний (С. Луців у Рогатині). Усі ці слова тепер визначають майже те саме. Відчути різницю поміж ними ще можна, тільки знаючи цікаву історію „смутка". Первісне, доісторичне значення слова „сму́ток"— нечиста сила, диявол, чорт, і це значення позосталося від давнини ще й тепер у деяких слов'янських народів, напр. у кашубів: smętok. Це саме доісторичне значення „смутку" широко знає й український народ, хоч такого значення, на жаль, не зазначає ані один наш словник. В „Приказках" Номиса читаємо: Смуток її зна, що Б. Грінченко в Словнику своїм зовсім добре перекладає на російське: Чортъ ее знаетъ. Пор. в „Зап. О. Ю. Р." I 233: У його до смутку грошей, — це: до чорта грошей. Пор. загально знане на Наддніпрянщині: Геть до смутку! Йди до смутку! Ів. Франко в 27 томі „Етногр. Збірника" 1909 р. ст. 133 подає на слово „смуток" багато цікавих прикладів, що ясно вказують на „нечисту силу" (хоч Франко того й не пояснив). напр.: А смуток го знає, Бодай тобов смуток гречку возив, Смуток би на тя темний та чорний упав, Смуток ті бери. Хто підпадає владі „смутка" (цебто „нечистої сили"), той втрачає людський вигляд, втрачає радість життя й стає „смутний". Оце й було давнє значення нашого „смутни́й", — кого диявол посів. Значно пізніш повстало в нас нове слово, — „с у м", цебто журба взагалі, і прикметник „с у м н и́ й". З часом первісне значення „смутку" забувалося, а тому „смуток" і „сум" змішалися, змішалися й „смутний" та „сумний", чому в сучасній літературній мові ці слова вже майже не різняться значенням. Київська Учительна Євангелія 1637 р. ст. 62: Ґди постите, не будьте сму́тными. „Люборацькі" Свидницького 20: Вертався смутний. П. Куліш, „Чорна Рада" 182: Заспівав смутну́ю пісню; ст. 93: А Череванисі щось дуже су́мно. Грінченко, „Під тих. верб." 154: Він сумни́й. „Поезії" М. Старицького: смутни́м 294, в смутни́й 120, сумни́й 31. 111. 305, сумна́ 49. 98. Тичина: „Золотий Гомін" 1922 р.: І так сму́тно, так су́мно співає 20.

Трояна. Запитує нас Яр. Марків із Бучача: „Відкіля походить слово т р о я н д а, що в Україні означає р о ж у? Уживають його новіші письменники, але й у Куліша знаходив я це слово. Тішить мене, що в нас власне слово на означення міжнароднього терміну р о ж а". Слово т р о я н д а — рідке серед слов'ян слово, бо тільки болгари мають його в формі т р а н д а ф и л ъ, а всі інші від гр.-лат. rosa, рожа. Назва ця походить від середньогрецького (візантійського) *τριαντάφυλλον* „тридцятилистник", давнє *τριακοντάφυλλον*. Від давнього часу в Україні жило багато греків, особливо на півдні, — від них ми взяли чимало різних слів, між ними й деякі назви плодових дерев та городини, як: вишня(?), черешня(?), огірок, тмин, ріпа, анис і т. ін., бо греки займалися садівництвом та городництвом. Від них взяли ми й т р о я н д у, трохи переробивши. Сполучення *нт* ще задовго до IX-го віку, цебто до наших писаних пам'яток, самі греки вимовляли вже як *нд*; так само вимовляють *нт* і сучасні греки: *τριάντα* (тридцять) вимовляють „тріа́нда", наше т р о я н д а. Уже вдавнину греки рожу звали не тільки повно: *τριαντάφυλλον*, але й скорочено: *τριάντα* = triánda, наше т р о я н д а. Слово т р о я н д а добре відоме в Україні, навіть у живій народній мові, напр. Словник Грінченків IV 288 подає з Полтавщини: Рости, рости, трояндочко, не хилися. Т р о я н д а — це повна рожа, rosa centifolia, на неповну рожу так не кажуть, — це буде дика рожа, собача рожа і т. ін. Деяка перерібка грецького слова (незалежна від форми болгарської) свідчить про давнину цього слова в нас; форма р о ж а значно молодша.

Сизий (Суддя Яр. Марків у Бучачі). Слово с и з и й не має в нас усталеного одного значення: це сірий, сивий, попелястий чи темний, але конечно з синім, чи з ліловим полиском. Цікаво, що кольор цей прикладається головно до птахів; так, у народній поезії маємо: сизий

сокіл, голуб сизий, орел сизий, сиза зозуля. Пор.: Голуб сизий, голуб сизий, голубка сизіша. Ой де взявся орел сизокрилий. В українських Думах маємо (див. видання Ф. Колесси): Сизий орел 65. 71. 105. 116.. Сиза зозуленька 70, Сизокрилий голубок 111. Це праслово, корінь його, здається. *си-*, цебто той самий, що і в словах: си-в-ий, си-н-ій, так і тут: си-з-ий, а це говорило б і про значення цього слова. Пор. в Слові о полку Ігоревім: „Боян бо вѣщій растѣкашеться шизым орлом под облакы". До людей це слово перейшло від птахів, але рідко: дівчина сизоока, сиза матінко = голубонько.

Допіру (Д. Бучинський у Трибухівцях). Походження форми цього слова трудно вияснити, але одне ясне: ми це слово здавна мали й без польського впливу. Ось наша „Повість временних літ", а під 988 р. (вид. 4, ст. 109) читаємо, що Володимир, вичунявши від хвороби очей, прославив Бога, кажучи: „Топерво уведѣхъ Бога истиньнаго" (= допіру пізнав я правдивого Бога). Як бачимо, слово допіру, що повстало з давнього топерво, відоме в нашій мові з найдавнішого часу, бо ще Володимир Великий говорив його, а вже через це не можна звати це слово польським: хто в кого позичив його — трудно сказати. Як саме наше допіру, допіро повстало з давнього топерво, мені не ясно. Вдавнину писали допѣро або допѣро, а це б говорило, ніби тут *і* повстало з *е* загальним процесом: топерьво> доперво > допірво > допіро (але проти цього говорить те, що *ер* у нас звичайно не змінюється: перший). Значення цього слова позосталося в нас стародавнє: тільки що, тільки но, ось тільки, = тепер у перший раз. Давнє топерво повстало з „то перво" так само, як німецьке erst із erster. Із топерво повстало кілька форм, напр. тепер, також допе́рва й допіру-допіро. В західніх українських говорах дуже поширене допе́рва з тим самим старим значення. напр. „Одарка" А. Чайківського 1921 р. ст. 33: „Вона стала розглядатися і допервa тепер покмітила, що вона не вдома". Форма допіро дуже давня, A. Brückner (Słownik etym. 94) подав її для польської мови з 1407 р., але з XV в. ця форма відома і в метриці Литовській, як допѣро. Форма допіру (з *-у* на кінці, за родовим відмінком, як додому) панує на цілій Наддніпрянщині, як і форма допіро. Форми ці широко знані в мові народній, що впливу польського не знала. Напр. у казках Рудченка: Радий, наче допіро народився II 160. Чубинський: Повів їх до клуні, та й допіру дає їм пообідати III 157. Чого я допіро плакати учуся 450. Б. Грінченко („Три питання нашого правопису" 1908 р. ст. 17): „Поява починається допіро з XIV віку". Отже, як бачимо, допіру-допіро — це наші давні слова, широко відо́мі в мові народній і в літературній. Коли б це було польське слово, то трудно допустити, щоб воно так глибоко охопило цілу українську мову. Західньоукраїнського що́йно східньоукраїнська й літературна мови зовсім не знають,—уживають тільки допіру. Ось іще приклади з „Проблема хліба" В. Підмогильного, Київ, 1930 р.: Допіру справді відбулася казка 132. Спогади про події, що відбулися допіру 130. З наслідків події я скористався оце допіру 129.

Іван Огієнко.

Дописи Прихильників рідної мови.

1. З краю.

Гурток плекання рідної мови в Бучачу. Число членів Гуртка з 12 зросло до 22, з них 5 чоловіків і 17 жінок. Сходини Гуртка відбуваються правильно раз щотижня. Уже перейшли ми відміну йменників, тримаючись міцно „Рідного Писання", і взялися за науку прикметників. У програму нашу входить також читання вголос. Спершу читала нам одна наддніпрянка деякі оповіда́ння Ма́рка Вовчка, а тепер читаю сам кращі місця з „Пана Тадея" Міцкевича в відомім перекладі Максима Рильського. Завдяки заохоті проводу, 7 членів Гуртка передплатили „Рідну Мову". Бачу, що такий Гурток — дуже корисна культурна організація, бо здійснює поволі велику ідею одности нашої літературної мови. Помічається вже в усім краї значна поправа відносин в мовній справі. Усе це виключна заслуга Вашої муравлиної праці та Вашої пропаганди. Без Ва-

шої „Рідної Мови“, „Рідного Писання“ та „Словника місцевих слів“ такий поступ був би неможливий. 5. II. 1935, Бучач, Яр. Марків.

Учимося рідної мови. Відколи дістаю „Рідну Мову“, відтоді вчуся й нашої Граматики. Мушу признатись, що тяжко мені це йде, бо не маю доброї підставки змалку. Але думаю, що на світі нема таких труднощів, щоб людина їх не перемогла. Тому й іншим раджу передплачувати „Рідну Мову“ й учитися Граматики. Зо щирого серця кличу: Щасти Боже в праці! Ваш учень А. Кантор, 4. II. 1935, Дрогобич, Карний Заклад.

Звикли до „Рідної Мови“. Я свідомий того, яке велике значення „Рідної Мови“ для українського народу, й яку велику шкоду, яке руїницьке діло робить той, хто не платить совісно передплати... Читати „Рідну Мову“ мушу. Як мушу живитися, щоб дихати, так мушу читати „Рідну Мову“, щоб теж дихати... Так я зжився з „Рідною Мовою“. 18. I. 1935. Вербилівці, гімназ. абсольвент Іван Грицишин.

Дайте нам велику граматику! Щоб українська літературна мова справді ширилась поміж широкими масами, молодою й старою інтелігенцією, дуже потрібна нам велика граматика української мови, така граматика, щоб докладно вирішувала всі сучасні мовні питання. Конечно мусить бути тут і про наголос. Сердечно просимо, щоб „РМ“ видала таку граматику, — її прихильно й радісно зустріне наше громадянство. Фельштин, 13. XI. 1934, Осип Мудрий.

P. S. Як же видати „велику граматику“, коли самої „РМ“ нема змоги тягнути? Всі наші прохання до Читачів приєднати нам передплатників, а до боржників — заплатити борги, позосталися без помітних наслідків. Поки що, даємо на сторінках „Рідної Мови“: 1) Складня україн. мови, — це справді найбільша; 2) „Рідне Слово“ ч. II (почнеться друком десь із 30-го ч. „РМ“)— — це буде Граматика літературної мови для широкого громадянства, і 3) Сучасна українська літературна мова. Ред.

2. З Америки.

„Рідна Мова“ в Бразилії. Дуже велику радість учинив мені Ваш дорогий журнал. Складаю Вам за нього бідними словами свою найсердечнішу подяку. Читаю „Рідну Мову“ з гарячим захопленням і переконуюсь, як іще багато нам бракує, щоб добре знати свою літературну мову. Але я багато вже скористав з журналу, і новою любов'ю наповнилося моє серце до рідної мови, — її я вважаю за найкращу на землі. Нової охоти вчитися й шанувати рідне слово додала мені Ваша книжечка „Рідне Писання“. Ваші щирі слова, як: „Хто не говорить українською мовою, той душі української не має“, „Хто рідну мову забуває, той байдужий до свого Народу“, „Хто не міцний у рідній мові, той не твердий і в батьківській вірі“ і такі інші, неначе стріли застрягли в моє серце, бо то щира правда. Тут, у Бразилії, між поселенцями можна побачити на власні очі: де люди шанують свою мову, там і вірність до віри батьків. В Бразилії дуже небагато таких, що могли б заохочувати народ до захована своєї мови, а українського духовенства мале число, — що тих 11 священиків на 70.000 вірних, розкинених по бразилійських лісах та містах! Богу дякувати, стараннями о.о. Василіян та декого з світських українська преса росте. І як Божа ласка мені й іншим, що хочемо працювати коло нашого Народу, допоможе, то також не пожалуємо труду заохочувати наш Народ до української мови. А поки що — з великою користю читаю я Ваш місячник „Рідна Мова“. З щирого серця бажаю Вашим трудам якнайкращих успіхів. 28. X. 1934. Куритиба, Бр. Методій Коваль, Чину братів Менших.

„Рідна Мова“ потрібна нам. Ваша праця надзвичайно корисна й усім нам потрібна. Бажаю Вам щастя й здоров'я. 5. XII. 1934, Новий Йорк, М. О. Гайворонський.

Звикли до „Рідної Мови“. Цього разу „Рідна Мова“ прийшла трохи з опізненням. Я чекав її з великою нетерпеливістю. Здається, що якби якимсь лихом „Рідна Мова“ перестала виходити, то я ніяк не міг би переболіти цієї духової втрати. Добре було б побільшити „Рідну Мову“ і тим самим дати можливість поміщувати більше матеріялу та ширше висловлюватись поодиноким дописувачам. 21. XI.1 934, Новий Йорк. Л. Годівський.

Побажання. Желаю Вам успеха в служении украинскому народу. 1. XII. 1934, Sau-Paulo, евангельський проповедник В. Рудюк.

Бажаю Вам якнайкращих успіхів у Вашій науковій праці 10. XI. 1934, Winnipeg, Ів. Пресунько.

Складаємо щирі побажання „Рідній Мові“ та її Редакторові. 16. I. 1935. St. Paul, К. П. Качмарові.

Привітання. Прошу прийняти моє сердечне поздоровлення й найкращі побажання успішної праці на забур'яненому полі для Вас і всіх співробітників „Рідної Мови“. 12. XII. 1934. Порто Уніон, С. Кравченко.

Початкова Граматика української літературної мови.

Літературна вимова любить уподібнення приголосних, але літературний правопис звичайно оминає його.

Приголосний звук вимовляється пóрізно тільки перед голосни́м. Коли ж у слові збігаються поруч два приголосних, то перший із них вимовляється часто непóрізно, неясно. **Щоб знати, як писати непóрізний при́голосний звук, треба слово**

змінити так, щоб за непорізним звуком став голосний звук, тоді стане ясно, що писати: кни*ж*ка — кни*ж*ок, про*с*ьба — про*с*ити.

Завдання 186. Спишіть оці слова з тим звуком, який потрібно; потрібний звук стоїть зверху, а долі показано, як він вимовляється, але не пишеться:

Ні$^{ж}_{ш}$ка, соло$^{д}_{т}$кий, сла$^{г}_{п}$кий, ду$^{ж}_{ш}$чий, моло$^{д}_{т}$ший, бли$^{з}_{с}$ький, горо$^{б}_{п}$ці, ло$^{ж}_{ш}$ка, ле$^{г}_{х}$кий, у зати$^{ш}_{ж}$ку, гри$^{з}_{с}$ти, сні$^{г}_{х}$, ні$^{г}_{х}$, га$^{д}_{т}$ка, пері$^{г}_{х}$, сусі$^{д}_{т}$ка, ри$^{б}_{п}$ка.

Завдання 187. Глухі звуки перед дзвінкими в нашій вимові стають дзвінкими, але на письмі глухих не змінюємо. Перепишіть оці слова, й запам'ятайте, як їх писати.

Боро*т*ись — боро*т*ьба, вели*к*ий — вели*к*день, моло*т*ити — моло*т*ьба, о*т*о—о*т*же, проси*т*и—про*с*ьба. Але вимовляємо: боро*д*ьба, вели*г*день, моло*д*ьба, о*дж*е, про*з*ьба.

Завдання 188. Дзвінкі перед глухими в нашій вимові стають глухими, але на письмі глухих не змінюємо. Перепишіть оці слова, й запам'ятайте, як їх треба писати:

Пишемо так: кі*г*ті — кі*г*оть, ні*г*ті — ні*г*оть, ді*г*тяр — дьо*г*оть, ле*г*кий — ле*г*енький, на*д*хнути — ди*д*хати, на*д*хнений, зі*д*хнути, зі*д*хання. Але вимовляємо: кіхті, ніхті, діхтяр, лехкий, на*т*хнути.

Завдання 189. Перепишіть і запам'ятайте оце:

Частіш пишемо сполучення *чн:* безпечний, безконечний, вдячний, вічний, влучний, зручний, конечний, місячний, місячник, необачний, наочний, помічний, помічник, пшеничний, Сагайдачний, ячний. Тільки в оцих словах пишемо *шн:* мірошник, рушник, рушниця, соняшний, соняшник, сердешний, сінешний, яєшня. Пишемо: пошта, поштар, поштарський, поштарювати, поштовий, корчма.

Завдання 190. Добре пам'ятайте, що кінцева приголосна слова й початкова приголосна дальшого слова уподібнюються так само, як уподібнюються приголосні в середині слова, тільки на письмі ніколи того не зазначаємо. Напр. „са*д* ба*т*ьків" читаємо як „са*т* ба*т*ьків", але на письмі такого уподібнення ніколи не зазначаємо. Скажіть 5 прикладів уподібнення приголосної кінця слова перед приголосною дальшого слова.

55. Зміна приголосних перед *с, ч, ц.*

Я був у повітах Кременчуцькім, Прилуцькім і Галицькім. Заклалося студентське братство й козацьке товариство. Привезли краму волоського, французького паризького й празького чеського. Я побував у Німеччині, Туреччині, Волощині, Шведчині й Галичині. Ми їли яєщню з пшеничним хлібом.

Як змінюється приголосний перед приголосним? Як змінюються звуки *к, ч, ць, х, ш, с, г, ж, з* й інші перед *с, ч* і *ц*? Що таке уподібнення приголосних і від чого воно повстає?

Звуки *к, ч, ць* перед *с* зливаються з ним у *ц*, звуки *х, ш, с* — у *с*, звуки *г, ж, з* — у *з*, а тому пишемо: козак — козацький, козацтво, грецький, кременчуцький, прилуцький, Галич — галицький, молодець — молодецький, молодецтво, волох — волоський, чех — чеський, товариш — товариство, перс — перський, Прага — празький, ризький, убозтво, запорізький, Парúж — парúзький, француз — французький і т. ін. Інші приголосні, напр. *д, т, б* й ін. не змінюються перед *с:* людський, лю́дство, брат — братський, братство, багатство, студентський, сирітство, бабський і т. ін., але: міський. Рідко вживані чужоземні слова, головно назви географічні, зовсім не змінюють своїх *г, к, х, ж, з, ш, с* перед *-ський:* виборгський, шахський, цюріхський.

Звуки *к* і *ц* перед *ч* змінюються на *ч*, звуки *х* і *с* — на *ш* (і замість *шч, сч* пишемо *щ*), звуки *г* і *з* — на *ж*, напр.: турок — Туреччина, гайдамак — гайдамаччина, Хмельниччина, кріпак — кріпаччина, німець — Німеччина, волох — Волощина, пісок — піщина, ліс — ліщина, Полісся — поліщук, показати — покажчик, брязкати — бряжчати і т. ін. Звуки *д* і *т* перед *ч* не змінюються: Шведчина, тітчина, невістчин і т. ін.

Приголосні *ж, ч, ш, т* перед *ц* пишемо незмінно (хоч при вимові їх уподібнюємо): запорожці, дочці, отці, ющці, квітці і т. ін.

Завдання 191. Перепишіть до зшитка оці слова й поясніть, чому їх треба саме так писати.

Козацтво, ткацький, студентський, людський, сиріткський, галицький, французький, кріпаччина, покажчик, бряжчати, дочці, Німеччина, братський.

Завдання 192. Добре запам'ятайте, що пишемо тільки Галичина, а не Галиччина. Слово повстало так: *галка — Галич — Галич-ина.*

Завдання 193. Перспишіть і запам'ятайте оце.

По-літературному треба ось так говорити й писати, а не так, як у дужках (): полоскати (полокати), поміч (попертя), по́лу́день (пополудне), попрощатися з ким (попращати кого), посо́л (посел), у́ряд (правительство), прела́т (пралат), голова (предсідник), однак (прецінь), присто́йний (приличний), Прилу́ка (Прилуки), при́зьба (приспа), геть (проч), коробочка (пуделко), лякати (пудити), пу́дра (пудер), стукати (пукати).

56. Спро́щення приголосних груп.

Лінивому щотижня празник. Будь чесний, необлесний. Капосний напасник попав у пропасницю. Не все коту масниця. Щасливому день короткий.

Бороздити — боро*зн*а, ти*ждень* — ти*жня*, пі*ст* — пі*сний*, пер*стень* — пер*сня*, ві*сті* — ві*сник*, і*ст*ота — і*снувати*, ща*стя* — ща*сливий*, жалі*сть* — жалі*сливий*, ма*сло* — ма*сний*.

Праздьникъ — праздникъ — праздник, постьный — постный — пісний, ненавистьный — ненавистный — ненависний, вѣстьник — вістникъ — вісник, умысльный — умисний, щастьливый — щастливый — щасливий, поздьно — пізно, честьный — чесний.

Пишемо: милосердний, а не: милосерний.

Що таке приголосна група? Чи легко вимовляти великі приголосні групи? Кожна мова пильнує спростити немилозвучні приголосні групи,— чи є це спрощення в нашій мові? Які найчастіші групи приголосних спрощуються? Які звуки і в яких групах зникають? Як ми писали ці приголосні групи встаровину? В яких книжках ще пишуть цим стародавнім історичним правописом? Перерахуйте спрощені групи приголосних. Що таке уподібнення приголосних?

В давній нашій мові в сполученнях приголосних звичайно був ще голосний глухий ь, цебто довгої приголосної групи не було; коли ж ь зник, то приголосні збіглися й цілу групу їх стало тяжко вимовити, чому повстав новий мовний проце́с — уподібнення приголосних та їх спрощення.

Сполучення приголосних дуже часто не вимовляються ясно, але спрощуються так, що стають легші для вимови.

Українська літературна мова пильнує тяжкі до вимови немилозвучні трьохзвукові приголосні групи спрощувати на двозвукові, а двозвукові на однозвукові, цебто викидаючи один звук.

В немилозвучних приголосних звуках *здн, ждн, стн, стл* **випадає зубний** *д* **чи** *т*, **а в групі** *слн* **випадає** *л:* че*сть* — че*сн*ий, *стелю* — *сл*ати, праз*н*ик, ко*жсн*ий, ві*стк*а — ві*сн*ик.

Завдання 194. Спишіть оці слова зо спрощеними приголосними групами, і запам'ятайте, як їх писати.

Празник, пізно, борозна; кожний, тижне́вий, тижня; вісник, власний, водохресний, звісний, зловісний, існувати, ка́посний, кори́сний, напасни́к, нена́висний, нещасний, облесний, первісний, перехресний, персня, пісний, почесний, пропасниця, радісний, совісний, учасник, хресний, чесний; жалісливий, зависливий, слати — стелю, шелеснути, щасливий; масний, масниці, навмисне, ремесник, умисне. Не спрощуємо: ші*стн*адцять, кі*стл*явий, пе*стл*ивий, милосер*дн*ий.

Завдання 195. До прикладів попереднього ч. 194 завдання придумайте такі слова, що в них була б двозвукова приголосна група з тим приголосним *д, т, л*, що в трьохзвуковій групі випадає:

Боро*зд*ити — боро*зн*а, ти*жд*ень — ти*жсн*евий, ві*ст*і — ві*сн*ик...

Від Редакції й Адміністрації.

„Фонд Рідної Мови". Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови": Українське Товариство „Взаїмна Поміч" у Вінніпегу 131·25 зл. (25 дол.), Невідомі особи 6·80, Е. Пушкар 5, о. Др. Л. Глинка (на Фонд Початкової Граматики) 5, о. Д. Лещишин 3·30, М. Мацевко 3, Є. Міляшкевич 2, М. Щесюк 1 зл. А разом 158·35 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови" широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

Щедрий дарунок на „Рідну Мову". Загальні річні збори Українського Товариства „Взаїмна Поміч" у Вінніпегу постановили видати на „Фонд Рідної Мови" 25 дол.

Боржники „Рідної Мови", перечитайте відозву до вас вище, ч. 1 на ст. 31-34.

Другий річник „Рідної Мови", ч. ч. 13-24 у мистецькій оправі з англійського полотна, з золотими написами на блакитному полі, тільки 7·50 зл. з пересилкою. Перший річник (без 2 і 3 чисел) 5 зл., другий неоправлений 6 зл.

„Рідне Писання" Проф. І. Огієнка подає повний український правопис і основи літературної мови. Хто хоче ґрунтовно знати свою літературну мову, той мусить мати й знати цю книжку. 147 ст., ціна 1 зл. з пересилкою; в мистецькій оправі 1·50 зл.

„Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних" Проф. І. Огієнка — це необхідний довідник для кожного, хто хоче знати свою літературну мову. Без цього Словника не обійдетесь при праці. 156 ст., ціна 1·50 зл. з пересилкою; у мистецькій оправі 2 зл.

„Як писати для широких мас" Проф. І. Огієнка — необхідна книжка кожному, хто тільки пише чи хоче писати. 24 ст., 30 гр. з пересилкою.

Нові книжки, прислані до Редакції. „Дитяча Бібліотека: Малий Декламатор, Історія України І-ІІ. — „Українська Бібліотека": М. Голубець: Рік грози й надій 1914; А. Чайковський: За наживою; О. Федькович: Вибір творів; Фр. Коковський: Людська вдячність та інші веселі оповідання; У. Самчук: Марія. О. Задума: Відплата, трагедія в 5 діях, Чернівці, 1934. В. Шаян: Терпіння молодого гуцула, Л. 1935. Є. Маланюк: Земна Мадонна, IV книга лірики, 1934, 102 ст., Львів. о. Іван Бугера: Науки на Свято, ч. І. Львів, 1934, 38 ст. — о. В. Породко: Місія серед недовірків, 1935.

ЗМІСТ 4-го (28) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ": *І. Огієнко:* Методи вивчення складні: описова, порівняльна, історична. *М. Гнатишак:* Артизм творів Степана Руданського. *Є. Грицак:* Новотвори в сучасній українській мові. *І. Огієнко:* Сучасна українська літературна мова. *С. Черкасенко:* Наша твердиня, поема: 3. Пора остання. „Пригоди мологого лицаря", роман. *А. Зелений* і *Д. Петрів:* До українського вчительства. *П. Кривоносюк:* Психо-фізіологія мови. *Дід Огій:* Граматика малої Лесі: десята частина мови — частка. *І. Огієнко:* Етимологічно-семантичні нариси: сумний — смутний, троянда, сизий, допіру. Дописи Прихильників рідної мови. Українська мова в Канаді й Америці. Розділ для самоуків і дітей: „Рідне Слово", Початкова Граматика укр. літературної мови. — Адреса „Рідної Мови": Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., півріччна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник І (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник ІІ — 6 зл., оправл. 7·50 зл.

Відповідальний Редактор *Д. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. BTALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ВА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III. ТРАВЕНЬ 1935 РОКУ ЧИСЛО 5 (29).

»Наша Культура«.

Широкі кола сучасної української інтелігенції, особливо молодшої, не можуть похвалитися глибоким знанням і правдивим розумінням своєї культури. Сталося це головно через те, що наша інтелігенція виховувалась і виховується найчастіш по школах чужонаціональних, де нічого не чує ані про свій наро́д, ані про його минуле, ані про його духове життя. Національна освіта — головна основа нашого світогляду — набувається в нас найчастіш самотужки і звичайно прихапцем.

Наслідки такого ненормального ста́ну дуже шкідливі не тільки для нашої інтелігенції, але й для цілої Нації. В більшості своїй ми звичайно не знаємо навіть головніших і важливіших основ своєї культури, мало знаємо свою історію, потемки ходимо в літературі. Прихапцем набута національна освіта не глибока й безсистемна, а це допроваджує до того, що національно-сильних характерів, надзвичайно потрібних у нашому тяжкому житті, тепер ми маємо не багато. Непослідовність, прихапцевість і безсистемність набутої національної освіти творить хиткі характери, що часто не знають, на що́ їм орієнтуватися, на чому ґрунтувати свій світогляд, як то особливо сильно помітно в поглядах повоєнного покоління. Так і мусіло статись, бо ж національно сильний характер вироблюється тільки глибокою, систематичною й послідовною національною освітою, такою освітою, що проймає цілу нашу духову істоту й творить для нас закінчену виховну цілість.

Щоб зарадити цьому ненормальному станові, закладаємо нову наукову станицю, — науково-літературний місячник „Наша Культура“. Ставимо собі за головну ціль всебічне й глибоке наукове висвітлення нашої духової й матеріяльної культури, чому й будемо давати наукові статті зо всіх діля́нок історично-філологічних і близьких до них наук, а саме: історія, література, театр, музика, мистецтво, філософія, мовознавство, етнографія, право, археологія, палеографія, педагогіка, архітектура й т. ін. Звичайно маємо наукові журнали тільки фахові, доступні обмеженому колу спеціялістів, ми ж закладаємо науковий журнал з найширшою програмою, — хочемо давати досліди зо всіх діля́нок нашої духової й матеріяльної культури, давати все те, що конче потрібне для глибокої національної освіти й для повного зрозуміння своєї культури. В фахових наукових журналах даються статті тільки для небагатьох фахівців, ми ж хочемо дати такий науковий матеріял, що його легко розумітиме ціла наша інтелігенція, хочемо давати матеріял, конечно потрібний і цікавий усій нашій інтелігенції. Учитель, професор, священик,

адвокат, суддя, інженер, лікар, кооператор, працівник пера, інтелігентна жінка й т. ін., взагалі кожний інтелігент, кожний свідóмий громадя́нин знайде в „Нашій Культурі“ цінний і необхідний йому науковий матеріял для вивчення культури цілої нашої Нації, для її відповідного глибокого зрозуміння й для вироблення собі широкого національного світогляду, як основи духово здорової людини.

Пильнуватимем усі статті „Нашої Культури“ подавати доброю всеукраїнською літературною мовою, щоб наші читачі вже з самого чита́ння привчалися до неї, бо ж літературна мова — то міцний цемент для об'єдна́ння Нації й основа національного вихова́ння. Час-від-часу міститимемо в „Нашій Культурі“ й більші статті про нашу літературну мову. Ось через це „Наша Культура“ став конечним і необхідним доповненням „Рідної Мови“.

Віримо, що ціла українська інтелігенція відразу зрозуміє наші ідейні завда́ння, а зрозумівши — щиро й сердечно підтримає нас, і діяльно допоможе нам поширити „Нашу Культуру“ справді серед наших найширших інтелігентських кол. Віримо, що в краю й на еміграції не буде інтелігентної української родини, яка не мала б у себе „Нашої Культури“, як міцної основи так нам потрібного національного виховання. Це причина, чому робимо журнал наш найдешевшим серед усіх подібних видань. Розпочинаємо „Нашу Культуру“ чотирьохаркушевими книжками, але маємо міцну надію, що наше Громадянство своєю щедрою допомогою змусить нас у недовгім часі збільшити розмір журналу до репрезентаційного вигляду.

Трьохлітня практика „Рідної Мови“ виразно показала, що наше інтелігентне Громадянство любить і цінить поважну й ідейну працю, а тому тішимо себе надією, що воно так само щиро полюбить і глибоко оцінить і „Нашу Культуру“ та її ідейні прагнення. І справді, мова й культура — це ж наріжні стовпи духового життя кожного Народу, як свідóмої Нації, а тому ціле наше Громадянство щедрою й міцною рукою підтримає й „Нашу Культуру“ й „Рідну Мову“. Ціла інтелігенція наша зрозуміє й належно оцінить і той у наших стосунках небуденний факт, що передплата на обидва наші місячники найменша, яку тільки можна було встановити, бо ми дбаємо тільки про створення незалежної наукової станиці, що чесно й сумлінно служила б своєму Наро́дові. Робимо це в глибокім переконанні, що знайдуться й у нас шляхетні меценати, що щиро й щедро підтримають „Нашу Культуру“. Стара Україна пишалася своїми щедрими меценатами, — знайдуться вони й тепер.

З такою глибокою вірою в найкращі творчі сили нашого Народу і з щирою надією на всенаціональну поміч, піднісши серце горі, радісно й бадьоро розпочинаємо свою тяжку працю на культурній службі Наро́дові. Не зразять нас власні невдачі й людська злоба, не спинять нас матеріяльні перешкоди й надмір праці. Безмежно віримо в свій великий Наро́д і в його світле Воскресення. Редакція.

Висилаємо „Нашу Культуру“ всім передплатникам „Рідної Мови“ й сердечно просимо їх передплатити й новий наш журнал. Хто не міг би передплатити негайно, нехай повідомить про це нашу Адміністрацію. Хто залишить собі тільки першу книжку, просимо прислати за неї 1 зл.

Хто ж не хоче передплачувати „Нашої Культури“, нехай поверне нам книжку.

Найсердечніше просимо всіх наших передплатників, прихильників і читачів конечно придбати для „Нашої Культури“ нових передплатників. Нехай не буде в нас читальні, гуртка, взагалі організацій і свідóмих родин без „Нашої Культури“. Сила Нації — в силі її культури.

Передплата на „Нашу Культуру“ в краю, а також у Чехословаччині, Австрії й Мадярщині: річно 10 зл., піврічно 5 зл., чвертьрічно 2·50 зл., місячно 1 зл. За границею: в Европі 12 зл., поза Европою 3 дол. річно. Окрема книжка в краю 1 зл., за границею 30 центів.

До кінця 1935 р. 7 зл., за границю 2 дол.

Адреса Редакції й Адміністрації: Warszawa — IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Конто чекове П.К.О. ч. 5880. Картотека Розрахункових Переказів ч. 15.

Адміністрація.

Методи вивчення складні.

4. Граматика й логіка.

Граматика й логіка — близькі своїм змістом науки, чому й плутають їх від найдавнішого часу. Ще Аристотель докладно не розмежував був цих наук, даючи мішані категорії, а це допровадило до того, що де-далі граматику стали або зовсім плутати з логікою, або просто вважати за частину її. Взагалі ж логіку ставили вище від граматики, бо, мовляв, граматичні закони несталі, а закони логіки — вічні. За середніх віків багато працювали особливо над складнею, але трактували її зовсім апріорно, окреслення давали з погляду логіки, а висновки робили не на основі фактів, і взагалі сильно підпорядковували граматику — надто ж складню — логиці. Філософи-логіки все цікавились граматикою, часом писали курси її, але завжди дивились на граматику, як на залежну від логіки. Ось через це для розвитку граматики справді багато прислужилися такі філософи, як вдавнину Аристотель та стоїки, а за нових часів Locke, Leibniz і інші. Підо впливом логіки й філософії повстала т. зв. загальна (філософська) граматика, а в ній явища мови звичайно освітлювались з погляду логіки; пригадаймо тут хоча б відому французьку граматику з Port-Royal 1660 р. Ось через це довгі віки, а власне аж до половини XIX-го ст., граматику все сполучували з логікою, завжди їх плутали й не вміли належно розмежувати; через це, нпр., філософ Мілль міг сказати навіть, що граматичний складневий аналіз речення — це найкраща лекція логіки.

Перша половина XIX-го ст. не принесла розмежування граматики від логіки, навпаки, — граматика, особливо ж складня цілком підпала сильним впливам логіки. У цім відношенні цікаві праці німецького вченого К. Беккера. Прихильник логічної граматики, К. Беккер склав був добрі підручники німецької мови, але граматику подав зовсім абстрактно. Підручники й праці Беккерові сильно ширилися в 30—40-х роках XIX ст., й мали великий вплив навіть серед народів слов'янських. Так, за Беккеровим впливом у Россії повстають праці Басистова, що збудував свою „Систему синтаксиса" 1848 р. зовсім за логікою, наслідуючи й переказуючи Беккера; те саме бачимо в Граматиці Давидова 1852 р., Перевлєського й ін. Сам Ф. Буслаєв, творець історичної граматики російської мови, сильно підпав був підо впливи логіки, і в своїй складні звичайно проводить логічну методу окреслення синтаксичних форм. Взагалі — Ф. Буслаєв типовий представник логічної школи, логіка в його складні скізь панує над чистою граматикою. Буслаєв, як учений, користався величезним авторитетом, його думки поширилися були серед цілого слов'янства, а особливо в Україні, а тому сильно закріпили впливи логіки на граматику й у нас. Ці впливи вельми помітні в мовознавстві ще й тепер, а по шкільних підручниках вони просто панують, замінюючи складню на перекручену логіку.

Такий панівний вплив логіки на граматику не був їй корисний, бо збив її з своєї питоменної дороги й запровадив на манівці, через що граматика не могла нормально розвиватися. Ось через це поволі повставав зрозумілий протест проти впливів логіки, вимагаючи для граматики самостійного розвитку. Німецький учений, проф. Берлінського унів. Г. Штайнталь (Steinthal) року 1855-го випустив знамениту працю: Grammatik, Logik und Psychologie, що стала працею епоховою. Штайнталь глибоко висвітлив різниці поміж логікою й граматикою, навіч показав некорисний вплив логіки, і цією працею взагалі наніс їй смертельного удара. Сильна й глибока

Штайнталева критика помітно отверезила мовознавців, і з того часу панування логіки в граматиці стало виразно маліти, бо Штайнталь переконливо показав і правдиву нову дорогу мовознавства — методу психологічну.

З часу Штайнталя розпочалася запекла боротьба граматики з логікою, боротьба, що ведеться ще й тепер і має вже показну літературу; боротьба ця часами сильно загострювалась, обидві сторони — мовознавці й логіки — не здають своїх традиційних позицій і завзято боронять фахові становища, бо тепер і логіки оберігають свою науку від впливів граматики. А взагалі ціле пита́ння остаточно й глибоко не вияснене, і вчені часом твердять тут зовсім протилежні думки.

Під сильним впливом Штайнталевої науки був у нас Ол. Потебня; він глибоко скритикував традиційне панування логіки в граматиці, рішуче вимагаючи невтручання цих наук одна до о́дної й належного размежування їхніх впливів. Ці погляди Потебневі сильно поширилися були поміж слов'янством і допомогли встановити тут правдивий науковий погляд. В слов'янському науковім світі Потебня остаточно вбив панування логіки в граматиці.

Приглянувшись глибше до граматики, особливо до складні, справді бачимо, що вона ще й тепер переповнена окресленнями, позиченими з чистої логіки, навіть у своїх найголовніших частинах. Так, душа складні — речення — звичайно має логічне окреслення, та й сам термін „речення" („предложеніе", propositio)— логічний (а в школі, поза логічним окресленням, іншого не знають і тепер); поняття підмета й присудка просто запозичені з логіки; назва „другорядні" члени речення повстала підо впливом логіки, бо то тільки вона знає члени „головні"; за логікою ж — на питання — розрізнюємо всі „другорядні" члени речення. Поділ на „частини мови", цебто поділ слів нашої мови на групи ми завжди робимо за логічними, а не граматичними підставами, — ставимо до них належні питання. Наука про відмінки переповнена впливами логіки. І т. д., і т. д., — справді, складня аж занадто багато запозичила з логіки навіть у своїх основник частинах.

Логіка й граматика — це хоч подібні, але різні науки, а сильне й некритичне змішування їх користи складні не приносить. Суттєва різниця поміж цими науками дуже велика. Справді, правильність логічна й правильність граматична — це речі різні: думка наша може бути зовсім нелогічна (напр.: *Сонце сходить, Лямпа горить, Людина не дише, Два та три — сім*), але речення буде правильне з погляду граматичного. Взагалі ж розвій людської мови, особливо літературної, вельми капризний, і звичайно не слухається вказівок чистої логіки; „граматика й логіка тому не сходяться — правильно твердить Paul (Prinzipien, 33), що творення й застосовування мови не керується чисто логічним мисленням". Коли б мова була справді логічна — твердив іще Steinthal та Потебня за ним, — то не було б нелогічного в мові, і на цілім світі була б тільки одна мова. Мова жива й змінна, а тому трудно зв'язати її логічними правилами та обмеженнями.

Речення граматичне й логічне — це речі зовсім різні: логіка знає в реченні тільки два члени, суб'єкт і предикат, тоді як граматика має їх аж п'ять, бо знає ще т. зв. „другорядні" члени; таким чином бачимо, що ці „головні" члени мають у двох науках тільки одну назву, але різний зміст.

Граматичних категорій взагалі більше, як логічних. Так, граматика знає своє власне розрізнення родів, часто противне логиці (суддя, собака). Не знає логіка граматичних дієслівних видів, осіб, способів; знає тільки одну оповідну форму речення, тоді як у складні їх багато.

Отже, як бачимо, треба добре відрізняти логіку від граматики, і вистерігатися логічних окреслень особливо в складні, де часто не легко відрізнити ці дві науки. Взагалі ж, впливи логики на граматику не розвинули складні, — навпаки, тільки загальмували її розвій, бо збили з питоменної чисто граматичної дороги, що була б найкорисніша.

Але за останнього часу ширяться трохи лагідніші думки про стосунок логіки

до граматики. Потебня твердив, що „мовознавство, а зокрема граматика ані трохи не ближче до логіки, ніж якабудь інша наука“ („Изъ записокъ“ I 63). Звичайно, це перебільшення, і за останній час ціла низка вчених стала трохи спокійніше дивитися на стосунок цих наук; напр. так уже висловились: Вундт, Овсянико-Куликовський, Paul, Богородицький, Грунський і т. ін., не кажучи вже про осіб, що фахово працюють над логікою, як В. Зіньківський, M. Ossowska й ін. Складня не має ще докладно й остаточно встановленого змісту, а це не раз змушує дослідника оглядатися трохи й на логіку. Та й не корисно недобачати, що між логікою й граматикою все таки не мало спільного, навіть у основних їхніх завданнях: логіка — наука про правильне мислення, граматика — наука про правильне говорення. В граматиці й логіці навчається про спільні речі (правда, з різних поглядів): речення, його частини, класифікація слів і т. ін. Існує граматика загальна, а в ній багато окреслень трудно зробити, стоючи на ґрунті самої лишень чистої граматики.

„Процеси й форми логічної думки — правильно твердить проф. Д. Овсянико-Куликовський (Синтаксисъ, 2 вид. 1912 р. ст. XII, XIV-XV)— з одного боку й граматичної з другого це явища, при всій їхній різниці, покревні, і навряд чи можна сумніватися, що між ними існує генетичний зв'язок. Явище, що зветься „логічною думкою“, не однакове з явищем, що ми звемо його „граматичним реченням“, але ж вони, поперше, класифікуються разом у рубриці „мислення“, і, подруге, між ними бачимо безсумнівну аналогію. Звичайна річ, логіка, як наука, стоїть до граматики, як науки, значно ближче, ніж стоїть вона, напр. в стосунку до ботаніки, зоології, біології й т. ін. Я вважаю зовсім за можливе, що процеси логічного мислення вперше повстають на певнім ступені розвитку граматичної будови. Логічні поняття — субстанції, атрибута, дії, стану й т. ін. розвиваються спроквóла з відповідних граматичних категорій, і так же спроквола процеси аналізи й синтези, що дані в граматичнім реченні, перетворюються в логічні, так що граматичне речення дає життя логічному. Логіка зароджується в надрах граматичного мислення й довго лишається тісно зв'язана з ним. На певнім ступені розвитку вона в більшій чи меншій мірі визволюється з опіки граматичних категорій і організується над мовою, — як вища інстанція думання, що проте не керує нею, а тільки царює“.

Загальний наш висновок такий. Логіка й граматика — науки різні, але мають не мало спільного. Плутання цих наук користи їм не приносить, а тому мусимо міцно стояти на чисто формальному граматичному погляді, не забуваючи проте, що багатовікова стичність граматики з логікою, як наук, а також їх певний генетичний зв'язок, глибоко відбилися на складні, а через це остаточне їх розмежування — праця ще не одного покоління мовознавців. Процесу розмежування цих наук дуже допоможе психологічна метода праці, що тепер шириться все більше та більше.

Література. Н. К. Грунскій: Очерки по исторіи разработки синтаксиса славянскихъ языковъ, 1911 р., ч. I ст. 87-88, 140, 144, 150-152, т. II ст. 95, 130-135, 192-195, 218-219, 239, 244. В. В. Зѣньковскій: Къ вопросу о функціи сказуемаго, „Унив. Изв.“, Київ, 1908, кн. 9, ст. 1-59. Д. Н. Кудрявскій: Грамматика и логика, „Введеніе въ языкознаніе“, Юр'їв, 1913 р., 2 вид., ст. 18-26. Mautner: Zur Grammatik und Logik, Stuttg. — B., 1902. Marja Ossowska: Stosunek logiki i gramatyki, „Kwartalnik Filozoficzny“, Краків, 1929 р. т. VII кн. 3 ст. 231-264. А. Потебня: Изъ записокъ I, розділ VIII: Грамматика и логика, ст. 60-63. Rubczyński: O znaczeniu prac niektórych naszych lingwistów (Лося, Розвадовського) dla logiki, »Prz. Filozoficzny« 1901 р. т. XIV кн. 4. ст. 466-476. H. Steinthal: Grammatik, Logik und Psychologie, ihre Prinzipien und ihr Verhältniss zu einander, Берлін, 1855. Д. Овсянико-Куликовскій: Синтаксисъ, 2 вид. 1912 р. ст. XI-XV, див. ще „Русская Мысль“ 1896 р. кн. 12 ст. 30-32. O. Kádner: Jazykové jevy v logice, Kolín, 1902. I. Rozwadowski: O zjawiskach i rozwoju języka, Краків, 1921, ст. 30-36. H. Schmitt: Psychologie und Logik in ihrem Verhältniss zur Sprache und zur Methodik sprachlicher Untersuchung, »Archiv für gesamte Psychologie« т. XXVII. П. А. Бузук: Основные вопросы языкознания, Москва, 2 вид. 1924 р. 163-170. H. Delacroix: La langage et la pensée, 575-587. O. Wahnschaffe: Grammatik, Logik und Sprache, „Die Neueren Sprachen“ 1929 р. т. 37 ст. 192-207. A Séchehay: Essai sur la structure lo-

gique de la phrase, Париж, 1926. Н. Н. Дурново: О формальной грамматике и логике, „Родной язык в школе" 1925 р., М., кн. 6.

5. Біологічна метода.

Сильний розвиток природничих наук допровадив і мовознавство до повстання т. зв. біологічної методи. Основником цієї методи був славний німецький учений Август Шляйхер (Schleicher, 1821-1868), що багато працював для вдосконалення порівняльної науки. Шляйхер кохався в природничих науках, особливо в ботаниці, досліджував їх методологію, й пильнував пересадити її до своїх мовознавчих праць; був великим приклонником Дарвіна. Головна праця Шляйхерова, що принесла йому світову славу, це Compendium der vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprache 1860 р. (вид. 4-те 1876 р.). Шляйхер дивився на мову, як на окремий самостійний організм, що існує поруч людини; організм цей живий: народжується, живе й завмирає. „Мовознавство — це наука природнича, а мова — організм", твердив Шляйхер. Як живий організм, мова піддається тим самим методам наукового досліду, що й науки природничі, до яких треба залічити й мовознавство.

Наука Шляйхерова про мову, як про живий організм, не була новиною: чимало мовознавців твердили те саме ще до Шляйхера, особливо ж К. Ф. Беккер. Але Шляйхер докладно розвинув цю теорію, і мова стала в нього за окремий організм, ніби відділений від людини й легкодоступний для експериментальних дослідів.

В молодості Шляйхер кохався в філософії Гегеля та працях Дарвіна, а це й допровадило його до особливого погляду на вартість та життя мови. Життя мов Шляйхер ділить на дві добі, — доісторичну й історичну. Доісторична доба в мові — це доба „творча", коли мова жила й буйно розвивалася в своїх формах, чому й треба досліджувати головно мови класичні: історична ж доба — це вже доба „руїни мови", „зіпсуття" її, коли вона втрачає свої давні форми й поволі завмирає. Такий погляд, як ми бачили, рішуче неправдивий: життя мови — то безупинні зміни її, а зміна форми ніколи не веде мову до її соціяльного ослаблення, бо значення звичайно передається іншій формі.

Погляд Шляйхерів на мову, як на окремий організм, так само не витримав глибшої критики: мова живе в людині, як витвір його духа й чинник психологічний; це орган духа, а не організм.

Ось через це біологічна Шляйхерова метода не дала корисних наслідків в науці й скоро забулася. Відгомони цієї науки ще бачимо в працях Шляйхерового учня, Іогана Шмідта, а почасті й у М. Мюллера, І Срезневського, Колосова й ін. На вивчення складні цей напрям помітнішого впливу не мав.

На зміну цієї методи пізніше прийшла правдиво експериментальна фізіологічна метода, але для дослідів головно фонетики.

Література. Див. літературу 1, 2, 8, 12.

Іван Огієнко.

Причини мовного винародовлення українців в Америці.

Мова була, є й буде надзвичайно важлива в житті й культурнім розрості кожної нації, бо вона не тільки чинник порозуміння, але й один із найгрізніших засобів в імперіялістичних задумах тієї чи тієї нації. Знаємо, що колишні греки та римляни з своїми політичними підбоями чужих країв приносили туди ще й свої мови. Також знаємо, що встаровину грецька мова вважалася за мову всесвітню. Її вчились не тільки самі греки, але й інші народи. Згодом, за середніх віків сильно поширилась латинська мова. Обидві ці мові то здобували собі світове значення, то занепадали; тепер вони „мертві", хоч їх не мало вчаться по середніх школах. Їхнє місце заступили інші, новітні мови. Сильні мови: російська, еспанська, французька, німецька, а особливо англійська промощують собі щораз то дальший шлях серед народів.

Так само, як нас старалися знищити

мовно й духовно, скажемо росіяни, так само англійці нищили мову ірландців, шотландців й ін. Тепер англійська мова найбільш уживана в світі, — понад 500 мільйонів люда говорить нею.

Англійська мова росла водно́час із ростом Великої Британії. Велика англійська імперія закінчена вже в політично-адміністративнім твореннi, але не в мовнім. Мовна експансія продовжується далі всіма методами. Продовжують її не тільки англійці, але всі „English speaking" народи: австралійці, новозеландці, канадійці, американці й ін.

Наша українська еміграція на північному континенті Америки підпадав англізації від канадійців та американців. Ті останні взялися до масової „американізації" своїх чужинецьких груп із великим заповзяттям.

Виходячи з „американської точки зору", американці почали масову американізацію з чисто оборонних причин. Тисячі книжок написано вже на тему американізації. Мені вдалося прочитати декільки з них.

Так, Henry Pratt Fairchild, професор нью-йоркського університету в своїй праці: „Immigration a World Movement and its American Significance", на стор. 395, виходячи з засади, що „асиміляція є неминуча потреба здорової еміграції", подав причини її. „Ніщо інше, як світова війна, пише він, не вчить нас краще про потребу скорої американізації. Ми побачили, що більшість німців, народжених в Америці, почувала значно більше закохання до Німеччини за останньої війни, ніж до своєї новоприбраної Батьківщини (Америки). Багато їх були готові вести з нами війну тільки тому, що Злучені Держави оголосили були війну проти Німеччини. Навіть як наші спільники чи члени нашої армії, вони представляли надзвичайно трудну проблему нашій військовій команді не тільки через трудність призвичаїтися до американського способу життя, але також з причини ворожнечі чужинецьких груп між собою".

Інша авторка, Miss Frances Kellor у своїй книжці: „Straight America" (Одноцільна Америка) пише (ст. 277) таке: „Завдяки війні ми звільнилися від думки, що ми з л у ч е н а н а ц і я... Ми нації, розкинені по континенті".

I. Bowman, також професор нью-йоркського університету, подав на стор. 694 цікаву таблицю в своїй книжці: „The New World". Із 48 штатів у Злучених Державах чужинців мають:

4	штати мають	35%	людности
10	штатів „	25%	„
10	„ „	15%	„
7	„ „	10%	„
5	„ „	5%	„
12	„ „	1%	„

Він нарікає, що „з поміж 125.000.000 американців-горожан, управнених до голосування, тільки 5.500.000 чужинців прийняло американське горожанство, а більшість їх зовсім не інтересується ані американським політично-соціяльним життям, ані його урядом. Коли ми,— продовжує він,— додамо до неголосуючої класи (цебто чужинців, що ще не прийняли американського горожанства) ще тих із обмеженим зрозумінням американського життя, тоді переконаємось, що найменш десять мільйонів чужинців, або 20% дорослих мешканців Злучених Держав, скоріш творять нову проблему, ніж розв'язують її своїм голосуванням (ст. 238). Належить тут додати, що в Зл. Державах, де всякі важніші питання вирішується загальним голосуванням, велику вагу звертається на те, хто цікавиться такими справами, а хто ні. Чужинці, звичайно, цим не цікавились аж до недавна, коли й вони стали наслідувати справжніх американців.

І тут саме лежить причина цілого лиха. Бо чужинець, як тільки прийде на бік „американців", звичайно занедбує все своє рідне... Дуже-дуже рідко буває, щоб він цікавився справами нації, з якої він сам вийшов, й нації, що серед неї проживає. Звичайно справи останньої перемагають, хоч би з тієї простої причини, що він ж и в е серед неї.

Далі автор нарікає (стор. 697), що „чужинецькі групи живуть тільки ш т у ч н и м життям, стало вживають своєї рідної мови, мають свої часописи, провадять свої окремі організації і, що найгірше, стають легковірною жертвою всяких партійних „босів" (провідників)".

На іншому місці другий автор нарікає, що „навіть третє покоління, народжене в Зл. Державах, не вміє говорити по-англійському".

З тих, отже, й з багатьох інших причин американці почали тепер свою американізацію через просвіту.

„Імігранти були засипувані викладами, відчитами й літературою", продовжує Fairchild у своїй „Americanisation". Відкрито вечірні школи, а в них заведено легкі, підставові предмети. Найважнішим предметом була англійська мова, і таким способом помалу зникало „чужинецьке назадництво", а американізація щораз то глибше запускала своє коріння в душі й серця чужинців. Праця така, — жаліється автор — не легка, бо в веденні американізації треба не тільки дати досить чужинцеві, але й вирвати все те, що вже мав той емігрант.

Отже ясно, що ціль американізації— вирвати все те, що досі кожному емігрантові було найдорожче, цебто мову, звичаї й любов до свого рідного...

„Коли б так у рідній краї емігранта, — пише далі Mister Bowman — заведено примусове навчання іншої мови, то він уважав би це за тиранію уряду. Тут навчання англійської мови — це засіб зробити його добрим горожанином держави".

II.

Вище подані факти самі ясно вказують на ті великі труднощі, що з ними має боротися наш український емігрант, щоб не підпасти цілковитій американізації, що з усіх сторін суне на нього.

Щоб рятуватися, він мусить найперше мати свої рідні школи, свої організації, й понад усе — вживати вдома тільки своєї рідної мови. Це одне, що могло б урятувати нашу еміграцію від неминучої американізації.

На жаль, у нас в Америці школи навчання рідної мови ведуться зовсім зле, навіть немає потрібних учителів. Багато з них не свідомі свойого завдання, не знають навіть, як учити. Я знаю таких учителів української мови в Америці, що замість написати „предсідатель" пишуть: „присідатель"... Я знаю священиків, що говорять свої проповіді по церквах такою „українською" мовою, що годі її розуміти... Багато-багато українців уже не говорять удома по-українському... Ба, навіть інтелігенти, що недавно приїхали з рідного краю, що їм рідна мова повинна б бути особливо дорога, залюбки вживають англійської мови...

А організації наші не дуже то й дбають направити все це грізне лихо, поки ще час. Іноді читаєш звучномовні постанови створити школи для вчителів української мови, але все це — тільки голі слова... Деякі українські часописи в Америці бачать вихід із прикрої мовної ситуації... в редагуванні ще додатку англійською мовою, і таким робом самі хиляться до „американізації".

Так отже справа української мови в Америці зовсім незадовільна. Треба доконче щось робити, робити негайно, робити всім, поки ще час. Та, на жаль, я не завважив досі, щоб у нас робилось щось поважне проти винародовлення. Шляхетний поклик Д-ра І. Огієнка: „Рятуймо нашу еміграцію від мовного винародовлення", хоч був передрукований українською пресою, належного відгуку проте не зробив... Це найкраще показує, як ми спимо непробудним сном на мовнім питанні!..

III.

З вище наведених фактів ясно виходить, що американці мають підстави конечно вести свою американізацію. Але й ми, українці, маємо повне право, гарантоване нам конституцією цієї країни, вчитися рідної мови своїх батьків. Нам треба перше всього подбати: 1. Про добрі українські школи, 2. Про відповідні вчительські сили, 3. Про українську літературу. Ми маємо право користуватися в американських бібліотеках українськими книжками. Треба тільки читати, а управа публичних бібліотек спровадить і сама заплатить за наші книжки. 4. Нам треба говорити рідним словом й добре знати свою рідну мову. 5. Конечно читати й скрізь ширити „Рідну Мову". По спроможності мати відділ

в „РМ“ для „Молодих українців в Америці й Канаді“. 7. Вибити собі з голови, що можна бути добрим українським патріотом, не знаючи української мови.

Dubuque. Федір Луців.

Артизм творів Степана Руданського.

(Продовження).

8. Ритміка.

Переглянувши так, для прикладу, бодай декілька типових, наймаркантніших випадків ужиття стилістичних засобів у віршах С. Руданського, переходимо тепер до подрібнішого розгляду ритмічної будови його творів.

Модерна наука ствердила, що генези поезії треба шукати в примітивному, синкретичному мистецтві танково- музично-поетичному, з якого тільки бігом часу відділилися в окремі галузі три самостійні мистецтва, залишаючи ролю цього синкретичного мистецтва до деякої міри за театром. Всі три згадані елементи синкретичного прамистецтва належать до штук часових чи динамічних, у протилежності до пластики. Основним же підкладом динамічних мистецтв є розділення елементів опрацьовуваного матеріялу в часі, цебто те, що називаємо ритмом. Отже не диво, що також для поезії, як самостійного вже мистецтва, треба шукати головної опори в ритмі, який є один із найголовніших засобів естетичного діяння в мистецтві слова. У цьому зв'язку мушу теж підкреслити ще не досить закорінену в філології, але естетикою вже давно встановлену правду, що поезія ніколи не може розвинути свого повного естетичного діяння на читача, якщо цей її сприймає тільки зором і таким чином передає до відповідних центрів мозку. Для повного естетичного сприйняття поезії конечно потрібне передавання її до свідомости при допомозі акустичних вражінь, т. зн. через голосне читання. Р. Вестфаль пише про це ось як: „Безмовне читання віршів можна порівняти з тим, як досвідчений музика знайомиться з якоюсь композицією, читаючи ноти, і цим способом складає собі поняття про художню її вартість“. З того ясно, що при безмовному читанні вірша не може бути мови навіть про бодай приблизно повне сприйняття естетичних вартостей поетичного твору. Взагалі поезія стоїть у дуже тісному зв'язку з музикою. До речі буде зацитувати тут, за проф. О. Колессою, вислів, що „поезія, незгідна з музикою або протимузична під оглядом чи то акценту мови, чи самих думок, не тільки не відповість ніколи своїй цілі, але до того ще й ображає розум та ухо“.[1]

Руданський мав усі дані для відчуття й зрозуміння музично-ритмічних підстав поезії, бо сам був людиною дуже музикальною. Про це свідчать хоч би спомини його односельчан, що їх зібрав Прохір Ворон у статті: „На батьківщині С. В. Руданського“ в „Раді“ 1907, де, між іншими, про С. Руданського читаємо, що „панич“ писав уже дома поезії: „От напише тобі артикула, так гарно до прикладу, ходить сам по садку, часом з листочком, та й співає його“. Сам голос прибирав до своїх поезій та співав їх сільським людям при оказії, „смішив народ“. Із цього видно, що Руданський задумував свої поезії дійсно як твори майже невіддільні від музичної їх частини, подібно, як це бачимо в народніх піснях. Знову ж про теоретичну музичну освіту Руданського свідчить факт, що він автор першої великої, двохтомової збірки українських народніх пісень з нотами, — а це на ті часи було безперечно великою новинкою. Збірка ця, на жаль, залишилася ненадрукована. Описав її В. Станіславський,[2] — а потім докладніший опис подав М. Левченко в своєму вступному слові до збірки казок та оповідань з Поділля.[3] Що Руданський більшість своїх поезій відчу-

[1] O. Kolessa: Ukraińska rytmika ludowa w poezjach Bohdana Zaleskiego, 9.

[2] „Записки історично-філологічного відділу Української Академії Наук“ 1926, кн. VII-VIII, 588-593.

[3] „Збірник історично-філологічного відділу Української Академії Наук“, ч. 68, Київ 1928, стор. 52-55.

вав чисто музикально, про це ясно свідчить також факт, що дуже багато поезій він писав під мелодію різних народніх пісень, зазначуючи виразно в підзаголовках, на який голос їх треба співати. І так, маємо у нього окремі поезії, що їх треба співати на голос: „Ой куме, куме, завтра субота", „Гуде вітер", „Ой воли ж мої, сірі, полові", „Тече річка невеличка", „Чи то така вдова живе", „Ой летів пугач", „Ой на горі жито" і б. ін.

Із чисто музикального наставлення Руданського, як поета, ясно, що ритмічний елемент мусить грати в його поезії першорядну ролю. Пита́ння ще тільки, якої саме ритмічної системи вживав переважно наш поет. Якубський розрізняє в українській поезії такі чотири типи віршування: 1) народні ритми; 2) метро-тонічні вірші; 3) силабічні вірші; 4) vers libre. Із цих чотирьох систем найближча до музики система наро́дньої ритміки, побудована на музичному принципі чергування коротких і здовжених складів, оформлених у музичних тактах. Зовсім природна це річ, що Руданський, що підпорядкував свою поезію чисто музичним категоріям, уживав найчастіш музичних народніх ритмів, — хоч послуговувався нераз і метро-тонічною системою. Ближче з'ясує цю справу перегляд ритмічних схем поезії Руданського.

Ціла поетична спадщина Степана Руданського, разом із перекладами, складається з 5089 строф переважно 4-рядкових та з 17973 рядків, нерозбитих на строфи. З того на основі метричних схем написано 216 строф і 774 рядки, т. зн. приблизно 4% із цілої творчости. Решта, т. зн. 96% писана на основі музичних, а то переважно народньо-пісенних ритмів.

9. Метро-тонічна система.

Метро-тонічною системою писані головно деякі взоровані на романтичних, чужих літературних взірцях балади, дещо з лірики та переклад Лєрмонтового „Демона".

Між метрами переважає тонічний ямб — —′, що виступає у таких комбінаціях:

1) Чотиристопові рядки, нерозбиті на строфи, мішано гіперкаталектичні й акаталектичні, з мішаними римами. Ними написано переклад „Демона", разом 774 рядки: — —′/ — —′/ — —′/ — —′/
— —′/ — —′/ — —′/ — —′/ —

напр.: Минули дикії вершини
І перед ним іздалеки,
Мов тії пишні килимки,
Засяли Грузії долини.
Край чарівний! Старі руїни
І полусонні річки,
Що по камінних тихо грають,
І дикі рожі, де співають
Свої любощі пташечки.

2) Чотиристоповий ямб, строфи чотирирядкові, 1. і 3. рядок гіперкаталектичні, 2. і 4. рядок акаталектичні, рими abcb. Цією строфою написані 3 ліричні поезії, разом 18 строф:

— —′/ — —′/ — —′/ — —′/ — a
— —′/ — —′/ — —′/ — —′/ b
— —′/ — —′/ — —′/ — —′/ — c
— —′/ — —′/ — —′/ — —′/ b

3) Ця сама строфа, тільки з римами abab. Дві ліричні поезії, 8 строф:

Мене забудь, моя дівчино!
Спокійно жий, щаслива будь,
Цвіти як рожа, як калина,
Мене забудь, мене забудь!...

4) Чотиристоповий ямб, чотирирядкова строфа, 1. і 3. рядок акаталектичні, 2. і 4. рядок гіперкаталектичні, рими abab. По цій схемі написана 1 довша балада п. з. „Хрест на горі", 72 строфи:

— —′/ — —′/ — —′/ — —′/ a
— —′/ — —′/ — —′/ — —′/ — b
— —′/ — —′/ — —′/ — —′/ a
— —′/ — —′/ — —′/ — —′/ — b

напр.: Над Києвом коло Дніпра
Як синь синіє ліс дрімучий.
Під лісом тим одна гора,
На ній хрест малий, блискучий.

5) Чотиристоповий ямб, чотирирядкова строфа, 1. і 2. рядок акаталектичні, 3. і 4. рядок гіперкаталектичні, рими aabb. Одна балада п. з. „Розмай", 42 строфи:

— —′/ — —′/ — —′/ — —′/ a
— —′/ — —′/ — —′/ — —′/ a
— —′/ — —′/ — —′/ — —′/ — b
— —′/ — —′/ — —′/ — —′/ — b

напр.: Був ранок. Сонечко зійшло,
Збудилось соннее село.
На комінах димочок в'ється,
Дівчина з відрами несеться.

Крім ямбів, ув одній ліричній поезії заступлений двостоповий, акаталектичний анапест з римами abcb, 14 чотирирядкових строф:

— ⏑ ⏑ —′/ — ⏑ ⏑ —′/ a
— ⏑ ⏑ —′/ — ⏑ ⏑ —′/ b
— ⏑ ⏑ —′/ — ⏑ ⏑ —′/ c
— ⏑ ⏑ —′/ — ⏑ ⏑ —′/ b

Нехай гнеться лоза,
Куди вітер погне,
Не обходить вона
Ні тебе, ні мене.

Далі 2 ліричні поезії написані амфібрахом. Одна з них у чотирирядкових строфах, 1. і 3. рядок чотиристоповий акаталектичний, 2. і 4. рядок тристоповий каталектичний, рими abcb, 6 строф:

— ⏑ —′ — / — ⏑ —′ — / — ⏑ —′ — / — ⏑ —′ — / a
— ⏑ —′ — / — ⏑ —′ — / — ⏑ —′ / b
— ⏑ —′ — / — ⏑ —′ — / — ⏑ —′ — / c
— ⏑ —′ — / — ⏑ —′ — / — ⏑ —′ / b

Не гнути нам шиї, козацької шиї
Під тяжким залізним ярмом,
Не нюхати диму нещасного краю,
Що в'ється над нами кругом.

Друга амфібрахічна поезійка складається з 4 строф восьмирядкових, рядки 1, 3, 5 і 7 тристопові акаталектичні, рядки 2, 4, 6, 8 двостопові гіперкаталектичні, рими abcbdefe:

Колись я із тяжкої туги
На лаві дубовій лежав,
Останній карбованець срібний
В пустій калитці держав, і т. д.

На цьому й закінчуються поезії Руданського, що їх можна читати метро-тонічною системою. Цими метрами володіє автор на загал доволі добре, виключаючи декотрих ямбів, головно в перших баладах і в перекладі „Демона". Тут завважуємо чимало неправильностей. І так напр. дуже часто находимо в першій стопі замість ямба перихій: — —. З численних фальшивих наголосів у ямбовому розмірі наводжу тільки для прикладу: любóщі, олéнь, сýмний дім, nom. pl. дýмки, оддай мене до манастúру, мéне і т. д.

Більшість метро-тонічних поезій Руданського можна читати також ритмічно; і так напр. ямбові вірші можна читати колядковою схемою, анапестичні знову як модифікований козачок. Однак як сама тематика, так і доволі послідовне видержання метро-тонічних схем вказують на те, що в даних випадках маємо вірш метро-тонічний. (Далі буде).

Львів. М. Гнатишак.

Сучасна українська літературна мова.

III.

Сполучення підрядного прикметникового речення з головним.

За сполучника підрядного прикметникового речення В. Підмогильний завсіди вживає *що*, дуже рідко *який*, і ніколи *котрий*. На цілу книжку, на 256 ст. сполучника *котрий* нема ані разу! Чуже нам польське *котрий* панує головно в мові письменників Галичини (див. про це мою велику статтю в „Рідній Мові" 1934 р. ч.ч. 9 і 10), напр. у Б. Лепкого воно на кожному кроці, але добрі східньоукраїнські стилісти ніколи його не вживають, як не вживав його й Шевченко (в „Кобзарі" сполучникового *котрий* нема ані разу!).

В „Місті" панує зв'язка *що*. Подам хоч декільки прикладів, бо ж їх на кожній сторінці десятки.

Неохота рухатись, що його тут обняла 11. Хочу знати вашу думку про оповідання, що я написав 55. Каяття, що допіру прокинулось 152. Постать і обличчя закриті були газетою, що вона читала 154. Ту посмішку, що покинув 243. Крізь вікно, що проти ліжка 220. Пішов до тієї крамниці, що була спинила його 99. Посмішку, що покинув давно 243.

У С. Черкасенка так само панує *що*, хоч дуже рідко буває й *котрий*, але не рідне, — набуте на еміграції. Цікаво, що в авторському примірнику „Дон Хуана" послідовно виправлено всі *котрий* на *що* для дальшого видання. Тут читаємо: Сеньйор отой, що на горі козу пасе 24. Засліплений красою, що за нею глибока дума причаїлась 64. Тихо моляться до розп'яття, що стоїть позад аналою 90. Забути казку мерехтиву, що промінь кинула на все 103.

IV.
Що — то, а не *чим — тим*.

Українська жива народня мова знає зложені речення з *що—то*, тоді як буденна інтелігентська мова, за російським впливом, а почасти й як архаїзм, звичайно вживає їх з *чим — тим*, напр.: *Що* далі в ліс, *то* більше дров. Літературна наша мова пішла за мовою народньою й уживає тільки форм *що—то*. Черкасе́нко знає ці форми по всіх своїх творах, хоч і не часто. У „Дон Хуані" читаю: Треба тікати звідси, і *що* скоріше — ліпше 56.

У „Місті" В. Підмогильного ці форми вже часті: Що більше освідомлював, то більша ненависть змагала його 83. Що більше підпадав під її вплив, то менше міг їй щось сказати 90. Що більше виправдував, то винуватішим його почував 176. Що більший тиск почував, то вправніше розподіляв свій час 196. Що більше Степан свою кімнату встатковував, то чужішою вона йому була 236. Що ближче до Києва, рух на річці більшав 8. Що ближчав він до заповідного будинку, то більше прокидалось у ньому неприємне почуття 55.

Такі форми в „Місті", як: *Чим* важче мені було, *тим* я була щасливіша 90, — випадкові архаїзми-русизми.

Але прислівник *чимдуж* (а не *щодуж*) звичайний у літературній мові. Так, у Черкасенковім „Дон Хуані" знаходимо: Чимдуж сюди 67. Тікав чимдуж 14.

V.
Дієприслівник минулий, а не теперішній.

Жива українська мова знає прецікаву особливість у вживанні дієприслівникових форм. Як знаємо, в мові російській та польській дієприслівник підрядного речення звичайно буває часу теперішнього, не зважаючи на час присудка головного речення: Сидя без работы, засыпаю — заснул — засну, Siedząc bez pracy, zasypiam — usnął — zasnę. Зовсім не те бачимо в українській мові: якщо чинність дієприслівникова (в підряднім реченні) й присудкова головного речення відбуваються одночасно й не мають занадто ясно висловленого часового значення, а до того дієприслівник визначає дію не закінчену, але повторну, тоді дієприслівник частіш має форму часу минулого, а не теперішнього, напр. у М. Вовчка: Живши (а не: живучи) у світі, його не втечеш.

Це особливість нашої мови, що вирізнює її серед слов'янства, а тому треба вживати її залюбки й частіш. Це форма, добре знана в східньоукраїнських говорах, але не часта в говорах західніх. На жаль, за російським та польським впливами у нас письменники звичайно забувають цю форму. Звертаю тут на неї увагу всім, а особливо письменникам західньоукраїнським.

У старших письменників це звичайна форма, хоч і не часта; навпаки, в сучасній літературній мові ця форма надзвичайно часта, — молодші письменники справедливо кохаються в ній. В „Дон Хуані" Черкасе́нковім знаходжу тільки щиро народнє: Доброго здоров'я, пивши, 17. Не давши йому часу опам'ятатись, збігає вниз 19 (а не: Доброго здоров'я, п'ючи; Не даючи йому часу опам'ятатись, збігає вниз).

Підмогильний знає ці форми вже часто, і в „Місті" залюбки вживає їх. Ось трохи прикладів.

Степан не болів, бувши загартований 102. Почуття схвилювало його, бувши для його чести принизливе 110. Вона природня тепер, бувши випадкова колись 145. Ввесь час мовчав, бувши занадто новак 156. Його джерело невичерпне, цілим світом бувши 184. З'явилася Зоська, вніс ши з собою бадьорість 177. Мов і справді про це думавши, почав викладати 206. Порошинка, котившись з гори, ширится 176. Пивши чай, делікатно відчепірювала мізинця 35. Писавши, не тямив 164. А то хто? спитав Степан, показавши поглядом на постать 190.

Як бачимо, ця минула дієприслівникова форма (замість часу теперішнього) може бути при присудкові головного речення всіх трьох часів: теперішнього, минулого й будучого, аби тільки була однорядність дії головного й підрядного речень. Коли ж чинність підрядного ре-

чення відбувається раніш за чинність головного, тоді дієприслівник конечно мусить бути часу минулого й форми закінченої: Прийшовши додому, брався за роботу. Такої форми ніколи не можна заступити формою теперішнього часу, як то буває при одночасності дії головного й підрядного речення. (Далі буде).

Іван Огієнко.

Мовні прогріхи.

Питання про мовні прогріхи буде, здається, все актуальне, бо мова кожного народу жива, розвивається й постійно змінюється. Змінюється в ній усе: фонетика, морфологія, семасіологія, фразеологія, а ці зміни часом суперечать загальноприйнятій літературній нормі. Через це з усіх усюдів будуть сипатися питання: як говорити „добре“, котру форму з двох існуючих вибрати і тд. і тд. Такі питання будуть ставити мовознавцям люди, що не займаються граматикою, але хотіли б правильно говорити рідною мовою. Роблять це з практичних вимог. Вони хочуть категоричної відповіді на свої питання, але не знають, що такої відповіді часто дати неможливо.

Пригляньмося блище до суті мовних прогріхів і до поглядів мовознавців на це питання. На мовні прогріхи, якщо вони не порушують міцно встановлених норм, не треба дивитися занадто чорно, бо історія літературної мови навчає, що форма, сьогодні ніби неправильна, згодом може бути добра й загально прийнята, а тому жоден мовознавець не може вирішити категорично, чи якась форма зла, чи добра. Треба пам'ятати, що йому йде про зрозуміння мовних явищ взагалі, без огляду на те, чи вони добрі, чи злі, правильні, чи неправильні. Граматика, чи пак наука про мову, займається тим, що в мові є, й старається вияснити, як воно є, звідкіля взялося, як повстало.

Мовний прогріх і мовна правильність — це поняття не сталі, бо мова жива й мінлива. Але це не уповажнює нас робити прогріхи, бо все має свої границі. І ця несталість має їх теж.

Мовна правильність признає якусь сталу норму за обов'язуючу. Той говорить добре, хто пристосовується до означених, прийнятих, втертих у даній добі життя народу способів вислову. Здібність пристосовуватись до них називаємо мовним чуттям. Його можна в собі виробити, головно відповідною лектурою, бо звичайно правильні слова й звороти подибуємо в творах добрих письменників. Мовні норми повстають через схрещування різних чинників: індивідуального, суспільного, літературної традиції та моментів історичних.

Мова — це звукова, артикулована форма психічного змісту. Психічний зміст прямує до того, щоб знайти своє відбиття в слові. Він може прибрати найкращі зовнішні форми в мові. Кожна людина старається індивідуально, на свій лад, інакше, ніж інші люди, висловлювати свій душевний стан. Індивідуальний чинник пробивається в першій мірі в поетів, але є також у кожної людини, кожний із нас інакше говорить. Кожна індивідуальність мусить одначе пристосовуватися до вимог загалу. Мусить піддатися вимогам інших людей із свойого середовища, словом — мусить говорити так, щоб розуміла не тільки сама себе, але щоб і інші могли її розуміти. До цих двох чинників треба ще додати вплив літературної мови й історичної традиції мови. З цих усіх чинників повстає мовне почуття, знання духа мови, а далі — мовна норма. Але не в усіх ці чинники однакові, а через те й не у всіх однакове мовне почуття. Звідси й беруться мовні прогріхи.

Відступ від загальноприйнятих мовних норм зветься мовним прогріхом. Цей прогріх можна зробити або проти норми, або проти розвоєвих тенденцій мови. В першому випадкові кажемо: так не говориться, нпр.: „відпічне“ зам. „відпочине“, в другому: це не по-українськи, це не згідне з духом української мови, нпр.: „поніс смерть на місці“. Від таких прогріхів може нас остерегти вироблене лектурою мовне почуття, знання духа мови. Взагалі в усталюванні мовної норми грає найбільшу ролю літературна

мова. Ті вирази й звороти правильні, що їх уживає більшість письменників, через що вони стали загальним добром, тому за прогріх уважається вживання провінціялізмів та ялових варваризмів.

Але не кожне відступлення від норми слід уважати за прогріх. Коли якась „неправильна" форма пройде непостережено, не „разить" і коли прийме її загал, тоді вона не прогріх. Часом існують побіч себе дві формі. Жодної не слід уважати за неправильну. Переможе та, що має сильніший чуттєвий момент. Дублети є в кожній добі розвою кожної мови. Деколи перемагає навіть „неправильна" форма, якщо вона має сильніший чуттєвий момент і співчуття більшости. Таксамо часом відступають від норми поети (licentia poëtica, але див. про це „РМ" 1934 р. ст. 207). Проте й мистці слова не можуть зовсім легковажити мовних норм і тенденцій, бо кожне виразне переступлення границі вражає й стає прогріхом. Таке відступлення від норми, творення неологізмів, в міру, як життя поступає, потрібне нам, бо збагачує мову й робить її різноріднішою.

І хоч мовні норми не сталі й не вічні, проте треба признати, що вони дуже потрібні, особливо в нас із поглядів національних. Ми розкинені серед різних інших народів, і мусимо боротися не тільки за своє буття, але й за існування своєї культури. Збереження чистоти й правильности рідної мови збереже нам націю. Мгр. Володимир Барагура.

Хорупань, п. Мливів.

Наша твердиня.

Поема.

4. Дві мáтері.

Він перед Нéю пáдав ниць
В святíй побóжності й любóві
За те, що сúлу дýха й міць
Далá Йомý у рíдній мóві,
Що з молокóм з грудéй своїх
Влилá Йомý той скарб багáтий
Та найсвятíша із святúх,
Що Їй ім'я велúке — Мáти,
Що віддалá у лю́тий час
І дýшу й сéрце до остáнку, —
Хто ж не помóлиться і з нас
На прóсту Мáтір цю, селя́нку?...
. . . . . .
Та гóре тій, що скáрбом тим
В погóрді знéхтує, як смíттям,
І в слóві мéртвім і чужíм
Віллé отрýту в дýшу дíтям!
Вонú зростýть, мов той бур'я́н,
Собí самúм і всім на шкóду,
І засмітя́ть свій рíдний лан,
Чýжі й ворóжі для нарóду;
І бýдуть дні свої тягтú,
Як Кáїн тяг своé прокля́ття,
І не зазна́ють ні метú,
Ні ща́стя твóрчого завзя́ття.
Колú ж життя́ скінчúться путь,
Колú покли́че їх могúла, —
В злобí безсúлій прокленýть
І ту, що їх на світ пустúла,
Що одірвáла від стеблá
Народнього й своєї мóви
І, так плекáвши, не далá
Життя́ розýмного основи.

11. III. 1935. С. Черкасéнко.

Новотвори в сучасній українській мові.

3. Наростки *-ниця, -иця* й *-альниця*. Чужі наростки. Заняття й чинності жінок означують теж іменники з нар. *-ниця*: промóвниця — жінка, що промовляє, вміє промовляти, продавни́ця — жінка, що продає (перекл. з рос. продавщица), посланúця — жінка · післанець (Кол. 117), злодíйниця Відр. І 14, видавни́ця, дозóрниця — наглядачка, створене на лад поль. dozorczyni ib. 176.

До інших ділянок належать такі новотвори: а) будинки: лічниця (гал.) — лікарня (в В. Укр.), станиця — постерунок, табор у Каліші Д. 22, б) предмети: мóвниця — трибуна, підвищення для промовців, головни́ця — капітель колюмни Д. 231/34.

Наростком *-иця* утворені назви самиць звірів: тигри́ця, леви́ця (гал. львиця), назви жінки по її занятті: прозір-

лúвиця — віщунка Кол. 24, політ. терміни: лівúця, правúця — ліві, праві партії, окремо стоїть: передовúця — вступна стаття (з рос. передовая, С. 22). Замісць слова „тигриця" появилося слово скорочене „тигра" (нар. *-а*) Любч. 132. Переважають у цих неологізмах галицькі слова, деякі з них складені за рос. чи польським впливом, але між ними мало зовсім невдатних. На 16 слів аж 7 визначує заняття, чинність чи прикмету жінок.

Наросток *-альниця* творить мало слів. Я записав тільки два: плакальниця — плачка Кол. 50 і незначно обгладжене рос. слово зажигальниця — запальничка (рос. зажигательница, Мик. 283). У всіх поданих словах основний наросток є *-иця*, а інші додаткові повстали з приводу поширення кореня. Для докладности подаю їх окремо.

На чужий лад створені слова: сторожева Нд. 32/34 — сторожиха (поль. stróżowa, в україн. мові є цей наросток у слові „королева") й багато йменників із російським нар. *-ша*: скульпторша — скульпторка, різьбарка (Гол.), кéльнерша — кельнерка (обидві слові у Лейт. 49), камергерша.[1]

Чужим наростком, а саме російським, є теж наросток *-ча* у словах: „подача" (аргументів, Д. 4/35), хлібоздача (рад.).[2]

4. Рідше вживані наростки йменників жін. роду: *-ба, -альня, -арня, -ня, -ина, -щина, -івля, -ість.* а) Наросток *-ба* творить іменники, що означують чинність: лучбá — сполука, злучення (від цього прикметник „лучбовий" — комунікаційний, Д. 194/34), учбá — навчання, штучне канцелярійне слово на Радянщині (від нього прикм. „учбовúй" — навчальний), Богослýжба — Богослуження, чинúтьба Д. 294/34 — примусова праця для війська або держави (поль. świadczenie woj.), пальбá — стрілянина (рос. слово, С. 22). Це здебільша слова мало вдатні й рідко вживані, здебільшого чисто галицькі.

б) Місце, де щось діється, знаходиться, або щось роблять, визначають наростки *-альня, -арня*: роздягальня, умивальня, постачальня (скла в Москві, Нд. 40/34), дозрівальня Д. 225/34, спліткарня — місце спліток Д. 194/34, плетарня — фабрика плетив (на Закарпатті, Д. 351/34), гноярня Лейт. 109.

в) Уже більше вживають до творення слів наростка *-ня* і від нього ще до війни повстало в нас багато слів, одначе вони не здобули собі загального признання, наприклад: звірня (фавна) й рістня (флора), а тепер підо впливом польської мови утворено в нас: їздня — частина вулиці, де їздять вози, скочня (для лещетарів), забезпечня — поль. ubezpieczalnia (всі слова з „Діла" й „Неділі"). Інші слова: пожарня — будинок пожежної сторожі (Відр. III, 233), нічліжня — дім для ночівлі Нд. 49/34, осередня — централя Д. 270/34, паровозівня Нд. 50/34, рухівня — гімнастична заля Д. 22, переплетня — палітурня (Гол.), печатня — друкарня (з рос. печатать — друкувати), вкінці загально в нас прийняте накладня́ — видавнича фірма. Переважна частина таких слів, це слова місцеві, вживані в пресі, здебільшого штучні, бо перекладені з чужих слів, головно з російських, напр. у словнику Голоскевича нема з них ані одного. З семантичного боку означують вони місце, де щось роблять, або поміщення, де щось знаходиться (паровозівня, пожарня, осередня), тільки звірня й рістня мають значення збірне (звірі, рослини).

Сюди належать ще 2 новотвори: холодільня й варильня (соли).

г) Наросток *-ина* мало вживаний для творення нових слів: менши́на — меншість Д., складови́на — складова частина,[1] заслужени́на — платня, пенсія.[2] Ці йменники складені так, як з нар. *-ка* й *-івка*. Окремо стоїть неологізм, утворений на Радянщині й у нас майже скрізь прийнятий: речовина — матерія (фіз. хем.).

ґ) В останніх роках дуже люблять у

[1] Г. Ібсен: Вибрані твори, том III. ДВУ. 1930, стор. 245, далі цитую в скороч. *Ібс.*

[2] Слова, вживані часто в радянській термінології й лексиці, зазначую скороч. *„рад."*, галицькі слова *"гал."*

[1] „Назустріч" — двотижневик, 7/34, далі в скор. *Наз.*

[2] „Громадський Вісник", щоденник з 1923 р., скороч. *ГВ*, 23.

нас творити слова з наростком *-щина*, а саме: церко́вщина — церк. мова, вплив, перевага церкви, канцеля́рщина, нелега́льщина Д. 264/34 — нелегальна робота, речі незаконні, Скоропа́дщина — робота на зразок Скоропадського, прихильність для гетьм. Скоропадського Д. 347/34, безвідповіда́льщина — безвідповідальність (ib., в теж у Гол.), коміса́рщина — влада, панування комісара Д. 5/35, безсисте́мщина — безсистемність С. 22, побуто́вщина — описи побуту, життя народу, літер. творчість, що описує побут Д. 5/35, вкінці назви країн і околиць: Рурщина (нім. Ruhrgebiet), Саршина (Saargebiet), Ле́мківщина (Гол.), Радянщина. Ці й подібні слова залюбки творять, бо їх легко творити, а крім цього вони вигідні, бо їх зміст широкий.

Є кілька новотворів з нар. *-івля*: сінозаготівля (рад.), поготівля (з поль. pogotowie), гуртівля (звич. гуртівня, Д. 295/34). Це йменники, що означують чинність і неначе заступають дієслівні йменники, хоч слово „гуртівня" більше підходить до таких іменників, як постачальня (місце, де щось згуртовано, склад).

Наросток *-ість* творить abstracta (уявні, подумані йменники), що означують стан і прикмети, а повстають вони від дієприкметників або прикметників, і часто заступають віддієслівні йменники: втомли́вість Д. 225/34, закутко́вість Д. 182/34 — переклад поль. „zaściankowość", забо́ргованість — задовження Д. 22, переконáльність — здатність переконувати (Лейт. 144), поту́жність — сила Д. 190/34, запрода́йність Д. 293/34 — продажність (Гол.), пе́ршість (рад.). (Далі буде).

Перемишль. Др. Євген Грицак.

»Приго́ди молодо́го ли́царя«.

Уривок з рома́на.

Заскрипі́ли й грю́кнули две́рі. Коза́к посто́яв, почу́хав пати́лицю, ви́тяг із кише́ні кисе́та з тютюно́м і почáв набива́ти лю́льку, ла́гідно й роздýмливо посміха́ючись собі́ в у́си.

— Га́рне дівча́, не взяв би його́ кат, — ду́мав коза́к, не ру́хаючися з мі́сця, — далебі́, га́рне... І те га́рно на́віть, що сміливо одши́ла мене́ та ще й ви́сповідала. Ех, за таку́ не со́ром і коня́, й ша́блю, й на́віть січову́ во́лю проміня́ти, пошúвшись знов у посполи́ті. Хм... Ко́си золоті́, як дости́гла пшени́ця, а бро́ви те́мні та дуга́сті... А о́чі вели́кі-вели́кі, си́ні, як не́бо... Гнучка́, як топо́ля, хоч і по́вна, як ро́жа... Бррр... аж моро́з поза шкýрою... Стрива́й-но... Стара́ яко́гось Павла́ згада́ла... Хм... то в не́ї есть Павло́... Це гі́рше... А втім — ма́буть міщу́х яки́йсь дзюндзюри́стий: на оди́н ні́готь покла́в, дру́гим розчави́в... Такі́ не страшні́...

Було́ ти́хо-ти́хо та га́рно. Пога́сли оста́нні, де-не-де́ позасві́чувані, свíтла по хата́х. Га́вкне десь на кутку́ пі́зній соба́ка та й замо́вкне відра́зу, нізвідкіля́ не чу́ючи підпомо́ги. Поблизу́, в бíлих од цвíту ви́шнях, тьо́хнув несмíливо солове́йко. В сусі́днім садку́ до нього́ обізва́вся дру́гий, ще да́лі — тре́тій, четве́ртий, п'я́тий, і за яку́сь хви́лю коза́цькі ду́ми розпливли́ся в мо́рі солове́йкових пісе́нь.

Січови́к як ніс лю́льку до губи́, то так і засти́г, мов зачаро́ваний, а му́жнє, тверде́, як ка́мінь, се́рце та́нуло від раюва́ння, як віск од со́нця. Хотíлося й собí зідхну́ти на всі могу́тні гру́ди й у голосні́й пісні ви́лляти те без кра́ю чудо́ве, що спо́внювало їх по береги́. Чому́сь защеміло в но́сі, й непро́хані сльо́зи набíгли на о́чі.

— Пху! бий тебе́ си́ла Бо́жа! — отя́мився вре́шті запоро́жець і покваплúво всу́нув чубука́ в зу́би, а сам почáв ма́цати рука́ми по кише́нях за кре́менем та креса́лом. — Ле́пський коза́к, нема́ що каза́ти... Розки́с, як сухáр ув окро́пі... Ще запла́чу, гляди́... Причарува́ла вра́жа дівка... Оце дак так!... На́віть на спíви підійма́є... Мав би до́брий го́лос, то так, здає́ться, й розли́вся б на всі садки́, як оці солове́йки... Ач, яко́ї затинаю́ть!..

Зенáцька, немóв би у відповідь на

його́ думки́, десь поблизу́ покоти́вся ву́лицею й доли́нув до нього́ га́рний, чи́стий, як сріб'ний дзвіно́к, парубо́цький го́лос, по́вний нестри́много по́риву до ясно́го весня́ного ща́стя.

„Гей, гей по камі́ннях
бі́стра хви́ля ри́не,
А коза́цькеє серде́нько
до дівчи́ни ли́не..."

— Ма́єш, — зупини́вся січови́к із кресáнням, — ні́би підслу́хав або підгле́дів вра́жий син, що в ме́не всере́дині ко́їться... Сміха́!..

„Гей, спіши́, коза́че,
та не забари́ся, —
Ви́йде ми́ла, вийде лю́ба,
коха́на Ори́ся...

— Еге́, то й цей сюди́, ба́чу, — бу́ркнув січови́к, розпа́люючи лю́льку. — Ори́сею ж, либо́нь, назва́ла стара́ дівчину... А це чи не Павло́, що про нього́ вона́ згада́ла, коли́ нас почу́ла, ви́йшовши з ха́ти...

„Гей, гей..." — почáв був, наближáючись, пáрубок, алé рáптом урвáв, помíтивши в тéмряві огняну́ ця́точку.

Підійшо́в бли́жче й зви́клими до пі́тьми очи́ма розпізна́в під пло́том ще темні́шу за ніч по́стать.

— Хто тут? — гукну́в смі́ливо.

— А що хіба́?... Здоро́в, Па́вле! — обізва́вся січови́к.

Павло́ набли́зився щі́льно, зазирну́в мо́вчки під ша́пку й огля́нув незнайо́мого з голови́ до ніг.

— Запоро́жець?... Чи мені́ ввижа́ється? — мо́вив спокійно, але́ підо́зро.

— А хоч би́ й запоро́жець?... — так са́мо відпові́в січови́к і аж три́чі пи́хнув лю́льку.

Во́гник бли́снув ясні́ш, і Павло́ встиг запримі́тити й до́вгого ву́са й витрішкува́ті глузли́ві о́чі. Те, що в оча́х тих гра́ла ні́би по́глумка, почало́ дратува́ти Павла́. Став до козака́ бо́ком:

— А чого́ тобі́ тут тре́ба, й звідки тобі́ відо́мо, що я Павло́?

— Е, па́не-бра́те, — засмія́вся січови́к, — я характе́рник. Зна́ю не ті́льки те, що ти Павло́, а й те, що ти сподіва́вся, йдучи́ сюди́, пожениха́тися з бі́ля́вою, синьоо́кою Ори́сею, та не пощасти́ть тобі́ цим ра́зом, бо дівчина до те́бе не ви́йде. Чув?

Павло́ спалахну́в.

— А чого́ б їй і не ви́йти? Тебе́ му́сить спита́ти, чи як?

В цю мить сту́кнуло віко́нце й почу́вся го́лос, що відра́зу прогна́в Павло́ві й доса́ду й гнів, лиши́вши саму́ ра́дість:

— То ти, Па́вле?

— Я, Ори́сю, — затремті́в од за́хвату па́рубок.

— З ким ти?

— А хто його́ зна... Запоро́жець яки́йсь!

— Як?!... То він і до́сі стовби́чить тут?... Пеня́ та й го́ді... О́тже, забира́й його́ з собо́ю та йди звідсіля́, бо я все одно́ не ви́йду.

Павло́ві й се́рце впа́ло.

— Ори́сю! — ви́хопилося в нього́ з доко́ром.

— Йди, йди собі́! - сувóро говори́ла дівчина, — ні́чого там „Ори́сю".

А да́лі ласка́во додала́:

— За́втра прихо́дь, коли́ ма́єш що сказа́ти. Добра́ніч!...

Віко́нечко сту́кнуло знов, і все зати́хло, лиши́лися самі́ солове́йки з пісня́ми та їх дво́є: оди́н із глузли́вою усмішкою під важки́м у́сом, а дру́гий — з понівеченою ра́дістю в се́рці.

Павло́ помо́вчав хви́льку, не одрива́ючи оче́й від чарівно́го віко́нечка, да́лі кру́то поверну́вся до січовика́:

— Це все через те́бе, ді́дьку непро́ханий!... Де ти взя́вся тут, заволо́ко, і чого́ шука́єш глу́пої но́чі там, де не загуби́в?...

Січови́к мовча́в, і Павло́ вира́зно відчува́в, що він у душі́ кепку́є з нього.

— Не хо́четься тільки гва́лту здійма́ти, щоб не зганьби́ти дівчини, — бурча́в він, збира́ючись відхо́дити, — а то я тобі́ відби́в би охо́ту чіпля́тися до не́ї... Де чорт не візьметься, та...

— Ну, бу́де, бу́де, — ра́птом обізва́вся запоро́жець. — Ти звідси куди́ — додо́му?...

Павло́ отете́рів споча́тку від несподіва́нки, да́лі спалахну́в:

— А тобі́ що до то́го?

— Ра́но ще. Ході́мо ліпше до Ле́йби: там на́ші до ра́нку гуля́тимуть, то й ми помо́жемо. Я пізна́в уре́шті тебе́: ти той парубі́ка, що жбурля́в оце́ нещода́вно

лейстровика́ми, як гру́шами. Хо́чу почастува́ти тебе́ й погуля́ти з тобо́ю. А за дівчину не турбу́йся: не хотів і не хо́чу її кри́вдити, а до то́го — зві́дки міг я зна́ти, що вона́ твоя́ дівчина?... Отже, ході́мо поми́римось, не свари́вшись.

Павло́ споча́тку був завага́вся, але́ можли́вість попа́сти в таке́ товари́ство була́ зана́дто прина́дна. Махну́в руко́ю й зго́дився.

Horní Černošice u Prahy. С. Черкасе́нко.

Про мову українських колядок.

Недавно появилася замітна праця І. Свєнціцкого про „Різдво Христове в поході віків (Історія літературної теми й форми“) [Львів 1933], де невеликий розділ (ст. 121-128) присвячено й мові українських колядок, передусім із лексичного боку, для доказу, що архаїчна мова колядок „свідчить теж про давню традицію, передану сучасним носіям колядної словесности від іще давніших бродників“. А далі: „Ці виразно не говірні, не місцевого походження риси давнини в словарі, видозміні й складні галицьких колядок доводиться вважати останками тієї давнини, яку перейнято з уст мандрівних скоморохів“. Свідчить про це також людова семантика й етимологія, передусім характеристичні перекручення незрозумілих тепер широким верствам слів, що дісталися з пісень, переданих давніми мандрівними співцями з колядницької традиції. Вкінці автор бачить у тій мові колядок доказ „похідного зв'язку між билинною епікою західньопівнічної Руси й святочною словесністю як білоруських волочобників і колядників, так і українських, особливо галичоволинських і карпатських колядників“.

Я вмисне навів ті слова, бо вони показують, яке велике значення можуть мати досліди над мовою українських колядок. Тому не дивно, що ще О. Потебня („Объясненія малорусск. и сродныхъ пѣсень“, II, Варшава 1887) виясняв деякі колядкові слова. Але й кожному, хто хоч загально знає колядки, відомо, що їх мова не така, як ув інших піснях. Кидаються в очі нпр. численні архаїзми, найбільше в іменникових та прикметникових, частинно й дієслівних формах, вражають дуже часті здрібнілі слова, що просто творять навіть своєрідну лексику. Колядкова мова варта без сумніву докладної студії.

У цій статті хочу подати кілька завваг про добір слів у колядках. Я зібрав тут такі слова, що можуть видатися незвичні в літературній мові, або виявляють яскраво чуже походження. Одначе при тому полишив я без уваги різні говіркові відміни тих слів, що ми до них привикли в літературній мові, й зазначив тільки спеціяльні говіркові вислови. Матеріялом послужили мені „Колядки й щедрівки“, що їх зібрав у двох томах ще 1914 р. В. Гнатюк (львівський „Етнографічний Збірник“, тт. XXXV-XXXVI). Поміщено тут 552 чч. колядок і щедрівок, що разом із численними варіянтами дають до 1600 пісень. Не в це найліпший матеріял для дослідника мови. Гнатюк мало рахувався з мовними вимогами й не все подавав найстарші, отже найцінніші для мовознавця тексти, а добирав їх досить довільно, і вдоволявся тільки поданням різних щодо змісту варіянтів, зазначуючи решту загальними вказівками на літературу варіянтів. При такому стані мовний бік пісень відійшов на дуже далекий план. Та все ж таки це найбільша збірка колядок і щедрівок.

У тих піснях знайшлося яких 850 слів (не рахуючи їх повторень), незвичних у літературній мові. Розуміється, в це тільки мала частина словника колядок і щедрівок, де головну основу творять слова, добре відомі в літературній мові (хоч часто з говірковими змінами). Є це ледве понад 0,6% усього словного засобу в Гнатюковому збірнику (де з повтореннями маємо всіх яких 127.000 слів).

Ті 850 слів поділяються виразно на 9 громад: чужі слова, архаїзми, говіркові слова, окреме значення слів, незвичайні вислови, перекручені слова.

1. Найбільшу громаду творять слова, що їх чуже походження відразу кидається в очі. Їх понад 280, отже яка

третина матеріялу, що нас цікавить. Сюди належить передусім той засіб слів, що вдирається в українську щоденну мову наслідком довшого співжиття з різними народами. Тут маємо нпр. доволі багато полонізмів — понад 90. Декуди трапляються навіть цілі фрази польські. Відомо, що нпр. у галичан є й цілі польські віншівки (пор. Гнатюк у передн. слові до II т.), а є й колядки, що в них пробивається в мові сильний польський вплив. Нпр. у колядці з Пасічної (Надвірнянський повіт) чуємо: „Ягодо ж моя червонюсенька!... домечок слїчний... панна Янова... Пшишлї сон до неї три колїдничковє... по вянечкові" й под. (Гнатюк, II, ст. X).[1]

Найбільше польських слів і фраз знайдемо в галицьких віншівках (II, 303-319), де це явище можна пояснити психологічно: колядники, складаючи побажання, хочуть їх прикрасити небуденною мовою. Далі подибуємо польські слова в колядках із релігійним змістом, бо вони часто повстали під польським впливом, пор. нпр. колядку з Ліського пов., де маємо слова: сьлячна, дзєцьонтейко, крульове, Єзусом (I, 23-24), або з Порицька коло Острога з словами: яселка, офіровати й ін. (I, 26), або з Жаб'я на Косівщині: пережигнав си (I, 45). Поза тим знайдемо польських слів в українських колядках небагато, як ось: джідов... бодали (dzidą bodli, I, 93, Косівщина), млогі (молоді, I, 143, Надвірнян. пов.), зась (I, 151, Дрогобиччина), огон (хвіст, Східня Україна), споличкувала (I, 169, Равськ. пов.), бутки (I, 221, Богородчани), пристимпайці (przystępujcie, I, 223, Бучацьке), шляхецкєго (там саме), звірцадла (I, 253, Креховичі), ладна (там саме), слупки (I, 254, Косівщина), в сьодлі (II, 13, Жовківський пов.), Веньгірщина (II, 66, Снятинський пов. — це слово в різних відмінах повторюється часто), цудноє... квяти (II, 162, Долинськ. пов.) і ще декільки інших. Сюди належить певне також неясне мені слово: южента (II, 222 — на початку рефрену з Жовківщини). Як бачимо, полонізми порозкидані по різних повітах української Галичини.

Багато менше знайдемо германізмів — їх нема навіть 40. Ясна річ, що вони стрічаються передусім у галицько-буковинських колядках, як пам'ятка часів австрійської влади, що вживала при війську й також довго в адміністрації німецької мови. Тому й ті німецькі вислови мають переважно військовий характер, як ось: у маштарни сут (I, 15, Marstall, поль. masztalnia у Linde III 56),[1] файну (I, 27, Косівщина, fein=гарний), штрофи (I, 30, Косівщина, Strafe = кара), штоли (I, 80, Косівщина, Stollen), в...ґлїдї (I, 95, Косівщина, Glied), галтував (там саме, halten), бефелювати (там саме, befehlen приказувати), єрмарками (I, 97, Косівщ., Jahrmarkt), тьигнїмо льоси (I, 97, Косівщ., Los — картка з числом), зупу (I, 108, Бергомет на Буковині, Suppe), цуґуй (I, 137, Косівщина, Zug), картофлїв (I, 139, Сокальщина, Kartoffel), шарує (I, 140, scharen — громадити, збирати, див. В. Кміцикевич: Нім.-україн. слов. Черн. 1912, ст. 432), шєцує (I, 142, schätzen), ріхтує (I, 148, Джурів, richten — приладжувати), ридван (I, 256, з нім. через поль.; пор. M. Arcta: Słownik wyrazów obcych, 1904, ст. 652), камрати (II, VIII, Долинщина, Kamerad — товариш), пуцував (II, 39, Рудеччина, putzen), комендерував (II, 40, Косівщина, kommandieren), цофнїт сє різко (II, 41; герман.: zaufen через поль.), наладувати (II, 43, Кропивник новий, laden), ся шерегувати (II, 43; герм. Sörgel (?), як у Linde, V, 579, через поль.), ґрафове (там саме, Graf), нарихтувати (II, 54, Борщівський пов., richten), з ґвирів (II, 55, Коломийщина, Gewehr=кріс), тринзельки (II, 94, Войнилів, Trensel), коцом (II, 114, Жидачівщина — Kotze, пор. серед.-лат.: cotzia у Linde, II, 393), куфу (II, 110, Kufe — діжка), гафтує (II, 130, Борщівський пов., Haft), блєшку (= квартирку II, 156, Надвірнянщ., Blech), ґвалту (II, 156, там саме, Gewalt), лєґри (II, 179, Богородчанський пов., Jäger — стрілець), завербували (II, 237, Посіч, werben), на банти (II, 336, Богородчанський пов., Band). (Д. б.) Д-р. Я. Гординський.

[1] Далі цитую Гнатюковий збірник так, що подаю тільки том і відповідну сторінку. Скрізь задержую правопис збірника — доволі різнорідний.

[1]) Samuel B. Linde: Słownik języka polskiego, Lwów, 6 тт., 1854 і д.

Наші географічні назви.

Народне вияснення географічних назов (народня етимологія, див „РМ" I 171-176). Місцева вимова Рожджалів. Як переповідають старі люди, назва повстала від татар, що колись тут були. Сусіднє село Ордів — там стояла орда, а в Рожджалові вона розділилася, — пішла до Переспи, де переспалася, й до Забави, де забавлялася, та й село Спасів ніби від того, що в ньому татари спали. Рожджалів, М. Кулинич.

Географічні назви з Перемишлянщини. Моє село всюди пишуть Вóлків (Wołków), а народ зве Вівкíв, наголос на кінці слова. Інтелігенція каже: Добряничі, Ладанці, Ушковичі, Кореличі, а народ інакше: Добриничі, Ліденці, Вуськовичі, Коржеличі. о. З. Жеґалович.

Залісецький. Прикметник від Заліщики народ знає тільки Залісецький. Заліщицький — це форма тільки інтелігентська. Львів, М. Пушкар.

Стріличі Нові. Урядова назва нашого містечка Strzeliska Nowe, але нарóдня — Стрíличі Нові. Старі люди оповідають, що назва „Стріличі" повстала від колишніх стрільців, що тут мешкали й полювали за звіриною. Інші знов оповідають, що за татарських часів біля наших оборонних валів мешкали „стрільчани", що вміли добре стріляти, — від них ніби й назва пішла. Д. Задорецький і В. Бордун, гімн. абс.

З народньої скарбниці.

Словничок із Улично коло Дрогобича. Подаю декілька цікавих часто вживаних слів із села Улично: право—просто, борзо—скоро, кау—кажу, невидкося—темно, замóк—замкнув, дує—віє, гла—голка, навкимити—наприкрити, крузь—через, пирило—сусік, шіст—шість, друлити—кинути, порзнитися — непостити, гузєр — спідня частина снопа, огень—огонь, кинь—кінь, мере—напевно, карбульцьом летіти—стрімголов, боєчко—нагадав собі, чепнути — присісти, ушто—здається, правда, парівець—патик, горінець упав—на крижі впав, горі, горов—догори, долі, долов—на долину, цалий—цілий. Улично, пов. Дрогобич. О. Бодревич.

Слова з Судової Вишні. У нас уживають таких слів: осербувати — святкувати, позакуди — як, бити — бути, паль — опал. о. Є. Модрицький.

Закарпаття. На Закарпатті є декілька гарних слів, що, на мою думку, могли б зайти до загальної скарбниці рідної мови. Напр.: До приходу! — до побачення. Лазиво — драбина, але „драбина" також; ці слова вживаються скрізь. Сласть — смак. Водомий — колобаня (яма) під спадистою горою, без джерела, що підчас зливи вода вимила. Гренджа-Донський, Ужгород.

Здрібнілі форми в українській мові. Записуючи народні слова, бачу, що ми маємо дуже багато здрібнілих слів, чого інші мови в такій кількості не знають, напр.: водичка, кровця, людоньки, Божечку, горенько, лишенько, щастячко, нічогісінько, ніодніський, паночку, всенько, дорогенький, щиренько, істоньки, поганенький, спатоньки, гіренький, тяженький, довгенько, гарненько і т. ін. Цікаво було б знати, як пояснювати таку велику кількість здрібнілих слів у нашій мові? Хотів би почути про це думку психолога та знавця мови й душі народу. Львів. Д-р В. Бабій.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Бовван (С. Луців у Рогатині), давнє балъванъ, бълъванъ у нас позосталося тільки в формі „бовва́н", а визначає ідола, божка. Слово прийшло зо сходу, де визначало героя або його образ. А може й від турецького balval — стовп на могилі; звідсі й „бовваніти" — здалека виднітися. Російське „болван" - дурак, у нас зовсім невідоме й не вживане.

В **інституті, а не** *на* **інституті.** „Вісті з Українського Наукового Інституту в Берліні" ч. 1 (14) 1935 р. на ст. 8 пишуть: „Засідання пам'яти Михайла Грушевського *на* Українськім Науковім Інституті в Берліні". Щось дуже неясне: чи ж *в* Інституті місця забракло, що довелося лізти аж *на* Інститут, як у Радянщині *на* вагони?

Винаймáється хата — так звичайно говориться в нашій літературній мові. „Самостійність" ч. 10 за 1935 р. ст. 4 пише: „До винаймлення хата" (do wynajęcia), — треба „винаймається хата".

Заміжня́, жонáтий (Інж. М. Єрмолаїв у Любомлі). Російські „холостой", „замужняя" по-українському перекладаємо: нежонáтий, жонáтий, заміжня́, незаміжня́. Уживати для цього слів: дівчина — жінка, парубок — чоловік не варто, бо ці слова мають іще й інше значення (слуга).

Злóчин, а не злочи́н (Др. Я. Л. Гологори). Літературна наша вимова знає тільки злóчин, див. „Рос.-укр. сл." II. 124; пор. злóдій. Західньо-українські говори, починаючи з Поділля, знають уже й злочи́н.

Літ — років. Треба добре пам'ятати, як у літературній мові вживаємо „літ—років". Звичайно й найчастіш у літературній мові вживаємо „рік, роки, років", напр. один рік, два—три—чотири роки, 5-20 років, 21 рік, 22-23-24 роки, 25 років і т. д. Цебто, по числівниках 2-3-4, 22-23-24, 32-33-34 і т. д. (у всіх числівниках, що закінчуються на 2, 3, 4) вживаємо тільки „роки", ніколи „років" і не „літ". Слово „літ" можна вжити (але звичайно тут частіш буде „років") по числівниках 5-20, 25-30, 35-40 і т. д., цебто по словах, що не закінчуються на 2-3-4. По слові „пів" не можна вживати „літ", а тільки „року": пів року, два й пів року (а не літ) і т. д. „Батьківщина" ч. 9 за 1935 р. на ст. 5 пише: „Хлопець має

два і пів літ", — по-літературному буде тільки: хлопець має два й пів року.

Подвійний, потрійний (С. Луців у Рогатині) і т. ін. панують у нашій літературній мові; архаїчні: двократний, трикратний і т. ін. рідкі.

По́лум'я в множині ніколи не вживається, уживається тільки в однині. Через це заголовок у „Новім Часі" ч. 51 за 1935 р. неправильний: „Греція в полум'ях революції" (це полонізм: w płomieniach), треба: Греція в по́лум'ї революції.

Ра́нній, а не вчасний. В нашій літературній мові слово „вчасний" визначає тільки „своєчасний". Напр. у Ганни Барвінок: Пішла вона на храм, і прийшла вча́сно (= своєчасно). Польське wczesny відповідає нашому тільки „ранній", а не „вчасний": Рання весна, рання сівба і т. ін, „Український Бескід" ч. 6 за 1935 р. на ст. 4 пише: „Вчасні бараболі — це певний заробіток", „вчасно ми їх посадили", — це все полонізми, треба: ранні, рано. Так само недобре пишуть „Ми" (літо, 1934, ст. 66): „Спати лягають люди в неділю вчасно"—треба „рано".

Слідуючий — не вживайте цього русизму, замінюйте його словом „такий", „ось такий". „Нова Зоря" ч. 11 за 1935 р. на ст. 1 пише: „Вислав телеграму слідуючого змісту"; чи ж не простіш буде живою українською мовою: „Вислав телеграму такого змісту"?

Субота (о. Іван Григораш, Канора в Канаді) зберегла в нас свою старожидівську (асирійську) назву „шаббат" чи „јом-га-шаббат", що визначало „день спокою", назва останнього сьомого дня тижня, коли наказано зберігати спокій від усякої праці. Усі слов'яни свою „суботу" (рос. суббота, болг. събота, срб. субота, укр. субота, чес. і п. sobota) мають із мови грецької або від грецького літературного *Σάββατα* (звідси, напр., чеське й польське sobota), або від народнього *Σάμβατα*, звідси старослов'янське сѫбота, наше й ін. субота. Народи неслов'янські мають назви днів тижня за планетами, субота в них за латинським Saturni dies (пор. англ. Saturday, франц. le samedi і т. ін.). Про назви днів тижня буде в „Рідній Мові" окрема стаття.

Ся з іменником у нашій мові ніколи не буває, — буває тільки по дієслові. „Наша Земля" ч. 9 за 1935 р. ст. 1 пише: „За справами блудного крученняся довкола власного хвоста". Це полонізм, — тут *ся* зайве.

Україна (Учит. І. Шклянка, Hafford). Про значення слова „Україна" в „РМ" буде згодом окрема стаття.

Цьогорічний — тогорічний (Г. Букатко, Рим). В нашій літературній мові „тогорічний" визначає минулорічний, а біжучий (поточний) рік зазначаємо словом „цьогорічний"! „Цей" взагалі ближчий, а „той" — дальший, минулий. Про це згодом в „РМ" буде докладна моя стаття.

Хресні ймення (Інж. М. Єрмолаїв у Любомлі) вживаємо звичайно в їх українізованій народній формі. Літературна мова має вже свій усталений список цих імен, цебто місцевих форм звичайно не вживає. Пишемо Семен, Опанас чи Панас, церковних форм Симеон, Афанасій зовсім не вживаємо. „Рідна Мова" в найближчих числах подасть цілий список хресних імен в їхній сучасній літературній формі.

Гнучкість української мови вимагає по голосній попереднього слова писати *в*, *й*, а по приголосній — *у*, *і* (див. „Рідне Писання" I § 238). Тому зовсім не по-літературному буде писати так, як пишуть „Ми" (літо, 1934, ст. 60): який йшов, потяг йшов в вечір і т. ін., треба: який ішов, потяг ішов у вечір.

Новини з мовознавства.

St. Słoński: INDEX VERBORUM do EUCHOLOGIUM SINAITICUM, Варшава, 1934 р., VIII-152 ст., Polskie Towarzystwo językoznawcze. В бібліотеці давнього грецького манастиря св. Катерини на горі Синай ув Арабії зберігається два цікавих глаголицьких рукописи, — Требник та Псалтир, обидва десь із XI-го віку. Року 1880-го на Синаї перебував загребський славіст Леопольд Гайтлер, списав обидва ці пам'ятки, і трохи згодом їх видав, — але видав із дуже багатьма помилками. Петроградська Академія Наук 1907-го року зробила була добрі фотографії з Синайського Требника й збиралася його видати; на жаль, заміру свого Академія не виконала, а зроблені фотографії загинули.

Проф. Слонський видав оце повного словника до Синайського Требника. Під певним гаслом Сл. подає всі форми цього слова, часто з потрібними прикладами, скрізь зазначаючи сторінки пам'ятника. Таким чином Словник такої важливої пам'ятки, як Синайський Требник, приходить до вжитку науки.

Подам декільки критичних заміток на нове видання. 1) Для свого видання проф. С. Слонський використав не оригінал, але дуже непевне видання Гайтлера 1882 р. Не погоджуюсь із тими поясненнями, що їх подає на це автор у вступі, — вони не непоборні, і таки треба було поїхати на Синай та списати пам'ятника, — кошти на це знайшлися б. 2) Автор сильно спростив собі працю, подаючи голий словник форм, — без пояснення значення слів. Через це праця більше як на половину втратила на своїй вартості. А це дуже шкода, бо ж у 24 томі „Patrologia Orientalis" Dr. I. Frček, перевидаючи текст Синайського Требника (за Гайтлером!), рівнобіжно подає й грецькі оригінали. Отже, Проф. С. Слонський міг легко подати й грецькі пояснення до старослов'янських слів. Словник Требника багатий і цікавий, але що ж він вартий без грецького пояснення? 3) Дуже шкода, що при виданні нема окремого вступу про словниковий матеріял Синайського Требника, — що в нім цікавого, такого, чого не дають інші пам'ятки? 4) На жаль, видавець Словника надзвичайно поплутав букви є та є; на початку слова добре скрізь є, але чому ж на початку складу замість є видавець пише то є то є (отъмешаєши 17, твоєго 72, моєю 73 і сотні т. п.)? Чому пише то нє, то нє, а то навіть поруч, напр. на ст. 49, пише нє і нє? Глаголицький ори-

гінал не уповажнював до цього автора. 5) В виданні так часто поплутано и та и, що це робить неприємне вражіння. 6) Коли б автор ужив був скороченої системи зазначення форм: N^1, G^2, A^3 (nomin. sing., gen. dualis, acc. plur.), а також і рядки зазначив був вгорі коло сторінок: 15^2 (а не: 15a2), це б зменшило розміри книжки. 7) Глаголицькі тексти знають різні значки для і, ı, и — — всі три маємо і в Синайськім Требнику, але С. Слонський, з невідомих причин, уживає тільки ı та и, зовсім викинувши і. 8) Часом маємо недокладності, напр.: слꙑшимъ ст҃аго євѣлиꙗ 10^{18}— це не praesens, але imperativus зам. звичайного ѹслꙑшимъ ἀκούσωμεν audiamus. Таке звичайне: прѣмѫдро҃ про҃ 10^{17} Слонський читає зовсім неправильно, треба: прѣмѫдрость прости, σοφία, ὀρθοί, sapientia, recti, а він слово про҃ = прости, ὀρθοί, recti містить під простити! В Словнику подається: прѣмѫдро(с) ... ст҃аго євѣлиѣ 10^{18}, а це не так: тут родовий не від прѣмѫдрость, а від слꙑшимъ. І т. ін.

Др. Р. Домбчевський: ЗА ПРАВО МОВИ, Львів, 1934, 88 ст. Накладом Союзу Українських Адвокатів. Корисна й цінна книжка, що складається з таких розділів: І. Загальні завваги, II. Мовне законодавство на українських етнографічних просторах, А. перед світовою війною, Б. часу укр. державности, В. в законах держав: Чехословації, Румунії й У. С. С. Р., Г. в Польщі, III. Правні засоби й шляхи боротьби за право української мови в Польщі. Брак покажчика до книжки сильно втруднює користатися нею.

Іван Коровицький: ПРО ГОВІРКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. В „Православнім Українськім Календарі" на 1935 р. ст. 26-28, що виходить у Варшаві, вміщено коротеньку статейку про говірки нашої мови. Календар читається найрізнішою людністю, а тому приступно написана стаття принесе свою користь.

Навіть діти проти розбиття нашої літературної мови. До нашої Редакції прислано цікаву літографовану книжечку на 16 ст., це: „Сло́вник зглядно Енцикльопе́дія Правидло́вого пи́сання зглядно Ви́мовлення найужи́ванійших слів ма́тірного краю́. Зладнав Д-р фільозопії Зено́н Лесий". Словничка склали 7-ма й 8-ма класи Рівенської гімназії ще 1927-го року, реагуючи тим на занадто вже місцевий характер мови деяких своїх учителів із Галичини. В Словничку подано понад сотню слів „чисто галицьких", що справді вражали волинських дітей чи то своєю формою, чи наголосом, напр. на *с* знаходжу: „свобода́, сво́їх, священство́, ска́жу, скорше, слабонький, случа́йно, семина́р, Со́крат, союза́, спо́дівався, средство́, стани́, су́ди". Ось записані фрази учителів: „Женщина, зглядно жінка, евентуально кобіта", „Штанці, евентуально сподні", „Йой, евентуально ви́гук", „Урьяд, зглядно король", „Запу́кати, зглядно засту́кати". Зразок мови з Переднього слова: „Ідучи́ назустріч дома́ганням нашого громадянства, лише́ного всякої помочи, видаємо ойш йому до по́слуг, зглядно до ужитку́, сей Сло́вник, зглядно Енцикльопедію. Преці́нь тямимо, що в тепери́шне трудне́ врем'я́, зглядно перийо́д безліч людей найдує ся в безраднім становищу́, не могучи́ ойш зглядно ся научи́ти ма́тірного язи́ка. Хотячи́ хоч тро́ха помочи́ лихові, видаємо, зглядно друкуємо отсей коротенький Сло́вник" і т. д. Оповістка на кінці Словничка: „Почитуйте зглядно поширюйте часопис „Діло́". І. Огієнко.

Початкова Граматика української літературної мови.

Завдання 196. Спишіть іще оці слова зо спрощеними приголосними групами; запам'ятайте, як їх писати.

Серце — сердечний, сонце, четвер—четверга, борг—набір, місце —місто, скло, скляний.

Завдання 197. Вдавнину писали ось так: праздьникъ, поздьно, къжьдый, вѣстьникъ, властьный, водокрестьный, извѣстьный, напастьникъ, ѡбластьный, постьный, радостьный, щастьливый, сълньце—слъньце, сьрдьце — срьдьце, стькло, стькляный, — як тепер вимовляємо й пишемо ці слова? Чи мова наша змінюється з бігом часу? Чи завжди можна писати по-давньому (історичний правопис)? Яка різниця між правописом історичним і сучасним звуковим (або: фонети́чним)? Що сталося з групою приголосних, коли заник між ними ь?

57. Зм'якшення приголосних.

Сіль*сь*ка робота не пан*сь*ка. Люд*сь*кий хліб гіркий. Дорога близ*ь*ка, але груз*ь*ка. Козац*ь*кий жупан багат*ь*ом вуз*ь*кий. Мел*ь*ник чортові спіл*ь*ник. Для начал*ь*ника покрили стола настіл*ь*ником. Парубо*ц*тво пішло в коза*ц*тво. Хвал*ь*ба не стріл*ь*ба, а грізь*ь*ба не прос*ь*ба. Бат*ь*ко пішли з дяд*ь*ком. Хоч ме*н*ший, та і*н*ший. Веселе со*н*це загляне і в наше віко*н*це.

Які саме приголосні спосібні до м'якшення? Скільки їх? Що стає з приголосною при м'якій приголосній? (див. виклад 29). Чи по всякому м'якому приголосному пишемо *ь*? Яка приголосна найчастіше м'якшиться? Розкажіть правила про писання *ь* в *-ський*, *-цький*, *-зький*, *-льн-*, перед *-ба* й *-ко*, по *н*?

Спосібні до зм'якшення приголосні звуки, цебто: *д, з, л, н, с, т, ц* часто в нашій мові м'якшаться, що звичайно й зазначаємо *ь* по них.

У закінченнях слів на *-ський*,

-цький і *-зький* пишемо *ь:* український, козацький, вузький, близький. Тієї приголосної, що стоїть перед закінченням *-ський*, на письмі не м'якшимо, хоч вимовляємо її м'яко: панський (вимовляємо: паньський). Але по звуку *л* перед *-ський* завжди ставимо *ь:* сільський. Тільки ось у цих словах на *-зкий, -ский* не пишемо *ь:* боязкий, дерзкий, в'язкий, порский, баский.

Корінний звук *л* перед *н* часто вимовляється не м'яко, але в літературній мові прийнято писати *ь* по нім: мельник, спільний, настільник і т. ін.

В закінченні *-ство, -цтво* не пишемо *ь* по *с* та *ц:* панство, людство, беззаконство, парубоцтво, бурсацтво, ловецтво, молодецтво, козацтво, ткацтво. Тієї приголосної, що стоїть перед закінченням *-ство*, на письмі не м'якшимо (хоч вимовляємо її м'яко): панство, братство, лю́дство. Але звука *л* перед *-ство* м'якшимо: посольство, гуцульство.

Спосібні до м'якшення приголосні перед закінченням *-ба* та *-ко* м'якшаться: ходьба, різьба, грізьба, хвальба, стрільба, ганьба, кісьба, просьба, боротьба, клятьба; дядько, батько. Інші приголосні перед *-ба* та *-ко* не м'якшаться: журба, плавба, сівба, учба, служба, сірко, бровко. При зміні цих слів *ь* залишається: просьбі, в боротьбі. Так само *ь* залишається при зміні в тих словах, що мають губну *б, п, в, м* перед кінцевим голосним: на письмі, Кузьмі.

Приголосний *н* та інші приголосні перед колись м'якими звуками шелесними *(ж, ч, ш, щ, дж)* і свистови́ми *(з, ц, с, дз)* вимовляються м'яко, але *ь* по них не ставимо: менший, інший, кінчик, панщина, сонце, віконце, на місці, посвідчення, ганджа, бряжчати, братчик, безбатченко, Пинчук. Тільки по звуку *л* у цім випадку ставимо *ь:* пальчик, бувальщина, більший, видельце, на смальці.

Завдання 198. Запишіть до зшитка 10 слів на *-ський* і по 5 слів на *-цький* і *-зький*. Перепишіть іще всі ті слова, що не мають *ь* у *-зкий*.

Завдання 199. Перепишіть оці слова й підкресліть у них *ь*.

Сільський, польський, український, людський, панський, козацький, гуцульський, гайдамацький, близький, вузький, грузький.

Завдання 200. Запишіть до зшитка оці слова й поясніть, чому пишемо в них *ь*.

Мельник, спільник, настільник, начальник, сальник, вільний.

Завдання 201. Запишіть до зшитка 10 слів на *-ство, -цтво*.

Завдання 202. Запишіть до зшитка 15 слів на *-ба* й *-ко* з *ь* перед ними.

Завдання 203. Запишіть оці слова до зши́тка й поясніть, як вимовляємо в них підкреслену приголосну й чому по ній *ь* не ставимо.

Скі*н*чу, га*н*чірка, ві*н*шувати, де*н*це, бра*т*чик, со*н*це, ме*н*ший, і*н*ший.

Завдання 204. Вдавнину писали так: людьскый, господьскый, паньскый, братьскый і т. ін. Перепишіть ці слова по-сучасному. Тепер ми ставимо *ь* по *с*, але м'яко вимовляємо й ту приголосну, що перед нею, вимовляємо: паньський, але для простоти пишемо: панський.

Завдання 205. Перепишіть і запам'ятайте оце.

По-літературному треба ось так говорити й писати, а не так, як у дужках ( ): грабіжник (рабівник), радник (радця, совітник), скоріше (скорше), рамки (рямці), ґума (резина), різний (ріжний), батькй (родичі), рожа (ружа), за́бавка (розривка), руйнувати (бурити).

58. Скорочення слів на письмі.

Київська Печерська Лавра.

Культурним осередком для цілої України довгі віки була *св.* Успінська Лавра Печерська в *м.* Києві. Заложено цю Лавру ще в XI-м *ст.* Колись жили тут славнозвісні українці-письменники: *св.* Антоній, *св.* Феодосій із *м.* Василькóва, *преп.* Нестір, *св.* Дмитро Туптало з *м-ка* Макарова *і інш.* В Лаврі поховано багато славних українців: князів, митрополитів *і т. п.; напр.* тут поховано *кн.* Острізького й *інш.* В Лаврі вперше почали писати *т. зв.* Початковий Літопис нашого краю. *Р.* 1698-го гетьман український *д.* Іван Мазепа обніс Лавру товстим муром.

Нову лаврську дзвіницю збудовано *р.* 1731-1745-го. Будував її архітект *п.* Іван Шедель. Дзвіниця висока на 46 *саж.* чи на 98 *м.;* будівля її коштувала за все 61986 *карб.* На дзвіницю пішло 5 мільйонів штук цегли, по 70 *коп.* за тисячу.

Які слова можна скорочувати? Для чого ми скорочуємо слово? Якою буквою треба кінчати скорочене слово й якою не можна?

Ніколи не скорочуйте слів: Україна, український, пишіть їх повно. (Кінець буде).

Від Редакції й Адміністрації.

„Фонд Рідної Мови“. Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови“: Проф. Х. Лебідь-Юрчик 6, о. Іван Губа 4, Ос. Остапчук 1. А разом 11 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови“ широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

„Рідне Слово“. Початкову Граматику української літературної мови „Рідне Слово“, що друкувалася в „Рідній Мові“ за 1934-1935 роки, на прохання багатьох наших передплатників та деяких інституцій, в травні місяці випускаємо окремою книжкою по найприступнішій ціні. Книжечка буде розіслана всім передплатникам. Кому потрібне більше число їх, просимо замовляти заздалегідь, бо друкується невелеке число. Прихильники »Рідної Мови« подбають, щоб »Рідне Слово“ справді було в кожній українській родині. Обов'язок кожного передплатника, читача й прихильника „Рідної Мови“ — подарувати кілька книжечок »Рідного Слова« знайомим дітям, або й своїм дорослим приятелям. Українські школи, кружки „Рідної Школи“, філії „Просвіт“, читальні, Гуртки плекання рідної мови, — всі масово виписуйте від нас „Рідне Слово“ й ширте його поміж нашим грмадянством.

На увагу українцям в Америці й Канаді. Уже виходить Початкова Граматика української літературної мови „Рідне Слово“. Нехай не буде ані однієї української дитини чи юнака, щоб не мав цієї книжки. Кожний школяр мусить конечно її мати. Ціна 25 центів із пересилкою.

На увагу всім. Хто дбає про розвиток української літературної мови, той подарує знайомій українській дитині чи юнакові Початкову Граматику української літературної мови „Рідне Слово“. Чи Ви вже подарували цю Граматику хоч трьом українським дітям, що самі купити не можуть?

Найкращий подарунок нашим дітям, юнакам, а то й дорослим — то „Рідне Слово“, Початкова Граматика української літературної мови.

Кожний, хто хоче знати українську літературну мову — дитина, юнак чи дорослий, — мусить пильно вивчити „Рідне Слово“, Початкову Граматику української літературної мови.

ЗМІСТ 5-го (29) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: „Наша Культура“. *І. Огієнко:* Методи вивчення складні: 4. Граматика й логіка, 5. Біологічна метода. *Ф. Луців:* Причини мовного винародовлення українців в Америці. *М. Гнатишак:* Артизм творів Степана Руданського. *І. Огієнко:* Сучасна українська літературна мова. *В. Барагура:* Мовні прогріхи. *С. Черкасенко:* Наша твердиня, поема: 4. Дві матері. *Є. Грицак:* Новотвори в сучасній українській мові. *С. Черкасенко:* „Пригоди молодого лицаря“. *Я. Гординський:* Про мову українських колядок. *М. Кулинич, о. Жеґалович, М. Пушкар, Д. Задорецький* і *В. Бордун:* Наші географічні назви. *О. Бодревич, о. Модрицький, Гренджа-Донський* і *В. Бабій:* З народньої скарбниці. Чистота й правильність української мови: відповідь на запитання наших читачів. Новини з мовознавства. Розділ для самоуків і дітей: „Рідне Слово“, Початкова Граматика укр. літературної мови. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник II — 6 зл., оправл. 7·50 зл.

Відповідальний Редактор *Д. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III. ЧЕРВЕНЬ 1935 РОКУ ЧИСЛО 6 (30).

Методи вивчення складні.

6. Новограматична метода.

Мова вічно в руху, невпинно змінюється, як змінюється й саме життя. Через це змінюються й методи досліду мови, перетворюючись все на ліпші та досконаліші. Описані вище методи — порівняльна та історична — всевладно панують і далі в науці, але з часом сильно змінюється їх зміст і засоби досліду.

Новограматична школа (Junggrammatiker, Junggrammatische Schule) народилася, як і всі попередні, в Німеччині, народилася головно з глибшої критики попередніх праць, особливо ж Шляйхера. Школа ця мала багато попередників, що віддавна твердили вже нові думки, але не звертали на них глибшої уваги ані самі, ані їхні читачі. Назва „новограматики" повстала випадком, — так назвали їх старші вчені, й ця назва напочатку була власне згірдливим прізвищем революційних у науці молодиків. Між старим і новим поколінням мовознавців зачалася гостра боротьба, що мала надзвичайно корисне значення й допровадила до ясного поставлення нових мовознавчих думок.

Головними двигунами новограматичної школи в Німеччині стали: Вільгельм Шерер, Август Лескін (Leskien), Кароль Бругман (Brugmann), Герман Остгоф (Osthoff) та Герман Паул (Paul). Року 1868-го виходить праця В. Шерера: Zur Geschichte der deutschen Sprache, вже написана на засадах новограматичної школи, з застосуванням закону аналогії до пояснення мовних явищ, — і цей рік можна вважати за початок новограматичної школи. Трохи згодом виходять праці, що остаточно закріпили новограматичну школу, — це була почасти брошура Йогана Шмідта 1875-го р. з його знаменитою теорією хвиль, а особливо написана зовсім новою методою праця учня Шляйхерового, А. Лескіна: Die Declination in Slavisch-Litauischen, 1876 року. З того часу міцно закорінюється в мовознавстві новограматична метода, а довга низка визначних наукових дослідників як у Німеччині, так і по цілій Європі, зачинає працювати новою методою. Року 1880-го Герман Paul випустив свої славнозвісні „Prinzipien der Sprachgeschichte", що на довгий час (4-те вид. 1909 р.) стали авторитетною програмою нової школи й найновішим підручником мовознавства для наших часів.

Які ж головні риси цієї нової школи? Розповім про це хоч коротесенько.

Усі попередні віки мовознавство досліджувало тільки вибрані мови — мови класичні, через що свіжого матеріялу для досліду було не багато. Як знаємо, ще Шляйхер навчав, що сучасні мови — то мови зіпсуті, зовсім непотрібні для мовного досліду, — досліджувати корисно тільки стародавні мови. І перед тим довгі віки панував у науці такий са-

мий погляд, так що сучасні живі мови не були об'єктом досліду мовознавців. Мову досліджували не реально, бо поза нею ніхто не вмів і не смів зв'язати свою живу мову з мовою стародавньою. Історична школа добре вже дослідила була минуле мови й знала його, але сучасний стан її був зовсім не вивчений.

Новограматики рішуче звільнилися з панівного до них обов'язку досліджувати тільки стародавні мови, й з р. 1876-го взялися за дослід живих народніх сучасних говорів,— і це найбільша їхня заслуга в історії мовознавства, і взагалі найбільший наш здобуток нового часу. Не можна досліджувати мови без потрібного матеріялу, — а його ж повно навкруги нас! Як бачимо, навіть найпростіші думки приходять до людства занадто пізно.

Найперше джерело для наукових мовознавчих дослідів — за наукою новограматиків, — то жива народня мова. Як твердить Ол. Шахматов, дані живої мови без порівняння цінніші за дані стародавніх пам'яток, бо тут ми відразу досліджуємо правдивий стан мови. Знаючи, що мова в цілому вельми консервативна й змінюється помалу, маємо повну змогу на живих народніх говорах досліджувати й історію їх, бо зміни в мові наступають не одночасно по різних говорах і завжди маємо чимало говорів архаїчних. Для дослідів складні живі говори дають надзвичайно цінний матеріял, бо якраз складневі форми дуже консервативні.

Це новограматики розпочали нову науку в мовознавстві — дослід живих говорів чи діялектологію, що розвивається надзвичайно сильно й дає дуже цінний матеріял для науки. На жаль тільки, наша українська діялектологія, хоч і немолода вже, безнадійно застрягла головно на своїм початковім ступені,— на фонетиці, а найголовнішою мовознавчою наукою, складнею, зовсім не займається[1].

Деякі новограматики твердять, що факти живої мови часом можуть бути цінніші навіть за факти стародавніх пам'яток; що жодна пам'ятка не передає докладно своєї мови, через що сильно тратить на вартості. Ось як Ол. Шахматов навчає в цій справі (Исторія русскаго языка, литограф., I 10): „Я употреблю все стараніе, чтобы доказать вамъ, что изученію памятниковъ должно предшествовать изученіе живого языка, что въ основаніе всякихъ научнолингвистическихъ построеній должны быть положены факты живого языка, и что факты языка письменнаго могутъ быть разсматриваемы только какъ дополнительный матеріялъ, освѣщающій и подтверждающій тотъ процессъ, который опредѣляется сопоставленіемъ данныхъ, извлекаемыхъ изъ живыхъ нарѣчій". Звичайно, досліджувати „мертве письмо" замість живої мови можна й треба для зрозуміння історичного розвитку мови, особливо її форм.

Другою важливою ознакою новограматичної школи є її наука про сталість мовних законів. Мовні закони послідовні й сталі — таке твердження зробилось аксіомою новограматиків; коли маємо які виключення з цих сталих законів, то їх легко пояснити психологічними даними, напр. т. зв. аналогією. Категоричність цього твердження дехто не визнавав (напр. Бодуен), але з певними поясненнями воно панує в науці й тепер.

Поза цими головними ознаками новограматичної школи треба ще вказати такі. Новограматики зачали поважне вивчення складні не тільки мов стародавніх, але й сучасних; стовпом цієї науки став Б. Дельбрюк (Berthold Delbrück), що дав багато глибоких синтаксичних праць. Власне ці праці Б. Дельбрюка заохотили й спонукали до глибшого дослідження складні в окремих народів. Розвій науки про значення слів (семантика) також завдячуємо новограматикам. Звернено велику увагу на запозичення з чужих мов, як на зви-

[1] Досить добре досліджена складня живих російських говорів, див. про це напр. матеріял, поданий у „РФВ" т.т. VI 184 (північновеликор.), XVIII (Бѣлоруссовъ, Вологод.), L 119 (Дурново, Моск.), XLIII 229 — XLIV 82 (Карауловъ, Калуж. й Терськ.), LI 267 (Каминскій, Волинь), XLIX 330 (Никольскій, Жиздр.), XXXIX 220 (Филатовъ, Воронѣж.), XLI 43 (Шейнъ, Самар.) і ін.

чайний процес у житті кожної мови й як на сильний засіб збагачувати її. Питання акценту вивчені тільки за нових часів, головно на матеріялі з живих мов. Звернено увагу на аналіз мови окремої людини, особливо з мовою ненормальною, для вивчення мовних хвороб. Дослід дитячої мови дав багато цінного матеріялу для зрозуміння процесу повстання мови.

Ось так багато зробили новограматики. Цілий високий розвиток сучасного мовознавства найбільше завдячує власне цій школі. Методи новограматичного дослідження мови й далі удосконалюються не тільки вглиб, але й ушир, і власне вони панують тепер у цілому науковому світі.

Новограматики правдиво твердять, що наша мова невіддільна від людини, а тому, щоб глибше збагнути мову, треба досконало досліджувати її фізіологічні й психологічні причини й підстави; але там, де нема потрібних фактів, можна будувати філософські теорії, або докладно триматися самих мовних засад. Таким чином, працюючи головно порівняльно-історичною методою, новограматики розвинули ще інші чотири керунки своєї школи: фізіологічний, психологічний, формально-граматичний і філософський. Коротко розповім і про ці керунки.

Література. 8. *Новограматична школа*: Ѳ. Батюшковъ: Современное направленіе языкознанія, Новограмматическая школа въ Германіи, „ЖМНПр" 1883 р. ч. 229, вересень, ст. 1-55. С. Буличъ: Новограмматическая школа, „Энц. Слов." Брокгауза 1897 р. півт. 41 ст. 265-268, тут і література. B. Delbrück: Einleitung, розділ 4. Див. праці в §§ 1 і 2.

9. *Семасіологія*: Bréal M.: Essai de sémantique, Париж, 1904 р., вид. 3; 1921 р. вид. 5, 1927 р. вид. 7. W. Doroszewski: Czynnik społeczny i indywidualny w rozwoju znaczeniowym wyrazów, „Symbolae grammaticae" 1927 р., Краків, ч. I ст. 19-35. Erdman K. O.: Die Bedeutung des Wortes, Leipzig, 2 вид. 1910 р. J. Kuryłowicz: Podstawy psychologiczne semantyki, »Przegl. Filozof.« 1927 р. т. XXX ст. 319-322. Ossowska M. i St. Szober: W sprawie podstaw semantyki, „Przegl. Filozof." 1925 р. т. XXVIII ст. 258 і далі. M. Ossowska-Niedzwiecka: Semantyka profesora Szobera, »Przegl. Filozof.« XXVIII, 258. Jan Rozwadowski: Semantyka a gramatyka, nauka o znaczeniu w obrębie nauki o języku, „Język Polski" 1924 р. ч. 4 ст. 97-108, ч. 5 ст. 129-143; його ж: Semasyologja czyli nauka o rozwoju znaczeń wyrazów, jej stan obecny, zasady i zadania, »Eos« т. IX, Lwów, 1903, і окремо; це саме поширене по-нім.: Wortbildung und Wortbedeutung, Heidelberg, 1904. А. Томсонъ: Общая семасіологія, „Общее языковѣдѣніе" 1910 р. 2 вид. 275-301 ст. Шерцль В.: О словахъ съ противоположными значеніями, „Филол. Записки" 1884 р., Воронiж. Літературу див. »Listy Filologické« 1927 р. т. 54, стаття Oberpfalcera, ст. 103-112. Hey O.: Semasiologische Studien, 1890, ст. 132. М. Покровскій: Семасіологическія изслѣдованія въ области древнихъ языковъ, М. 1895 р. VIII+124 ст. А. Добіашъ: Опытъ семасіологіи частей рѣчи и ихъ формъ на почвѣ греческаго языка, Прага, 1897 р. XXII+544 ст. A. Carnoy: La science du mot, Louvain, 1927. H. Sperber: Einführung in die Bedeutungslehre, Leipzig, 1923. F. Oberpfalcer: Hlavní problémy sémantiky, »L. Fil.« 1927 р. т. 54. B. Trnka: Semasiologie a její význam pro jazykozpyt, »Čas. pro mod. Fil.« 1927 р. т. XIII.

10. *Складня й стилістика*: R. D. Blackman: Composition and style, 1923. Weintraub W.: Z pogranicza fonetyki i stylistyki, »Język Polski« 1930 р. ч. 5 ст. 145-148. Wędkiewicz, Łoś, Nitsch, Kowalski, Rozwadowski: O t. zw. stylistyce, »Język Polski« VII. 2. А. Н. Веселовскій: Изъ исторіи эпитета, „ЖМНПр" 1895 р. кн. 12. Wojcicki K.: Z pogranicza gramatyki i stylistyki (mowa zależna, niezależna i pozornie zależna), »Przegl. Humanist.« 1922. l. 75-100, Варшава. Gaertner Henryk: O zadaniach stylistyki, Краків, 1922; його ж: Z metodologii stylistyki językowej, »Jęz. Polski« 1924 р. ч. 3 ст. 65-73. Gerling: Grundregeln des deutschen Styls, 1927, 2 вид. М. Гладкий: Стилістика як праця газетяра-журналіста, „Червона Преса" 1928 р. кн. 5 ст. 30-36; його ж: Суть популярного викладу, „Червона Преса" 1928 р. кн. 4 ст. 30-37. А. Горнфельдъ: Эпитетъ, „Энц. Слов." Брокгауза, 1904 р., півт. 8 ст. 926-928, а також „Вопросы теоріи и псих. творчества", Харків, т. I вид. 2 ст. 340-343. Житецький П.: Мова й поетичний стиль у думах, „Про українські народні думи", Київ, 1919, ст. 3-29. Ѳ. Ф. Зѣлинскій: Изъ жизни идей, Спб. 1911 р. т. 2 ст. 47-48 (про періоди). И. П. Лысковъ: Теорія словесности въ связи съ данными языковѣдѣнія и психологіи, Москва, 1914 р. 418 ст., негативна рец. Є. Тимченка в „РФВ" 1914 р. т. 71 кн. 1-2 ст. 55-57. Ст. Младеновъ: Езикъ и стилъ, Къмъ въпросътъ за взаимнитѣ отношения между „граматика" и „стилистика", „Родна Речь" 1933 р. кн. 1 ст. 3-8. Б. Навроцький: Еволюція примітивної метафори, „Записки ВУАН" 1927 р., Київ, т. XIII ст. 319-328, рец. на працю: H. Werner: Die Ursprünge der Lyrik, 1924. Первовъ: Эпитеты въ русскихъ былинахъ, Воронiж, 1902. А. М. Пешковскій: Вопросы методики родного языка, лингвистики и стилистики, 1929 р., 3 вид. ГИЗ. St. Szober: Zjawiska stylu w stosunku do innych zjawisk i stanowisko stylistyki wobec językoznawstwa, »Prace lingwistyczne, ofiarowane prof. Baudouin de Courtenay«, Краків, 1921 р. ст. 162 і далі. Див. іще літературу в E. Oberpfalcer: Ja-

zykozpyt, 1932, ст. 332-333. Ch. Bally: Traité de stylistique française, Париж, 1928, 2 вид. K. F. von Nägelsbach: Lateinische Stilistik, Nürnberg, 1905. R. Meyer: Deutsche Stilistik, München, 1913, 2 вид.

11. *Дитяча мова.* А. И. Александровъ: Дѣтская рѣчь, „РФВ" 1883 р. т. 10 кн. 3 ст. 86-120. Appel K.: O mowie dziecka, »Encyklop. Wychowawcza« 1907 р. т. VII, Варшава. В. Благовѣщенскій: Дѣтская рѣчь, „РФВ" 1886 р. т. 16 кн. 3 ст. 73-101. O. Bloch: La phrase dans le langage de l'enfant, »Journal de psychologie« 1924 р. т. 21 ст. 18-43, див. іще там же 1921 р. т. 18 ст. 706-712. В. А. Богородицкій: Развитіе дѣтской рѣчи, „Лекціи по общему языковѣдѣнію" 1913 р. ст. 91-101. И. Бодуэнъ-де-Куртенэ, докладна література про дитячу мову в „Энц. Слов." Брокгауза 1904 р. півт. 81 ст. 545. J. Baudouin de Courtenay: Einige Beobachtungen an Kindern, »Beiträge zur vergl. Sprachforschung" 1870. VI. 215-220. Д. М. Болдуинъ: Духовное развитіе дѣтскаго индивидуума и человѣческаго рода, рос. переклад, Москва, 1912. S. Brenstiern-Pfanhauserowa: Rozwój mowy dziecka, »Prace Filologiczne" 1930 р. т. XV ч. I ст. 273-356, велика бібліографія. Georgov: Die ersten Anfänge des sprachlichen Ausdruckes, »Archiv für die gesammte Psychologie«, Leipzig, 1908; його ж: Приносъ къмъ граматичния розвой на дѣтския говоръ, „Годишникъ на Софийския университетъ" 1906 р. Б. П. Китерман: Опытъ изученія слоговой эливіи въ дѣтскомъ языкѣ, „РФВ" 1913 р. т. 69 кн. 1 ст. 65-83. П. Кривоносюк: Мова немовляти, „Рідна Мова" I 1933 р. ст. 353-356, 395-398. А. Левоневскій: Матеріалы къ вопросу о психологическомъ развитіи ребенка въ теченіе второго года жизни, „Русская Школа" 1911 р. кн. 5-6. Meumann: Die Entstehung der ersten Wortbedeutung beim Kinde, Липськ, 1902. F. Oberpfalcer: Jazykozpyt, 1932, 152-153. W. Ołtuszewski: Rozwój mowy u dziecka, oraz stosunek tego rozwoju do jego inteligencji, Варшава, 1896. M. Pavlovitch: Le langage enfantin, Париж, 1920. Rzętkowska Jadwiga: Przyczynek do badań nad rozwojem mowy u dziecka, Варшава, 1908-1909. Сёлли: Очерки по психологіи дѣтства, 1909. И. А. Сикорскій: О развитіи рѣчи у дѣтей, „Еженедѣльная Клиническая Газета", 1881 р. ч. 37-38. W. Stern: Die Kindersprache, Leipzig, 1907. W. Wundt: Völkerpsychologie, т. I ч. I, вид. 3 ст. 244-309. W. Ament: Die Entstehung von Sprechen und Denken beim Kinde, Leipzig, 1899. Рыбниковъ: Словарь русского ребенка, 1926. Б. Китерманъ: Программа для изученія дѣтскаго языка, „Вѣстникъ Психол." 1912 р. кн. 2. Літературу див. у F. Oberpfalcer: Jazykozpyt, 1932, ст. 73, 333-334. Проф. П. Кривоносюк: Як досліджувати дитячу мову, „Рідна Мова" 1935 р. ч. 7.

12. *Хвороби мови.* А. И. Александровъ: Наблюденія по патологіи рѣчи, „РФВ" 1888 р. т. 19 кн. 1-2 ст. 28 і далі. М. И. Аствацатуровъ: Клиническія и экспериментально-психологическія изслѣдованія рѣчевой функціи, 1908 р. F. Bernheim: L'evolution du problème des aphasies, »L'Anée psychologique« 1907. В. Богородицкій: Случай афазіи, „Врачъ" 1900 р. ч. 32 ст. 984. J. Baudouin de Courtenay: Z patologii i embryologii języka, »Prace Filolog.« 1885 р. т. I ст. 14-58, 318-344. K. Goldstein: Einige Bemerkungen über Aphasie, »Archiv für Psychologie« 1908 р. т. 45. A. Kussmaul: Die Störungen der Sprache, Versuch einer Pathologie des Sprache, 1885 р. вид. 3, в рос. переклад. Dr. K. Noiszewski: Choroby pamięci i mowy, Варшава, 1881. Осокинъ Н. Е.: Къ патологіи разстройствъ рѣчи, „Медиц. Журналъ", Казань, 1910 р. ч. 5-6. Погодинъ А. Л.: Внутренняя рѣчь и ея разстройства, „ЖМНПр" 1906 р., кн. 11. G. Steinthal: Ueber die Sprache der Taubstummen, Берлін, 1880. П. Кривоносюк: Недуги мови, I: Заїкання, „Рідна Мова" II 1934 р. 475-478. 519-522. А. Корниловъ: О человѣческой рѣчи, М. 1894, 39 ст.

13. *Позичення слів,* — цілу літературу по 1915 р. див. у моїй праці: „Иноземные елементы въ русскомъ языкѣ«, Київ, 1915 р.

14. *Наголос,* — цілу літературу по 1914 р. див. у моїй праці: „Русское литературное ударение", Київ, вид. 2. 1914 р. ст. 228-237.

15. *Діялектологія,* — цілу літературу по 1918 р. див. у моїй праці: „Українська мова", бібліогр. покажчик, Київ, 1918 р., ст. 38-48. Дальшу літературу по 1930 р. подає „Покажчик з української мови" Л. Червінської та А. Дикого, 1930 р., ст. 72-122.

7. Фізіологічна метода.

Новограматики звернули велику увагу на саму природу людської мови й стали глибоко досліджувати фізіологію її, — як збудовані мовні органи, яка їх праця, як фізіологічно повстає звук, акустика й т. ін. Докладність і експериментальність досліду скоро допровадила до конечности користатися найрізнішим приладдям для глибшого й вірнішого досліду. Закладаються фонетичні лабораторії, де глибоко досліджується звуковий бік нашої мови, повстають навіть т. зв. говорильні машини. Року 1856-го вийшла в Відні цінна праця фізіолога Brücke: Grundzüge der Physiologie und Systematik der Sprachlaute, що відразу високо поставила фізіологічний дослід мови й заохотила інших до цієї праці.

І з того часу довга низка дослідників працює над розвитком антропофоніки, цебто науки про звуки людської мови, напр. Румпельт, Міхеліс, Sweet, E. Sivers, Jespersen, абат P. Rousselot, основник фонетичної лабораторії в Парижу, лікар Rosapelly, що винайшов багато знарядь для дослідів фонетики й т. ін. Т. зв. Ка-

занська мовознавча школа — при Казанськім університеті, на початку з І. Бодуеном та Н. Крушевським, багато працює над антропофонікою. Проф. цього університету, В. Богородицький написав низку різних праць, а в них глибоко досліджує фізіологію людської мови, користаючись, звичайно, експериментальною методою. Те саме робив А. Томсон при Одеськім університеті, так само працюють Усов, Киперман і ін. На жаль, українці в цій ділянці майже нічого не зробили, і тільки аж останнього часу розпочинається дослідча праця й при наших університетах.

Чисті представники фізіологічної методи, такі як В. Богородицький і ін., на працю історично-порівняльну не звертають уваги, — ціла праця їхня йде тільки на експериментальний дослід фізіології мови, а об'єкт праці, звичайно, жива сучасна мова. Історичних пам'яток не досліджують зовсім, і сам такий дослід високо не ставлять.

Фізіологічна метода дала надзвичайно цінні досліди для вивчення фонетики, а це все сильно оживило мовознавство взагалі. Цінні також досліди ненормальної мови. Для складні фізіологічна школа ще мало дала, але зачинаються праці й тут; так, знаємо, яку велику ролю грає в житті речення т. зв. інтонація, а її дослід якраз і робиться експериментальним способом (пор. у книзі В. Богородицького: „Очерки по языковѣдѣнію" вид. 2, 1909 р., розділ: „Наблюденіе надъ измѣненіемъ высоты тона въ отдѣльныхъ словахъ и въ предложеніи" ст. 199-217).

Літературу див. вище 1 і 2. Гребенщиков: Фонстика и экспериментальный метод ее изучения, „Ученые Зап. ист.-фил. фак. Госуд. Дальневосточного университета", 1920 р., І 1.

Іван Огієнко.

Артизм творів Степана Руданського.

(Продовження).

10. Народні ритми.

Зате величезна більшість поетичних творів Руданського побудована на основі музичного ритму народньопісенного, якого ніяким способом не можна вложити в метро-тонічні схеми. Народніх ритмів уживав наш поет зовсім свідомо, стараючись їх пристосувати до літературно-естетичних цілей, відповідно модифікувати та перетворювати в свої індивідуальні строфи. Найкращим свідоцтвом, що Руданський знав істоту народніх музичних ритмів, усвідомляв собі їх відмінність від метротонічної системи та свідомо взорувався в цьому огляді на народній поезії, є його коментар до перекладу „Іліяди", поміщений у листі Руданського до Драгоманова. Там Руданський м. ін. пише: „Що ж до розміру, то я більшу половину 1862-го року бився з цією першою піснею, перекладаючи її на гексаметри і на різні розміри наших дум та пісень. Кожний раз під кінець цієї пісні доходив до того, що взятий розмір мій не годиться. Навпослідок, узявши собі в думку, що Омира при довгім розмірі гріх і доповняти лишніми словами, а при короткім розмірі декотрі придатні Омирові слова, під нашу мову непідходящі, не гріх і пропустити або замінити їх нашими короткими підходящими словами, я в кінці 1862-го року попробував оцей короткий розмір, і він таким придався легким, що я до кінця 1863-го р. пройшов увесь дослівний переклад Іліяди. Розмір цей, який він не простий, а його наслухатися можна і в приказках ігрових, і в приспівках колискових, і в піснях звичайних, веселих і сумних, і такий розмір якраз і годиться для перекладу Омирової мови. Для прикладу прошу подивитися на ці приказки, приспівки і пісні:

Ти ж думаєш, дурню, що я тебе люблю,
А я тебе, дурню, словами голублю.

Цей розмір закладний, але він міняється:

Чом дуб не зелений? бо туча прибила,
Козак невеселий, лихая година.

Ой у полі сосна та тонка виросла,
Вітрець повівав, сосонку хитав.

Сива зозуленько, не куй так раненько,
Не розбуджуй мого гостя дорогого".

Руданський, що правда, при цитуванні цих народньопісенних прикладів нотує

їх при допомозі знаків, що їх уживається до означування античних ритмічних схем: — ⏑, та старається наголошувані склади зазначити знаком довготи —, а ненаголошені знаком короткости ⏑. Однак у самому перекладі „Іліяди" знаходимо всі варіяції чергування наголосів, — і з того ясно, що переклад зроблений по схемі музичного ритму, а не тонічного, хоч би й як комплікованого, метру. Всюди в перекладі заховане число складів 12; але і це нічого не доказує, — бо з інших поезій Руданського певно знаємо, що він розумів істоту музичних ритмів та можливість замінювати в них один здовжений склад двома короткими без порушення правильности ритмічної схеми. І так у багатьох своїх приказках любив Руданський, щоб підкреслити кінцеву поанту анекдоту, також у ритмічному огляді останню строфу модифікувати, напр. замість звичайної коломийки:

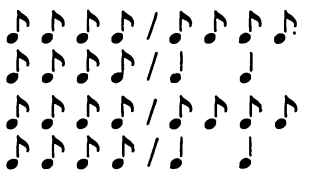

давати модифікований козачок:

Дуже виразно це видно в приказці „Ахмет III. і запорожці", але це місце тексту тут до цитування не надається. Подібні модифікації ритму в різних строфах одного й того самого твору бачимо ще в багатьох інших поезіях Руданського, як ось приказки „Pchła", „Пан Чехович" і ін. Ось напр. у згаданій саме приказці „Пан Чехович" знаходимо 5 звичайних коломийкових строф по зразку:

Лежить дідич у дворі,
Нема що робити,
Закликає жидюка,
Давай з нього кпити.

Але шоста строфа виглядає нараз ось як:

Pan wielmożny Czechowicz,
Żona jego Czechowicz,
Dzieci jego Czechowiczy,
Bo on sam jest Czechowicz,

т. зн. має, замість звичайної коломийкової, ось яку схему:

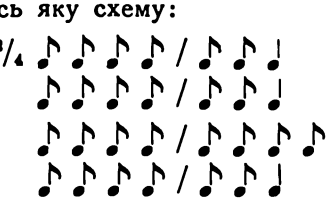

Розуміється, що ніякої „неправильности в числі складів", ані ніякого іншого „промаху" щодо ритму тут нема; ціла поезійка видержана в одній ритмічній схемі коломийки, але поет знав, що оперує ритмічними взірцями, де можна без порушення будови заміняти здовжені склади відповідною кількістю коротших, і навпаки.

Дуже багато випадків заміни чверток вісімками і навідворіт знаходимо в ритмах перекладу Короледворського і Зеленогорського рукописів. Напр. нормальна схема поеми „Чмир і Власлав" — це дистих:

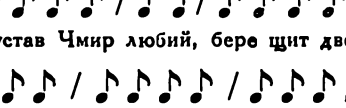

І устав Чмир любий, бере щит двозубий,

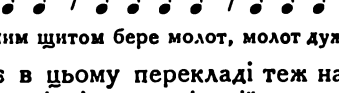

З чорним щитом бере молот, молот дуже грубий.

Але є в цьому перекладі теж навіть ось які ритмічні модифікації, для немузикального уха разячі, як „промахи в ритмі":

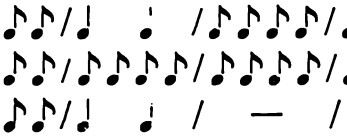

В тексті це виглядає ось як:

Гукнув Чмир на військо — і військо готове,
І до сонця тягне зрання, тягне весь день до
Все к тому горбові. [смеркання

Далі, уживає Руданський тріоль, що теж свідчать про музичність його ритмів.

Найкращим доказом музичної істоти ритмів Руданського є ось які, без упину мінливі під оглядом числа складів у рядках, але правильні щодо музично-ритмічної будови, козачкові строфи з „Чумака":

Ой любчику
Та Гордієнку,
Де ти був — пробував
Цю неділеньку?
Я до міста ходив,
Я теличку водив,
За теличку невеличку
Черевички купив.
Ой ходім у садок
Та нарвім ягідок,
Будем рвати, приміряти
Черевички до ніжок.

або: Що ти мелеш? Я співаю,
Ти не знаєш, а я знаю,
Що співаю — то чумак.
Бігла, бігла стара мати
Свого сина рятувати,
Та пропав неборак.
Ой піду я, нарву зілля,
Та збереться на весілля,
Скоро вийде чумак.

Найвизначніше місце в ритміці Руданського займає коломийка, цей „класичний вірш української поезії", яким написано 58% цілого Шевченкового „Кобзаря". Про істоту цього ритму, як і про істоту української народньої ритміки взагалі, не панує ще між теоретиками повна згода. Якубський тримається думки, що її обґрунтував Перетц[1], про процес силабізації та тонізації українського народньопісенного вірша — і доходить до твердження, що Шевченкову коломийку „можна уважати остільки ж народнім, оскільки й силабічним віршем".

[1] Историческо - литературные изслѣдованія, т. III.

Коли на думку С. Стоцького це коломийка, а на погляд Перетца — це 14-складовий силабічний вірш, то Якубський прихилюється до компромісового погляду, що це „силабізований народній вірш", „народні ритми, силабізовані та на літературний манір тонізовані". Тимчасом уже з наведених прикладів видно, що спеціяльно у Руданського ані про точну, послідовно переведену силабізацію, ані про тонізацію народньопісенних ритмів не може бути мови, бо ані рівне число складів у рядках, ані правильне чергування наголосів у початкових і середніх тактах, не все заховані. Не можна, що правда, заперечити тенденції до управильнення числа складів у рядках і до правильного чергування наголосів у літературних творах, — але факти показують, що це управильнення не додержується всюди та що поет свідомо від нього відступає саме для осягнення відповідних естетичних ефектів.

Не входячи в істоту теоретичного спору про народньопісенні ритми, обмежуюся тут ствердженням факту, що в поезії Руданського народні музичні ритми заховують свій народньопісенний характер і не всюди по-літературному „управильнені", так, що для їх системізації найкраще підходить теорія музичних ритмів С. Стоцького та його спосіб занотовування ритмічних схем. (Далі буде).

Львів. М. Гнатишак.

Наша твердиня.

Поема.

5. Письме́нникові.

Туди́ — в краї́ зелéні, на село́,
Де сил наро́дніх б'є ще джерело́,
Несй від міст оглу́шливого гро́му
Свою́ нудьгу́, і су́мніви, і вто́му!...

Серед наро́ду рідного спочи́нь...
Його́ просто́ї му́дрости глибі́нь,
Краса́ і чар пісе́нь, дзвінко́ї мо́ви
Віллю́ть у кво́ле тіло дух здоро́вий.

Збира́й, як діяма́нти, ті слова́:
Твого́ наро́ду в них душа́ жива́.
Їх обробй у тво́рчій ти уя́ві
Й верни́ наза́д в коштóвній вже опра́ві.

9. IV. 1935.

С. Черкасе́нко.

Сердечно просимо наших боржників заплатити свої залеглости. Сьогодні ж вишліть 1 зл. за Граматику „Рідне Слово"!

Мова Богдана Ігоря Антонича.

Коли я вперше перечитав був „Три пе́рстені“ Богдана Антонича (Львів, 1934) (власне не перечитав, а — випив), не міг я поняти віри, щоб подібна книжечка вийшла у Львові. Антоничева мова така чисто літературна, щиро наддніпрянська, що майже ніщо не зраджує автора провінціяла. Судячи з їхньої мови, „Три пе́рстені“ могли вийти десь у Києві, Харкові, але тільки не ві Львові, тільки не за межами метрополії.

Коли ж я довідався, що Б. Антонич — лемко з походження, з Горлицького повіту, мойому глибокому здивуванню не було границь: чи ж то справді лемко міг так ґрунтовно мовно переродитися на правдивого наддніпрянця? Але перед нами факт довершений: на наших очах сталася чи не найкраща казка наших днів: знайшовся нарешті поет, що не тільки зрозумів усю велич гасла: для одного народу — одна літературна мова, але й глибоко зреалізував його. Мовне чудо над Полтвою!

Цю подію уважаю правдиво історичною, — реальним початком мовного переродження Західньої України. Можемо нарешті спокійно говорити, що всеукраїнська літературна мова справді реально твориться, і справді творяться соборні культурні цінності. Антоничеву книжечку може легко й вільно читати кожний українець із Київщини, Харківщини й т. ін., зовсім не відчуваючи, що автор її походить із мовно далекої Лемківщини. Віднині Україна культурою мовною, цебто найголовнішою, стає єдиною Нацією. Це значить, що все, витворене тут, іде до загальної нашої духової скарбниці, збагачуючи її. Це значить, що незабаром настане довго сподівана історична хвилина, найважніша в історії нашої культури, коли цілий український народ — в особах своїх інтелігентних шарів — заговорить однією мовою, і всі ми разом спільно творитимем одну соборну українську культуру. Це значить, що все, чого сьогодні не можна творити в Великій Україні, буде створене для загального — а не місцевого — добра поза межами її. Український наро́д поза межами своєї метрополії стає нарешті творчим для однієї спільної культури! Найбільше чудо Духа Святого — зцілення глухонімого! Цілий український народ нарешті об'єднується в найголовнішій своїй ділянці — в мові.

Справді,— історична, велична хвилина!

В мові Богдана Антонича не знаходжу нічого „галицького“, — це перший тут письменник, що зміг писати такою справді чистою всеукраїнською мовою. І зробив це лемко,— люди́на, що йому власне найтрудніш було опанувати всеукраїнську мову. Зробив це впертим і глибоким вивченням цієї мови. Зате й наслідок найвеличніший: творчість навіть лемка стає всеукраїнським добром! Не хочу цим сказати, що нам непотрібні такі письменники, як Стефаник або Черемшина; ні, потрібні, але тепер більше потрібні нам творці всеукраїнських соборних цінностей. Та зрештою сила творів Стефаника й Черемшини зовсім не в їх місцевій мові, що так перешкоджає їх розуміти, а в їхнім змісті, а зміст цей такий, що далеко корисніше було б, якби його знала й читала ціла Україна, а не тільки маленька частинка її. Б'є вже нам дванадцята година й живемо в таких обставинах, що мусимо всі — як що хочемо бачити свою Націю сильною — творити цінності тільки всеукраїнські, що кожний із нас мусить щось додати до загальної нашої скарбниці. Зрозуміймо ж нарешті, що Україна трохи більша, ніж від Львова до Коломиї. А для цього найперше потрібна — спільна всеукраїнська літературна мова. Родовитий лемко Б. Антонич оце й навіч усім показав, що така ідея — не нездійснима мрія „Рідної Мови“, але реальний факт. У цьому сила й ідеологічне та символічне значення Антоничевої (і кожного іншого подібного) мови.

В „Нашій Культурі“ я незабаром подам сильветку Б. Антонича, як соняшного поета-лірика, поета з Божої ласки. Тут спинюся трохи над його мовою.

Як правдивий поет, Б. Антонич має глибоко поетичну мову. Нічого

він не говорить нашою буденною мовою, — він має свою поетичну мову. Поет поєднався з природою в одне неподільне ціле, а тому сприйняв особливий світогляд („поганин я"), а плодом цього з'явилася чисто поетична мова. Поетичність кожної мови, також і мови Антонича, найперше залежить від сили його одухотворних здібностей. Сила ця в Антонича — природня, натурально й вільно пливе з переповненої молодістю та сонцем душі його; силою одухотворяти неживу природу Антонич — один із найсильніших у нашій сучасній літературі. Ці одухотворення його такі природні, що й читачам видаються такими ж, і ми їх легко сприймаємо: „Ніч зорями на небі шиє" 21, „Схилився вечір до землі і срібним сяйвом ріки стелить", „На воді дрижачі іскри ранок сіє" 9, „Попіл сну засипле очі" 27, „В чарки сріблисті і червоні поналивалася весна" 37 і т. п. Взагалі ж поетична уява Антоничева надзвичайно велика, природня, сильно викохана лемківською природою та оточенням:

Надхненним циркулем уяви
накреслим коло рівних строф (23).

Найперший вислід одухотворної здібности поетової — це образовість його мови, його т. зв. порівняння. У правдивого поета їх завжди багато, а тому їх багато й у Антоничевій мові. Образовість мови — це взагалі основний ґрунт кожного поета. У Антонича повно порівнянь, і то небуденних, його образи безконечно мінливі, принадні й чарівні. „Три пе́рстені" — це невичерпна криниця найпоетичніших образів та яснопрозорих порівнянь. Ось їх частинка: „На схилі гір, неначе лата, пришите до лісів село" 8, „Весна горіла, немов закохане дівча" 15, „Мов свіже молоко, роса" 20, „Вливається день до долини, мов свіже молоко до миски" 45, „Мов чорний кіт, сів череватий чайник" 59, „Немов малина, спів мрія" 51, „Течуть униз краплини шуму, немов з гарячих пнів смола" 8, „І куриться із квітів запах, немов з люльок барвистих дим" 8, „Північ чорна, наче вугіль, попіл сну на очі сипле" 70, „Сонце, мов червона цегла, покотилось бляхою дахів" 61, „З трави нежданно скочить сонце, немов сполохане лоша" 37, „Ось ранок синім возом їде і сонця сніп в село везе" 44, „Піднявся день, мов о́лень з кручі, ніч відплила, мов корабель" 30, „День смуглявий, немов циганка на лиці" 7, „Дівчи́на, наче верете́но, в танку спідницями шумить" 9, „Із бубна, мов із дзбану, ллється роздзвонений гарячий крик" 9.

Який чарівний образ гірських потоків:

Розсміяні палкі потоки,
немов коханці до дівчат,
злітають до долин глибоких,
що в сивій мряці тихо сплять (7).

Або ось образ світанку („Світанок" 38):

Сплигнула ніч з шумких дерев,
втікаючи понад дахами.
Замаяв голуб і дере
крильми хмарин іржаві плями.
Мов дзенькот товчених склянок,
ясна музи́ка підпливає.
Світанку ку́риться вино
і небо в си́няві безкрає.

Щоб читач повно уявив собі молодечу красу поетичної Антоничевої мови, густо пересипаної чарівними порівняннями, ось його вірш „На шляху" 33:

Обплетений вітрами ранок
шугне, мов циганя з води,
і на піску кричить з нестями
обсмалений і молодий.
Ріка зміяста з дном співучим,
хвилясто хльостають вітри,
і день ховає місяць в кручу,
мов у кишеню гріш старий.
Клюють ліщину співом коси,
дзвенить, мов мідь, широкий шлях.
Іде розсміяний і босий
хлопчина з сонцем на плечах.

Або ось „Ліс" 53 з високопоетичною мовою:

Навчися лісової мови
із книги лисів та сарнят!
Виходить місяць до діброви
писать елегії на пнях.
Струмки полощуть срібло тиші,
в росі купається трава.
Хай найпростіші з всіх слова
у книзі лісу ніч напише!

Часом поетові образи не все нам зрозумілі, ніби дивні, а то й протиприродні, але в Антонича й вони такі душевні, такі приманливі, що ми легко сприймаємо й їх: „Дуднить по шибах дощ цинобри" 36 (цинобра ж тільки червона!). „Кущем черленим край дороги ростеш у шумі тишини" 51.

Добрі, оздобні епітети — краса кожної поетичної мови. Антонич уживає їх вільно й щедрою рукою, а читач сприймає їх легко. Часто Антоничеві епітети сильні, глибокі, ясні, пахучі, соняшні, навіяні лемківською природою, як і його образи та порівняння, напр.: Смолиста ніч і день смуглявий 7, п'янливе зілля 6, квітчасте сонце 8, настрій шовковий 63, хрищатим снігом думки схвильовані й крилаті 23, подув конвалійний 21, крилата пісня 12, смичком вогнистим тнуть цигани 8 і т. ін. На жаль, зложених епітетів, таких величних і запашних, скажемо в Олеся, в Антонича ще зовсім мало: жалі легкозмінні 63, самець струнконогий 51. Антоничеві епітети головно прикметникові, а таких потрібних дієприслівникових, що звичайно являються ознакою добре розвиненої поетичної мови, у нього ще майже нема: розкотисто співав бас 8, молитовно юний спів 21; це вказує на вбогість та невиробленість цієї ділянки в Антоничевій мові: треба докладніш окреслювати не тільки сам предмет, але й його дію. Часом епітети невдалі: похмільна (п'янка?) квітка тютюну 20.

Антоничеві рими звичайно звучні, легенькі й приємні, немов навіяні поетові дзюркотом гірських потоків. Вони завжди прозорі, як лемківське небо. „Пишних віршів рій дзвінкими римами впиває, як вино" 67. Правда, поет сильно кохається і в асонансах, але вони в нього завжди звучні й мелодійні, немов співи пташині: в серці — сперся 17, сонце — сон цей 49, продавши — завжди 5, трави — смуглявий 7, хоч не брак асонансів і ялових, що їх варто оминати: вітер — п'яніти 5, кров — перо 7, ковалі — слів 17, дерев — забере 22, пісне — помістить 23 і т. ін.

Словник „Трьох пе́рстенів" іще небагатий і мало оригінальний — поетові треба пильно й невпинно працювати, щоб збагатити його до розмірів самостійного словника. Але поет стоїть на добрій дорозі, бо вміє легко підібрати соковите слово, або й сміло створити нове: Що тут привід, а що ява 70, Струн сп'янілих лютий бряз 9, Доглибна знеохоти їдь 13, Над нами небо неозоре 50, Ріка зміяста 33, Парують оліясті пні 50, Хвилясто хльостають вітри 33, Тінь, наче яструб, над серцем колує 75, Швидкіш струмує в жилах кров 7, Дзвонила в сто фортепіянах омелодійнена весна 15, Осніжені каштани 55, Ячала сотнею скрипок 15 і т. ін. Не треба забувати, що правдивий поет невпинно й сміло творить нові слова!

Ознака правдиво й глибоко виробленої мови — це багатство дієприслівників; з цього погляду Антоничева мова ще зовсім убога, а скупі його дієприслівники буденні й нецікаві. Взагалі ж кожний поет і письменник мусить невпинно й завзято працювати над збагачуванням свого словника, щоб соковиті й небуденні слова — а ними ж така багата наша мова — переливалися йому вільно за вінця звичайного словника. Словник — це поле правдивої творчости поетів, і ступінь багатства словника — то ступінь сили й зросту поета. З цього погляду сучасні наші поети в більшості своїй — дуже вбогі.

Зприкметникованими дієприкметниками Антонич опанував міцно, і вони в нього часті й природні (див. „РМ" 1935 р. ч. 4 ст. 161-170), правдиво прикрашуючи його мову, напр.: 1) *-ний* по приголосній: краса незглибна 5, невловне щастя 15, співний корінь, головокружним хмелем 25, обрії головокружні 74, недосяжні зорі 25, нестримна мрія 22, пісня нестримна 27, в нестямній боротьбі 56, серце невтишне 20, невтишний крок 23. 2) *-альний*: благальний спів 11. 3) *-ливий:* мінливі зорі 25, приманливо розкривають глибінь 74, промінливе повітря 74, п'янлива кабала 19, п'янлива пісня 23, п'янливе зілля 6, п'янливі сторінки 76, в п'янливих віршах 62. 4) *-лий*: затвердлих 51, затислих обійм 62, небо прилипле 70, скам'янілих 57, серця сп'янілі 56, струн сп'янілих 9, скам'янілий спротив 64. 5) *-чий*: горючий птах 6, кущем горючим 8, дрижачі зорі 25, палючих поцілунків 18, зорі сплячі 23, в тиші сплячій 25, співучі двері 7, цвітучий дим 21.

Гарні пасивні дієприкметники на *роз-*, що все більше та більше ширяться в на-

шій літературі, хоч вони в нас і чужого (польського?) походження, напр.: роздзвонений крик 9, розсміяний хлопчина 33, розсміяні палки потоки 7, розсміяних очей 17, розспіваної глини слів 18, розспіваної тужно вишні 20, весни розспіваної 40, в розспіваних віршах 62; пор. задуману країну 10.

Мова Антоничева — чиста всеукраїнська літературна мова; правопис академічний, не злякався навіть апострофа. Говіркові вирази поет старанно оминає, чому їх у нього майже нема; варто було б позбутися й такого, як: трунок 6. 32 (питво), їдь (яд) 13, зело (зілля) 44. 50, коругóв (хоругов чи хоругва). У літературній мові звичайно маємо: пéрстень, пéрсня, множина: пéрсні; рідко: пéрстінь — пéрстеня, мн. пéрстені; тому заголовок ліпший був би: „Три пéрсні", бо „Три пéрстені" (не: перстéні) — форма менше знана.

Наголоси в „Трьох пéрстенях" скрізь загальноукраїнські літературні; місцевих наголосів дуже мало, але все таки є, напр.: березóвий (треба: берéзовий) 67, долотóм (дóлотом) 65, кабáла 14. 19 (кабалá), питимýть 51 (пúтимуть), почáлось 15. 28 (почалóсь), у сарнú 47 (сáрни), сарні 12. 51 (сáрні), твóїм 50 (твоїм), чáйник 59 (чайнúк).

Дуже добре враження робить Антоничева мова відсутністю т. зв. „поетичної вільности" (licentia poëtica); треба міцно пам'ятати, що цієї „волі" звичайно вживають тільки ті поети, що мало й слабенько знають мову (див. „РМ" 1934 р. ст. 207-209), і своє незнання та нездібність прикривать „поетичною вільністю".

Мова легко пливе в поета, — всі розміри віршів тільки класичні, а порядок слів звичайно нормальний, і тільки часом бачимо в нього й переставлення (inversio). Інверсії звичайно прості: Дрижать ялиці в вітру лапах 8, Містечко в сяйві ночі біле 14. Але бувають і такі переставлення, що затемнюють легке й швидке розуміння думки й заважають пливкості читання, напр.: Навіть скрипки срібні жили не заплачуть серед туч 64, На яблоні струнах долоні кладе 34, Тремтить захоплення струною голос твій 67, В краси холоднім сяйві 27, В весни заквітчаній друкарні 28. Таких переставлень у реченні треба конечно оминати, бо ж вони — ознака невиробленості поетової мови. Природна інверсія — явище психологічне, звичайно буває при сильних душевних хвилюваннях, і не можна її відносити до licentia poëtica.

Антонич — лемко з походження, що вплинуло на силу й напрям його поетичної мови, але нічим не відбилося на граматичній чистоті його літературної мови, а те рідке, що є в нього (ватра 44, крисаня 46. 47, кичера 7), мови не затемнює, — вона скрізь чиста й ясна, „роса краплинами сплила, мов слово, чиста й ясна" 44, як каже автор. Мова надхненно й вільно ллється з радощами й сонцем переповненої поетової душі:

О слово, що в устах тремтиш,
Невже ж мені тебе спиняти? (23).

Про себе й свою бáтьківщину поет каже:

На зорі задививсь хлопчина,
Але своєї не знайшов!

Так, — свою правдиву дороговказну зорю поет легко знайшов тільки у мові всеукраїнській, і став творити цінності соборні, став поетом цілої України.

Іван Огієнко.

Новотвори в сучасній українській мові.

II. Іменники чоловічого роду.

Дуже велика кількість неологізмів чоловічого роду. І велика кількість наростків на творення йменників чоловічого роду й вирішна роля чоловіків у щоденному житті, культурній творчості та політиці, впливають на творення нових слів.

1. Нарóсток *-ник*. Як у жіночому роді було найбільше нових слів із нар. *-ка* й *-івка*, так у чоловічому найбільш новотворів із нарóстком *-ник*, бо їх структура дуже легка, а саме: до кореня додаємо цей нарóсток, а значення цих слів майже завжди з тієї самої ділянки: це nomen agentis, цебто означує людúну, що робить щось, а творяться вони від іменників і дієслів. Цих слів у нас

дуже багато, але я вичислю їх по кілька поодинокими групами, зазначуючи при цьому, що я наводжу й давніші неологізми, щоб показати невдатність їх складання, або те, що, не зважаючи на велетенський розвій української мови, ми ще й досі послугуємося архаїзмами або деякими невдатними й невідповідними словами, вважаючи їх нераз за дуже добрі й гарні.

а) Заняття людей: конторник — канцелярист (переклад із рос. конторщикъ, Ібс. 170), копальник — власник, або робітник копальні Г. В. 23, погребник — власник похоронного закладу (витворене в Півн. Америці нашими емігрантами, Д. 293/34), похоронник — попереднє (гал. Д.), мороженик — продавець морозива Відр. III, 224, ліхтарник — що засвічує ліхтарні, лубочник — богомаз, продавець або видавець усякого немистецького дрантя (книжок, образів) з рос. Г. В. 23, смолоскипник — що носить смолоскипи (нім. Fackelträger, рос. факельникъ, Нд.), медведник — ловець, що полює на медведів Нд. 41/34, вирібник — той, що вироблює щось, фабрикант Наз. 13/34, приватник — господар на своїму хазяйстві, а не у колективі Д. 287/34, приватний купець в противенстві до кооперативної торгівлі Д. 291/34, текстильник — вирібник або купець матерій.

б) Суспільно-політична ділянка: бесідник (заг.), передбесідник — попередній промовець (гал.), державник — самостійник, ухильник — що відхиляється від догм комунізму (рад.) Д. 226/34, безробітник, заговірник — змовник (з рос. заговорщикъ, С. 22) старо-, новокурсник (москвофіл) Д. 5/35, з а т о ч н и к — засланець; цей архаїзм уживається на означення українця, що живе на урядовій службі в Західній Галичині, подібно „зато́ченець“ С. 22, наїздник з поль. najeźdźca Д. 22, обса́дник — окупант С. 22. До цієї ділянки долучується право: обра́зник — той, що образив другого Кол. 3, зако́нник — знавець права ib. 35, в Галичині чернець, позо́вник, поса́дник — бурмистр, міський голова (рос., уживане в Галич.).

в) Військо: сте́жник — вояк, що йде на стежу розвідувати[1], уда́рник[2] — воя́к, що йде приступом у першій лінії, скоростріль ник — що стріляє з кулемету, гарма́тник — артилерист, гарма́ш, добровільник — доброволець (з рос.) Нд. 39/34, захи́стник — оборонець, панци́рник — панцирний потяг, авто, наплéчник — наплечний мішечок вояка або спортовця (поль. plecak, гал.) хлібни́к — торністра військова, синьо-, сіро-жупа́нник 1918 р.), базівни́к — корабель, що становить базу (підставу) Нд. 1/35.

г) Культура й освіта: виховник (у Галичині часто вживають іще „вихователь“), шкільник — шкільний діяч Д. 5/35, у говорах гал. — школяр (Грінч.), високошкільник — студент або абсольвент високої школи, середньошкільник — учень середньої школи (повстало в Україні в часі революції), читальня́ник — член читальні Д. 3/35, самоосві́тник ib., схі́дник, за́хідник — прихильник Сходу, Заходу, східньої, зах. культури Нд. 35/34.

ґ) Хліборобство: з Радянщини: колго́спник, колективник — селянин, що працює в колективі, одино́чник (з рос.) Д. 194/34, одноосі́бник (рос. единоличникъ Д. 297/34) і прива́тник — селянин, що господарить окремо Д. 287/34, земе́льник — землевласник, дідич (на лад поль. ziemianin і рос. землевладѣлецъ), незамо́жник (рад.).

д) Спорт: наколе́сник—роверист (гал.), чільник (у грі в мяча, Д. 249/34).

е) Предмети й речі: наплéчник, хлібник, пока́зник — індекс, огляд змісту Д. 226/34, сильни́к — мотор (з поль. silnik), сподви́жник (слово хибне, взяте з рос. сподвижникъ — товариш пригод, подвигів, Відр. III, 15), клячни́к (стілець до клячання, з поль. klęcznik, Д. 275/34), заповідник — резерват первісної фльори й фавни, націон. парк Д. 330/34, панци́рник, ванта́жник, довідни́к — інформац. книжка (в Україні), намогильник — пам'ятник на могилі С. 22.

є) З різних ділянок: дозо́рник — наглядач (хибне, з поль. dozorca, Відр. I, 176), підро́бник — фальшівник (Кол. 38), призві́дник — спричинник ib. 120, спостере́жник — обсерватор, переслідник Нд. 26/34, обу́дник Лейт. 3, пробу́дник

[1] Календар Червоної Калини на 1934 рік, Львів, стр. 8; далі цитую в скороч. *ЧК*. [2] Ibid. стр. 28.

Д., збу́дник — що дразнить, підбадьорює Лейт. 103, забáвник, викри́вник — відкривець Лейт. 64, ви́явник, розу́мник (Мик. 195, утвор. на рос. лад: умникъ), вкладни́к — що складає гроші до каси Д. 244/34, допові́дник — референт, заграни́чник Д. (Чіпка), домівни́к—що мешкає в тому самому домі, з поль. domownik Д. 325/34, звели́чник, викла́дник (думок, С. 22), мóдник — знавець моди, франт Кол. 63, ви́служник, заґа́льник — загальний вислів, з поль. ogólnik Гол., ягідни́к — медвідь, що годується ягодами Нд. 41/34.

З цього перегляду слів можна зробити висновки, що в нас тепер твориться справді багато полонізмів, а найбільше творять їх редактори часописів, що потребують найрізніших виразів, далі, що дуже часто перекладають у нас із мов польської й російської, а часом беруть цілі чужі слова, головно з рос. мови (не треба сюди вміщувати наших архаїзмів, як напр. заточник). Трапляються між цими новотворами й зовсім невдатні, або штучні, насамперед галицькі, кращі й зграбніші з В. України (н. пр. А. Ніковського, цитовані Кол.), доволі багато радянських складних термінів. В окремій групі я помістив усякі речі й предмети, що становлять виняток у словах з нар. *-ик*, що переважно означують особу, яка щось робить. Подекуди бачимо двозначність у йменниках: приватник, копальник, шкільник, подібно як при жіночих іменниках на *-ка* (горожанка). Це йде від того, що йменники ці повстають із прикметників, а здогадний іменник не в той сам („приватник“ із „приватний купець, господар“).

До новотворів сучасної доби з нар. *-ник* найближче підходять слова з поширеним суфіксом *-ильник*, *-альник* і *-очник*, *-ичник*. Їх мало, бо будова складніша, а додавання наростка *-ник* до самого кореня було б тут невигідне тому, що повставав би важкий збіг шелестівок. Зібрав я такі приклади: носи́льник — носій (з рос. носильщикъ), чист-и́ль-ник (чобіт) Лейт. 59, постача́льник — гал. доставець ib. 152, цига́р-оч-ник — папіросниця Мик. 73. Чоловічий рід останнього слова можна виправдати тим, що для нього в зразком узяте з рос. мови слово „портсигаръ“. Уживають нераз наддніпрянці слова з рос. мови „спра́вочник“ — інформаційна книжка, поль. skorowidz, але в нас це слово зовсім не прийнялося. Вживають у нас слова „каменичник“ — власник кам'яниці Д. 22.

Перемишль. (Далі бу́де). Євген Грицак.

Сучасна українська літературна мова.

VI

Давноминулий час.

Українська мова належить до тих слов'янських мов, що зберегли від давнини своє колишнє багатство часових дієслівних форм. Мова російська, напр., деякі часові форми втратила й знає тільки одну форму минулого часу. Зовсім не те в мові нашій[1].

Від глибокої давнини в українській мові позосталася вельми цікава форма, — т. зв. давноминулий час. Форма ця складається з дієслова *був*, *була*, *було*, *були* та з минулого часу (колишнього дієприкметника) того дієслова, що змінюємо: я був ходив, вона була впала, ми були прийшли і т. ін. Давноминулий час визначає дію, що відбулася п е р е д другою дією або в неокресленім часі взагалі. Коли цей минулий час визначає безрезультатність дії (щось робилось, але не зробилось), в такому разі вживаємо конечно форми давноминулого часу: Уже *була* виїхала, та вернулася.

Українська сучасна літературна мова широко вживає форми давноминулого часу, при тому не тільки тоді, коли треба зазначити безрезультатність попередньої дії, але взагалі для зазначення дії попередньої. Ця добра звичка

[1] Сильно відходить від реального стану проф. St. Słoński, що в своїй новій праці 1934 р.: „Historja języka polskiego“ на ст. 9 твердить, ніби українська мова має »uproszczoną konjugację: czas teraźniejszy, j e d e n czas przeszły, przyszły«. Нехай цей розділ покаже шановному професорові, що ми маємо більше, як о д и н минулий час. Див. іще „РМ“ III 85-86.

стала вже загальна в нашій літературній мові, що глибоко відбиває живу київську народню мову. На жаль тільки, ця форма занадто помалу шириться в Галичині, хоч жива західньоукраїнська мова так само зберегла давноминулий час.

Черкасенко добре знає цю форму й залюбки вживає її. Але належачи він до старшого покоління стилістів, уживає цієї форми головно для зазначення безрезультатности дії, напр. у „Дон Хуані": Ні, ні — а то б сказав був мені ти 104. Так зрадів був я, коли сеньйор казав 110. Пакіта, що відхилила була двері, причиняє зовсім 51.

В. Підмогильний, навпаки, вже широко й залюбки вживає форми давноминулого часу. Ось приклади з „Міста" 1929 р. Лишив у своєму селі й по всіх, що бачив *був*, не тільки минуле, але й надії 6. Лука був зробив рідне село центром своїх операцій 11. Так ніби спогад про неї затаївся був у ньому і раптом розцвів 23. Побачив альтанку, якої був не постеріг 66. Вертати в невеселі долини, звідки був вийшов 68. Те, що був створив, тепер з нього творило нову істоту 113. Почуття фізичної відрази, що він був дізнав 145. Нічсго не знайшов того, що був полишив 152. Повторення того, що вже був писав 166. Борис цю кімнату був відступив 174. Коло столу, де пильнував був 183. Покинув цю повну комору так само — радісно, як колись до неї був брався 191. Краще був би не приносив 202. Підвівся з крісла над фікусом, де був заснув 220. Тепер пригадував, про що був писав 221. Він не спостеріг був людини 222. Він дивився на ґанок, де сидів був вечорами 254. Тільки класика врятує світ від сучасного обскурантизму, як *була* врятувала від релігійного 26. Пішов до тієї крамниці, що півроку тому була спинила його 99. Почував у ній сталеві пружини, що були осіли на вибоїні революції, а тепер випростуються знову 37.

Пам'ятаймо, що давноминулий час — це наша оригінальна форма, що вирізнює нашу мову серед інших слов'янських мов, а тому мусимо її замилувано плекати й частіш уживати.

Підо впливом російської мови в нас часом плутають цю форму з російською формою на *було*. По-російському кажемо: Пришел было, но опять ушел. Пришла было, но опять ушла. Пришли было, но опять ушли. По-українському тут буде тільки давноминулий час: Прийшов був (а не: було), але знову пішов. Прийшла була (а не: було), але знову пішла. Прийшли були (а не: було), але знову пішли.

VII.

Оминання віддієслівних іменників.

Українська літературна мова, слідом за мовою живою, виразно оминає, де можна, віддієслівні йменники, особливо там, де збігаються два йменники. Отже, скоріш напишемо й скажемо: *бажання писати*, а не: *бажання писання*. Дієйменник по йменнику став тепер звичайною формою, випираючи потроху штучні віддієслівні йменники по йменниках. Звичайно, цього не треба робити конечним законом і виганяти віддієслівні йменники геть скрізь, — мова йде тільки про те, щоб не зловживати ними без потреби, як то часто бачимо (за польським впливом) у письменників галицьких.

В. Підмогильний на це явище нашої мови дивиться трохи прижмуреним оком. Коли герой його „Міста", Степан Рудченко на ст. 96 стає перед судом „українізаційного ареопагу", то він відповідає й про те, що „для переведення розвантаження мови дієслівні речівники мусять бути старанно й невхильно обходжувані". Щоб це насмішкувате речення стало граматичним і реальним, з нього я викинув би „невхильно", бо віддієслівні йменники, де їх конечно не потрібно, варто таки оминати. Див. про це докладніш „РМ" 1934 р. ст. 323-327.

І Підмогильний вельми часто оминає їх, — звичайно вживає дієйменника. Такі форми, як „Дух порядкування" 207, рідкі в нього. Ось трохи прикладів із „Міста".

Бажання опанувати Зоську погасло 139. Вигадка написати (а не: написання) оповідання 184. Жадоба жити 37. Жадоба знати й розуміти 195. Здібність мислити 159. Нахил аналізувати 33. Нахил складати конспекти 95. Неохота рухатись 11.

Почув неохоту писати 228. Обов'язок доглядати журнала 187. Потреба розважитись 121. Претензії писати 186. Даючи простір розвиватись 125. Невдячна робота шукати перлів 186. Способи поліпшити свій стан 138. Спроба писати 171. Почував труднощі перевести її для себе 143.

У Черкасенка ці форми також звичайні: Піддала ногам охоти бігти 14. Вечерю час варити 17. Напитися охота 17. Штуч ного накопичення дієйменників у Черкасенка ніколи нема.

VIII.

Простий іменник замість віддієслівного на *-ння*.

Накопичення віддієслівних іменників на *-ння* неприродне нашій мові, чому письменники пильнують оминати його всякими способами. Сучасна літературна мова знає для цього досить частий спосіб, — уживання пня без *-ння*, або синонімічно близького слова. Напр. у С. Черкасенка читаємо: Застигав у задумі 20. Від захвату отямитись не можу 63. Анна в захваті 120. Оглядав обстано́ву 23. Якусь хвилю лишається в такій поста́ві 14. Прибравши горду поста́ву 16. При́від це 121. Не вернулися іще з прогу́лянки свої 89. Ціль світобудо́ви 62. В сінях гомін і тупо́тнява 84. 104. Чують кінську тупотняву 68. 99. Читатиму з за́клином 16. Від па́ху сп'яніти можна 29. Без перепочи́вку скаче 21.

Так само в Підмогильного це не рідке в „Місті": Вона не має грошей на вбори 210 (а не: вбрання). Дзю́ркіт струмка 192. Висуваючи важкого щелепа за кожного о́берту маховика 188. Обста́ва хати не була пишна 24. Почуваючи глибшу підо́зру 98. Кожен по́рух душі 129. Я притомився, на рахунок цієї притоми 11. Здобув хоч кравчок, хоч на одну си́дню місця 157. Спа́лахи, що будуть пустошити його душу 184. Почув пустку в думках і сто́му 195. Хлю́піт легкої хвилі 188. Турботний ро́кіт життя 250.

Назвище й прізвище.

В працях наших учених, виданнях Н. Н. Ш., в У. З. Енциклопедії завелася чиста плутанина, щодо термінів „назвище" й „прізвище". В однім і тім самім числі галицького щоденника чи тижневика стрічав я на означення того самого поняття три терміни: назвище, прізвище і назвиско, навіть ув одній короткій новинці знайдете два терміни: назвиско й призвіще, назвище й прізвище або прізвище і призвище і т. ін. Докладних цитат, ощаджуючи місця, не подаю.

У щоденній пресі, в УЗЕ і, на жаль, у виданнях навіть філологічної секції Н. Т. Ш. друкується всуміш і без застанови: 1. назвище, 2. назвиско, 3. назвисько, 4. прізвище, 5. призвище, 6. призвіще, 7. прізвиско, 8. прізвисько, 9. призвисько, 10. призвіско і призвіско, 11. прозвище, 12. прозвиско, 13. прозвисько, 14. ім'я, 15. імення, 16. власна назва (прізвище ?) — у розумінні назвища, у Верхратського — 17. на́звивка (Name), у Партицького — 18. імено, у Желехівського — 19. прозва́нє, у Желехівського, В. Шухевича й Леся Мартовича ще — 20. по́рекло. Двадцять термінів на означення латинського nomen, німецького Name!

Таке баламутство ширять тільки публіцисти, письменники та вчені, бо селяни докладно відрізняють поняття „назвище" й „прізвище". При збиранні інформацій до позву на питання, як пишеться ваш противник, наш селянин подає, напр.: Кость Стро́гуш, а на дальше питання, чи нема в селі такого другого, селянин відповідає: є такий другий, але цей має прізвище „Калапч'е́к", або відповідає: цего другого прозивають „Ру́ра"..., а часом вельми негарно. Таких прикладів можна навести дуже багато.

Майже кожний селянин має крім „назвища" ще й „прізвище". Досліди над прізвищами дуже цікаві, але в нас, на жаль, збирання сирого матеріялу, щодо цього, тільки починається. Мимохідь зазначу, що з одного тільки села Во́вче пов. Турка на моє прохання зібрала м. ін. Мирослава Волосянська побіч назвищ 74 прізвища, як: Суп (назви-

ще) — Дзюдзчин (прізвище), Іван (ім'я) Максим (назв.) — Гереджун (прізв.), Себій (назв.) — Київ (прізв.), Мотиль (назв.) — Бовтач (прізв.) тощо.

В Галичині часто замість терміну „назвище" вживається спольщеного „назвиско". Навіть фахові вчені лінгвісти не вільні від таких прогріхів.

Наддніпрянці вживають замість терміну „назвище" терміна „прізвище", а останніми роками й галичани приймають за ними цей термін. Але це — на мою думку — не слушно.

В багатьох випадках і наддніпрянці уживають у добрім значенні терміну „назвище" й „прізвище". Наприклад Кониський (З. Н. Т. Ш. І. 98) пише: „Між крепаками (посполитими) Василя Енгельгарда була сім'я Григорія Грушівського-Шевченка. Певна річ, що остання назва чисто народня, або, як кажуть в Україні, „прізвище по вуличному". Дід, а може прадід Григорія, Іван був шевцем, тож син його і став прозиватися Шевченком. Так в Україні виникли назви: Кравченко, Столяренко, Коваленко, Ткаченко й інші".

Уманець (Комар) і С-ка також відрізняє „прізвище" від „назвища" і т. ін. У державних народів цього баламутства нема, вони над цим уже не дискутують. Академії Наук та державні шкільні установи такі питання авторитативно для загалу устійнюють.

Для прикладу наведу: Publius Cornelius Scipio Africanus. В латинській і німецькій мові для кожного ясно: Publius — praenomen, Vorname, Cornelius — nomen, Name (чи Geschlechtsname для ще докладнішого спрецизування), Scipio — cognomen, Zuname, Africanus — agnomen (adnomen), Beiname.

Аналогічно в українськім: Семен Кільчицький Ручка Слотило.

Правник уживатиме технічних термінів: (хресне) ім'я — praenomen, Vorname, на́звище — nomen, Name (Geschlechtsname), прі́звище — cognomen, Zuname, придо́мок — agnomen (adnomen), Beiname. Отже правник, згідно з подійсним станом, докладно відрізняє поняття „назвище" й „прізвище".

Про інші терміни, як нім. Eigenname, Spitzname, Kosename, Rufname, тут не говорю, тепер мова тільки про устійнення двох щоденно плутаних понять: „назвище" й „прізвище". Про повстання й значення назвищ та прізвищ (що також треба основно досліджувати) передчасно говорити, треба їх уперед із кожного села пильно визбирати, — вірно за народньою вимовою й зазначенням наголосу. „Назвище" й „прізвище" не сині німи, — це зовсім різні поняття, їх зміст не тотожний. Тому треба вживати відповідних технічних термінів і нам, недержавній нації, вживати в практичному житті, а особливо в щоденній пресі та літературній мові чи науковій термінології, але постійно в доброму властивому значенні.

Це устійнення й розрізнювання змісту й термінів „назвище" й „прізвище" насамперед конечне для тих, що займаються збиранням матеріялів до Українського Топономастичного Словника.

Самбір. Др. В. Гуркевич.

P. S. Питання, що його ставить Др. В. Гуркевич, дуже важливе, бо справді ж ми ще не маємо тут добре виробленої термінології. Для нашого народу це можна вияснити до певної міри й історично. Кожна людина від народження мала *ім'я* (як тобі на ім'я, на ймéння), що спочатку були в нас свої власні („поганські"), а десь із X в. помалу ширяться й грецькі, християнські. Поза цим із найдавнішого часу людина могла мати й прозъкиште, прозкиште, прозкище, що фонетично правильно дало в нас прізвище (тільки не призвіще!) або позосталось ув архаїчній формі „прозвище"; закінчення *-ище* частенько в нашій мові змінюється на *-исько* і без польського впливу, звідси „прізвисько". Давне прозкище визначало тільки „вуличну кличку", напр.: Князь Литовский Иванъ, а прозвище ему Баба. Простий наро́д не мав властивого cognomen аж до XVIII-го ст., а коли мав — тільки випадком. Коли ж почали робити всіляки переписи, особливо в віці XVIII, потроху почав закріплюватися й за простою людиною його cognomen. Звичайно було так, що вулична назва, цебто давне „прозвище", ставало помалу

назвою пашпортовою (рос. фамилія, Zunamen). Таким чином вуличне пр*і*звище, архаїчне пр*о*звище, помалу змішалося й злилося з „назвищем пашпортовим", а звідси й їх поплутання.

В сучасній літературній мові (див. хоча б академічний Правничий Словник 1926 року) „прізвище" має два значення: архаїчне—кличка й пашпортове — фамільне назвище. Ось тому й словник Б. Грінченка III 455 так само слову „прізвище" надає ці два значення: 1) прозвище і 2) фамилія, і ці значення так зрослися з цим словом, що тепер їх розірвати можна б хіба так, що треба б остаточно закріпити за „прізвищем" значення фамільної назви.

Іван Огієнко.

Татарська українщина.

Відо́ма річ, що наш народ радо шуткує з чужинців, що не знають гаразд української мови та на свій лад наломлюють її. Таке передражнювання поляків, мадярів, циганів, румунів і ін. знаходимо в давньому вертепі, в колядах, співомовках, приказках і т. ін. У деяких давніх джерелах маємо сліди, що наші предки залюбки висміювали також татар за те, що перекручували українську мову. Татари близько сусідували з Україною, часто набігали на українські землі, за Козаччини бували також спільниками українців, тож наша мова не була їм чужа; але, як звичайно чужинці, не могли добре опанувати української складні і, на радість нашим землякам, творили свою особливу „татарську українщину".

Польський проповідник Фабіян Бірковський склав 1632 р. казання в пам'ять Степана Хмелецького, шляхтича з України, що вславився своєю боротьбою з татарами. Казання надихане згадками про боротьбу з ордою, а в одному місці письменник говорить так: „знав він, що дурній шляхті ординець говорить, коли їх у сплячці застає: т и с п и ш, а м о я г а р у є ш!" (S. Przyłęcki: Ukrainne sprawy, Львів 1842, с. 105). Розуміти треба це місце так, що татарин замість: „я гарую" (тяжко працюю) казав: „моя гаруєш"!

З одного оповіда́ння з часів походу на Берестечко 1651 р. дізнаємося, що татари на означення української жінки вживали імени „М а р у ш к а" [1]. Так татари, що були тоді на Волині, нарікали: „М а р у ш к а в ц і м к р а ю х у д а, с и т ш а в У к р а ї н і, будемо самі її брати, а битися не будемо" (М. Грушевський: Історія України-Руси, т. IX с. 276). Очевидно, ім'я Маруся, Марушка було тоді в Україні таке поширене, що татари називали так взагалі українську жінку.

Яків Маркович у своїм славнім Деннику оповідає під 1728 р., що тоді прийшла була звістка, немов то запорожці з-під татарської влади вернулися на Стару Січ. Татари не затримували козаків, а пустили їх із цілим майном, та й так приговорювали: „Б у л а в о н а в н а с — с п а с и б і г, в і д і й ш л а в і д н а с — с п а с и б і г; л о ш а о д и н у в а с п р о п а д а є, д е с я т ь з К р и м у д а д і м..." (Дневникъ Якова Марковича, т. II, 235).

Львів. І. Крип'якевич.

Як говорять по-українському селяни, а як ми.

Як наро́дня вчителька, бувала я в різних селах і різних сторонах Галичини. Я прислухувалася уважно до мови наших селян. Декотрі слова, що здавалися мені, звиклій до книжкових полонізмів, незвичайними, я записувала й порівнювала їх зо знаними. З того повстав малий словничок. Ось він, — перше подаю вираз наро́дній, а далі його пояснення; слова подаю за алфавітом.

Бажиться мені — раптове бажання.
Батьківщина - вітчина (ojczyzna).
Біля́вец — блондин.
Біля́вка — блондинка.
Ви́шка — стрих.
„Мені віриться", „Вже мені це навірилося" — мені нудиться. Вже мені те наскучилося.
Не встиг іще сісти на коня, а кінь вже рушив.
Дзер — сироватка.
Жили з собою до́бре — жили в приязні.
Заголовок — поду́шка.

[1] На Київщині це назва і корови. І. О.

Замежний, позамежний — закордонний.
Заснова — цира.
Засновувати панчохи — церувати.
Квасець — шав (szczaw), літ. шавéль.
Кисля́к — кисле молоко.
Космаки — агрест (Скнилів у Золочівщині).
Крамщина, а не „товар", бо товар значить у селян „худоба": Він пігнав товар до потока.
Красистий — барвний (барва — краска).
Крашений папір — кольоровий папір.
Крепли́ки — ушка (в борщі).
Либо́нь — здається мені, мабуть.
Межа́ — кордон.
Мерзе́нний — непереносний: Ти мерзо!
Мозоли на ногах — нагнітки.
Намісто — замість (zamiast).
Натина — шпінак, зварений з лободи.
Недоліток — смотрик (з того можна б творити в скороченні: нелітка, неліток).
Осуга (став на паренім борщі, на квашених огірках).
Сонце було **пекливе** (piekące).
Передтогідного року — передторішнього року.
Поволока — пошівка.
Політок — урожай.
Боже **помагай**, або: Дай Боже щастя! А ніколи, як пишуть у нас: Щасть Боже (Szczęść Boże).
Твоя **правда** — маєш рацію.
Роздойма (Schimpfwort) уживають на Поділлі.
Розя́ва — ідіот.
Сідати за стіл — сідати до столу.
Сукристий — сердитий, злосний.
Тогід — торішнього року, торік.
Утира́льник - рушник.
Що йому **хибу́в** — що йому бракує?
Він по хаті **ходив** а ходив (Ciągle chodził).
Виїхав за хотар, за готар (за границю, румунське слово).
Подай мені цю **черве́нь**! (ніколи червенило).
Чорня́вець — брюнет.
Чорня́вка — брюнетка.
Шале́нний навіжений, божевільний.
Щора́в — вчаста.

Львів. Володимира Жуковецька.

Говірка села Серафинець Городенського повіту.

Словничок слів, що їх нема в Словнику Б. Грінченка, уживаних у с. Серафинцях.

але́? — дійсно, так?
банди́ґи гнути — оповідати дурниці.
басмо́ — біла хустка під рушник на чоло при давньому вбранні.
бо́ли — добре.
буту́к — товстий чоловік.
вала́шити — чистити кнурів.
вантю́х — жолудок корови.
вдира́ти — втікати (рос. удирать).
вире́ні — верета.
влиґа́ти — втікати.
впили́ти о́чи — вдивитися.
ври́тний — дуже впертий.
вуже́вка — довгий прут.
гили́ти — раяти, посередничити.
ги́ндри би́ти — дармувати.
ги́рішний — дійсний, правдивий.
гле́вок — валець з болота й соломи.
гузи́шняк — задня частина підштанків.
гузи́чити — ганьбити, нпр. пішла би я пузи́чити, буду́д мине́ гузи́чити.
гурни́й — непослушний.
ґа́бити — напоминати.
ґва́дзяти — мазати.
глеґу́шка — висушений телячий мочовий міхур для роблення будзів.
джиґіра́ — якась трійлива їда.
да́бинька — мала довбня.
дуду́ритися — виставати понад щось.
дю́ґати — штовхати в бік.
жвинґі́ти — плакати.
же́бирина — жабуриння.
жмурку́ ґратися — цюцюбабка.
зава́ли — залози.
завіджé́ти — багато бажати.
задни́ти — забити бочку дном.
за́минка — їда для курей з муки, води й трави.
запотара́йкати— заподіти.
за́тичка — ручка до писання.
за́щіпка — застібка до сорочки.
збігле́й — бігав по хатах.
зіпа́ти — кричати голосно.
кавуш — черпак віяти збіжжя.
карни́к — свиняча стайня, хлів.
ке́ли, па́нцкі е́йці — пропуклина.
кіпа́ти — терти коноплі.
кла́нцати — сікти зубами.
ко́вдрі—рід забави: один хлопець зажмурює очі, кладе голову на коліна другому, той б'є його легко рукою по хребті й говорить: ко́вдрі, ко́вдрі, хува́йтиси лю́ди до́брі, куго́ з вас їме́, того́ шкіру принесе́.
колісни́читиси — пси колісняться підчас тічні.
кріже́вка — голова квашеної капусти.
кулішéрник - горнець варити кулешу.
курме́дати — в'язати.
кутню́к — свинячий жолудок.
ле́лі — мала дитина.
ли́ґати — їсти.
ли́ґвариці — густа юшка.
лупе́нок — призьба коло печі.
лупі́нь — бійка.
ма́ргатиси — мучитися.
мацíта́ — щось мале.
мили́нє — цвіт, що дає шум.
ми́шічка — мишачий кал.
мо́чінка — со́ус до м'яса.
мочу́ло — місце мочити коноплі.
нагу́лькуватий — нарваний.
наза́д-гузь — назад.
наке́ганка — ґума.
ніхто́лиці — погана жінка.
обича́йка — обруч коло ре́шета.
обіска́ти — шукати в голові.
оти́ранник — рушник утиратися.
оско́рбити — зробити комусь кривду.
парть — щастя, доля.

па́сине — бічні гони коло кукурудзи.
пі́взине — дза патики, зв'язані під острим кутом, що їх ставлять на солом'яний дах, щоб вітер соломи не зривав.
пі́нка — кожух на молоці.
пирка́тий — з маленьким носом.
пліши́ти — танцювати; на весіллі, коли покривають молоду́, співають: „ой пліши́, пліши́, ти каліцу́ни, а у́на тубі ри́нцкого всу́ни". Пор. рос. плясать.
пльо́нтати — мотати нитки.
поло́нник — велика ложка.
попре́тник — все „пряче" (краде).
припі́н — кіл, що до його припинають коней на аркан.
псе́чка — песячий кал.
пустопо́лиці — пустар.
роздирти́ти — грубо змолоти.
ру́нтати — рухати.
самана́ти — подобати.
само́тічка — віз без драбин.
се́рбати — голосно їсти: „сирба́й, ни дбай, ходж рітке́, до́бри шо бага́то".
сиву́лі — пуста дівка.
свіне́чка — свинячий кал.
скригонта́ти — скреготати зубами.
сні́шний — вчорашній з вечора.
станда́ри — місце під піччю.
стили́нка — бальки на стелі.
сти́пи — зворот: „я їму сти́пи зро́б'ю", значить: виб'ю.
стуле́й — похилений чоловік.
таращ́ети — нести.
тарка́тий — пес з чорними й білими латками.
те́рміть — відпадки конопель при „к'іпанню".
тирли́ґати — грати.
трови́ти — цькувати псом.
убруке́нка — узда.
фля́цкати — зм'ягчити.
фо́шкатиси — ходити сюди й туди.
фулькоті́ти — кипіти.
хро́мати — кульгати, налягати на ногу.
чимири́ці — трійливе зілля.
(за)чимири́читиси — напитися горілки.
чупідра́ло — страховище.
шантала́вий дрантигузник — обдертий.
(об)шеле́пати — обікрасти.
шкама́те — дрантя.
шу́ставка — розталий сніг.
я́звирина — яма, пропасть.

Яворів. Іван Велигорський.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Про *ґ* і *ль* (Іван Паран у Львові). Правопис чужих слів мало впорядкований власне в Галичині, бо тут сильні впливи заходу і сходу. Академія Наук, як розповідає проф. О. Синявський, постановила була писати в чужих словах (за малим винятком) тільки *г* та *л* (а не *ґ*, *ль*). Цю просту, оперту на живій вимові й для школи дуже практичну постанову Харківська Правописна Комісія 1929 р. дуже змінила, бо запровадила такі правила для писання *г-ґ* та *л-ль*, що для школи й широких мас зовсім не надавались (див. їх у „Ріднім Писанні" І §§ 258 і 259). Власне ця випадкова (голосовано!) постанова (не забудьмо до того, що прихильники *ґ* та *ль* пропонували в Харкові й латинку!) сильно пошкодила цілій правописній справі, а навіть і українізації, бо до Комісаріяту Освіти стали напливати скарги від українських учителів, письменників, учених і т. ін. про непридатність Харківської постанови про *г-ґ*, *л-ль*. Комісар Скрипник не звертав уваги на ці протести, але коли його не стало, то новий комісар освіти запровадив попередню постанову Академії (скрізь писати *г-л*), а саму справу перекрутив на політичну й обернув її проти Скрипника. Ось усього цього оборонці *ґ-ль* не хотять брати на увагу. Галичина — тільки маленька частинка України, а до того — найбільш окраїнна, а тому прикладом для вимови й правопису чужих слів служити не може. Крім цього, хіба ж у Галичині справді послідовно пишуть *ль* у чужих словах? Ні, тут ідуть за правописом польським і пишуть: адмірал, ґенерал, ідеал, метал, кардинал, морал, канал і багато т. п., — чому ж тут кінцевого *л* не м'якшать? Чому пишуть Льондон, коли самі англійці вимовляють Лондон? Чому латинське praelatus у Галичині передають „пралат"? І т. д., і т. д., — довгі сотні таких непослідовностей я подав у своїй праці: „Нариси з історії української мови", 1927 р., так декому немилій. Пригадаймо те, що писав іще Йосип Левицький у своїй Граматиці 1834 року: „Руський язик має також тверде *ґ*, відповідне польському *g*, і то тільки в чужих словах, що їх поляки перейняли від німців і уділили тутешнім русинам..." Чи ж то за „тутешніми русинами" мала б піти ціла сорокмільйонова Україна? Про чужі слова в українській мові незабаром друкуватиметься в „Рідній Мові" моя велика праця.

Галич (Л. Годівський у Новому Йорку). Походження цього слова звичайно виводиться від „галка" (а воно визначає „чорний"). Від „Галич" повстало „Галичина". Три галки були в старому гербі Галичини. Пор. „РМ" 1935 р. ч. 4 ст. 189 завдання 192. Чи походить „Галич" від грецького *ἅλς*, *ἁλός* сіль, не встановлено.

Глибокий, а не глубокий (М. Томюк у Montreal). В літературній мові й вимові вживаємо тільки „глибокий", архаїчного „глубокий" ніколи не вживаємо. Тому пишемо: „З глибокою до Вас пошаною..." Пришліть свої спомини про Кам'янець-Подільський Університет.

До суду-віку, цебто: до страшного суду, на віки-вічні — тільки такий вираз існує. Сергій Даушків у своїм історичнім оповіданні: „Опанас Тятива" 1933 р. ст. 61 пише: „На Дівочій Горі, від суду-віку стояли румовища поганського капища". Вираз цей — нісенітниця, бо ж „суду", цебто страшного суду, ще не було. Треба просто: „від віку стояли".

Лютий — лютень (Л. Годівський у Новому

Йорку). В літературній мові панує стародавнє наше „лю́тий", лютого, лютим і т. д. За аналогією до закінчення *-ень* більшости наших місяців, повстав й нова форма „лютень". Про ці слова докладно розказано в „РМ" 1933 р. ч. 5 ст. 183; див. іще „РМ" за 1934 р ст. 210. 218.

„Напів" — спів, голос (Дир. І. Омельський у Чернівцях). Архаїчне „напів" перекладаємо через „спів" або „го́лос", напр.: Я виразно почув журливо-поважний г о л о с української пісні, Коцюб. На голос не зведу пісні. Чи знаєте, як цю пісню на голос?

Підле́глий (В. Грицин, Бібрка). Не вживаємо „підчинений", а тільки літературне „підлеглий".

Промисло́вість (В. Грицин у Бібрці) буває: куста́рна чи домо́ва, обро́бна, збудува́льна чи здобувна́, деревообро́бна, залізовиро́бна, металообро́бна і ін.

Секрета́р, а не секре́тар (Л. Годівський у Новому Йорку). В літературній вимові панує вимова „секрета́р" за вимовою латинською й французькою. Панівна в Галичині вимова „секре́тар" — — вимова польська, в літературній вимові не прийнята. Відмінюється слово так: секретаря́, -ре́ві, -ре́м, секрета́рю мій, множина: -рі, -рів, -ря́м, -ря́ми, -ря́х.

Словник — слівник (Л. Годівський у Новому Йорку). В літературній мові панує форма „словник", що міцно закорінилася; правильніша форма „слівник", але вона рідка в нас. Докладніше про це „РМ" 1933 р. ч. 9 ст. 318.

Союз, в сою́зу. Л. Годівський із Нового Йорку запитує нас: „Американська „Свобо́да" безнастанно пише: „союза", мені здається, треба „союзу". Котра форма правильніша?" В літературній мові слово „союз" помалу тепер оминається, як архаїзм, — замінюємо словами: зв'язок, товариство і т. ін. А коли вживаємо, то пишемо й говоримо: „сою́зу", а не „сою́за", бо ж це слово уявне. Див. „Рідне Писання" I § 71 ст. 33.

Дописи Прихильників рідної мови.

Українські Інститути в Канаді, а саме — в Саскатуні й Едмонтоні, це одинокі установи, що звертають найбільш уваги на науку українознавства. Сотні молодих людей, що були б утопилися в чужому морі, були виховані в цих Інститутах, і тут вони дістали всі можливі початки української мови, літератури та історії. Ми робимо все, що при даних обставинах можна робити. Саскатун, Ів. Д а н и л ь ч у к.

Інститути в Саскатуні й Едмонтоні — це наші одинокі розсадники українства, через що мають не мало ворогів. У цих Інститутах багато студентів, що ходять до англійських університетів, вчаться українознавства. Торонто, о. Д. Л е щ и ш и н.

П р и м і т к а. Охоче містимо ці вияснення в зв'язку з тим, що писано про ці Інститути на ст. 57 „РМ" цього року. Вийшло непорозуміння: ми там писали не про навчання, а про н а у к о в е виховання, цебто про підготовлення фахових учених. Думаємо, що теперішній загальний політичний стан української нації вимагає створення н а у к о в о г о центру також і в вільній Канаді, найліпше — при одному з Інститутів. Потрібних наукових сил дістати не трудно. Ось тільки така була наша думка. Р е д.

Гумористичний куток у „Рідній Мові" дуже б пригодився, і то такий, де могли б ми занотувати курйозні жарти авторитетних недотеп, напр. про те, як одна сорóка (з тих 40), летівши назустріч першому травню 1935 р., опоганила сьогорічний діловий prima aprilis. Або хоч би про вчені дивогляди славного ділового граматиста Антинапострофенка й т. ін. 5. V. 1935. Проф. Др. К., галичанин.

П р и м і т к а. Не маємо ані часу, ані охоти відповідати на особисті некультурні напади руїників та на антинаукові писання ліпшезнайків. Р е д.

„Рідна Мова" в Папським Українським Семінарі в Римі. Як тільки я почув про „Рідну Мову", про її високі гасла, відразу став її гарячим прихильником. „Р. М." доходить до нас точно щомісяця. Тішимося нею дуже, я й мої товариші, що її передплачуємо. Що далі, то знаходить вона все більше число прихильників і між рештою питомців Папського Українського Семінара св. Йосафата в Римі. Є нас тут 56 питомців крім Настоятелів Високопреп. оо. Василіян, що так само підкреслюють високу вартість „Рідної Мови" й належито її цінять. Питомці зібрані тут із різних країв світу, де тільки живе наш наро́д, як, напр.: з Галичини, Румунії, Чехословаччини, Мадярщини, Югославії, Канади, З'єднаних Америк. Держав та й з Бразилії. Ця різнорідність відчувається аж занадто в нашій щоденній мові. Усунути її зможе тільки „Рідна Мова", а тому конче потрібно, щоб між нами збільшилося число передплатників її. 4. III, Рим. Г. Б у к а т к о.

Українська мова в Канаді, як писав я вже, не має належної пошани, головно по містах, а зокрема серед інтелігенції, що навіть прилюдно її нехтує. От хоч би такий приклад. Недавно один із наших адвокатів перший із українців одержав титул „королівського радника", і з нагоди цього влаштовано прилюдну врочисту вечерю, де були й три визначні англійці. Промови говорено переважно по-англійському, але цікаве те, що один з англійців промовляв українською (хоч ламаною) мовою, а сам українець,— громадський діяч, що його підвищення вшановано врочистою вечерею, не зволив промовити й слова по-українському... 5. III. 1935, Вінніпег. К а н а д і є ц ь.

Гурток плекання рідної мови в Торонто. Студентський Гурток у Торонто незабаром започаткує „Гурток плекання рідної мови". На з'їзді Самостійників я реферував цю справу й студенти радо погодилися заложити „Гурток плекання рідної мови". 19. II. 1935. о. Д. Л е щ и ш и н.

„Рідна Мова" у в'язницях. Бувши у в'язниці, я переробив цінне Ваше „Рідне Писання" ч. I так, як ранню молитву. Посилаю Вам найсердечніші вирази глибокої пошани й найщиріші бажання. Щасти Боже в такій цінній для всіх праці. Ваш прихильник А. К о м а р н и ц ь к и й, 15. III. 1935, Винятинці.

Початкова Граматика української літературної мови.

Деякі слова, що дуже часто вживаються, не пишуться цілими, але скорочуються. **Скорочене слово треба кінчати тільки приголосною буквою, що за нею далі ма́ла б іти голосна. Кінчати скорочене слово голосною ніколи не можна.**

арш. — аршúн.
в. — верста́.
в. — вік.
вв. — віки.
див. — дивись.
д. — добродій.
дд. — добродії.
зам. — замість.
зл. — зло́тий.
і т. д. — і так далі.
і т. ін. — і таке інше.
і т. п. — і тим подібне.
карб. — карбо́ванець.
коп. — копійка.
м. — метр.
м. — місто.
м-ко — містечко.
мчн. — мученик.
напр. — напри́клад.
нпр. — напри́клад.
о. — отець.
п. — пан.
пп. — панове.
п. з. — під за́голо́вком.
п. н. — під назвою.
преп. — преподобний.
пр. — при́клад.
пор. — порівняйте.
р. — рік.
рр. — роки.
руб. — рублів.
Р. Х. — Різдво Христове.
с. — село.
саж. — сажень.
св. — святий.
свв. — святі.
свящ. — священик.
см. — санти-ме́тр.
ст. — століття.
ст. — сторінка.
т. зв. — так званий.
т. зн. — то значить.
т. ск. — так сказати.
ч. — число.

Завдання 206. Добре обдумайте, а коли треба, то й спитайте старших, і дайте докладну відповідь на ці питання. Що таке мова наро́дня й мова літерату́рна? (дивись виклад 7). Чи багато говірок має наша мова? Чи мова говірок однакова? Чи було б добре, коли б кожний освічений українець говорив і писав мовою свого села, де він народився? Чи ми тоді розуміли б один о́дного? У чому зна́чення літературної мови? Де треба говорити по-літературному? Чи може бути наро́д без літературної мови?

Завдання 207. Добре передумайте й поясніть, що визначають оці гасла: 1) Для одного наро́ду мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис. 2) Літературної мови ніхто знати не буде, не вчившись. 3) У с і мусимо дбати про збільшення культури своєї літературної мови.

Чим я можу допомогти розвиткові своєї літературної мови?

Завдання 208. Напишіть оповідання: *На Великдень на дзвіниці.* Коли трудно самому скласти це оповіда́ння, відповідайте на ці пита́ння:

Що ми робили на Великдень вранці, як із церкви прийшли? Чи довго ми розговлялися? Куди я поспішав з-за столу? Як тільки розговілися, куди я пішов? Коли я скінчив христувати? Куди я потім побіг? Кого застав я на дзвіниці? Чи весело було нам там? Що видно з дзвіниці навкруги? Якими здавалися з дзвіниці село та люди? Доки я був на дзвіниці? Чи всім хлопцям вистачало дзвонів? Чи голосно ми дзвонили?

59. Церковне письмо.

Слов'янські племена в IX-м в. по Р. Х. не мали ще впорядкованої а́збуки. Два брати, сини грецького високого військового урядовця м. Солу́ня, Костянти́н і Мето́дій ціле життя своє віддали на освіту слов'я́н. Молодший Костянтин десь коло 863 р. склав слов'янам на грецький взір а́збуку, а разом із Методієм переклав св. Письмо та богослужбові книжки на живу слов'янську мову. Св. солу́нські брати, просвітителі слов'ян, правили Служби Божі не грецькою або латинською мовою, як тоді скрізь було́, а живою наро́дньою слов'янською мовою. Тепер ця мова застарілась і зветься мовою церковно-слов'янською. Перед смертю Костянтин став ченцем і прийняв ім'я́ Кирила, тимто й а́збука його зветься кири́лиця. Р. 1708-го цар Петро

І наказав світські книжки друкувати письмом т. зв. гражда́нським, а кири́лиця з того часу позосталася тільки для книжок церковних. Уся стара наша література, як і всі книжки церковні, писані кири́лицею, тому ми мусимо вміти читати й письмо церковне. Кожна буква в кирилиці визначає й цифру.

Про назви буков див. виклад 8.

Кирилиця:	Назва:	Вимовляємо:	Цифра:
А а	аз	а	1
Б б	бу́ки	б	
В в	ві́ди	в	2
Г г	глаго́ль	г	3
Д д	добро́	д	4
Є є є	єсть	е, є	5
Ж ж	же	ж	
Ѕ ѕ	зі́ло	з	6
З з	земля́	з	7
И и	іже	и, і	8
Ї ї	і	и, і	10
К к	ка́ко	к	20
Л л	лю́ди	л	30
М м	мислі́те	м	40
Н н	наш	н	50
О о	он	о	70
Ѡ ѡ	оме́га	о	
П п	поко́й	п	80
Р р	рци	р	100
С с	сло́во	с	200
Т т	тве́рдо	т	300
Ꙋ ꙋ ꙋ	ук	у	400
Ф ф	ферт	ф	500
Х х	хір	х	600
Ѿ ѿ	от	от	800
Ц ц	ци	ц	900
Ч ч	черв	ч	90
Ш ш	ша	ш	
Щ щ	ща	щ	
Ъ ъ	йор, єр		
Ы ы	єри	и	
Ь ь	їр	ь	
Ѣ ѣ	ять	і	
Ю ю	ю	ю	
Ѫ ѫ	юс великий	у	
Ѧ ѧ	юс малий	я	
Ꙗ ꙗ	я	я	
Ѯ ѯ	кси	кс	60
Ѱ ѱ	пси	пс	700
Ѳ ѳ	фита́	т, ф	9
Ѵ ѵ	і́жиця	і, в	

Як зачалася молитва „Отче наш“.

И҆ бы́сть, внегда̀ бы́ти є҆мꙋ̀ на мѣстѣ нѣкоемъ молѧ́щꙋсѧ, и҆ ꙗ҆́кѡ преста̀, речѐ нѣкїй ѿ ѹ҆́ченикъ є҆гѡ̀ къ не́мꙋ: го́споди, наꙋчи̑ ны̀ моли́тисѧ, ꙗ҆́коже и҆ і҆ѡа́ннъ наꙋчи̑ ѹ҆́ченики своѧ̑.

Речѐ же и҆́мъ, є҆гда́ мо́литесѧ, глаголѣ́те: Ѻ҆тче на́шъ, и҆́же є҆сѝ на небесѣ́хъ, да свѧти́тьсѧ и҆мѧ̀ твоѐ, да прїи́деть ца́рствїе твоѐ, да бꙋ́деть во́лѧ твоѧ̀, ꙗ҆́кѡ на небесѝ и҆ на землѝ. Хлѣ́бъ на́шъ насꙋ́щный да́ждь на́мъ дне́сь. И҆ ѡ҆ста́ви на́мъ долги́ на̑шѧ, ꙗ҆́кѡ и҆ мы̀ ѡ҆ставлѧ́емъ должникѡ́мъ на́шымъ. И҆ не введѝ на́съ въ и҆скꙋше́нїе, но и҆зба́ви на́съ ѿ лꙋка́вагѡ. Ꙗ҆́кѡ твоѐ є҆́сть ца́рствїе и҆ си́ла и҆ сла́ва во вѣ́ки, а҆ми́нь.

Це зразок церковнослов'янської мови.

Із „Слова о полку Ігоревім“.

На Дꙋна́и Ꙗ҆росла́внынъ гла́съ сѧ слы́шить, зегзи́цею незна́ема ра́нѡ кычеть: Полечю̀, речѐ, зегзи́цею по Дꙋна́еви, ѡ҆мочю̀ бе́брѧнъ рꙋка́въ въ Каѧ́лѣ рѣцѣ̀, ѹ҆трꙋ̀ кнѧ́зю кръва́выѧ є҆го̀ ра́ны на жесто́цѣмъ егѡ̀ тѣ́лѣ.

Ꙗ҆росла́вна ра́нѡ пла́четь въ Пꙋти́влѣ на забра́лѣ, а ꙗ҆рꙋ́чи: Ѡ҆ вѣ́тре вѣтри́ло, чемꙋ̀, господи́не, наси́лнѡ вѣ́еши, чемꙋ̀ мы́чеши хи́новьскыѧ стрѣ́лкы на своє́ю нетрꙋ́дьною кри́лцю, на моеѧ̀ ла́ды во́и? Ма́лѡ ли ти бѧ́шеть горѣ̀ под̀ ѻ҆́блакы вѣѧти, лелѣ́ючи корабли̑ на си́нѣ мо́рѣ? Чемꙋ̀, господи́не, моѐ весе́лїе по ковы́лїю развѣ́ѧ?

Ꙗ҆росла́вна ра́нѡ пла́четь Пꙋти́влю го́родꙋ на заборо́лѣ, а ꙗ҆рꙋ́чи: Ѡ҆ Днѣ́пре Словꙋ́тицю, ты проби́лъ є҆сѝ ка́менныѧ

го́ры сквозѣ̀ зе́млю полове́цкꙋю, ты лелѣѧлъ є̂сѝ на себѣ̀ Свѧтосла́вли наса́ды до пълкꙋ̀ Кобѧ́кова, възлелѣ́й, господи́не, мою̀ ла́дꙋ къ мнѣ̀, а̂бы́хъ не сла́ла къ не́мꙋ слезъ на мо́ре ра́нѡ.

Ꙗросла́вна ра́нѡ пла́четь въ Пꙋти́влѣ на забра́лѣ, а̂ р҆кꙋ́чи: Свѣ́тлое и̂ тресвѣ́тлое сълнце, всѣ̀мъ те́пло и̂ кра́сно є̂сѝ. Чемꙋ̀ господи́не, простре́ горѧ́чюю свою̀ лꙋчю̀ на ла́дѣ ко́и, въ по́лѣ безво́дьнѣ жаждею и̂мъ лꙋ́чи съпрѧжѐ, тꙋго́ю и̂мъ тꙋ́ли затѣ̀.

Це зразок староукраїнської мови.

60. Як писати листи.

Коли пишемо листа старшим від нас особам, то різні титули їхні конечно пишемо з великої букви: Всечесний Отче, Високодостойний Пане Докторе, Дорогий Учителю, Пане Професоре і т. ін. Так само з великої букви пишемо в листах і слова *Ви, Вас, Вами.* Скорочувати титули в листах не можна.

Коверта надписуємо так:

Високодостойний Добродій

Проф. Д-р Іван Огієнко.

Warszawa IV,

ul. Stalowa 25 m. 10.

Зразок листа:

До Високоповажаного
Професора Івана Огієнка.

Високодостойний Пане Професоре!

Повідомляю Вас, що першу частину Вашої Початкової Граматики української літературної мови „Рідне Слово“ я вже закінчив. Знаю тепер дуже добре фонетику й правопис, цебто грамотно пишу по-українському. Не гаючи часу, поспішаю тепер взятися за частину II „Рідного Слова“, за Складню української мови, бо вона — душа мови й цариця наук про мову. Хто не знає складні — не знає мови.

Водночас посилаю Вам складанкою П. К. О. ч. 27110 шість злотих і прошу висилати мені на нижчеподану адресу дорогоцінний місячник Ваш „Рідна Мова“, бо батьківську мову свою щиро шаную, ніде й ніколи її не цураюся й хочу якнайкраще знати її. Буду пильно й завзято вчитися, бо знаю, що без доброї науки ніхто літературної мови знати не може. Як і в усіх інших культурних народів, так і в нас для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова, а добре знати її — то обов'язок кожного українця.

Сердечно дякуючи Вам за науку, остаюся з правдивою до Вас пошаною

Степан Чайківський.

Року Божого 1935,
червня 6 дня.
М-ко Брусилів на Київщині.

61. Українська й польська а́збука.

Для тих, хто не вміє читати по-українському, але знає письмо польське, подаємо тут українську й польську а́збуки поруч:

Українська а́збука:		Польська а́збука:	
Друкована:	Писана:	Друкована:	Писана:
А а	*А а*	A a	*A a*
Б б	*Б б*	B b	*B b*
В в	*В в*	W w	*W w*
Г г	*Г г*	H h	*H h*
Ґ ґ	*Ґ ґ*	G g	*G g*
Д д	*Д д д*	D d	*D d*
Е е	*Е е*	E e	*E e*
Є є	*Є є*	Je je	*Je je*
Ж ж	*Ж ж*	Ż ż	*Ż ż*
З з	*З з*	Z z	*Z z*
И и	*И и*	Y y	*Y y*
І і	*І і*	I i	*I i*
Ї ї	*Ї ї*	Ji ji	*Ji ji*
Й й	*Й й*	J j	*J j*

Українська áзбука:		Польська áзбука:	
Друкована:	Писана:	Друкована:	Писана:
К к	*К к*	K k	*K k*
Л л	*Л л*	Ł ł L l	*Ł ł L l*
М м	*М м*	M m	*M m*
Н н	*Н н*	N n	*N n*
О о	*О о*	O o	*O o*
П п	*П п*	P p	*P p*
Р р	*Р р*	R r	*R r*
С с	*С с*	S s	*S s*
Т т	*Т т*	T t	*T t*
У у	*У у*	U u	*U u*
Ф ф	*Ф ф*	F f	*F f*
Х х	*Х х*	Ch ch	*Ch ch*
Ц ц	*Ц ц*	C c	*C c*
Ч ч	*Ч ч*	Cz cz	*Cz cz*
Ш ш	*Ш ш*	Sz sz	*Sz sz*
Щ щ	*Щ щ*	Szcz szcz	*Szcz szcz*
Ю ю	*Ю ю*	Ju ju	*Ju ju*
Я я	*Я я*	Ja ja	*Ja ja*
Ь ь	*ь*	'	'

Зразок до читання.

Буквами українськими.

З а п о в і т.

Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого
В Україні милій.
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

Т. Шевченко.

Кінь, панський, ненька, отець, батько, ґуля, ґрати, лляли.

Буквами польськими.

Z a p o w i t.

Jak umru, to pochowajte
Mene na mohyli
Sered stepu szyrokoho
W Ukrajini mylij.
Szczob łany szyrokopoli,
I Dnipro, i kruczi
Buło wydno, buło czuty,
Jak rewe rewuczyj.

T. Szewczenko.

Kiń, pańskyj, neńka, oteć, bał'ko, gula, graty, llały.

Кінець першій частині „РІДНОГО СЛОВА".

Від Редакції й Адміністрації.

Усім передплатникам „Рідної Мови" висилаємо „Рідне Слово", Початкову Граматику української літературної мови, 154 ст. і сердечно просимо негайно долученим чеком П. К. О. ч. 27110 вислати Видавництву один злотий за книжку. Кому потрібне більше число їх, просимо замовляти заздалегідь, бо вийшло невелике число. Прихильники »Рідної Мови« подбають, щоб »Рідне Слово" справді було в кожній українській родині.

Обов'язок кожного передплатника, читача й прихильника „Рідної Мови" — подарувати кілька книжечок »Рідного Слова« знайомим дітям, або й своїм дорослим приятелям. Українські школи, кружки „Рідної Школи", філії „Просвіт", читальні, Гуртки плекання рідної мови, — всі масово виписуйте від нас „Рідне Слово" й ширте його поміж нашим громадянством. Ціна 1 зл.

ЗМІСТ 6-го (30) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ": *І. Огієнко:* Методи вивчення складні: 6. Новограматична метода. *М. Гнатишак:* Артизм творів С. Руданського. *С. Черкасенко:* Наша твердиня, посма: 5. Письменникові. *І. Огієнко:* Мова Богдана Ігоря Антонича. *Є. Грицак:* Новотвори в сучасній українській мові. *І. Огієнко:* Сучасна українська літературна мова. *В. Гуркевич:* Назвище й прізвище. *І. Крип'якевич:* Татарська українщина. *В. Жуковецька:* Як говорять по-українському селяни, а як ми. *І. Велигорський:* Словничок слів с. Серафинці. Чистота й правильність української мови: відповідь на запитання наших читачів. Дописи прихильників рідної мови. Розділ для самоуків і дітей: „Рідне Слово", Початкова Граматика укр. літературної мови.—Адреса „Рідної Мови": Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., квертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник II — 6 зл., оправлений 7·50 зл.

Відповідальний Редактор *Л. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III. ЛИПЕНЬ 1935 РОКУ ЧИСЛО 7 (31).

Наші особові йменння.

Українські особові йменння повстали надзвичайно давно, — перші наші писані пам'ятки знають їх дуже багато, і то вже в закінченій формі. Панували в нас напочатку свої слов'янські йменння, добре відóмі й іншим слов'янським народам. Напр., наші перші літописи знають: Болеслав, Брячислав, Всеслав, Всеволод, Володáр, Володúмир, Вишеслав, Ізяслав, Мстислав, Ростислав, Святополк, Святослав, Судислав, Ярополк, Ярослав і т. ін. Так само багато було вдавнину й різних своїх жіночих імен. Йменння були найрізніші й творилися зовсім вільно, нічим, крім традиції, не в'язані.

З прийняттям християнства приймаємо ми й нове джерелó особових імен, грецьке, — назви даються за списком грецьких святих. Як знаємо[1], християнство почало ширитися по Україні ще задовго перед офіційним його запровадженням за Володúмира Великого (990 р.), а тому з найдавнішого часу ширяться потроху й грецькі йменння. Грецька система особових імен творилася зовсім вільно, — давалися найрізніші назви речей, рослин, тварин і т. ін., напр.: Безсмертний (Опанас), Помічник (Олексій), Воскресення (Настя), Цар (Василь), Збіжжя (Дмитро), Доброславна (Євдокія), Світ (Кузьма) і т. ін. Серед цих імен багато було імен жидівських, що прийшли до нас через грецьке посередництво, — це йменння старозавітні: Адам, Аврам, Ісак, Іван і т. ін.

Своя система надавання особових імен уперто й довго трималася в нас, грецькі йменння, як чужі, приймалися неохоче. Через це напочатку бачимо, що, напр., наші князі, звичайно мають двоє імен,— своє власне й християнське церковне, напр. Володимир-Василь і т. ін. Частина наших власних імен дотрималася й до нашого часу.

Грецькі хресні йменння були зовсім чужі й незнані для українського народу, а тому в живій вимові їх стали українізувати надзвичайно рано. Йменння ці були чужі нам своєю формою, а тому пішли дорогою всіх запозичень,— їх стали українізувати, наближуючи їхню форму до слів своїх; скажемо, чуже нам грецьке закінчення *-ιος* у нашій мові або відпадало, або змінялося на *-ій* (у болгарській і сербській тут *-ієв*).

Надзвичайно цікаві ті хресні йменння, що їх подає календар нашої величної київської пам'ятки 1056 р., т. зв. Остромирової Євангелії. Багато імен тут уже українізовані, цебто змінили свою грецьку форму підо впливом нашої мови, напр. (в родовім чи в давальнім відмінку): василю 271 б, дѣмитра 272, димитроу 235 б, єѵтѵха 270 б. 245 б, єѵгена 244 б, григора 242 б. 257 б. 262 б, герваса 231 б, протаса 231 б, домета 228, николъ 225 б, савъвата 224 б, гаѵрила 231 б, порфира 240, гри-

[1] Див. мої праці: 1) Початки християнства серед українського народу, 1925 р. і 2) Хрищення українського народу, 1925 р.

горꙋ 242 б, ѥустрата 244 б, аѵѯента 265 б, исака 225 б, исакꙋ 246, авраамꙋ 228 б, костантина 265 б, костантинꙋ 242 б, филипа 242, иоана 243. 269, сакѣ 244, курила 265 б. 269, генадию 242 б, епифана 294 і т. ін. (встаровину йменння писали завжди з малої літери). Поданий список імен із церковного календаря 1056 р. надзвичайно цінний і цікавий, бо він переконливо свідчить, що вже в половині XI-го віку грецькі йменння зукраїнізувалися, а це говорить за те, що ці йменння спорадично мусіли давно тут появитися (задовго до офіційного охрищення України-Руси), бо процес українізації був певне дуже повільний. Подруге, список цей свідчить також, що вдавнину церква вільно вживала хресних імен у живій зукраїнщеній формі, а не конечно в повній грецькій.

Ці наші живі форми вільно вживалися в церкві аж до XIX-го ст.; так само вільно вживано їх по наших урядових канцеляріях, де повна грецька форма звичайно мало знана. Це бачимо в грамотах наших XIV-XVI віків, переповнених живими формами особових імен; це саме бачимо й по інших пам'ятках. Напр. у Литовській Метриці XV-XVI в. та в Книгах Люблинського Трибуналу (в справах із Київщини) маємо: Василь, Ганна, Гапон, Гаврило, Демъян, Ігнат, Іван, Костянтин, Кузьма, Катерина, Лаврін (лавринъ 1534 р.), Левон, Левко, Микита, Микола, Миколай, Михайло, Ничипор (1600 рік), Пилип, Прокоп, Радивон, Степан, Семен, Терешко (1494 р.), Улас, Уляна, Федько, Федор, Хома, Юрко, Юхим і т.ін.

В наших перших літописах, що писали їх особи духовні, так само повно живих форм хресних імен як для осіб світських, так і духовних. Так, у Лаврентієвім літопису знаходимо: Олександр, Федор, Яков, Костянтин, Никола, Оврам, Орина, Климент, Оньдреян, Настас, Левон і т. ін.

Як бачимо, живі зукраїнщені форми грецьких хресних імен увесь час вільно вживалися в нас як у Церкві (для назов святих і духовенства), так і по урядах. Стабілізація повної грецької форми (так зв. „церковнослов'янської", але вираз цей невідповідний, бо церковнослов'янські пам'ятки дуже часто знають і живі форми імен) сталася дуже недавно, — десь із другої половини XVIII-го віку в Церкві, і в XIX-м ст. в пашпортах, — головно за вимогою церковної й світської російської влади, коли виганялося все, що було не однакове з формами російськими. Цей російський вплив давно минув, але в нас іще й тепер не складено свого нормального списка хресних імен. Особливо це треба сказати про церкву греко-уніятську, що могла б вільно й легко скласти собі за нашими стародавніми місяцесловами українського списка хресних імен, а не користати зо списка російського, як це робиться тепер.

Серед широкого громадянства сильно поширена в нас думка, ніби форми: Василій, Григорій, Гавриїл, Іоан і т. ін., це старослов'янські форми, єдині пристойні для церковного вжитку й для назов святих і осіб духовних. Погляд такий зовсім неправдивий, як це показує київський календар 1056 р. при Остромировій Євангелії. А коли так, то мало оправдане й наше сучасне намагання вживати назов для святих і для духовних осіб конечно в повній грецькій формі; в церкві, скажемо болгарській і сербській зовсім вільно вживають особових імен у народній формі. Через це неоправдане також подавання священичих імен по наших „Шематизмах" конечно в повній грецькій формі, — наші священики в приватнім житті давно вже вживають тільки живих форм особових імен.

Думаю, що настав уже останній час помалу запроваджувати скрізь, — і до наших метрик, і до Церкви, і до календарів, і до „Шематизмів" тільки живі літературні форми особових імен. Напочатку вони може дражнитимуть незвикле вухо, але це ж доля всіх „нових" слів. Греко-католицькі календарі конечно треба виправити на літературні, й не давати зовсім чужих нам форм: Ірена, Плятон, Амброзій і т. ін.

Наш народ споконвіку зве своє духовенство звичайно живою народньою формою. Ми вже давно перестали дивитися на свою живу народню мову, як на мову „подлу", чи на мову „базарну", — хіба тільки вороги наші мають іще такий погляд. А коли так, коли форми: Микола, Іван, Степан, Андрій і т. ін., форми на-

шої літературної мови, то чому ж ними не можна звати духовенства?

Ці самі літературні форми треба б стосувати й до нашої церковної вищої ієрархії. Але, поки наше вухо більше звикне до цих живих форм, тимчасово —для відрізнення й пошани — називаймо церковну ієрархію повними грецькими формами: митрополит Андрей, архієпископ Алексій, єпископ Іоан і т. ін., хоч міцної основи для цього нема.

Жіночі хресні ймення часто походять від імен чоловічих, тільки з добавкою жіночого закінчення *-а* чи *-я*. Але таких імен у нашій літературній мові — за офіційним церковним списком їх — не дуже багато, бо за XIX-те століття вони потроху виходили з ужитку в великій Україні.

Навпаки, в Галичині маємо багато жіночих хресних імен, утворених від чоловічих; серед цих імен немало й таких, що їх у Великій Україні зовсім не знають, напр.: Володимира, Іванна, Володислава, Вільгельміна, Станислава, Михайлина, Михаїла, Костянтина, Осипа і т. ін. Треба зазначити, що слов'янська старовина взагалі знала значно більше подібних імен, а тому цуратися їх підстав нема.

Живих форм особових імен в українській мові надзичайно багато, — кожна місцевість має їх у своїй формі. Літературна мова, звичайно, не потребує такого великого числа їх,— вона вже устійнила головно київські форми. Але повної стабілізації форм, на жаль, тут іще не маємо.

Нижче подаю Словника особових імен, як їх прийнято в нашій літературній мові писати й вимовляти. Додаю трохи й чужоземних імен, із метою правописною, — щоб знати, як їх писати. Наголос скрізь подано літературний; при відміні цих слів наголос позостається на тім самім складі; коли ж тільки при відміні наголос переходить на кінець слова, то це в Словничку зазначено. Не забуваймо, що в назвах по батькові на *-ович, -івна* наголос позостається незмінно на тім самім складі, де він ув імені, напр.: Іван—Іванович—Іванівна, Степан – Степанович—Степанівна, Антонович і т. ін.; навпаки, — у прізвищах завжди маємо *-ович:* Антонович і т. ін.

При словах у нижчеподанім Словнику бувають такі зазначення: *а* — архаїчна, церковна форма, що надається більше для святих та осіб духовних і для церковного вжитку взагалі; *р* — рідко вживана в літературній мові форма, *ч* — частіша форма; *зм* — зменшена чи пестлива форма. Форм, що в дужках (), не вживати.

Словник особових імен у літературній українській формі.

Авакум, *р* Абакум.
Август.
Августа.
Августин.
Авель (Абель).
Авенір.
Аверкій *а*, Оверко.
Аврам (Авраам *а*), Овpам, *р* Абрам.
Агапит.
Агапон *р*, Гапон, Агафон, *р* Агатон.
Агатангел, Агафангел.
Агафія, *р* Гапа.
Агей *а*, Огій.
Аглаїда.
Аглая.
Агнеса.
Агнія.
Агрипина *а*, Горпина.
Адам.
Аделаїда.
Адольф.
(Адріян) Андріян.
Акулина *а*, Кулина, Якилина.
(Алексій *а*) Олексій.
Альберт.
Альбрехт.
Альфонс.
Альфред.
Амалія.
Амвросій (Амброзій), Амрос, Амрось.
Анан, Ананій *а*.
Анастасій (Анастазій).
Анастас, *р* Настас (Анастазій).
Анастасія *а*, Настя (Анастазія).
Анатолій, Анатоль (Анатоль).
Анджельо.
Андрій (*а* Андрей), з Андрія.
Андріян (Адріян).
(Анізія) Онисія *а*, Онийська.
Андроник.
Анна *а р*, *ч* Ганна, *зм* Ганнуся (Гануся).
Антип.
Антігона.
Антін, -тона, *а* Антоній.
Антоніна й Антонина.
Анфіса.
Аполінарій.
Аполінарія.
Аполон.
Арефа.
Аристарх.
Аркадій.
Арон (*а* Аарон).
Арсен, *а* Арсеній.
Артем.
Архип.
Атанасій *р* (Атаназій), Афанасій *а*, Опанас, Панас.
Бартоломій *р*, Варфоломій, з -мія.
Богдан, з Богдана (Богдана).
Болеслав.
Боніфатій.
Борис (Борис).
Бронислав.
Брячислав.
Вавила (Вавило).
Вадим.
Вакула.
Валентин.
Валентина.
Валерій.
Валерія.
Валер'ян.
Ваньо *зм*.
Варвара.
Варлам (*а* Варлаам).
Варфоломій.
Василина.
(Василій *а*), Василь.
(Векла) Текля.
Венедикт (Бенедикт).
Веніямин.
Вероніка.
Віталій.
Вишеслав.
Вівдя, *а* Євдокія.
Вікентій.
Віктор.

Віктóрія.
Вільгéльм.
Вільгельмíна.
Вíра.
Віссаріóн, Вісаріóн.
(Влáсій *а*) Улáс.
Володáр.
Володúмир (Володимúр).
Володимúра.
Володислáв.
Вольдемáр.
Всéволод.
Всеслáв.
Вячеслáв.
Гаврúло (Гаврила), *а* Гавриїл.
Галактіóн.
Галúна.
Гáля *зм.*
Гáндзя *зм.*
Гáнна, *а р* Áнна, *зм.* Ганнýся (Гануся).
Гáпа *р,ч* Агáфія, Гафія.
Гáпка *зм.*
Гапóн, див. Агапóн.
Гарасúм і Герасúм (Гарáсим).
Гедеóн.
Генáдій.
Генріéтта.
Гéнрих.
Геóргій *а*, Юрій.
Гервáсій *а*, Гервáс.
Гéрман.
Гермогéн *р*, *ч* Єрмогéн (Ермоген).
Гертрýда.
Гликéрія *а*, Ликéра.
Гліб, з Гліба.
Гнат, *р* Ігнáт.
Гонóрій.
Гордій, до Гордія.
Горислáва.
Горпúна, *а* Агрипúна.
Григíр, -гóра, *а* Григóрій, *зм* Гриць, Грицькó.
Гýрій.
Густáв.
Давúд.
Данúло, *а* Данúїл.
Демúд.
Дем'я́н (*а* Дам'я́н).
Денúс, *а* Діонúсій (Діонизій).
Джованні.
Джузéппе.
Джульéтта.
Дмитрó, *а р* Димúтрій.
Добрúня.
Докія, *а* Євдокія, *зм* Дýня.
Домéт, *а* Домéтій.
Домінíка і Домнíка,' *р* Домáха.
Домúшік.
Домна,' Домінíка, Домáха.
Доротéй, Дóрош.
Доротéя.
Дýня *зм*, Докія, *а* Євдокія.
Едуáрд.
Елеонóра.
Емíлій.
Еммануїл.
Епистúмія *а*, Пистúна, Пéстя.
Ерáст.
Есфíр (Естер).
'Єва (Єва), Івга.
Євгéн (Евген), *а* Євгéній.
Євгéнія (Евгенія).
Євграф (Евграф).
Євдокúм (Евдоким).
Євдокія *а*, Докія, Вівдя.
Євдóха *р*, Явдóха (*а* Авдотія).
Евлáмпій (Евлампій).
Евлóгій (Евлогій).
Євмéн (Йовмин).
Евсéвій (Евзебій).
Евстáфій (Евстатій).
Евтúхій *а* (Евтихій), Явтýх, *р* Евтúх.
Евфúмій *а* (Евтимій), Юхúм.
Евфúмія *а*, Хúма.
Евфросúнія (Ефрозинія) *а*, Прíська (Прúська), *р* Фросúна.
Єзекіїл, Єзекíїль, Ієзекíїль (Езекиїл).
(Єкатерúна *а*) Катерúна.
(Єлена *а*) Олéна.
Єлисавéта *а* (Елізабета), Лисавéта.
Єлисéй.
(Емиліян *а*) Омелúян.
Єпифáн.
Єремія *а*, Ієремія *а*, Ярéма.
Єрмогéн (Ермоген), *р* Гермогéн.
Єрмолáй *р*, Ярмолáй.
Єронім, Ієронім.
Єротéй, Єрофéй.
Єфрéм *а*, Охрім, -рíма.
Жáнна.
Жозефíна.
Жорж.
Захáр, -ра і -рá, *а* Захáрій.
Зинаїда.
Зинóвій (Зинобій), *зм* Зінькó.
Зинóвія (Зинобія), *р* Зінька.
Зігфрід.
Зíна, Зúна.
Зóсим і Зосúма.
(Зофія) Софія.
Зóя.
Ібрагíм.
Іван, *а* Іоáн (Йоан, Іоанн), *зм* Івáсь.
'Ігор; на 'Ігоревім (Ігорéвім).
Ігнáт, Гнат.
Ізабéлла.
Ієзекіїл, -ль, Єзекіїл, -ль (Езекиїл).
Іеремія *а*, Єремія *а*, Ярéма.
Іеронім, Єронім.
Ізмаїл.
Ізяслáв.
Іларіóн (Іляріон) *а*, Ларіóн.
Ілля́, *зм* Ількó.
Інокéнтій.
Іоáн *а* (Йоан, Іоанн), Іван.
Іоаникій (Йоаникій).
Іов (Йов, Йоб).
Іóна (Йона).
Іполíт.
Ірúна (Ірена), Ярúна.
Іродіóн *а*, Радіóн, Радивóн.
Ісáй чи Ісáя (*а* Ісáія).
Ісáк, *р* Сак (*а* Ісаáк).
(Ісидор *а*), див. Сúдір.
Ісýс (*а* Ісýс).
(Іýда) 'Юда.
'Івга, 'Єва.
(Йоан) Івáн, *а* Іоáн.
(Йоаникій) Іоаникій.
Йосафáт.
Йóсип, Осип (Йосúп, Осúп).
Казимúр.
Кáїн.
Калéник (*а* Калиник).
Калúна, див. Килúна.
Калістрáт.
Кáрл (Карло *р*).
Каролíна.
Карпó, до Карпá, *а р* Карп—Кáрпа.
Кассáндра.
Катерúна (*а* Єкатерúна), *зм* Кáтря.
Килúна, Калúна, Якилúна, *а* Акулúна.
Киприян *а*, Куприян, Купер'ян, Купрій.
Кирúло, *а р* Кирúл.
Кіндрáт (Кондрат *а*).
Клáвдій.
Клáвдія.
Клáра.
Клеопáтра.
Клим.
Климент (Климентій).
Климентúна.
Клотíльда.
Кóнон.
Корнíй, -нія.
Костянтúн (Константúн), *зм* Кость (Кість).
Ксéнія *а*, *зм* Ксéня, Оксáна.
Ксенофóнт.
Кузьмá (*а* Космá).
Купріян, Купер'я́н, Купрій, *а* Кипріян.
Лаврéнтій *а*, Лаврíн, -рíна.
Лáзар, -ра.
Ларúса.
Ларіóн, Ларивóн, Лаврó, *а* Іларіóн (Іляріон).
Лев, до Лéва (*р* Льва), Левкó.
Левантúна.
Леонúд.
Леонúла.
Леóнтій *а*, Левóн.
Леопóльд.
Лéся *зм*, Олексáндра, Ларúса; *зм* Олéся.
Ликéра, *а* Гликéрія.
Лисавéта, *а* Єлисавéта. (Елізабета).
Лíдія *а*, Лíда.
Лíза *зм*, Лисавéта.
Луїза.
Лукá, Лукáш.
Лукіян, Лук'я́н.
Лукрéція.
Любúна.
Любóв, Любóви.
Людвиг.
Людмúла.
Людóвік.
Мáврa.
Маврúкій.
Магдалúна.
Макáр, -рá (Макáра), *а* Макáрій.
Максúм.
Максимиліян.
Малáнка, *р* Меланка.
Мануїл.
Маргарúта.
Марúна.
Марія, Мáр'я.
Марíйка *зм.*
Маркéл.
Маркіян.
Мáрко, до Мáрка (Маркó, Маркá).
Мáрта (Марфа).
Мартúн.
Марýся *зм.*
Мар'я́на.
Матвій (Матій).
Матíльда.
Матусаїл *р*, Мафусаїл.
Мелáнка *р*, Малáнка.

Мела́ся *зм.*
Мелє́тій.
Мерку́рій.
Мессалі́на.
Мето́дій, Мефо́дій.
Мики́та (*а* Никита).
Мико́ла, *р* Миколи́й (*а* Никола́й).
Ми́на.
Мирон (Ми́рон).
Мирослáв.
Мирослáва.
Митрофáн.
Михáйло (*а* Михаї́л).
Михáсь *зм.*
Михє́й.
Модє́ст.
Моїсє́й, *р* Моїсє́я, *р* Мусія.
Мотро́на, Мо́тря.
Мстислáв.
Надія.
Назáр (*а* Назáрій).
Настáс *р*, Анастáс.
Настáсія.
Насту́ня *зм.*
Нáстя, *а* Анастáсія (Анастазія).
Натáлка, *а* Натáлія, *зм* Натáля.
Нау́м.
Неонíла.
Нє́стір *р* (*а* Нестор),—-тора.
Никáндр.
(Никита *а*) Мики́та.
Никодúм.
(Николáй *а*) Мико́ла.
Ни́кон.
Никонóр.
Нимидóра.
Ничи́пір, -пора.
Нíна.
Ной (Нов), до Нóя.
Ове́рко, *а* Ове́ркій.
Овдíй.
Оврáм, див. Аврáм.
Овсíй.
Огíй, *а р* Агє́й.
Одáрка (*а* Дáрія).
Оксáна, *зм* Ксéня, *а* Ксéнія.
Оксéн, *а* Оксéнтій.
Олє́г (Олег).
Олéкса.
Олексáндер, -дра (*а* Александр).
Олексáндра, *зм* Олéся.
Олексíй (*а* Алéксій).
Олéлько.
Олéна (*а* Єлéна).
Олéся, Лéся *зм.*
Олúмпій.
Олимпíйда.
Óльга.
Ольгéрд.
Омеля́н, Омéлько (Емиліян *а*, Еміліян).
Онúсим, Онúсько.
Онúсія *а*, Онúська (Анізія).
Онóпрій, *а* Ону́фрій.
Опанáс, Панáс, *а* Афанáсій.
Орéст.
Орúся *зм*, Ярúна, Орúна.
Óсип і Йóсип (Осúп).
Осíя.
Остáп.
Остромúр.
Оттóн.
Охрíм, *р а* Єфрéм.
Павлíн.
Павлíна.
Павлó, до Павлá (*а* Пáвел, до Пáвла).
Павлу́сь *зм.*
Палáжка, *а* Пелагíя.
Палладíй.
Пáмва, Памвó.
Памфíл.
Панáс, Опанáс, *а* Афанáсій.
Панкрáт.
Пантелéймон, *зм* Панькó.
Параскá (*а* Параскéва).
Парфéн, *а* Парфéній (Партеній).
Пелагíя *а*, Палáжка.
Пенелóпа.
Передслáва.
Петрó, до Петрà (*а* Петр, до Пéтра).
Петру́сь *зм.*
Пилúп (*а* Филип).
Пилипúна (*а* Филипúна).
Пúмін, -мона.
Пистúна, Пéстя, *а* Епистúмія.
Платóн (Плáтон).
Полікáрп.
Полíна.
Порфúрій *а*, Порфúр.
Прíська (Приська), *а* Єфросúнія, *р* Фросúна.
Прокíп, -кóпа.
Прокл.
Протáсій *а* (Протазій), Протáс.
Прóхір, -хора.
Пульхéра, *а* Пульхéрія.
Радіóн, Радивóн, *а* Іродіóн.
Раїса.
Рафаїл.
Рахíль
Ревéкка.
Рóза, Розáлія. [манá).
Романá, до Романá (Ростислáв.
Рýдольф.
Руф, з Рýфі.
Сáва (*а* Сáвва).
Савáтій (*а* Саввáтій).
Сак *р*, Ісáк (*а* Ісаак, Ізак).
Самíйло, *а* Самуї́л.
Сáра (*а* Сáрра).
Сафóн.
Свирúд *р*, Спиридóн.
Святопóлк.
Святослáв.
Севастíян, Севастя́н.
Северúн.
Секлéта, Секлетúна.
Семéн (*а* Симсон), Сенькó.
Семірамíда.
Серафúм.
Серафúма.
Сергíй, -ія (*а* Сéргій, Сéргія).
Сúдір (*а* Ісидор) (Ізидор), до Сúдора.
Сúла.
Сильвéстр, -стра.
Сúмон (Шимон).
Сігізмýнд.
Соломíя, *р* Солóха, Соломонíя.
Соломóн.
Софія (Зофія).
Софрóн, *р* Сопрóн.
Спиридóн, *р* Свирúд.
Станислáв.
Стаськó *зм.*
Стéпа, *а р* Стефáнія.
Степáн (*а* Стефáн).
Степанúда (*а* Стефанида).
Стецькó.
Стратóник.
Судислáв.
Сусáнна (Зузанна).
Тадéй.
Таїса, *а* Таїсія.
Тарáс, до Тараса (Тарасá).
Тáся *зм.*
Татья́на, Тетя́на.
Тéкля (Вéкла).
Теодóр, Феодор *а*, Фéдір, Хведір.
Теодóра.
Теодóсій *а*, Тодóс і Тодось (Теодозій).
Теодóсія *а* (Теодозія), Фéська.
Теоктúст і Феоктúст.
Теоктúста і Феоктúста.
Теофáн і Феофáн.
Теофíл (Теофіль)
Теофілáкт (Теофілякт).
Теофрáст.
Терéза (Тереса).
Теренті́й, Терéшко.
Тетя́на, Татья́на.
Тимофíй *а* (Тимотей), Тимíш, до Тимошá, *зм* Тимкó.
Тит.
Тúхон і *р* Тúхін, -хона.
Тодóс і Тодóсь, *а* Теодóсій.
Томá (тільки про людей Зах. Европи); Хомá.
Трúфон і Трúхвон.
Трофúм.
Улáс (*а* Влáсій).
Улúта (Юлита).
Улія́н і Уля́н, Юліян.
Уля́на, Юліяна.
'Ульрих.
Устúн *р*, Юстúн.
Устúна *р*, Юстúна, 'Устя.
Фабія́н.
Фéдір і Хвéдір, -дора, *а* Феодор і *а* Теодор.
Федóра, Хведóра.
Федóт і Хведóт.
Фердінáнд.
Фéська, *а* Теодóсія.
Филимóн, *р* Талимóн.
Філарéт (Філярет).
Флáвія.
Флавія́н, Флáвій.
Фóка.
Фотúна.
Фóтій.
Фрідéрік.
Фрíдріх.
Фрíна.
Фросúна *р*, Прíська (Приська), *а* Євфросúнія.
Харúта.
Харитúна.
Харитóн і *р* Харитíн, -тóна, Харкó.
Харлáмп, *а* Харлáмпій.
Хвéдір, -дора і Фéдір (Федор), -дора.
Хведóра і Федóра.
Хведóт і Федóт.
Хúма, *а* Євфúмія, Юхúма.
Хíверя (*а* Февронія).
Хлор.
Хомá; див. Томá.
Хрисáнт, Хрисáнф (Хризант).
Христúна, Хрúстя.
Христофóр.
Шарлóтта.
Ювенáл.
'Юда (*а* Іу́да).
Юдúф і Юдúта.
'Юлій.
'Юлія.
Юліян, Уліян і Уля́н.

Юліяна, Уляна.
'Юрій, *зм* Юрко, *а* Георгій.
Юстин, *р* Устин.
Юстина, *р* Устина, 'Устя.
Юхим, *а* Євфимій.
Юхима, Хима, *а* Євфимія.
Явдоха, *р* Євдоха.
Явтух, *р* Євтух.
Ядвіга.
Якилина, Килина, *а* Акулина.
Яким (*а* Іоаким).
'Яків, -кова (*а* Іаков).
'Янкель, до 'Янкеля (Янкля).
Ярема, *а* Єремія.
Ярина, Ірина.
Ярмолай, *р* Єрмолай.
Ярополк.
Ярослав.
Яцько.

Слово.

О, всіх змучених душ чарівна благодать,
О, сердець усіх світла обново,
Та чи ж можна стихійно тебе не кохать —
Чудодійнее творчеє слово!

Над безоднею зла, над життєвим багном
Ти до світла летиш переможно;
І в покорі німій б'ють тобі всі чолом,
І обличчя схиляють побожно...

Борис Лисянський.

Невідкладна потреба.

Комасація на Волині нищить топографічні назви.

На наших північно-західніх землях відбувається дуже важливий, у своїх далекосяглих наслідках, процес, — це т. зв. комасація, „сцілення" ґрунтів, коли кожне господарство отримує свою землю (перед тим, звичайно, розкинену в багатьох кавалках) в одному місці. Кожна родина переселюється тепер на свій новий ґрунт, а на місці давнього села залишаються п'ять — вісім господарств. Зникають, таким чином, старі села. Ще кілька початкових років познакою буває трохи цегол і... буйніша пшениця на колишніх городах. Перегоруються прадавні шляхи, дороги, площі, викорчовуються вікові дерева, вирубуються садки, й село починає жити іншим, цілком відмінним від попереднього життям.

Процеса комасації ми недоцінюємо. Це не тільки „сцілення" ґрунтів, не тільки зміна в економічному й господарському положенні села, — це передовсім зміна нашого селянського побуту, культури, звичаїв, м о в и.

Процес цей, що має багато додатніх сторін, але не мало й від'ємних, захопив уже напевно більшу половину сіл Волині й значну частину Полісся, Холмщини й Підляшшя. Сотні тисяч селянських родин відірвалися від свого відвічного осідку, де вони жили разом із іншими 50-150 родинами, думаючи спільними категоріями, творячи однакові мовні особливості, підлягаючи спільній духовій культурі. Більша половина волинських селянських родин тепер знає тільки двох-трьох найближчих сусідів-хуторян; з позосталими своїми односільчанами їх майже нічого не в'яже, бо цілком припадкових або офіційних взаємин не можна брати на увагу. Багато хуторян опинилося в дуже близькому сусідстві з мешканцями сусідніх, рівно ж зкомасованих, сіл, що мають відмінну мову, одіж, звичаї. Перестали існувати великі духові колективи, — села розбилися на безліч окремих комірок, що, з одного боку, поглиблюють свої індивідуальні прикмети, а з другого, —дуже легко сприймають сторонні, нівелюючі впливи.

В завдання мірильних комісій, що перепроваджують комасації, не входить записувати старі топографічні назви, — на планах нотуються назви тільки важніших місцевостей. І ніхто тим не цікавиться, що через 5-10 літ навіть старі люди починають уживати цілком відмінних топографічних окреслень. Називаючи якебудь місце, мешканці зкомасованого села не сягають по старі назви урочищ (напр. не кажуть: „за гайком", що його звичайно вирубують, „на королівщині", „на попівщині"), але користаються новими окресленнями, що застосовані до змінених обставин, напр.: „біля Петра Ганулюкого", — отож звичайно за назвою нового господаря, що поселився на цьому урочищі. Багато з місцевих назов загинуло або загибає (в селі Морозовичах, Володимирського повіту, на третій рік по комасації, я ствердив зникнення назви урочища „Гуска"), але багато можна ще вирятувати.

Пильно занотувати всі топографічні назви старого села, — це невідкличний обов'язок нашої сільської інтелігенції. В селі, що ще не „пішло на хутори", це легко зробити, — у зкомасованому ж селі довіряти належить тільки старим людям, контролюючи бреніння записаних назов вимовою інших інформаторів. У змінених селах належить рівно ж занотовувати нові назви місцевостей (якщо вони вже повстали), зазначаючи рівнобіжно старі, а окремо незмінні назви. Особливо звернути увагу на те, чи існує виразна границя поміж двома зкомасованими селами: річка, шлях, путівець і т. ін., а якщо ні, то чи існує ця границя в свідомості селян. Чи значно побільшилися випадки шлюбів поміж родинами суміжних сіл? Часто селяни з далеких сіл покупили землю в колишніх панських маєтках й оселилися там, живучі далеко на хуторі й, звичайно, не асимілюючись із селом. По комасації ж такі родини автоматично стають рівні своїм сусідам-хуторянам, мешканцям даного села. Отож, необхідно зазначати (для студій над селянськими прізвищами) відлеглість батьківщини цього напливового елементу й їх прізвища. Безперечно треба записувати усі легенди, що існували й існують у зв'язку з певними місцевостями (хрест, роздоріжжя, провалля, шлях і под.). Обов'язково зазначати місця та, якщо існували, — назви давніх придорожніх хрестів, могил, криниць і т. ін. Праця це безперечно тяжка, хто її не подолає, нехай обмежиться записати: а) назви урочищ за старою термінологією, б) усі назви старого села (вулиці, „кути" й подібне) й в) назви старих шляхів.

Ця праця поставить на реальний ґрунт наш замір скласти українського географічного словника. Розпочати треба з найбільш загрожених пунктів, і то якнайскоріш. Якщо вдасться опрацювати топономастичного словника тільки Волині, то й це буде дуже велике досягнення. Мені здається, що треба розпочати зо словників окремих земель, бо опрацювати словника усіх наших західніх земель удасться нам дуже й дуже не скоро.

Коли ж і ця праця піде звичайним у нас черепашим кроком, то загине безповоротно сила топономастичних назов Волинських місцевостей. Загине дорогоцінний матеріял для праць над мовою (фонетика, етимологія, лексика), історією й культурою Волині. Безконечні війни й несвідомість наших предків понищили старі бібліотеки й архіви,— чи ж і наша байдужість не знищить не менш цінні місцеві назви наших земель?

Надходить літо — час вакацій; наша інтелігентна молодь повернеться під батьківські сільські стрихи. Нехай же вона зрозуміє й виконає свій невідкличний обов'язок. Вона повинна себе змусити до праці записати в своїй околиці всі місцеві назви, передовсім у скомасованих селах.

Зібрані матеріяли приймає редакція „Рідної Мови". Вони, по упорядкуванні, будуть належно використані, видруковані й передані нашим центральним науковим установам, як підвалина українського географічного й топономастичного словника.

Для тих, що бажають поважно віддатися цій справі, вкажу деяку найнеобхіднішу літературу. У „Рідній Мові", ч. 20, Др. В. Гуркевич умістив добру інформативну статтю: „В справі українського топономастичного словника"; коротенькі замітки, що яскраво виявляють перекручування наших традиційних назов, дивись: „Р. М.", 1933 р., ст. 152, 186, 251, 284, 363; 1934 р., ст. 34, 35, 38, 111, 112, 165 й б. ін. Іще: S. Respond: „Toponomastyka słowiańska", Księga referatów II zjazdu słow. filologów, sekcja 1, Warszawa 1934. М. Кордуба: Як записувати топографічні назви, „Літопис Бойківщини", Самбір, 1931 р. ст. 159-162.

Варшава. Іван Коровицький.

»Для одного народу — один правопис!«

Гасло про „одну літературну мову, вимову й один правопис", що ойго оформив та проголосив проф. І. Огієнко, потрапило на пригожий ґрунт і стало на ньому твердою ногою. Сьогодні можна сперечатися за те, чи праці шан. Професора

в цілому стануть основою тієї одности, чи з деякими змінами, але немає вже суперечки за зміст та доцільність його гасла. Бо гасла тим цікаві, що, коли легітимуються ментальністю того людського довкілля, що в нього їх кинуто, приймаються без усяких застережень, не дивлячись на значеневі нюанси, що торкаються їхнього змісту, тому що про їх приймальність рішає передусім сама основа, самий кістяк оцього їхнього змісту. Цією основою в нашому гаслі є, очевидьки, одність мови — говореної й писаної.

Придушені гіркими невдачами, особливо в недавньому минулому, ми доходимо до пересвідчення, що головна причина цих невдач — це наша роз'єднаність на кожній ланці нашого спільнотного життя. Тому ідея єдности наповняє сьогодні душу кожного українця - інтелігента, чи й простолюдина. А тому гасло проф. Огієнка знайшло беззастережний відгук у нашій ментальності. І саме тому, що квінтесенція (одність) того гасла буква-в-букву відповідає нашій сучасній ментальності, ми радо стаємо в ряди проповідників його, не оглядаючись на те, чи воно витримає глибоку, аж до подробиць посунену теоретично-наукову аналізу. Для нас важне: 1. що воно, як ціліть, на 100% йде в парі з нашою провідною ідеєю одности в цілому, 2. що сама квінтесенція його змісту (одність мови) з вимогами науки ані трохи не розходиться. Що нам до того, чи справді, напр., один правопис рішає про одність народу, або чи одна вимова на ділі можлива? Нам важне, що в прямуванні до мовної одности ми служимо ідеї загальної одности, а мові не пошкодимо, навпаки,— їй прислужимось.

Отож коли ми згідні з тим, що гасло проф. Огієнка веде нас до нашого національного ідеалу, то мусимо його визнати за непорушне, бо таким має бути кожне гасло. Як що ми його нарушуємо, то через те й поборюємо — воно тратить авторитет. А який же клич ви видвигнете в напрямі мови, коли захитаєте вимогу про мовну єдність?

Отож, клич проф. Огієнка дочекався критики з боку М. Пушкаря в першій книжці „Шляху Виховання й Навчання" за р. 1935. у статті „Рідна Мова". Він пише: „Перша частина кличу абсолютно справедлива, другій, щодо ваги справи, тут не місце" (до речі: перша частина — це мова й вимова, друга — правопис). Значить, частину про один правопис треба з клича викинути. Про те, чи в гаслі цього або того треба, був час говорити ще тоді, коли його творено, а не сьогодні, коли воно вспіло вже опанувати думки великого числа людей. Тепер його „обтинати" — хоч би обтята частина був тільки хвіст — це значить вносити замішання, шкодити справі. Бо прийняте й визнане гасло або ціле пануе, або ціле падає! Вислів „щодо ваги справи" каже догадуватись, що правопис не такий то важний; але шан. рецензент зараз таки говорить: „Життя, цебто школа, газети й періодичні видавництва конче потребують сталого правопису". Цим реченням сам себе рецензент поклав на обидві лопатки, бо з цього ж виходить, що саме про один правопис клич передусім повинен говорити! Відомо ж, що заклик проф. Огієнка ані не говорить, що правопис — це найважніша й для науки найтрудніша справа, ані тим більше не каже, який правопис, тільки закликає всіх учених, у тім і шан. рецензента, щоб вони не отаманили, тільки вже раз дали „життю, цебто школі, газетам... і т. д." один правопис. Що шан. Професор у „Р. М." пропагує правопис ВУАН, це вже інша справа, це вже праця в ім'я гасла, але не зміст його самого.

Навіть і без К. Ortmann'а й К. Linke ми знаємо, що правопис — річ пливка, річ добровільної (певно, що на чімось опертої) умови між людьми й як кожна умова, може бути знову ж за добровільною згодою змінювана; ми знаємо, що ця умова навіть мусить бути час до часу змінювана, бо сама мова й вимова—річ пливка... Але саме тому, щоб настала одність у „житті" нації, щоб ця нація вміла однозгідно щось робити, опісля однозгідно те „щось" змінити й знову ж однозгідно йнакше робити, саме тому потрібні нам гасла, що закликають до одности. А відомо, що одність найлегше

завести там, де йде про річ умови, добровільної умови між згідливими людьми й тому другій частині кличу, цебто закликові до одного правопису саме „тут місце“ — власне, „щодо ваги справи“, бо для гасла важна „одність“, згода, як антидот на нашу отаманерію, кращезнайство й т. ін. деструктивні елементи нашого незавидного характеру. Ціла помилка рецензентова основується на незрозумінні „ваги справи“ щодо гасла: йому здавалося, що гасло від існування даного правопису узалежнює буття-небуття літературної мови, чи може навіть народу! Ні, гасло тільки каже: коли ви один народ, так однаково пишіть — для „життя, школи і т. д.“, власне так, як хоче рецензент. Це не значить, що українське мовознавство не буде мати вже ніколи „клопоту“ з правописом; але українське „життя“ тимчасом буде в даному питанні плисти однозгідним руслом. А як учені, пересварившися хоч би й роками, дійдуть до пересвідчення, що треба ввести зміну, то цю зміну „життя“ знову однозгідно прийме. Ось тому в цілому цьому процесі неспірна правда за гаслом: „Для одного народу — один правопис!“

Sierpc. Яків Романенко.

Як досліджувати дитячу мову.

Поява „Рідної Мови“ викликала помітне пожвавлення дослідів над українською мовою. Але ланцюг цих дослідів далеко ще не повний. Між іншими бракує нам помічень над початками наростання мови української дитини. Заповнити цю прогалину не зможуть люди науки тільки власними силами, бо вони звичайно мають мало спільного з малими дітьми дошкільного віку. Їм на поміч мусять прийти всі ті, що опікуються в якийбудь спосіб малою дитиною, отже: няньки, опікунки дитячих притулків та садочків, головно ж — українські матері. Для всіх їх написано оцих кілька рядків, і до них саме звертаємось з просьбою, щоб для добра української мови, нашого найбільшого національного скарбу, схотіли взятись за працю, додержуючись можливо найдокладніш поданих отут вказівок.

Помічення над наростанням і розгорненням дитячої мови належить вести на письмі, записуючи докладно все в окремому зшиткові, а не на окремих картках, бо вони можуть легко згубитися. Кожний ваш запис конечно датуйте.

Приступаючи до праці, зазначте конечно: а) дату народження дитини; б) стать її (хлопець чи дівчина); в) місце перебування (село, містечко чи місто), подаючи назву місцевости й повіт; г) суспільне положення батьків (селяни-рільники, міщани-ремісники чи купці, урядники і т. д.); ґ) в якому мешканні живе дитя: одно- чи більшекімнатному; д) скільки членів має сім'я; е) зазначте, чи є батько, мати, дід, бабка, брати й сестри, та хто ще живе при даній сім'ї (родичі, слуга, нянька); є) подати вік братів і сестер, та зазначити, хто з них найбільше цікавиться даною дитиною, в якій формі, і приблизно скільки часу денно посвячує їй; ж) хто передовсім із сім'ї піклується дитиною (мати, нянька, бабка, старша сестра чи брат); з) які недуги перебуло дитя, в якому віці, як довго хорувало й які наслідки залишились по тому; и) що ще цікавого можна б сказати про цю дитину, що її мову будемо досліджувати.

Подавши оці інформації загального характеру, належить записувати сумлінно й щодня свої помічення над мовою дитини, завжди зазначуючи дату запису. Не мусять вони бути ведені конечно від першого дня наростання дитячого лепету, — можна зачати списувати їх кожної хвилі, без огляду на те, як далеко дитина розвинула свою мову, але конечно взятись за цю роботу таки сьогодні, перечитавши ці рядки. Коли б котрогось дня, або через довший час, із-за якихось причин не занотовано помічень, належить подати в зшиткові, як довго тривала перерва й які зміни зазначились у мові дитини в межичасі.

Найвідповідніш записувати помічення саме тоді, коли дитя говорить. Коли ж не можна виконати цього тоді, то ко-

нечно треба вчинити це ввечері. Записати хоч коротко, які обставини супроводили дані слова чи речення. Отже, чи було це під час забави (якої і з ким), чи в злості, недузі, під час відпочинку, праці, чи в розмові з кимсь і на яку саме тему. Головно ж у малих дітей („немовляток") дуже важне, чи те, що́ вони говорять, це їх самочинний прояв, чи може проба наслідувати голоси, тільки що підслухані від людей, звірят і т. ін.

Старшенькі діти дуже багато говорять і до оточення живого та мертвого, й до себе. Коли б хотіти списувати все те докладно, так тоді хіба б нічого не робив цілий день, а тільки записував дитячу мову. Така точність неодного відстрашила б від цієї роботи, що її пропонуємо, і зрештою цілком слушно. Списувати геть усе, що дитина говорить, непотрібно. Нам потрібно слідкувати за розвитком мови дитини, значить — треба нотувати тільки кожне нове слово чи звук, що виступає в дитини, потім — коли переходить її мова від неартикульованих звуків (незнаних мові дорослих людей) до артикульованих (таких, що виступають у мові дорослих людей), коли ці звуки переходять у склади, що (як і предмети) ті звуки й склади мають означати на дитячій мові, коли й які слова зачинає дитина говорити найперше, чи вимовляє їх чисто, чи деякі звуки й котрі саме в цих словах перекручені або розгублені, коли дитина зачинає говорити реченнями, подати кілька прикладів таких речень, як збагачується потім дитячий словник і граматика, чи ця дитина охотніш балакає з кимось, чи волить говорити до себе, звірят або мертвих предметів, що менше-більше говорить до них і т. д. Коли ж декільки днів не завважено в мові дитини ніяких змін, зазначте й це.

Слідкуючи за розвитком дитячої мови, треба розрізнити й зазначити в поміченнях дві справи: а) коли саме дитина починає розуміти якесь слово, б) коли саме пробує його вимовити. Не конче те друге слідує по першому, бо нераз дитя підхопить якесь слово й наче бавиться ним, ані трохи його не розуміючи. В іншому випадкові дитя розуміє якесь слово, але довго не пробує його вимовляти. Такі випадки належить записувати конечно, і потім зазначити, коли са́ме дитя дане слово зачало розуміти, чи зачало вимовляти, та як його вимовляло.

Голоси дитячого лепету, що звичайно бувають неартикульованими звуками, нераз трудно записати, бо для них не маємо відповідних буків. Тому подавати їх або буквами, найбільше зближеними бренінням до цих голосів, або описати їх, приміром, що вони нагадують цмокання, чи гудіння, воркування голубів і т. д. Можна вживати для їхнього означення також буків чужомовних азбук, от хочби німецького ä, чи французького r, англійського th і т. д. Але тоді зазначити побіч, що цей звук так бренів, як пр. англійське th.

Чималу ролю відіграє в мові на́голос і на нього треба звернути також належну увагу та зазначувати сумлінно.

Кінчаючи свої спостереження, зазначте, хто са́ме їх вів (мати, батько, нянька, брат, сестра), як часто стикався з дитиною, хто ще помагав йому в тій роботі і в який саме спосіб.

Дуже часто буває так, що хтось візьметься з завзяттям слідкувати за дитячою мовою, але опісля, із-за браку часу чи інших причин, мусить занехати її. Але навіть коли б оці його помічення були дуже короткі, неповні, чи — на його думку — ні до чого негодящі, просимо прислати їх Редакції „Рідної Мови", бо вони будуть для нас дуже цінні.

Може декому оцих кілька рядків вказівок буде замало, тоді просимо звернутись негайно з запитами до Редакції „РМ", а ми охотно подамо потрібні докладні вияснення.

Варшава. Петро Кривоносюк.

Літник чи літовик.

Перед кількома роками появилося в нашій часописній мові за польським взором слово літник (letnik) для означення особи, що вживає спочинку на лоні літньої природи.

Letnik означало первісно в польській

мові, подібно як іще й тепер *літник* у нашій мові, літню одіж, і в тому знáченні вживає цього слова о. Вуєк у своїм перекладі св. Письма на польську мову[1]. Не наша річ вияснювати, чомý в польській мові слово letnik прибрало згодом зовсім інше знáчення. Ми тут поставимо питáння, чи слово *літник* у вище зазначеному розумінні згідне з духом української мови, та чи воно в українській мові дійсно потрібне та незаступне.

Окрему групу слів творять в українській мові йменники, закінчені на *-ник*, *-овик*, що повстають із прикметників, що їм у дальшу чергу відповідають знову речівники або навіть дієслова. Наприкл.: гай, гайник, гайовий, гайовик; путь, путній, путник, ліс, лісний, лісовий, лісник, лісовик, суд, судний, судовий, судовик, кочувати, кочовий, кочовик, літувати, літо, літній, літник, літовик.

Як видно з наведених прикладів, деяким подвійним формам прикметників відповідають подвійні форми йменників, напр.: лісний—лісник, лісовий—лісовик. Нас цікавлять передовсім подвійні форми йменникові, бо через протиставлення тих двох форм різнородність функцій приростків *-ник* і *-овик* стає куди яскравіша. Обидві формі йменникові виражають якесь відношення до речівника, що є відповідник даних двох між собою споріднених прикметників. Безперечно, як форма *лісник*, так і форма *лісовик* означає якесь відношення до *ліса*, одначе в однім і другім випадку це відношення трохи відмінне. Коли застановимось над змістом речівникового відповідника прикметників, що з них утворені йменники з приростками *-ник*, *-овик*, то побачимо, що зміст цей завжди складний, а речівники ті означають здебільша деяку суцільність речей чи явищ, деколи навіть цілу систему предметів, подій і діянь, напр.: поле, ліс, суд, літо.

Функціональне завдáння іменників з приростками *-ник*, *-овик* якраз означити й ближче з'ясувати відношення особи або речі до даних предметів, подій чи явищ, окреслених змістом відповідного речівника. Іменники з приростком *-ник* означають якесь призначення, звання, спосібність, приналежність даної речі, іменники ж із приростком *-овик* означають тільки діїсну чи уявлену особу, інколи теж прилад, що на свій спосіб діють, або використовують якісь події, стани чи явища.

Означити діяння — це одинока функція приростка *-овик*, натомість завдання приростка *-ник* у першу чергу означити приналежність, призначення, прикмету. Проявляти в якімсь напрямі доцільну, безпосередню чинність може найкраще жива істота, тому йменники з приростком *-овик* служать майже виключно для означення живих чи уявно оживлених творів, що проявляють або виконують якесь діяння, напр.: бойовик, судовик, службовик, боровик, паровик. З того погляду йменники з закінченням *-овик* дуже споріднені та щодо значення й змісту зовсім схожі з дієсловами, що мають закінчення *-овити*, *-увати*, деколи теж *-очити*, а означають тривке, доцільне діяння живої істоти, як ось: готóвити, готувáти, кочóвити, кочувáти, станóвити, ставúти, дівóчити, дівувáти, вийтóвити, вийтувáти, торгóвити, торгувáти, літувáти (літóвити, літовик)[1].

Іменники з закінченням *-овик* — це відповідники дієслів із закінченням *-овити*, *-увати*, вони й викладники цих дієслівних функцій ув іменникових постатях слова. Натомість іменники, закінчені на *-ник*, означають тільки прикмету, призначення, звання як живих так і неживих творів, напр : радник, священик, чайник, ручник, мисник, літник.

Прикладаючи вищесказане до йменників *лісник*, *лісовик*, виходить ось що: *лісник* — це річ або й жива істота, в де-

[1] I rzekł Pan: Iż się wynoszą córki Syońskie, a chodzą szyie wyciągnąwszy i mrugaiące oczyma przechodzą się, a drobno postępuiąc nogami swemi szelest czynią: Przetoż obłysi Pan wierzch głowy córek Syońskich, a Pan sromotę ich obnaży. Dnia onego odejmie Pan ochędostwo podwiązek, także czepce i zawieszenia, piżmowe iabłka i manelle i zatyczki, bieretki i zapony i bindy i przedniczki i nausznice, pierścionki i naczelniki, odmienne szaty i płaszczyki i podwiki i wacki, zwierciadła i rantuszki i tkanki i l e t n i k i. Esaias 3. 16-24.

[1] Подібно теж на Підкарпатті утворено, згідно з духом української мови, слово „бировати". „Бирів" від мадярського biro—начальник села, старшина, староста, відси „бировати" — вийтувати.

якім напрямі до ліса призначена і до нього пристосована, натомість *лісовик*— це особа чи взагалі живий твір, що його відношення до ліса куди ближче, бо його діяння чи буття з лісом безпосередньо зв'язане і від нього залежне.

Так теж і слово *літник* означає в українській мові річ, призначену на літо, а саме: літню одежу (дивись „Р. М." ч. 2 р. І. стор. 354), знóву ж *літовик* — це людина, що своєрідним способом користується літньою порою, щоб спочити й забавитися.

Іменники, закінчені на *-ник*, що означали б діючу особу, в українській мові на загал нечисленні, й українська мова оминає їх творити. Тому кажемо: *урядовець*, а не *урядник*, *митар* не *митник*, *колесар* не *колесник*, *летун* не *летник*, *службовець* — *службовик*, а не *служебник*. Лісько.

Др. Володимир Виногородський.

Мова українських колядок.

(Продовження).

Крім того належать тут іще такі слова, що удомашнилися в щоденній мові, як: шори (I, 256, Geschirr), шнури (II, 26, Schnur), шмиґнув (II, 40, Косівщина, schmiegen), на ґаночку (II, 118, Gang). Майже всі ці слова походять із земель східньої Галичини. Сюди можна б зачислити й слово: барма (I, 96, Косівщ., в значенні: мундир; пор. старе півн.-слов. й україн.: барми — великокняжий наплечник, середн.-верх. нім.: barm — плече, у Срезнев. Матер. для древ. рус. слов., 42-3). Окремо стоїть слово: шінцує (проганяє, I, 145, Станиславівщина, schätzen?, schanzen?). Тут належить також, здається: тузов (I, 1, Косівщина, з німецького, або може французького, як думав Даль: Толков. слов., IV, Спб.-М., 1909, ст. 866; можливе й російське посередництво, де є: кузов, у Свєнц. Різдво, 121). Так германізми розкинені по різних місцях передусім східньої Галичини; але вони трапляються й на східньо-українських землях.

На території давньої російської України знайдемо й деякі русизми, — одначе їх зовсім небагато (може бути тому, що зо східньої України має Гнатюковий збірник загалом мало записів), — нема їх навіть 15. Ось вони: надабнó (I, 63, Чернігівщина), за скамнею (I, 117), пуговички (I, 137, Косівщина), пропитаніє (I, 148, Чернігівщина), прокатаніє (там саме), похвастує (I, 165, Богодух. пов.), палтиною (там само), ружиною (там само), облічітеся (I, 170, Канівськ. пов.), разщитаймо се (I, 171, Чернігівщ.), прикращав (I, 201), сапажки (II, 353, Уманщ.), хохленок (II, 364), попечітелі (I, 364).

У колядках подибуємо декуди й латинізми, певне частинно через посередництво польської мови: ревідувати (I, 2, Косівщ.), гонор (I, 20, Косівщ.), кумуньйа (I, 23, Бучацьк. пов.), монстраньцьйа (там само), пірше лумеро (I, 97, Косівщ.; numerus), погар (I, 99, Косівщ.), партійі (1, 106, Печеніжин), шкатули (I, 142), сеґнат (II, 43, Львівщ.), вілїя (II, 65, Жовківщина, через поль.), опарати (II, 132), трактувати (II, 187), нишпори (II, 208, Перемишлян. пов., через поль.). Отже це слова переважно церковного характеру. Сюди належить і давнє слово: коляда (calendae) й похідні слова в різних відмінах; також таке буденне слово, як: кварта (I, 257).

Грецького походження слова: таксує (I, 97, Косівщ.; оцінює), кришталові (II, X, Надвірнянщ.).

Крім того є ще в колядках слова з різних інших мов. З єврейської мови взялися такі звичайні слова, як: кагалови (I, 78, Жидачівськ. пов.), пейса (там саме), в ярмурці (II, 345, Черновецьк. пов.); з чеської: нехай же я ся... вбриндую (I, 9; у Грінченка, I, 117: бриндуватися[1]; Linde, I, 179: bryndzić się); із сербської: ороне вино (I, 64—Потебня, 144: руйно); із словацької: шмарте (II, 69 — Потебня, 434); з румунської: токма (рум. tocma згода), зґарду (I, 224, Косівщ.; sgardă — дукачі, намисто, у Кузелі-Чайковського: Словар

[1] Грінченків Словник цитую в буквах: А—Н за виданням: Б. Грінченко. Словник україн. мови, тт. I-III, Київ 1927 і д.; дальші букви за старим виданням: Словарь української мови, тт. III-IV, у Києві, 1909 і д.

чужих слів, Чернівці, 1910, ст. 124, і: Barcianu: Wörterbuch d. romänisch. u. deutsch. Spr., 1910, ст. 618), бечілувати (I, 252, Косівщ.; пор. румун.: beciu — комора; але може бути і з мадярського: becesülni, пор. Л. Чопей: Руско-Мадярский Словарь, У Будапештѣ, 1883, ст. 12; може відси й: у бечькову (I, 62, Косівщ.?), киптарик (I, 224, Косівщ.), ватри II, XII — із турецьк. через румун.), бутеєц (II, 81; bute — бочка, властиво: з грецьк.), карабушами (шкіряними торбами, II, 112, Косівщ.: cărăbuş — маєвий хрущ); з мадярської: шьипку магирку (I, 263; magyar — може через поль.: magierka у Arcta: Słown. 360), міндьорської (молдавської, II, 112, Косівщ.; mindjárt?), бировечок (II, 65); з італійської: карета (I, 257; carretta, через поль.), капилюх (II, 55, Калуськ. пов.; capello — волосся), кавалєрское (II, 104, Долинськ. пов.; cavaliere—їздець, через поль.); з французької: камізелечку (II, 14, Жидач. пов.; camisole через поль.), піка (I, 99, Косівщ.), пардон (I, 104, Косівщ.), патролю (I, 95, Косівщ.); з англійської: паркани (II, 51, Богородчан. пов.; park — загорода); з татарської: бахмата коньа (II, 64, Старосамбірськ. пов.); з турецької: вакишички (чорні, над очима білі, II, 112, Косівщ.; пор.: ваклі, вакиристий у Потебні, 73); з перської: чемерочок (II, 152; пор.: чамара — у Куз.-Чайк., 323), перлову камку (II, 152; пор. у Куз.-Чайк., 144; у Свєнціц., 121); з арабської: кафтаник (II, 157, Бучацький пов.). (Далі буде).

Львів. Ярослав Гординський.

Сучасна українська літературна мова.

IX.

Родовий безприйменниковий.

Глибше вивчення живої народньої мови показало, що в нашій мові частенько маємо родовий відмінок без прийменника там, де звичайно в інтелігентській мові звикли до прийменника. Це архаїчні наші форми, добре знані в говорах західньоукраїнських, але рідкі в говорах східніх. До сучасної літературної мови вони попали безумовно також підо впливом і західніх говорів (особливо подільських), і західніх письменників.

Черкасенко знає ці форми, але рідко, — частіше йде за живою мовою своєї Харківщини, що звичайно знає прийменникові форми. Новіша літературна мова знає ці форми значно частіш; напр. Підмогильний кохається в них, хоч його бáтьківщина, Катеринославщина, мало знає їх. Подаю трохи прикладів.

1. Родовий наближення, цебто родовий без прийменника *до* по дієсловах, що починаються на *до- (ді-)*: дістатися, діткнутися, долетіти, допадатися, дійти, доходити і т. ін.

У С. Черкасенка це ще дуже рідкі форми: Доскочити того 39. У нього звичайніші форми з прийменником: Вона дослухується *до* слів 13.

Навпаки, в „Місті“ цих форм багатенько: Дістався Володимирської вулиці 115. Дістанеться з нею міського товариства 124. Діткнувшись покинутого 152. Не долетівши помосту, впала 81. Допадається дрібниць 242. Дійти свого природнього здійснення 127. Цього доходить 154. Дійшов висновку 17. Дійшов третього курсу 81. Дійшла того ступня 218. Жадного висновку не дійшовши 210. Дійшовши певного ступня 241. Доходив висновку 14. Доходило апогею 93. Рідко з прийменником *до:* Дійшов до Сінного базару 151. Дійшов до місця 245.

2. Родовий відділення, родовий без прийменника *від* по дієсловах, що розпочинаються на *від- (од-)*: відкидатися, відмовитися, відпасти й т. ін. Напр. у „Місті“ маємо: Відкинеться божевільного прагнення 246. Відмовитись такого замаху 223. Ченці відмовляються світу 53. Відмовився вечірки 197. Овоч мусить відпасти свого гілля 93.

Черкасенко не вживає цих форм, крім таких, як: Уникає Божого суду 89 і т. ін. У нього панують форми прийменникові: Насилу відпекалася *від* лиха 49. Не відпали *од* християнства 57. Ухиляючись *од* нього 19.

3. Родовий без прийменників *про, за* і ін. не рідкий в „Місті“: Розпитуючи

дороги в перехожих 10. Розповідала йому сільських новин 51. Розповідала любовних пригод 195. Розповів їм цікавих речей 8. Розповіла йому вигаданих історій 240. Хапався другого 65. Пильнував його слів 159. Пильнувала карток 147.

X.

Родовий часу.

Родовий часу надзвичайно поширений в українській мові і становить одну з її найхарактерніших рис,—на питання *коли* звичайно відповідається родовим однини чи множини без прийменника. Цей родовий завжди мав при собі ще й прикметникове пояснення.

В російській мові панує знахідний часу, чому багато наших письменників, всупереч своїй живій мові, вживають не родового, а знахідного часу. Цього треба конечно вистерігатися. Чулий на форми живої народньої мови, С. Черкасенко часто вживає форм родового часу, напр.: Цієї ж ночі нишком зберемось 57. Другого вечора по тій покуті 90. Другого ще дня поїде 110. Але в Черкасенка знайдемо ще й архаїчний знахідний часу з прийменником *в, у* (ліпше б родовий), напр.: Я не відала в той час 40, В цю хвилю виходить старий 22.

Найновіша літературна мова свідóмо пильнує вживати родового часу, а не знахідного, чому в „Місті“ В. Підмогильного це форма вже дуже часта. Напр.: Другого вечора Максим покликав хлопця до себе 69. Привів того ж вечора до нас 90. Одного вечора поет кинув йому нову збірку 189. Сів одного вечора до столу 228. Визнав за недоцільне цього дня з'явитись 63. Другого дня він мусів бути 99. Другого дня вирішив одвідати бюро 142. З'явився Степан призначеного дня до почекальні 143. Гуляють усі соняшнього дня 200. Того дня Степан мав ще одного одвідувача 225. Тієї ночі він пережив повстання раба 130. Побачення відбувались призначеного часу 187.

Іван Огієнко.

Новотвори в сучасній українській мові.

2. Наросток *-щик, -чик*. Поширилися в нас, неначе справжня пошесть, слова з російськими наростками *-щик, -чик*, що їх варто б оминати. В українській мові є наросток *-чик*, але його вживають головно при здрібнілих іменниках, н. пр: хлопчик, горобчик, стільчик, а при творенні слів, що означують зайняття, або працю людей, треба вживати наростків *-ик, -ець, -ар, -ач* й інших. Через те повстають хибно складені слова, яких у нас скрізь повно (а деякі вже навіть сильно поширились), як: покажчик і показчик Д 328/34 — показник, роздатчик — старший складач у друкарні Кол. V, прикащик — крамничний помічник, гуменний; розвідчик, перекладчик— перекладник, перекладач, накладчик — накладець, накладник, атентатчик Д. 322/34, транспортчик Нд. 32/34, гарматчик Д. 341/34, підвóдчик = візник, селянин, що дає підводу, Д. 5/35, справщик — коректор Кол. VI, лазутчик — шпигун (рад. чисто рос.) Д. 4/35, розношик (з рознос + чик) — розносець Д. 22.

3. Наросток *-ик* і поширені (в зв'язку з пнем) *-овик, -евик*. Як від слів на *-ний* творяться іменники з нар. *-ник* [приватний—приватник, безробітний (scil. чоловік) — безробітник], так і тут від прикметників на *-ов-ий* творяться іменники на *-ов-ик* [військовий (scil. чоловік) — військ-ов-ик, керм-ов-ий (балон) — керм-ов-ик]. Цих слів, порівнюючи, мало й вони переважно найновішої формації: островик — мешканець острова (Кол. 19), військóвик — вояк, старшина, військовий урядовець, фронтовик — що служив на війні, службовик — функціонар (рос. служащій, гал.), паровик — паровіз (С. 22, у рос. мові значить: казан паровий), кермовик Д. 296/34 — кермовий балон, поль. sterowiec, звуковик — звуковий кінотеатр, поль. dźwiękowiec, грузовик — вантажник (рос. Мик. 227), чорнобіржевик Д. 321/34. січовик, луговик — член Січі, Лугу (гал.), пробоєвик — член, вояк пробоєвого відділу Sturm-abteilung у Німеччині. Ці всі слова здебільш галицькі, мало вживані, бо штучні, творені підо впливом російської, почасти польської мови. Визначають вони заняття або місце

житла людей (5 прикладів), а в 4 випадках визначають предмети, подаючи в іменнику їх прикмету.

4. Наросток *-ач, -увач.* Nomina agentium є теж нові слова з нар. *-ач* і *-увач*, що їх дуже люблять наддніпрянці в противенстві до галичан, що рідко вживають їх може тому, що слова з цими наростками трохи важкі й незграбні, бо мають багато складів. А з дотеперішнього ясно, що новоскладене слово що коротше, то краще й зручніше його вживати. Тому теж неначе саме собою висновується правило для складання слів: наросток повинен бути по змозі односкладовий, а пень 2-, а найбільше 3-складовий. Бо якщо наросток має більше складів (2 або 3), а пень 3, 4, або й 5 складів, тоді одержуємо тяженний великий і незграбний новотвір, що матиме 5, 6, 7 складів. А це буде слово-дивогляд, що не прийметься, бо його незручно й писати й виголошувати. З наростком *-ач* утворені слова: золотошука́ч Лейт. 60, надзира́ч з рос. надзиратель Відр. I, 3, укладач книжок Д. 276/34, огляда́ч — автор огляду (літератури) Лейт. 151, у Галичині вживають у значенні „о. худоби“ (на селі). Наросток *-увач*: переслідувач — переслідник, допи́сувач — кореспондент С. 22, послідувач — учень, адепт Д. 22. потішувач Лейт. 61, руйнува́ч ib. 72, використувач Нд. 30/34, продо́вжувач, підспівувач, відві́дувач Д. 223/34, 4/35. Всі ці слова означають людей, що щось роблять (чинність постійна), слова з укр. преси й наукового твору. За деякими винятками, це слова важкі, творені в Україні людьми, що не знають мови органічно й не виучують її з джерел, тільки на основі словників „кують“ слова, не маючи почуття укр. мови. Багато цих слів можна переробити при допомозі наростка *-ник*, як: переслідник, потішник, руїнник, продовжник. Щодо їхньої будови, то звичайно можна завважити, що від дієслова дуративного (протяжного), напр. шукати, буде іменник „шукач“, а від наворотного „пошукувати“ буде „пошукувач“.

5. Наросток *-ак* і *-як*. Ці наростки творять мало слів: чужа́к Д. 222/34 — чужинець, одноосібня́к — селянин індивідуальний (див. вище „приватник“), двійня́к — людина, цілком подібна до другої Д. 22, східня́к — східник Нд. 35/34, середня́к — середньозаможний селянин, (рад.), ширя́к — безмоторовий літак, поль. szybowiec (постійно вживає цього слова „Діло“), вступня́к — учень, що здає до вищої класи іспит. Усі слова мають наголос на останньому складі, короткі (2-складові), переважно в будові слова зазначена прикмета. Слова нелітературні, а практичні й буденні. (Далі буде).

Перемишль. Євген Грицак.

Українські правники й рідна мова.

Пригляньмося до галицької судової мови. Вона просто жахлива! Чужинецькі слова, чужинецька складня — насилу зукраїнізовані... Погляньмо у „Правотар“ з 1907 р., яка там мова! Книжка на той час потрібна, й без сумніву її авторові належиться дяка. Але ж бо минули літа, й ніхто сьогодні не пише навіть такою українською мовою, як писав тоді Іван Франко, що може найкраще у свій час в Галичині знав українську мову.

Та в ділянці судової мови не поліпшилося. Мова зістала майже та сама, що 1907 р. Це виглядає так, якби лікарі вживали засобів, що їх винайшли знахорі... Правда — в ділянці судовій головне, щоб виграти справу. Ніхто не одержить нагороди за красу мови чи стилю. Але, — чи доброю мовою не можна осягнути таких самих успіхів? Чи, вживаючи цієї чудернацької мови, користаємо вповні з права вживати рідної мови в суді? Ні! Поляки дотепер розвивають і збагачують свою судову мову, — ми того не робимо. Наче б та мова була не для нас, а для поляків, що легше розуміють українську мову, чим докладніш вона перелицьована з польської...

Така байдужість і брак любови до гарної рідної рідної мови — це великий народній гріх. Творча культурна праця повинна обняти всі ділянки життя в усіх його проявах. Особлившу увагу треба присвятити мові, бо це важливий, основ-

ний елемент рідної культури. Судова мова — це не говірка, що її можна залишити, це літературна мова. У нас вона гірша від кожної говірки, бо штучна, не наша. Гадаю, що коли б лист із нашого суду заблудив у Вел. Україну, ледве чи там зрозуміли б його...

Але так не сміє бути! Творячи одну соборну літературну мову, не поминаймо й цієї важливою ділянки життя, що дотепер лежить перелогом. Загал українських галицьких правників повинен до справи мови поставитись поважно, — пильно вчитися рідної літературної мови й уживати її в суді. Це їх національний обов'язок, і за нього вони відповідатимуть перед історією рідної культури.

Навчання мови тепер тим легше, що маємо авторитетне джерело — „Рідну Мову", куди завжди в сумнівних справах можна звертатися за порадою. Найважніше й найперше — зрозуміти вагу літературної рідної мови й побороти власну байдужість! А тоді все піде добре.

Бібрка. Вол. Грицин.

»Рідна Мова« живе й по тюрмах.

Коли скінчився мій процес, то я, як „карний в'язень" (це такий, що відбуває кару), міг ходити вже на прогулки не одинцем, як слідчі в'язні, але й з іншими, що теж звалися „карні". Я зараз попрохав кількох знайомих товаришів, щоб дали мені що читати. — „Добре, — каже один, — маю новинку, тож і тобі дам, а може навіть купиш!" — І дійсно дав мені — потім — двоє чисел „Рідної Мови".

Я спочатку не міг погодитися з декотрими твердженнями Проф. І. Огієнка, та коли приглянувся до справи ближче, коли побачив, на якім високім рівні поставлена „Рідна Мова", то я вповні погодився з думками, твердженнями й працями професора, хоч мене давніше вчили інакше, хоч мені здавалось, що добре знаю свою рідну мову. Сьогодні я клоню свою голову перед такою поважною, тихою, всенаціональною працею Проф. І. Огієнка.

Кілька місяців я позичав „Рідну Мову", та потім попросив свого оборонця передплатити її мені, бо хотів мати свою власну. Тоді дістав я тільки чотири числі. Доля хотіла, щоб мене перевезли в іншу тюрму, до Дрогобича. Там запитали мене товариші, чи не маю що читати нашою мовою. Я всім давав ті чотири числі „Рідної Мови", бо, крім французьких книжок, не мав нічого читати.

Люди читали ті чотирі числі так зажерто, що просто видирали їх собі з рук, і я ніколи не знав, у кого вони! Читали націоналісти, читали комуністи, шпиги, касарі, обманці та всякі інші в'язні, що там були й цікавились своєю рідною мовою. Між читачами тими бачив я: інженерів, поетів, журналістів, купців, ремісників, рільників і різних студентів та учнів. Один поет, що незабаром вийде вже на волю, так і використав зараз статтю про знаки розділові П. Тичини.

Наші селяни студіювали завзято „Рідне Слово" (початкову граматику), та дуже тішились, що можуть хоч розсмакуватись у своїй рідній граматиці, бо польської граматики вчать їх там щодня.

Додам іще й те, що так довго читали люди там мої зшитки „Рідної Мови", що аж зовсім подерли їх, аж зблід папір, аж ізблякнув друк, а тоді забрав я ті бідні, подерті газетки, позліплював і сховав на пам'ятку!... Один із ремісників, що мав гроші, зараз замовив собі „Рідну Мову" й тепер позичають люди в нього. Одначе є багато таких, що чекають грошей від рідні, щоб при нагоді замовити собі свою власну „Рідну Мову".

Не можу теж не написати про враження від „Рідної Мови" моїх читачів-в'язнів. Кожний галичанин хвалив високий рівень „Рідної Мови" та нарікав на трудність вивчення.

„Скільки разів — говорив — мене вже не перевчали, — скільки разів ту граматику зміняли, а тепер я вже старий, не знаю, чи зможу вивчити те все. Читаю, щоб хоч знати, які будуть зміни!..."

Лемко казав: „Оце гарда книжка. Як пуду дому, купім ю для свеї дітини!"

Волиняк, поліщук і закордонець: „Ось допіру тепер я знаю, як має виглядати

українська мова... Перше я думав, що галичани говорять ліпше від мене, та, бачу тепер, що ні... Я вчився насилу „галицької“ мови, та все надармо. Ось тут, у „Рідній Мові“, видно, яка гарна наша мова! Мушу зараз написать додому, щоб мені замовили „Рідну Мову“... І так кожний, кого не запитай, та з ким не забалакай про „Рідну Мову“.

Антін Комарницький.

Примітка. Редакція „Рідної Мови“ висилала й висилає по декільки примірників свого місячника по всіх в'язницях безплатно. Редакція.

Життя слів.

Дóсить повстало зо стародавнього „до сыти“, цебто до ситости, до задоволення. Слово „сыть“—ситість. Вираз „до сыти“ перше визначав наїстися до ситости. Ось приклади. „Слово философа“ в „Повісті врем. літ“ під 986 р.: Ядяхомъ мяса, лукъ, хлѣбы до сыти. Златоструй XII в.: Не дають имъ до сыти ясти. В мові російській це значення позосталося й тепер: наѣсться досыта. Дуже рано вираз „до сити“, що його вживано спершу тільки в розуміні наїстися, став визначати взагалі всяке задоволення, цебто набув уже нашого абстрактного значення. Але довго це слово писалося „до сыти“ чи „досыти“, і тільки пізніше кінцеве *и* зредукувалася, й повстала теперішня наша форма досить. В Іпатієвім Літопису під 1140 (6648) р. читаємо: Оже ти, братъ, не досити волости, всю землю Рускую дьржачи, а хощеши сея волости (І. Срезневський, подавши це речення в своїх „Матеріялы“ т. І, зовсім неправдиво пояснює слово „до сыти“ від „дошти, дошу“ — знаходити). З XIV в. знаходимо в пам'ятках уже форму „досить“, без кінцевого *и*. Таке „досить“ часте в українських грамотах. Напр. Перемиська Грамота 1386 р.: Єсмы казал сѣна насѣчи досыть на стадо твоє, то насѣчено єго досыть. Зудечівська грамота 1413 р.: А при том были свѣдци... иныхъ досыть при том было добрыхъ (ця формула часта в наших грамотах). Ланчицька грамота 1433 р.: Чинити подлугъ листовъ, яко жь на нихъ досыть явно єсть выписано. Досыть їх, Пересопн. Єв. 1556 р., Лука зач.108. Словник П. Беринди1627 р.: „Довлѣетъ — досить“. „Ключ Розуміння“ 1665 р. І. Галятовського: Дóсить стало 366. „Досить чинити“ в розумінні „задовольняти“, повстало в нас рано, але головно як юридичний термін (пор. польське dosyć uczynić). В жалованій грамоті Олександра Вітовта литовським жидам 1388 р. читаємо: Єстли бы хрестьянинъ жиду рану нѣкоторую задалъ, винный ранному маєтъ досыть вчинити. Тежъ, єстли бы хрестьянинъ жида вдарилъ, вдареному маєть досыть вчинити. Полтавські судові акти 1664 р.: Досить чинячи справедливости святой 16, Каленик Хвеска нагородил и на всемъ оному досит учинил 41. Стародубські судові акти 1666 р.: Чинячи мы досыт великаго государя указу 52, Досить указу нашому чинячы 69. В Крехівськім Апостолі 1560-х р.р. повно форм „досить“ уже зовсім у нашім теперішнім значенні: Мѣли часу досит вернутися 577, І тепер досит того бываєт 627, Хотячи тому досит учинити 32. Залишки старого „до сы́ти“ позосталися в наддністрянськім наголосі цього слова: тут скрізь у слові „досúть“ наголошують по-давньому *и*, тоді як в Придніпрянщині наголошують *о:* дóсить, теж із старого „дó сыти“. Усе вищесказане дає мені змогу твердити, що наше „дóсить“ не полонізм, а своє притаманне стародавнє слово. Навіть вираз „дóсить учинúти“ у вищеподаних прикладах не має виразного польського зафарбування. Навпаки, маємо не мало підстав догадуватися, чи польське dosyć не повстало з нашого досить. Крім „дóсить“ українські говори знають ще „досита“ й „доста“. Ю. Шкрумеляк, „Огні з полонин“: Припасів пороху назбирав я досита 188. Номис, Приказки ч. 1614: Ми їмо з корита та досúта.

Дýжий — перше значення „здоровий“ (не хворий), протилежне — недужий, недуга. Пізніше виробилося значення „великий“, як у нашім „дуже“. Так само розвивалося значення слова „здоровий“ — не хворий і великий.

»РІДНЕ СЛОВО«

Початкова Граматика української літературної мови.

Частина друга.

ПЕРЕДМОВА ДО ВЧИТЕЛЯ.

Складаючи свою Початкову Граматику української літературної мови для вжитку школи й самонавчання — „Рідне Слово“, я пильнував дати таку книжку, щоб вона була більше до читання та на практичні вправи для вивчення рідної мови, і щоб у ній було якнайменше завчати напам'ять. Я дбав кожну лекцію вести так, щоб висновок приходив сам собою, і щоб подані правила були тільки на повторення та для самоконтролі.

Кожна лекція в цій Граматиці складається з таких чотирьох частин.

1. Спочатку я подаю матеріял, що на основі його вчитель веде дану лекцію; це або ціле оповіда́ннячко чи віршик,— його читають у голос, аналізують, потрібні місця виписують на табли́цю й роблять способом наведення необхідні висновки; або це короткі при́клади, — їх краще всі переносити на табли́цю.

Самоуки мусять початковий матеріял кожної лекції перше голосно й уважно перечитати собі, звертаючи пильну увагу на все, що їм нове чи незнане. По цьому обов'язково перепишіть цей матеріял до зши́тка (на зши́тку напишіть: „Зши́ток для вивчення української літературної мови“); списуючи, підкреслюйте все незнане й пильнуйте завчити писа́ння кожного слова, кожного словосполучення й поставлення знаків розділових; пильнуйте також самі виробити собі правила про те, що пишете. Всіма́ силами пильнуйте зрозуміти, чому пишемо той чи той знак розділовий, ту чи ту форму.

2. За прикладами я скрізь подаю дрібненьким письмом контрольні пита́ння до лекції. Ці пита́ння я подаю не тільки для учнів чи для самоуків, але й для самого вчителя, — це план його лекції, тут показано, що́ треба зробити з поданим матеріялом; пита́ннями цими я нагадую все те, про що треба докладніш поговорити з учнями й на що саме повинно звернути їм пильну увагу; для учнів — це план пригадати собі лекцію й рамці обдумати її.

Самоук мусить всебічно обміркувати всі контрольні пита́ння, пригадуючи те, що записав до свого зши́тка. Не заглядайте до далі поданих правил, — пильнуйте самі ці правила скласти на основі поданого матеріялу. Коли б на яке пита́ння ви не вміли відповісти, зазначте його собі надалі. Проробивши цілий розділ до кінця, верніться зно́ву до контрольних пита́нь,— тепер ви мусите дати на них ширші й глибші відповіді.

3. Коли матеріял уже пророблений, коли учні чи самоуки самі зробили потрібний висновок, цебто зрозуміли його, тоді тим, що не можуть відразу добре запам'ятати, що́ вони вчили, а самоукам для контролі свого знання́ я подаю граматичні правила, — їх треба уважно перечитати для повто́рення й запам'ята́ння; що видрукуване чорним письмом, завчіть те сильніш.

4. І на останку йдуть завда́ння. Більшу частину їх я призначаю на докладніше й глибше ви́вчення складні, морфології та правопису; решту завда́нь призначено на те, щоб учень збагнув сам процес життя мови, — тут учитель веде розмову з учнями й доводить їх до потрібних висновків. Самоуки пильнують зробити ці висновки самі. Нагадую, що в завда́ннях іде ґрунтовне й глибше вивчення української мови, тим то нехтувати ними ні в якому разі не можна. Хто не проробить і не передумає пильно всіх завда́нь, той рідної мови глибоко не навчиться.

Водночас із навча́нням складні й морфології, я навчаю передавати думки свої словом і на папері. Для цього дуже потрібні були б відповідні малюнки, але— через брак матеріяльних засобів—дати їх не можемо, тому заступаємо їх відповідними завда́ннями на маленькі оповіда́ннячка. Пильнуйте, щоб ці оповіда́ння відразу були цілі й закінчені, по змозі

гарне́нькі змістом і формою. Я раджу складати оповіда́ннячка в школі перше гуртом, і вже потім нехай запишуть його самі учні. Нічого ніколи не пишіть, наперед добре не обдумавши.

Уважаю, що слово не існує поза реченням і не має поза ним життя й зна́чення, — воно живе тільки в реченні, а тому тільки наука про речення, складня в найширшому розумінні мусить стати першою наукою для ви́вчення рідної мови. Ось через це не надаю морфології самостійного зна́чення й приєдную її до складні. Цю мою „граматичну революцію“ зрозуміє той, хто глибоко передумає й пильно переробить увесь тут поданий матеріял.

Скрізь у своїй книжці я пильную показати повільний історичний розвій нашої мови. Скрізь я навчаю не місцевої мови, але всеукраїнської літературної, і хочу, щоб учень глибоко переконався в правдивості нашого гасла: Для одного народу — одна літературна мова. Нехай дити́на чи самоук уже з першого року навча́ння призвичаюється до соборної літературної мови.

Добра вимова літературної мови — душа її, а тому пильнуйте скрізь навчатися й загальноукраїнської вимови. На це в I частині звернено пильну увагу, де треба — звертаю на це увагу й тут. У тих випа́дках, де в нас на́голос не сталий або мало відо́мий, я його конечно зазначаю, а ви пильнуйте практично його завчити й вимовляти тільки так, як тут зазначено.

Призначаю цю книжку не тільки для нашої молоді та для самоуків, але́ й для широких кол нашого інтелігентного громадянства, що граматики вже вчилися. Літературна наша мова за останні 30 літ зросла надзвичайно сильно, і далі росте так, що кожне десятиліття складає добу в житті нашої мови. Щоб не позостатися назадником і щоб не стримувати нормального зросту своєї літературної мови, кожна інтелігентна люди́на, що вже вчилася мови, мусить повторити її собі бодай з цьо́го „Рідного Слова“, — час для того в кожного знайдеться, аби лишень знайшлася добра воля й охота.

Переживаємо таку добу, коли добре вивчення своєї літературної мови надовго вийде зо школи й буде провадитись поза нею. Більшість нашої інтелігенції не буде вчитися рідної мови в школі, а коли й буде, то зовсім не так, як би потрібно було. Через це навча́ння своєї літературної мови виходить уже зо стін офіційної школи й стає річчю особистою кожної родини. Ось тому цією своєю книжкою я й хочу прийти на допомогу кожному, хто буде навчатися мови й поза школою, чи то юнак, чи самоук, чи наш інтелігент, що хоче допо́внити свої знання рідної мови. Цебто, — м і й п і д р у ч н и к н е т і л ь к и д л я ш к о л и, а л е г о л о в н о д л я п о з а ш к і л ь н о г о н а в ч а́ н н я.

Звертаюсь до шановних учителів, що навчатимуть із моєї книжки, а також до всіх, що вчитимуться чи повторятимуть із неї, зо щирим проханням поділитися зо мною своїми думками про цю книжку, —що́ в ній трудне, котрі завда́ння можна опустити, а що варто додати. За такі вказівки наперед сердечно всім дякую.

Автор.

1. Людська мова.

Кожний наро́д має свій засіб порозумі́ватися між собою, що зветься **мовою.** Мова буває наро́дня й літературна. Жива мова про́стого наро́ду зветься мовою **наро́дньою**; вона ді́литься на велике число окремих говірок, часто дуже далеких одна від о́дної. Мова інтелігенції й мова книжок зветься **літерату́рною** мовою. Кожний культурний наро́д конечно має тільки одну літературну мову для ці́лого наро́ду, бо добре порозумі́ватися говірками не можна.

Лю́дська мова буває внутрішня й зовнішня. **Вну́трішня** мова — це наші невисловлені думки́; **зо́внішня** мова — це наші думки́, висловлені словами чи написані на папері. Внутрішня мова багатша за зовнішню, але треба конечно пильнувати й про багатство мови зовнішньої.

Завда́ння 1. Що таке внутрішня мова? Де вона повстає? Чому кажуть: „у твоїй голові повстають різні думки“? Чи багата внутрішня мова? Чи однаковий мозок у людей? Чи всі люди

легко висловлюють словами свою внутрішню мову? Чи вам не траплялося таке, що ви добре розумієте про щось, але висловити того словами не можете? Що таке „муки слова" в поетів та письменників? Чим висловлюємо внутрішню мову?

Завда́ння 2. Яке зна́чення в житті людей має мова? Чи могли б люди жити без мови? Чи звірі мають мову? Коли виробилася мова лю́дська, — чи тоді, коли люди́на жила самотньо, чи тоді, коли жила громадами? Чому вчені кажуть, що людська мова могла виробитися тільки в громаді? Які звірі розумніші — приручені, чи неприручені?

Завда́ння 3. Пригадайте собі все, що знаєте про мову наро́дню й літературну. Чи міг би ці́лий наро́д обійтися без одні́єї літературної мови? Чи зрозуміє книжку, написану лемківською говіркою, полтавець або гуцул? Чому вчені кажуть, що найміцніший цеме́нт з'єднати наро́д ув одну свідо́му ці́лість (нація), то літературна мова? Чому кажемо, що обов'язок кожного — допомагати розвоєві своєї літературної мови? Хто не вчиться літературної мови, але говорить або й пише мовою говірковою, чи той добре робить? Чи не шкодить він розвиткові своєї нації? Чи можна знати літературну мову, не вчившись її? Чи не ліпше б ці́лій нації мати тільки один спільний правопис?

2. Наука про мову.

Наука про лю́дську мову зветься **мовознавством** або лінгвістикою (лат. lingua — мова). Наука ця дуже велика й ділиться на низку інших наук.

Частина мовознавства, що навчає про слово й словосполучення, зветься **граматикою.** Граматика ділиться на три головні частини: звучня́, словозмі́на й складня́. **Звучня** або **фонетика** навчає про лю́дські звуки; **словозміна** чи **морфологія** навчає про відміну слів (напр.: стіл, стола, столом; пишу, пишеш і т. ін.); **складня** або **синта́кса** навчає про словосполучення та про вжива́ння слів у словосполученнях.

У цім курсі ми бу́демо навчатися складні та словозміни. Звичайно вчаться окремо словозміни, окремо складні; але слово живе тільки в мові, поза мовою воно не існує, а тому ми будемо навчатися тут одночасно складні й словозміни.

Цари́ця всіх наук про лю́дську мову — це складня. Хто не знає складні, не знає мови. Ми будемо вчитися тут складні літературної всеукраїнської мови.

Завда́ння 4. Чи багато мов на світі? Чи є що спільне поміж різними мовами?

Головна сім'я мов світа зветься індо-европе́йською, бо її мови живуть ув Індії й Европі. Сюди належать такі групи індо-европейської сім'ї: германська (мови: німецька, голандська, англійська, норвезька, данська, шведська), кельтська (ірландська, шотландська, уельська, бретонська), романська (італійська, французька, еспанська, португальська, румунська), грецька, албанська, вірменська, індо-іранська (персидська, осетинська, курдська, памирська й ін.) й балтицько-слов'янська (балтицькі мови: литовська й латиська); слов'янські мови: *а.* південні: болгарська, сербська, хорватська й словінська, *б.* західні: чеська, словацька, лужицька, кашубська й польська; *в.* східні: південно-російська й північно-російська; *г.* західньо-східні: українська й білоруська.

Таким чином українська мова — це мова індо-европейської сім'ї, балтицько-слов'янської групи, західньо-східньої частини слов'янських мов. Найближча до нашої мови зо східніх слов'янських — білоруська, з західніх — польська. Слов'янські мови кожної групи зовсім самостійні.

Крім індо-европейської сім'ї в світі чимало ще й інших мовних сімей, напр.: семітська (мови: гебрейська, арабська, етіопська й ін), хамітська (коптська, лівійська й ін.), урало-алтайська (угро-фінська: фінська, корельська, естонська, мадярська, остяцька, зирянська й ін.; самоїдська; тюркська: татарська, турецька, киргизька й ін.; монгольська: бурятська, калмицька; манджурська, тунгузька й ін.), кавказька (грузинська, черкеська, чеченська, лезгінська), китайська (до неї близькі: сіямська, бірманська, тибетська й ін.) з японською, південно-африканська (банту, готентотська, бушменська й ін.), австралійська (малайська, полінезійська, папуаська й ін), американська (індійська) й ін.

В різних мовах одні́єї сім'ї дуже багато спільного, чому вчитися мов одні́єї сім'ї зовсім легко, але вчитися мов чужої сім'ї дуже трудно.

Завда́ння 5. Кожна мова ділиться на велике число наріч, а наріччя діляться на говори, говори на говірки й т. д. Часом буває, що навіть окремі близькі села говорять трохи неоднаково, а в селі трохи неоднаково говорять старі й молоді. Те саме бачимо й у мові нашій. Наша мова має дуже багато різних наріч-говорів, східніх (катеринославські, харківські, полтавські, київські й ін.), за́хідніх (волинські, подільські, надсянські, лемківські, бойківські, гуцульські, покутські, буковинські, закарпатські й ін.) й північні (поліські). Особливо велика відміна поміж говорами східніми (наддніпрянськими) й за́хідніми (галицькими). Ось трохи їх відмін:

Східні говори:	*Західні говори:*
дв*і*сти, св*і*та́ти	дв*и*сти, св*и*тати
б*а*гатий, г*а*рячий	б*о*гатий, г*о*рячий
шо*с*тий, сь*о*мий	ше*с*тий, се́мий
буря (buria)	бур'я (burja)
дай батьков*і*	дай батьков*и*
на кон*і*	на кон*и*
всі вісті	всі вісти

Східні говори:	*Західні говори:*
коне*й*	кони*й*
водо*ю*	водо*в*
сині*й*	сини*й*
двіст*і*	двіст*а*
цей, ця, це, ці	сей, ся, се, сі
помогти	помочи
я вчуся	я ся вчу
я старався б	я старавбися
старатимуся	старатисяму
я знав	знав'ем
брат добр[illegible]	брат *в* добрий
вони добрі	вони *суть* добрі
з села	зі села
двадцять	двайцять
взяла б	взяла би
щоб	щоби
вона ж	вона же
жали два женці	жало двох женців
Київ столиця	Київ столицею
просять не палити	проситься не палити
21 дім, 22, 23, 24 доми	21-24 домів.

За основу нашої літературної мови стали говори головно східні,—київські, почасті полтавські.

Скажіть, чому писати й говорити треба мовою літературною? Чому кожний наро́д має одну літературну мову й вимову, один правопис?

Завда́ння 6. Чи слово живе поза мовою? Чи звук існує поза словом? Чи чули ви, щоб хтось казав: *б, к, стоячи, на* поза реченням?

Окремо взятих звуків не існує,—вони тільки в слові. Коли я здивовано кажу: *о! а!* то це вже слова, навіть початкові речення, а не звуки. Окремих слів поза словниками також не існує,—вони набирають значення тільки в мові, а поза нею—це мертві знаки. Коли я кажу: *Пожар! Світає,* то це вже зрозумілі речення, а не слова. Через це фоне́тика (наука про звуки) й морфоло́гія (наука про словозміну) — науки до певної міри мертві. Яка наука зветься царицею науки про мову?

Завда́ння 7. Перше добре обміркуйте собі, а потім напишіть оповіда́ннячко: *Мова літературна й народня.*

З народньої скарбниці.

Цікаві слова з Закарпаття. Подаю кілька цікавих слів із Закарпаття, жупа Мараморош: г о в і т и — постити, г о в і н н я — піст; п о р з н и т и с я — їсти скоромне, не додержуватися посту; п о р з н и й — масний; у в і х о д н а неділя—квітна, вербна неділя; б а в і л я—нянька, пістунка; г р е б і л я — робітниця, що гребе сіно на сінокосах. Д-р В. В и н о г о р о д с ь к и й.

Слова жін. роду, до того, що пише д-р Є. Грицак на ст. 167 „РМ" за 1935 р. У нас на Закарпатті говорять „воробли́чка"; навіть пісенька є: „Воробли́чка, гарна птичка, хатку замітає". До слова „ловець" говорять у нас і „ловкиня", а до слова „знавець" — „знавкиня". Волове, В. Ш к о б а.

Слова з Волині. Подаю тут кілька слів, уживаних у нашій околиці (с. Воскодави коло Гощі на Волині): Р а́ х а є м о с я — готуємося. Р у м і в к а —верхня верства землі на торфовищах. У з д і р грубша частина снопа, відворотна колоссю. 'А ж н и п'я т ь — аж п'ять! З ц і л ь — звідсі, з т і л ь звідти. П р и с п і ч и л о — закортіло. Т о́ н о — тільки. П р и с и́ р и т и — покинути, напр. одну працю для іншої. П о х е́ р и в — закинув, викинув. К і р з а́ — бур'ян, взагалі всі смітисті рослини. К е́ с к а — портмонетка. З л у́ п а в с я — вмер, згинув (жартовливо чи злосливо). Н е ш в а н д и́ — не базікай. Р о з п а н а х а в с я — розірвався. Г о й м а́ н — недотепа, „балда". К о с н и́ к — ґніт. Борис Г а л е ц ь к и й, с. Воскодави.

Ямна. Одні в нас кажуть 'Ямна, інші—'Ямне. Гуцули знов кажуть 'Ямна, але „пішов у Ямни́". Рогатин, С. Л у ц і в. P. S. Просимо місцевих мешканців вияснити це слово; яка форма панує в живій мові? Р е д.

Зиспив. У віпси. В селі Видинові почув я оці невідо́мі мені слова. Один селянин так висловив свій гнів на ворожу йому жінку: „Та на него ни маю виликого храпу; али жінку, то мусю раз вибити. Коби я ї дес зиспив!... Дам ї раз, — ті й буди по ні". Цього „зиспив" не розумію.

Не знаю, звідки походить слово „віпси". У Видинові коло Снятина старші люди кажуть: Ни пускай, мой, тілько зерна в в і п с и". Або: „Пантруй ко ти то, шьо пирид тобов, бо половина іде в в і п с и". Видинів, І. М о й с я к.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Чому—тому (Р. Байдужа в St. Michael). В причинових реченнях не рідкі випадки, коли можна вживати *чому* й *тому.* Напр.: Я був хворий (підрядне речення), т о м у́ й не прийшов (головне). Це саме можна й так сказати: Я був хворий (головне речення), ч о м у́ й не прийшив (підрядне).

Наголос логічний (В. Грицин у Бібрці). Логічним наголосом підкреслюємо головніше слово в реченні, тому читаємо Шевченкове: „І ми́ не ми́, і я́ не я́".

Давноминулий час (Р. Байдужа в St. Michael) в українській мові дуже часто вживаний, див. про це мою статтю: „Сучасна укр. літературна мова" розділ VII в ч. 6 (29) „РМ" ст. 268.

Вимова *л* (О. Мудрий у Фельштині). Жива народня українська мова знає три вимові *л*: тверду, середню й м'яку. Тверда вимова найчастіше чується перед твердими (задньорядними) голосними *а, о, у,* а м'яка перед голосними йотованими *е, ї, ю, я.* Середнє *л,* що трохи подібне до *л* чеського й сербського, особливо виразно бренить перед голосними *е, и* та перед деякими приголосними (особливо *н, с, ц, ж, ч, ш, щ),* напр. (середнє *л* передаю через *l*): lихо, lедви, сиlний,

біlше, паlчик, буваlщина, недбаlство й т. ін. (але пишемо тут перед приголосними *ль*). Є місцевості, напр. Полтавщина, Буковина й інші, де твердої вимови *л* майже не знають, вимовляють: моlоко, lаска й т. ін. В нашій літературній вимові звичайно панує вимова тверда та м'яка: ласка, ляскати, лак, ляк. Але варто б плекати й гарну середню вимову *л*; хто її не має й не знає, — нехай прислухається до вимови того, в кого вона природня.

Ву́дити, а не: коптити (Ів. Матвійчук у Варшаві). В Україні часто кажуть: копти́ти, копчена шинка й т. ін.,— це форма російська. Літературна мова вживає: ву́джена шинка. Академічний „Словник технічної термінології" 1928 р. на ст. 115 російські терміни: „коптильня, коптить, копчене, копченость" перекладає: „вуджа́рня, ву́дити, ву́дження, вуджени́на". Це праслово, відоме багатьом слов'янським народам.

„Директорівство" Шпаченки (Проф. Л. Данилевич у Крем'янці), такий вираз — це чистий полонізм, противний духові нашої мови. Взагалі, мова наша збірної множини від титулу чоловіка для подружжя не знає. Кажемо: Шпаченки або: Директор Шпаченко з Дружиною, але тільки не „Директорівство" Шпаченки.

Нью-Иорк (Л. Годівський у Нью-Йорку). Академія Наук постановила писати за старою вимовою: Нью-Йорк. „Рідна Мова" часом пише ще „Новий Йорк", бо та ж Академія ухвалила, що складені географічні назви для домашнього вжитку можна й перекладати, як то роблять багато народів ув Европі.

Патьо́к (Ос. Мудрий у Фельштині). Українська мова широко знає слово „патьо́к",—це окремий струмок. В Словнику Б. Грінченка III. 102 приклад: Хата тече — по стіні патьо́ки знати. У Гулака-Артемовського: Попустив патьо́ки, патьо́ки гірких сліз. Це зложене слово: па-тьок; в нім приставка *па-* та сама, що і в словах: па-рубок, па-синок і т. ін. Але *по-* в слові „потік" потягло за собою *па-* в „патьок", чому часто стрінемо й форму: потьок. Напр. у „Повістях" І. Нечуя-Левицького 1872 р. т. І ст. 4 читаємо: Піт котився з їх потьоками. На Київщині вираз: „Піт котився потьоками" дуже частий, чому зайшов і до літературної мови.

Поті́к, пото́ку (О. Мудрий у Фельштині). Відмінюємо це слово так: поті́к, з пото́ку, в пото́ці, всі пото́ки, багато пото́ків і т. д. Не змішувати зо словом „патьок" чи „потьок".

Тамтой (Л. Годівський у Новому Йорку). Форми „тамтой, тамта, тамте"—це наші старі форми, а не полонізми. Як форми тільки місцеві, в літературній мові вони не вживані. Про них буде ще моя окрема стаття.

Чебрець (Ів. Матвійчук у Варшаві). Літературна форма ч е б р е́ ц ь, з чебреця́, це — Thymus vulgaris або іншого ґатунку. Рослинку цю звуть не однаково: на Полтавщині — щебре́ць, на Херсонщині — че́бчик, на Київщині — чебре́ць (літературна форма), часом че́бчик і т. ін. Пор. „Повісті" І. Нечуя-Левицького, 1872 р., т. І ст. 76: Заросла могила травою та чебрецем.

Наголос дієслів на *-ити* (Ос. Мудрий) див. на ст. 35-36 „РМ" за цей рік.

Прізвища на *-івець* (Іван Паран у Львові). Закінчення -овець, *-овець* перейшло в нас на *-івець*, як і взагалі *о* перед *-ець* переходить у нас на *і*, напр.: сороківець, петлюрівець, верхівець, сирівець, покрівець і т. ін. Тому: Тершак*і*вець, а не Тершак*о*вець. Див. моє „Рідне Писання" І § 23. Див. іще „Рідна Мова" І 148. 307-10, II 167.

Українські особові ймення (Архикатедральний сотрудник Василь Белей і інші). Друкуємо про це окрему статтю в цьому числі „РМ".

Цифра, цифр. „Наш Прапор" в ч. 30 за ц. р. пише: „Мова цифер". По-літературному треба: „мова цифр".

Новини з мовознавства.

ЗРАЗКОВИЙ БУКВАР. До Редакції прислано нам: „Буквар для українських дітей у Бразилії", Прудентополіс 1935 р., 80 ст. in 8°, „старанням і накладом оо. Василіян". Буквар заслуговує повної уваги, бо його складено старанно й розумно, а видано гарно.

Насамперед кидається в вічі небуденний зміст Букваря. Автор добре передумав, що́ саме треба дати дитині на той час, коли вона вперше зачинає глибше думати, читаючи книжку. Зовсім добре в Букварі сіється глибокий український патріотизм для дитини, — тут повно статей для розвитку здорового національного почуття („Я українець" 59, Рідна мова 72 і ін.), багато статей для ознайомлення з Україною („Україна" 44, „Тарас Шевченко" 44, „Українці" 66, „Хто я" 71, „Рідна земля наших родичів" 68 і ін.). Через увесь Буквар червоною ниткою проходить, поза патріотизмом, закохання дитини до Бога й Церкви, і це вважаємо за додатню рису цієї книжки. Для викликання релігійности в дитини дано багато відповідних цікавих оповідань та віршів. Взагалі проводиться думка, що в школі „ми вчимося на те, щоб ми були розумними, добрими й побожними" 32.

Багато статей мають завданням зробити дитину моральною („Чемний Дмитруньо" 55, „Люби правду" 45, „Малий злодій" 43 і т. ін.), кличуть її до праці та труду („Трудись, дитино!" 73, „Працюй, дитино!" 75 і ін.). Скрізь зручно й уміло защіплюється дітям закохання до старших, до батька й матері передусім.

Додатньою педагогічною рисою вважаю й те, що автор по цілому Букварі подав бразилійську природу: тут бразилійські дерева й бразилійська звірина. Взагалі широко змальовується Бразилія, як друга батьківщина.

Автор скрізь пильнує писати (цебто — і дітей навчати) всеукраїнською літературною мовою: щоб, багато, цвісти, зо школи й т. ін., хоч іще не мало позосталося в Букварі й говіркового галицького. Конечно треба оминати те говіркове *е*, що тільки псує нам мову („молоко *е* біле 51, кров *е* червона 52, чорнило *е* чорне 52 — тут все *е* зайве). Також конечно треба дотримуватися чергування *в-у*, *й-і*, чого автор не робить, він пише: Хто *у* лісі 29, Тепер *в* небі 31, нашого *у*чителя 34, гарна *і* велика 20, сала *і* молока 21 і багато т. ін., а це ж противне духові нашої мови.

Книжка розрахована на два роки навча́ння, а тому дуже жаль, що автор не додав до Букваря хоча б найперших граматичних вказівок,— вони були б тут дуже на місці. Їх треба б узяти хоча б із мого „Рідного Слова“ ч. І.

Для другого видання треба конечно попильнувати давати перетинку (,) там, де потрібно, а то часто її нема (див. напр. ст. 43); знак перенесення слова -, а не =. Ліпше б скрізь про батьків ужинати множини шани („мама йому позволить“ 27).

Жаль, що на ст. 18-19 автор подав не українську, але російську вимову церковнослов'янських молитов. Треба: отця, святого, да святиться, да будеть, з Тобою, як то і вдавнину було, а не російське: отца, святаго, да святится, да будет, с тобою.

Взагалі ж Буквар заслуговує, — своїм розумним змістом,—повного признання. Старанне видання й сила малюнків збільшують його цінність. З педагогічного погляду Буквар уложений добре.

Іван Огієнко.

Дописи Прихильників рідної мови.

Підтримуймо „Рідну Мову“! Передовсім дозвольте сердечно подякувати за Вашу працю, що без сумніву залишить свій слід ув історії української культури. Поява „Рідної Мови“ — це подія, що відмежовує ті часи, коли ми блукали в питаннях літературної мови, і з спокійним сумлінням могли цієї мови не знати, маючи до цього деякі свої підстави, але не можемо тепер спокійно твердити про неусталення української літературної мови, вимови й правопису, й тим виправдувати свою недбалість та брак почуття національної чести. „Р. М.“ будить наші приспані душі, змушує нас ду́мати й учитися, та, як та крапля, що довбає камінь, вперто й невпинно нагадує нам про наш обов'язок працювати для збільшення культури своєї літературної мови, щоб ми мали право всім і кожному сказати, що ми належимо до зрілої культурної нації. Багатьох уже „РМ“ збудила, але ще більше таких, що нашу висококультурну установу, що нею є „РМ“, належно не оцінюють і матеріяльно не підтримують широкі кола громадянства, бо нарікання на тяжкі часи часто-густо цілком не мають жодних підстав. „Рідна Мова“ мусить розвиватися, мусить розбудовуватися, бо ж наша перша мовна заповідь, як пророк, віщує: „Гине мова—гине Народ...“ Особисто належу до тих людей, що живуть у глухих закутинах, де нема ні однієї більш-менш інтелігентної людини (прошу повірити, що такі куточки можна на Волині спіткати). „РМ“ — мій єдиний приятель і вчитель. Як передплатник „Р. М.“, дуже хотів би, щоб на сторінках цього журналу друкувалися коротенькі термінологічні словнички, що обіймали б собою всі предмети середньої школи, а по змозі й трохи більше, бо незнання найважніших наукових термінів дуже дається в знаки. Кожний такий словничок складався б із 50-100 найважніших термінів, що їх безумовно потрібно кожному знати. Ланівці, 6. III. 1935, П. Гривас.

„Рідна Мова“ серед учнів. За вияснення дійсно цікавої історії „смутка“ сердечно Пану Професорові дякую. Я так полюбив „Рідну Мову“, що ніколи, здається мені, не покину її читати. Вона дає мені змогу глибше пізнати красу й милозвучність нашої рідної мови. Статті „Рідної Мови“ таким ясним стилем писані, що навіть для учнів із нижчих клас нема тут нічого незрозумілого чи неясного. Інші підручники для вивчення мови нудять нас і ми їх нерадо читаємо, а тут навпаки. Статті „Рідної Мови“ такі цікаві й зрозумілі, що ми їх дуже охоче читаємо й вони заохочують нас своєю мовою й змістом глибше пізнати красу нашої мови. Ні один журнал нас так не цікавить, як „Рідна Мова“. Вона для нас, учнів, має велетенське значення, бо вже замолоду защіплює в наші душі любов до рідного слова, а тим самим і до всього, що наше рідне. Вона ошляхетнює нас і вказує нам шлях, що провадить до краси. Одночасно в наших юних душах зроджується щира подяка для Пана Професора, що серед таких важких життєвих умовин взявся видавати неоцінений для нашого народу, а передусім для учнів, журнал — „Рідна Мова“. Рогатин, дня 6. IV 1935, Северин Луців, уч. VII кл. укр. гімназії.

Праця „Рідної Мови“. Для Ваших видань мої повні симпатії. Якби „Рідна Мова“ нічого більше не зробила, а навчила літературного правопису та вияснила потребу однієї літературної мови й одного правопису, то вже зробила багато. Сьогодні чимало наших видань пишуть новим правописом, а тут головно „Рідна Мова“ має велику заслугу. 5. IV. 1935, Львів, Проф. Д-р. К. Студинський.

Капля й камінь довбає. „Рідна Мова“— гарний місячник, якого в українській мові ще не було. Я акуратно переглядаю кожне число. „РМ“ — це незамінимий довідник і практичний порадник. Капля довбає камінь не своєю силою, але постійністю. Ось такою каплею, що пробиває камінь нашої байдужости до рідної мови, і є „Р. Мова“,— вона пробиває й байдужі серця, й байдужий мозок українського „обивателя“. 31. III. 1935, Прага, Проф. Л. Білецький.

Якою я хотів би бачити „Рідну Мову“. „Рідна Мова“ виглядає досить гарно, але варто б першу сторінку змінити на барвну обгортку, може й з малюнком. Хотів би, щоб у кожному числі була стаття з наголосами, й то не коротка, а довга. Для нас, галичан, найтрудніша є вимова, й треба довгого часу, щоб ми привикли до літературних акцентів. В кожнім числі треба б дати хоч одну ілюстрацію, бо це притягає читача. Треба більше статей про мову наших письменників. Дуже добра частина „Рідне Слово“ для першого року навчання й для самоуків. Часто в нас нарікають: „Нема з чого вчитися граматики, бо все для нас неприступне“,—та „Рідне Слово“ найбільше приступне. 25. IV. 1935, Винятинці, А. Комарницький.

Читаємо з захопленням Ваш дорогоцінний журнал. При цьому згадуємо, як говорили чорноморські козаки. Нам дуже приємно, що Ви вживаєте „жодний“, як і Яків Кухаренко. Привіт.

Щиро бажаємо Вам успіху й сил для дальшої праці. 16. IV. 1935, М. Омельченкова.

Працюватиму для „Рідної Мови" так довго, аж доки українська мова не стане на найвищому щаблі свойого розвитку не тільки поміж слов'янськими мовами, але й поміж західньоевропейськими. Новий Йорк, 12. IV. 1935, Л. Годівський, Голова Студентської Громади.

Від Редакції й Адміністрації.

Початкову Граматику „Рідне Слово" розіслали ми всім передплатникам „Рідної Мови". Просимо негайно прислати за неї 1 зл., додаючи до нього ще й свій борг.

На увагу українцям в Америці й Канаді. Уже вийшла Початкова Граматика української літературної мови „Рідне Слово". Нехай не буде ані однієї української дитини чи юнака, щоб не мав цієї книжки. Кожний школяр мусить конечно її мати. Ціна 25 центів із пересилкою.

На увагу всім. Хто дбає про розвиток української літературної мови, той подарує знайомій українській дитині чи юнакові Початкову Граматику української літературної мови „Рідне Слово". Чи Ви вже подарували цю Граматику хоч трьом українським дітям, що самі купити не можуть?

Найкращий подарунок нашим дітям, юнакам, а то й дорослим — то „Рідне Слово", Початкова Граматика української літературної мови.

Кожний, хто хоче знати українську літературну мову — дитина, юнак чи дорослий. — мусить пильно вивчити „Рідне Слово", Початкову Граматику української літературної мови.

„Рідне Слово" безплатно для Дитячих Садків. Проф. П. Кривоносюк закупив у нашій Адміністрації 10 примірників „Рідного Слова" для безплатної роздачі дітям по Дитячих Садках. Хто дальший купує? Просимо Дитячі Садки, що не мають коштів на купівлю „Рідного Слова", листовно зголоситись до нашої Адміністрації за безплатними примірниками.

Граматика української літературної мови „Рідне Слово" ч. II Проф. Івана Огієнка розпочинається друком із цього числа „Рідної Мови". Це буде Граматика всеукраїнської літературної мови для нашого широкого громадянства, для юнацтва й дорослих. В загальноприступній формі автор подає тут морфологію й складню, єднаючи їх ув одне закінчене ціле. Хто добре вивчить цю Граматику, той знатиме свою літературну мову.

„Фонд Рідної Мови". Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови": Осип Марків 10 зл., Дм. Коломиєць 1 зл., свщ. В. Горохівський 5·25 зл., Учень С. Луців 1 зл., Інж. М. Єрмолаїв 50 гр.; на Фонд Початкової Граматики дітям: Ред. Ю. Шкрумеляк 5 зл. і о. В. Бабинюк 5 зл., Проф. І. Чопівський 1 зл. Разом 28·75 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови" широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

„Наша Культура", науково-літературний місячник, виходить щомісяця чотирьохаркушевими книжками. Передплата в краю, а також у Чехословаччині, Австрії й Мадярщині: річно 10 зл., піврічно 5 зл., чвертьрічно 2·50 зл., місячно 1 зл. За границею: В Европі 12 зл., поза Европою 3 дол. річно. Окрема книжка в краю 1 зл., за границею 30 центів. Конто чекове П. К. О. ч. 5880. Адреса Редакції й Адміністрації: Warszawa 4, ul. Stalowa 25 m. 10.

Сучасна українська літературна мова, — мова Максима Рильського, написав І. Огієнко. Праця друкується на сторінках „Нашої Культури". Це повна граматика сучасної української літературної мови.

Парастас або Велика Панахида за в Бозі спочилих, 60 ст., в дві фарбі. Переклав І. Огієнко. З наголосами. Ціна 1 зл. з пересилкою.

Нові книжки, прислані до Редакції. Проф. М. Кобрин: Про мову Богослуження, Луцьк, 1935, накладом „Української Ниви". — Prof. M. Weingart: Bibliografické popisý pro členy mého proseminaře a seminaře, Прага, 1934. — Фр. Коковський: Відловження села, Львів, 1935 р., — „Македовський Преглед", Софія, 1935 р. кн. 3-4. „Украино-български вести", видання „Українсько-болгарського Товариства в Софії", 1935, рік I, 32 ст. — Д. Варнак: Кардинал Мерсіє, оборонець народу, 1935 р., 1 зл.

ЗМІСТ 7-го (31) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ": *І. Огієнко:* Наші особові ймення й Словник особових імен у літературній українській формі. *Б. Лисянський:* Слово. *І. Коровицький:* Невідкладна потреба: комасація на Волині нищить топографічні назви. *Я. Романенко:* Для одного народу — один правопис! *П. Кривоносюк:* Як досліджувати дитячу мову. *В. Виногородський:* Літник чи літовик. *Я. Гординський:* Мова українських колядок. *І. Огієнко:* Сучасна українська літературна мова. *Є. Грицак:* Новотвори в сучасній українській мові. *В. Грицин:* Українські правники й рідна мова. *А. Комарницький:* „Рідна Мова" живе й по тюрмах. Життя слів. Розділ для самоуків: Початкова Граматика української літературної мови. *В. Виногородський, В. Шкоба, Б. Галецький, С. Луців, І. Мойсяк:* З народньої скарбниці. Чистота й правильність української мови: відповідь на запитання наших читачів. Новини з мовознавства. Дописи прихильників рідної мови.— Адреса „Рідної Мови": Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник II— 6 зл., оправлений 7·50 зл. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Д. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III. СЕРПЕНЬ 1935 РОКУ ЧИСЛО 8 (32).

Методи вивчення складні.

8. Метода психологічна.

Новограматикам першим належить честь запровадження психологічної методи до мовознавчих дослідів, і взагалі до великого зближення граматики й психології, через що тепер часом маємо т. зв. „психологічне мовознавство". Відкидаючи логіку з граматики, мовознавство тим охотніш в'яжеться з психологією, і сподівається від цієї унії найцінніших наслідків. І справді, мова — то ж вияв людського духа, що поза зв'язком із мисленням не існує, а це відразу наказує нам глибше заглянути до джерел повстання її й зкооперуватися з психологією. Довгий час мовознавство стояло на неправдивій дорозі, досліджуючи мову відірвано від людини, тоді як мова живе тільки з людиною, тільки в ній, як одне ціле з його духом; і тільки ставши на ґрунт психології, мовознавство вернуло мову знову до людини. Таке ставлення справи — це великий здобуток мовознавства другої половини XIX-го віку, і з того часу психологічна метода в мовознавстві ширить ся все більше та глибше.

Психологічне освітлення прикладається тепер до вияснення всіх мовних явищ, а особливо морфологічних та складневих. Кожна граматична категорія відбиває собою категорію психологічну, а тому добре вивчення зв'язку між ними освітлює нам істоту категорій. Зв'язок між словом звуковим і його значенням був нам неясний, як узагалі неясний був стосунок поміж мовою внутрішньою та зовнішньою, аж поки не пішли ми за вияснениям до психології. А вже для вивчення складні з її найрізнішими формами психологія найбільш потрібна. Хіба тільки чисту фонетику можна ще досліджувати без психології, але й тут, якщо захочемо глибше шукати причину фонетичних змін, мусимо не раз вдаватися до фізіологічно-психологічних вияснень.

Психологія — наука експериментальна, і вже цим тягне й мовознавство до докладнішого досліду. Заступивши психологія панівну колись в мовознавстві логіку, відразу поставила особливо складневі питання на реальний і ясний ґрунт, і в цьому велике її значення для нас. А пов'язання психології з історією мови надзвичайно корисне: добуті історією факти життя мови треба конечно освітити психологічно, а тоді вони стають ясніші й вірніші; в цьому напрямі історія мови й психологія йдуть тепер рука-в-руку. Факти історичних пам'яток дуже часто потребують доброго психологічного освітлення, від чого стають вони тільки цінніші.

Психологічний підхід до явищ мови розпочався давно, бо ще Ляйбніц писав, що мова — то дзеркало людського мислення. Фр. Гумбольдт (1767-1835) не раз звертав увагу на психологію, вияснюючи нею граматичні явища. Але правдивим основником психологічної методи

в мовознавстві став тільки H. Steinthal (1823-1899), проф. Берлінського університету й учень Гербарта; він дуже багато зробив для вияснення психологічною методою істоти мови, вияснюючи зв'язок між мовою й думкою, між мисленням, логікою й психологією. Його праця 1855 р.: „Grammatik, Logik und Psychologie" стала працею епоховою, виперла логіку з граматики й запровадила до неї психологію. Вплив науки Штайнталя на мовознавство був надзвичайно великий і корисний, і він остаточно запровадив до нього психологічну методу досліду.

Американський мовознавець Whitney (1827-1894) так само дуже багато зробив для створення психологічного мовознавства, а праці його мали велике поширення не тільки в Америці, але й ув Європі. Він не раз виступав проти Штайнталевих тверджень, бо був поміркованніший у своїх думках, і закликав не користатися психологією більш, як треба.

Так була затверджена психологічна метода в мовознавстві. Закріпив її остаточно В. Вундт своєю славною працею: „Völkerpsychologie" 1900-1904 р.р., видвигнувши до того й панівну ролю соціяльної чи народньої психології над психологією індивідуальною.

У слов'янських народів так само сильно запанувала психологічна метода вияснення мовознавчих питань, особливо складневих. Ол. Потебня, великий прихильник науки Гумбольдта та Штайнталя, в своїй праці „Мысль и языкъ" 1862 р. пішов значно далі їх; він у нас перший застосував глибокі психологічні вияснення складневих явищ („Изъ записокъ по русской грамматикѣ" 1873-1874 р.р.), зв'язавши їх також з історичним дослідом, від чого праці його стали цінніші. На кожному кроці Потебня користався психологією, даючи глибокі вияснення мовних явищ, вияснення, що панують іще й тепер у нашій складні. Вплив Потебневої науки був надзвичайно корисний, за ним пішло багато вчених, що стосували психологію до мовознавства, напр. Д. Овсянико-Куликовський, Д. Кудрявський та інші.

Згадати треба ще т. зв. Казанську мовознавчу школу, з її славним основником проф. I. Baudouin de Courtenay (1845-1929), що для психологічного (й філософського) мовознавства зробив надзвичайно багато. Його учень, Мик. Крушевський (1851-1887) позоставив кілька зразкових праць, написаних психологічною методою. Бодуен і Крушевський завжди писали з філософським підходом до праці. Із інших учених треба згадати ще К. Аппеля, (1857-1930), що так само не мало працював на цім полі.

Найбільший російський мовознавець, Ол. Шахматов у багатьох своїх працях, особливо в університетських курсах, широко вживав психології для вияснення мовних явищ, але так же само, коли не ширше, уживав і методи історичної. Не те бачимо в його останній праці, — „Синтаксис русского языка" 1925-1927 р.р., де він остаточно стає на психологічну дорогу, сильно обмежуючи свої історичні вияснення. Як я вже вказував, кооперація психології з історією мови була б для складні Шахматова тільки на користь, як то ми бачимо і в працях Потебні, Є. Будде, І. Лося й інших.

Психологічна метода вивчення мови тепер найпопулярніша, бо справді нема змоги інакше вірніш вияснювати багатьох мовних явищ. Дуже цінні праці дали представники цієї методи в своїх слов'янських народів, напр. I. Rozwadowski, St. Szober, F. Trávníček і ін.

Найголовнішим здобутком застосування психології до мовознавства треба вважати закон т. зв. аналогії. Виставляли цей закон здавна, але тільки новограматики належно його висвітлили й відповідно використали. Істота цього закона в тому, що явища частіші й сильніші звичайно уподібнюють собі явища рідші й слабші, що, зрештою, бачимо на кожному кроці нашого буденного громадського життя. Новограматики проголосили за аксіому незмінність мовних законів, а всі виключення з-під цього легко пояснювати законом уподібнення. Аналогія надзвичайно сильна в житті мови, особливо в наголосі, формах і складні, де дуже часто бачимо впливи сильніших форм,

що звичайно тягнуть за собою форми слабші. Підо впливом аналогії, напр., зникає в нас форма двійного числа, випираючись множиною; під тим же впливом зникла в нас форма т. зв. супіна, заступаючись дієйменником і т. ін.

Сильно користаються новограматики й законом т. зв. людової етимології: жива народня мова дуже часто незнані слова уподібнює до слів добре знаних, особливо коли й значення тому не протиречить, напр. *орлоплан* зам. *аероплан* і т. ін.; пояснення цього явища, звичайно, психологічне.

Психологи ж видвигнули дуже цікавий закон, що справді частий у людській мові, — це закон економії сил. У звичайній живій розмові цей закон надзвичайно сильний і вживається на кожному кроці; в складні він дуже частий, напр. при т. зв. неповних реченнях, коли ми звичайно опускаємо все те, що слухач легко зрозуміє й без того; правда, опущене тут ми завжди надробляємо інтонацією.

Явища т. зв. контамінації так само видвигнули головно психологи. Контамінацією звемо такий процес, коли з двох самостійних, але чимсь близьких форм, повстає нова мішана форма, зложена з перших двох. Контамінація буває морфологічна й синтаксична. Напр. наш сучасний дієйменник на *-ть* можна пояснити контамінацією двох давніх форм: т. зв. супіна на *-тъ* та дієйменника на *-ти*. Синтаксична контамінація дуже часта: коли маємо два речення, зв'язаних між собою якоюсь асоціяцією, то з них легко може повстати третє речення (часто „неправильне"), зложене з перших двох.

Література. 16. Аппель К.: Нѣсколько словъ о новѣйшемъ психологическомъ направленіи языкознанія, „РФВ" 1881 р. т. VI кн. 3 ст. 93-142 і кн. 4 ст. 292-302, і окремо, 1882. Appel K.: Psychologja mowy, rzecz z powodu »Psychologji oraz filozofji mowy« Dr. W. Ołtuszewskiego, »Prz. Filozof.« 1899 r. т. II кн. 3 ст. 100-113; його ж: O istocie zjawisk językowych, „Sprawozd. Towarz. Naukow." Варш., 1908 т. I кн. 6-7 ст. 35-38; його ж: Rozwój mowy ludzkiej i języków, „Swiat i człowiek" 1912 р., Варшава, ст. 178-247. Bally Ch.: La pensée et la langue, „Bulletin de la societé de linguist. de Paris", 1922. Bartoš Fr.: O některých z působech české attrakce čili assimilace syntaktické, „L. Fil." 1875. II. 120-126. В. А. Богородицкій: О морфологической абсорпціи, „РФВ" 1881 р. т. VI кн. 3 ст. 58-59; його ж: Этюдъ по психологіи рѣчи, „Очерки по языковѣдѣнію" 1909 р., розділ XVI ст. 218-233. Baudouin de Courtenay Jan: O psychologicznych podstawach zjawisk językowych, „Przegl. Filozof." 1903 р. т. VI кн. 2 ст. 122-171; його ж: Próba uzasadnienia samoistności zjawisk psychologicznych na podstawie faktów językowych, „Rozprawy wydz. filologicznego" Akad. Um. 1905 р. т. 40 ст. 68-93, Краків; його ж: Charakterystyka psychologiczna języka polskiego, „Encyklopedja Polska" 1915 р., Краків, т. II ст. 154 і далі; його ж: Kilka wypadków działań analogji w deklinacji polskiej, „Szkicy językoznawcze" 1904 р. I 176-248; там само ст. 97-175 його ж: M. Kruszewski, jego życie i prace naukowe, „Prace Fil." 1888-1889 р. т. т. II 837-849 і т. III 116-175 і окремо, „Szkice język." 1904 р. ст. 96-175. Wallaschek R.: Psychologie und Technik der Rede, Липськ, 1913. Wilhelm Wundt: Wölkerpsychologie, Eine Untersuchung der Entwickelungesetze von Sprache, Mythus und Sitte. Том I: Die Sprache, ч. I ст. XV+627, ч. II ст. X+644, Leipzig, 1900, Том II 1904; 2 вид. 1904 р., 3 вид. 1911-1912 р., рец. див. Delbrück і Кудрявський; його ж: Sprachgeschichte und Sprachpsychologie mit Rücksicht auf B. Delbrücks „Grundfragen der Sprachforschung", Leipzig, 1901; його ж: Ueber Ziele und Wege der Völkerpsychologie, „Philosoph. Stud." т. IV, 1-27. Heym: Wilhelm von Humboldt, Берлін, 1855 (широкий зміст цієї праці подав Писарев у „Сборникъ студ. Петерб. унив." 1860 р. вип. 2). Ginneken: Principes de linguistique psychologique, Париж, 1907. Raoul de la Grasserie: Psychologie du langage. Дарвін Ч., рос. переклад: Выраженіе душевныхъ волненій, 1896. B. Delbrück: Grundfragen der Sprachforschung mit Rücksich auf W. Wundts Sprachpsychologie erörtert, Strassburg, 1901. П. И. Житецкій: В. Гумбольдтъ въ исторіи философскаго языкознанія, „Вопросы философіи и психологіи" 1900 р. кн. 1 ст. 1-30. Зѣлинскій Ѳ. Ф.: Вильгельмъ Вундтъ и психологія языка, „Вопросы филос. и псих." 1902 р. т. 61-62. Zieliński T.: Rytmika prozy pięknej i jej psychologiczne podstawy, „Przegląg Humanist." 1922 р. т. I ст. 179-204. Franc Kern: Die deutsche Zatzlehre, Берлін, 1888, розділ I переклав на рос. мову М. Фотъ в „Педаг. Сборникъ" 1903 р. т. II кн. 5 ст. 426-451. Н. В. Крушевскій: Объ аналогіи и народной этимологіи, „РФВ" 1879 р. т. II кн. 3 ст. 109-120, кн. 4 ст. 266; його ж: О морфологической абсорпціи, „РФВ" 1880 р. т. IV кн. 3 ст. 21-30. Д. Н. Кудрявскій: Психологія и языкознаніе, по поводу новѣйшихъ работъ Вундта и Дельбрюка, „Извѣстія" 1904 р. т. IX кн. 2 ст. 177-256, і окремо: Юр'їв, 1905 р. ст. 1-82; його ж: Психологическій факторъ въ языкѣ, „Введеніе въ языкознаніе" ст. 89-97, Юр'їв, 1913 р. 2 вид. Łoś Jan: Czy i o ile w przebiegu zmian językowych odbija się stopień cywilizacji lub charakter narodu, „Język Polski" 1926 р. ч. 2 ст. 41-47. Младеновъ Ст.: Синтактична контаминация, „Уводъ въ общото езикознание", Софія, 1927 р. ст. 223-227. M. Mül-

ler: нім. переклад: Das Denken im Lichte der Sprache, 1888 р.; рос. переклад: Наука о мысли. Д. Н. Овсянико-Куликовскій: Наблюдательный и Экспериментальный методы въ искусствѣ, „Вѣстникъ Воспитанія" 1903 р. кн. 4. Dr. Wł. Ołtuszewski: Psychologja oraz filozofja mowy, Варшава, 1899, 104 ст., рец. Аппеля в „Przegl. Filozof." 1899 т. II кн. 3 ст. 100-113, кн. 4 ст. 127-131. М. Оппоковъ: Народнопсихологическая грамматика Вильгельма Вундта, языкъ, популярное пособіе по философіи и психологіи языка, Київ, 1910 р. 127 ст. M. Paciorkiewicz: Namiętność językowa, „Przegl. Współczesny", Краків, 1923, IV, 137. Погодинъ А. Л.: Почему не говорятъ животныя, „Унив. Изв.", Варшава, 1908, окреме видання М. Вольфа, Спб. 1908; його ж: Языкъ какъ творчество, психологическія и соціальныя основы творчества рѣчи, происхожденіе языка, „Вопросы теоріи и психологіи творчества" т. IV ст. 1-560, Харків, 1913. А. А. Потебня: Мысль и языкъ, „ЖМНПр" 1862 р. ч. 113 ст. 1-118, ч. 114 ст. 1-33, 89-131, окремо Спб. 1862 р. ст. 1-191, 2 вид. Харків 1892 р. ст. VI+228, 3 вид. Харків 1913 р., 4 вид. ВУАН 1922, 5 вид. Харків 1926. Ставревъ В.: За аналогията и по-важнитѣ случаи отъ нея въ развитието на българския езикъ, „Изв. на Сем." 1911 р. т. II ст. 399-412. А. И. Томсонъ: Аналогія, „Общее языковѣдѣніе" 1910 р. 2 вид. ст. 327-350. Г. Челпановъ: Объ умѣ животныхъ, „Вопросы филос. и психол." 1908 р. St. Szober: O podstawach psychicznych zjawisk językowych, „Sprawozdanie Szkoły realnej im. Staszyca" za rok szkolny 1906-7, Варшава, 1907 р. ст. 1-20, рец. Улашина в „Prace Fil." 1909 р. т. VII ст. 120-124; його ж: O uczuciu w języku, „Język Polski" 1921 р. ч. 6 ст. 97-106; його ж: Podstawy psychologiczne języka, „Zarys językoznawstwa ogólnego" 1924 р. ст. 1-188. H. Steinthal: Grmmatik, Logik und Psychologie, ihre Prinzipien und ihr Verhältniss zu einander, Берлін, 1855 р., перероблене на: Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft.

9. Формально-граматична метода.

Частина новограматиків, вичищаючи граматику від впливів логіки, пильнують триматися чистої формально-граматичної методи. Логіка найбільш закоренилася була в складні, особливо в різних окресленнях її форм; викидаючи логічні окреслення, вчені пильнують заміняти їх чисто граматичними. Дійсно, так було б послідовно й для науки корисно, але виявилось, що збудувати цілу складню на чистих формально-граматичних засадах — через брак відповідного розроблення — ще дуже не легко. Так, візьмім складню простого речення,— всі т. зв. основні й пояснювальні члени речення, як і саме речення, звичайно окреслюються з погляду логіки, а добрих формально-граматичних окреслень ще не маємо. Те саме треба сказати й про т. зв. „частини мови" чи групи слів, — панує окреслення логічне, а чисто граматичного мало хто дає. Правда, формально-граматичний керунок у мовознавстві ще не розроблений, хоч останніми часами власне він ширіться все більше та більше, особливо в складні.

Формально-граматична метода вже має за собою довгу низку прихильників, а серед них такі мовознавці, як: Міклошіч, Потебня, Фортунатов, Шахматов, Ries, Будде, Кудрявський, Szober і багато ін. Напр. Д. Н. Кудрявський у своїм „Введеніи въ языкознаніе" 1913 р. дуже добре проводить формально-граматичну методу для цілої складні (ст. 97-130), а ще в більшій мірі робить те Шахматов у свій Складні 1925-1927 р.

Звичайно, формальна школа в своїй істоті порівняльно-історична й психофізіологічна, але вона пильнує викинути з граматики логічні окреслення, й дати замість них окреслення чисто граматичні. В дуже багатьох випадках ці окреслення справді простіші й вірніші, й дуже практичні при т. зв. аналізі речення; наприклад: підмет — це назовний відмінок іменника, присудок — дієслово, об'єкт — непрямий (залежний) відмінок іменника, атрибут — прикметник, прислівникове пояснення — прислівник і т. ін. Потебня стояв власне на цім погляді, пильно тримаючись чисто граматичних окреслень.

На жаль тільки, метода ця дуже мало розроблена, поки що маємо дуже мало праць, де вона була б повно й послідовно застосована. Звичайно ж буває так, що вчені, стоючи на граматичній методі, таки збиваються час від часу й на бік логіки. Бачимо це навіть у Потебні, особливо в т. III його „Изъ записокъ", часто бачимо це й у Вундта в його граматичних окресленнях. Але з ширшим і глибшим розробленням метода ця безумовно стане дуже корисна в мовознавстві, і певне тільки тоді зможемо створити чисто формальну складню, без жодних впливів логіки.

Не злі початки цього маємо вже в пореволюційній Росії. Зараз по жовтневій революції Народній Комісаріят Освіти

офіційно наказав, що по всіх школах, викладаючи граматику, треба триматися „формальної методи". Це й стало причиною всебічного вияснення завдань формально-граматичної методи. Методу цю проповідував іще до революції московський педагог А. М. Пєшковський, а по революції він дав цілу низку праць для вияснення нової методи. Цієї ж методи дотримуються й учені т. зв. московської школи: М. Н. Петерсон, Н. Дурново й багато ін., що так само дали низку праць, обороняючи формальну методу.

Але хутко виявилось, що московська школа не має одного погляду на істоту й завдання формальної методи, бо й саме розуміння граматичної форми в учених не було однакове. Вив'язалася дуже цікава полеміка, що допровадила в кінці до вияснення багатьох темних питань не тільки методологічних, але взагалі складневих. Другий дуже корисний наслідок цієї дискусії — повстала низка добрих шкільних підручників, написаних формальною методою.

Література. 17. Див. літературу 1, 2 і 7. Пешковский А. М: В чем же, наконец, сущность формальной грамматики? „Знамя рабфаковца" 1924 р. кн. 1-2, передруковано в „Сборник статей" 1925 р. Н. Н. Дурново: В защиту логичности формальной грамматики, „Родной язык в школе" 1925 р. кн. 3; йогож: О формальной грамматике и логике, там само, кн. 6. А. М. Пешковский: Понятие отдельного слова, „Сборник статей" 1925 р.; йогож: Наш язык. Книга для учителя, 1924 р., вип. I-II. Е. Будде, рец. на Пешковського в „ЖМНПр" 1915 р. кн. 2, відповідь автора кн. 4. М. Н. Петерсон: Очерк синтаксиса русского языка, М. 1923. Н. Дурново: Языковедение в России, „Іужн. Фил." 1926 р. т. V ст. 249-252. Л. В. Щерба: Субъективный и объективный методъ въ фонетикѣ, „Извѣстія" 1909 р. т. XIV кн. 4 ст. 196-204. А. И. Томсонъ: По поводу статьи Л. В. Щербы, „Извѣстія" 1911 р. т. XVI кн. 3 ст. 143-150. Горовой С.: Элементарный курс формальной русской грамматики: фонетика, морфологія, синтаксис; пособие для учителей, взрослых, учащихся й самообразования, ГИЗ, 112 ст. Дудель П. А.: Грамматика русского языка. Синтаксис (в связи с морфологіей). Опыт построенія систематического курса по принципу граматических форм, Москва, ГИЗ, 95 ст.

(Кінець буде).

Іван Огієнко.

Наша твердиня.

Поема.

6. Заснýлим.

Мов струн на кóбзі, ряд передо мнóю,
Співýчих рідних слів.
Торкáю їх нехúбною рукóю
І піснею бадьóрою й лункóю
Буджý заснýлих земляків.

Надхнéння пóвний сам, чекáю чýда, —
Розвію сон, чи ні?..
Тяжкá чужúни дáльної занýда:
Душá — вже не душá, самá облýда,
Примáри чóрні в чóрнім сні...

12. VI. 1935.

Не пóстаті, а невирáзні тíні —
Сліпí, глухí, німí...
Невжé ж і рідна пíсня Україні
Без відгуку пролúне в цій пустúні,
Як крик самітній в дúкій тьмі?..

То хай же крúє їх Святá Покрóва
Від смéрти й забуття!
Кому́ байдýжа вже і рідна мóва,
Того́ не збýдить і стрілá громóва
До боротьби́ та до життя.

С. Черкасенко.

Артизм творів Степана Руданського.

(Продовження).

11. Коломийка.

Найбільше вживаний у поезії Руданського ритм — це звичайна коломийкова строфа, розбита, за прикладом Шевченка та інших українських поетів, на 4 рядки за схемою:

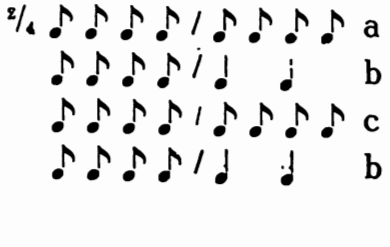

Вивів циган на ярмарок
Коня продавати,
Посходились ярмаркові,
Стали оглядати.

Таким ритмом написав Руданський 6 ліричних поезій, 86 приказок, 6 балад, 6 історичних поем, велику циклічну поему: „Байки світовії в співах“, поему „Цар Соловей“, переклад „Слова про похід Ігоря“, деякі частини перекладу Короледворського й Зеленогорського рукописів, та частини лібрета опери „Чумак“; разом 3732 строфі, т. зн. приблизно 40% цілої поетичної творчости Руданського.

Тільки незначною відміною цієї ритмічної схеми є коломийкова строфа з тріолею в першому такті, замість першої чвертки чи двох вісімок:

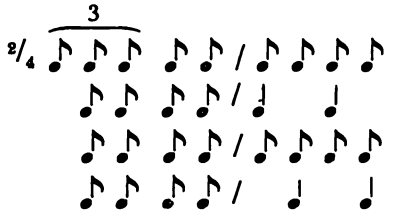

Та ходи, старий, голуб сивий,
До моїого двору,
Сідай, старий, а я поруч,
Сяду й поговору.

Маємо 5 таких строф у „Чумаку“. Можна їх також читати у тричвертковім такті, а саме:

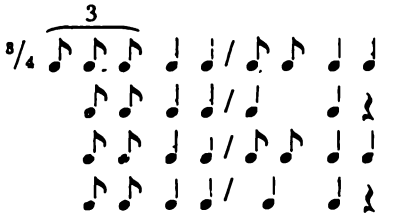

Дальша незначна модифікація коломийкової строфи — це заміна 3-ої й 4-ої вісімки в другому такті однією чверткою по схемі:

І на Проводи сказав
Хрищеному люду:
Окулярів не купив,
То й дяком не буду.

Такою строфою написано 96 приказок, 8 строф у перекладі Короледворського і Зеленогорського рукописів і частина „Чумака“, — разом 626 строф.

Дальша коломийкова модифікація — це строфа з двома чвертками також у 2. і 6. такті, з римою abcb:

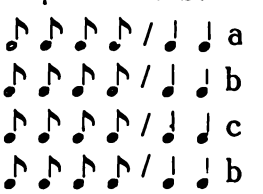

Голова хитнулась,
Коса розвинулась,
До білої шиї
Шовком пригорнулась

Цією строфою написані 3 ліричні поезії, 4 приказки й 15 строф „Чумака“, разом 82 строфі.

Тим самим ритмом, тільки без розбиття на строфи, в чотиротактових рядках, римованих неправильно, а більшістю неримованих, написана найзначніша частина перекладів Руданського, а саме 844 рядки Короледворського й Зеленогорського рукописів, ціла „Іліяда“ і „Війна жаб з мишами“, разом 16890 рядків. Спеціяльно щодо перекладу цим ритмом „Іліяди“ та „Війни жаб з мишами“, — то Руданський, по довгій надумі, рішив при помочі саме цього ритму передати гексаметр. Цікаво, що теж інші наші письменники мусіли відчувати пригідність цього ритму для передачі гексаметру, коли, напр., закарпатський письменник Лучкай, як видно з захованого уривку, перекладав гексаметри Овідія тим же ритмом. Зеров називає цей вірш: „народній, дванадцятискладовий, той, що з нього виходив і Шевченко в таких от, приміром, уступах:

Давно те минуло, як мала дитина,
Сирота в ряднині, я колись блукав і т. д.

Тільки Шевченко запровадив чоловічі рими й наслідком того скоротив деякі рядки до 11 складів“.

Ми ж можемо, згідно з теорією музичних ритмів, назвати цей розмір модифікованою коломийкою, і це нас охоронить від непорозумінь із „уриванням складів“ підо впливом риму.

Далі, змодифікував Руданський цей ритм таким способом, що збудував, для балади „Заклята дочка“, строфу шести-

рядкову, по 2 такти в кожному рядку, з римами abcbdd:

Мати дочку гонить
З постелі раненько,
Іди ти по воду,
Моя Ганнусенько,
По воду студену,
Під вербу зелену.

Таких строф маємо 12. Цією самою строфою, тільки з римами aabccb, написана одна приказка, зложена з чотирьох строф:

Жонатий притявся,
Раптом обізвався:
Tu niema kadensu!
А той усміхнувся,
Боком повернувся,
Szukaj, каже, sensu!

Ця сама схема, тільки без римів і розложена в шеститактових рядках, лягла в основу перекладу уривку з Вергілієвої „Енеїди", 100 рядків. Цей переклад, на перший погляд, можна б уважати гексаметровим, бо число складів у рядках таке саме, як звичайно в гексаметрі. Але коли приглянутися ближче, то побачимо, що ці вірші не дадуться читати метро-тонічними стопами, бо все виходять неможливості щодо наголосу та сполуки слів; отже, одинокий спосіб читання — це двочвертковий ритм, модифікована коломийка:

Ширев кохання не перечить слову матері своєї,
Одкладав крила і Юловим ходом іде, поспішав.

Дальші модифікації коломийки — це вже здебільша літературні комбінації, що затрачують характер властивої коломийки, хоч мають у більшості випадків ритмічні паралелі в народніх піснях. Є це вже штучні строфи у двочвертковому такті, в яких 4. і 8. такт мають усе по 2 чвертки, — і тільки ця риса дає нам право зараховувати їх, із методичних оглядів, до групи коломийок. Такі комбіновані строфи мають найрізнорідніші схеми; і так, знаходимо 5 строф трирядкових, кожний рядок чотиритактовий, такти 2. і 4., 6. і 10. по 2 чвертки, 8. і 12. по 1 чвертці з павзою:

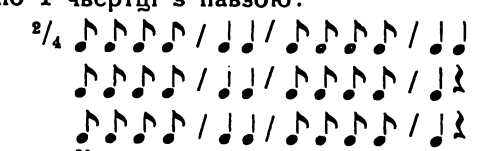

Китяхо пахуча із рожі — трицвіту,
Китяху ловити дівча почала
Та й бідна у воду холодну пішла.

Далі, чотирирядкова строфа, по 2 такти в рядку, 2., 4. і 8. такт по 2 чвертки, рими abcb:

Перейшов чорнявий
Вузенькую кладку,
Затуманив, перехмарив
Біленькую хатку.

Так писана балада „Верба" (25 строф) і частини перекладу Короледворського й Зеленогорського рукопису та „Чумака".

Знаходимо в Руданського, крім того, ще 49 комбінованих коломийкових строф 7-ох різних типів; точних схем усіх цих строф тут уже не наводжу, тільки спинюся на особливо цікавих трьох типах.

В першу чергу занотовую 7-рядкову строфу з характеристичним чергуванням чотиривісімкових і двочверткових тактів, рими abcbddd:

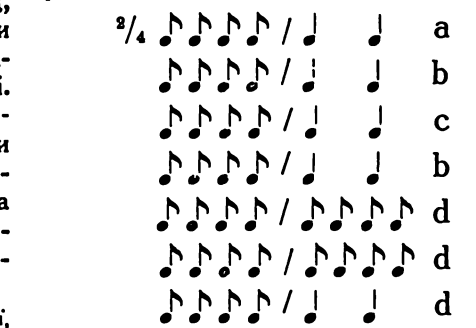

Не згадаю гадки,
Не змишлю я мисли,
Як чорнії хмари,
Чорні думи звисли!
Порадь, мати, що діяти,
Ой чи жити, чи вмирати,
Порадь, моя мати.

Про комбінаційний хист автора свідчить теж строфова й ритмічна будова балади „Безнадія", переробленої з Бюргерової „Ленори". Строфа ця в Руданського восьмирядкова: перші 4 рядки — це звичайна коломийкова строфа з двома вісімками й одною чверткою в 2. і 6. такті, дальші 2 рядки мають у кінцевих своїх тактах по дві вісімки й одній чвертці, а дальші два — по дві чвертки, рими ab cbddee:

Ліси, села і поля.
Мимо них летіли,
І камінній мости
Під конем греміли.
Місяць зототом горить,
Вмерлий птахою летить.
— Страшна тобі згуба?
— Ні — говорить люба.

Особливо цікаве те, що ця, на народньо-ритмічній основі збудована строфа, творить, — своєю будовою, числом складів у поодиноких рядках і римами, — повну аналогію до Бюргерової ямбової строфи, хоч ямбами строфи Руданського читати ніяк неможливо. Ось, для порівняння з вище зацитованою строфою Руданського, одна строфа з Бюргерової „Ленори“:

Der König und die Kaiserin,
Des langen Haders müde,
Erweichten ihren harten Sinn
Und machten endlich Friede;
Und jedes Heer mit Sing und Sang,
Mit Paukenschlag und Kling und Klang,
Geschmückt mit grünen Reisern,
Zog heim zu seinen Häusern.

Вкінці, наводжу ще дуже цікаву коломийкову комбінацію, що передає по-мистецьки певний поетичний настрій: є це 16 тактів, розміщених у 6 рядках: у 4-ох перших по 2, в 2-ох других по 4, рими abcbdd:

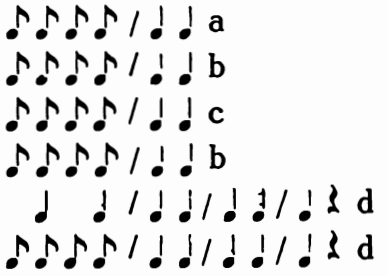

Згадай мене, мила,
Ранньою весною,
Як зав'яне квітка
В тебе під ногою
І засохне до весни,
Тоді мене, мила, спом'яни.

Як бачимо, в моменті найбільш меланхолійному („І засохне до весни“) нагромаджуються самі здовжені, чверткові склади, і таким чином теж ритмічно підкреслюють даний настрій.

В цілому можна сказати, що коломийка взагалі є найбільш поширений у поезії Руданського ритм, а саме коло 80% усіх його поезій писані цим ритмом, всього 1617 строф і, крім того, 17059 поодиноких рядків. Правда, до такого сильного поширення цього ритму причинився дуже переклад „Іліяди“, що сам займає 15692 рядки; але все таки треба признати, що й на оригінальній творчості Руданського сильно позначилася перевага коломийки, яка свідчить про те, що поет близько стояв як до народньої поезії, так і до сучасної української літератури, де цей ритм був найпопулярніший. Ця перевага коломийки часом викликує прикру для вуха та втомлюючу в процесі психічного сприймання монотонність, що нівечить естетичну вартість ритміки вірша. Особливо можна це відчути у великих розмірами творах: „Цар Соловей“, „Байки світові“, в історичних поемах та в перекладах. Одначе, коли з другого боку зважимо, що в коломийкових ритмах Руданського нараховуємо аж 17 різних, дуже дотепних ритмічних комбінацій, що віддають часто нюанси змісту й настрою — тоді, як більшість українських поетів того часу послугувалася майже виключно тільки „класичними“ коломийковими строфами перших двох типів —, тоді побачимо, як дуже вище стоїть поезія Руданського, в формально-естетичному огляді, від решти поетичної продукції менше талановитих поетів того часу, — та оскільки неоправданий погляд на Руданського, як на поета, що не дбав про форму своїх творів. (Далі буде).

Львів. М. Гнатишак.

Сучасна українська літературна мова.

XI.

Родовий, а не знахідний.

Чимало маємо таких дієслів, що в нашій буденній інтелігентській мові ставимо по них знахідного відмінка, але в новій літературній мові, слідом за мовою живою народньою, потроху закорінюється родовий. Ось трохи прикладів на це з Черкасенкового „Дон Хуана“: Дай очам утіхи 16. Слів додержує своїх 123. Додержав слова 109. Завдасть роботи 62. Заслуговують сповіді 47. Згрібає сухого листя 14. Піддала ногам охоти

14. Співав пісень не грішних 40. Пісень багато вже мені співала 60. Чекаючи метеликів 63. Шукали тіла 115 і т. ін.

Молоді письменники ще охотніш пильнують додержувати цієї форми. Ось приклади з „Міста“ В. Підмогильного: Вичекавши такту 216. Дізнав глибокої радости 153. Діставши найкращих підручників 95. В цьому він добачав величезного поступу 135. Міг добирати хусточок і шкарпеток 64. Він похапцем добирав слів 55. Добирав потрібної комбінації 99. Добравши товариства 173. Надав йому потрібної урочистости 53. Всім словам надає глибокого змісту 69. Надав їм темпу 197. Надавав чарівної краси 66. Костюм надавав хлопцеві незвичайної сміливости 101. Волосинки надавали йому неохайного вигляду 7. Надаючи пригоді широкої, трохи не символічної ваги 52. Лист прибрав вигляду 118. Воно прибрало того вигляду 236. Навіщо ви псевдоніму прибрали 101. Прибравши ширшого й благороднішого завдання 65. Шукати перлів 186. Спинився послухати українських пісень 55.

XII.

Прикметник приналежности.

Жива наро́дня українська мова кохається в прикметниках приналежности, а форми родового приналежности помітно оминає; звичайно пишемо й кажемо: батькова хата, рідше: хата батька. Це саме бачимо і в працях старанних наших стилістів: у них панує прикметник приналежности, а родовий — багато рідший. Як у Черкасенка, так і в Підмогильного, прикметники приналежности — на кожному кроці (правда, часті й форми родового приналежности), а тому подаю мало прикладів.

„Дон Хуан“: Слів Каталіонових 13. Слуга маркизів 13. Кінь Дон Хуанів 22. Панового коня 65. Нахабством Лепореловим 93.

„Місто“: Борисові відвідини 176. Консерватизм поглядів Борисових 176. Відпусткові посвідки 103. Степанів вигляд 233. Цигарка хлопцева погасла 59. Знайшов своєю ногою сусідчину 217.

XIII.

Давальний учасництва й приналежности.

Серед залишків глибокої старовини знає наша мова дуже цікаві форми давального відмінка, — це т. зв. давальний учасництва: коли відбувається щось на користь чи на шкоду якійсь особі, то назву тієї особи ставимо в давальнім відмінкові без прийменника (на пита́ння: кому?): Серце їй (а не: в неї) стукало. Ця форма близька до форми давального приналежности: кінець книжці (замість звичайного: кінець книжки).

Про ці форми я докладно писав у „Рідній Мові“ 1933 р. ст. 5-10, 25, та 1934 р. ст. 75. 76. 307. 454, — туди й відсилаю тих, що бажають ширше познайомитися з цією формою.

Ось трохи прикладів із Черкасенкового „Дон Хуана“: Засіданню кінець 48. Величний гімн коханню 114. Чортові він брат 15. А мені б хотіла бути сестрою 19. Я йому і так сестра 19. Регоче, аж живіт йому ходором ходить 47. Тінь задуми промайнула йому обличчям 110. Розв'яжеш язика їй 92. Перейму вам красну цю промову 42.

Молоді сучасні наддніпрянські письменники пильнують свідомо вживати цієї форми, чому вона тепер потроху стає формою звичайною. Ця жива наша форма часта в „Місті“ В. Підмогильного. Ось трохи прикладів.

Шия *йому* (а не: в нього) боляче щеміла 14. В грудях йому запалюється новий вогонь 33. Страва освіжила йому (а не: його) думки 46. Все приємно тішило йому очі 55. Це було йому мов перше причастя 64. Ноги йому ще тремтіли 73. Дні йому минали повні 77. Благословенний лад панував йому в голо́ві 79. Голос йому тремтів 82. Тіло йому починало щеміти 83. Обличчя йому пашіло 117. Щоки йому раптом порожевіли 144. Протяг дратував йому обличчя 167. Ця думка йому була прикра 180. В голові йому зринав образ 192. Серце йому кидалось 248.

Він тихо гладив *їй* (а не: в неї чи її) волосся 42. Коліна їй ламляться 59. Жоден м'ясень не ворухнувся їй на обличчі

75. Хмарки плили їй у очах 129. Нудьга відбирала їй сміх 197.

Їм у серці живе ідея 30. В свідомості їм є завдання й обов'язок 30. Слова танули їм невимовлені на устах, і вітер з-над Дніпра торкався їм тіла пристрасним лоскотом 42. Не знаючи їм назви 64.

Проходячи проти пам'ятника Хмельницькому 55. Згадки за науки були хлопцеві прикрі 67. Збудила хлопцеві тугу 72. Таємниця й заборонність розпалювали хлопцеві цікавість 78. Збудивши хлопцеві низку міркувань 241. Єдиною розрадою Степанові було знайомство з Максимом 67. Зворушивши душу Степанові 147. Загубив лічбу дням 72. Лотерея на користь безпритульним 116.

XIV.

Знахідний відмінок іменників чол. роду однини в формі родового.

Українська жива мова, а надто мова східньоукраїнська, вельми любить уживати знахідного відмінка в формі родового: купив воза (а не: купив віз). Але треба пам'ятати, що цю форму можуть мати йменники тільки чоловічого роду (ніколи — середнього й жіночого!), та й то не всі, а тільки ті, що в родовім мають закінчення *а* (а не *-у*). Законові цьому підпадають звичайно ті йменники, що існують, як окремі самостійні речі. Цю оригінальну ознаку нашої мови я докладно описав у „Рідній Мові" 1933 р. ст. 43-8, 83-90, 119-24, — туди й відсилаю цікавих познайомитися з нею.

Цю живу ознаку народньої мови давно вже прийняла наша літературна мова за норму й знає її на кожному кроці. Найвидатніші наші письменники, найкращі знавці мови вживають її на кожній сторінці своїх творів. Навпаки, письменники „по цей бік Збруча", одірвані від живущого невичерпного джерела літературної мови, — живої народньої мови Київщини, помітно — за польським впливом — оминають цю форму, ніби боячись її вживати; правда, за останні три роки форма родового замість знахідного починає помітно ширитись і в мові „галицькій".

Для С. Черкасенка, доброго знавця живої народньої мови, це звичайна форма, чому „Дон Хуан" переповнений нею. Я бачив авторський примірник цієї п'єси для дальшого видання, — скрізь ці форми знахідного перероблені на форми родового на *-а*. Подам трохи прикладів за азбукою цих іменників у формі родового. Нехай наші читачі глибше пізнають цю форму на самих прикладах.

Підкручуючи вуса 93. Здіймає капелюха 59. Скидає капелюха 65. Подає капелюха 107. Бере капелюха 115. Зриває капелюха 116. Кладе капшука 53. Бере капшука 54. Вхопивши капшука 77. Надливає келиха 112. Бере келиха 112. Бере кубка 50. Перехиляє кубка 83. Доливає кубка 97. Листа дістав 34. 35. Листа одержав 34. Держить листа 93. Показує на лоба 20. Бере персня 26. Скидає плаща 84. 108. В плуга запріг воли 88. Кидає повода 22. Дає йому поличника 35. 36. Затуляє рота 57. 65. 68. Затуливши рота 113. Затулив рота 118. Підіймає стека 22. Показує на стільця 85. Падає на стільця 104. Вспіймати за хвоста 78. Крутити хлопця за чуба 58. Хапає його за чуба 58. Розв'яжеш язика 92.

Подаю далі трохи виписок із „Міста" В. Підмогильного. Добрий знавець народньої мови, В. Підмогильний так само на кожнім кроці вживає форми родового замість знахідного чол. роду, — це для нього звичайнісінькі форми.

Сівши в автобуса 115. Влаштують бенкета 229. Дістави бронхіта 119. Одержуючи букета 222. Танцювали вальса 198. Передаючи відписа 47. Вивернувши гаманця 239. Вони зійшли на Володимирського Горба 41. За гривеника довідався 54. Доглядати журнала 187. Одімкнув замка 12. Кинув інститута 175. Іспита призначено на першу 14. Треба скласти іспита 20. Складе іспита 24. Склав іспита 38. 42. Іспита складено 39. Обтер каламаря 153. Одкривав каламаря 166. Глянувши на календаря 114. Узявся за капелюха 103. Насунувши капелюха 151. Придбав капелюха 161. Скинула капелюха 178. Кинув капелюха 205. Насунувши капелюха 233. Скинув капелюха 243. Повісив капелюха 250. Скинувши кашкета 21. Наділи кашкета 139. Купивши квитка 115. Витягнув квитка 116. Посадовила його на килима 205. Може

дати ключа 33. Поклав під ґанок ключа 108. Умовився про ключа 232. Перемінив комірця 114. Неспокійно розірвав конверта 11. 111. Концерта слухав 115. Почав одягати костюма 229. Переглянув листа 11. Повезла листа 42. Ховаючи листа 47. Згадав про листа 61. Тримаючи листа 62. Переглянути листа 112. Взяв листа 112. Викликав ліфта 232. Дав йому ляпаса 144. Відчепірювала мізинця 35. Затримавши м'яча 55. Він поклав недокурка на стола 89. Підніс ножа 228. Ножа вигострив 244. Натягти носа 85. Шукати об'єкта 15. Загострив олівця 16. Забув олівця 63. Добувши олівця 148. Скасував олівця 167. Узяв олівця 228. Порвати папірця 148. Пароплава розвантажувати 10. Скинувши піджака 198. Перероблювати плана 120. Подякувати за подарунка 117. Витяг портсигара 174. Схопивши портфеля 210. Розкладають рукописа 48. Сховав рукописа 53. Останнього сірника витратив 12. Сірника дайте 13. Застелив стола 153. Злігши на стола 233. Уподобав столика 242. Написати сценарія 131. Витрусив френча 14. 46. Надів френча 16. Скинув френча 22. Трусив свого френча 24. Палити френча 107. Врізати хвоста 85. Гнати човна 77. Висуваючи щелепа 188. Розпочати щоденника 114. 148. Показувала язика 47.

Іван Огієнко.

Недуги мови.

2. Плутання.

Плутання (paraphrasia praecox Poltern) — це досить рідка недуга. З одного боку подібна вона трохи до заїкування, навіть уважають її недугою психорідного походження, то знову нагадує в дечому іншу групу мовних недуг, белькотіння, і тому середній людині трудніш її завважити. Зрештою навіть дехто з дослідників мови не виділює її, тільки влучує або до заїкування, або до белькотіння, залежно від того, до котрої групи більш наближується своїми об'явами.

Заїкування нагадує ця недуга тим, що той, хто плутає, зупиняється в мові, зовсім як заїка, але коли заїка, бажавши перемогти перешкоду, затинається ще більше, плутання минає легко, як що тільки звільнити темп мови. Понадто виступають в плутанні об'яви, характеристичні тільки для белькотіння. Сюди належить невиразна артикуляція й нетрівке наслідство звуків і складів у слові. В легших випадках нагадує плутання т. зв. перемовлення, що може виступити у кожного при перемученні, неввазі й при швидкому говоренні. Проявляється воно тим, що переставляємо й міняємо склади двох сусідніх слів, додаємо, змінюємо, випускаємо чи переставляємо котрусь частинку слова. Але коли таке перемовлення виступає тільки в ряди-годи, та й дотичить звичайно одного чи двох слів, то в плутанні воно дуже часте, й немає речення, а навіть слова, щоб ця помилка не виступила. В тяжчих випадках плутання поодинокі звуки виходять такі невиразні, що подібні бренінням *(п, б, ф; к, д, т, х* та інші) годі від себе відрізнити. І тоді плутання нагадує зовсім белькотіння. Одначе той, хто плутає, старається ще дуже поспішно говорити, і, як уже зазначено, зупиняється при тому. Цей поспіх дає у висліді ще т. зв. розгублення звуків, об'яв, характеристичний знову для белькотіння. Але все те минає, коли тільки ослабити темп мови й уважати за своєю артикуляцією. І цим саме різниться плутання від заїкування і белькотіння.

Хворих на плутання можна поділити на дві групі: а) вповні інтелігентних, що скоро думають і охотно виповідають свої думки; б) що повільно думають, мало інтелігентних скрупулянтів. У перших ізза надміру гадок та охоти виповісти їх негайно наступає якби частинний параліч язика, що, заплутавшись, не ладен виконати якслід своєї роботи, але вертається негайно до рівноваги, якщо заставити його працювати спровола. Друга група формулює свою гадку довго й поволі, а потім, бажаючи наздогонити утрачений час, спішиться з її виявленням, а наслідки цього такі самі, як у першої групи. Цих треба вчити не тільки спокійно говорити, але й думати.

Варшава. П. Кривоносюк.

Причинки до порівняльної морфології української мови.

I.

У говорі сіл: Головчинець, Королівки, Рожанівки, Товстого й Товстого-міста, Залісецького повіту, відміняються йменники середнього роду приголосної відміни так: N[1] A[1] V[1] ти^{e}лé[1], G[1] ти^{e}лéтє, D[1] L[1] ти^{e}лéтю, I[1] ти^{e}лєтьом; множина ціла нормальна, як у літературній мові. Але є вже нові, правда, ще рідкі, форми: D[3] ти^{e}лéтьом, L[3] ти^{e}лéтьох.

Як бачимо, говір у декотрих формах[2] відбігав від літературного зразку. G[1] є ти^{e}лєтє, пацєтє, лошитє, діўчитє (=ґ'і-); D[1] L[1] ти^{e}лєтю, I[3] ти^{e}лєтьом, де в літературній етимологічні: теляти, теля(те)м[3].

Як же пояснити ці форми? Звідки вони в говорі взялися?

Проф. В. Сімович дýмав, що D[1] (ти^{e}лєтю) повстав під сильним польським впливом[4] (Грам. укр. мови[2], 180, зам. 2). Я думаю, що в цих формах жодного польського впливу нема; а надто тому, що говір Головчинець (і решти вичислених сіл) з ніяким польським компактним скупченням не сусідує. В містечку Товстім є, правда, поляки, але їх вплив на мову сіл найменший. До того ж ці форми старі, так що тоді, коли вони повставали, той вплив був ще менший.

Пояснюю ці форми впливом аналогії, що в кожній мові грає велику ролю. І так, у нашому випадку G[1] ти^{e}лєтє, D[1] L[1] ти^{e}лєтю є звичайне вирівняння закінчення в усіх відмінах одного роду. Отже: G[1] ти^{e}лєтє, як: значінє, сїмнє, збіжи; D[1] L[1] ти^{e}лєтю, як: значіню, сїмню, збіжу; I[1] ти^{e}лєтьом, як: значіньом, сїмньом, збіжом. Закінчення *-'ом* у м'якій, а за нею в приголосній відміні, з твердої (*о*) відміни (добром). Вплив твердої *о* відміни видно вже також у нових формах D[1] ти^{e}лéтьови, поруч частішого ти^{e}лєтю.

І цей вплив м'якої середньої відміни переходить поволі й до множини. Чуємо поруч нормальних: D[3] ти^{e}лєтам, L[3] ти^{e}лєтах також: ти^{e}лєтьом, ти^{e}лєтьох, як: значіньом, мньом, значіньох, мньох, а то й збіжóм, збіжóх (хоч то збірне).

Ці аналогічні форми могли тим легше повстати, що N[1] усіх згадуваних іменників закінчується однаково: значінє, мнє, сімнє, збіжи^{e} — ягнé, ти^{e}лé, ни^{e}божий.

II.

Інше питання того ж говору, що належить також сюди, це форми D[3] L[3] типу: лю́дьом, гру́дьом — лю́дьох, гру́дьох. Літературна мова має в цілій відміні одностайність — *-ам* (*-'ам*), *-ах* (*-'ах*): грудям — грудях, коням — конях, дням — днях, жінкам — жінках, паням — панях, добрам — добрах, сонцям — сонцях, лошатам — лошатах.

У говорі Головчинець і сусідніх сіл, як рівно ж у багатьох Подільських[1] говорах, запанувало в чоловічих м'яких, жіночих м'яких і приголосних та середніх м'яких іменників (кінь, день; бабунє, нїч; груди; значінє) закінчення *-'ом*, *-'ах*. І маємо D[3]: коньом, дньом, ножом, бабуньом, шийом (поруч шиям), ночом, грудьом, значіньом, а то й ти^{e}лєтьом; L[3]: коньох, бабуньох, значіньох.

Тільки йменники чоловічого роду на *-й* (край) мають незмінну літературну форму: краям, краях; зате жіночі йменники на *-я* (шия) вже захиталися й маємо: шиям — шиях і шийом — шийох.

Приймати, скажім, польський вплив тут не приходиться, бо закінчення *-ом* нема в твердих відмінах (чоловікам, -ках; жінкам, -ках; добрам, -рах), а до того L[3] у польській мові має *-ах*. Зрештою, як уже сказано, такого видатного польського впливу на цей говір ніколи не було.

Вияснення цих закінчень D[1] L[1] треба шукати в числівникових *і* пнях, насам-

[1] *и^{e}* це *и* з *е* поза акцентом; приголосна + *ї* = м'яка пр. + *і*, нї = ньі; ў = *в* у двозвуках (лат. ų); и[i] = *и* з *і*.

[2] Про звучню тут не говоримо.

[3] Так у сусідніх Ворвулинцях (2 клм); в дальших селах на південь, в Солонім і інших на захід (до Дністра) є: ти^{e}лєти, ти^{e}лєти^{e}м.

[4] Про інші відмінки не говорить.

[1] І лемківських, див. Соболевскій: Опытъ русской діалектологіи, III, „Живая Старина“ 1894, IV, 55.

перед у слові *три*, а там уже й: п'ять, шість... Сьогоднішній D³ L³ *тром* — *трох* — це тільки аналогія форм *трем* — *трех*[1] до *двом* — *двох*. Ці закінчення *-'ом, -'ох* дісталися насамперед до *і* пнів (груди, люди), а згодом до *н* пнів (дни), а далі до всіх м'яких відмін (*йо, я, е* пні). Підпирає цю думку те, що ще й тепер поруч *грудьом, -дьох* існують паралельні архаїчні[2] форми: *грудéм, -дéх*. Форм: *людем — людех* говір уже не знав, тільки: *людьом, людьох*. Але Ворвулинці й села на південь та на захід (до Дністра), так само й на Буковині цю форму знають. В Головчинцях є ще рідко: плиᶜчém, частіше: плиᶜчéх, хоч звичайно: плéчом, плéчох; сíньом — сíньох (і сíнéх); вóчом — вóчох (і вочém — вочéх); Чиᶜрнівцéх, Голóвчинциᶜх; рідко (у молодших) чути вже й форму на *'ох*: Лáшківцьох поруч Лáшківциᶜх.

Цікаво, що слова: край, гай мають D³ L³: краям, гаям — краях, гаях. Причина, мабуть, у тому, щоб оминути непорозуміння з I[1], що за аналогією до твердої відміни є також: крайом. Деяку допомічну ролю, вдержати те *-я-*, можна б приписати тенденції говору задержувати ще праслов'янське *-я-* без зміни (який, яма, япко, ящиᶦрка; а також: п'яний, ятрити, вони доя, гноя); але ж форма *шийом — шийох*, хоч і молоденька, змушує бути дуже осторожним. До того *-я-* в D³ чоловічих іменників не праслов'янське, тільки вже українське, аналогічне.

У всякому разі всі обговорені форми (у I і II часті цієї статті) можна вияснити аналогією і вирівняльним впливом в серéдині одного роду, так що не треба до того дошукуватись чужих впливів, бо їх у тих сторонах у надто великій мірі ніколи не було.

Львів. Др. Микола Пушкар.

[1] Трем — трех, це нормально розвинені старослов'янські форми: трьмх — трьхх, побіч яких уже й тоді були форми трѣмх — трѣхх (пор. Leskien: Handbuch des altbulg. Spr.[5], §§ 17, 71.

[2] Є вже в старослов'янській мові (Leskien, o. c. §§ 17, 71).

Назви осель Ліського повіту в XV-м столітті.

Ліський повіт займає тепер у значній частині переходову полосу між Бойківщиною та Лемківщиною. В цьому повіті, побіч повітового міста Ліська, є ще три містечка, а то Устéріки (назване тепер хибно Устрики), Літовище (звуть його тепер хибно Лютовиська), Балигород та майже 150 сіл із присілками.

Не всі ці містечка, села та присілки існували в XV-му столітті. Багато їх оснували пізніше, все ж таки існувало їх чимало вже за того часу.

Вісті про оселі, що про них пишу, беру з XI та XVI тому видавництва „Akta grodzkie i ziemskie", що містять судові записки з часів від 18 грудня 1423 до 7 липня 1553 р.

У цих актах згадуються такі оселі:

Бібрка. Це мале сільце побіч Ліська, згадується перший раз ув актах у записці з дня 19. IX. 1441 р. як „Bobrka". Під цею самою назвою згадується воно ще 7 разів.

Буковець згадується в актах двічі. Перша згадка з 21. V. 1483 р. при поділі спадщини між Миколу, Івана та Осипа з Тернави, й зветься воно там „Bukowe". Вдруге згадується його як „Bukowycz" дня 20. III. 1498 р. Матій Баль забезпечує на ньому віно своїй дружині Анні.

Назва **Ванькова** тепер скорочена. Колись звалось це село „Vanykowa Vola", а згадується про його в записці з 28. IV. 1489 р., коли Станислав Кміта забезпечує на тому селі віно своїй дружині Катерині. Далі згадується в актах „Vanykowa Vola" ще 6 разів.

Подібно як Ванькова звалися давніше **Станкова** — „Stankowa Vola", **Стефкова** — „Stefkowa Vola", **Пашова** — „Paschowa Vola", **Устіянова** —„Ustyanowa Vola".

Вільшаниця. Цю назву стрічаємо дуже часто в згаданих актах. Зветься вона там „Olszanycza, Olschanycza, Olsanicza", а перший раз стрічаємо цю назву в записці з 13. IX. 1441 р.

Волковия. Зветься воно в актах Volkowya і Voykowya. Це одне з найстар-

ших сіл у Ліщині, бо вже в XV столітті писали про його, як про старинне село (antiqua villa Volkowya).

Вільхова. Цю назву стрічаємо в актах у запису з 21. V. 1483 р. як Olchowe, але частіш як „Olchowa" (Ioseph heres de Olchowa, Nyemsta Andreas de Olchowa).

Гічва. Це село згадується в одній записці земського суду з 1497 р. як „Oczwya". В записках гродського суду назва його звучить „Hoczwya, Hoczwy, Oczowya", а при іменах власників цього села пишуть його „Hoczew" (Mathias Bal de Hoczew).

Гузелі. Згадується це село в записках понад 10 разів, як „Vselye" (13. IX. 1441), „Vszele" (26. IV. 1462), „Hozele" (1. VI. 1472), „Huzele" (12. X. 1484), Huszyele" (4. XI. 1503).

Дзюрдзів звався колись „Dzyvrdzowa" або „Dzurdzow". Ця назва появляється в записках 19. XII. 1480 р. і стрічається там 9 разів.

Жерниця зветься в актах раз (20. III. 1493) „Szernycza", а згадується це село з нагоди забезпечення досмертщини для дружини Петра Фельштинського, Беати; другий знову раз (20. III. 1498) звуть його „Zyernycza". На цьому селі Матій Баль забезпечив віно своїй дружині.

Журавин. Це село згадується в актах один раз, тобто 23. VI. 1489. На цьому селі забезпечує Станислав Кміта своїй дружині віно та позичку, а зветься воно „Zorawyny".

Загічва (тепер Загочев'є); див. Мхава.

Зубенсько згадується також тільки один раз (7. XII. 1447). При відмежуванні королівщини говориться в тій записці про полонину „Zubenska".

Кальниця (коло Ліська) зветься в актах „Calinicza, Calnycza, Kalnicza". Згадки про нього такі: 21. V. 1483 р. при поділі майна між братів Миколу, Івана та Йосипа з Тернави; 12. VII. 1485 р. Іван заставляє свою частину Йосипові на забезпечення позички; 4. V. 1490 Йосип заставляє свою частину Станиславові Кормановському; 19. IV. 1491 р. Йосип забезпечує віно своїй дружині; 13. IX. 1491 р. забезпечення позички від Івана Улинського; 7. IV. 1500 р. позичка 120 фл. угорських за дозволом дружини з забезпекою на її частині.

Лукавиця згадується в актах перший раз 13. IX. 1441 р. як „Lukawicza"; 10. XI. 1443 р. згадується вдруге в судовій угоді між Мартином Бернешем із Іванчого поля (нині Івоніча) та Ядвігою Кровецькою як „Lukawicza". 21. VI. 1456 р. у королівському приказі до Кміти явитись на суд зветься вона „Lukawicza". 18. VI. 1489 р. забезпечує Станислав Кміта своїй дружині віно та позичку на половині села „Lvkawycza", а 29. III. 1497 р. С. Кміта дав застав на половину села „Lvkawycza" Ст. Дершлякові.

Лукове згадується в актах 13 разів як „Lukowe, Lwkowa, Lukowye".

Сянік. (Кінець буде).

Франц Коковський.

Назвища в селі Серафинцях, Городенського повіту.

Село Серафинці лежить на давній буковинській, тепер румунській, границі при дорозі, що провадить до Заліщик і Черновець. Село розложилося обабіч потічка Ямгорова, що випливає з ставу в Ясенові Пільному й вливається в Городниці до Дністра. Село в долині, заслонене невисокими горбками так, що від сторони Городенки або Заліщик його не видно. Село тягнеться на 3 км. Населення 1932 р. було: 3.413 душ, а то: 3 340 гр. кат., 30 рим. кат. і 43 жиди. Господарств у селі понад 800, що мають разом 3.000 моргів поля, двір мав 700, а гр. кат. парохія 77 моргів поля. Поле — чорнозем. Домів у селі коло 1.000. Серафинці належали колись до найсвідоміших сіл у повіті, бо читальня на самостійних статутах існувала ще р. 1880-го, хор р. 1884, читальня „Народньої Спілки" р. 1892, аматорський гурток р. 1898, читальня „Просвіти" р. 1905, в рр. 1910-1914 побудовано два читальняні доми „Просвіти", „Січ" основано 1907 р., до гімназії в Коломиї ходило 60 хлопців, в рр. 1905/07 мало село свою бурсу в Коломиї, а р. 1913-го існувала навіть Секція Студентського Союзу в селі!

З села дуже поширена еміграція до Канади так, що нема майже хати, що з неї не було б когось за морем; дехто їздив туди 2-3 рази. Урядова назва села: Серафи́нці, Serafińce, але люди говорять: Сарафи́нці, а деякі навіть: Сарафи́нец. Прикметник звучить: сарафи́нцкий у людей, серафине́цький в інтелігенції". Назва Сарафи́нец мабуть старша, бо в документі з 20. X. 1746 р. вжито форми: „we wsi moiey Sarafińcu"[1].

Село С., щодо звичаїв, обичаїв, мови, одежі й назвищ, різниться сильно від довко́лишніх сіл і тягне більше до сусідньої Буковини, ніж до б. Галичини.

I.

У XVIII-м в. були в селі дві церкві; одна св. Миколая й тому цей кут зветься тепер: Николинський; друга св. Вознесення Г., тому цей другий кут зветься: Вознесенський. Тепер у селі тільки церква св. Миколая, але не з XVIII в., а новіша, а церква св. Вознесення згоріла. При церкві св. Миколая є старі метрики обох церков. Метрики церкви св. Миколая датуються від 11/5 1732-1784, опісля йде перерва між рр. 1784-1795. Метрики церкви св. Вознесення Г. датуються від березня 1780 р. До статистики назвищ моєї статті використано: а) метрики з рр. 1732-1784 при церкві св. Миколая і б) з рр. 1780-90 з б. церкви св. Вознесення Г.

а) 1732-1784 (церква св. Миколая):

Аксентій, Аліман, Андрейко, Андроничук, Андрущишин, Артавут Іоан, Атаманюк;

Бабій, Баб'юк, Баб'ючок, Бадило, Бажан із Волощини, Бажанчук, Бажанський, Бак, Баранський, Бачок, Бачинський, Білецький, Безмудчук, Безручко, Бойко, Бойчук, Бочай, Боюк, Буджаловський, Буздиган, Буждиганюк, Буркут, Бурлак, Бурнадз, Бурнинин, Бучовський, Б'ялогловка Яцентій (швець);

Ваврусь Стефан із Стрільча, Вакар, Ванчар, Варвус, Василій (1749, намісник хоругви Jw. Pana starosty Kaniowskiego Sarafinieckiey), Василій (дяк), Ватаманюк, Ватранчук, Велегорський, Wielegurski Антоній (єрей 1757, парох городенскі, храм св. Георгія), Віелігурскі, Веренчиха (вдова), Вивкул, Викул, Вовк, Вовчук, Вадза, Вордза, Возняк Стефан (1760, Jm Pan Łowczy), Войткало, Воробчук (присяжний), Вотка, Вугрин, Вугринчук, Вурсул;

Гаврилюк, Гайко, Гайчук із Кисілева волоського, Глушкевич з Городенки, Годованець, Головач, Григорец, Григірчик, Григорій (мельник луговий із Стрільча), Гуменний, Гунчик, Гунчак, Гуцул, Гушман Йосипчук Іоан, Гушманик;

Грамнюк, Гривул;

Дейпук, Джиникай Костантій, Діка, Діченко, Дічишин, Дудків, Дудчак, Dumański (dworzanin);

Жепичук, Жепій, Жерепкова (жона Елена), Жугаєвич, Жук;

Заболітний Грицик Василь, Завадзкий, Загорій, Зазуля, Заліцкий, Заремба, Заяччук, Зінєвіч, Zawistowski (podchor.);

Іванський шляхтич, Іринюк;

Кабан, Кабаник, Калина, Карчевський, Кобилянський, Козоріз, Козорізів, Козорізик, Козорчук, Козак, Козачук, Козатчук, Козаченко, Кокошко, Коновал, Коновалів, Коновалик Стась, Коновалюк, Колісничок Кондрат, Коцба Стась (наймит), Королик, Костецький, Кравец, Крачковський, Кремінський зо Снятина, Кривий, Краснолуцький, Крижановський, Крникай, Криштоф, Кузь, Курилюк, Курдвос, Курилас, Кургановіч, Куций, Кушнір, Кушпіт;

Левіцький, Лисак, Лісак, Лукавецький, Лукашевич, Лукіянів з Вербовець, Луник, Лупатко, Лучицький, Лянній Василь;

Мадзур, Мадзурик, Макигон, Максим'юк, Мастал, Матійчук, Матійчек, Мельник, Меркорій, Мігалаш, Мігалишин, Міховський, Мойчук, Молодюк, Молярчук, Мотюк, Мотючок, Муживант;

Никифорчук, Німий Георгій, Новіцький Филимон;

Огринчук, Окатий, Онуцький, Орищучок, Ошовський;

Павтник, Помкус, Паюл, Паюлчук, Панічевський, Парцей, Пасічник, Пахолчук,

[1] Документ — це акт, що ним „Mikołaj na Potoku, Buczaczu, Horodence y Gołogurach Potocki, Starosta Kaniowski" подарував своєму „Namiesnikowi Chorągwi moiey Wołoskiey" два стави в с. С. на власність.

Петраш, Петрашів, Петращук, Петрина, Петрецький, Піх, Платановський, Половик, Половичка Григорій, Понячевський, Постановський, Постоляник Власій, Попович, Попенко, Поцонтелик, Продан, Проданчук, Прокопів, Прокопчук, Прокіпчик, о. Ст. Пясецкі;

Равлюк, Рибак, Роґожинський Сандул, Романда, Романдюк, Ротопан, Рускій пан Іоан, Русководошин, Ружицкі podchor.;

Саварин, Савчин, Савчук, Сав'юк, Северин Іоан з Городниці, Семака, Снятинський, Смеречанський, Слимак, Созанський, Срайко, Срайчук, Стадник з Чернятина, Станіславчик, Станіслав Стефан, Старенкий, Сташко, Сторожчук, Суфлицей Сандул;

Тарандул, Тарандулик, Тарандулюк, Тарандуляк, Тарандиків, Твердо-хлѣбъ Стефан, Тимотей (бакаляр), Ткач, Ткачик, Ткачук, Тодераш, Тодеращишин, Томчишин, Токарик, Топольницький, Тостопан, Тумак, Турик, Туркут, Туркуман Неюдора;

Харамбура, Хит;

Цісарик, Цок;

Червінський, Чернявський, Чермак, Чулукан;

Шостал, Шевчик, Шевчук, Шендеровський, Швед Греґораш, Шліомак, Штефанів;

Яворський, Яковец Яків, Яківчик, Яківчук, Яковчук, Ямгорецький, Ярема з Пилипча заграницев.

б) 1780-1790 (церква св. Вознесення. Г.):

Аліманка, Бабійка, Балтан, Батротічук, Березовський, Бешляджиха Костаниха Єлена, Бойчучка, Бурчиха; Васалатійка стара Марія, Вечний Іоан, Волний Іван, Вурсатій; Гнатчук, Головачів; Добровольський, Довганський, Дурчиха; Жиникай, Жилюк, Жилчук; Калиниха, Катеринич, Камєнєцкий, Касіяник, Кикош, Кишко Григор, Кобзар, Костючок, Кравчук, Кравчиха, Кромський, Кучиха; Лозовський; Мостовий; Оробчук; Пискайло, Пискливий, Півторак, Плечінта, Поповецький; Сливка, Станил Андрей; Пацук; Фалат; Хаба, Хотинський; Чавущук, Чернявщок, Чайковський; Шавалиха, Шастала, Шендерів; Якутович, Ясінський, Яшан.

II.

Теперішній стан назвищ спирається на урядовий спис громадського уряду. З того спису вилучив я 50 назвищ цілком нових людей, що служать або перебувають урядово в селі або що недавно поселилися в селі.

Решту назвищ поділив я на 4 громаді: 1) до першої громади приділив я назвища селянські т. зв. „мужицькі"; 2) до 2-ої т. зв. шляхетські: *-ський, -цький;* 3) до 3-ої назвища татарсько- турецько - румунського походження; 4) до 4-ої на *-ич*, теж т. зв. шляхетські, але, мабуть, вірменського походження. Число назвищ тих людей, що їх діди вже мешкали в селі, виносить 104.

1) Атаманюк; Бабій, Безмудько, Білоголовка, Бойчук; Гаврилюк, Гайдаш, Галущак, Главатий, Гнатчук, Григірчик, Грицак, Гуцуляк; Герик, Герила; Дейпук; Жепій, Жилик; Здрілий; Кабан, Калинка, Ковальчук, Козаченко, Козоріз, Коновал; Мартинюк, Марцинюк, Матійчик, Миленький, Москалик, Мулярчук; Ощипко; Петраченко, Петращук, Петрина, Потягайло; Сливка, Смоляк, Сташко; Ткачук; Фенюк; Финдрик; Шевчук, Шльомак, Яківчик.

2) Бачинський, Бердовський, Березовський, Бережанський, Бернацький, Блонський, Бучовський; Велигорський, Войцєховський; Гачевський, Голинський, Гродецький, Загаровський, Книгиницький, Крижановський, Левицький, Лозинський, Лукавецький, Лучицький, Лясковський, Онуцький, Островський, Паничевський, Подольський, Рогожинський, Романовський, Скавронський, Скибінський, Скуповський, Терлецький, Топольницький, Хотинський, Чайковський, Чарковський, Ябчинський.

3) Аліман, Боюк, Буждиґан, Бурка, Бурнадз, Гарґас, Гривул, Діка, Русководошин, Суфлицей, Турик, Унґур'ян, Фалат, Шологон, Яшан.

4) Жугаєвич, Ілиєвич, Курганевич, Лазарович, Маркевич, Русявич, Шлемкевич, Якимович, Яримович.

(Кінець буде).

Яворів. Іван Велигорський.

Початкова Граматика української літературної мови.

Частина друга.

3. Групи слів у мові.

Бесіда.

Був собі один цар. Одно́го разу скликав він усіх своїх міністрів і захотів перевірити, чи вони справді тяму́щі люди, цебто — чи здатні виконувати своє найголовніше завда́ння: корисно служити наро́дові. От і загадав він їм зада́чу: полічити — скільки де́рева росте в його царстві, скільки птиці літає над його землею і скільки слів у мові його підданих. І на все те дав їм часу́ 'дин день, а земля його була́ велика.

І всі міністри зараз таки слухняно стали за роботу: достали паперу й побігли по царству, пильно записуючи всі дере́ва, птиці та слова. Але́ вже на́д вечір вони потомилися, пристали в роботі й побачили, що вони не списали всього й на п'ять верстов...

І вночі́ соромно вернулися вони до царя й покірно сказали йому: „Ах! Рубай нам голови, ца́рю, бо ми твоєї зада́чі таки не зробили..."

Аж тут перед царя виступив бідно вбраний сивий дідусь, що вчив дітей у школі, і повів таку розмову:

„Великий ца́рю! Я не бігав із папером по царству твоєму, щоб виконати загадане. Я сидів собі в бідній своїй хатині й ось зрахував, скільки в тебе де́рева, скільки птиці і скільки слів у мові твоїх людей.

У твоїм царстві ростуть дуби, берези, вільхи, осики, со́сни, вишні, яблуні й груші. Більше нема. Як бачиш — мало. Сади більше.

У твоїм царстві літають ворони, сороки, горобці, синички й ластівки. Більше птиці нема. Як бачиш — бідно. Розводь більше.

Слів у мові твоїх підданців не багато: їх усі можна перелічити на три пита́нні: хто, що? який? що ро́бить? Спитаєш що, скажу: стіл, хата, садок, річка. Спитаєш який, відповім: зелений, добрий, гарний. Запитаєш що робить, відкажу: бігав, цвіте, несе, росте. Як бачиш — слів не багато. Будуй школи, навчай наро́д — більше буде..."

Замовк дідусь, низько вклонився цареві й тихо відійшов собі...

Засвітилося обличчя цареві, підвівся він із трону золотого, щиро обняв і поцілував старого й настановив його коло себе за найпершого міністра...

Початкове *о* в слові поголосним може губитися, замість „часу один день" можна писати: „часу 'дин день". Опущене *о* зазначаємо '.

На які групи можна поділити всі дерева в лісі? Як можна погрупувати птиць, риб, домовий скот? Чи багато мов у світі? Чи багато слів у мові? Чи довго треба було б учитися в школі, коли б ми тут училися кожного слова окремо? На які групи можна поділити всі слова нашої мови? Нащо ми так ділимо на групи? Чи слово живе поза реченням? Перерахуйте всі 10 груп мови. Вияснiть, що визначає кожна група мови й як повстала її назва. Чим схожі між собою прикметник і прислівник?

Слів у нашій мови дуже багато, вивчити їх всі окремо неможливо. Щоб легче було вчити слова нашої мови, їх ділять на групи, і до кожної групи залічують чимсь схожі слова. Усі слова нашої мови можна поділити на 10 груп, що звуться **групами слів мови** або **части́нами мо́ви.**

Десять груп слів нашої мови такі:

1. **Іме́нник** — це така група слів мови, що показує ймення речі чи особи, напр.: стіл, батько.

2. **Прикме́тник** визначає прикмету речі чи особи на пита́ння *який, яка, яке:* добрий, зелена, дубове.

3. **Числі́вник** показує число або порядок речей чи осіб на пита́ння *скільки* або *котрий:* п'ять, десять, шостий.

4. **Займе́нник** — це група слів мови, що вживається в реченні замість ймення: я (замість: Іван), він (брат), тебе (доню).

5. **Дієсло́во** — це група слів мови, що визначає дію або стан особи чи речі: ходить, співає, лежить.

Ці п'ять груп мови приймають різні форми, цебто змінюються, чому й звуться **змінні.** А ось ці дальші п'ять груп **незмінні,** цебто вони завжди в одній формі.

6. **Прислі́вник** — це група слів мови, що визначає якість дії, цебто дія-

слова: сильно (кричить), вчора (писав), голосно (співає). Дієслово колись звали просто „слово", звідси й назва „прислівник", — що при „слові" (замість: придієслівник).

7. **Приймéнник** — це група слів мови, що вживається при йменниках і показує стосунок їх між собою: книжка *на* столі, батько *в* хаті.

8. **Сполу́чник** — це така група слів мови, що сполучує слова або речення, або показує їхній стосунок одне до 'дного: брат *і* сестра, я *й* ти, він *та* вона, я не прийшов, *бо* часу не мав.

9. **Частка** — це така група слів, що підсилює якесь слово в реченні, напр.: Він *же* прийшов, Працю я *таки* зробив, Вона *й* каже.

10. **Ви́гук** — це така група слів мови, що визначає ті слівця. що ми їх викрикуємо, щоб зазна́чити наші душевні переживання або звуконаслідування. Напр.: ах! ой! і т. ін.

Слово саме по собі — умовний неживий знак, а оживає тільки в реченні. Тут подано окреслення мовних груп за їх груповим значенням, а далі будемо їх окреслювати за їх значенням у реченні.

Завда́ння 8. Із вищеподаного оповіда́ння про царя й його міністрів повипи́суйте по 5 прикладів на кожну частину мови; коли не буде 5, подайте свої приклади.

Завда́ння 9. Ми вже знаємо, що частина мови — це речення. Щоб не плутати „частин мови" і „частин речення", чи не ліпше казати „група слів мови" замість „частина мови"?

Завда́ння 10. Напиши́ть оповіда́ння: *Літом у полі*. Перше добре обміркуйте, а вже тоді пишіть. Пильнуйте писати так, щоб у двох сусідніх реченнях не повторювати тих самих слів, — уживайте різних слів. Не пишіть так: „Батько рано пішли в поле. *Батько в полі* зараз стали жати пшеницю", а пишіть так: „Батько рано пішли в поле. *Вони там* зараз стали жати пшеницю".

4. Речення й поділ їх за змістом.

Вечір.

Садок вишневий коло хати.
Хрущі над вишнями гудуть.
Плугатарі з плугами йдуть.
Співають ідучи дівчата,
А матері вечéрять ждуть.
Сім'я́ вечéря коло хати.
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає.
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.
Поклала мати коло хати маленьких діточок своїх. Сама заснула коло їх. Затихло все. Тільки дівчата та соловейко не затих.

1847, у цитаделі. *Тара́с Шевченко.*

Порахуйте речення в цьому вірші. Які це речення? Чому звемо їх о п о в і д н и м и? Якого знака ставимо на кінці оповідно́го речення? Як пишемо вірші? Великою чи малою буквою починаємо кожний рядок вірша?

Ярема в жида.

Яремо! Герш ту, хамів сину!
Піди кобилу приведи!
Подай патинки господині
Та принеси мені води!
Вимети хату! Внеси дрова!
Посип індикам! Гусям дай!
Піди до льоху, до корови,
Та швидше, хаме!... Пострівай!
Упоравшись, біжи в Вільшану:
Їмості треба. Не барись!...
Пішов Ярема, похилився...

Тарас Шевченко.

Порахуйте речення в цьому вірші. Які це речення? Чому звемо їх о к л и ч н и м и? Якого знака ставимо на кінці окличного речення?

Думи.

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
Нащо стали на папері
Сумними рядами?
Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?
Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?

Тарас Шевченко.

Порахуйте речення в цьому вірші. Які це речення? Чому звемо їх п и т а́ л ь н и м и? Якого знака ставимо на кінці їх? Вдавнину замість ? ставили по-грецькому середника (;), напр.: камо грядеши; наше: куди йдеш?

Що таке речення? Нащо ділимо мову на речення? Як ділимо речення за змістом? Що таке інтонація? Які знаки розділові ставимо в кінці речення? Нащо ставимо знаки розділові?

Окрема закінчена думка, проказана чи написана, зветься ре́чення. Речення виявляє словами закінчену й цілу одиницю нашої внутрішньої мови. Речення може складатися з одного, двох або багатьох слів. Закін-

ченою звемо таку думку, що й слухач розуміє її.

Речення мають різний зміст. За змістом речення бувають оповідні, питáльні й оклúчні. Речення, що просто про щось розповідає, зветься **оповідним**, як напр. у поданім вірші „Вечір". Речення, що в нім про щось запитуємо, зветься **питáльним**: *Чого ти сумуєш?* Речення, що має в собі звернення до когось або приказ чи бажання, зветься **оклúчним**: *Сором недбалим усім!*

Кожне речення вимовляємо з властивою йому вимовою чи інтонáцією. **Інтонáцією** зветься характер нашої вимови речення, що й зазначаємо тим чи тим розділовим знаком. Так, оповідне речення вимовляємо спокійно, не підвищуючи голосу, але на кінець речення голос усе понижується й тихне; в кінці оповідного речення ставимо крапку (.). В реченні питальному голос усе підвищується на кінець речення; в кінці його ставимо питáльника чи знака питáння (?), напр.: *Куди ти йдеш?* Речення окличне вимовляємо з більшою силою, чому на кінці його ставимо окличника чи знака оклику (!), напр.: *Дяка робітникам щирим!* В кінці недоговорених від сильного хвилювання речень ставимо три крапки (...), а вимовляємо їх притишено.

Завдáння 11. Придумайте й запишіть до зшúтка по п'ять речень оповідних, питальних і окличних. Якого розділового знака треба ставити в кінці кожного з цих речень?

Завдáння 12. Перерахуйте, скільки оповідних речень у Шевченковому вірші „Вечір"?

Завдáння 13. Перерахуйте, скільки питальних і скільки окличних речень у Шевченковому вірші „Думи"?

Завдáння 14. Що таке інтонáція? Чим ми зазначаємо її в письмі? Чи для передачі нашої інтонації вистачав крапки, питальника й окличника? Чому інтонація має дуже багато відтінків?

Прочитайте з правильною інтонацією оце: Так. Так! Так? Так!? Так!! Так!!! Так...

Чи добре було б, коли б ми не зазначали знаками нашої інтонації? Чи знали б ми, як прочитати вираз *так* без знаків розділових? Вдавнину знаків ! та ? не ставили, — чи то було добре?

Завдáння 15. Коли людúна дуже схвильована, то вона говорить притишено й часто не договорює речень. У кінці цих речень ставимо три крапки (...). Трьома крапками зазначаємо й такі речення, що висловлюють наші великі задоволення. Придумайте й запишіть до зшитка три таких реченні на зразок оцих: Дивлюсь — біжить вовк... Я на дерево... Притих... Мовчу... Вовк постояв і пішов...

Завдáння 16. Спишіть до зшитка оці речення й поставте на кінці їх потрібні знаки.

По діброві вітер виє гуляє по полю край дороги гне тополю Коли ти вернешся додому Коли ти вернеш мені книжку Верни мені книжку Рятуйте тяжко мені гину

Завдáння 17. Погляньте на подані приклади й скажіть, яку букву — велику чи малу — пишемо по знаках питальному та окличному?

Завдáння 18. Напишіть оповідáннячко: *Чому я люблю літо.* Якого правила конечно треба дотримуватись, пишучи? Пор. завдáння 10.

5. Знаки розділові.

Неясний лист.

Пішов один чоловік на заробітки в місто, а вдома лишилася жінка з дитинкою. Раз трапилося жінці велике горе: дитина вмерла, згоріла клуня й бідна лишилася сама. І малописьменна жінка написала чоловікові такого листа:

Дитина вмерла згоріла клуня лишилася сама

Довго длубав чоловік оцього листа, але ніяк не міг довідатись, що воно за лихо трапилося вдома. Все йому здавалося, ніби дитина згоріла, ніби все в хазяйстві погоріло, тільки клуня лишилася сама...

Що хотіла написати жінка? Як прочитав листа чоловік? Через що він помилився? Що таке розділові знаки? Для чого ставимо їх у реченні? Чого вони так звуться розділовими? Чи добре булоб б, коли б ми писали без усяких розділових знаків, як то було вдавнину? Перерахуйте всі розділові знаки.

Темна телеграма.

В одному місті мали скарати на горло якогось злочинця. Судді довго судили, вирекли йому смерть, але справа була темна й тому передали її на ласку цареву. Довго не було відповіді, засуджений щоденно чекав собі то смерти, то волі. Аж ось прийшла така телеграма:

Простити не треба скарати.

Читали судді телеграму й не знали, що робити: чи *Простити, не треба скарати*, чи — *Простити не треба, скарати*...

Через що вийшло таке непорозуміння? Яке зна́чення мають розділові знаки?

Щоб докладніш зрозуміти написане, вживаємо в ньому т. зв. **розділо́вих знаків**. Без відповідних знаків написане було б завжди неясне. Знаки ставимо на кінці речення, поміж реченнями, рідше в реченні.

Завдання 19. Коли оповідні речення дуже близькі до себе змістом й описують те саме, то замість крапки може бути й ко́ма (перетинка). Запишіть до вашого зши́тка: *Реве та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива, додолу верби гне високі, горами хвилю підійма.*

Чи можна б тут на кінці речень поставити не коми, але крапки? Чи в Шевченковім вірші „Вечір" замість крапок на кінці можна поставити коми? З великої чи з малої букви зачинаємо писати кожне нове речення?

Завдання 20. Спишіть оці речення й поставте між ними потрібного знака:

Сонце заходить гори чорніють пташечка тихне поле німіє. Варвара постеле Сава погладить Микола стукне. Минають дні минають ночі минає літо шелестить пожовкле листя.

Завдання 21. Коли речення не зовсім близькі до себе змістом, але все таки говорять про одне, то відділяємо їх с е р е́ д н и к о м (;). Сере́дник — це середній знак поміж крапкою (. найбільшої сили знак) і комою (, найменшої сили знак), переклад з латинського media nota. На середника кажемо ще: крапка з комою.

Перепишіть до зши́тка оці речення й підкресліть середника.

Защвіла́ в долині червона калина; ніби засміялась дівчина-дитина; пташечка зраділа і защебетала. Ішов кобзар до Києва та сів спочивати; торбинками обвішаний його повожатий; мале дитя коло його на сонці куняє.

Завдання 22. Коли речення близькі до себе й з'єднані сполучниками *а, але, бо, або, проте, однак*, то перед цими сполучниками треба конечно ставити ко́му. Перепишіть до зши́тка оці приклади й поставте коми.

Єсть на світі воля *а* хто її знає? Єсть на світі доля *а* хто її має? Не родить роля *але* Божа воля.

Завдання 23. Спишіть оці речення й поставте між ними потрібного знака:

Сім літ горох не родив *проте* голоду не було. Не місце красить чоловіка *а* чоловік місце. Хоч погано співаю *але* голосно. Шука козак свою долю *а* долі немає.

Завдання 24. Перед *та*, що значить *але*, треба ставити кому; коли ж *та* значить *і*, коми перед ним не ставимо. Спишіть до зши́тка оці речення:

Брехнею світ пройдеш, *та* назад не вернешся. Пішов я в поле *та* й сів собі на межі.

Завдання 25. Коли в реченні ті самі слова повторюються, то їх треба розділяти комою: *Тихо, тихо Дунай воду несе.* По останнім повторенім слові коми не ставимо. Спишіть оці речення й поставте потрібного знака.

Чума з лопатою ходила та гробовища рила рила, та трупом прупом начиняла. Недавно недавно у нас в Україні старий Котляревський отак щебетав. А вже красне сонечко припекло припекло.

Завдання 26. Коли читаємо, то перед комою треба трохи спинитися й голос підвищити. Навпаки, перед крапкою треба спинитися довше й читати тихше. Перевірте це на прикладах.

Завдання 27. Придумайте й запишіть таке оповіда́ннячко, щоб у нім поміж реченнями були кома, середник і крапка.

Завдання 28. Напишіть оповіда́ннячко: *Жнива.* Див. завда́ння 10.

Життя слів.

До́шками встаровину звали книжкову оправу: „Книга въ дъскахъ", а то тому, що тоді звичайно на оправу брали грубу дубову дошку. Звідси й пішло наше: Прочитати книжку від дошки до дошки, цебто від початкової передньої части оправи до задньої, від початку до кінця. Пор. у А. Чайківського, „Малолітній": Прочитає книжку від дошки до дошки. Цей таки вираз відомий і іншим слов'янським народам.

Дух, звідси зідхати, надхнений і т. п., що асиміляція давно вже переробила їх на зітхати, натхнений і т. п. Пор. в Крехівськім Апостолі 1560-х років: надхнення 494, З надхненя 319 і т. п. Учит. Єв. 1619 р.: над'хненыхъ 5. Але вже в Київській Учит. Євангелії 1637 р. маємо: Богом натхненых голосов послухаймо 64-65. Рильський: „13 весна", пише етимологічно: Матері зідхнули 50, Зір надхнений 67, його ж, „Пан Тадеуш": Надхнено 5, Таке чуття в зідханні 15, Ліг зідхаючи 37. Колесник: „Боротьба" („Життя й Революція" 1932 р. кн. 2-3): Зідхнув 10, Полегшено зідхнули 23, Надхнений 21, Над-

хнених долонь 22, Пал надхненої промови 26, Надхнений натовп 39 і т. п. Літературний правопис вимагав тепер писати надхнений, зідхати.

-дцять у закінченнях складних числівників див. десять.

Єрунда́ — часте в Великій Україні слово й визначав нісенітницю. Повстало в духовних семінаріях, як перерібка латинського gerundium.

Жа́лування—нерідко вживане в Україні слово, позичене з російського „жалованье", визначав певну, окреслену платню, напр.: Маю жалування (цебто платні) двісті рублів на місяць. Рудченко: Сказки, II. 185: Царь йому жалування дав. Вдавнину „жалувати" (нагороджувати) міг тільки цар, всяке утримання з державного скарбу — то вже було царське „жалування", цебто нагорода. Пізніш це „жалування", що спочатку не було постійним. стало регулярним, напр. щомісячним, але й для цього позосталася стара назва — „жалування" (укр. платня), а відтінок нагороди в цім „жалуванні" затратився.

Жаль у старослов'янськім визначав часом і „труну", могилу, як то бачимо в Маріїнській Євангелії, Клоцовім Збірнику й ін. пам'яках XI віку. А коли так, тоді яснішим стає теперішній „жаль", зв'язаний звичайно з великим горем. В Словнику П. Беринди 1627 р. слово „жаль" має ще трохи й старе значення: „Болізнь" перекладається: „болѣсть, жаль, хороба", а „болю — жалѣю".

Жовтень див. календар.

За́втра повстало з „за-утра" („утро" — ранок). Давнє зафтра.

За́дниця — старо-українське слово, визначало наслідство, спадок, спадщина; задничник — спадкоємець. „Руська Правда" Володимира Мономаха: Аще оумреть смердъ, то задниця князю. „Церковний устав" Володимира: Братья или дѣти тяжются о задницю.

Залиця́тися початково визначало тільки хвалитися, похвалятися. Таке зна́чення добре передає нам Крехівський Апостол 1560-х років, бо ц.-слов. „хвалитися" перекладає через „залецятися": Хто ся залецает (ц.-сл. „хваляйся"), не бывает похвален, але тот, которого Пан залецает (ц.-сл. „восхваляєть") 391. Це початкове значення живе ще й до нашого часу. Так, Словник Б. Грінченка подає такі приклади: Хлопці залицялись бити мене (Уманщина); Через тебе, вражий сину, мене мати била, — не била, не била, залицялась бити (Поділля). Тут добре видно стародавнє значення, але Грінченко не зрозумів його. Пізніше, з первісного значення повстало нове: женихатися, рос. ухаживать, і це друге значення потроху випирає перше: Не ходи, не люби, не залицяйся Чуб. III. 144. Не до козацького залицяння було убогому бурлаці, „Хата" 159.

Замакітрилась голова — стала порожня, як макітра, затуманилась. Див. паморока.

За́мість повстало з „за-місто", давнє за мѣсто. Подорож ігумена Данила XII в.: И закла овенъ за Исака мѣсто.

Запаморочувати див. паморока.

Збіжжя див. Бог.

Здоровий див. дужий.

Зітхати — зідхати, див. дух.

Зли́дні — це злиї дні, зли дні, бо старша форма множини прикметників була зли, злиї; в новій формі „злі дні" зовсім невідоме. Дуже розгалужене й широко відоме в нас слово. Пізніш повстала від нього й форма однини „злидень" (злий день), бідняк. Друга форма —„злигодні", так само не рідка. Трудно сказати, як вона повстала. „Злидні" (dies atri) здавна персоніфіковано, як злу силу, що й тепер відбивається на народнім зрозумінні цього слова. Напр.: Бодай же вас, цокотухи, та злидні побили, Шевченко 15. Щастя дочасне, а злидні довічні, Номис ч. 1450. Всі злигодні на мене обернулись, Куліш, Іов 9.

Замітки про окремі слова.

Небося́ги або хмаросяги. В нашій пресі на означення височенних багатоповерхових домів-озій — в Америці спочатку, а потім і в нас, — уживається вельми немилозвучного слова — **хмародери**, або ще гірше — **хмародря-**

пи. Витвір безперечно інтелігентський. Близький до природи простий гуцул має, мабуть, слух трохи музикальніший, бо, нпр., для означення височенної сосни не каже хмародерна чи -дряпна сосна, а небосяжна сосна. На мою думку, варто було б і нам, замість отих недотепних і вульгарних новотворів, писати й говорити — небосяги, хмаросяги. (Озія — величезний будинок).

Хмарочóси. До цієї завваги хочу ще додати, що в сучасній наддніпрянській нашій мові вживають гарного слова: хмарочóс. Так, у „Проблемі хліба" В. Підмогильного з 1930 р. на ст. 108 читаю: „Будують хмарочоси".

І. Огієнко.

Доощáдку. Не раз доводиться чути неоправдані нарікання на те, що в літературі нашій уживається слова дощенту, ніби полонізму, на означення „зовсім, цілком, з корінням". Не знаю, оскільки мають підставу такі нарікання. Словник Грінченка подає з цим словом приклад із народніх уст; але є й польське народнє doszczętnie в розумінні „зовсім, цілком". Хто в кого позичив це слово, не знаю, але можна б уживати, крім дощенту, прислівника доощадку, що його в розумінні „зовсім, цілком, геть-чисто", впень — подає Грінченків словник. Зрештою, див. окрему статтю про це Ів. Огієнка в „РМ" 1933 р. ч. 7 ст. 231-232.

Навбáч. Тільки неглибоким знанням рідної живої мови можна пояснити, що ми часто запозичаємо чужі слова без потреби, маючи в живій народній мові для певного вжитку свої власні. Напр., беремо російські — „с виду, на вид, на взгляд, виглядит", обробляємо їх відповідно по-українському—„з вигляду, на вигляд, виглядає", й спокійні й задоволені. А жива народня мова, не мудруючи лукаво, не морочиться з цим, а каже просто: навбáч. Напр., навбáч воно добре, а чи справді так — того не знати. Це слово є й у Грінченковому словнику, вживає його й „РМ" III 113.

Збúти з плúву. В певних загально відомих випадках ми пишемо й говоримо: „збити з пантелику". На мою думку, цей, трохи вульгарний, вираз надається більше для жартів, ніж для поважної розмови. В живій народній мові є один вираз, що ним варто було б заміняти в поважній розмові оте „збити з пантелику", а сáме — „збити з плúву". Нпр., у Грінченковому словнику: Усі одного зіб'ють з пливу.

С. Черкасенко.

Дописи Прихильників рідної мови.

Навчаємось літературної мови і в Бібрці. Приємно мені повідомити Вас, що Самоосвітній Гурток при читальні „Просвіта" в Бібрці почав навчання рідної мови. Між учасниками помітне зацікавлення, тільки не маємо ще фахового провідника. Думаю, що коли б більше свідомих інтелігентів пропагували ідею навчання рідної літературної мови, то вдалось би зломити байдужість широкого загалу галицької інтелігенції, і багато почалали б учитися літературної мови. Бо ж і справді, — літературна наша мова така милозвучна, й так усім подобається! Ось характеристична подія. На Шевчéнківському концéрті в Бібрці п. Кочержук (чи не одинокий передплатник „РМ" в Бібрці) сказав „вступне слово", пильнуючи говорити чистою літературною мовою. Присутні інтелігенти звернули на це увагу й усім мова викладу дуже сподобалась. Але, чи не краще було б, щоб — замість слухати своєї літературної мови, немов якоїсь екзотики — таки змусити себе навчитися її? Ось іще цікавий факт. Шкільний інспектор шкільної округи звертає увагу підлеглим йому школам, щоб нарешті встійнили український правопис, рекомендуючи для цього навмисне видану книжечку Д-ра Кисілевського. Як гарно бренить оце заряджения чужонаціональної влади для тих учителів-українців, що дотепер не визнавали ще потреби усталити правопису своєї мови... На „Рідну Мову" можна нападати за її чесні ідеї, й дочекатися... наказу. 15. III. 1935. Бібрка, В. Грицин.

Перепони для поширення „Рідної Мови". Не можу приєднувати Вам передплатників, бо живу поміж такою збільшовиченою масою, що їм нема що й згадувати про „Рідну Мову", хоч і свідóмому більшовикові також не зашкодило б навчитися своєї рідної, чистої літературної мови. Жаль тільки, та й годі. Та може час їх навчить. 13. II. 1935. Канада, С. Стефанишин.

Винародовлення українців. Не раз збирався я передплатити собі „Рідну Мову", щоб вивчитись правильно говорити по-українському, не мішати чужих слів до нашої такої гарної мови. Роблю це тепер. У старім краї не мав я змоги навчитися, бо наша інтелігенція не дбала тоді про чистоту мови, а австрійська влада думала про що інше. Є тут у нас тисячі українців із Великої України, що звуть себе „русскими", з нами, галичанами, бояться приставати, а гублять ся в

чужих російських товариствах, і тим несвідомо допомагають нашим ворогам неволити Україну. На жаль, таких „малоросів" маємо тут чи не 75 відсотків... І коли то наш народ стане вільний? А як стане, тоді „Рідна Мова" матиме мільйон передплатників, а осідок її буде в Києві... 9. II. 1935. М. Давискиба.

Одна літературна мова для одного народу стає в нас зовсім реальним гаслом. Невідомий автор прислав нам (із Варшави) добре зложений український політичний „Символ Віри", а в ньому читаю: „Вірую в одну літературну Рідну Мову для одного народу". Думаю, що це гасло мусить справді увійти до нашого культурного Символа Віри.

Рідна мова в Українському Інституті ім. Петра Могили в Саскатуні, як видно з поділу науки українознавства, викладається щосереди, від год. 5·30 до 6·30 ввечорі. Навчають правопису й граматики української мови. Думаємо, що одна година тижнево на науку рідної мови — замало, треба б дві. Прихильник.

Рідна Мова в Бразилії. Ми в Бразилії, через далеку відстань від нашого рідного пня, щодо мови, стоїмо ще дуже низенько. У нас нашої мови не тільки не вчать, але й не вільно вчити. Тепер ми видали Букваря, — він має започаткувати навчання української мови на Бразилійських пущах. 27. III. 1935, Прудентопіль, Бразилія, о. Н. Лисько.

Побажання. Шануючи Вашу невтомну працю й енергію при дуже тяжких матеріяльних умовинах, щиро бажаю заслуженого успіху Вашим завзятим змаганням на користь і славу рідної культури. Шкода, що безробіття позбавляє мене можливости підтримувати Ваші видавництва не тільки морально, але й матеріяльно. Радом, 1. IV, Інж. Є. Плющ.

Про „Рідну Мову". В „Рідній Мові" не сповіщалося, що її появу відмітив заміткою Паризький „Revue des etudes slaves" в т. III ст. 140 ще за 1933 р. Прихильник.

Шануємо „Рідну Мову". Пришліть мені бракуючі числа свого журналу, бо „Рідна Мова" — то рідне серце. 18. III, Золочів, С. Смик.

Сила українського руху в Харбині. Наші часописи, за „Манджурським Вісником", частенько інформують українське громадянство про український культурно-національний рух у Харбині. Думаємо, що силу й глибину цього руху добре виявляє той факт, що з Харбина „Рідна Мова" не має ані одного передплатника... Прихильник.

Бібліографія мовознавчих праць.

Баранніков О.: Українські та південноросійські циганські діялекти. Ленінград, 1933 р., 72 ст. 3 карб.

A. P. Barannikow: The Ukrainian and Sout Russian Cypsy Dialects, Лнгрд, 1933, 226 ст. з мапою, 8 р. 50 к.

Медичний термінологічний бюлетень, Київ, 1934, ч. 1, 66 ст., 1 карб. 50 коп.

Математичний термінологічний бюлетень, Київ, 1934, ч. 2.

Співак: Маркс і Енгельс про мову й мовознавство (єврейською мовою), Київ, 98 ст. 2·75 карб.

В. В. Аптекарь: Вопросы языка в освещении яфетической теории, 1933, Лнгрд.

Акад. И. И. Мещанинов: Новое учение о языке. „Известия Академи Наук СССР, VII серия, Отделение общественных наук", 1933. ч. 6-7.

Акад. И. И. Мещанинов: Язык и памятники материяльной культуры, как исторический источник. „Памяти Карла Маркса", збірник, 1933, Лнгрд.

Той же: Проблема классификации языков в свете нового учения о языке. Лнгрд, 1934, 47 ст.

И. Л. Снегирев: К вопросу о происхождении местоимений. Местоимения 3-го лица и класовые показатели в языке Зулу. „Известия Академии Наук СССР, Отд. общ. наук" 1933, ч. 8, Лнгрд.

Вс. И. Срезневский: Об истории составления Словаря древне-русского языка И. И. Срезневского. „Известия Академии Наук СССР, Отд. общ. наук", Лнгрд, 1933, ч. 9.

Diels P.: Altkirchenslavische Grammatik, з текстами й словничком. Частина II. Heidelberg, 1934, 116 ст.

Цонев Б.: История на български езикъ. А. Обща часть. Специални части томъ втори. Посмъртно издание. Подъ редакцията на проф. д-ръ Ст. Младеновъ. София, 1934, XII+556 ст.

Rocher K.: Gramatický rod a vývoj českých deklinací jmenných. »Rozpravy České Akademie věd a umění« III. 71. Прага, 1934, 150 ст.

Dr. M. Tentor: Latinsko i Slavensko pismo. Sa 100 obrazaca i 1 tablom. Загреб, 1932. Видання »Matice Hrvatske«. 208 ст. in 8°.

Euchologium Sinaiticum. Texte slave avec sources greques et traduction française par Jean Frček, Prof. à Brno, 1934, „Patrologia Orientalis" кн. 24.

Обнорский С. П.: Именное склонение в современном русском языке. Вип. I. Единственное число. 1928. XII+324 ст. „Сборник ОРЯС", т. 100 ч. 3.

Огляд мовних журналів.

„МОВОЗНАВСТВО", кн. 1, 1934 р. 104 ст., ціна 3 карб. Зміст: А. Хвиля: За більшовицьку пильність на фронті творення української радянської культури. Резолюція Комісії НКО в справі перевірки роботи на мовному фронті на доповідь т. Хвилі: „Націоналістична небезпека на мовному фронті й боротьба проти неї". Резолюції Комісії НКО в справі перевірки роботи на мовному фронті в питаннях термінології. Ст. Василевський: Добити ворога. П. Горецький: Націоналістичні перекручення в питаннях українського словотвору. Г. О. Сабалдир: Проти буржуазного націоналізму й фальсифікації. Людмила Рак і Ст. Василевський: Сповторена історія мовознавства. О. Синявський: Замітки про мову с. Любеча на Чернігівщині. Рецензії (Е. А. Халіфман).

„МОВОЗНАВСТВО", Київ, 1934 р., 145 ст.,

3 карб., кн. 2. Зміст: Мещанінов: Кілька зауважень про ручну мову. А. Г. Кабахідзе: Ручна мова harsnevar жінок б. Казахського пов. (РСР Вірменії). П. Горецький і І. Кириченко: Націоналістичне шкідництво в синтаксі сучасної літературної мови. Ол. М. Фінкель: Термінологічне шкідництво і його теоретичне коріння. Н. Ліперовська: Націоналізм в етимології. Г. Сабалдир: Історія форм в націоналістичному освітленні. В. Ставниста: Трибуна українського фашизму. І. Сунцова: Фонема (історичний нарис і спроба визначення поняття). Д. Дрінов: „Литературная энциклопедія" про болгарську мову. Рецензії. Хроніка НДІМ.

„НАУКОВІ ЗАПИСКИ Харківської науково-дослідчої катедри мовознавства", кн. 2, Харків, 1929, 171 ст. О. Синявський: Спроба звукової характеристики літературної української мови. Сулима: Речення з присудком на *-но, -то* в мові Лесі Українки. Веселовська: Народня українська й російська термінологія культури конопель та льону. О. Курилова: Из наблюдений над синтаксисом А. Блока.

»SLAVIA OCCIDENTALIS«, Познань, 1934, том XIII. E. Klch: Dwa wypadki kontaminacji syntaktycznej w języku polskim 9-21. J. Otrębski: O pochodzeniu wyrazu niestety 21-25. W. Taszycki: W sprawie pochodzenia nazw miejscowych typu Konary, Kuchary, Piekary i t. p. 121-127. M. Rudnicki: Ugrupowanie jj. indoeuropejskich a szczególnie słowieńskich w zagłębiu Bałtyku w początkach ery indoeuropejskiej 169-186. Al. Wojtecki: Wniosek w sprawie ujednostajenia grafiki słowiańskiej 196-190. M. Rudnicki: рецензія на працю A. Stender-Petersen: »Slavisch - Germanische Wortlehnkunde« 1927 p. 195-217.

Від Редакції й Адміністрації.

До наших боржників. Сердечно просимо наших боржників негайно заплатити свої борги. Матеріяльний стан Видавництва сильно того вимагає.

З Америки присилати передплату просимо або долярами, або через пошту, бо при виміні чеків маємо багато клопоту.

Початкову Граматику „Рідне Слово" розіслали ми всім передплатникам „Рідної Мови". Просимо негайно прислати за неї 1 зл., додаючи до нього ще й свій борг.

На увагу українцям в Америці й Канаді. Уже вийшла Початкова Граматика української літературної мови „Рідне Слово". Нехай не буде ані однієї української дитини чи юнака, що5 не мав цієї книжки. Кожний школяр мусить конечно її мати. Ціна 25 центів із пересилкою.

На увагу всім. Хто дбає про розвиток української літературної мови, той подарує знайомій українській дитині чи юнакові Початкову Граматику української літературної мови „Рідне Слово". Чи Ви вже подарували цю Граматику хоч трьом українським дітям, що самі купити не можуть?

Найкращий подарунок нашим дітям, юнакам, а то й дорослим — то „Рідне Слово", Початкова Граматика української літературної мови.

Кожний, хто хоче знати українську літературну мову — дитина, юнак чи дорослий,— мусить пильно вивчити „Рідне Слово", Початкову Граматику української літературної мови.

„Рідне Слово" безплатно для Дитячих Садків. Просимо Дитячі Садки, що не мають коштів на купівлю „Рідного Слова", листовно зголоситись до нашої Адміністрації за безплатними примірниками.

„Фонд Рідної Мови". Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови": Ф. Ілюк 2 зл. і С. Д. Магаляс 10·50. А разом: 12·50 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови" широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

„Наша Культура", науково-літературний місячник, виходить щомісяця чотириаркушевими книжками. Передплата в краю, а також у Чехословаччині, Австрії й Мадярщині: річно 10 зл., піврічно 5 зл., чвертьрічно 2·50 зл., місячно 1 зл. За границею: В Європі 12 зл., поза Европою 3 дол. річно. Окрема книжка в краю 1 зл., за границею 30 центів. Конто чекове П. К. О. ч. 5880. Адреса Редакції й Адміністрації: Warszawa 4, ul. Stalowa 25 m. 10.

Парастас або Велика Панахида за в Бозі спочилих, 60 ст., в дві фарбі. Перекслав І. Огієнко. З наголосами. Ціна 1 зл. з пересилкою.

ЗМІСТ 8-го (32) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ": *І. Огієнко:* Методи вивчення складні: 8. Метода психологічна, 9. Формально-граматична метода. *С. Черкасенко:* Наша твердиня, поема: 6. Заснулим. *М. Гнатишак:* Артизм творів С. Руданського. *І. Огієнко:* Сучасна українська літературна мова. *П. Кривоносюк:* Недуги мови, 2. Плутання. *М. Пушкар:* Причинки до порівняльної морфології української мови. *Ф. Коковський:* Назви осель Ліського повіту в XV-м столітті. *І. Велигорський:* Назвища в селі Серафинцях, Городенського повіту. Розділ для самоуків: Початкова Граматика української літературної мови. Життя слів. *С. Черкасенко:* Замітки про окремі слова. Дописи прихильників рідної мови. Бібліографія мовознавчих праць. Огляд мовних журналів. Від Редакції й Адміністрації. — Адреса „Рідної Мови": Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Європі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник II— 6 зл., оправлений 7·50 зл. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Д. Гришало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III. ВЕРЕСЕНЬ 1935 РОКУ ЧИСЛО 9 (33).

Без спільної літературної мови нема нації!

Для одного народу — одна літературна мова.

Від самого початку свого, від 1933 р. „Рідна Мова“ невпинно кидає в широкі наші маси історичне гасло: „Для одно́го народу — одна літературна мова й вимова, один правопис“. Кажу́ „історичне гасло“ бо своїми великими наслідками воно цілком того заслуговує; заслуговує ще й тим, що воно — хоч і нове — скоро знайшло в нас родючий ґрунт для свого зросту, і навіть за короткий час уже принесло надзвичайно корисні плоди.

У цій своїй статті хочу докладніше спинитися на найголовнішій частині цього триєдиного гасла: „Для одного народу — одна літературна мова“, бо ж дві дальші частині його — одність вимови й одність правопису — логічно випливають із першої.

Гасло: „Для одного народу — одна літературна мова“ не стало тільки голосом у пустині, — воно пішло вже помалу в маси й заволоділо душею кращих одиниць народу, що звикли глибше мислити над своєю долею. Але, на жаль, воно не пішло ще так широко й глибоко, як треба для нас, а серед назадницької інтелігенції зустрічає часом навіть запеклий спротив. Це й змушує мене виступити з цією програмовою статтею, — може вона кого з людей доброї волі й переконає. Власне хочу вияснити тут велич справді історичного гасла: „Для одного народу — одна літературна мова“ й показати ті незмірéнні й надзвичайно важливі користі, що воно принесе нам, як що ми його виконаємо.

Найперше, що треба нам усім глибоко запам'ятати й широко зрозуміти, — це аксіома: **нема на світі нації без спільної літературної мови.** Це аксіома для інтелігенції цілого світу, але тільки не для нашої.

Чи український народ — нація? Нацією зветься такий народ, що вира́зно визнав себе одним територіяльно й духово, що має одну спільну матеріяльну й духову культуру. Нація конче має — як вислів визнання своєї одности — одну соборну літературну мову й одну спільну літературу, як плід цієї соборности. Одна спільна літературна мова — це найперша й найважніша ознака кожної нації. Перебиріть усі культурні нації в Европі, й ви переконаєтесь, що це так; а винятки, які маємо, застосовані до нас ніяк не можуть бути.

Ми ще не створили однієї літературної мови, для духового життя послуговуємось головно говірками, і вже тим ми ще не закінчена нація. Ми етнографічна маса зо всіма її сумними розкладовими ознаками: безсилістю, безавторитетністю, ліпшезнайством, анархічністю, продажністю, хрунівством, перекинчеством, зрадою. У нас люблять чва́нитись: нас 40 мільйонів, ми велика нація! Нема біль-

шої неправди, як ця: нас не 40 мільйонів, але: пів мл. лемків, 1 мл. гуцулів, 1 мл. поліщуків, 2 мл. волиняків і т. д., і т. д., — і кожний із цих народів має свою місцеву мову, свої звичаї, свою культуру... А 40 мл. нації ніби нема... Коли б ми справді були 40 мільйоновою нацією, цебто були об'єднані спільною літературною мовою й культурою, з однією душею й одним розумом, чи знайшлася б тоді в світі така сила, що відняла б нам державну волю? Ми недержавні тільки тому, що ми не закінчена нація, що ми ще не вміємо говорити „єдиними усти й єдиним серцем".

Спільна літературна мова найміцніше об'єднує племена в націю. Так, етнографічно ми один народ, але розбитий на велике число племен: гуцули, лемки, бойки, поліщуки, подоляни, волиняки, кияни, задніпрянці й т. ін. Нема в нас іще того спасенного цементу, що з'єднав би всі ці розрізнені племена в одну могучу одновільну націю, — нема спільної літературної мови. Наші письменники творять кожний іншою говірковою мовою, кожний живе своїми племінними інтересами, а всенаціональних інтересів ми ще не створили... Не створили, бо ми не маємо спільної літературної мови, бо ми ще не закінчена нація...

Більше того: серед нашої інтелігенції багато ще таких, що сильно перешкоджають створенню однієї літературної мови. Скільки ворогів має непартійна „Рідна Мова", — ворогів укритих, що з-за плоту зрадливо кидають на неї тяжким камінням! І як мало тих, що щиро допомагають нам... І нидіє „Рідна Мова", бо нема в нас іще всенаціонального зрозуміння значення спільної літературної мови.

А був час, коли в нас панувала одна спільна літературна мова, — навіть чужа: староболгарська (церковнослов'янська), а проте й вона зцементовувала порізнені племена в одну націю з центром у Києві. Неглибоке було тоді всенаціональне почуття, але було: князь Київський був старшим, було й почуття одности народу та землі.

Але чужа нам літературна мова не зцементувала остаточно всіх племен, — удільна система робила своє скоріше — розбивала націю, й вона — поділена — не змогла оборонитися перед татарською навалою.

Пізніше зникає в нас ця чужа нам староболгарська мова, як мова літературна, — витворюється на живій народній основі нова спільна літературна мова й спільний правопис, що об'єднують не тільки наші племена, але й племена білоруські, створюючи „руську" націю. Це віки XIV-XVII. Це була справді нація, бо вміла відчувати й боронити свої загальнонаціональні потреби. На жаль, скоро розбилася й ця національна спільнота: ворожа сила накинула нам релігійну ворожнечу, що й розшматувала один наш народ на дві ворожих собі частині... А поділений народ не був уже нацією, бо перестав мати спільні інтереси. З поділеними частинами легко впорались сусіди.

Національне українське відродження з початком XIX-го віку застало наш народ розшматованим і зденаціоналізованим. На сьогодні це положення мало змінилося, хоч ми стали вже в національних справах поза обрядові й віроісповідні переконання, — вони перестали нас національно роз'єднувати, принаймні в з'єднанні не грають тепер першої ролі, як то було вдавнину.

Ото ж,, нема нації без спільної літературної мови, а тому мусимо конче створити собі таку мову. Соборна літературна мова — як вона буде в нас — міцно об'єднає всі наші порізнені племена в одну могучу українську націю, — з спільними всенаціональними інтересами, з однією культурою, з однією душею, зо спільними ідеалами й надіями. Такий народ усе буде справді міцний і великий, бо не буде вже лемка, бойка, поліщука, гуцула, киянина й т. д.,— буде тільки свідомий українець, викоханий на найціннішому, що дає нація, — на соборній літературній мові.

На зміну нам прийде нове покоління, викохане на цій соборній мові, і вже найбільшому ворогові нашому не стрельне до голови не визнавати нас за націю. А така реальна національна свідомість завжди веде й до волі державної, — це світовий закон.

Сьогодні один український народ поділений поміж чотири державі. Думаю, що кожна з цих держав буде всіма силами перешкоджати нам створити одну літературну мову, бо це ж їм ніби не на користь. Уже це й робиться: закриваються наші школи, кожна держава має свої шкільні підручники з іншою мовою й іншим правописом, у Великій Україні навмисне ламають правопис, щоб він не встоявся і т. ін. Але творення соборної літературної мови — це праця виключно духова, а тому й найбільші перешкоди не спинять його: соборна українська мова повстане, повстане конче раніше чи пізніше, залежно від нашого переконання й глибини сприйняття потрібного нам, як свіже повітря, історичного гасла: „Для одного народу — одна літературна мова".

Чому нема в нас — 40 мл. народу — справді великих учених, геніяльних винахідників, малярів, співців, письменників, поетів? Чому преса наша тільки животіє, а найцінніші наші видання мають до смішного малі наклади? Тільки тому, що ми не міцна нація, себто не маємо спільних інтересів, спільних ідеалів, спільної всенаціональної чести, всенаціональної дисципліни; назовні: не маємо соборної літературної мови. З нас кожний живе тільки своїми місцевими інтересами, пересякнений тільки місцевими традиціями, а мислити поза ними ми ще не навчилися. Ми не тільки пишемо говірковими мовами, але й розпинаємось, що так власне й треба, бо он, мовляв, навіть великий Дант писав говіркою... Для нас іще й сьогодні найбільше мірило в мові: „Так говорять у нашому селі", або: „Мої покійні бабуня так говорили"... Місцеві інтереси забивають нам памороки, і ми поза ними не бачимо інтересів загальнонаціональних. З-за дерев не бачимо лісу. А через це нема в нас орлів ані в одній культурній ділянці... А коли вони з'являються, ми скоро відрізуємо їм крила й ламаємо карка: не будь вищий від мене...

Тільки свідóма нація дає великих людей. Тільки свідома нація творить високо цінні речі. А що ж створимо ми, коли до кожного твору наших письменників треба додавати пояснювального словника, бо він уперто пише говірковою мовою, малозрозумілою іншим, й не має жодного бажання проміняти свою локальну „славу" („від Львова аж до Коломиї") на славу всенаціональну, а тим самим — світову... Через цю місцевість інтересів ми не маємо вікової культурної всенаціональної традиції, а без неї не родяться орли, не пишуться твори всенаціональні.

В нашій духовій розшматованості ми зростаємо занадто поволі й неприродно, бо витворюємо цінності тільки місцеві, що й правлять усім нам за взори. Пригадую, як билась і варилась у своїм соку Велика Україна, не маючи на час потрібних шкільних підручників. З мого — як Міністра Освіти — розпорядження переглянено всі „галицькі" підручники, — і не знайдено ані одного, зовсім придатного для наддніпрянської школи: місцевої мови їх у нас не розуміли... Як Міністер Ісповідань, шукав я так потрібних нам збірників проповідей для нашої Церкви. Виявилось, що „галицькі" збірники написані такою „місцевою" мовою, що вони й у себе не тішаться популярністю...

Отже: в історичний відповідальний час Галичина, — цей ніби П'ємонт наш, — культурно мало чим допомогла Великій Україні. Мало допомогла, бо ми ще не мали всенаціональної одности, не мали всенаціональних ідей, не мали спільної мови й літератури, одним словом — не були закінченою нацією... І в такий то момент стукала до наших дверей Свята Самостійність, але ми глухі були тоді...

На мою долю випала була свого часу найбільша громадянська честь: Рада Міністрів доручила 1919-го року мені, як Міністрові Освіти, урядити Свято Злуки віками роз'єднаного народу, — Свято Соборности, що я й виконав величним актом 22 січня. З мого наказу три дні дзвонено по всіх церквах України, сповіщаючи всім про найбільше національне Свято, — але в Галичині не дзвонено, бо наказ Міністра України її не стосувався... 17 січня 1919 р. я запровадив в Україні один обов'язковий правопис,— але Галичина не прийняла його, бо наказ

Міністра ніби її також не стосувався... І створили ми Соборність, найдивнішу в світі: приєдналася Галичина, але... з окремим військом, з окремим своїм урядом, з окремим Диктатором, з окремим навіть... правописом... Що ж дивного, що ця паперова Соборність так хутко відцвіла, не розцвівши... Бо ми ще не викохані на загальнонаціональних інтересах, маємо в собі тільки місцеву душу, місцеві бажання, місцеві ідеали...

Перегляньте кожну нашу культурну ділянку, — скрізь побачите те саме: скрізь праця самотужки, скрізь глибоке розбиття, скрізь шкідлива самотність. Всенаціональна думка не панує в нас ніде...

Глибока відрубність і вікове роз'єднання допровадили навіть до погорди поміж частинами одного народу. Перегляньте галицькі шкільні читанки: там уривки з наддніпрянських письменників сильно перероблені на мову місцеву... На цих зіпсутих читанках іще й сьогодні Галичина навчається літературної мови... Кому ж це потрібне? Кому це на користь?

Наше культурне розбиття пішло так далеко, що на все, що походить із Наддніпрянщини, дивимось кривим оком... Тепер для того є й універсальне виправдання: більшовизм... На свій таки правопис із погордою кажемо: „більшовицький", виправдуючи тим свою анархічність та нехіть до соборности...

Кричимо про соборність, а не можемо дійти навіть до спільного правопису... „Хай живе соборність!" але... з галицьким правописом...

З вищеподаного бачимо, що за всяку ціну мусимо творити одну спільну соборну літературну мову. Мусимо творити, коли хочемо стати нацією. Мусимо бути нацією, коли хочемо бути народом незалежним. Без соборної літературної мови нащадки наші ніколи не бачитимуть незалежности. Це треба пам'ятати кожному, і гасло: „Для одного народу — одна літературна мова" мусить стати боєвим нашим завданням для сучасної праці кожного, хто визнає себе українцем.

Мусимо писати й творити тільки всеукраїнською літературною мовою. Письменники наші раз уже мусять навчитися літературної мови, й перестати різними головоломними софізмами виправдувати своє мовне лінивство. Кожний наш твір, кожна наша праця мусять бути писані тільки літературною мовою, цебто мусять ставати не місцевим, але всенаціональним надбанням. Усе, що творить український розум чи то над Дніпром, чи над Дністром, чи на еміграції, — усе це нехай стає всеукраїнським добром, збагачуючи загальну нашу культуру. Кожний рядок нашого писання, як і кожне биття серця свого, віддаваймо тільки Їй, — нашій вимріяній Україні-Нації! А це буде тільки тоді, коли нарешті створимо соборну літературну мову, що швидко доведе нас до спільної всенаціональної думки.

Одна спільна літературна мова для цілого народу — це не мрія, це не фантазія, — це реальна дійсність у всіх культурних народів. Пригляньмось до духового життя всіх великих народів, хоча б у Європі, — і скрізь побачите тільки одну літературну мову, як мову державну й всенаціональну. Чи ж не так мусіло б бути й у нас?

І коли навіть старі державні народи всіма силами пильнують витворювати собі міцну вседержавну літературну мову, як найсильніший цемент для одности нації, то що вже казати про народ недержавний: ми стократно більше мусимо пильнувати створити собі всенаціональну літературну мову й покінчити добу племен-говірок, бо вони криваво розшматовують нас на безсилі частинки. Численні приклади з давнішого й недавнього промовляють про це дуже виразно, — вміймо тільки навчатися з минулого.

„Пізно нам переучуватись", — це загальне оправдання всіх, що не хотять приймати ідеї про конечність всеукраїнської літературної мови. Неслушне це оправдання, бо більшість із нас своєї мови ніде не вчилась, а ті, що вчились, навчались зовсім невідповідно. Стрівся я на емігрантських зборах з одним інтелігентом, що недавно втік із України. „Дивне діло, — казав він мені, — на еміграції більшість говорить жахливою мовою, чи простіше — мови зовсім не знає.

Більшовики краще зробили, — всіх змусили навчатися літературної мови й складати іспита, бо ж літературної мови ми не знали. І всі навчилися. Там би не тримали на службі з такою мовою, як оце тут у вас говорять... Час би й еміграції українізуватись"...

Не краще і в Галичині: тут свою місцеву мову здавна уважають за найкращу, а тому й літературну. Правда, це шкідливе переконання сильно вже зрушилось за останні роки.

Усвідомім собі нарешті, що без спільної літературної мови ніхто нас не вважатиме за націю. Будуть легко творити штучні кордони поміж окремими частинами нашого народу, будуть нашими ж руками писати азбуки й складати правописи для всіх наших племен... Іншими словами: говірковий стан нашої літературної мови безконечно шкодить нам і політично.

На наших очах росте всеукраїнська літературна мова. За основу її стала головно мова київська, цебто Шевченкова мова. Нема вже тієї сили, щоб спинила процес народження такої мови, — процес цей можна на якийсь час затримати, але не спинити. Я й підношу тут свій голос до цілого нашого громадянства, щоб усіма силами допомагало цьому історичному процесові, й щоб нарешті зрозуміло глибину великого гасла: „Для одного народу — одна літературна мова".

Усі Видавництва сердечно прошу передрукувати цю мою статтю.

9. VII. 1935. Іван Огієнко.

Будуємо...

„Для одного народу —
одна літературна мова".

Ми щиро всі будуєм Україну
В тяжкій за Неньку праці і журбі,
Та не зливаємось у „міць єдину",
Бо всяк на свій копил, — сам по собі.

І гриземось, немов баби на ринку,
За спосіб той, найліпший від усіх, —
За спосіб рідного нам загумінку,
Собі на втіху, світові — на сміх.

З нас кожен інженер і будівничий:
Що нам загальний план, для всіх один!
Та ж має всяк свій спосіб таємничий —
Збудує він найкращу з Україн...

Не бракне нам завзяття та розгону:
Ще рік, ще два, й — нехай поб'є нас грім,
Коли сами, навдивовижу всім,
Ми не спорудим... башти Вавилону!...

А далі що? Розійдемось світами,
Бо ж мови змішано вже нам давно,
Й гукнем, б'ючи у груди кулаками:
„Не тратьмо сил — пускаймося на дно!"

20. VII. 1935. С. Черкасенко.

Методи вивчення складні.

(Докінчення).

10. Синхроністична метода.

Як ми бачили, історична метода пильнує дослідити повільний розвиток кожної мовної форми, а тим самим і цілої мови. Дослідити еволюцію форм — це основне завдання істориків мови.

Але за нового часу, особливо в XX-м ст. появилася й інша школа, до певної міри протилежна історичній, — це т. зв. синхроністична школа, а основником її був женевський мовознавець Ferd. de Saussure (1857—1913), головно ж його учні, — Alb. Sechehaye та Ch. Bally; до них належить і російський учений Сергій Карцевський (див. їх праці в загальнім Покажчику праць). Женевська чи т. зв. синхроністична школа навчає, що мова — це повна, закінчена й ціла система, і такою тільки й треба її вивчати, а це можна робити, досліджуючи мову тільки в її сучасному, статичному стані. Жодних історичних екскурсів до

цього не потрібно, — треба досліджувати живу сучасну мову таку, яка вона є. Розговірна інтелігентська мова — зо всіма її ознаками — найголовніше джерело для вивчення мови. Усе, що є в живій сучасній мові (але не в діялектах), усе це складає живе нормальне тіло мови. Чужі слова в мові — нормальне й корисне явище, і це вже не чужі слова, а свої власні, коли тільки інтелігенція вживає й розуміє їх. Нема жодних „помилок" у мові, бо все, що маємо в живій мові, звичайне й нормальне.

Синхроністи пильнують поділити форми мови на продуктивні й непродуктивні; усі живі форми, що живуть і розвиваються — це форми продуктивні, хоч би вони й протиречили граматичним вимогам пуристів мови („помилки" мови). Усе ж, що завмирає, усі архаїзми, як непродуктивне в мові, нам непотрібне.

Критика чистої історичної методи розпочалася давно, бо ще казанська школа проф. Бодуена-де-Куртене завжди висовувала на перший план конечність статичного вивчення мови й підкреслювала недостаточність самої історичної методи. Напочатку на таку науку не звертано більшої уваги, але з часом синхроністична метода набирає все більшої сили.

Наука синхроністив (див. A. Sechehaye: L'école genevoise de linguistique général, 1927 р.) зачинає помалу ширитись, хоч має ще немало противників (див. Н. Грунський, „Запйски" ВУАН 1928 р. т. 18 ст. 309—311). Дуже корисна вимога цієї школи — досліджувати живу сучасну розговірну мову — дала вже добрі результати, бо звернула головну увагу дослідників на найперше джерело їхнього досліду — власну мову, зо всіма її „помилками", „чужими" словами й т. ін.

Треба тільки пам'ятати, що синхроністична (статична) школа подібна до лікаря, що досліджує сучасний стан хворого й дає саму діягнозу хвороби. Але для вивчення цілої мови в її віковому розвою мало нам знати тільки сучасний стан нашої мови, — а як же мова наша дійшла до теперішнього стану? Мало також сконстатувати сучасний стан літературної мови, — маємо ж певні „граматичні" вимоги, що випливають із самого духа нашої мови, — потрібна й терапія літературної мови бодай на найгрубіші „помилки". Звичайно, граматики не творять мови, але мусить бути граматика на тих письменників, що непотрібно ламають мовну традицію та йдуть проти прийнятих норм не на користь літературній мові.

Наука про конечність досліджувати мову, як закінчену систему сучасности, добре відома й поза синхроністичною школою. Так, напр., Ол. Потебня все навчав, що синтаксичні форми сучасної мови треба розуміти й окреслювати за їх сучасним синтаксичним значенням, а не на основі їхнього колишнього значення (Д. Овсянико-Куликовскій: Синтаксисъ, 1912 р., ст. V). В „Изъ записокъ по русской грамматикѣ" I 39 Потебня пише, що „историчность есть существенная черта языкознанія, и такъ какъ синтаксисъ есть моментъ исторіи языка, то неисторическое языкознаніе, какъ наука, неисторическая этимологія и историческій синтаксисъ равно немыслимы". Але сам Потебня, як відомо, дав найкращі зразки історичного досліду окремих синтаксичних форм.

Таким чином у сучасній науці потроху запановують нові методи, — формальний та синхронічний або формально-статичний, що вимагає досліджувати граматичні форми сучасної мови. До певної міри це є відродження ідей античної граматичної методології, коли досліджувалась тільки жива тогочасна мова.

Література 18. Література подана в самій статті. Див. іще: F. de Saussure: Cours de la linguistique générale. Л. В. Щерба: Восточнолужицкое нарѣчіе. Спб. 1916 р.; А. Шахматовъ, рец. на працю Л. Щерби в „Извѣстия" т. 21 кн. 2. Г. О. Винокур: Культура языка, М. 1925 р.

11. Філософська метода.

Початки філософської методи відносяться ще до глибокої давнини, коли мовознавством займалися й філософи й сильно плутали його з логікою. Це пізніш допровадило до повстання т. зв. „загальної граматики", на зразок тієї, що її склали р. 1660-го вчені Port-Rojal (Grammáire générale), послугуючись за-

гальними філософськими абстракціями. На початку абстрактна граматика мала великий успіх в громадянстві, але наукова критика скоро показала, що таке мовознавство реально нічого не дає, чому цей абстрактний напрям скоро зовсім занепав.

Основником філософської методи в мовознавстві був німецький учений Вільгельм фон Гумбольдт (1767-1835), автор славної для свого часу праці: Über die Kawisprache, 1836 р., до якої він дав надзвичайно цінну передмову. Гумбольдт перший ясно показав, що мова — це не окремий організм поза людиною, але тісно зв'язана з його істотою; він же показав правдивий зв'язок поміж словом і мисленням, чим спричинився до повстання психологічної школи. Звичайно, правдивої філософської методи в працях Гумбольдта ще не бачимо, — в нього тільки початки її, а до того багато в нього й чисто суб'єктивних малооправданих міркувань.

Філософська метода розвинулась пізніш, розвинулась на тому ґрунті, що його добре підготували новограматики. Філософська школа користається всіма попередніми методами наукової праці, а найбільше порівняльно-історичною та психо-фізіологічною, удосконалюючи їх якнайглибше. Школа ця вимагає від дослідника великої й широкої ерудиції й філософського нахилу мислення.

Правдивим творцем філософського мовознавства був російський академік Пилип Федорович Фортунатов. За довге життя своє (1848-1914) він написав надзвичайно багато й створив велику свою школу філософського мовознавства, що звернула очі цілого наукового світу на Росію. Фортунатов дав глибокі праці з найрізніших ділянок слов'янського мовознавства, почасті й із скадні; багато працював над вивченням литовської мови, перший почав глибокі студії акценту. Ідеї Фортунатова широко розійшлися по цілому світі, скрізь даючи найкращі наслідки. Слов'янське мовознавство скоро підпало під великий вплив Фортунатова, що видно на працях Ол. Шахматова, В. Н. Щепкина, Б. Ляпунова, Є. Будде, В. Поржезинського, В. Ягіча, А. Беліча, Л. Мілетича, Б. Цонева, С. Младенова, Облака, Решетара, Лося і багатьох ін. Молода школа українських мовознавців: О. Курилова, П. Бузук, О. Синявський і ін. працює під великим впливом Фортунатового учня, Ол. Шахматова. Незалежно від Фортунатова філософською методою праці сильно послуговувались проф. І. Бодуен-де-Куртене та його учень Мик. Крушевський.

Філософська школа звертає належну увагу на глибоке знання всіх слов'янських мов, щоб дослід наш був справді порівняльний. Глибоке знання балтицьких мов, особливо литовської — це ознака цієї школи; ціла низка вчених, починаючи від самого Фортунатова, глибоко досліджує ці мови, напр. Г. Ульянов, В. Поржезинський і ін. Звертається велика увага на конечність студіювати старослов'янську мову, що бачимо в Фортунатова (дав найкращі курси), Щепкина й баг. ін.

Питоменна ознака філософської школи особливо те, що вона завжди пильнує подати закінчену картину розвою мови від часу найдавнішого аж дотепер, а це веде її до глибоких дослідів цілої еволюції мови. Звідси докладний дослід історії мови, як ознака цієї школи. Для цього найперше всебічно студіюються стародавні пам'ятки, а їхні досліди конечно рівняються з живим станом сучасної мови, що дає змогу встановлювати цікаві процеси розвитку мови. Пов'язання двох кінців у мові — стародавнього й сучасного — малює нам правдивий образ еволюції мови. Праця над окремими пам'ятками змусила представників цієї школи практично знати палеографію й глибоко працювати над її розвитком. Докладне вивчення живих мов і пов'язання цього вивчення з давниною — ознака цієї школи, а в результаті цього й повстала історична діялектологія, що дає змогу глибоко пізнавати правдивий розвиток мови.

Але найголовніші ознаки філософської школи — це ці дві: виставлення гіпотез і реставрування прамов. Філософська школа часто працює дедуктивним методом, а це приводить її до виставлення гіпотез. Мовознавство дійшло тепер

до такого стану, що нерідко працює й там, де нема потрібних фактів, але що ми конечно мусимо знати, бо того вимагає загальний розвиток науки й поступ її. Розум наш не хоче спинятися й перед невідомим, і вперто ломиться до замкнених покоїв, а це й допроваджує нас до виставлення гіпотез. „Без синтези наука стає ремеслом", правдиво твердять представники цієї школи.

Гіпотеза — це наше припущення про невідоме, зроблене на основі всього нам відомого. Треба тільки пильнувати не виставляти гіпотез необґрунтованих, і не виставляти їх без потреби; гіпотеза мусить не протиречити всьому, що тільки знаємо в цій ділянці на основі фактичного матеріялу.

Всі науки послуговуються гіпотезами, навіть найдосконаліші не відкидають її. Історія хоча б природознавства — це історія гіпотез, що зміняли одна одну. Виставлена гіпотеза завжди викликає заінтересування й критику, а це веде до правдивого поступу в науці. Тепер нема науки без гіпотез, бо всі на неї дивляться, як на могутній двигун поступу. Історія гіпотез показує, що в історії розвитку науки власне вони мали величезне значення, як фактор завжди корисний. Очевидно, правдивий учений ніколи не в'яжеться існуючими гіпотезами, й легко їх валить, якщо вважає їх за неправдиві, і тільки безвольні дослідники не відважуються критикувати виставлених гіпотез і свято їм вірять, — тут гіпотези, як взагалі ціла традиційність у науці, безумовно шкодять.

З бігом часу гіпотеза звичайно або падає, або стає правдою, коли буде доведена фактами. Може стати й теорією, — цебто не зовсім доведеною правдою, корисною бодай на наш час. Не треба боятися того, що про одну справу часом маємо кілька гіпотез, навіть протилежних, — бігом часу й зібрані факти висвітлять правду, а сама гіпотеза позостанеться тільки віхою на дорозі шукання правди. Часом один автор виставляє про те саме кілька гіпотез, часом навіть сам міняє їх, як то робив Ол. Шахматов, — це все вказує тільки на сильний неспокійний розум, що ні перед чим не спиняється, вперто шукаючи правди. Не забуваймо й того, що найсильніші уми виставляли такі гіпотези, що час їх повалив, але гіпотези їхні все таки були двигунами науки, бож прогрес науки без гіпотез неможливий. Тільки поверховні дослідники, з занадто пасивним розумом, гіпотез не творять, — але й нічого не творять.

Друга велика заслуга філософської школи — це їхня наука про прамови, про окремі доби в розвитку мови. Філософська школа на все дивиться з історичної перспективи, скрізь пильнує творити філософію історії мови, а це й допровадило її до глибоких студій над повстанням мови взагалі, і над прамовою зокрема. Гіпотеза про прамову була надзвичайно цінна й родюча, бо допровадила до глибоких студій над повстанням окремих мов. Праіндоевропейська прамова, що з неї повстали всі мови Европи й частина Азії, досліджена тепер надзвичайно глибоко, а це допомогло глибше досліджувати й окремі сучасні мови. Говірка праіндоевропейської мови, мова праслов'янська, так само глибоко досліджена, і ця наука стала вихідною для досліду розвитку сучасних слов'янських мов. Виставлення гіпотези про балтицько-слов'янську єдність так само стало надзвичайно корисним для розвитку слов'янського мовознавства. Взагалі, реставрація прамов може часом і не витримує критики в своїх окремих частинах, але в цілому вона принесла мовознавству великі користі й повела його на зовсім інші дороги, що простіш і вірніш ведуть до загальної мети кожної науки — повної правди.

Література. *19. Філософська метода.* W. Humboldt: Ueber die Kawi-Sprache auf der Insel Iava, вступ до цього: Ueber die Verschidenheit des menschlichen Sprachbaues, Берлін, 1836; переклад П. Билярського: Введеніе во всеобщее языкознаніе, „ЖМНПр" 1858-1859 р.р. ч.ч. 97-98, і окремо: О различіи организмовъ человѣческаго языка, Спб. 1859 р. ст. VI + 366. Cassirer E.: Philosophie der symbolischen Formen, Берлін, 1923. Marty: Untersuchungen zur Grundlegung der allgemeinen Grammatik und Sprachphilosophie, Halle, 1908 Dr. Wł. Ołtuszewski: Psychologja oraz filozofja mowy, Варшава, 1899 р. 104 ст., рец. К. Аппеля в „Przegl. Filozof." 1899 р. т. II кн. 3 ст. 100-113, кн. 4 ст. 127-131. В. Поржезинскій: Введеніе, 2 вид. 213-214 ст. А. Теодоровъ-Баланъ: Презъ

нашата синтакса, На предѣла между языкознание и философия, „Философски Прегледъ“ 1934 р. кн. VI ст. 168-173. Фанъ-деръ-Флитъ П.: Гипотеза въ наукахъ о природѣ, „Энц. Слов.“ Брокгауза 1894 р. півт. 16. ст. 735-737. G. Ipsen: Sprachphilosophie der Gegenwart, Берлін 1930. W. Porzeziński: Wartość rekonstrukcji lingwistycznych, „Sprawozdania z posiedzeń T-wa naukow.“, Львів, 1923 р. т. III. Iespersen O.: Ppilosophy of Grammar, Лондон, 1924 р. Андрей Бѣлый: Мысль и языкъ, философія языка А. А. Потебни, „Логосъ“ кн. II ст. 250-258. И. Тимковскій: Опытный способъ къ философическому познанію россійскаго языка, Харків, 1811.

12. Закінчення.

Я коротко розповів про всі найголовніші методи, що ними працює мовознавство й що воно зросло на них. Знання цих метод при наукових дослідах складні конечно необхідне, як необхідне воно й при всякій поважній мовознавчій праці. Сьогодні кожний правдивий дослідник-мовознавець мусить працювати тільки науковими методами, особливо методою філософською, якщо хоче, щоб праця його була справді корисна.

Розповідаючи про історію вивчення складні та про методи її досліду, мав я на увазі ще одну, може трохи сторонню ціль, — зацікавити ширший загал, особливо вчительський, до глибшої мовознавчої праці взагалі, а складні зокрема. Складня стоїть у нас застарілим перелогом, хоч уже час настав докладніш досліджувати її й спробувати подати закінчену систему. Я навмисне розповідаю про це трохи ширше, щоб показати заінтересованим, чого нам бракує, чого ми ще не зробили, на що повинно звернути найбільшу увагу, вірячи, що ці наші недостачі скоро будуть поповнені.

Школа найбільш несе серед широке громадянство потрібні мовознавчі знання. На жаль, наша школа для мовознавчої науки робить дуже мало, бо ще й досі послуговується донауковими методами, а шкільні підручники, особливо в складні, ніякої вартости не мають. Шкільні наші підручники десятки літ позостаються незмінні, не освіжуються, не відповідають науковим вимогам, а через це і вчительство, і самі учні не шанують їх, чому звичайно якоїсь помітної користи вони не приносять. Донауковий стан шкільної граматики сильно відбився на нашім мовознавстві навіть у тім, що наука рідної мови звичайно не викликує серед нашої молоді жодного зацікавлення до дальших мовних студій.

Такий стан нашої шкільної граматики зовсім ненормальний, більше того — шкідливий. Думаю, що стан цей найбільш залежить від самих учителів, що мало працюють коло самостійного вивчення рідної мови, особливо коло вивчення складні, як цариці мовознавчих наук. Коли я цими своїми статтями викличу серед учительства й ширшого інтелігентного громадянства бодай мале зацікавлення мовознавчою працею, уважатиму своє завдання за виконане. Починаємо з малого зе́рна в надії, що воно належно розростеться на нашому полі й принесе добрий і так нам потрібний урожай.

Література. *20. Стан шкільної граматики:* Д. Н. Овсянико-Куликовскій: О преподаваніи синтаксиса русскаго языка въ среднихъ учебныхъ заведеніяхъ, „Вѣстникъ Воспитанія“ 1903 р. кн. 1 ст. 1-14. А. М. Пѣшковскій: Синтаксисъ въ школѣ, „Наука и Школа“, Харків, 1915 р., рец. Є. Тимченка в „РФВ“ т. 75. А. А. Шахматовъ: Къ вопросу объ историческомъ преподаваніи русскаго языка въ среднихъ учебныхъ заведеніяхъ, „Труды I свѣзда преподавателей русскаго языка въ военно-учебныхъ заведеніяхъ, додаток III, передруковано в „РФВ“ 1905 р. т. 53 кн. 1 ст. 1-19; там само передруковано ст. 49-79. Ф. Фортунатовъ: О преподаваніи грамматики русскаго языка въ средней школѣ, ibid. 371-404, передруковано в „РФВ“ 1905 р. т. 53 кн. 2 ст. 49-79 (про складню 65-79). А. М. Пешковский: Научные достижения русской учебной литературы в области общих вопросов синтаксиса, Прага, „Sborník prací I sjezdu slov. filologů“, 1932, ст. 644-666; його ж: Школьная и научная грамматика, опытъ примѣненія научно-грамматическихъ принциповъ къ школьной практикѣ, М. 1914, 2 вид. 1918 р. 128 ст., 3 вид. Берлін 1922 р., 4 вид. М. 1923 р.; рец. Е. Будде в „ЖМНПр“ 1915 р. кн. 2. Н. Грунський: у „Записках“ ВУАН 1928 р. т. XVIII ст. 312-313. Е. Будде: Основы синтаксиса, Казань, 1912 р. ст. 3-4, 32-34. Д. Н. Овсянико-Куликовскій: Къ реформѣ школьной грамматики русскаго языка, „Синтаксисъ“ 2 вид. 1912 р. ст. 312-320 (про помилки в шкільних граматиках). „Родной язык в школе“, научно-педагогические сборники под редакцией А. М. Лебедева и. В. Ф. Переверзева, сб. 1-Х. Н. К. Кульманъ: Историческій очеркъ методики преподаванія родного языка, див. „Методы первоначальнаго обученія“ ч. I ст. 11-59, 1910. С. Н. Браиловскій: Къ реформѣ школьной грамматики отечественнаго языка, „Педаг. Сборн.“ 1904 р. кн. 4 ст. 327-342. Д. Кудрявскій: Школьная и на-

учная грамматика, див. О. Новикова: Русскій языкъ, Юр'їв, 1910. Григорьевъ А. Д.: Къ вопросу объ историческомъ преподаваніи русскаго языка въ среднихъ учебныхъ заведеніяхъ, „РФВ" 1906 р. т. 55 кн. 1-2. Гуссовъ В. М.: Къ вопросу о реформѣ русскаго синтаксиса, „РФВ" 1909 р. т. 61 кн. 1-2 ст. 104 і далі. Карскій Е. Ѳ.: Введеніе русской діалектологіи и исторіи русскаго языка в среднюю школу, „РФВ" 1914 р. т. 71 кн. 1-2 ст. 37-54, тут і література. Кремлевъ: Мытарство одного юнца на экзаменахъ по русской грамматикѣ, „Русск. Шк." 1898 р. кн. 5-6. В. Сланскій: Грамматика — какъ она есть и какъ должна бы быть, Спб. 1887, 144 ст. (з „Педагогическій Сборникъ" за 1886 р.). Тростниковъ М. А.: Къ вопросу о пересмотрѣ программъ классической гимназіи, „Русская Школа" 1900 р. кн. 1-2. Його ж: Обученіе грамматикѣ русскаго литературнаго языка, ibid. 1902 р. кн. 10-11.

21. Доповнення до літератури попередніх розділів. Gaertner H.: Z teorji i praktyki językowostylistycznej, „Język Polski" 1926 р. ч. 5 ст. 148-157. J. Łoś: Zaniedbana dziedzina (o badaniach stylistycznych), „Czas" за 8 квітня 1928 р., Краків. Maretić T.: Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1931, 2 вид. Б. Навроцький: „Гайдамаки" Т. Шевченка, Київ, 1928 р., розділ VIII ст. 317-340: Стилістичні зв'язки „Гайдамаків" з українською літературою і народньою традицією. Плачковъ И. П.: Корелация между синтаксиса и стилистиката, „Училищенъ Прѣгледъ" т. VI кн. 2-3 ст. 640-649. Carnap R.: Logische Syntax deutsch. Sprache, 1934. Невзоровъ К.: Этимологія и синтаксисъ церковно-славянскаго и русскаго языка въ связи съ элементарной логикой, Казань, 1887, VIII + 146 + XXIV ст. Александровъ А. И.: Субституты отдѣльныхъ звуковъ и звуковыхъ сочетаній нормальной русской рѣчи въ произношеніи индивидуума, у котораго вслѣдствіе рака ампутированъ языкъ, „РФВ" 1884 р. кн. 3. E. Wechssler: Giebt es Lautgesetze? Halle, 1900. Kryński A.: Upodobnienie składniowe w dzisiejszej polszczyźnie, „Poradnik Językowy" 1919 р. Краків. Його ж: O zjawiskach analogji składniowej w dzisiejszym języku polskim, „Sprawozdanie z posiedzeń Tow. Naukowego", 1919, Варшава.

Іван Огієнко.

Вільне слово.

Були колись ми всі закуті,
Закуте й слово в нас було,
Аж поки сонце не зійшло,
Аж поки з нас не впали пута.

Засяла воля золота,
Своїм промінням нас укрила.
Та знов брутальная п'ята
На вільне слово наступила...

Борис Лисянський.

Множина шани в українській мові.

Множину часто вживаємо при поодиноких поняттях і предметах, бажаючи підкреслити своє особливе відношення до певного об'єкту. Між численними випадками стосуємо множину рівно ж для зазначення своєї шани до другої й третьої особи, або й до себе.

Явище множини шани (pluralis majestaticus), знане багатьом мовам, у нашій мові набирає міцнішої виразности й своєрідности. Цей зворот питóмий переважно народній мові, — мова літературна, поза звичайним „ви" до другої особи (зворот загальнознаний), оминає вживати множини шани. Через те письменники, що навіть добре знають народню мову, в своїх творах часто дають приклади непослідовного вживання множини шани. Ось нпр. Г. Журба („Зорі світ заповідають", Львів, 1933, ст. 17) в уста старого селянина вкладає таке оповідання про свого діда: „Бачу, дід злазить з печі (треба б — злазять). Я здивувався, бо вони вже з півроку не могли ходити (добре). Бачу — зліз" (знову зле!). Множина шани існувала напевно в дуже давній нашій письменності, хоч по пам'ятках, що дійшли наших часів, послідовну мн. шани знаходимо тільки з кінця XIV ст.

В множині шани розрізняємо дві групі: 1. самозвеличування й 2. пошана до другої чи третьої особи.

Перший випадок, майже незнаний живій мові, дуже частий у наших старих грамотах. Його залюбки вживають князі, магнати й інші особи, славні походженням чи то високим соціяльним положенням. К. К. Острізький пише в грамоті до Дерманського манастиря року 1602-го: „ѡзнаймѹємо й ведомо чинимо" („Памятники" київськ. комісії, IV 34), — отож уживає множини, хоч говорить тільки від себе. Ол. Потебня, в праці: „Значенія множественнаго числа въ русскомъ

языкѣ", 1888, свідчить, що ще в XIII віці в українських писаних пам'ятках мн. шани немає, а як один із перших випадків наводить з р. 1375: Мы княз(ь) Олександро Корьятовичь Бьёю милостью князь и г(оспо)д(а)рь Подольскои земли чинимъ свѣдочно".

Зворот цей іде до нас із Візантії через землі германські та Польщу, де він — звичайна формула в листах та актах визначних осіб, нпр.: „Nos Sigismundus dei gratia Rex Poloniae... significamus" (1522 р., „Памятники" т. III, ч. 13 — грамота св. Онуфрієвському манастиреві). „Ми" вживав й Хмельницький у своєму листуванні, — однаково в польському й українському. На кожнім кроці множина самозвеличування в молдавських грамотах: вызнаємъ, чинимъ, чинимо, чинимы, єсми почали, были, єсмо дали, мы не будем имѣли й ін. (див. В. Ярошенко: Українська мова в молдавських грамотах XIV-XV вв., Київ, 1931). Звичайно, зворот цей панує в литовських (білорусько-українських) канцеляріях. Наказ кн. М. Радзивила з р. 1558: „...казали есмо... для чего ж и теперь приказуемъ тобѣ абы..." (Голубевъ: Петръ Могила, I, дод. 5). Таке в й „ми" давніх українських владик, хоч тут офіційно це —„ми" скромности: „Мы смиренъны Михаилъ Копыстенъски"... дозволили и дали сеи листъ под печатю столечъности нашое" (з р. 1600, „Памятники" т. IV, ст. 1-2).

Поруч цього „ми" часте й старе „я": „И князь Иванъ Михайловичь Сангушковичь изъ своею княгинею..." („Памятники", т. IV, стр. 31, запис для Дерманського манастиря). Що далі на схід, усе частіш зустрічаємо це „я". Курбський зовсім не вживає „ми", цього любого волинському панству звороту; в Москві „я" звичайне в титулі правителів у XVI ст. Приклад нестійности в уживанні „ми" —„я" бачимо в послів'ї збігця з Москви Федоровича до Львівського Апостола 1574 р.

„Ми" самозвеличування поза канцелярії не виходило; дýхові української мови воно чуже. Якщо й зустрічається, то як запозичення від говорів російських, де воно досить поширене. Що правда, такі формули, як: „дякуємо, їдемо" (замість: „дякую, їду"), повстають і на місцевому ґрунті; тут множина виявляє, що ці чинності відбуваються звичайно кількома особами, а не одною. Припускаю, що чужого походження хвалькувате „ми" в Шевченкового „Сотника" (людúна трохи таки „учена"), коли він, п'яний, говорить до себе:

„Нехай і ваших люди знають!
Нехай і сивий, і горбатий,
А ми... хе! хе! А ми — жонатий!"

Часто авторське „ми", у протилежність сотниковому, говорить про скромність, — автор своє „я" ховає за менш окреслене „ми". Таке знане на початку літопису: „Съ Бмъ починаемъ... се начнемъ повѣсть сию" (Іпат. літоп., вид. Петроград 1923, ст. 2). Таке авторське „ми" в багатьох випадках має своє логічне оправдання, бо письменник (оповідач) часто під „ми" мислить не тільки себе, але й читачів (слухачів), — тоді це не множина скромности. Взірець — початок „Слова о Полку Игоревѣ": „Не лѣпо ли ны бяшеть, братіе, начати"... Також логічно нема мн. скромности в „ми" від збірних одиниць, хоч граматично часто вона приявна, як напр., у зворотах від імени суду, братства, ради; таке „ми" в судній грамоті, в справі Львівського братства, Берестейського Собору 1590 р., „Памятники" т. III, розділ 7.

Друга група множини шани — це засіб висловлювати пошану до другої й третьої особи. Історична мандрівка не багато роз'ясняє це питáння. В найдавніших пам'ятках зустрічається тільки зворот на „ти". Припускаю, що так було й у живій мові. Цей староукраїнський і старослов'янський зворот у деяких випадках затримався й досі, напр. звертання до дуже визначних, високопоставлених або дорогих осіб.

Звертання на „ти" наше традиційне, про це свідчать пісні й приказки, що їх мова затримала багато архаїчних рис. Ось приклади: в колядці, що походить іще з дружинної доби, слуги просять пана (князя): „Пусти нас, пане, у Невірземлю"... (Историческія пѣсни малорусскаго народа... В. Антоновича й М. Дра-

гоманова, Київ, 1874, стр. 9). В іншій прастарій колядці син до батька: „Сідлай мі, тату, коня бистрого...“ (там само, 33). Волинянка, що її татари ведуть у полон, звертається до батька: „Вернися, батеньку, вернися рідненький! Вже ж мене не однімеш, і сам, старенький, згинеш“ там само, стр. 83-84). Полонені сестри розмовляють у татарській неволі:

„Най ся мамка не фрасує,
Най нам віна не готує!“ (там само, ст. 85).

Звертання на „ти“ стало звичайним у піснях, — його зустрічаємо навіть у найновіших піснях у випадках, де в буденній мові панує множина шани. Нормальний цей зворот і в пізніші часи, нпр. у приказках: „А мій тато Сокочан, підпер хату на кочан...“ (Ясениця Сільна, Дрогобичського повіту), „Збувся тато клопоту, домолотив жито“ і т. ін., і т. ін., див. „Етноґрафічний Збірник“, т. XXVII, 1909 року. Навіть у найновіших діялектичних записах часто спотикаємо „ти“, „він“, „вона“ в мові до чи про батьків: „батько з маткоју до дому пришоw“ (П. Гладкий, Говірка села Блиставиці, Гостомського району на Київщині, „Український Діялект. Збірник“, I, ст. 138). В старій літературній мові зворот на „ти“ панує неподільно: „... да сподобитъ тѧ ѓь б҃ъ кѣнецъ прїѧти нетле́нный“ — звертається до Костянтина Острізького Герасим Смотрицький (Біблія Острізька, 1581 р.).

Звороти на „ви“ (множина шани) з'являються порівнююче пізно, й треба було довгого часу, щоб вони перемогли панівне „ти“; спочатку нового зворота вживають дуже обережно. Воєвода молдавський Петро починає свого листа (1388 р.) до короля Володислава з „ти“ (чини скѣдомо... твоеи мл҃ости), а далі переходить на „ви“ (вашеи мл҃ти есте оучинили, I. Bogdan: Album paléographique moldave, 1926, ч. 1). Герасим Смотрицький ув іншому місці до Олександра К. Острізького звертається вже на „ви“, але дієслово ще ставить ув однині: „Ревнуй же прилѣжъно сему и ваша кн. милость...“ („Ключъ царства небеснаго“, 1587 р.). Подібно ж звертаються ченці Києво-Печерського манастиря до митрополита Сильвестра Бількевича („Ваша... милость... листъ свой росказати писати рачилъ...“, Голубевъ: Петръ Могила, т. I, дод. 4, з року 1557).

Подібно, як виразне розмежування верств української суспільности допомагало поширитись чужій нам мн. шани в старій літературі, так і зміна в побуті українського селянина (закріплення до землі, осіле життя, а потім, по знесенні панщини, розвиток родини) творить нові мовні форми для підкреслення нових авторитетів. Якщо селянин XV-XVI вв. — селянин кочовник, невільник, повстанець легковажив родину, як організацію, то погляди селянина XVIII-XX віків значно змінилися. Родинну владу, цілком реальну, міцну, тепер репрезентує батько, отож у наро́дніх творах частіш і раніш мн. шани починає до нього прикладатися. На жаль, не маємо впорядкованих за хронологією записів живої мови, тому точніших висновків годі робити. Щодалі, шанування обіймає матір, а потім і старших у родині братів (про це див. Потебня: „Значенія множ. числа“, де подається приклад із гуцульського говору).

Отож мн. шани зустрічаємо в наро́дніх творах пізнішого часу:

„Нема нашого пана дома
Пойіхали до Львова...“

(обжинки, „Етноґр. Збірник“, т. XI, 32); „Тато будут молотити, а я в ночи буду віяти“, „Що татуньо зарідили, то мамунї мусьит“ („Етноґр. Зб.“ т. X); „Хведор Хведорович поjіхали?“ (П. Гладкий в „Укр. Діял. Збірн.“ ч. I, стр. 139). З часом мн. шани щораз більш поширюється, стає живою й загальною в мові народу, а звідти дістається до мови літературної. Так, серед сільської інтелігенції звертатися через „ви“ до батьків і старших родичів, явище сьогодні дуже часте. Подібний процес, здається, перебула й білоруська мова. В народній білоруській мові мн. шани явище живе, „але не всюди й не обов'язкове“ (Е. Карскій: „Бѣлоруссы“ II. 3 ст. 36). (Кінець 6).

Варшава. Іван Коровицький.

Хто розуміє значення соборної літературної мови для народу, той виплатить нам негайно всі борги. Не доводьте „Рідної Мови“ до занепаду!

Єдиний скарб мій.

Свята доба відродження наро́ду,
Що по столітнім сні прокинувся, повстав,
Що у серцях палких відчув уже свобо́ду
І сміливо шикується до лав.

У цю добу́ ніхто не сміє спать,
Ховать свою ніхто не сміє зброю,
Дух кожного не сміє не пала́ть
Всім спільною, великою метою!

І я, слабкий, знесилений борець,
Вже чую, що в ці дні моя міцніє мова,
І ба́тьківщині в дар несу́ я, як сліпець,
Єдиний скарб свій — силу слова.

Борис Лисянський.

Артизм творів Степана Руданського.

(Продовження).

12. Козачок.

Підходимо тепер до другого основного ритму, вживаного в поезії Руданського, до т. зн. козачка, зложеного в такті $^4/_8$. На 287 строф, написаних цим ритмом, знаходимо 24 різні схеми, т. зн. майже на кожних 10 строф (середньо) творив автор нову ритмічну схему. Підставою служать два римовані двотактові рядки, в кожному такті чотири вісімки:

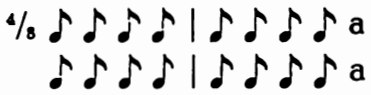

Йдуть до князя і княгині,
До Людисі — господині,
І йому вінок Людися
З дубового ставить листя,
І в вінкові сильний Любір,
І гремлять котли і труби.

Таким ритмом переложена одна поема з Короледворського рукопису, і написані три ліричні поезійки, — разом 232 рядки. Для однієї ліричної поезії створив Руданський із чотирьох таких рядків строфу з римами abcb. Цим же ритмом написав він 16 строф у „Чумаку".

У вірші „До України" модифікує поет козачкову строфу так, що в 1 такті третього рядка дає тріолю, а в 1 такті четвертого рядка дві вісімки й одну чвертку, і таким чином повстає на перший погляд „неправильна" строфа цієї поезії:

Ой зза гори, ізза кручі
Да скриплять вози їдучи,
А попереду козаченько
Та вигукує йдучи.

Ясна річ, що ніякої „неправильности" ту нема, і що строфу треба читати по козачковій схемі:

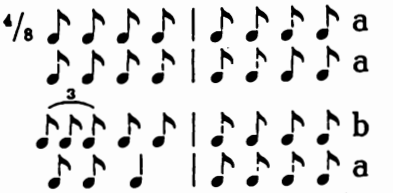

Далі модифікує Руданський козачкову строфу так, що в другому такті другого й четвертого або третього й четвертого рядка дає дві вісімки й одну чвертку, або навіть одну чвертку й павзу, як напр.:

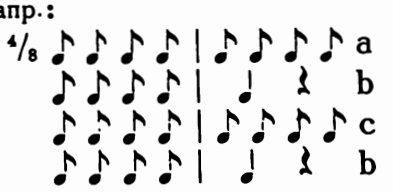

Знаходимо також строфи, де в першому такті деяких рядків є дві вісімки й одна чвертка:

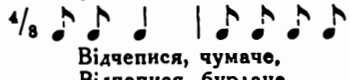

Відчепися, чумаче,
Відчепися, бурлаче,
Відчепися, гультяю,
Не тебе я виглядаю.

Особливий характер має, своїм уриваним темпом, козачкова строфа з чвертковою, або вісімковою павзою, в кожному такті:

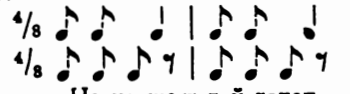

Не на що ж той капап
На коршомці і грав,
Лиш сидів, бісів син,
Та й на губу свистав.

Далі, маємо 7 типів довших козачкових строф 6-8-рядкових. З них важ-

ніші: 6-рядкова, в другому такті першого, другого, четвертого й п'ятого рядка дві вісімки й одна чвертка, в другому такті третього й шостого рядка дві чвертки, рими aa b cc b:

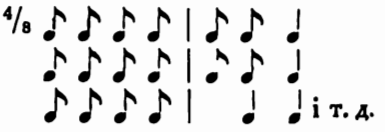

Видить мужик у жидка
Невеличкого бичка
За шклом в образочку,
А цікавий був мужик:
Що то — каже — в вас за бик
Висить на кілочку?

Далі, строфа 6-рядкова, другий такт другого, четвертого, п'ятого й шостого рядка має дві вісімки й одну чвертку, крім того також перший такт п'ятого рядка, рими abcbdd, у п'ятому рядку внутрішня рима:

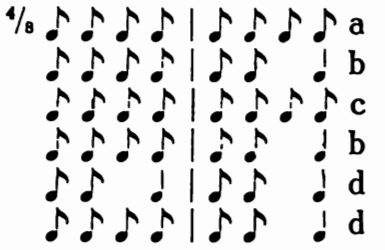

Діти, діти, мої квіти,
Як погляну я на вас,
Серце мліє, кам'яніє,
Що цвіли ви тільки раз.
Раз росли, раз цвіли,
І без долі опали.

Ця строфа, в своїй другій частині, аналогічна до ритму Шевченкового „Страшного Косаря", добрий доказ музичної суті ритмів Руданського.

Вкінці слід ще зазначити, що Руданський писав не тільки козачковими строфами, але й довільним козачковим ритмом зо змінами майже в кожному такті, як це вже було вгорі цитовано.

13. Колядка й щедрівка.

Три-чвертковий такт заступлений у ритміці поезій Руданського найскромніше. Знаходимо у нього тільки 8 схем колядкових, щедрівкових і довільних три-чверткових комбінацій.

З типовим ритмом колядковим маємо до діла в чотирирядковій строфі типу:

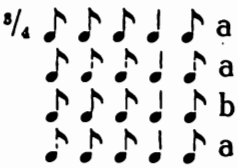

Музики грають,
Смичками мають,
Жваві дівчата
На вас моргають.

Такою строфою написана 1 лірична поезія, 10 строф.

Комбінований колядковий ритм бачимо у строфі:

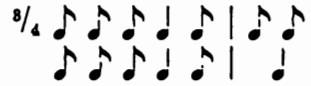

Не світить місяць, не гріє сонце,
Чорніє небо як земля;
І як в склепінні межи вмерлими,
Межи живими ходжу я.

Окремий тип становлять вірші, написані розміром, що його називають билінним, чи там, спеціяльно у Руданського, перейнятим з російської літератури, головно від Кольцова. Не заперечую можливости такої літературної ремінісценції, — але, з другого боку, коли взяти на увагу музикальність Руданського та величезну перевагу українських народньопісенних ритмів у його поезії, то правдоподібно треба читати ці його поезії в три-чвертковому такті за схемою:

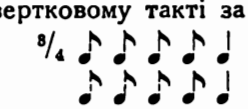

що її знаходимо в щедрівках; у Руданського:

Прийшла смерть моя,
Легке точиться,
Ти мори, маро,
Коли хочеться.

Таким ритмом написані три довші ліричні поезії, разом 58 чотирирядкових строф. Про зв'язок техніки цих поезій із щедрівками свідчить також факт, що в усіх них у дуже широкій мірі застосовано апанастрофу, таку характеристичну для колядок і щедрівок.

В „Чумаку" знаходимо, крім того, ще 3 типи складних строф у три-чвертковому такті, що теж нав'язують до колядково-щедрівкових ритмів, — але до цих строф я не знайшов народньописенних аналогій.

(Далі буде).

Львів. М. Гнатишак.

Мова — культура — церква.

Їх Еміненції Високопреосвященному Кир Андрєєві гр. Шептицькому.

Високопреосвященний Владико!

У день Вашого семидесятиліття Редакція „Рідної Мови" та „Нашої Культури" шле Вам сердечний привіт та гарячі побажáння ще довгого віку для праці на користь рідної Церкви та рідної культури.

Культура народу — то його найголовніша сила, то його наймiцніша основа, що на ній він найперше зростає. Особливо ж культура духова — вона найродючіший ґрунт для розвитку всіх сил кожної нації. В силі культури — сила нарóду, чому всі народи завжди так пильно дбають про найкращий розвиток своєї культури.

Духова культура завжди приносить найбільшу народню свідóмість, — свідóмість усенародньої одности всіх племен, а вона перша перетворює етнографічну масу на свідóму націю.

Культура державного народу звичайно розвивається нормально й спокійно, бо цілий державний апарат на її послугах. Зовсім не те в народу недержавного, — його культура росте нерівно, з великими перешкодами, його національна свідóмість збільшується дуже помалу, й треба віків, щоб такий нарóд перетворився в свідóму націю.

Національна культура недержавного народу твориться найбільше свідóмістю його передової інтелігенції, а ця свідóмість залежить від багатьох дуже змінних чинників. Церква в творенні цієї свідомости має найбільше знáчення: національно свідома Церква завжди має національно свідомих вірних, як основу нації взагалі.

Головна основа духової культури кожного народу — його рідна мова. Стан рідномовної культури — то завжди й стан духової культури народу. Рідна мова й рідна культура зв'язані найміцніше: занепад однієї тягне за собою занепад другої. А літературна мова — це найміцніший цемент, що об'єднує розрізнені племена народу в свідому націю, це наріжний камінь національної культури взагалі. Без соборної літературної мови нема нації, нема й завершеної національної культури. Це давно вже визнали всі культурні народи, й усі сили свої покладають на добрий розвій літературної мови, спільної для всіх племен народу.

Церква в розвитку рідної мови взагалі й соборної літературної мови зокрема має величезне значення. Недавній іще той час, коли церковна мова була й мовою літературною. Та це й зрозуміло: глибока християнська наука найлегче пізнається тільки в національнім рідномовнім переломленні, чому й Христос, розставшись із Своїми учнями, поспішив післати їм Духа Святого, що найперше навчив їх рідних мов тих народів, де мали проповідувати. Величезне значення рідної мови в справах віри глибоко вияснив Апостол Павло (I Кор. XIV). Ось через що сьогодні вже загально признана правда, що віра й рідна мова — то синоніми одного поняття, найглибше між собою зв'язані. Стан рідної мови — то й стан віри, стан Церкви. Хто міцний у рідній мові — той міцний і в батьківській вірі. Цебто: для міцнішого збереження батьківської віри треба конче плекати й шанувати рідну мову.

Отже: національна культура, рідна мова й батьківська віра — це ті основні три стовпи, що на них тримається кожна народність. Найменша недостача одного стовпа негайно відбивається й на других і на цілій будівлі. Рідна мова в житті кожного народу — найсильніший чинник: на ній зростає духова культура, а на них двох наймiцніше покоїться Церква. Кожна Церква, що дбає про розвиток рідної мови та національної культури, дбає тим самим про свої наймiцніші фундаменти.

Оце ці коротенькі гадки, що приходять мені на думку в день Вашого семидесятилітнього віку. Докладніше пишу про це в окремій статті в 10 (34) числі „Рідної Мови", присвячуючи ту статтю Вашій Високодостойній Особі. Глибше

оглядаючи Ваше життя й Вашу працю, до інших думок і не прийдеш. Своєю довгою невтомною працею Ви показали нам достойний зразок правдивого культурного мецената, що глибоко розуміє триєдиність віри-мови-культури. Ціле свідоме життя своє Ви присвятили праці для розвитку рідної Церкви, але робили це, як найсвідоміший член своєї нації: пильно плекали й рідну мову та національну культуру, як найродючіший ґрунт для розвитку рідної віри. Ви той, що найглибше визнав мудру аксіому: хочеш міцно будувати Церкву, будуй воднóчас рідну мову й національну культуру. Бо Церква без них на піску збудована: перша повінь забере її. Ви той правдивий меценат національної культури, що, бувши на високім становищу, підтримує її не кришками, які падають марно зо стола багачів, — Ви часто віддаєте їй свою останню вдовину лепту.

За все це Ви пізнали найвище задоволення свідомого громадянина своєї нації: на Ваших очах буйно виросла наша національна культура, яку Ви так завзято й уміло сіяли, а через це серце Ваше повно зазнає найвищого щастя на землі — глибокого почуття сповнення всенароднього обов'язку. Сповнення обов'язку в усіх трьох ділянках неподільної істоти: віри — мови — культури.

Редакція „Рідної Мови" та „Нашої Культури", що по своїх силах стоїть на сторожі головних стовпів української народности, в день Вашого семидесятиліття щиро бажає Вам іще довгого віку для закінчення широкозадуманої Вашої культурної праці для найкращого розвитку нації. Сподіваємось і віримо, що найкращою квіткою в запашнім вінку Вашої культурної праці, глибоко зв'язаної з працею церковною, буде ще заснування при Духовній Академії у Львові міцної катедри історії української мови, цариці духової культури нації. Така катедра для недержавного народу — родючий ґрунт для доброго розвитку його культури, а для Духовенства — правдиве джерело пізнання душі народньої, тієї душі, що віддається йому на духову опіку.

З найглибшою пошаною до Вас

Головний Редактор і Видавець
„Рідної Мови" й „Нашої Культури"
Проф. Др. Іван Огієнко.

29. VII. 1935 р.

Новотвори в сучасній українській мові.

6. Нарóсток *-ець*. Цей нарóсток у зв'язку з поширенням кореня, довший: *-овець, -лець, -елець, -енець, -анець, -ленець*.

Усі йменники, утворені цим нарóстком, походять здебільша від прикметників або дієприкметників подібно, як при йменниках з нарóстком *-(в)ик*, одначе в теж слова, утворені від іменників, а головно від прізвищ і безпосередньо від кореня (бор-ець, пес-ець, від-твор-ець, лов-ець).

Від прикметників утворені: живéць із живий, здрій (поль. zdrój) = джерело лікувальної води, податкóвець = платник податку, почтóвець (із почт-ов-ий scil. урядовець), штабóвець = штабовий старшина, походóвець = учасник походу (Д. 178/34), поєдинкóвець (Нд. 50/34) = учасник двобою, нещасливець (Д. 347/34), у нас в нещасник (Грінч.), у поль. мові nieszczęśnik), уділóвець = член акційної спілки (Д. 288/34), безжéнець[1] (прикм. безженний).

Деякі з цих новотворів повстають безпосередньо від прикметників (живець, нещасливець), усі інші від прикметників, що їх утворено від іменників. За виїмком „живець", при всіх треба додуматися йменника чол. роду (чоловік, урядовець, учасник і т. д.)

Від дієприкметників, а саме пасивних теперішнього (в 3 випадках) й минулого часу: найманець, ізольованець (у таборі, У. Б. 27/34), відродженець = член „Відродження" Д. 321/34, улюбленець, засудженець С. 22 = засуджений судом на кару або смерть, перероджeнець Д. 223/34, розпорошенець (після бою, Д. 218/34), обезпéченець С. 22, родúмець (гал.) =

[1] Ч. Дікенс: Тяжкі часи, Харків, 1930, ст. 222. Далі цитую в скороченні: *Дік.*

земляк (утворене від архаїзму родимий = (в)роджений), що відчувається вже як прикметник і має значення „рідний, свій“ (Грінч; цікаве, що в Україні родимець значить параліч), посила́нець = післанець (від дієприкм. пас. тепер. часу, Дік. 104), прибу́лець = приходець (перекл. рос. пришелецъ, ib. 22.), зло́манець (духовий Нд. 35/34), лікóванець (не лікуванець, як пишуть у газетах, бо походить від дієприкм. лікóваний), пи́томець = вихованок (бурси), богослов (семинарист), (рос. питóмецъ; слово це є залишок укр. книжної мови з 19 стол., коли то брали в нас живцем російські слова, н. пр. до наукових термінологій і до шкільних підручників та уладжень; архаїзмом годі його назвати).

Від іменників повстали: а) в першу чергу слова, що визначують ідеологічно-партійну приналежність чи прихильність, утворені від прізвищ політиків і провідників: петлю́рівець = вояк армії Петлюри, самостійник, а далі (з становища росіян і комуністів) — контрреволюціонер, укр. націоналіст, українець; на еміграції: прихильник центру У. Н. Р.; скри́пниковець, ле́нінець, гетьма́нець; б) інші: можновла́дець С. 22 — перекл. поль. potentat, однорóдець = земляк (ibid.), поворóтець (від імен. поворот), співплемі́нець (Нд. 47/34), недóумець = божевільний (ibid., у нас є подібні слова: недоум у Шевченка, недóумок — витвір Куліша, Грінч.), торгове́лець = торговельник Д. 195/34, сиротúнець = захист, дім для сиріт (гал. УБ 27/34), партієць — член партії Д. 293/34, непротивле́нець = що не противиться (від ім. непротивлення, в части з рос., Лейт. 59).

Від дієслів або від чистих коренів: перекладець = перекладач С. 22, внескодавець (з поль. wnioskodawca, С. 22), хлібодавець = шеф, хазяїн, з поль. chlebodawca, Д. 325/34, видавець, відтворець (фортеп'яновий, Наз. 12/34), несець = носій Відр. II, 248, головоловець — дикун Нд. 35/34, борзописець Лейт. 132, замовець ib. 152, використовець, природолюбець.

Коли тепер спитаємо, як можна поділити ці новотвори згідно з їх значенням, то на це буде відповідь, що значення їх дуже різноманітне може й тому, що їх багато й що їх дуже радо творять з огляду на легку будову цих слів.

Підставове їх значення буде заняття мужчин і їх прикмети.

1. Заняття: почтовець (поль. pocztowiec, в Укр. поштовúк), штабовець, посиланець, перекладець, видавець, несець, торговелець.

2. З першою групою в'яжеться друга на визначення праці, але не завжди постійної, це щось посереднє між заняттям та прикметою: податковець, походовець, найманець, внескодавець, хлібодавець, відтворець, головоловець, борзописець, замовець, використовець, народолюбець.

3. Прикмети: безженець, можновладець, родимець, однородець, співплемінець.

4. З групою прикмет в'яжеться тісно група слів, що визначують стан душевний, певну життєву стадію згідно з натурою (суттю) пасивних дієприкметників, що від них ці неологізми повстали: зломанець, нещасливець, недоумець, поворотець, ізольованець, засудженець, розпорошенець, обезпеченець, прибулець, лікованець, питомець, поворотець, непротивленець.

5. Приналежність чи прихильність ідейна або політична, як вище.

6. Concreta (речі й будинки): живець, сиротинець.

Цікаве, що з нар. *-ець* твориться багато слів складених і це слова найновішої формації. Як у кожній групі, так і тут є впливи сусідніх мов, польської й російської, переважають галицькі слова, є дещо невдатне й штучне (походовець, торговелець, зам. „використовець“ краще було б „використувач“).

Бачимо великий розгін, головно публіцистів у творенні неологізмів, і цю працю важко нормалізувати, бо це неначе стихійна й модна творчість, а що багато є річей мертвороджених, це справа зрозуміла. Повстають теж синоніми, з чого видно, що дотеперішні слова галицькі невдоволяють людей, і тому творять вони інші, н. пр. досі вживано: земляк і родимець, а тепер створено: однородець і співплемінець (ширше значення). (Далі буде).

Перемишль. Євген Грицак.

Початкова Граматика української літературної мови.

Частина друга.

6. Двокрапка.

Ніхто не минає: чи багатий, чи сирота, чи дівчина. Сирота Ярема, сирота убогий: ні сестри, ні брата, нікого нема. Упоравшись, біжи в Вільшану: їмості треба. Бачить: ліс чорніє. Добре тобі, брате: маєш крила, маєш силу, в коли літати!

Коли ставимо дві крапки? Чим розділяти слова, що перелічуються? Коли перед перерахуванням двокрапки не ставимо?

Перед перерахува́нням треба ставити двокра́пку; слова, що їх перелічуємо в перерахува́нні, треба розділяти ко́мою: *Від льоду до льоду частини року такі: зима, весна, літо й осінь.*

Перед перерахуванням ставимо двокрапку тільки тоді, коли перед ним є збірне слово, що розкладається на свої частини: *Я купив собі речі: ножика, паперу й книжок.* Коли ж перед перерахува́нням такого збірного слова нема, тоді двокрапки не ставимо: *Я купив собі ножика, паперу й книжок.*

Коли одне речення пояснює друге, то між ними треба ставити двокрапку: *Бере шага, аж труситься: тяжко його брати.*

Завда́ння 29. Спишіть оці речення й поставте потрібні розділові знаки.

Над українською граматикою багато попрацювали такі наші вчені Максимо́вич Потебня́ Житє́цький Михальчу́к Кри́мський Тимче́нко й інші. Українські словники складали Котляре́вський Пискунів Тимче́нко Комарів Грінче́нко й інші. Не плюй у криницю доведеться води напиться.

Завдання 30. Спишіть оці два приклади й виясніть, чому в першім ставимо двокрапку, а в другім ні:

Вітер зламав дерева: дуба, березу й сосну. Вітер зламав дуба, березу й сосну.

7. Основні члени речення: підмет і присудок.

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідий місяць на ту пору
Із хмари деде виглядав, —
Неначе чóвен в синім морі
То виринав, то потопав.
Ще треті півні не співали,
Ніхто ніде не гомонів.
Сичі в гаю перекликались
Та ясен раз-у-раз скрипів.

Т. Шевченко.

Що таке підмет і прúсудок? Що значить слово „підмет"? Що значить слово „прúсудок"? Чому підмет і прúсудок звуться основні члени речення? На які пита́ння відповідає підмет, на які прúсудок? До чого стосується підмет, до чого прúсудок? Від якого слова ставимо пита́ння? Що таке двочленне речення? Чому між підметом і присудком не можна ставити розділового знака?

Звичайне речення складається з двох основних членів: підмету й прúсудка. **Підметом** зветься головний діяч в реченні; це особа або річ (іменник), що відповідає на пита́ння *хто? що?* Напр.: *Защебетав соловейко, пішла луна гаєм,* — тут *соловейко* й *луна* — підмети.

Присудком зветься те слово в реченні, що визначає час дії чи стану підмета (дієслово); він відповідає на пита́ння: *що робить підмет? в якому він стані?* Напр. у вищеподаних реченнях слова́: *защебетав* і *пішла* — прúсудки.

Пíдмет у реченні найчастіш зазначається йменником, а прúсудок — дієсловом.

Пíдмет і прúсудок міцно паруються між собою, а тому між ними ко́ми ставити не можна.

Речення, що має в собі підмета й прúсудка, зветься **двочле́нним.** Речення має ще й інші члени другорядні, але мова про них буде далі.

Завдання 31. Пíдмет і прúсудок — це рівнорядні члени: підмет до присудка, а присудок до підмета. Пита́ння для підмета ставимо від присудка, а питання для присудка — від підмета. Напр.: *Брат читає; хто* читає? — Брат, підмет; *що робить брат?* Читає, присудок.

Поставте відповідні питання до підмета й при-

судка в оцих реченнях: *Учень писав. Іван спить. Дерево лежить. Понісся спів. Брат співатиме.*

Завдання 32. Спишіть оці речення й підкресліть у них підмета однією лінією, а присудка — двома. Над підметом і присудком надпишіть їхні пита́ння.

Сонце заходить, гори чорніють, пташечка тихне, поле німіє. Дівчата на луці гребли, а парубки копиці клали.

Пам'ятайте, що між підметом і присудком коми (перетинки) ставити не можна!

Завдання 33. Слово *підмет* — старе наше слово (переклад латинського subjectum): підметати, а *метати* — кидати, тобто слово, що надається („підкидається") до присудка. *Присудок* — це наш осуд чи присуд про підмета.

Придумайте й запишіть до зшитка п'ять двочленних речень; підмета підкресліть раз, а присудка двічі.

Завдання 34. Напишіть оповіда́ннячко: *В ліс по ягоди.*

Чи можна в сусідніх реченнях повторювати ті самі слова? Завжди пильнуйте вживати в ваших писаннях цікавих слів.

8. Неповне речення.

Розкішний край мій у ярмі (тобто: є, перебуває, знаходиться). Сонце на о́брії (тобто: появилося), ранок встав. Вічний йому спо́кій! (тобто: нехай буде). Земля йому пером! (тобто: нехай буде). Срібло — чортове ребро. Посадили над козаком явір та калину, а в головах у дівчини — червону калину. Що далі в ліс (тобто: ти підеш), то більше дров (тобто: ти знайдеш).

Не кажіть і не пишіть: *Чим* далі в ліс, *тим* більше дров. Кажіть і пишіть: *що* далі в ліс, *то* більше дров. Кажемо й пишемо *що-то* (а не: *чим-тим*) у всіх таких випадках.

Відкіля? — З Ромна. А що? — Воли. По чом? — Без п'яти.

Скажіть ці речення повно.

Що зветься неповним реченням? З яких причин часом опускаємо один із основних членів речення? Коли замість опущеного члена треба ставити ри́ску (—)? Як читаємо звичайне неповне речення й речення з рискою?

Мати на панщині.

На панщині пшеницю жала;
Втомилася; не спочивать
Пішла в снопи, — пошкандиба́ла
Івана сина годувать.
Розповила, нагодувала,
Попестила і ніби сном
Над сином сидя задримала.

Т. Шевченко.

Яке слово тут опущене? Чи легко догадатися, який саме підмет опущений?

Один із основних членів речення, підмет чи при́судок, може бути й опущений, якщо його легко догадатися. Речення з опущеним одним основним членом зветься **неповним.** Напр.: *Кругом неправда і неволя*, тут опущено: *панує* (або є, буває і т. ін.).

Коли такий пропуск не змінює інтонації (вимови) речення, тоді його нічим не зазначуємо, бо тут пропуск природний, і читаємо, як звичайне речення. Коли ж опущений член зазначаємо відповідною інтонацією, тоді замість нього ставимо риску (—), а слово перед нею вимовляємо сильніше, напр.: Земля—мати, Бог—батько, опущено *є*, або: *є для всіх.*

Завдання 35. Різні причини споводовують неповне речення: 1) Звертаємо тим увагу на якесь слово, 2) при відповідях, щоб не повторювати запитів, 3) при хвилюванні, 4) коли це слово було в попереднім реченні, 5) ощаджуючи час і т. ін. Такі пропуски зовсім природні й часті в живій мові. Спишіть оці речення, але в дужках () додайте опущеного члена й скажіть, чому повстало тут неповне речення замість повного.

Сидить батько кінець стола, на руки схилився, не дивиться на світ Божий: тяжко зажурився. Кругом хвилі, як ті гори, — ні землі, ні неба. Сьогодні — пан, а завтра — пропав. Чи ти прочитав книжку? — Прочитав.

9. Іменник.

Сирітка.

На **Великдень**, на **соломі**
Проти **сонця**, **діти**
Грались собі **крашанками**,
Та й стали хвалитись
Обновами. Тому к **святкам**
З **лиштвою** пошили
Сорочечку, а тій **стьожку**,
Тій **стрічку** купили;
Кому **шапочку** смушéву,
Чобітки шкапові,
Кому **свитку.** Одна тільки
Сидить без **обнови**
Сиріточка, рученята
Сховавши **в рукава.**
— Мені **мати** купувала...
— Мені **батько** справив...
— А мені **хрищена мати**

Лиштву вишивала...
„А я в **попа** обідала!“
Сирітка сказала...

1849. Кос-Арал. *Т. Шевченко.*

Що зветься іме́нником? Як діляться іме́нники? Що таке йме́нник живий і неживий, речевий і уявний, а також власний? З якої букви пишемо власні йменння? Що таке відмінок? Що таке назовни́й відмінок? Чим у реченні буває назовни́й відмі́нок? Чи підмет може бути не в назо́кнім відмінку? Чому назовни́й відмі́нок можна назвати ще підметовим? Які питання ставимо до йме́нників? Яке питання ставимо до назов тварин?

Коли слово *іменник* стоїть по слові, що закінчується на голосний звук, то воно може приймати форму *йменник*.

Те слово, що зазначає в реченні підмета, зветься **іменник.** Воно завжди відповідає на пита́ння *хто? що?* і визначає назву якоїсь речі чи особи, а тому можна ще так сказати: **Іменником зветься слово, що визначає назву якоїсь особи чи речі.**

Кругом нас багато всяких речей; одні з них живі, а другі неживі. Все живе міняє місце з своєї волі, неживе з своєї волі міняти місця не може.

До живих речей можна прикласти пита́ння *хто* це такий? (про людину) і *що* це таке? (про тварину), а до неживих тільки *що* це таке?

Через це йме́нники діляться на **живі:** батько, брат, адвока́т, корова, риба, і **неживі:** дро́ва, сіно, вода, земля.

Крім цього йме́нники діляться на **речеві**, цебто справді існуючі, — ми їх бачимо й можемо торкнутися їх руками, й **уя́вні**, подумані, — ми їх не бачимо й не можемо до них доторкнутися: назва, горе, радість, робота, сміх, купання й т. ін.

Бувають іще йме́ння **власні**, що належать тільки деяким: Іван, Степан, Київ і т. ін.

Кожний іме́нник може змінюватися, цебто приймати різні форми, напр.: вода, води, воді, во́ду, водою й т. ін.; ці різні форми йме́нника звуться **відмінками.** Відмінок, що відповідає на пита́ння *хто? що?* зветься **назовним.** Назовни́й відмі́нок — це основна форма йме́нника, що в реченні буває тільки за підмета, чому його можна ще назвати відмінком **підмето́вим.**

Іме́нник може мати різну форму: звичайну: віз, хата, багно; здрібнілу або п е с т л и в у: візок, візочок, хатка, хатонька, багнечко; збільшену або з г р у б і л у: возище, возяка, хатисько, хатище, багнисько, багнище і т. ін.

Завдання 36. Придумайте й запишіть до зши́тка по п'ять іме́нників живих, неживих, речевих, уявних і власних.

Завдання 37. Полінійте ось так зши́тка й напишіть по десять прикладів. Пам'ятайте, що про тварину ставимо питання не *хто*, але *що*.

Іме́нники бувають такі:				
Хто? що?	Що?	Хто? що?	Що?	Хто? що?
Живі:	Неживі:	Речеві:	Уявні:	Власні:
Брат	*Дуб*	*оса*	*горе*	*Іван*

Завдання 38. Відмінок підмета зветься назовни́м, бо він назива́є діяча речення, цебто пі́дмета. Допишіть при́судки ось до цих підметів, цебто назовни́х відмінків:

Брат... Вовк... Дерево... Оса... Просьба... Лихо...

Завдання 39. Кожний іме́нник відмінюється, цебто приймає кілька різних форм. Відмінюйте слова: брат, береза, біда, радість. Нова частинка слова, що набувається при відміні його, зветься **закінченням:** брат-а, брат-ові брат-ом і т. ін.

Завдання 40. Українська мова надзвичайно багата на найрізніші зменшені чи пестливі форми йменників. Напишіть зменшені форми від слів: дім, стіл, вода, зоря, вікно, сонце.

Завдання 41. Напишіть до зшитка збільшені форми від слів: дід, баба, дерево, стіл, пес, собака.

Завдання 42. Спишіть оцього вірша й підкресліть пестливі форми:

Роси́, роси, дощику, ярину,
Рости, рости, житечко, на лану,
На крилечках, вітрику, полети,
Колосочки золотом обмети.
Як достигне житечко на лану,
Прийдуть люди жатоньки ярину,
Блискавками косоньки заблищать,
Золотими кобзами забряжчать.

О. Олесь.

Завдання 43. Напишіть оповіданнячко: *Літо на зиму працює.*

Пишучи оповідання, чи що будь, треба добре пам'ятати оці 12 наказів. 1. Нічого не пиши, наперед добре не обдумавши. 2. Коли чого не знаєш, запитай тих, що знають. 3. Хто поспішає, пишучи, той нічого доброго не напише. 4. Написавши, добре виправ, і перепиши знову. 5. Коли пишеш відповідальну річ, то виправ щонайменше тричі й тричі перепиши. 6. Пильнуй писати тільки літературною мовою. 7. Пишучи, пильнуй уживати цікавих слів. 8. Багатий словник твого писання показує про багатство твого духа.

9. Не повторюй однакових слів у сусідніх реченнях. 10. Що напишеш, перечитай собі голосно, — чи добре бренить. 11. Коли пишеш поважну річ, назбирай перше потрібного матеріялу, добре все обдумай, і аж тоді сядай писати. 12. Пам'ятай, що тобі подобатиметься все, що ти написав, навіть нісенітниця, тому ти сам не суддя написаному. Пильнуй, щоб твоє писання подобалось іншим.

10. Рід у йменників.

На війні.

Лежав у полі на спеці ранений козак; **він** жалібно стогнав, а помочі не було. Зачула його стогін сестра-жалібниця; **вона** з санітарами перенесла слабого до шпиталю й налила йому на рани лікарства; **воно** було помічне й ранений хутко вичуняв.

Який буває природний рід? Що таке граматичний рід? З чого пізнаємо граматичний рід у ймéнників живих і неживих? На що закінчується кожний рід? Якого роду слова: суддя, староста й т. ін.? Як пізнаємо рід чужих слів у нашій мові? Як повстав граматичний рід? Чи неживі речі справді мають рід?

Кожний іменник має свій рід, — чоловічий, жіночий або ніякий. У живих істот рід пізнаємо зо значення їх, а в неживих — з закінчення їх.

Коли про якогось іменника можна сказати **він**, то слово це **чоловічого** роду: вовк, кінь, край, стіл. Слова чоловічого роду закінчуються на приголосний звук твердий або м'який (цебто на *-ь* чи на *-й*); часом закінчуються на *-а*, *-я:* воєвода, староста, суддя. Звук *й* уважаємо за приголосний.

Коли про якесь слово можна сказати **вона**, то слово це **жіночого** роду: сестр*а*, вод*а*, земл*я*, тін*ь*. Слова жіночого роду закінчуються на *-а*, *-я*, деколи на *-ь*.

Коли про якесь слово можна сказати **воно**, то слово це **ніякого** роду: вікн*о*, пол*е*, дит*я*. В словах цих правдивий рід, цебто чоловічий чи жіночий, виразно не зазначений, а тому вони н і я к о г о роду. Вони закінчуються на *-о*, *-е*, а деколи на *-я*.

В глибоку давнину люди все круг себе вважали за живе, а тому й склався рід у неживих речей. У відрізнення від правдивого роду — чоловічого та жіночого — живих істот, рід цей зветься г р а м а т и ч н и м.

Позиченим із чужих мов словам завсіди надаємо роду за правилами нашої мови, а не чужої, цебто відповідно до їхніх закінчень: слова на приголосну будуть у нас роду чоловічого: мінус, анабазис, максимум, мінімум, темп, дивіденд, на *-а*, *-я* жіночого, а на *-о*, *-е* ніякого.

Завдання 44. Полінійте ось так сторінку зши́тка й напишіть по десять прикладів на кожний рядок.

Граматичний рід слів.

Чоловічий рід:	Жіночий рід:	Ніякий рід:
Він.	**Вона.**	**Воно.**
закінчується на приголосну	*-а*, *-я*; *-ь*.	*-о*, *-е*, *-я*.
багатир	*хазяйка*	*поле*

Завдання 45. Запишіть до зши́тка 15 слів чоловічого роду на *-а*, *-я*. Чи багато таких слів у нашій мові? Запам'ятайте, що слово *соба́ка* в літературній мові чоловічого, а не жіночого роду.

Завдання 46. Всі наші слова на *-пис* колись закінчувалися на *-пись* і були жіночого роду; з бігом часу кінцеве *-сь* ствердло, стало *-с*, а тому всі слова на *-пис* тепер чоловічого роду: давній літопис, цікавий допис, наш часопис, добрий відпис.

Запишіть до свого зшитку 10 іменників на *-пис*.

Завдання 47. Всі чужі слова на *-ум* у нашій мові чоловічого, а не ніякого роду, бо закінчуються на тверду приголосну. Запишіть до зшитку:

Цей ма́ксимум, такий мі́німум, наш фо́рум, суворий фа́тум, цікавий індиві́дуум, народній вотум, дорогий акваріюм.

Що визначають ці слова? Чи багато чужих слів у нашій мові? Чи варто вживати чужого слова, коли є добре своє?

Завдання 48. Іме́нники на *-ь* (цебто на м'яку приголосну) вдавнину частіш були жіночого роду, але з часом частина їх перейшла на рід чоловічий, чому тепер слова на *-ь* плутаються поміж родом чоловічим та жіночим.

Запишіть до зшитка оце:

Іме́нники: біль, купіль, лебідь, псалтир, сажень, ступінь, ясень чоловічого роду, а йме́нники: Воли́нь, Де́рмань, Каза́нь, Гори́нь, Ряза́нь, Куба́нь, Астрахань, мече́ть, постіль, путь, тінь, ціль — жіночого; іменники: міль і мозіль можуть

бути обох родів: чоловічого й жіночого.

Говоримо й пишемо *вождь*, а не *вожд*, *слон*, а не *слонь*; *ясен* і *ясень*.

Завдання 49. Вданнину багато слів на шелесну *ж*, *ч*, *ш* закінчувались на *ь* й були роду жіночого. Частина цих слів затримала давній жіночий рід, напр.: ніч, піч, так само наші: безліч, здобич і т. ін., частина на *-ж* перейшла на чоловічий рід, напр.: грабіж, крадіж, продаж і т. ін. Запам'ятайте рід цих слів. Зміна роду відбулася тут тому, що шелесні вданнину були м'які, а з часом ствердли.

Пам'ятайте, що кажемо тільки *по́суд*, а не *посуда*.

Завдання 50. Дуже багато чужих слів прийняли в нашій мові закінчення *-а*, тобто стали словами жіночого роду (в російській мові вони звичайно цього *-а* не мають, тобто роду чоловічого), напр.: адреса, аксіома, атака, афіша, база, бензина, бронза, візита, гіпноза, девіза, діягноза, діядема, екстаза, еліпса, емблема, епіграма, етикета, желатина, оаза, папіроса, парада, прогноза, психоза, синтеза, синтакса, телегра́ма і т. ін. Так само свої: миша, дрожа (архаїчні: миш, дрож); завжди *тисяча*, а не *тисяч*. Запам'ятайте ці слова, знайте їхнє значення та рід.

Завдання 51. Чужі слова на *-ль* звичайно в нас чоловічого роду, напр.: дета́ль, ди́шель, дуель, ема́ль, моде́ль, парасоль, паро́ль, портфе́ль, рояль і т. ін.; рідко жіночого роду: мора́ль. Запам'ятайте ці слова. Деякі з таких слів міняють своє *-ль* на *-ля* й стають словами жіночого роду: акваре́ля, бусо́ля, парасо́ля, педа́ля, паралеля. Не кажіть *морал!*

Завдання 52. Напишіть оповідання: *Літом і качка пра́чка.*

Скажіть іще раз усі 12 правил доброго писання! (див. завдання 43).

11. Число.

Україна за панщини.

Убогії **ниви**, убогії **села**,
Убогий, обшарпаний **люд**...
Смутнії **картини**, смутні, невеселі,
А інших не знайдете тут...

Не став би дивитись, схотів би забути,
Так **сили** забути нема...
То рідні **села**, то рідні **люди**,
То наша **Вкраїна** сама...

Борис Грінченко (1863—1910).

Перелічіть усі іменники в цьому вірші? Що таке граматичне число? Яке воно буває? Що таке однина́ й множина́? Іме́нники, що в цім вірші в множині́, скажіть ув однині́.

Предмети або особи можуть бути по одинці, можуть бути і в гурті. Мова наша зазначає особливими закінченнями одну чи багато речей, що й зветься **числом** їх. Тому й назви речей чи іме́нники бувають у числі одному чи многому.

Коли якась річ тільки одна, то це зветься числом одним або просто **одни́на**: хата, книжка, віз.

Коли ж речей дві або більше, то це зветься числом многим або **множина́**: хати́, книжки́, вози́.

Завдання 53. Полінійте ось так сторінку в зши́тку й на кожний рядок напишіть по 12 слів.

Число.

Одни́на.		Множина́.	
Жива річ. Хто це такий? (Що це таке?)	Нежива річ. Що це таке?	Жива річ. Хто? (Що?)	Нежива річ. Що?
батько	*стіл*	*битьки*	*столи*

Завдання 54. Напишіть оповіда́ннячко: *Як ми літом сіно возили.*

Етимологічно-семантичні нариси.

Кохати—любити (М. Сидоренко в Рафалівці й Д. Бучинський у Трибухівцях). Кохати — дуже старе в нас слово, відоме в наших пам'ятках XV в., а в XVI в. воно вже звичайне. Так, у Крехівському Апостолі 1560-х років дуже часто маємо „кохатися в чім", напр.: Не кохаєтьсѧ в нем душа моя 575, Бог кохаєтьсѧ в справедливости 237. В Словнику Памви Беринди 1627 р. знаходимо: любимый другъ, коха́нокъ, філософія — коха́ньє ся в мудрости, філосо́фъ — кохаючійся в мудрости. Учительна Євангелія 1637 р., Київ, ст. 25: в пожиткахъ коха́лися. Значення слова й давнє, й теперішнє — любитися, любитися в чому, виховувати, вигодовувати. В мові літературній нема жодної різниці між кохати й любити (див. академічний Рос.-укр. словник II 465), але в деяких західніх говірках часом, „кохати" — це мати коханку. Такого значення літературна мова зовсім не знає, й тому однаково кажемо: кохати Бога, кохати батька й т. ін. А що це так, ось купа прикладів із народньої східн. укр. мови, — тут кохати й любити вживають без різниці значення. Не всі тії та вінчаються, що люблятся та кохаються. Любив та кохав козак дівчиноньку. Спасибі тобі, та мій батечку, за твоє коханнячко, Чуб. V 485. Ой косо, косо кохана, сім літ

я тебе кохала, Метл. Сама ти не знаєш, кого вірно любиш; ой знаю, знаю, кого я кохаю. Хто вірно кохає, той часто вітає, Номис 8757. Ти їх (батька й матір) при старості й кохаєш і поважаєш, Квітка. Котору дитину кохала, любила — край себе не маю, Макс. У скупощах не кохайся, Номис. 4675. Всі дівочки-коханочки до церкви ідуть, Милор. Кохайтеся, чорнобриві, та не з москалями, Шевченко. Слово **любити** старіше за **кохати** й має в архаїзованій мові поважніший характер: любити Бога, любити батька-матір, а вже дівчину — кохати; але такого розрізнення в літературній мові вже не роблять. Слово **кохати** дуже в нас поширене, а корінь *-кох-* (із *кос*) відомий у багатьох словах (він же і в роз-кіш). Слово **кохати** відоме також західнім слов'янам, чехам і полякам. І від кореня *люб* маємо не все поважні слова: пор. східньоукр. полюбовник, полюбовниця, гуцульські любка, любаска і т. ін. Первісний корінь *-кос-*, пор. рос. коснуться, може й лат. carus (*r* із *s*) милий.

Іван Огієнко.

Дописи Прихильників рідної мови.

Привіт Станиславовській молоді. До Хвального Комітету Окружного Свята Молоді в Станиславові. Усій Українській Молоді, що зібралася в Станиславові, Редакція „Рідної Мови" шле сердечний привіт. Кличемо цілу нашу Молодь міцно пам'ятати найпершу рідномовну заповідь: мова — то серце Народу: гине мова — гине Народ, а літературна мова — то головний двигун культури Нації. Навчаймося ж усі своєї літературної мови! Головний Редактор Проф. Іван Огієнко, 6 червня 1935 р.

Винародовлення української молоді в Канаді. Живу в Канаді. Діти мої вже тут народилися. І ось у цім мій клопіт із ними, та не тільки мій, але й мабуть усіх нас, матерів на еміграції. Діти ніяк не хочуть говорити між собою по-українськи. До мене й до чоловіка відзиваються по-своєму, бо мусять (не відповідаємо на англійські питання), а між собою тільки по-англійськи говорять. І що я напрошуся і по-доброму, і по-злому — нічого не помагає. На кілька хвиль (може й зо страху) почнуть по-українськи, а як тільки думають, що я не чую, знову завертають на англійську мову. Зазначу, що ходять до „Рідної Школи" 2 рази тижнево; досить добре й читають та пишуть по-українськи. Правда, ходять стало до англійської школи, живуть ув англійському оточенні, та все таки я б дуже тішилася, якби вони хоч удома розмовляли українською мовою. Та всякі мої зусилля даремні, — я безсильна. Тому то оцією дорогою звертаюся за порадою. Може хто має досвід щодо цього, може в який спосіб впливу на дітей, про який я не знаю. Буду дуже вдячна за пораду. *Мама.*

Р. S. Передруковуємо цього листа з „Жіночої Долі". Думаємо, що окремі родинні впливи не зарадять цьому грізному нашому лихові. Це лихо суспільне, тому й лік на нього мусить бути суспільний. Треба скликати загальні збори батьків і молоді, і на цих зборах виносити потрібні постанови. Нехай не тільки батько-мати, але ціле громадянство осудить винародовлення молоді, аж тоді діти схаменуться. Треба цілому громадянству защепити переконання, що нехтувати рідною мовою — це найбільший гріх супроти нації. Радимо ще ширити скрізь „Рідну Мову" з її виданнями, а в кожній хаті на видному місці мусить висіти рідномовний наш плакат: „Шануйте рідну мову. Десять мовних заповідей". В недовгому часі друкуємо в „Рідній Мові" нову працю Проф. Ів. Огієнка: „Курс рідномовних обов'язків", — треба, щоб цей Курс був у кожній українській хаті, особливо ж на еміграції. Курс цей навчає, що треба робити, щоб уберегтися від рідномовного винародовлення. Ред.

„Граматика малої Лесі" дуже мені подобається. Чому? Тут учитель народньої школи може прекрасно використати це, як підготовлення до викладу; крім того — воно цікаве для дітей, себто — учитель може й дітям позичити і тим навчати їх мови. Коли б тільки ця Граматика друкувалася частіш. Волосе, 5. V. 1935, Учитель В. Шкоба.

Рецензії й огляди.

Орудний присудковий. Останній XIII том „Slavia Occidentalis" приносить статейку: Edward Klich: Dwa wypadki kontaminacji syntaktycznej w języku polskim, ст. 9-21, 1934 р. E. Klich займається питанням, яка причина змінила первісний назовний присудковий (брат був учитель) на орудний (брат був учителем). Цю причину він бачить у синтаксичній контамінації. Контамінація — це таке психологічне явище в мові, коли з двох речень *а* і *в*, і зв'язаних між собою асоціятивно, повстає третє речення *с*, що зложене частинно з *а*, а частинно з *в*. Напр. у мові польській можливі дві форми: Trzeci wróg życia rodzinnego to nędza współczesna — Trzecim wrogiem życia rodzinnego jest nędza współczesna, контамінація їх породила третю форму: Trzecim wrogiem życia rodzinnego to nędza współczesna. Синтаксична контамінація, як причина зміни назовного присудкового на орудний, дуже ймовірна й можлива, але Е. Кліх добрих доводів того не подав. І. Огієнко.

Неправильні новотвори в українській літературній мові. Під таким заголовком Антін Лотоцький умістив у „Новім Часі" ч. 101 ц. р.

свою статтю, де серед добрих думок знаходимо забагато й неправильних. Напр. він твердить, ніби: „наша мова не знає зовсім наростка *-анка* (а „запіканка" й десятки под.!), „*-енка* московський нарості" (а „суконка" й т. ін.!), „в нашій мові всі йменники, утворені нарістком *-ій*, мають закраску легконаження, насміху" (а „колій" і т. ін.!). Автор добре радить не писати мовних статей тим, хто граматики не знає.

Інститут Мовознавства в Києві, за програмою на 1934 р., „мав видрукувати 630 аркушів праць. Головні видання Інституту — це словники та виправлення словників, що були видані давніше. Крім того Інститут видає 4 окремих роботі — про мову українських пролетарських письменників, основи української стилістики, основи марксо-ленінського мовознавства тощо" („Вісті Всеукраїнської Академії Наук" 1934 р. N 2 ст. 9).

Теж мовознавство! „Вісті Всеукраїнської Академії Наук", Київ, 1934 р. кн. 5 подають на ст. 61, що в червні відділ української мови Інституту Мовознавства на своєму черговому прилюдному засіданні вислухав доповідь тов. Василевського на тему: „Націоналістичний ухил Скрипника в мовознавстві". Головний висновок докладчика: „Завдання радянського мовознавства — нещадно боротися з найменшими проявами націоналістичного ухилу Скрипника в мовознавстві"...

Огляд мовних журналів.

„ЯЗЫК И МЫШЛЕНИЕ", Ленинград, 1933, т. I. В. И. Абаев: О „фонетическом законе". Том II: Акад. И. И. Мещанинов: Основные лингвистические элементы (в яфетидологическом их освещении). В. И. Абаев: Язык как идеология и язык как техника. С. М. Доброгаев: Звукопроизносительная речь нормально-слышащих и кинетическая речевая коммуникация глухонемых.

„ИЗВЕСТИЯ Академии Наук СССР", VII серия, отделение общественных наук, 1932, ч. 3: Ляпунов Б. М.: Очерк жизни и деятельности академика Є. Ф. Карского, с портретом и списком печатных работ, ст. 167-192. Н. Я. Марр: Безличные, недостаточные, существительные и вспомогательные глаголы ст. 701-730. За 1933 р.: Снегирев И. Л.: Иероглифическое письмо и палеонтология семантики 333-336. И. И. Мещанинов: Новое учение о языке 445-472. И. Л. Снегирев: К вопросу о происхождении местоимений, местоимения 3-го лица и классовые показатели в языке Зулу 631-645. М. Н. Сперанський: Поливка, некролог 647-654. В. И. Срезневский: Об истории составления словаря древнерусского языка И. И. Срезневского 705-728.

„ČASOPIS PRO MODERNÍ FILOLOGIE", Прага, рік XXI, ч. 2: J. Janko: Poznámky a příspěvky k českému slovniku etymologickemu 126-132. St. Petřik: K fonologii věty 132-140.

NAŠE ŘEČ, рік XIX, Прага, 1935, ч. 1: F. Strejček: České názvosloví společenských zábav. Число 2: K. Erban: O metaforach. I. Beneš: Poznamký k pravopisu cizích jmen zeměpisných. Ч. 3 за 1935 р.: K. Erban: O frázi a frázistech. St. Petřik: K intonaci věty.

LISTY FILOLOGICKÉ, рік 61-й, Прага, 1934, кн. 6: Z. Vysoký: Epitheton v řecké poesii 401-412. St. Petřik: Přispěvky k fonologii věty a slovní skupiny 424-433. J. Kurz: рец. на P. Diels: Altkirchenslaviche Grammatik 453-464.

SLOVENSKÁ REČ, Sv. Martin, рік III ч. 5.: J. Mihal: рец. на Dr. I. Holub: Stručný slovník etymologický jazyka československého. Ч. 6: B: Letz: Hypokoristiká.

Від Редакції й Адміністрації.

До наших боржників. Сердечно просимо наших боржників негайно заплатити свої борги. Матеріяльний стан Видавництва сильно того вимагає.

„Фонд Рідної Мови". Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови": о. М. Могильняк на Фонд Початкової Граматики 5 зл., Учитель С. Масенко 3. 32, Учитель М. Дацюк 1, Учень VIII кл. С. Луців 1, Проф. О. Тисовський 0·50. А разом: 10·82 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови" широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

ЗМІСТ 9-го (33) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ": *І. Огієнко:* Без спільної літературної мови нема нації! Для одного народу — одна літературна мова. *С. Черкасенко:* Будуємо. *І. Огієнко:* Методи вивчення складні: 10. Синхроністична метода, 11. Філософська метода, 12. Закінчення. *Б. Лисянський:* Вільне слово. *І. Коровицький:* Множина шани в українській мові. *Б. Лисянський:* Єдиний скарб мій. *М. Гнатишак:* Артизм творів С. Руданського. 12. Козачок, 13. Колядка й щедрівка. *І. Огієнко:* Мова — культура — церква, Митрополитові кир Андрееві. *Є. Грицак:* Новотвори української мови. Розділ для самоуків: Початкова Граматика української літературної мови. *І. Огієнко:* Кохати-любити. Дописи прихильників рідної мови. Рецензії й огляди. Огляд мовних журналів. Від Редакції й Адміністрації. — Адреса „Рідної Мови": Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник II— 6 зл., оправлений 7·50 зл. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Л. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III | ГРУДЕНЬ 1935 РОКУ | ЧИСЛО 12 (36).

Основні й пояснювальні члени речення.

Найпростіше з граматичного погляду двочленне речення складається з двох частин — підмета й присудка. Підметом зветься назовний відмінок іменника або іншого з'іменникованого слова в реченні. З логічного погляду підмета звичайно окреслюють так: Підметом зветься та частина речення, що відповідає на питання назовного відмінку: *хто, що.* Підмет у реченні — головний діяч його, бо то від нього виходить ціла дія, напр.: Сонце гріє, Вітер віє, Гасне день.

Те, що робить підмет, цебто дія підмета або його стан, зветься прúсудок; іншими словами, — присудком зветься дієслово в реченні, або назовний відмінок ймення зо зв'язкою. З логічного погляду присудок відповідає на питання: що робить підмет, що з ним робиться, який він, ув якім він стані. Напр.: Серце мліє, Розгулявся Дунай, Дрімає розум, Брат був розумний.

Підмет і присудок — це істотні частини граматичного речення, як істотні в логічнім реченні суб'єкт і предикат. І справді, кожна наша думка, щоб бути закінченою, цебто, щоб її й слухач зрозумів так, як того хоче розмовник, конче мусить бути прив'язана до місця в просторі й до моменту в часі; орієнтаційним пунктом будуть тут: для простору — особа розмовника, цебто *я*, а для часу — момент говорення. Зазначення простору виконує підмет, зазначення часу — присудок. Напр. у реченні: *Розгулявся Дніпро* слово *Дніпро* (підмет) окреслює простір нашої думки, а *розгулявся* (присудок) — її час.

Підмет і присудок звуться основними членами речення, бо власне вони складають початкову основу нормального звичайного речення; правда, одного з цих основних членів може в реченні й не бути, але тоді маємо ненормальне речення, — одночленне, цебто таке, що відходить від звичайної найчастішої норми його. Речення, що має обидві основні частині — підмет і присудок, — зветься повне: *Корогви гомонять;* коли ж речення не має одного з основних членів, то зветься неповне; цього бракуючого члена звичайно легко додуматись, але часто додумуватись його зовсім непотрібно: *Добрий голос маєш* (присудок *маєш*, а в нім і підмет *ти*), *Дощ!* (а в нім і присудок *іде*).

За підметом ділимо речення на підметові й безпідметові. Речення, що має граматичний підмет, зветься підметове; коли ж його нема, маємо речення неповне безпідметове: *Луна розлягається* — речення підметове, *Годі лякатись* — безпідметове.

Котра з двох основних частин речення найголовніша, підмет чи присудок, тяжко сказати, бо обидва члени основні, обидва потрібні для надання реченню такого

змісту, щоб його й інший зрозумів. Правда, підмет дуже часто опускається в реченні, особливо коли він займенниковий, хоч зовсім легко про нього догадатися (Куди йдеш, — підмет *ти*); опускається й присудок, може трохи рідше.

Речення, що складається тільки з основних членів, підмета й присудка, зветься коротким. Це речення початкового, нерозвиненого думання, часте, напр., у дитячих писаннях. Коротких речень письменники вживають особливо тоді, коли треба згруба й швидко щось описати, напр. Шевченко так малює ряд картин близького вечора: *Сонце заходить, гори чорніють, пташечка тихне, поле німіє.*

Звичайно ж уживаємо речення поширеного, цебто такого, що крім основних членів має ще й члени чи частини пояснювальні. Пояснювальними членами (їх звичайно недокладно звуть другорядними) звуться члени, що глибше вияснюють присудок або підмет; це будуть: пояснення іменникове (об'єкт), прикметникове (атрибут) й прислівникове; замість „пояснення" можна вживати й терміну „додаток".

Пояснювальні члени ширше й докладніш розповідають зміст основних членів, — пояснення йменникове й прислівникове горнуться до присудка й його вияснюють, а пояснення прикметникове глибше окреслює підмета або об'єкта, взагалі — йменника. Всі пояснювальні члени з погляду логічного відповідають на свої питання; треба тільки пам'ятати, що питання для пояснення йменникового й прислівникового ставимо від присудка, а питання для пояснення прикметникового — від іменника (підмета чи предмета); див. далі подану схему.

Те слово, що на нього звернена дія підмета, зветься пояснення йменникове (objectum): Косарі траву косили, Брат поніс книжку. Сказавши тільки: *Брат поніс* (речення коротке), вислів буде для нас зовсім неясний, і ми запитаємо: *що* поніс? Об'єкт стосується тільки до присудка і від нього залежить, цебто присудок керує йменниковим поясненням. За об'єкта в реченні править іменник одного з п'яти залежних відмінків із прийменником або без нього.

Пояснення прислівникове зазначається в реченні прислівником і так само стосується до присудка, від нього залежить і глибше його вияснює. Пояснення ці шкільна граматика ділить аж на шість груп: пояснення прислівникове місця, часу, способу, причини, цілі й кількости. Напр.: Ніхто ніде не гомонів, Шевч. Удосвіта вставя, Куліш. Лози струнко гнуться, Олесь.

Пояснення прикметникове — це зазначення якости підмета чи об'єкта; з логічного погляду воно відповідає на питання *який, чий*, і стосується тільки до йменника, глибше його окреслюючи, напр.: Сердитий вітер завива, Шевч. Місяць ясненький промінь тихенький кинув до нас, Л. Укр. За прикметникове пояснення в реченні звичайно править прикметник або дієприкметник.

Речення, що складається тільки з основних членів, дуже мало нам говорить; щоб його розвинути й відповісти на допитливу людську цікавість, уживаємо ще пояснювальних членів. Прислівникові пояснення надзвичайно важливі, тому й часті в нашій мові; важливе також і пояснення прикметникове, особливо коли автор уміє підібрати його; пояснення йменникове стоїть на середині поміж членами основними й пояснювальними, бо часто воно саме належить ніби до основних, особливо по дієсловах перехідних, де об'єкт стає конечним.

Коли я кажу: *„Брат читав"*, то це речення для слухача буде маловарте й зовсім неясне; коли він допитливий, то запитає: що читав, який брат, де читав, коли читав, як читав, для чого читав. Розвинене речення, напр., буде таке: *„Старший брат вчора в садку для розваги пильно читав нову книжку"*, і таке речення вже задовольнить допитливість слухача чи читача.

Схема всіх членів речення буде така:

За цією схемою схема поширеного речення буде така:

Із цих схем добре видно взаємний стосунок членів речення. Речення, таким чином, розпадається на дві частині: підмет зо своїм пояснювальним словом і присудок зо своїм об'єктом та прислівниками. Обидві ці основні частині речення мусять бути докладно вияснені, коли хочемо, щоб читач чи слухач так само докладно нас зрозумів.

Із цієї схеми, а також із вищеподаного опису ролі членів речення ясно бачимо невідповідність старої синтаксичної термінології, що повстала за впливом логіки. Підмета й присудка звичайно звуть головними членами речення, - термін баламутний, бо накидає нам думку, ніби ці члени визначають найголовніше зо змісту речення; я ці члени зву основними, бо вони складають основу речення, а головне в реченні часто подають власне пояснювальні члени, що ми й зазначаємо відповідною інтонацією. Решту членів звичайно звуть другорядними, — з мого погляду так звати їх не можна, бо вони звичайно подають нам найцінніші відомості, пояснюючи зміст членів основних; мій термін — пояснювальні члени — глибше окреслює правдиву істоту й ролю їх.

Старі, панівні в шкільній нашій складні терміни: головні й другорядні члени повстали ще за час панування логіки в складні. Логіка знає тільки підмета (суб'єкта) й присудка (предиката), і це для неї справді головні члени; інших членів вона не знає, тому всі інші — другорядні З погляду формально-граматичного, та й з погляду значеневого, як ми бачили, така термінологія глибшої критики не витримує.

Що таке член речення, це ми не завжди ясно собі уявляємо. Із скількох слів складається він, — чи тільки з одного, чи може й з декількох? Справа ця стає яснішою, коли ми міцно пов'яжемо частини мови з частинами речення. „Частини мови", правильніше групи слів, самі по собі не існують, — це той матеріял, що оживає тільки в реченні. Поміж частинами речення й частинами мови найміцніший природний зв'язок, бо кожна частина мови має своє окреме й самостійне місце в реченні, цебто ролю синтаксичну. І справді, з погляду формально-граматичного іменник може бути тільки підметом або об'єктом, дієслово — присудком, прикметник — атрибутом, прислівник — прислівниковим поясненням, зв'язкою речень — сполучник. Числівник і займенник, власне кажучи, не окремі частини мови, — вони мають значення йменникове, прикметникове або прислівникове; вигук стоїть поза реченням, а прийменник зростається зо своїм словом. В простому реченні, звичайно, сполучників не маємо; взагалі ж — сполучника та прийменника за самостійного члена речення не вважаємо.

Завдання складні простого речення — навчити й показати, яке значення має кожне слово в реченні та з чим воно парується. На жаль, у цім відношенні в науці зроблено ще дуже мало, а тому не легко робити докладну аналізу речення. Справа в тому, що при аналізі речення звичайно плутаємо засади граматичні з логічними, а розмежувати їх часом дуже трудно. Психологія й логіка знає в реченні тільки два основні члени, — суб'єкта й предиката (зо зв'язкою), а всі інші члени зв'язані в них з основними, а саме — атрибут із суб'єктом, а об'єкт і прислівникові пояснення — з предикатом. Втілюючись у речення словесне, цебто граматичне, психологічний чи логічний підмет розчленовується й виділює з себе атрибута, а предикат — об'єкта й прислівникові пояснення. Таким чином у реченні психологічнім і логічнім ніяких пояснювальних чи „другорядних" членів нема, — вони там не розчленовані від основних.

Ось через це наука про граматичні пояснювальні члени речення ще дуже нерозвинена й нестала. Не окреслено навіть остаточно, скільки цих членів

маємо[1]. Справа в тому, що функціональне значення атрибута (пояснення прикметникового) й прислівникових пояснень дуже близьке, чому деякі дослідники зливають їх ув один член, — окреслення йменника або дієслова (пор. іще в Складні Н. Баталина 1883 р.: „опредѣленіе согласуемое и несогласуемое"). І справді, пояснювальні члени окремо не існують, — вони тягнуть або до підмета, або до присудка, докладніш виясньочи їх, через що їх можна б просто поділити тільки на дві групі: пояснення підмета й пояснення присудка, як це й пропонував був іще Fr. Kern у своїй відомій праці 1883 р.: Die deutsche Satzlehre, або Е. Будде в статті: „Къ ученію о синтаксисѣ простого предложенія". Такий поділ членів речення тільки на дві групі: 1) підмет і підметове пояснення й 2) присудок і присудкове пояснення, був би зовсім простий, науково витриманий, а тому, скажемо, для школи дуже придатний.

І справді, достотно розмежувати всі три пояснювальні члени речення нам не завжди вдається, й ми їх таки частенько плутаємо, а це тому, що одна частина мови, особливо іменник, як що аналізувати її з логічного погляду, може визначати різні члени речення. Ми звикли пояснювальні члени пізнавати за питаннями, цебто за принципом логічним; скажемо, в реченні: *Батько пішли до міста*, вираз *до міста* відповідає на питання *куди* пішли, а тому й приймаємо його за прислівникове пояснення місця; але ж з погляду формально-граматичного тут можливе питання тільки *до чого* пішли, тоді вираз *до міста* став об'єктом. Таке поплутання пояснювальних членів повстає через те, що ми ще не маємо сталих принципів для їх розмежування, та й сама справа науково висвітлена дуже мало, бо поза тим, що дав Ол. Потебня, зроблено не багато.

Взагалі треба сказати, що коли ми аналізуємо члени речення з логічного погляду, цебто за певними питаннями, тоді бачимо, що той сам член визначається в реченні найрізнішими способами, і способів цих так багато, що вкінці-кінців така логічна аналіза нічого нам не дає, збиває нас із граматичної дороги і допроваджує до повної плутанини, чого справжня наука допустити ніяк не може.

В практичній складні, напр. у школі, найтрудніша річ — це аналіза окремих частин речення, бо жива мова все дає такі приклади, що ніяк не підходять до наших синтаксичних теорій. Щоб такої плутанини не було, треба б покинути логічну методу в граматиці, цебто не аналізувати членів речення за питаннями, але стати на формально-граматичний погляд, — тоді справа в усьому буде ясна. Панівна в школі аналіза членів речення „за питаннями" нічого нікому не дає, а учень звичайно й не розуміє, пощо йому така аналіза для граматики, бо вона справді ж зовсім не граматична. Вихід із такої непотрібної плутанини тільки один, — аналізувати члени речення виключно з формально-граматичного погляду, як то вже роблять багато вчених (пор. напр., Д. Н. Кудрявскій: Введеніе въ языкознаніе, 1913 р. ст. 115-119).

З погляду формально-граматичного підмет — це назовний відмінок іменника чи з'іменникованого іншого слова; об'єкт (предмет, іменникове пояснення) — це йменник одного з п'яти пояснювальних (залежних) відмінків, з прийменником чи без нього (зовне слово — поза реченням, кличного відмінку). Присудок — це дієслово речення або йменя назовного відмінка зо зв'язкою. Атрибут (прикметникове пояснення) — це прикметник чи дієприкметник у реченні, а прислівникове пояснення — це прислівник або дієприслівник. З такого формально-граматичного погляду розкладати речення на його складові частини дуже легко, а це, напр. для школи, надзвичайно важливе. З цього погляду, скажемо в реченні: *За річкою за Дунаєм козаченько конем грає* вираз *за річкою, за Дунаєм* (також *конем*) буде об'єктом (бо тут орудний відмінок), а не прислівниковим поясненням, як то виходить при аналізі логічній.

[1] А. Пѣшковскій („Русский синтаксис в научном освещении 1928 р. ст. 328), напр., пояснювальні члени зовсім відкидає, як окремі форми.

При логічній аналізі членів речення зовсім не видно живого й найміцнішого зв'язку поміж членами мови й членами речення; навпаки, при аналізі формально-граматичній цей зв'язок оживає й стає ясний, а тим самим освітлює нам і саму потребу поділу мови на частини мови, (правильніш — на групи слів, бо „частина мови" — то речення), — бо ж кожна частина мови має в реченні своє окреслене самостійне значення.

Докладну аналізу основних і пояснювальних членів речення подаю в дальших розділах цієї праці, в частині другій та третій, — тут намічено тільки загальну схему їх.

Література. А. Потебня: Изъ записокъ I 63 75: Трудности при опредѣленіи предложенія и его членовъ. А. Шахматовъ: Синтаксисъ I 19-20 § 19. Н. К. Грунскій: Очерки II 63-65. 122. 125-126. 205-207. Е. Будде: Къ ученію о синтаксисѣ простого предложенія, „ЖМНПр". 1894 р. ч. 293 ст. 199-245, квітень. Гуссовъ: Принципы грамматическаго анализа простого предложенія, „Филологическія Записки", Воронеж, 1907 р.; замітка про цю статтю Є. Карського в „РФВ" 1907 р. кн. 4 Franz Kern: Die deutsche Satzlehre, 1883 р. і 1888 р., Берлін; працю Керна переповідає Евг. Бикъ: Нѣкоторыя предложенія для устраненія неточности грамматическихъ опредѣленій, „Педагогическій Сборникъ" 1891 р. т. III (листопад) ст. 387-401; перший розділ цієї праці Керна переклав М. Фот, див. „Педаг. Сборникъ" 1903 р. т. II кн. 5 ст. 426-451: Грамматическое предложеніе и логическое сужденіе. Е. Будде: Основы синтаксиса. Казань, 1912 р. ст. 12-14, 30, 32. М. А. Тростниковъ: Понятіе о членахъ предложенія, „Педаг. Сборн." 1903 р. III кн. 12 ст. 499-519. С. Браиловскій: О членахъ простого предложенія (відповідь М. Тростникову), „Педагог. Сборникъ" 1904 р. т. II кн. 6 ст. 539-551, відповідь М. Тростникова С. Браїловському в „Пед. Сб." 1905 р. кн. 7 ст. 1-21. Д. Н. Кудрявскій: Введеніе въ языкознаніе, Юр'їв, 1913 р., ст. 115-119. В. Богородицкій: Общій Курсъ, 1913 р., ст. 288-289. Bečka Josef: Těsné a volné vazby větne, „Naše Řeč" 1935 р. ч. 4 ст. 97-107. П. С. Билярскій: Сколько главныхъ частей въ предложеніи, опытъ критической оцѣнки успѣховъ русской грамматики, „ЖМНПр." 1857 р. ч. 94 ст. 265-302. K. Brugmann: Die Verschiedenheit der Satzgestaltung. „Berichte über die Verhandl. der Säks. Ges. d. Wiss.", філ. іст. відділ, Leipzig, 1918. Йоргж: Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen, Берлін, 1925. Wegener Philipp: Der Wortsatz, „Indogerm. Forschungen", Берлін, т. 39 ст. 1-26, 1921 р. Wunderlich H. und Reis H.: Der deutsche Satzbau, I-II, Stuttgart-Berlin, 1924-1925. Jodłowski St. Dr.: O istocie i nazwach niektórych części zdania, „Jęz. Polski" 1931 ч. 4 ст. 110-112. Ѳ. В. Ржига: О простомъ предложеніи въ русскомъ языкѣ, „РФВ" 1885 р. т. 14 кн. 4 ст. 45-68, т. 15 кн. 2 ст. 1-32, т. 51 ст. 1 і далі 1904 р. И. Стефановскій: Къ вопросу о грамматическомъ разборѣ на урокахъ русскаго языка въ среднеучебныхъ заведеніяхъ, „Труды Педагог. Отд. Харк. Истор.-Фил. Общ". 1896 р. вип. 3 ст. 135-141, Харків. Fr. Trávníček: Samostatné části věty v češtině, „Slavia" 1928 — 1929 р. т. VII ст. 808-818. V. Jagić: Beiträge zur slavischen Syntax, Zur Analyse des einfachen Satzes, Відень, 1899 р., 88 ст. „Denkschriften" 1899-1900, т. 46; рец. Pastrnka в „L. Fil." 1900. XXVII. 64-67.

Іван Огієнко.

Соборництво.

„Для одного народу —
одна літературна мова".

Раз на рік — 22-го січня
Я соборність земель бороню;
В свою мову палку, патетичну
Не жалію додати вогню.

Цілий рік маю далі вже спокій,
Не роблю з того жадних турбот,
Відчуваючи в думці глибокій,
Що свого́ я села патріот.

Що сусідніï се́ла й повіти
Не обходять мене вже нічим,
Що про них турбуватись, боліти
Було б справді наївно-дурним.

Ну, а... землі, ті землі стокляті...
Що ж зробити для них можу я?...
В моїй власній, соборницькій хаті
Одинока соборність моя!

Буй Тур.

Буденні мовні прогріхи.

Серед справжньої повені всяких найбільш різноманітних похибок, що з ними зустрічаємося скрізь, — і в буденній мові, і в часописах та книжках, вибираю найбільш типові й уперті, подаючи їх у порядку частин мови, а далі з ділянки складні та лексики.

Іменники. Рід чоловічий. а) Ду-

же багато мороки мають у нас люди з відміною частого післявоєнного йменника „суддя", що його до війни вживали в вигляді „судия, судія" й привикли згідно з цим відміняти. Це бачимо головно в кличному й орудному однини, а саме: V¹ *суддé*, або *суддьо́* (по-старому тут було „судіє", в буденній мові „судійо" на лад поль. sędzio) і I¹ *суддьою* на зразок давного „судією" та за аналогією до відміни твердої (старостою). Тимчасом „суддя" — це звичайний собі йменник чоловічого роду на *-я*, що відміняється зовсім правильно за м'якою жіночою відміною (на лад: земля, суниця), і тому мусить мати в кличному однини (V¹) *сýдде*, а в орудному однини (I¹) *суддéю*. Див. проф. І. Огієнко: „Словник місцевих слів" (Жовква 1934, стр. 101).

б). Давальний однини прізвищ на *-ов, -ів*. Прізвищам, закінченим на *-ов, -ів*, даємо в D¹ закінчення *-у*, нпр.: Єфремову, Драгоманову, Семкову (в назовному: Єфремів, Драгоманів, Семків). Повинно б тут бути закінчення *-ові* („Єфремовові"), одначе це не добре звучить („-овові"), й тому заступаємо його давнім і вживаним у нас закінченням *-у* (І. Огієнко: „Чистота... 36-37, В. Сімович: Граматика 148). В Галичині ставлять тут зовсім хибно закінчення *-і*, нпр.: Драгоманові, Семкові, Васи́леві (наз. одн. Василів, „Діло" ч. 217 з 16. VIII. 1935), а це був би давальний від прізвищ: Драгоман, Семко, Василь, або від особових імен: Семко, Василь.

Жіночий рід. а) Кличний однини. Бачимо плутатину при відміні модного тепер іменника „мóлодь", що його дуже радо вживають замість уживаного вже рідше „молодіж", головним чином у кличному однини. Майже завжди кажуть у нас у промовах „мóлоді" замість правильного „мóлоде", бо в іменниках приголосної відміни мусить бути в V¹ тільки закінчення *-е*.

б) Орудний однини: 1) порожнечóю („Діло" ч. 202. з 1934) і пожежóю („Український Бескид" ч. 31/1935) замість правильного „порожнечéю" і „пожежéю", бо ці йменники належать до м'якої, докладніш — мішаної відміни, що в ній ув орудному однини (I¹) мусить бути конче закінчення *-ею*, а закінчення *-ою* маємо в твердій відміні (модою, лавкою), звідкіля прийшло воно шляхом аналогії до таких іменників, як: порожнеча, пожежа й ін.

2) Вдаччю („Неділя" з 11/II 1934), добиччю („Неділя" ч. 32 з 1935), тисяччю (Т. Готьє: „Панна де Мопен" II, 31, 186), медаллю („Діло" ч. 215. з 14. серпня 1935.) замість правильних форм: вдачею, добичею, тисячею, медалею. Тут бачимо поплутання м'якої чи мішаної (закінчення *-а* після *ж, ч, ш, щ*, назовний: вдача, добича, тисяча, медаля) з відміною приголосною на лад орудного іменників: поміччю, річчю, ніччю (пор. проф. Огієнко: Рідне Писання I, 41 і Чистота... 46). Як бачимо з цитованих місць, найчастіш грішить тут наша преса.

в) Родовий множини: зорéй („Діло" ч. 224. з 27/VIII 1933) замість зовсім правильного „зір"; подібно „бурей" (Борщак-Мартель: „Мазепа" 14). а навіть „чаплей" („Діло" ч. 224 з 24/VIII 1935) зам. „чапель" і в ніякому роді „морей" („Діло" ч. 68 з 15 березня 1935. і Т. Готьє: op. cit I, 101). В обох останніх випадках повинно правильно бути: *бур* (І. Огієнко: Словник .. 13) і в другому слові „мор". Одначе ці форми виглядали авторам на дуже дивовижні, й тому з аналогії давали вони їм закінчення родового множини іменників жіночої приголосної відміни *-ей* (річей, костей). Це зовсім неправильне, й тут звичайно ставлять закінчення G³ чоловічого роду *-ів* і вживають форми „морів" (Проф. Огієнко: Словник 55, Проф. Є. Тимченко: Українська Граматика, Київ 1918, 27, В. Сімович: op. cit. 178).

Ніякий рід: 1) Постійно й уперто пишуть наші часописи „прúзвíще" або „прúзвúще" замість правильного „прíзвúще, про що вже часто згадувано в „РМ" (I, 69). До поданих там міркувань додав би я ще одну заввагу, а саме: не можна писати „призвіще" й тому, що в нашій мові нема наростка *-іще*, тільки *-ище*.

2) Давальний однини: відновленні зам. відновленню. В „Ділі" ч. 187 з 17. липня ц. р. читаємо: „Мала Антанта противиться відновленні монархії в Австрії". В D¹ маємо на ніякий рід

закінчення *-у* (тверда відміна) і *-ю* (м'яка), тому в даному випадку буде тільки *-ю*. Закінчення давального однини *і* повстало з помішання давального й місцевого тим більш, що давальний часто заступав місцевого, головно в західніх говорах (І. Огієнко: Чистота... 52-53). Тому, що замість місцевого „у відновленню" кажемо тепер „у відновленні", перенесено хибно закінчення місцевого до давального й створено форму, що її ніяким чином не можна вживати.

3) Орудний однини: радіом чи радієм? — У „РМ" I, 184 пропонується форму „радіом" на лад таких слів, як автом, бюром, кіном і. ін. Я з цим не погоджуюся й пропоную в I[1] „радієм" (як маємо в „Словнику місцевих слів" Огієнка стр. 87). Хоч „радіо" в N[1] не пишемо *-ійо*, бо це сполучення *іо* чужих слів, але *іо* вимовляємо м'яко *(ійо)* і в відміні скрізь маємо закінчення м'які, а саме: родов. радія, дав. радію, місцев. у радію („Укр. Бескид" з 12/VIII. 1934). Тому теж і в орудному однини повинно бути „радієм", а не „радіом". Вище цитовані чужі слова: авто, кіно, бюро мають скрізь закінчення твердої відміни (G[1] авта, D[1] автові, L[1] авті) і тому правильно мають в орудному закінчення *-ом*. У зв'язку з цим прикметник від слова „радіо" не повинен бути „радіовий" („Діло" ч. 215. з 14/VIII 1935), а „радієвий" (пор. Рідне Писання I, 60.)[1]

4) Назовний множини: наші приладдя (Велз: Війна світів, ДВУ, 13), золоті проміння. Має бути: наше приладдя, або наші прилади, золоте проміння, або золоті промені. Збірні йменники ніякого роду, як: коріння, колосся, проміння, приладдя й ін. означують множину по своєму значенню (це множина логічна), й тому не мають ніколи граматичної множини.

5) Родовий множини (G[3]). а) Від іменника „письмо́" вживають у нас здебільш у родовому множини „пи́сем" і „писе́м", і так подають: Голоскевич (Правописний Словник, Київ - Харків 1930, s. v. 185) і І. Огієнко (Чистота... 1925 р. ст. 205). Повинна тут бути чиста основа „письм", і так частково кажуть у Галичині, одначе тоді маємо збіг двох приголосних при кінці слова, це важко вимовляти й тому приходить тут вставне „о" й одержуємо форму „письом", як це пропонує Проф. Огієнко (Чистота... стр. 54). Маємо ще один вихід, а саме у Проф. Сімовича (op. cit. 174) зустрічаємо форму „письмів", утворену по аналогії до закінчення *-ів* у родовому множини чоловічих іменників. Як бачимо, питання цієї форми залишається відкрите[1].

б) Подібно в родовому множини (G[3]) від „вістря" маємо важку форму „вістр" (на кінці аж 3 приголосні), як читаємо в „Ділі" ч. 72 з 19. березня 1935: „... нема бритов та вістр до машинок до голення". На мою думку, тут мусить бути вставне „е" й тоді буде форма „ві́стер" (так подав теж Голоскевич: op. cit. 60), або краще не вживати цього слова й писати „гостря́к" або „гострій", як подають у своїх словниках Грінченко й Голоскевич і вживають наддніпрянці (нпр. С. Пащенко у перекладі Стендаля: Абатесса ді Кастро, Відень, стр. 59).

Хибний правопис бачимо у словах: 1) *інжинер* („Діло" ч. 193/1935) замість правильного „інженер" або „інженір" („РМ" I, 66). По галицькому писали найчастіш „інжинір", але „інжинєр" не вживали ніколи. 2) *Лікуванець* зам. лікованець. Від „лікувати" маємо дієприкметник пасивний „лікований" і від нього складено новий іменник (неологізм) лікован + ець. Тому *у* в слові „лікуванець" зовсім хибне, бо взяте хибно з дієйменника („РМ" 1935, 416).

Прикметники. 1) Творення прикметників від чужих слів.

[1] За академічним правописом слово „радіо" не змінюється, але допускається тільки орудний „радіом", як це й вияснено в „Рідній Мові" I, 184. Так подають і академічні словники. Але слово „радіо" так сильно поширилось, що стало вже в живім житті змінюватись, пішовши за зміною слова *радій*, чому в „Словнику місцевих слів" я слово *радіо* поставив поруч *радій*. І. Огієнко.

[1] Академічні видання подають форму G[3] *писем*, і це форма літературна Через додання *-ний* до основи слова (що часто є форма G[3]) часто творяться прикметники: воєн-ний, писем-ний, церков-ний і т. ін. І навпаки: форми: воєнний, писемний і т. д. кажуть про G[3] воєн, писем і т. д. Форма *письмів* вульгарна. І. Огієнко.

У Галичині дуже люблять прикметники від чужих слів, здебільш латинських, утворені латинським наростком *-alis*, *-onalis*, скороченим після відпаду лат. закінч. *-is* у нар. *-аль*, *-ональ* + укр. наросток *-ний*. Таким чином повстають важкі й довгі слова, що їх не приймає сучасна літературна мова, як нпр. претенсіональний, офіціяльний, ґімназіяльний, провінціональний, професіональний. Яке в нас панує з цього боку безладдя, видно з того, що в цьому самому числі „Діла" (ч. 207. з 6. серпня 1935.) маємо 2 формі: провінціяльний (театрик) і провінціональний (переулок). Одне з цих слів, а саме „провінціональний" навіть не мало в лат. мові наростка *-onalis*, тільки *-alis* (provincialis), а одержало цей суфікс по аналогії до інших прикметників, здебільш утворених від іменників III. лат. відміни, як regio, natio, а саме: реґіональний, національний. У всіх цих словах уживають в Україні тільки наростка *-(ій)ний*, і тому ці слова виходять легкі, короткі й більш зукраїнщені: претенсійний, професійний, гімназійний, офіційний („Діло" ч. 222 з 22/VIII. 1935) і вкінці провінційний, що його утворено на лад попередніх, хоч замість останнього прикметника вживають частіше „провінціяльний" („Діло" ч. 207. з 6. серпня 1935.), і так маємо в Огієнка, Голоскевича і в „Словнику чужомовних слів" О. Бадана-Яворенка, Харків-Київ 1932. Про це неповно писала вже „Рідна Мова" (I, 378-379).

2) М'які й тверді прикметники. Всупереч оголошеним досі застереженням і доказам („РМ" I, 207-210) увійшло в нас у моду перебільшене хибне вживання м'якої відміни прикметника „рідний" (хибно пишуть: рідня школа, рідного краю) й займенника „кожний" („Неділя" з 27/VIII 1933. пише „кожній"). І „рідний", -а, -е і кожний (або кожен), -а -е відміняються, як прикметники твердої відміни.

Помилково теж уживають наші часописи твердої відміни прикметника „останній", -я, -є, як це бачимо в „Ділі" ч. 205. з 4. серпня ц. р.

3) Хибний правопис бачимо в прикметниках: 1) приїзний („Діло" ч. 196/1935) замість „приїздний" (уживають здебільш у Галичині, пор. „Діло" ч. 242/1935), приїзний (Голоскевич), „приїзжий" (давнє галицьке) і „приїжджий" по-академічному правопису; 2) вижчий зам. академ. вищий; пишуть так „Вістник" і нові письменники, пристосовуючи хибну аналогію до форми „нижчий".

4) Ступенування прикметників. Сміливе ступенування бачимо в прикладах: а) найпанськіша вулиця („Діло"), розвиненіші сапери (Велз: op. cit. 44), залюдненіший острів (ibid. 7) і б) більш досвідченіший (Ч. Дікенс: Тяжкі часи ДВУ, стр. 196) й більш ласкавіша (ib. 198). У прикладах під а) частіш описове ступенування при допомозі порівняльних прислівників: більше й найбільше. Описово ступенуємо прикметники рідкі й маловживані, довгі й складані, а головним чином дієприкметники (І. Огієнко: Чистота... 95-96). Тому в даних випадках природніш сказати: найбільш панська вулиця, більш розвинені, більш залюднений. У прикладах б) маємо подвійне (описове й звичайне) ступенування. Його вживають в Україні чужинці, що не мають почуття української мови. Але див. „РМ" 1935 р. ст. 454.

(Кінець буде).

Перемишль. Євген Грицак.

Наші спортові організації й рідна мова.

Треба вже остаточно визнати, що спорт захоплює тепер найширші кола нашої молоді, сильно подобається їй й розвивається де-далі більше. Спортові організації ростуть і кількісно, і якісно. Молодь рветься до них, і з задоволенням управляється в найрізніших спортах. Школи поволі достосовуються до такого поширення спорту й пильнують захопити його до своїх рук. Повстали вже й вищі школи фізичного виховання.

Для нашого віку, коли фізичне виховання людности стало на порядок денний й підпало навіть державній опіці, спорт буде розвиватися й мусить стати поважним явищем нашого життя. Не

вільно тільки пускати його нам самопасом, на власну волю й бажáння самої молоді або чужих керівників, — треба творити йому добру власну традицію, якнайбільш достосовану до потреб нашого національного життя.

Фізичне вихóвання людúни має велике знáчення в її житті. Цього ніхто тепер не заперечує. Вся сила тільки в тóму, щоб уміти нормально розвивати обúдві лю́дські культурі, — духóву й фізичну. У нас на сто ладів повторюється староримська приповідка: „Здоровий розум — у здоровому тілі“ (Mens sana in corpore sano), але широкі маси звичайно розуміють цю приповідку занадто вузько або й неправильно, — ніби в здоровому тілі к о н ч е буде й здоровий розум. Живе життя занадто часто показує неправдивість такого розуміння, надаючи глибокий розум зовсім мізерному тілу. Римську приповідку треба б іще розуміти, як побажáння, щоб здоровий розум був і в здоровому тілі, цебто — щоб булá потрібна гармонія поміж культурою духóвою й фізичною, бо це ж кожний знає, що розумніші люди звичайно занедбують свою фізичну культуру, а розум так само потребýє відповідного плекання й гармонії ці́лого організму.

Стосунок поміж фізичною й духóвою культурою людúни такий самий, як стосунок поміж культурою матеріяльною й духóвою наро́ду: для користи лю́дства розвиток цих культур мусить іти одночасно, одноразово й гармонійно. Без достосованої глибокої гармонії в розвитку цих культур як окрема особа, так і наро́д і лю́дство розвиватимуться ненормально.

Духóва культура — наймíцніший і найцíнніший ґрунт для розвитку людúни й наро́ду. Це підвалина його „здорового“ життя. Найбільший скарб наро́ду. Всі свої сили кожен наро́д віддає найперше на розвиток своєї духової культури. Народ, що має високу духову культуру, легко будує собі найкраще політичне життя, будує його по своїй волі, а не за вказівками інших.

Фізична культура людúни (здоров'я, зграбність, зручність і т. ін.), як і матеріяльна народу, мусить відповідно достосуватись до культури духової. Горе тій людині, що її фізична культура буде перевищувати її культуру духову: убогість духа не дасть їй можливости належно використати свої фізичні багатства!

Усе вищесказане особливо стосується до всіх спортових, скáутських і т. ін. організацій недержавного народу, — вони повинні дбати відповідно й про свою духову культуру, але конче на національних основах. Провідники цих організацій мусять пильнувати, щоб усі їхні члени нормально розвивались і в національній духовій культурі, без чого вони не стануть корúсними й свідóмими членами свого наро́ду.

Рідна мова — основа національної культури, а соборна літературна мова, крім того — основа свідóмости й культури нації. Політичний стан нашого народу тепер такий, що небагато нашої молоді навчається української мови по школах, а якщо й навчається, то часто не так, як би належало. А коли так, нехай же всі наші спортові організації конче займуться плекáнням знання своєї соборної літературної мови. Нехай не буде в її рядах молоді, що добре не знала б своєї літературної мови й вимови. Міру цього знання треба зробити спортом, й треба його відповідно нагороджувати, заохочуючи тим молодь до рідномовної праці. Треба на кожному кроці любовно плекáти й глибоко защіплювати кожному спортовцеві найголовніше рідномовне гасло: „Для одного народу — одна літературна мова й вимова, один правопис“.

Знання рідномовних обов'язків сильно підносить національну свідóмість, а вона — найкращий ґрунт для вивчення й розвитку соборної літературної мови. Ось через це від кожного спортовця треба конче вимагати доброго й докладного знання всіх своїх рідномовних обов'язків, що тепер зробити не трудно, — допоможе „Рідна Мова“, а також і мій курс: „Наука про рідномовні обов'я́ки“. Цим курсом не треба легковажити; защепіть його всім нашим спортовцям, а це бу́де добрий ґрунт зробити їх національно сильними[1].

[1] Курс цей буде друкуватися в найближчих числах „Рідної Мови“.

Де можна, нехай спортові організації конче закладають курси для вивчення своєї соборної літературної мови, й нехай вимагають від кожного спортовця доброго знання цієї мови й вимови та свого соборного правопису. На цих же курсах нехай спортовці глибоко вистудіюють і „Науку про рідномовні обов'язки", що зробить їх рідномовно свідо́мими й карними членами своєї нації. Коли б же спортові організації не могли закласти потрібних курсів, нехай навчання рідної мови й рідномовних обов'я́зків перенесуть до родини кожного спортовця, — нехай тільки вкажуть кожному потрібні підручники й нехай вимагають від усіх цього знання́.

Добре знання соборної літературної мови, а до того й рідномовних обов'язків, — це родючий ґрунт для розвитку духо́вої національної культури. Знавці цих наук бу́дуть найкращий елемент для спортових організацій, бо власне їм найбільше придасться фізична культура, — вона бу́де йти в парі з культурою духовою. А все це разом витворить найкращого громадя́нина: національно свідо́мого, фізично здорового. Соборна літературна мова стане основою свідо́мости про всенаціональну одність, а вона надасть сили цілому наро́дові. Не забуваймо взагалі, що соборна літературна мова — найперша основа життя кожної нації.

Скажуть мені, що навча́ння чи плека́ння літературної мови — то не обов'я́зок спортових організацій, — для того існують школи. Так, у народів державних літературної мови навчає найперше школа, але наро́д недержавний шкіл таких не має, а тому мусить використовувати для цього кожну свою організацію, кожну нагоду. До спортових організацій часто вступають одиниці національно несвідо́мі, — нехай же ці організації зроблять їх мовно свідомими! Ду́маю, що й для спортових організацій служба Наро́дові — найвище завда́ння, а воно й вимагає давати Йому найсвідоміших членів. Бож у недержавного народу всі без ви́нятку інституції працюють і для підняття свідо́мости народу, — свого найпершого, звичайно неписаного, завда́ння.

Мовна реальна дійсність наших спортових організацій, поки що, жалюгідна. Скільки доводилось мені бачити наших спортовців, не знаходив я серед них юнаків, що знали б свої рідномовні обов'я́зки. Літературної мови вони не знають, говорять тільки по-місцевому, пишуть кожний своїм правописом, та й взагалі до своєї рідної мови повищеного інтересу не виявляють... Так далі бути не може, — мусимо зробити свою спортову молодь — основу нашого майбутнього — мовно зовсім свідо́мою.

Всі наші спортові видання видаються місцевими говірковими мовами, кожне має свій власний право́пис. Чи це ж добрий при́клад для спортовців навчитися всенаціональної одности? А молодь же треба виховувати найперше на почутті одности ці́лого нашого народу; чим же це робитимете, як не зразками доброї соборної літературної мови? Але таких зразків самі спортові вида́ння не дають.

Спортова наша термінологія — також жалюгідна. Ніхто ще коло неї поважно не ходив. Керівники спортових організацій мусять звернути на неї якнайпильнішу увагу, й мусять таки виробити собі найкращу термінологію. І вживати конче тільки однієї, — для всіх спільної соборної спортової термінології. Не вільно робити так, як це маємо тепер: кожний спортовий журнал має свою термінологію. З анархією спортової термінології давно вже час покінчити. Не забуваймо, що всяка анархія — правописна, термінологічна чи мовна, — тягне за собою й анархію духову, найбільшого ворога недержавного народу.

Недержавний народ, що прагне стати державним, мусить скрізь защіплювати своїй молоді ідею віддано служити народові. Все для народу, — для його свідо́мости, соборности, сили. Спільна літературна мова найсильніше зцементовує народ у свідо́му націю. Усі спортові організації мусять глибоко це зрозуміти, завжди пам'ятати й вимагати від своїх спортовців найкращого знання своєї літературної мови й літературних обов'я́зків.

13. VIII. 1935. Іван Огієнко.

Навчання літературної мови в Бучацькому »Гурткові Плекання Рідної Мови«.

Наш „Гурток Плекання Рідної Мови“ був добре поставлений із самого почáтку. Відбувались лекції двічі на тиждень. Програма кожної лекції така, що вперед м-р Крутовський, славіст Краківського Університету, провóдив нову лекцію, що попéреду була обговорена зо мною, щоб між нами, учителями, не було різниці думок. Нова лекція складалась із трьох частин, а саме: „Частина граматична“, „Нові слова“ та „Наголоси“.

„Нові слова“ — це приведення та обговорення якогось числа (частіше десяти) літературних слів, нашій інтелігенції зовсім або́ мало знаних, або́ хоч і знаних, але́ не вживаних. В частині: „Наголоси“ подавались слова знані, але́ з літературним наголосом іншим, ніж галицький, теж із десять.

По скінченні нової лекції учитель проказував, що́ з неї треба записати в записни́ку в відділі: „Граматика“, „Нові слова“ та „Наголоси“, бо на такі відділи поділено вперед записни́к. Учитель проказував, і всі одночасно писали.

Перш, ніж приступити до нової лекції, я сам із членами Гуртка повторював матеріял, узятий на попередній лекції, доповнюючи та вияснюючи його в міру потреби. Тоді теж перепитував. Частенько, для вправи, давалось членам перекладати на літературну українську мову цілі польські речення.

Нашими посібниками в навчанні були праці проф. Ів. Огієнка: „Рідне Писання“ та „Словник місцевих слів“. Крім цього, живим довідником наддніпрянської літературної української мови була п. Євгенія Савчукова, з Харківщини, людúна з вищою освітою, що добре знає живу, народню мову. Вона справляла наші похибки та свідчила, що навчання проф. І. Огієнка — не його видумка, чим бажали б заспокóїти своє сумління ті, що не хотять признатись, що не знають своєї мови та не хотять її навчитись, — а тільки справжня народня мова багатомільйонного населення, науково обоснована та усистематизована. З цього бачимо, що навчительський збір нашого Гуртка складався з трьох осіб, що працював згідно та справно, оживлений однією ідеєю.

Певна річ, що такий Гурток можливий був тільки тоді, коли побачили світ такі твори, як вище згадані, що навчають систематично літературної української мови. Досі ми тільки знали, що наддніпрянці говорять і пишуть якоюсь іншою, як наша, мовою. Цю мову ми мало розуміли, й ні в думку не покладали собі, щоб від нас коли вимагали, ради єдности літературної мови, говорити та писати мовою наддніпрянською, бо наша, „галицька мова“, мовляв, тільки місцева!

Коли ж таке „дивне“ домагання таки нам поставили, видаючи одночасно відповідні посібники, ми сильно пручаємось, хоча мусимо признати глибоку доцільність такого домагання.

Та головне лихо в тому, що, щоб знати щось, треба... вчитись, а ми, особливо старші, не любимо й не хочемо вчитись! Виправдуємось тим, що, мовляв, нехай уже наша молодь учиться в школах, бо нам уже пізно! Нехай і так, але ж молодь у́чать в школі старші, а вони, сказано, не хочуть учитись! Таким чином родиться безвихідне положення, й знання літературної мови ані трохи не поступає.

Наш Гурток відбув досі 20 навчальних сходин. Упродовж цієї праці досягли найбільшого: всі зрозуміли необхідність навчатись літературної мови, і то навчатись невпинно й серйозно, цілими роками, бо ми надто відстали від духа справжньої літературної мови та мусимо її вчитись, як чужої, а така праця — не легка!

Далі, члени Гуртка переконались, що ми найпростішого речення не вміємо сказати чисто по-українськи, бо в нас або не літературні слова чи наголос, або́ чужа скадня́. Вкінці виявилось, що нам, із-за незна́ння мови, просто недоступні новітні твори наддніпрянських письменників, таких, як Васи́льченко, Тичина,

Хвильовий, Рильський та ін. Це тому́, що в них мова сильно розвинута за короткий, але плідний час української революції, а нас на цім бенкеті розвою літературної мови не було́!

Вертаючись до Гуртка, треба ще сказати, що зразу члени з недовір'ям ставились до того, чого їх навчали. Все здавалось їм якесь дивне, натягнуте, небувале. Згодом таке упередження щезало; гуртківці набирали охоти вчитись для себе й для своїх найближчих, особливо дітей, щоб змалку привикали пра́вильно говорити.

На жаль, цей добрий наш настрій розбивавсь об тверду, як скеля, дійсність! Усе оточення нічого не знало та не хотіло знати про якусь „нову" мову. Не тільки в хаті, але скрізь, — у школі, в церкві, по товариствах, кооперативах, зборах, касинах і т. д. панувала всевладно галицька польсько-українська говірка, не думаючи здавати позіцій. Не то старі, — навіть діти не радо приймали нові слова. Молодь, із природи своєї жадна́ новостей, у мовній справі показалась консервативна, сором'лячись говорити йнакше, як досі!

У цих обставинах наш Гурток був подібний до малесенького острівця, ки́неного на розбурхані води безмежного океану, повного байдужности, а не рідко — й глуму!

А ми сподівались чогось іншого! Сподівались, що наш Гурток буде один із сотень гуртків, що густою сіткою покриють увесь наш край із ціллю щонайшвидше здійснити велику культурну ідею, що на ній стоїть і нею живе кожний справжній народ. Ця ідея всім народам зрозуміла та дорога, а тільки одному українському народові байдужа...

„Рідна Мова" закликала та закликає засновувати „Гуртки Плекання Рідної Мови", але досі, як бачимо, без великої вдачі... В цій же „Рідній Мові" була згадка, що в двох чи трьох місцевостях заснували Гурток, та й стільки! Не чутно нічого про діяльність цих Гуртків, за винятком Бучацького Гуртка. У Львові, осередку нашого національного життя, не має „Гуртка Плекання Рідної Мови". Мабуть, наш Гурток, що виконує послідовно своє велика завдання — одинокий.

Сумна дійсність, але́ правдива!

У програму нашого Гуртка вхо́дило чита́ння вголос українських письменників, що мають зразкову мову: Ма́рко Вовчо́к, Тичина, Рильський. Найбільше читала п. Євгенія Савчу́кова, щоб гуртківці прислухались до музикальности української мови з її пито́мими вимовою та наголосом, для галичан — просто сенсаційним!

Із прочитаного переконувались, що літературна наша мова, хоч може для нас і „дивна", а таки гарна, жива, чиста українська мова без говіркових наших архаїзмів та полонізмів у словництві та складні, і що варт її основно пізнати та навчитись!

Навчання літературної мови за допомогою відповідної лектури пішло б швидкими кроками вперед, та — лихо — цієї лектури о́бмаль, бо найчастіш попадають у руки галицького українця старі й новіші видання, писані мовою галицького інтелігента, що, як відо́мо, далеко відкотилась навіть від народньої мови галицького села.

Вплив цієї місцевої літературної галицької мови в слові та письмі такий могучий, що через неї змінюють собі свою добру мову й галицький селянин, і українець із Великої України, що доля закинула його між Галичан. Із пут цієї мови не міг визволитись, як знаємо, й великий Франко!

Той, хто хоче поступати в знанні літературної мови, повинен читати тільки книжки, писані доброю літературною мовою. А коли б ми стали вибагливіші в мовній справі, тоді й наші письменники та журналісти наввипередки вчились би літературної мови.

Багато для справи одности нашої літературної мови зробила „Рідна Мова", на жаль, іще й досі мало поширена. Вона, на мою думку, повинна б стати приступною та цікавою для найширших кругів свого громадянства.

Бучач. Ярослав Маркі в.

Поспішіть поновити передплату на 1936-й рік!

Деякі причини незнання рідної мови.

Як лікувати цю недугу.

Як не прикро, але мусимо признатися, що свою рідну мову знав в нас добре тільки невеликий гурт громадян. Решта — це мовні незнайки, що гірше — часом руїнники прегарної української мови.

Зараз у нас таке, що соромимося, скажімо, говорити зле по-чужому, але рідну мову вільно нам занедбувати, можна калічити, перекручувати слова, речення, вживати полонізмів і інш. -ізмів (включно з варваризмами).

Де причина цьому? Багато їх і різнорідні вони.

XV, XVI і ін. сторіччя — це в Західній Європі переломові хвилі на мовному полі. Релігійна боротьба, що пролітала тоді Францію, Німеччину, Англію, Чехословаччину і ін., видвигнула на денне світло мову простолюддя.[1] Безперечно: Лютер, Гус і інші „революціонери" не робили цього тільки для видвигнення мови й її культивування, а мали далеко йнакші наміри. Та, як там воно не було, раз воскресле народнє слово здобуває права горожанства, щоб щораз дужче досконалитись, ширшати, рости вглибину й творити модерні нації-моноліти.

Добре знання рідної мови є там отже головне завдання кожної інтелігентної людини. Сказали б ми: ця потреба є вже там у крові.

1772 рік у Галичині, коли Австрія приходить панувати, це тьмаві мряки на кожній ділянці. Рідну мову знав тільки хлоп і малоосвічене духовенство. І плісніє рідне слово, плекане своєрідно в кожній сторононці. Хто ж тоді мав защепити любов до рідного слова, коли ті, що щось знали, воліли мову чужу? І аж у початках XIX в., завдяки безсмертному Маркіянові Шашкевичеві, родиться в болях гомін рідної мови. Не легше прийшлось це в російській Україні за Івана Котляревського й пізніш. Австрія ще сяк-так (політична тактика!) толерувала українство, зате Росія Валуївським наказом примушує все мовчати. Галичина й російська Україна живуть своїм окремішнім життям. У нас любі тирольці сходу, там — цареслов'є одами й поклони вищим, а вислід: масове ренегатство. Тільки час-від-часу, як метеор, блисне протест (Шашкевич, Шевченко й ін.), і знову тиша. Тому не дивниця, що, коли 1619 р. могли ми мати граматику, що її сусіди нам заздрили, так довоєнні наші надбання в мовній ділянці були замалі. Не було держави, не було своїх університетів, своїх професорів, не було нічого. Ніхто не вчив нас шанувати свого! Ніхто не вказував, що без однієї літературної соборної мови будемо етнічною масою, а не сильною нацією. І виростали ми в рабській покорі...

Тому Великий День не міг зробити багато на мовнім фронті, не зважаючи на найкращі хотіння. Бо до цього треба було тривалого підготування, обліченого на приповідку: „І капля паданням довбає камінь". Минув Воскресення Мент, — і знов, як було. Розгардіяш і байдужість (не тільки щодо мови!). Коли ж ухвалено вкінці в радянській Україні нового правописа, що над ним працювало багато вчених, і що відповідав духові нашої мови, тоді що? Скінчилося на тому, що „Наукове Т-во ім. Шевченка" у Львові прийняло цього правописа, а загал говорить і пише й далі, як хоче. Отож то: брак у нас авторитетної... сили! Коли дейнакше незнання рідної мови — то перешкода до якогобудь становища, то в нас нікого не питають, знаєш ти рідну мову? а тільки: „чи наш ти"?... Цікаво, як 90% нашої інтелігенції вважає себе „інтелігентною", не знаючи своєї літературної мови, коли ж основною прикметою інтелігентського стану є — докладне знання цієї мови... Мовний анальфабет — не інтелігент! Чи ж то так важко платити 50 гр. місячно на свій мовний журнал? Ну, та це, скажімо, вина виховання, неволі, бездержавности. Але бо маємо й інші типи!

[1] Докладно розповідає про це І. Огієнко в І т. своєї праці: „Українська літературна мова XVI ст.", 1930 р. Див. іще в „РМ" 1934 р. ч. 4 ст. 131-133.

„Я — каже — говóр'ю добре, зате ви: зле". Це всякі бессервіссери, що негодні стерпіти, щоб хтось без їх допомоги міг ширити рідномовні (і взагалі всякі!) гасла, що хтось не прохає їх уклінно, не напихається, а сам верстає шлях у почутті сповнювання важкого, великого, епохового діла!

Або кажуть: „Я — старий. Де мені ще раз переучуватися!" І ми цікаві знати, скільки ті люди мусіли в житті безпотрібно чогось учитися, скільки тратили часу на марниці! А рідній мові раз у місяць посвятити 3-4 години — це... важко. Бож вони вже її раз (певне!) вчилися! Ба: годинами студіювали! Чому нічого ніхто на те не каже, що прим. правник мусить щодня (sic!) щось нове вивчати (навіть найповажніші віком!), медик теж усе новості студіює, інженер так само ітд., ітд., хоч усі вже раз це вивчали?...

Само собою, — треба звернути належну увагу на школи. Бо, коли хто пересякнувся через кільканадцять літ говіркою та фразами, як: „Нам не треба огієнківщини", годі припускати, щоб він потім мав охоту вивчати рідну мову, оцю буцім огієнківщину. Мусимо мати вплив на вчителів. Не віримо, щоб багато з проміж них учились добровільно літературної мови (бо: невільно!!) Треба створити авторитетний центр, що прямо примусив би всіх самим навчатися й молодь учити однієї літературної мови й вимови. В щоденній пресі звертав підписаний увагу на те, щоб майбутній Український Конгрес мав м. і. Комісію, що її завданням було б будити національну енергію й гідність на всіх ділянках. Тут додамо, що та Комісія насамперед звернула б належну увагу на мовну ниву, морально змусивши всіх і вся вчитися літературної мови. Коли Конгрес має мати всеукраїнське значення та престіж, і коли м. і. його завданням буде зцементувати українську націю, то мусить зачати від мови!

В окремій статті в пресі підкреслювали ми, кільки втрат поніс український народ через асиміляцію! Тут прикинемо: сталося це тому, що скарб цінний занедбано, мови не пошановано. Вдруге взиваємо: Український Конгрес мусить цю справу рушити! Не можна її лишити виключно на плечах однієї людини! Инакше відповість перед історією і дітьми дітей своїх. Конгрес вплине на шкільну владу в усіх країнах і в еміграційних осередках безпосередньо, або за допомогою парламентарної репрезентації вживе відповідних заходів перед Лігою Націй, та розтрубить чужинною пресою (при помочі Укр. Бюр), що винні народи українському народові в ділянці мови.

Коли ж матимемо вже раз такий великий моральний авторитет (заступлені всі партії, всі еміграції), тоді зникнуть доморослі бессервіссери, а байдужі й антиогієнки скрахують! Одне незрозуміле нам: Чому наші товариства, що м. ін. мають за завдання плекати рідну культуру: „Просвіта", „Рідна Школа" й т. ін., чому вони досіль бодай не помогли, коли вже самі не пропагують рідномовних ідей? Чи не можна приказати (sic! приказати, не поручити) читальням ітд. передплатити журнал „Рідна Мова" й творити „Гуртки Плекання Рідної Мови"? 5.000 згорою клітин — це була б авторитетна мовна армія! Не дорікаємо нікому, але дивує нас байдужність... А вже прямо годі собі вияснити, чому, прикладом, „Нива", „Архиепархіяльні відомості" ітп. видання друкуються такого „квітчастою" мовою! Чи ж приклад князя церкви — ніщо? Хто ж із нас був би „аж" такий наївний (кажучи делікатно) вживати говірки, коли б усі наші видавництва, преса і ін. писалися прекрасною, всім зрозумілою, літературною мовою?

Напевно тоді низи й загал говорили б поправно!

Мало мати зрозуміння до гарних ідей, — треба їх подати на чистім підносі! Мовний естет майже немає нагоди „приємно" читати наші видання...

На жаль — загалові далеко до розуміння цих засад.

Найкраща метода побороти неграмотність у ланці мови — це живе слово. Ось приклад. Мале містечко Підкамінь. Все є нагода бути зо всіма. Тому автор пильнує все говорити доброю мовою й вимовою. І не довго, від XI. 1933 видно поправу. Без окремої науки (кілька лекцій годі вважати курсом). Стрінете тепер

міщанина, що пильнує говорити літературною мовою. Або таке: у тітки автора є 5-літній синок. Він все пильно слухав нашу розмову, а тепер інколи поправляє мову тітці, кажучи: „Вуйцьо не так казав"!

Більше, гадаємо, не треба прикладів. Тому звертаємось до всіх тих, кому дорога направду (не на словах!) рідна мова: пильнуйте говорити тільки літературною мовою й вимовою, і так само писати! Хоч би з вас спочатку й сміялися! Тоді зробите найбільшу роботу, бо вб'єте те, до чого нас привчили століття неволі, брак проводу, брак доброї своєї школи, бо вб'єте етнічну масу, а створите модерну націю, що, з'єднана мовно, засяє в народів вольних колі.

Підкамінь. М-р Богдан Садовський.

Початкова Граматика української літературної мови.

Частина друга.

18. Мішана й приголосна відміна.

Упав ніж. Нема ножа. Радий ножеві. Купив ножа. Кинув ножем. Щербина на ножі.

Велика радість. Багато радости. Дивувались радості. Ділюся радістю своєю. Всі мої радості минулися.

Які йменники відмінюються за мішаною відміною? Чому вона мішана? Котрі відмінки в ній ідуть за м'якою відміною? Розкажіть про приголосну відміну. Різні відмінки -- це форми якого члена речення?

Крім відміни твердої та м'якої буває ще відміна мішана та приголосна. До **мішаної** відміни відносяться йменники всіх трьох родів, що вдавнину були відміни м'якої, а тепер змінюються за твердою відміною, але деякі відмінки змінюють по-давньому за відміною м'якою. Сюди належать ті йменники, що закінчуються на шелесну *ж, ч, ш, щ*, або мають її перед закінченням *-а, -е*, а також слова на *-яр*. Як ми знаємо, шелесні та *р* були колись м'які, тепер же ствердли, але по деяких відмінках іще позостались сліди колишньої їхньої м'якости. А саме, за м'якою відміною йдуть тут оці три відмінки в словах чоловічого роду: давальний *-еві* (а не *-ові*), орудний *-ем* (а не *-ом*) і назовний множини *-і* (а не *-и*): школяреві, школярем, школярі; в словах ж і н о ч о г о роду: родовий *-і* (а не *-и*), кличний *-е* (а не *-о*), орудний *-ею* (а не *-ою*) і назовний множини *-і* (а не *-и*): кручі, круче, кручею, кручі; в словах н і я к о г о роду орудний на *-ем* (а не на *-ом*): огнищем.

До **приголосної** відміни відносяться йменники жіночого роду на м'який приголосний, цебто на *-ь* або на приголосний, що колись був м'яким, але тепер ствердл, а саме: на губний *-б, -в*, на звук *-р* чи на шелесний *-ж, -ч, -ш, -щ*. Із слів ніякого роду до цієї відміни відносяться назви малих істот і речей на *-а, -я* з наростками *т, н*.

Замітки про ці відміни див. далі в завданнях 113-122.

Закінчення приголосної відміни.

Відмінки	Жіночий рід		Ніякий рід	
	Однина	Множ.	Однина	Множ.
1. Наз.	-ь	-і	-я, -а	-а
2. Род.	и	ей	и	-т, -н
3. Дав.	і	ям	і	-ам
4. Знах.	ь	і	я, а	-а
5. Клич.	е	і	я, а	-а
6. Оруд.	ю	ьми, ями	ям, ам	-ами
7. Місц.	і	ях	і	-ах

Завдання 113. Полінійте ось так і напишіть відміну оцих слів: борщ, квач, кіш, муж, газетяр, каменяр, коминяр.

Мішана відміна чол. роду.

Давальний одн.	Орудний одн.	Назовний мн.
-еві (а не *-ові*).	*-ем* (а не *-ом*).	*-і* (а не *-и*)
ножеві	*ножем*	*ножі*

Завдання 114. Спишіть оці форми орудного однини й замість ... поставте *-ом* чи *-ем, -ою* чи *-ею*.

Меч..., нож..., корж..., ковш..., борщ..., хрущ..., вол..., душ..., пущ..., круч..., діж..., горож..., годин...

Завдання 115. Полінійте ось так ліву сторону зшитка (для однини) й праву (для множини) і на-

пишіть зміну оцих слів на *-ість*: певність, радість, веселість, гордість, міцність, старість.

Запам'ятайте, що в словах на *-ість* при відміні все пишемо на кінці *-і* (а не *-и*), крім родового однини, де пишемо *-и* (а в Великій Україні тепер пишуть, за живою вимовою, і тут *-і*).

Завдання 118. Спишіть оці речення й підкресліть форму орудного жіночого роду:

На базарі торгували сіллю, маззю, міддю. Стіни обвішано папороттю, щоб мухи труїлися. Вчепилися віссю, та й злама-

Відміна слів на **-ість**. *Однина.*

Назовний	Родовий	Давальний	Знахідний	Кличний	Орудний	Місцевий
-ість	-ости	-ості	-ість	-осте	-істю	-ості
радість	*радости*	*радості*	*радість*	*радосте*	*радістю*	*радості*

Відміна слів на **-ість**. *Множина.*

Назовний	Родовий	Давальний	Знахідний	Кличний	Орудний	Місцевий
-ості	-остей	-остям	-ості	-ості	-остями	-остях
радості	*радостей*	*радостям*	*радості*	*радості*	*радостями*	*радостях*

Завдання 116. Запам'ятайте, що в назовному відмінку (підмет) кажемо *мати*, а в знахідному — *матір;* не пишіть говірково *матір* за підмета, цебто як назовний відмінок! Спишіть оці приклади з Шевченка:

Пишалася синами мати. Тяжко матір покидати. Стала мати зятя єднати. Хто матір забуває, того Бог карає.

Коли пишемо *мати*, а коли *матір?*

Завдання 116а. Кличний відмінок слів приголосної відміни тепер закінчується тільки на *-е:* молоде, радосте. Архаїчного закінчення *-и*, ще живого в західніх говорах, не вживаємо в літературній мові. Скажіть таких п'ять прикладів від слів на *-ь*.

Завдання 117. Добре запам'ятайте оці правила про закінчення орудного відмінка однини жіночого роду: У словах приголосної відміни в орудним відмінку: а) *о* та *е* переходять на *і*; б) приголосна, коли вона не губна і коли стоїть між голосними, подвоюється; в) на кінці пишемо *-ю* також і по шелесних: сіллю, ціллю, тінню, міддю, маззю, віссю, міццю, річчю, ніччю, поміччю, любов'ю, кров'ю, матір'ю. Коли перед подвоюваним звуком стоїть приголосний, то подвоєння не буває: вдячністю, кістю, смертю, лагідністю, терпеливістю, прихильністю, жовчю, харчю. Архаїчних говіркових форм: річею, ціллею, смертею, нетерпеливостию, помочею і т. ін. літературна мова вже не вживає, як місцевих.

Пам'ятайте, що слова на *-жа, -ча, -ша, -ща* мають орудний тільки на *-ею* (а не *-ою* і не *-ю* з подвоєнням приголосної): тисячею (а не тисячою чи тисяччю). Уживаємо форми *медаля* (а не медаль), а тому орудний буде медалею (а не медаллю), так само: ролею (від „роля").

Випишіть до зшитка всі подані тут форми орудного відмінка.

мали її. Не хвалися своєю міццю, а розумом. Жила мишка під піччю, годувалася всілякою річчю.

Завдання 119. Спишіть до зши́тка орудний однини від оцих слів: сіль, мідь, мазь, вісь, тінь, папороть, міць, піч, річ, ніч; тисяча, медаля.

Завдання 120. Добре запам'ятайте оці правила: Ору́дний відмінок множини жіночого роду приголосної відміни має закінчення: 1. Основне, давне *-ьми:* гістьми, грудьми́, сіньми, кістьми, дверми, курми, людьми, саньми, свиньми. 2. Нове *-ями, -ами*: тінями, вісями, ночами, річами, ко́сами й кісьми; слізьми́ і сльозами.

Випишіть до зшитка всі подані тут форми орудного відмінка.

Завдання 121. Слова приголосної відміни ніякого роду мають *т* у кінці основи, і відмінюються так: I. IV. V: ягня, лоша, II: ягняти, лошати, III. VII: ягняті, лошаті, VI: ягням, лошам; множина: I. IV. V: ягнята, лошата, II: ягнят, лошат, III: ягнятам, лошатам, VI: ягнятами, лошатами, VII: ягнятах, лошатах.

Слово *ім'я* має наросток *н* і відмінюється так само: I. IV. V: ім'я, II: імени, III. VII: імені, VI: ім'ям, множина: I. IV. V: імена, II: імен, III: іменам, VI: іменами, VII: іменах.

По шелесних звуках у словах цієї відміни (з *-ти* в родовому) на кінці пишемо *-а* (а не *-я*): індича, княжа, лоша.

Поліпшіть, як у завданні 115, і напишіть відміну оцих слів: курча, княжа, тім'я, сім'я.

Завдання 122. Напишіть оповіда́ннячко: *Наша річка.*

19. Відміна слів на -р.

Цар, царя́, царе́ві, ца́рю, царе́м, в царе́ві; царі́, царі́в, царя́м, царя́ми, в царя́х.

Коміса́р, коміса́ра, коміса́рові, комі-

са́ре, коміса́ром, в коміса́реві; коміса́ри, коміса́рів, коміса́рам, коміса́рами, коміса́рах.

Шкляр, шкляра́, шкляре́ві, шкля́ре, шкляре́м, в шкляре́ві; шклярі́, шклярів, шкляра́м, шкляра́ми, на шкляра́х.

Царь, манастырь, товаръ.

За якими відмінами змінюються слова на *-р*? Чому ці слова належать до різних відмін? Котрі слова на *-р* належать до відміни твердої, м'якої чи мішаної?

Слова на *-р* чоловічого роду відмінюються за всіма трьома відмінами. До **м'якої** відміни належать ті слова на *-ар*, що походять із давнього *-арь*, свої й запозичені, а також слова на *-ир* (з давнього *-ырь*): цар, манастир, цих слів найбільше. До **твердої** відміни відносяться ті слова на *-ар*, що походять із давнього *-аръ* (наголос у них при відміні усе на однім і тім складі, що й у відмінку назовному), а також слова на *-ір, -ур, -ер, -ор:* самовар, явір, доктор. Слова, що закінчуються на наголошене *-я́р* (свої назви заняття) належать до **мішаної** відміни: шкляр.

В словах на *-р* на кінці ніколи не пишемо *ь* (вдавнину писали).

Зміна слів на -р.

Число	Відмінки	Тверда відміна	М'яка	Мішана
Однина́	1. Назовни́й	*-ар, -ір, -ур, -ор, -ер*	*-ар, -ир*	*-я́р*
	2. Родови́й	-ра	-ря	-ра
	3. Дава́льний	-рові	-реві	-реві
	4. Знахідни́й	Як назовний або родовий		
	5. Кли́чний	-ре	-рю	-ре, -ру
	6. Ору́дний	-ром	-рем	-рем
	7. Місце́вий	-рі, -рові	-рі,-реві	-рі,-реві
Множина́	1. Назовни́й	-ри	-рі	-рі
	2. Родови́й	-рів	-рів	-рів
	3. Дава́льний	-рам	-рям	-рам
	4. Знахідни́й	Як назовний або родовий		
	5. Кли́чний	-ри	-рі	-рі
	6. Ору́дний	-рами	-рями	-рами
	7. Місце́вий	-рах	-рях	-рах

Завдання 123. Перепишіть і запам'ятайте оце: До найбільшої м'якої відміни слів на *-р* належать іменники на *-ар* (давне *-арь*), свої й запозичені, а саме: аптекар, байкар, бляхар, бондар, бібліотекар, вівтар, вівчар, владар, володар, воротар, гаптар, гарбар, грабар, ганчар, господар, дзвонар, дикар, димар, друкар, дукар, жнивар, звіздар, злидар, знахар, золотар, інвентар, каламар, каєндар, келар, кесар, ключар, книгар, кобзар, кожухар, косар, крамар, кухар, ледар, лимар, линтвар, лихвар, лицар, лікар, ліхтар, лодар, ложкар, млинар, нотар, орендар, паламар, пахар, пачкар, пекар, писар, плугатар, поштар, проводар, пролетар, пушкар, рибар, римар, рицар, різбар, секретар, скотар, слюсар, сницар, сухар, титар, токар, цар, цвинтар, цісар, чагар, чоботар, шахвар, шинкар, штукар і т. ін. Сюди належать і слова на *-ир* (давне *-ырь*): багатир, козир, манастир, поводир, проводир, псалтир, пузир, упир і ін.

Багато з цих слів при зміні мають наголос на кінцевому складі. Перевірте це.

Завдання 124. Перепишіть і запам'ятайте оце: Оці слова на *-ар* змінюються за твердою відміною (вони вдавнину не закінчувалися на *-арь*, але на *-аръ*): амбар, антиквар, архівар, базар, ветеринар, Волосожар, гусар, жандар, кашовар, комісар, куховар, пивовар, пожар, самовар, сахар, семінар, товар, хлібодар, яничар і ін. Наголос у цих словах незмінний, тобто при відміні слова остається на тім самім складі. Сюди належать також слова, що їхнє *-р* корінне або само творить наросток: шар, дар, жар, узвар, двір, вир, пир, вир, мир, шнур, мур, щур. До твердої відміни належать і слова на *-ір* та *-ур*: комір, явір, жовнір, тхір, кушнір, дівчур, каптур, качур, стовбур, ящур і ін., а також слова чужого походження на *-ер, -ор*: панцер, шваґер, доктор, директор, кляштор, губернатор, професор, цензор, посесор і ін.; а також чисто чужі слова на *-яр*: бакаляр, вахляр, мадяр, футляр і т. ін.

Завдання 125. До мішаної відміни йменників на *-р* належать слова на наголошене *-я́р*, — це свої назви заняття на *-ляр, -няр* і *-тяр* Запишіть до зшитка 10 таких слів.

Завдання 126. Орудний однини́ у слів на *-р* м'якої та мішаної відміни закінчується на *-ем* (а не на *-ом!*). Запишіть до зшитка форми орудного від оцих слів: бондар, вівтар, вівчар, ледар, секрета́р, манастир, газета́р, голя́р, шкляр.

Тільки слова твердої відміни можуть мати *-ом!*

Завдання 127. Напишіть оповіданнячко: *Як я рибу ловив.*

20. Слова одни́нні й множи́нні.

Не забивай мені ба́ків своїми ба́йдиками. Непевні людці й певного заведуть на манівці. Ласощі та пестощі ведуть до лінощів. Прийшли люди з Чернівець, Карпат, Лубе́нь, Бережан і Бродів. Купив ва́пни й цегли.

Що таке слова одни́нні й множи́нні? Перерахуйте закінчення множи́нних слів усіх трьох родів? На що закінчується родовий відмінок множи́нних слів? Чи від слів: терпіння, життя, боротьба, сором, золото, срібло, вовна й т. ін. може бути множина?

Українська мова знає багато слів, що вживаються тільки в множині, а однини не мають; це т. зв. іменники **множи́нні** (pluralia tantum). Вони бувають усіх трьох родів: чоловічого на *-и, -і, -ці, -щі:* Броди, в'язи, штани, граблі, сінці, жалощі; родовий відмінок у них завжди на *-ів;* жіночого роду на *-ини, -ани, -яни, -ки, -ищі, -ці, -и, -і:* христини, Бережани, Перемишляни, висівки, вечерниці, Чернівці, груди, коноплі; родовий у них — чиста основа: Бережан, часом із вставним *о, е:* висівок, декілька слів мають *-ей:* грудей, гусей, дверей і т. ін.; ніякого роду на *-а, -я, -ата, -ята:* вила, вінця, ле́щата; родовий у них — чиста основа: вил, лещат.

Слова уявні, а також матеріяльні звичайно вживаються тільки в однині, множини вони не мають, — це т. зв. **одни́нні** слова (singularia tantum): боротьба, певність, цегла, мука́ й т. ін.

Завдання 128. Запиши́ть до зши́тку родовий відмінок від оцих множинних слів чоловічого роду: ба́йдики, Броди, викрутаси, в'язи, жебри, мандри, окуляри, оплески, фляки, граблі́, меблі, манівці́, рамці, Лубні.

Завдання 129. Слова на *-щі* колись були жіночого роду й родовий мали на *-ей*. Тепер вони перейшли до чоловічого роду й родовий мають тільки на *-ів*. Перепиши́ть до зши́тка родовий від оцих слів: го́рдощі, жа́лощі, за́здрощі, ла́сощі, лю́бощі, мо́лодощі, пе́стощі, ра́дощі, со́лодощі, хи́трощі.

Не вживайте в родовім цих слів закінчення *-ей!*

Завдання 130. Запиши́ть до зши́тку відміну оцих слів: воро́та — воріт — воро́тям — воріть ми — на воро́тях, коліна — колін — коліня́м (рідше: коліна́м) — коліньми — на коліня́х (рідше: на коліна́х), штани́ - штанів — шта́ням (рідше: штана́м) — штаньми́ й штана́ми — в шта́нях (рідше: в штана́х).

Завдання 131. Запам'ятайте, що оці слова однини не мають: груди, гуси, двери (а не: грудь, гусь, двер, як у мові російській). Звичайно: гроші, місцеве „гріш" у літературній мові не вживається.

21. Коли пишемо ь в іменниках.

Ой у нашого соколонька болять рученьки й головонька. Маленькі Пана́сенько й Іва́сенько вчили напам'ять вірші Шевче́нка й Грінче́нка. Хворій головоньці тяжко й на сонці. Олюньці й Прісьці зробили по хатинці. Парубоцтво пішло в козацтво. Беззаконство — це каліцтво душі.

Коли пишемо *ь* в пестливих формах? Як треба писати й вимовляти: Грінче́нко чи Грінченько? Коли пишемо *ь* у давальнім та місцевім відмінках слів на *-ка* та *-це*? Чи пишемо *ь* в словах на *-ство, -цтво?*

По звуку *н* перед *к* в пестливих формах іменників пишемо *ь:* головонька, сирітонька, ніженька, рученька, банька, соколонько, серденько, малюсінький, веселенький, Пана́сенько, Іва́сенько. Цей *ь* остається по *н* і при відміні слів: головоньці, рученьці, в баньці, на сирітоньці. Але в назвах синівських та в прізвищах пишемо тільки *-енко* (а не *енько):* Панасе́нко, Івасе́нко, Грінче́нко, Вдовиченко, Коваленко, Бондаренко. В непестливих словах звука *н* перед *к* не м'якшимо: Грінче́нко, Шевче́нко, Панасе́нко, Іваценко, Вдовиченко, коронка, тонко, стрункий і т. ін.

Коли *ь* є в основній формі (в назовнім відмінку), то він полишається й по всіх інших формах при словозміні: редька — редьці, письмо — на письмі, кицька — кицьці і т. ін. В давальнім та місцевім відмінках однини від слів на *-ка* та *-це* звука *н* і інших перед закінченням *-ці* не м'якшимо чи м'якшимо в залежності від основної форми (хоч вимовляємо все м'яко): хатинці, на сосонці, головоньці, сирітоньці, на сонці, у віконці, жменьці, рученьці, Олюньці, Зіньці, Прісьці, Фесьці.

В закінченні *-ство -цтво* не пишемо *ь* по *с* та *ц:* панство, людство, беззаконство, парубоцтво, бурсацтво, ловецтво, молодецтво, козацтво, ткацтво. Тієї приголосної, що стоїть перед закінченням *-ство*, на письмі не м'якшимо (хоч вимовляємо м'яко): панство, братство, лю́дство. Але звука *л* перед *-ство* м'якшимо: посольство, гуцульство.

Завдання 132. Спиши́ть до зши́тка всі вищеподані в правилах приклади, коли *н* м'якшиться перед *к*, а коли не мякшиться.

Завдання 133. Напиши́ть давальний відмінок одни́ни від оцих слів: хатинка, сосонка, сирітонька, головонька, жменька, Зінька, Пріська, Феська.

Як буде місцевий відмінок однини від оних слів: сонце, віконце, сосонка, голівонька? Запишіть його до зшитка.

Ніколи не пишіть і не вимовляйте Прúська, а тільки Прíська!

Завдання 134. Запишіть 10 слів на *-ство, -цтво.*

Завдання 135. Напишіть оповіданнячко: *Моя кімната.*

Рідномовні замітки.

Д-р, м-р. Хочу звернути увагу на одну дрібничку, що її досі, оскільки мені відомо, ніхто з читачів „Рідної Мови" не порушував. Маю на думці писання скорочень двох слів, а саме: „доктор" і „магістер". Скрізь зустрічав я такі скорочення: др., Др., Д-р (не на початку речення), д р та мр., м-р, Мр., М-р (також не на початку речення). З цих способів писання тільки один логічний: д-р і м-р. Писати крапку по цих скороченнях, як то прийняте в чужих мовах, у нас хіба не треба, бо її ставимо тільки тоді, коли слово скорочене так, що не має останніх літер. Також у серéдині речення не треба писати Д-р, М-р, бо тут велика буква нічим неоправдана. Звичайно, коли хочемо підкреслити свою пошану до живої особи, тоді пишемо з великої букви: Д-р, М-р. Бучач, 10. VI. 1935. М-р Остап К р у т о в с ь к и й.

Справа українсько-польської й польсько-української граматичної термінології — це дуже важлива справа. Вважаю, що Ви, Пане Професоре, зробили б велику прислугу всім тим, що ходять або ходили до польських шкіл, коли б видали повну граматичну термінологію окремо або хоч частинами в „Рідній Мові". Бучач, 10. VI. 1935. М-р Остап К р у т о в с ь к и й.

Зиспити. Віпси. „Коби я ї дес зиспив" („РМ" 1935 р. ч. 7 ст. 33.) — це гуцульсько покутський вираз; „зиспити - зіспіти" визначає: поспіпи, здибати, дігнати. Щодо слова „віпси", я його йнакше пояснюю. Уже з прикладів: „Ни пускай, мой, кілько зерна в віпси", „Пантруй но ти то, шьо пирид тобов, бо полозина йде в віпси", виходить, що тут трудно думати про якісь „пси". „Віпси" — це „зіпсуття, пропáдне, потáла, шкода"; повстало чи не з дієслова „псувати". Отже вислів: „не пускай у віпси" це: не давай, щоб псувалося, а „іде в віпси" — це: іде в псуття, псується. Проф. П. Новосівський часто чув це слово з таким значенням у рідному селі Іспасі над Черемошем, недалеко Видинова (коло Снятина). 15. X. 1935. Чернівці. Проф. Ів. В а с и л а ш к о.

P. S. Але треба пам'ятати, що й наше „псувати" одного кореня з „пес": пьсокати — лаяти, нищити, зводити на пси, пор. нім. verhunzen (від Hund). І. О-ко.

Одмість спортової термінології. Руханка й спорт жваво в нас розвиваються, й приходить потреба творити все нові терміни. І їх творять. Може не все щасливо, але творять. У радянській Україні розвивається фізична культура, творяться й там потрібні терміни. Виникає небезпека, що будемо мати дві різні термінології в ділянці фізичної культури. Отож, чи не можна б якось порозумітися зо сліднею Україною. Наші рухáнкові й спортові товариства не мають із тамошніми жодних зв'язків. Але гадаю, що „Рідна Мова" могла б дістати звідти якогось рухáнкового підручника, якщо нема там іще відповідного словника. Особливо важливий впоряд. 9. IX. 1935. Бібрка. Вол. Г р и ц и н.

Лемки (О. Боднар, Cardinal, Man). Назва частини українського народу „лéмки" повстала від того, що це наше плем'я часто вживає частку „*лем*" (в значенні: тільки, же, но, йно, словацьке len), напр.: „Зарізали хлопці гача, ни солене, ни мащене, *лем* попелом потрясене; ой попелу дост не мали, *лем* по селу позичали" (пісня). „Не буду орав, ани сяв, *лем* си буду розмишляв" (пісня), „Нич не лишило, *лем* лахи". Назва ця повстала з прозивки, — так бойки дражнили своїх сусідів, а з часом ця прозивка стала за назву племени. Таким способом — з мовної прозивки — часто повстають назви окремих племен народу. І. О-ко.

Інавгурація курсу української мови в університеті Колумбія. „Канадійський Ранок" за 4. X. ц. р. подає, що „в п'ятницю, 27-го вересня о годині 7.25 ввечері відбу ась інавгурація курсу української мови в університеті Колумбія. На відкриття прибули професори слов'янського відділу, тобто Джан Дайнелі Принс, д-р Артур П. Колмен і Клеренс Огостус Меннінг, а з ними нововписані студенти курсу та гурт української інтелектуальної громади, складеної із студентів, представників преси й урядовців українських установ. Перед зібраною громадою виголосив п. Осип Стеткевич інструктор українського курсу, виклад про „Характеристичні прикмети української мови", що тривав 20 минут. Приявні професори виго осили короткі привіти, з яких видно було велику прихильність до українського народу. На них відповів п. Стеткевич".

Тридцятиліття наукової праці Проф. Івана Огієнка.

Лист до Редакції.

Високоповажаний Пане Редакторе!

Ласкаво просимо подати на сторінках найближчого числа Вашого хвального часопису до відома громадянства наступне:

У початку місяця грудня 1935 р. (точна дата 4 грудня) припадає тридцята річниця науково-літературної, педагогічної й громадсько національної діяльности Професора Д-ра Івана Огієнка, в недавньому минулому — Професора Київ-

ських Високих Шкіл; організатора і першого Ректора Кам'янецького Українського Державного Університету; Міністра Освіти й Ісповідань; Професора Варшавського Університету; автора багатьох наукових праць і нині Головного Редактора й Видавця наукових журналів: „Рідна Мова" й „Наша Культура".

Для вшанування Високодостойного Ювілята Варшавський Гурток Прихильників „Рідної Мови" й „Нашої Культури" взяв ініціятиву поінформувати про цю річницю українське громадянство як на українських землях. так і на еміграції в Европі й за океаном, і закликає відзначити з нагоди ювілею високі заслуги Професора Ів. Огієнка в мірі й формі місцевих засобів і можливостей.

Разом із тим Гурток закликає Громадянство та його організації утривалити корисну культурно-видавничу діяльність Ювілята через створення міцного видавничого фонду для „Рідної Мови" й „Нашої Культури" шляхом складок на фонд, заснуванням на місцях гуртків цього фонду, а також масовою передплатою „Рідної Мови" й „Нашої Культури".

Адреса для листування й запитань у цій справі: Іван Коровицький, Warszawa, ul. Bednarska Nr. 17 m. 24.

Всі українські часописи просимо передрукувати цей наш заклик.

За Гурток Прихильників Рідної Мови в Варшаві: Інж. Оп. Нестеренко, Є. Янчевська, Д-р Ю. Липа, М-р І. Коровицький, Пплк. В. Дитель, Сотн. Т. Скорський, від студ. І. Козицький, Є. Крамарчук, Інж. О. Сім'янців, Д. Курилло.

Варшава, 27 жовтня 1935 р.

Дописи Прихильників рідної мови.

Якою ми хотіли б бачити „Рідну Мову". „Рідна Мова" насамперед мусить бути популярною, а тому такі речі, що їм місце в чисто наукових і фахових виданнях, не повинні забирати дорогого місця в „Рідній Мові", бо через це для ширших кругів вона стає скучною Її одинокою програмою слід прийняти: навчання літературної мови та пропаганда того. Крім цього, треба пильнувати, щоб у наначні не було ніяких хитань та суперечностей, щоб мова „Рідної Мови" була зразкова. Конче потрібні праці про правила української складні й українського наголосу та часті статті з наголосами. Прийміть від мене та Бучацького „Гуртка Плекання Рідної Мови" щонайсердечніші поздоровлення та побажання дальшої удатної праці в напрямі здійснення Ваших великих гасел. 30. IX. 1935. Ярослав Марків, у Бучачі.

Дозвіл навчати української мови в Бразилії. Мило мені повідомити, що нова Бразилійська Конституція, яка недавно вийшла в життя, дозволяє вільно навчати української мови по школах. Прудентопіль, 30. VIII. о. Микола Лисько.

Признання. Прийміть від мене вислови найщирішого подиву й захвату за те, що Ви, не зважаючи на всякі перешкоди, провадите свою працю на рідномовній ділянці успішно, бо розбудовуєте її. Від початку я був Вашим прихильником і вважав, що робите працю цінніщу за всіl 5. IX. 1935, Підкамінь к. Бродів, Адвокат. конц. м-р Богдан Садовський.

Подяка. Гурток Українців у Шато де ля Форе (Франція), дуже вдячний Вам за „Рідну Мову" та „Нашу Культуру", бажає Вам сил та витривалости продовжувати таку корисну й важку працю на користь вашого Українського Народу! 25. X. 1935. За Гурток М. Чорний.

Зберігаю „Рідну Мову" й даю до оправи. Маю дітей, а їм „Рідна Мова" необхідна й дуже корисна, як і „Наша Культура". Бостон, Масс. 24. VIII. 1935, о. Йос. Желехівський.

Вітаю сердечно „Рідну Мову" й „Нашу Культуру" і бажаю Редакціям повного успіху в такому великому для українського народу ді і. Бажаю, щоб „Рідна Мова" й „Наша Культура" стали гостем у кожній українській хаті. 28. IX. 1935. Вишгородок, Сава Токар.

Більшовики за 10 літ справляться з Наддніпрянщиною, будемо тільки ми. „Ми тут в Америці пізнали досить цю великоукраїнську або наддніпрянську впертість. Такий вислів в „Рідній Мові" що там над Дніпром з нами не числяться, трохи обиджає, або що лучше нам привикнути, як там відвикнути від паврика це друге не логічне, бо все лекше щось залишити чим робити. Хтож в там ну 20 мілйонів сухітників і калік з котрими за 10 літ большевія справиться, коли піде тимсамим темпом. Тому порадно було б перепести анкету україністів і вробити 2 уступки західним: залишити паврик і поправити правопис чужих слів на український як гегієна" S. Louis, 1. VIII. 1935. о. П. Ганяк.

P. S. Перечитайте. Вд. Отче, передову статтю в „Рідній Мові" ч. 9 (33) ст. 383-392. Ред.

Огляд мовних журналів.

„ИЗВЕСТИЯ по русскому языку и словесности", Академия Наук СССР, Ленинград, 1928 р., т. I кн. 1: В. А. Богородицкий: Неударенные гласные в соотношении их с ударенными в словах в общерусском произношении по Экспериментальным данным ст. 141-153. С. А. Еремин:

Архив акад. Ф. Ф. Фортунатова 245-249. Т. I кн. 2: А. М. Пешковский: Интонация и грамматика 458-476. Том II кн. 1, 1929 р.: Е. Ф. Карский: Наблюдения в области синтаксиса Лаврентьевского списка летописи 1-75. А. Соболевский — рец. на працю: K. Lokotscki: „Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanishen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprugs, Heidelberg, 1927, ст. 346-347. М. Сергиевский — рец. на працю: A. Stender-Petersen: Slavisch-germanische Lehnwortkunde, 1927 р., ст. 349-361. Том III кн. 1 (1930 р.): Е. Ф. Карский: К истории белорусского языка в XVII столетии ст. 55-74. М. А. Соколова: К истории русского языка в XI веке 75-135. Л. В. Матвеева-Исаева: Закон Фортунатова-де Сосюра 137-178. Н. П. Гринкова: К вопросу о влиянии великорусских говоров на пограничные украинские 205-224. Л. В. Щерба: И. А. Бодуэн-де-Куртенэ, некролог, 311-326. Т. III кн. 2: В. А. Богородицкий: По вопросу о технике стихосложения 551-556.

НАШ ЈЕЗИК, Білгород, рік III, ч. 3: А. Белић: У спомен и славу Вука Караџића. Ч. 4: М. Лалевић: Питање „главног" и „споредног" у наставі српскохрватског језика. Б. Новелић: О једном кћижевном изговору. Ч. 5: А. Белић: Стил и језик.

PORADNIK JĘZYKOWY, Варшава, 1935, ч. 1: St. Westfal: Historja wyrazu „poprawny" w języku polskim. J. Rossowski: O akcent wyrazów polskich. Ч. 2: St. Szober: Skąd powstają i o czem pouczają wyjątki gramatyczne. St. Westfal: Historja wyrazu »poprawny« w języku polskim. Ч. 3: W. Doroszewski: Uwagi o pisowni.

РОДНА РЕЧЬ, Софія, рік VIII, кн. 3-4: Ст. Младенов: „Нація", „національн", „националност" и тѣхното мнимо „право на гражданство" въ болгарскиять езикъ. А. Тодоровъ Баланъ: Борба за езикъ. К. Мирчевъ: Къмъ въпроса за формитѣ на предлогъ *въ* въ болгарския езикъ.

JĘZYK POLSKI, Краків, рік XX. ч. 1: J. Morawski: Roman, romans i romanca. K. Nitsch: Kilka uwag o graficznej stronie naszej pisowni. Його ж: Reforma orfografji.

SLOWO A SLOWESNOST, Прага, рік I кн. 1: Úvodem (про літературну мову). B. Havránek: Mluvnická kodifikace spisovné češtiny. J. Mukařovský: Poznámky k sociologii básnického jazyka.

Від Редакції й Адміністрації.

Поновляйте передплату на 1936 рік. Сердечно просимо завчасу поновляти передплату на 1936-й рік, присилаючи відразу цілорічну передплату.

Мистецька оправа для третього річника „Рідної Мови" (на ч.ч. 1-12 за 1935 р.) уже вийшла. Ціна 1 зл. з пересилкою. Оправа з англійського блакитного полотна з золотим написом. Оправ за 1933 і 1934 р.р. нема вже, але є ще оправлені річники за 1934 р. по 7·50 зл. з пересилкою. Від 1-го січня 1936 р. за пересилку оправи треба додавати 25 гр.

„Рідне Слово", початкова Граматика української літературної мови, появилася в мистецькій оправі з блакитного англійського полотна з золотими написами. Ціна з пересилкою 1·50. зл. до Америки 40 центів (без оправи — 1 зл. у краю, 25 ц. до Америки). Від 1-го січня 1936 р. на пересилку додавати в краю 25 гр.

„Фонд Рідної Мови". Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови": о. П. Яницький 1·50 і 26 осіб по 50 гр. (за зразкове число). А разом 14·50 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови" широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

ЗМІСТ
третього річника »Рідної Мови« за 1935-й рік.

I. Покажчик авторів і їх праць.

1. Бабій В. д-р: Здрібнілі форми в українській мові 232.

2. Барагура В. м-р: Мовні прогріхи 217-220.

3. Безручко Лев: Хто винен за винародовлення нашої еміграції в Америці 89-90.

4. Бодревич О.: Словничок із Улично коло Дрогобича 231.

5. Бордун В.: „Гурток плекання рідної мови" в Стріличах Нових 43.

6. Буй Тур: Соборництво 537.

7. Василашко І. проф.: Зиспити, віпси 565.

8. Велигорський І. проф.: 1) Говірка с. Серафинець Городенського повіту 27-30. 71-74. 2) Словничок слів с. Серафинець 275-278. 3) Назвища в с. Серафинцях 363-8. 459-64. 4) До українівців 87. 5) Пожид, саламаха 130.

9. Виногородський В. д-р.: 1) Літник чи літовик 307-312. 2) Цікаві слова з Закарпаття 329.

10. Галецький Б.: Слова з Волині 329-330.

11. Гнатишак М. д-р: Артизм творів Степана Руданського 15-19. 59-64. 101-106. 155-158. 209-214. 249-254. 345-352. 437-442. 407-410. 489-492.

12. Годівський Л.: Українівстичний гурток у Новому Йорку 43.

13. Гординський Я. д-р проф.: Про мову українських колядок 227-230. 311-314.

14. Гренджа-Донський: Закарпаття 231-232.

15. Грицак Є. проф. д-р: 1) Новотвори в сучасній українській мові 115-118. 157-162. 219-224. 261-266. 315-318. 413-416. 447-452. 501-506. 2) Буденні мовні прогріхи 537-544.

16. Грицин В.: 1) Українські правники й рідна мова 317-320. 2) Навчаємось літературної мови і в Бібрці 379-380. 3) Одність спортової термінології 565-566.

17. Гуркевич В. д-р: Назвище й прізвище 269-272.

18. Гурток прихильників рідної мови в Варшаві: До Передплатників, Читачів і Прихильників „Рідної Мови" 31-34.

19. Жуковецька В.: Як говорять по-українському селяни, а як ми 273-276.

20. Зелений А. — Петрів Д.: До українського вчительства 173-176.

21. Калинович В. проф.: Шкільна термінологія 67-68.

22. Кобилянський Б. проф. д-р: Фонетичні та семасіологічні трансформації в місцевих говорах 22-23.

23. Коваль М.: „Рідна Мова" в Бразилії 185-186.

24. Коковський Фр. д-р: 1) Доповнення до лемківського словника 73-76. 2) Назви осель Ліського повіту в XV ст. 361-363. 509-512.

25. Комарницький А.: „Рідна Мова" живе й по тюрмах 319-322.

26. Коровицький Ів. м-р: 1) В справі цитування давніх текстів 125-128. 2) Невідкладна потреба: комасація на Волині нищить топографічні назви 299-302. 3) Множина шани в українській мові 401-406. 4) Правописний хаос 505-508.

27. Кривоносюк П. м-р: 1) Психофізіологія мови 118-122. 175-178. 2) Як досліджувати дитячу мову 305-308. 3) Недуги мови, 2. Плутання 357-358. 4) Здрібнілі форми в українській мові 497-502.

28. Крип'якевич І. проф. д-р: Татарська українщина 273-274.

29. Крутовський О. м-р: 1) „Гурток плекання рідної мови" в Бучачі 521-522. 2) Д-р, м-р 565. 3) Справа українсько-польської й польсько-української граматичної термінології 565.

30. Кулинич М.: „Рідна Мова" в Галичині 137-138.

31. Лазаревський Б.: Ювілей Х. Якимчука 42.

32. Лисянський Б. проф.: 1) Слово 299-300. 2) Вільне слово 401-402. 3) Єдиний скарб мій 407-408.

33 Луців Ф.: 1) Винародовлення українців в Америці 89. 2) Причини мовного винародовлення українців в Америці 203-210.

34. Мандюкова Я.: Наша повинність 135-136.

35. Марків Я. суддя: 1) „Гурток плекання рідної мови" в Бучачі 42-43. 183-185. 2) Вступ до науки української літературної мови в Галичині 79-82. 3) Навчання літературної мови в Бучацькому „Гурткові Плекання Рідної Мови" 549-552.

36. Мицько й Томків: „Рідна Мова" й українське студенство 87-89.

37. Модрицький Є. о.: Слова з Судової Вишні 231.

38. Мойсяк Ів.: 1) Із мовних дивоглядів 129-130. 2) Зіспин, у вісні 330.

39. Огієнко Ів.: Вступ до вивчення складні: 1) Історія вивчення складні 1-14. 49-60. 2) Методи вивчення складні 105-112. 141-154. 197-204. 240-250. 337-346. 391-402. 3) Складня й її зміст 441-448. 5) Що таке речення 477-488. 6) Основні й пояснювальні члени речення 529-538. 7) Сучасна літературна мова 111-116. 161-170. 213-218. 265-270. 313-316. 351-358 451-456 8) Значення Шевченка в історії української літературної мови 97-102. 9) Мова Богдана Ігоря Антонича 255-262. 10) Наші особові ймення й Словник особових імен у літературній українській формі 289-300. 11) Без спільної літературної мови нема нації, для одного народу — одна літературна мова 385-392. 12) Мова — культура — церква 411-417. 13) Духовенство й рідна мова 431-438. 14) Для одного народу — одна наукова термінологія 491-498. 15) Наші спортові організації й рідна мова 543-548. 16) Етимологічно-семантичні нариси 181-184. 425-428. 17) Замітки про окремі слова: паполома 131-132, назвище й прізвище 272-274, хмарочоси 179, лемки 566. 18) „Мовний Порадник" для Редакторів, Видавців і Робітників пера: Ще про апострофа 25-28, *в* Україні, а не *на* Україні 67-72, Навчаймося літературної мови від Шевченка 121-124. 19) Чистота й правильність української мови, відповідь на запитання наших Читачів 33-36. 81-84. 131-134. 231-234. 277-280. 329-332. 20) Життя слів 23-26. 127-130. 321-322. 375-378. 457-460. 21) Златоструй української мови 39-42. 87-88. 22) Рецензії на різні праці 35-37. 37-38. 38-39 39-40. 83-84. 84-85. 85-86. 87-88. 133-136. 233-235. 331-334. 427-428. 23) Початкова Граматика української літературної мови „Рідне Слово" в кожнім числі.

40. Огій Дід: Граматика малої Лесі. Десята частина мови: частка 177-180.

41. Панькевич І. проф. д-р: 1) Українські говори Закарпаття 14-15. 2) Нові студії говірок української мови 63-68.

42. Петрів Д. див. Зелений А.

43. Пушкар М. проф. д-р: 1) Зміна *о, е* на *і* в говорі с. Головчинець Залісецького повіту 19-22. 2) Причинки до порівняльної морфології української мови 359-362

44. Редакція: „Наша Культура" 193-198.

45. Романенко Я.: Для одного народу — один правопис! 301-306.

46. Садовський Б. м-р: Деякі причини незнання рідної мови; як лікувати цю недугу 553-558.

47. Сольчаник В.: Назви частин воза в західніх бойків 511-514.

48. Томків див. Мицько.

49. Хомишин М. інж.: Паполома 131.

50. Черкасенко С.: 1) Наша твердиня, поема: 1. Наша твердиня 64, 2. Пророк 161-162, 3. Пора остання 169-170, 4. Дві матері 219-220, 5. Письменникові 253-254, 6. Заснулим 345-346,

7. Мій квітник 491-492. 2) Будуємо 391-392. 3) Пригоди молодого лицаря 169-174. 223-228. 4) Замітки про окремі слова 377-378.

51. Шемет Б: Сульфат-сульфіт 132.

52. Ющишин І.: Недоля українського правопису в Галичині 75-80.

Бібліографія мовознавчих праць 381-382. Наші географічні назви 231-232. Дописи Прихильників рідної мови — в кожнім числі. З народньої скарбниці 231-232. 329-330. Замітки про окремі слова 473-474. Мова наших видань 39-40. 85-88. 135-136. Новини з мовознавства 235-236. 331-334. Новини з української мови 35-40. 83-86. 133-136. Огляд мовних журналів 135-136. 381-384. 429-430. 567-570.

II. Покажчик загальний.

а азбука українська й польська 286-7, -альний 165, -ан 450, -анний 503, Антонич Б. 255-62, апостроф 25-8. 134, -ар 449-50, -ат 450, аферева 456, -ач 317-8.

-ба 221, би-б 123. 455; бібліографія вивчення складні 59-60, б. метод вивчення складні 108-112: описової 148, порівняльної 150-1, історичної 154, граматика й логіка 2 12-3, новограматичної 245-8, семасіологія 245-6, складня й стилістика 246-7, дитяча мова 247, хвороба мови 247-8, чужі слова 248, наголос 248, діялектологія 248, методи психологічної 341-3, формально граматичної 346, синхроністичної 394, філософської 398-9, стану шкільної граматики 400-2, б. праць про мову 109-12, б. що таке складня 448, б. праць про речення 487-8, б. про члени речення 537-8; Біленький Я. 84-5, *бовван 231, бойки 84, словник бойківської мови 83-4, боронити що (чого) 124, *бриндза 33, Будде Є. 50, будьмо спати 133, буквар Бразилійський 331-4, буря — бур 540, Буславв Ф. 6-7.

в (на) інституті 231, в (на) Україні 67-72, в (на) Університеті 331, варт 124, вернутися — вернути 124, винародовлення українців 89-90. 203-10. 380-2. 427-8, винаймається 231, вищий (вижчий) 544, від — од 455, вільність поетична 261, вінси 330. 565, вісник 33, вістер G³ 452, водяний — водяний 81, вливатися 33-4, вставні слова 468-70, вудити 331, (вчасний) ранній 233.

г-г 277-8. галіцизми 86, галицька мова 236, *Галич 278, *гільйотина 26, гімназійний 543, глибокий (глубокий) 278; говір с. Головчинець 19-22, с. Хотимира 21-4, лемківський 38-40. 63-6, сіл річки Руської 66-8. 83, с. Серафинець 27-30. 71-4, говори 328-30, говори південно-карпатські 13-15; голосні стародавні 43-5, *гостинець 23, *гостиниця 23, Граматика Канад. „Рідн. Шк.“ 133-6, гривня 34, *грубіян 24, Грунський Н. 51, *гуляти 24-6; „Гурток плекання рідної мови“ в Бучачі 42-3. 79-82. 183-5. 521-2, 49-52, в Стріличах Нових 43, в Яворові 43. 135, у Бібрці 379-80, в Новому Йорку 43. 90, в Торонто 280.

давальний участництва й приналежности 354-5, д. на -ові 539; *далебі 127, *дама 127, *дача 127, двоїна 463-6, двокрапка 417, *деспот 127, *десять 128, (директорство) 331, *дитя 128; дієприкметники 501-6, д. сприкметниковані 161-70, д. у Антонича Б. 260, пасивні на роз-260-1; дієприслівники часу минулого 215-8, д. у Б. Антонича 260; *добривечір 128, *добродій 129, *доїлиця 130, *доїти 130, д-р 565, Домбачевський Р. 235, доощадку 379-80, *допіру 183-4, *досить 321-2, *дошка 375, *дужий 322, духовенство й рідна мова 431-8, духо́вний — духо́вий 34, *-дцять 128. 377.

е > і 19-22. 45-8. 91-2, е>о 139-140, -енний 503, -ень 450, Епік Гр. 86-7, епітети 259, -ер 450, етимологія народня 231-2, -ець 413-6.

*ерунда 377.

ж-же 123. 455, *жалування 377, *жаль 377, жонатий 231.

за (по) 451-2, *завтра 377, заїзд 81, Закарпаття 231-2. 329, *залицятися 377, залісецький (заліщицький) 232, *замакітритись 378, *замість 377, заміжня 231, збити з пливу 380, збіжжя 81, звуки глухі 43-5, здрібнілі форми 232. 497-502, з'єднаний (з'єдинений) 131, зиспив 330. 565, Зілинський І. 38-9. 63-5. 83, *злидні 378, *злодій 457, зло́чин 232, зміна *г, к, х* 140-1, знаки розділові 374-6, *знаменитий 457, знахідний у формі родового 88. 355-8, G³ зір 540.

и по *г, к, х* 92 4, -иво 452, -изм 450, -ик 315-7, -ина 221, -инний 503, -ист 450, -иця 219-21, -ище 452.

*Іванівська вул. 457, -івець -овець 332, -івка 116-8, -івля 223-4, *ідіот 457, *ізверг 458, -ізм 450, *ізумлятися 458, -ій 429. 49; іменники 420-3, їх відміна 513-22. 57-62, дієслівні іменники 450-1, оминання їх 268-70, іменникове пояснення 471-2, інверсія 262, інженер 542, Інститут Наукової Мови 495-8, -ість 450. 558 9, -іш — -іше 451, ѣ 43-5.

ймення особові 289-300. 234.

-ка 157-62, *кайдани 459, *каламар 460, *каламбу́р 460, карпатські говори 13-15, -кий 167, Кисілевський К. 35-37, кличні слова 466-8, Кміт Ю. 83, „Кобзар“ 39-40, кожний (-ній) 544, мова колядок 227-30. 311-4, (коптити) вудити 331, Коровицький І. 236, котрий 213-4, *кохати-любити 425-8, Кудрявський Д. про речення 479-80.

л — ль 277-8. 330-1, лад прийменників 36, лантух 81; *лемки 566, лемківська говірка 38-40. 63-6, л. словник 73-6; ли 94 5, -лий 167. 504, -ливий 165. 501-4, літ — років 232; літературної мови істота 36, вах. укр. елементи в літ. м. 36, значення Шевченка в літ. мові 97-102, письменник мусить пильно навчатися літ. м. 111-116, навчаймося літ. м. від Шевченка 121-4; літник-літовик 307-12, licentia poëtica 261, Лось Я. 54, Лукань Р. 84, *любити-кохати 425-8, людина (чоловік) 129-30, лютий-лютень 278-9, лядський 34, -льний 165. 502.

м-р 565, мати — матір 35, медаля 559, медалею 540, методи вивчення складні 105-112. 145-154. 197-204. 241-5 і. 337-46. 391-9, -мий 168. 501. 504-6, мисленик 82, мистецький 82, Міклошіч Фр. 6-7, множина шани 401-6; множинні слова 562-3, мова дитячої книжки 38, якість художньої

мови 37-8, психо-фізіологія мови 117-22. 75-8, недуги мови 357-8, мова колядок 227-30. 311-4, галицька мова 236, мова Б. Антонича 255-62, поетична мова 256-62, як досліджувати дитячу мову 305-8, людська мова 326-7, наука про мову 327-30, групи слів у мові 369-71, без спільної літ. мови нема нації 385-92, мова — культура — церква 411-4, мовні прогріхи 217-20. 537-44, (молодець) юнак 132, молоде 539, морфологія порівняльна 359-62.

навба́ч 380, навмання 35, наголос 35-6. 133-4. 261. 329. 523; назви осель Ліського пов. 361-4. 509-12, назви частин вова 511-4, назвища в с. Серафинцях 363-8. 459-64, назвище й прізвище 269-74; напів — спів 279, небосяги 377-9, недуги мови 357-8, Нечай П. 87-8, -ний 165. 501-2, -ник 261-6, новотвори в сучасній укр. мові див. Грицак, -ня 222, Нью-Йорк 331.

о опускається 456, о>і 19-22. 45-8. 91-2, об'єкт 471-4, -овець 450, -овище 452, Овсянико-Куликовський Д. 12-14. 480-2, Огоновський Ом. 55-6, од-від 455, одинні слова 541. 62-3, одухотворення 257, орудний присудковий 427-8, ор. на -ею 539-40, особові ймення 513-4, -ощі 452.

па́доньку 23. Паліїв-Палієва 82-3, Панькевич Ів. 66-8, *паполома 131-2, *патьок 331-2, Пешковський 53, писем 542, підлеглий (підчинений) 279, підмет 417-9. 529-20, Підмогильний В. 115-6, плутання 357-8, по (за) 451-2, подвійний (двократний 233, пожид 130, по́лум'я 233, поляки й складня 54-5, порівняння 257-8, порядок слів 261-2, Потебня Ол. 7-11, Пот. про речення 478-80, потік 332, правники й мова 317-20; правописний хаос 505-8, недоля правопису в Галичині 75-80, для одного народу — один правопис 301-6, правописна одність 36, пр. правила 35-7; приголосні непрорізні 185-8, зміна приголосних 188-9, спрощення пр. груп 190-2, зм'якшення пр. 235-8; прийменник 36, пр. для зазначення годин доби 453; прикметник приналежности 353, пр. новотвори 501-6, короткі пр. форми 453-4; ступенування пр. 544, пр. на -ональний 543; прислівник 178-9, пр. на -іш 454; присудок 417-9. 529-30, прис. орудний 427-8, прізвище й назвище 269-74. 540, провінціяльний 543, промисловість 279, професійний. 543.

радіо 541, ранній (вчасний) 233, рантух 81, реманент 83, рептух 82; речення 477-8, окреслення реч. 485-6, поділ реч. за їх змістом 371-4, неповне реч. 419-20, реч. вставні 468-70, основні члени реч. 417-9. 531-3, пояснювальні 529-33, сполучення речень 213-4; ре́шето 35, ри 94-6, Рильський М. 113, рими 259, рід 423-5; рідний (-ній) 543; родовий наближення 86, род. часу 315-6, род. множини 540, род. безприйменниковий 313-5, род. а не знахідний 351-3; років-літ 232, русизми 86-7.

садівництво 82, саламаха 130, святкувати (обходити) 84, секрета́р 279, семасіологія 21-4, *сивий 182, Сімович В. 505-8; складні історія 1-14. 49-60, скл. і укр. 55-9, скл. і чехи 53-4, скл. і поляки 54-5, зміст складні 441-8, методи вивчення скл. ч.ч. 3-9, скл. с. Серафинець 74; скотарство 84, слідуючий *рс* 233; слова з Волині 329-30, з Закарпаття 231-2. 329, скорочення слів 239-40. 281-2; словник — слівник 280, сл. особових імен 294-300, сл. Антонича 259-60, сл. бойків 83-4, сл. лемків 73-6, сл. с. Серафинець 275-8, сл. із Улично 231, сл. із Судової Вишні 231, Słoński St. 85-6. 233-5. 265, *смуток 182, Сосюра В. 135-6, сою́зу 280, сполучник 179, -ство 451, спортова термінологія 548. 65-6, спорт. організації і рідна мова 543-8. Стеткевич О. 566, стн>сн 33. ступені порівняння 454, ступенування 544, *субота 233-4, до суду-віку 278, судде — суддею 539, сульфат і сульфіт 132, *ся* з іменником 234.

тамтой 332, татарська українщина 273-4, -тель 447-9; термінологія граматична 565, т. спортова 548. 65-6, т. кооперативна 85-6, шкільна т. 67-8, для одного народу — одна т. 491-8; -тий 168, Тимченко Є. 56-7, тисячею 540, топографічні назви на Волині 299-302, *троянда 182.

уподібнення приголосних 142-4, в (на) Україні 67-72, -ун 449.

форми здрібнілі 232. 497-502, Фортунатов 49. хмаросяги — хмарочоси 377-9, христити 131.

церковне письмо 282-5, цитування давніх текстів 125-8, цифр (цифер) 332, -цтво 451, цьогорічний — тогорічний 234.

час давноминулий 265-8, часописна 131, частка 177-80, *чебрець 332, Черкасенко С. 114-5, чехи і складня 53-4, -чий 164-5. 504, -чик 315, (чимтим) що-то 215, число 425-6, члени речення 529-48, (чоловік) людина 129-30, чому-тому 329, чужі слова 132.

Ша́хматов 51-3, значення Шевченка в літ. мові 97-102, навчаймося літ. мови від Шевченка 121-4, Шемлей І. 39. 65-6, укр. мова в сер. школі 84-5, шлейки 131-2, Шобер Ст. 54-5.

щий 163-4, -щик 315, -щина 223, що 213-4, що-то (чим-тим) 215, щоб (щоби) 123. 456.

юнак (молодець) 132, юси 43-5.

який 213-4, Якимчук Х. 42, Ямна 330, -янин 450.

ь в іменниках 536-6.

ЗМІСТ 12-го (36) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ": *І. Огієнко:* Основні й пояснювальні члени речення. *Буй Тур:* Соборництво. *Є. Грицак:* Буденні мовні прогріхи. *І. Огієнко:* Наші спортові організації й рідна мова. *Яр. Марків:* Навчання літературної мови в Бучацькому „Гурткові Плекання Рідної Мови". *Б. Садовський:* Деякі причини незнання рідної мови; як лікувати цю недугу. Розділ для самоуків: Початкова Граматика української літературної мови „Рідне Слово". *О. Крутовський, І. Василашко, В. Грицин:* Рідномовні замітки. Тридцятиліття наукової праці проф. І. Огієнка. Дописи Прихильників рідної мови. Зміст третього річника „Рідної Мови" за 1935 рік. — Адреса „Рідної Мови": Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Європі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5·00 зл.; річник II — 6·00 зл., оправлений 7·50 зл. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Д. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві